

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α

ΤΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ 2013: ΤΟΜΟΣ 88^οΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

2013

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΤΗΣ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ
ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΣΠΥΡΟΥ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ
Πανεπιστημίου 28, 10679 Αθήναι
www.academyofathens.gr
dim@academyofathens.gr

ISSN 0369-8106

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ 2013: ΤΟΜΟΣ 88^{ΟΣ}

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

2013

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

τοῦ 88ου Τόμου τῶν Πρακτικῶν τοῦ ἔτους 2013

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

	Σελ.
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 15ΗΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2013	9
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 5ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2013	33
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 21ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2013	73
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 21ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 2013	75
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 4ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2013	91
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 16ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2013	101
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 14ΗΣ ΜΑΪΟΥ 2013	135
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 23ΗΣ ΜΑΪΟΥ 2013	137
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 10ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2013	145
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 25ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2013	159
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 14ΗΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013	203
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2013	207
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 10ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2013	225
ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 20ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2013	249
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ – ΙΑΝΕ	283
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟ- ΓΡΑΦΙΑΣ	285
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ	289
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ	292

ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ	297
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΝΕΟΛΟΓΙΣΜΩΝ	299
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ	302
ΕΚΘΕΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ	305
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΚΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	309

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΔΙΑΔΟΧΗ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ*

Η «ΤΡΕΛΑ» ΤΟΥ ΟΡΕΣΤΗ ΣΤΗΝ *ΟΡΕΣΤΕΙΑ* ΤΟΥ ΑΙΣΧΥΛΟΥ
ΚΑΙ Η «ΤΡΕΛΑ» ΤΟΥ ΑΜΛΕΤ ΣΤΟΝ *ΑΜΛΕΤ* ΤΟΥ ΣΑΙΞΠΗΡ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΝΑΛΑΜΒΑΝΟΝΤΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ
κ. ΣΠΥΡΟΥ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΥ

Εὐχαριστῶ θερμὰ τὴν Ὀλομέλεια τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ποὺ μοῦ ἔκανε τὴ μεγάλη τιμὴ νὰ με ἐκλέξει Πρόεδρό της γιὰ τὸ ἔτος 2013. Θὰ προσπαθῆσω νὰ φανῶ ἀντάξιός της ἐμπιστοσύνης της.

Σὲ ὅλη μου τὴ ζωὴ ἀπασχολήθηκα μὲ κείμενα, καὶ κυρίως μὲ αὐτὰ ποὺ ὀνομάζουμε «μεγάλα» κείμενα. Εἴτε σκηνοθετώντας εἴτε μὲ δραματολογικὲς ἀναλύσεις στὰ πανεπιστημιακὰ μου μαθήματα. Φυσικὸ εἶναι καὶ στὴ σημερινή, γιὰ μένα κορυφαία, τιμητικὴ ἐκδήλωση νὰ στηριχτῶ σὲ κείμενα, καὶ ἰδιαίτερα σὲ δύο χαρακτῆρες ποὺ ἀνήκουν σὲ δύο μέγιστα δημιουργήματα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, στὴν *Ὀρέστεια* τοῦ Αἰσχύλου καὶ στὸν *Ἀμλετ* τοῦ Σαίξπηρ.

Ὁ Ὀρέστης τῆς *Ὀρέστειας* ἐμφανίζεται στὸ δεύτερο μέρος τῆς τριλογίας, στὶς *Χοηφόρους*. Οἱ *Χοηφόροι* ἔχουν τὸ ἴδιο θέμα ποὺ πραγματεύονται ἡ *Ἡλέκτρα* τοῦ Σοφοκλῆ καὶ ἡ ὁμώνυμη τραγωδία τοῦ Εὐριπίδη: Ὁ Ὀρέστης, μὲ ἐντολὴ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔρχεται κρυφὰ στὸ Ἄργος γιὰ νὰ θανατώσει, μὲ τὴ

*Δημοσία Συνεδρία τῆς 15ης Ἰανουαρίου 2013.

συνδρομή τῆς ἀδελφῆς του Ἡλέκτρας, τῆ μητέρα του Κλυταιμνήστρα καὶ τὸν ἐραστή της Αἴγισθο, παίρνοντας ἔτσι ἐκδίκηση γιὰ τὸν φόνο τοῦ πατέρα του, τοῦ Ἀγαμέμνονος.

Στὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἔργου ἡ δράση ἐκτυλίσσεται στὸν τύμβο τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη. Εἰσέρχονται ὁ Ὀρέστης μὲ τὸν ἀδελφικό του φίλο Πυλάδη, βωβὸ πρόσωπο, πλὴν τριῶν στίχων ποὺ ἐκφωνεῖ στὴν κορυφαία σκηνή πρὶν ἀπὸ τὴ θανάτωση τῆς Κλυταιμνήστρας. (Θὰ τοὺς σχολιάσουμε ἀργότερα.) Ὁ Ὀρέστης, σὲ μονόλογο ποὺ σώζεται ἀποσπασματικά, δέεται στὸν τάφο τοῦ πατέρα του καὶ τοῦ ἀφιερώνει κομμένους βόστρυχους ἀπὸ τὰ μαλλιά του. Ἔως ἐδῶ τὰ πράγματα ἐξελίσσονται «φυσιολογικά» καὶ δὲν προξενοῦν ἀπορίες. Ξάφνου ὅμως, βλέποντας ὁ Ὀρέστης κάποιες γυναῖκες νὰ προσέρχονται στὸν τύμβο, ἀναφωνεῖ:

*Ὀρέστης: Σὰν τί νὰ βλέπω; Ποιά νά 'ναι τούτη ἡ πομπή
μὲ τίς μαυροτυμένες τίς γυναῖκες ποὺ ζυγώνει;
Καινούρια πάθη χτύπησαν τὸ σπίτι μου
ἢ τάχα νὰ λογιᾶσω πὼς στὸν πατέρα μου
φέρονον χοῆς ποὺ τοὺς νεκροὺς ἐξευμενίζουν;
Αὐτὸ συμβαίνει· γιατί τὴν ἀδελφή μου,
τὴν Ἡλέκτρα, θαρρῶ νὰ προβαίνει μὲ πένθος βαρὺ.*

[Ὅλα τὰ παραθέματα τῆς Ὀρέστειας εἶναι κατὰ τὴ μετάφραση τοῦ Κ. Χ. Μύρη, λογοτεχνικό ψευδώνυμο τοῦ Κώστα Γεωργουσόπουλου. Ἡ μετάφραση ἐκπονήθηκε ὕστερα ἀπὸ παραγγελία τοῦ Ἀμφι-Θεάτρου (1986-1988). Μὲ τὴν εὐκαιρία σημειώνω ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ χωρία τῶν ἔργων ποὺ θὰ ἀκουστοῦν διαβάζονται σὲ συντεταγμένη μορφή.]

Μετὰ τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ μονολόγου οἱ δύο ἄντρες ἀποσύρονται, ἀφήνοντας τὸ πεδίο ἐλεύθερο γιὰ νὰ εἰσέλθουν ἡ Ἡλέκτρα καὶ ὁ Χορός. Κρυμμένοι παρακολουθοῦν ὅ,τι συμβαίνει.

Πὼς ὅμως ἀναγνώρισε ὁ Ὀρέστης ἀνάμεσα στὶς ἄλλες μαυροτυμένες γυναῖκες τὴν Ἡλέκτρα; Ὅταν ἐκεῖνος φυγαδεύτηκε, μετὰ τὸν φόνο τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἦταν μικρὸ παιδί καὶ ἡ Ἡλέκτρα τώρα εἶναι μιὰ γυναίκα ταλαιπωρημένη ἀπ' τίς κακουχίες, ὄριμη. Οὔτε κάποια πιθανὴ διαφοροποίηση τοῦ μαύρου κοστουμιοῦ της ἀπ' τὰ ἐνδύματα τῶν ἄλλων μαυροτυμένων γυναικῶν ἀρκεῖ γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴ γνώμη ποὺ ἐκφράζει ὁ

Όρέστης για την ταυτότητά της. Νομίζω ότι εδώ πρόκειται για μια υπέρ-λογη λειτουργία. Ρεαλιστικά ή αναγνώριση αυτή δεν μπορεί να σταθεῖ. Ἐδῶ διαφαίνεται ὁ εὐαίσθητος, παραγμένος χαρακτήρας τοῦ ἥρωα καὶ τὸ παρά-ξενο ἔνστικτό του. Στὴ συνέχεια αναγνωρίζει καὶ ἡ Ἥλέκτρα τὸν ἀδελφό της, σ' ἓνα παρόμοιο μὴ ρεαλιστικὸ κλίμα. Ὑποψιάζεται τὴν ἔλευσή του ἀπ' τοὺς κομμένους βόστρυχους καὶ κάποιες πατημασιῆς στὸ χῶμα. Βλέπουμε ὅτι ἡ παραψυχολογικὴ δυνατότητα ἐπικοινωνίας ἀφορᾷ καὶ στὰ δυὸ ἀδέλ-φια. Ἐμεῖς ἐδῶ κρατᾶμε τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Όρέστης δείχνει νὰ ἔχει παραγ-μένη προσωπικότητα. Καὶ μόνο τὸ γεγονὸς ὅτι ἔρχεται γιὰ νὰ σκοτώσει τὴ μητέρα του ἔχει θέσει σὲ συναγερμὸ τὸν χαρακτήρα αὐτόν, πού λίγο ἀργό-τερα θὰ ἐκτραγεῖ. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνο ὁ ἐπικείμενος φόνος τῆς μάνας πού τοῦ ἔχει ἀναστατώσει τὴν ψυχὴ. Εἶναι καὶ ὁ τρόμος ἀπὸ τὶς προφητεῖες τοῦ Ἀπόλλωνος γιὰ τὸ τί θὰ ὑποστῆῖ ἂν δὲν ἐκδικηθεῖ τὸν φόνο τοῦ πατέρα του, ἐκτελώντας τοὺς φονιάδες του.

*Όρέστης: Δὲ θὰ μὲ προδώσει τοῦ Λοξία ὁ παντοδύναμος
θεσμός πὸν πρόσταξε νὰ περάσω τὸν κίνδυνο τοῦτο.
Μὲ στύλωσε καὶ βοδίζε στ' αὐτιά μου ἡ φωνὴ του
πὼς θὰ θερίσουν μπόρες τὰ ζεστά μου σπλάχνα
ἂν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τοὺς φονιάδες τοῦ πατέρα μου
μὲ λύσσα δὲ σκοτώσω.
Ἄλλιως, προφήτεψε πὼς ἀκριβὰ θὰ τὸ πληρώσω
μὲ τὴν ψυχὴ μου καὶ μὲ πολλὰ καὶ ἀγέλαστα δεινά.
Ἔλεγε καὶ φανέρωνε στοὺς ζωντανούς
πὼς ἡ χολὴ τῶν νεκρῶν καὶ τὸ μῖσος θὰ φέρει
ἀρρώστιες τῆς σαρκός, σὰ λαίμαργα σαγόνια,
λέπρες πὸν τρωῶν τὴν ὁμορφιὰ τῆς νιότης
καὶ τρίχες ἄσπρες πὸν καλύπτουν τὶς πληγές.
Πληθώρα συμφορὰς τῶν Ἐρινύων ὀνομάτιζε,
ἂν ἔμενε ἀτιμώρητο τὸ αἷμα τοῦ πατέρα.*

Ἐδῶ ἀνακρούεται τὸ μοτίβο τῶν Ἐρινύων. Εἶναι θεότητες πού θὰ κυνηγήσουν γιὰ νὰ τιμωρήσουν τὸν μητροκτόνο. Λίγο ἀργότερα ἀρχίζει ὁ συγκλονιστικὸς κομμὸς Όρέστη, Ἥλέκτρας καὶ Χοροῦ. Τώρα τελεῖται μιὰ ἐπίκληση πάνω στὸν τύμβο γιὰ νὰ βγεῖ στὸ φῶς ὁ νεκρὸς πατέρας καὶ νὰ σταθεῖ ἄρωγὸς στὸ σχέδιο τῆς ἐκδίκησης.

“Όταν καλεῖς ἓναν νεκρὸ νὰ ἀνέβει ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ Ἄγνώστου κι ὅταν πιστεύεις πὼς κάτι τέτοιο μπορεῖ νὰ συμβεῖ, βρίσκεσαι σίγουρα σὲ μιὰ ὑπερβατικὴ κατάσταση, πάνω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς, κατάσταση ἀπόγνωσης, ἀπελπισίας, ἀλλὰ καὶ ἔντονης προσδοκίας γιὰ τὴν ἀρωγὴ τοῦ φαινομενικὰ ἀπόντος. Καὶ ἐδῶ δὲν ἐμφανίζεται ὁ νεκρὸς Ἀγαμέμνων, ὅπως ἐμφανίζεται ὁ νεκρὸς Δαρεῖος μετὰ τὴν ἐπίκληση τῶν Περσῶν στὴν ὁμώνυμη τραγωδίᾳ τοῦ Αἰσχύλου, ὁ ἀναγνώστης ὅμως ἢ ὁ θεατῆς ἔχει τὴν αἴσθησιν πὼς ὁ νεκρὸς Ἀγαμέμνων, ἀόρατος, εἶναι παρὼν καὶ στὴν οὐσία εἶναι ὁ βωβὸς πρωταγωνιστῆς τῆς σκηνῆς. Ἄς δοῦμε κάποιους στίχους ἀπὸ τὴν ἐπίκληση αὐτῆ:

Ὅρέστης: Σοῦ μιλάω, πατέρα, βοήθα τοὺς δικούς σου.

Ἠλέκτρα: Σμίγω κι ἐγὼ τὴν κλαμένη φωτὴ μου.

Χορὸς: Ἀπανωτὰ σὰν τὴν ἠχὴ κι ὅλες μαζὶ

φωνάζομε· ἄκου, ἔλα μ' ἐμᾶς

καὶ στάσου πλάι μας ἐνάντια στὸν ἐχθρό.

Ὅρέστης: ὦ Γῆ, φέρ' τον στὸ φῶς νὰ ἐποπτεύσει τὸν ἀγῶνα.

Ἠλέκτρα: ὦ Περσεφόνη, ὁμόρφνε τὴ νίκη μας.

Ὅρέστης: Θυμήσου τὸ λουτρὸ ποὺ σὲ κομμάτιασαν, πατέρα.

Ἠλέκτρα: Θυμήσου καὶ τὸ δίχτυ ποὺ σ' ἔπιασε στὸν ἔπυρο.

Ὅρέστης: Τέτοιες ντροπές, πατέρα μου, θὰ σὲ ξυτηήσουν;

Ἠλέκτρα: Τὴν ἀκριβὴ θ' ἀνασηκώσεις κεφαλὴ σου;

Στὴ συνέχεια παράξενη ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ ἀπότομη ἀλλαγὴ τῆς συμπεριφορᾶς του. Παραμερίζοντας τὴν ὑπέρλογο τάση ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς χώρους τοῦ Ἄγνώστου, ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ ὀδηγεῖ τὸν Ὅρέστη σὲ ἓνα ρεαλιστικὸ σχέδιο δράσης, τὸ ὁποῖο ἐλέγχεται ἀπόλυτα ἀπὸ ἀτσάλινη λογικὴ. Λέει πὼς ἐκεῖνος κι ὁ Πυλάδης θὰ μεταμφιεστοῦν σὲ ξένους καὶ στὴν ὁμιλία τους θὰ μιμοῦνται τὴ διάλεκτο τῆς Φωκίδας καὶ τοῦ Παρνασσοῦ. Θὰ σταθοῦν στὴν πύλη τῶν ἀνακτόρων καὶ θὰ περιμένουν μέχρι νὰ τοὺς ἀνοίξουν, ἀλλιῶς οἱ οἰκοδεσπότες θὰ προσβάλουν τοὺς νόμους τῆς φιλοξενίας.

Παρακαλῶ τὸν ἀκροατὴ νὰ σημειώσῃ αὐτὴ τὴ μεταλλαγὴ ἀπὸ τὸ ὑπερβατικὸ στὸ ρεαλιστικὸ στοιχεῖο. Θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ καὶ στὶς *Εὐμενίδες*, τὸ τρίτο μέρος τῆς τριλογίας, ἀλλὰ καὶ στὸν *Ἄμιλετ*.

Ἀκολουθοῦν τὰ γνωστὰ γεγονότα: ἡ ἄφιξη τοῦ Αἰγίσθου, ἡ θανάτωσή του μέσα στὸ παλάτι καὶ ἡ ἐμφάνισή τῆς Κλυταιμνήστρας, ποὺ πασχίζει νὰ

πέσει τὸν γιό της νὰ μὴν τὴ σκοτώσει. Ἡ σκηνὴ αὐτὴ εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ «ἐπικίνδυνες» τοῦ ἔργου. Ἄν ὁ Ὀρέστης κυνηγᾷ τὴ μάνα του κι ἐκεῖνη τρέχει γιὰ νὰ τοῦ ξεφύγει (ὅπως ἔχει συμβεῖ κάποτε σὲ κάποιες παραστάσεις κατὰ τὸ παρελθόν), ἡ κορυφαία αὐτὴ σκηνὴ κινδυνεύει νὰ προκαλέσει θυμηδία καὶ ἱλαρότητα. Πιστεύω ὅτι μπορεῖ νὰ προκληθεῖ δραματικὴ ἔνταση ἂν ἡ μάνα προχωρεῖ μὲ προτεταμένο τὸ στήθος κι ὁ Ὀρέστης ὑποχωρεῖ δισταζοντας, μέχρι τὴ στιγμή πού ὁ Πυλάδης θὰ ὑπενθυμίσει τὶς ἐντολὲς τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ βωβὸς Πυλάδης τώρα εἶναι ἀπαραίτητο νὰ μιλήσει, κι ἂς μὴν ὑπῆρχε τότε τέταρτος ὑποκριτής. (Ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, στὴν ἀρχὴ δύο καὶ ἀργότερα τρεῖς ἄνδρες ὑποκριτές, δηλαδή ἡθοιοποιοί, ἐνσάρκωναν ὅλους τοὺς ρόλους.) Πιθανὸν νὰ ἀναλάμβανε ἐδῶ τοὺς τρεῖς στίχους τοῦ Πυλάδη κάποιος ἀπὸ τὸν Χορό, πού τώρα θὰ ὑποδυόταν τὸν φίλο τοῦ Ὀρέστη.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἐκτέλεση τῆς Κλυταιμνήστρας ἐκτὸς σκηνικοῦ χώρου, ἔπεται ἓνα σχετικὰ σύντομο χορικό καὶ ὀδηγούμεθα στὴ μεγαλειώδη Ἑξοδο. Εἰσέρχεται ὁ Ὀρέστης κουβαλώντας τὸ δίχτυ πού μ' αὐτὸ τύλιξαν καὶ σκοτώσαν τὸν πατέρα του. Ἡ συγκλονιστικὴ αὐτὴ σκηνὴ εἶναι σύνθετη ἀπὸ ποικίλα στοιχεῖα: Ὁ Ὀρέστης πιέζει τὸν ἑαυτό του νὰ φανεῖ χαρούμενος γιατί ἀκολούθησε τὴν ἐντολὴ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐτέλεσε τὴ μητροκτονία, ἐπικαλεῖται τὸν Ἥλιο νὰ εἶναι μάρτυρας στὴ δίκη πού ἐδῶ προλέγει πὼς θ' ἀκολουθήσει, ἐνῶ παράλληλα ὑποβόσκει τὸ θέμα τῶν τύψεων πού μὲ τὴ μορφή τῶν Ἑρινύων θὰ τὸν κυνηγήσουν. Παρόντα τὰ δύο πτώματα τῆς Κλυταιμνήστρας καὶ τοῦ Αἰγίσθου, πού τὰ ἐπιδεικνύει μιλώντας πρὸς τὸν Χορό.

Ὀρέστης: Ἐσεῖς, πού αὐτὲς τὶς συμφορὲς ἀκούτε, δεῖτε τώρα τὴν παγίδα· πὼς πιάσανε τὸν ἄθλιο πατέρα μου καὶ πὼς τὸν δέσαν χειροπόδαρα μὲ ζευγλες. Σταθεῖτε γύρω κι ἀπλώστε το κι ἀνοίξτε το δεῖξτε τὸ δίχτυ πού τὸν ψάρεψε νὰ δεῖ ὁ πατέρας— ὄχι ὁ δικός μου, ἀλλὰ ὁ παντεπόπτης Ἥλιος— τὰ μιὰρὰ τὰ ἔργα τῆς μητέρας μου, ὥστε νὰ καταθέσει μάρτυρας στὴ δίκη μου μιὰ μέρα πὼς εἶχα δίκαιο κι ἔπραξα τῆς μάνας μου τὸ φόνο.

Ἡ ψυχικὴ ταραχὴ του ἔχει φτάσει στὰ ἔσχατα ὄρια. Ἀπλώνει τὸ μοιραῖο, φονικὸ δίχτυ, κατηγορώντας τὴ μητέρα του. Ἐχουμε τὴν αἴσθηση—μὲ τοὺς ἀλλεπάλληλους τρομεροὺς χαρακτηρισμοὺς γιὰ τὴ μάνα του καὶ γιὰ τὸ

δίχτυ τοῦ φόνου— πὼς ἀρχίζει νὰ χάνει τὸν ἔλεγχο τοῦ νοῦ, καταφεύγοντας ἀπὸ ἀπελπισία σὲ καταιγισμὸ φοβερῶν εἰκόνων.

*Ὅρέστης: Ὅμως αὐτὴ πὸν ἔκλωσε στὸν ἄντρα τῆς πλεκτάνη μίσους,
πὸν τῶν παιδιῶν του βάσταξε τὸ βάρος στὴν κοιλιά τῆς
τί λὲς πὼς εἶναι; Ὅχιὰ ἢ σμέρνα, πὸν δὲν δαγκώνει,
μὰ νὰ σ' ἀγγίξει μόνο, σάπισες;
Ἀπόκοτη μαύρη ψυχὴ καὶ κολασμένη.
Καὶ πὼς νὰ τ' ὀνομάσω τοῦτο· πὼς νὰ πετύχω ἀγρίβεια;
Δόκανο γιὰ τὰ ἀγρίμια; σάβανο πεθαμένου;
φερέτρον κάλυμμα; ἢ πάλι δίχτυ, ξόβεργα,
βρόχι, θηλιά, πλοκάμι γιὰ τὰ πόδια;*

Καὶ ἀκολουθεῖ ὁ τελευταῖος μονόλογος καὶ ἡ τελευταία σύντομη στιχο-
μυθία μὲ τὸν Χορὸ. Ἐδῶ παρατηροῦμε κάτι μοναδικό: Ὁ Ὅρέστης συνειδη-
τοποιεῖ ὅτι χάνει τὰ λογικά του, ὅτι εἰσέρχεται στὸ πεδίο τῆς παραφροσύνης.
Ἡ φοβερὴ αὐτὴ σύνθεση τοῦ Αἰσχύλου μᾶς ἐμφανίζει τὸν ἥρωα μὲ λογικὴ
κρίση νὰ διαπιστώνει ὅτι χάνει πιά τὸν ἔλεγχο τοῦ νοῦς. Σὲ λίγο ἐκεῖνος βλέ-
πει τίς Ἐρινύες πὸν τὸν καταδιώκουν. Ὁ Χορὸς δὲν τίς βλέπει.

*Ὅρέστης: Μὰ γιὰ νὰ μάθετε, γιατί δὲν ξέρω ποῦ θὰ βγεῖ,
νιώθω σὰν τὸν ἠγίοχο πὸν τὸν τραβᾶνε τ' ἄλογα
ἔξω ἀπ' τὸ δρόμο κι ὁ νοῦς μου ἀχαλίνωτος
σέρονεται νικημένος κι ὁ φόβος στὴν καρδιά μου
τραγοῦδι πιάνει κι ἐκεῖνη στήνει παράφορο χορὸ,
κι ὅσο κρατιέμαι στὰ λογικά μου,
τὸ λέω στοὺς δικούς μου,
τὸ διαλαλῶ πὼς σκότωσα τὴ μάνα μου, δικαίως,
τὸ μίασμα, τὴ μισητή, τὴν πατροκτόνα.
Κανχιέμαι πὼς μὲ πότισε τῆς τόλμης τὸ βοτάνι
ὁ πυθικὸς μάντης Λοξίας πὸν χρησιμοδότησε
πὼς ὅ,τι πράξω, κρίμα δὲ θὰ ἔχω,
κι ἂν δὲν τὸ πράξω — δὲν ξεστομίζω τὴν τιμωρία.*

Μὲ τίς ὕστατες δυνάμεις τῆς φθίνουσας λογικῆς του, προσπαθεῖ νὰ
«γαντζωθεῖ» ἀπ' τὸν Απόλλωνα, πὸν πιστεύει πὼς θὰ τὸν δικαιοῦσει.

*Ὁρέστης: Τώρα θὰ πορευτῶ ἰκέτης
 στὸν ὀμφαλὸ τῆς Γῆς, στὸν ἱερὸ ναὸ τοῦ Φοῖβου·
 θὰ πάω γιὰ νὰ ξορκίσω τὸ αἷμα τῆς μάνας μου.
 Στὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου θέλω νὰ ποῦν οἱ Ἀργεῖτες
 πῶς γίναν τὰ δεινά· νὰ τὰ θυμοῦνται.*

Ἐδῶ παρατηροῦμε τὸ ἔντονο ἐνδιαφέρον τοῦ Ὁρέστη γιὰ τὴν ὑστεροφημία του. Θὰ δοῦμε ἀργότερα πὼς κι ὁ Ἄμλετ διακατέχεται ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀγωνία. Ἀκολουθοῦν λίγα ἐνθαρρυντικὰ λόγια τοῦ Χοροῦ κι ἐξαφνα ἐπέρχεται τὸ φοβερὸ ζέσπασμα καὶ οἱ κραυγές. Οἱ Ἐρινύες εἶναι πάλι μόνο γιὰ τὸν Ὁρέστη παροῦσες.

*Χορός: Ἐπραξες δίκαια· βάλε στὸ στόμα χαλινό,
 μὴν κακομελετᾷς· μὴν προκαλεῖς τὴ μοίρα.
 Λευτέρωσες τὴν πόλη τῶν Ἀργείων
 κι ἔκοψες μὲ τὴ μιὰ τῶν δυὸ φιδιῶν τὴν κεφαλὴ.*

Ὁρέστης: Ἄ! Ἄ!

*Πιστὲς γυναῖκες· νά τες, ὡσὰν Γοργόνες,
 μανροντυμένες, ζωσμένες, μ' ἀρμαθιὲς φίδια·
 δὲ μὲ χωράει ὁ τόπος μου νὰ μείνω πιά.*

*Χορός: Φαντάσματα σὲ κνηγοῦν, καμάρι τοῦ πατέρα σου,
 κάνε καρδιά, μὴ σὲ λυγίσει ὁ φόβος.*

Ὁρέστης: Φαντάσματα δὲν εἶναι τὰ πάθη μου.

Εἶναι τῆς μάνας μου οἱ λυσσασμένες σκύλες.

*Χορός: Εἶναι νωπὸ στὰ χέρια σου τὸ αἷμα ἀκόμα
 καὶ σοῦ ταράζει τὰ θεμέλια τοῦ νοῦ.*

Ὁρέστης: Ἄναξ Απόλλων! Νά τες, πληθαίνουν·

Καὶ στάζουν ἀπ' τὰ μάτια τους χολὴ καὶ λάβρα.

*Χορός: Ὑπάρχει καθαρόμος· ὁ Φοῖβος θὰ σ' ἀγγίξει
 κι ἀπὸ τίς συμφορές σου αὐτὲς θὰ σὲ λυτρώσει.*

Ὁρέστης: Ἐσεῖς δὲν τίς βλέπετε· ἐγὼ τίς βλέπω·

μὲ κνηγοῦν· δὲ μὲ χωράει ὁ τόπος μου νὰ μείνω πιά.

Ἀνήκει ἤδη στὴν ἀπέναντι ὄχθη, μακριὰ ἀπ' τὴ λογικὴ, καὶ φεύγει ἐξαλλος. Μὲ ἓνα πικρὸ ἐξόδιον ἄσμα τοῦ Χοροῦ κλείνει ἡ τραγωδία.

Στὸ τρίτο μέρος τῆς τριλογίας, τὶς *Εὐμεινίδες*, ἡ παρουσία τοῦ Ὁρέστη εἶναι ἐντελῶς ἰδιότυπη. Ἡ δράση τοῦ ἔργου ἀρχίζει στὸν ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, στοὺς Δελφούς. Ἡ Προφήτις περιγράφει ἔντρομη τὴν παρουσία ἑνὸς ἀγνώστου τῆς — πού εἶναι ὁ Ὁρέστης— ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑρινύων, πού δὲν μπορεῖ ν' ἀντιληφθεῖ τί ὄντα εἶναι. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Ὁρέστη, ὅπως ἀναφέρει ἡ Προφήτις, ἐδῶ εἶναι βωβή. Παραμένει ἕνας ἰκέτης σχεδὸν ἀκίνητος σὰν πέτρινος. Οἱ Ἑρινύες κοιμοῦνται, βυθισμένες στὸν ὕπνο ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα, καὶ δὲν ἔχουν αἰσθανθεῖ ἀκόμη τὴν παρουσία του.

*Προφήτις: Καθὼς γονάτιζα νὰ μπῶ στὴν ἱερὴ τὴν κόγχη
βλέπω στὸν ὀμφαλὸ ἄντρα μαγαρισμένο
σὲ στάση ἰκεσίας γεροτό, μὲ χέρια αἱματοράντιστα,
μὲ ξίφος γυμνό, νὰ κρατεῖ θαλερὸ
ἐλιόκλαδο, σεμνὰ στεφανωμένο
μὲ ταινίες μακριὰς ἀπὸ μαλλὶ λευκό.
Στὸν ἄντρα μπροστὰ γυναικῶν τερατῶδες κοπάδι
κοιμᾶται ξαπλωμένο στὰ στασίδια·
θαρρῶ γοργόνες εἶναι καὶ ὄχι γυναῖκες.
Ροχαλίζουν δυνατὰ ξεφυσώντας
καὶ ἀπ' τὰ μάτια τους τρέχει τὸ σάπιο τὸ αἷμα·
ὅ,τι φοροῦν μολεύει τῶν θεῶν τ' ἀγάλματα
καὶ εἶναι ντροπὴ νὰ μπαίνουνε σ' ἀνθρώπων σπῖτια.*

Στὴ συνέχεια ὁ Ὁρέστης καλεῖ τὸν Ἀπόλλωνα. Σ' αὐτὸν ἐναποθέτει τὶς ἐλπίδες του. Ὁ Ἀπόλλων τοῦ ἔχει ἀναφέρει ποιά πορεία θὰ ἀκολουθήσει. Αὐτό, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ὑπογραμμίζει τὴν προωθημένη θεατρικότητα τῆς σύλληψης τοῦ Αἰσχύλου. Θὰ δοῦμε δηλαδὴ πῶς ὑλοποιεῖται πρακτικὰ ἡ πορεία αὐτή. Ἴδου πῶς τὴν περιγράφει ὁ Ἀπόλλων. Ἀπευθύνεται στὸν Ὁρέστη καὶ ἀναφέρεται στὶς Ἑρινύες.

*Ἀπόλλων: Ὅμως φύγε τώρα καὶ μὴν ξηνοιάσεις οὐδὲ στιγμὴ·
θὰ σὲ πάρουν τὸ κατόπι καὶ πάνω ἀπ' τὴν ἀπέραντη στεριά
σὲ κάθε σπιθαμὴ πού θὰ πατοῦν τὰ πλανημένα βήματά σου
καὶ πάνω ἀπὸ τὸν πόντο καὶ τὰ νησιά τῶν θαλασσῶν.
Μὴν κουραστεῖς νὰ σεργιανᾶς σὰν τὸ κοπάδι,
ὥσπου νὰ φτάσεις πιά στὴν πόλη τῆς Παλλάδος.*

*Πάρε στην άγκαλιά σου τὸ παλαιό της ἄγαλμα.
Ἐκεῖ δικαστὲς θὰ σὲ κρίνουν καὶ μὲ λόγια
ποὺ θέλγουν τ' αὐτιά θὰ βροῦμε διέξοδο·
θὰ λυτρωθεῖς ἀπὸ τὰ βάσανά σου μὰ γιὰ πάντα,
γιατὶ ἐγὼ σὲ πρόσταξα τὴ μάνα σου νὰ σφάζεις.*

Φεύγει ὁ Ὀρέστης καὶ χάνεται ὁ Ἀπόλλων. Στὴ σκηνὴ εἶναι τώρα ὁ Χορὸς τῶν Ἐρινύων ποὺ κοιμᾶται καὶ τὸ Κλυταιμνήστρας Εἰδωλον, δηλαδή τὸ Φάντασμα τῆς Κλυταιμνήστρας. Στὸ θέατρο συχνὰ παρουσιάζονται φαντάσματα («πραγματικά»). Παράδειγμα τὸ Φάντασμα τοῦ Δαρείου στοὺς Πέρσες τοῦ Αἰσχύλου καὶ τὸ Φάντασμα τοῦ πατέρα τοῦ Ἄμλετ στὸν Ἄμλετ τοῦ Σαίξπηρ. Τί ἐννοῶ ὅταν λέω φαντάσματα «πραγματικά»; Τὰ μνημονεύω ἔτσι σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸ Φάντασμα τῆς Κλυταιμνήστρας ἐδῶ, τὸ ὁποῖο εἶναι ἓνα φάντασμα ποὺ βλέπουν στὸν ὕπνο τους οἱ Ἐρινύες. Αὐτὴ ἡ ἐμφάνιση τοῦ Φαντάσματος τῆς Κλυταιμνήστρας μέσα ἀπ' τὸ ὄνειρο τῶν Ἐρινύων ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ δυσκολότερα σκηνοθετικὰ στοιχίματα, γιὰ ὅποιον βέβαια θέλει νὰ δεῖξει αὐτὸ ποὺ λέει ὁ ποιητής. Δηλαδή: Στὸν ὕπνο τους οἱ Ἐρινύες, καὶ μόνο αὐτές, βλέπουν τὸ Φάντασμα τῆς Κλυταιμνήστρας, ποὺ τίς κακίζει γιατί ἀργοῦν νὰ δράσουν!

Καὶ τώρα θὰ ἀναφερθοῦμε στὴ σκηνικὴ πραγμάτωση τῆς πορείας τοῦ Ὀρέστη, ποὺ ἀναφέραμε λίγο πρὶν. Ὅταν ὁ Αἰσχύλος —κι ὄχι μόνον αὐτός— θέλει νὰ δεῖξει πὼς παρέρχεται χρόνος ἢ μεταβάλλεται ὁ σκηνικὸς χώρος, μεταξὺ τῶν ἐπεισοδίων παρεμβάλλει στὸ ἔργο ἓνα Χορικὸ ἄλλοτε μεγαλύτερης ἄλλοτε μικρότερης ἔκτασης. Γιὰ παράδειγμα, στὸν *Ἀγαμέμνονα* μετὰ τὴν Πάροδο ἡ Κλυταιμνήστρα ἀναγγέλλει στὸν Χορὸ ὅτι ἔπεσε ἡ Τροία. Τὴν πληροφορία διαθέτει ἀπὸ τὴ φρυκτωρία, ἓνα σύστημα μεταδόσεως πληροφοριῶν μὲ φωτιές ποὺ ἀναβαν ἀπὸ βουνὸ σὲ βουνό. Ἀκολουθεῖ ἓνα Στάσιμο τοῦ Χοροῦ καὶ ὁ στόλος ἔχει ἤδη φτάσει στὴν Πελοπόννησο, ἐνῶ ρεαλιστικὰ θὰ εἶχε παρέλθει πολὺ μακρὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας ὡς τὴν ἀφίξη τοῦ στρατηλάτη στὸ Ἄργος. Ἄλλο παράδειγμα: Εἶδαμε ὅτι στὶς *Χοηφόρους* ἡ δράση ξεκινᾷ λίγο ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, στὸν τύμβο τοῦ Ἀγαμέμνονος. Μετὰ ἀπὸ ἓνα Στάσιμο τοῦ Χοροῦ βρισκόμαστε ἔξω ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο καὶ ἔχει παρέλθει ρεαλιστικὰ σύντομος χρόνος. Ἐδῶ, στὶς *Εὐμεινίδες*, συμβαίνει κάτι ἐντελῶς μὴ ἀναμενόμενο. Ἡ σκηνὴ στοὺς Δελφοὺς ὅπου συγκροοῦνται ὁ Ἀπόλλων κι οἱ Ἐρινύες τελειώνει μὲ τρεῖς στίχους τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἀμέσως μετὰ, χωρὶς τὴ μεσολάβηση οὔτε

ένος στίχου τοῦ Χοροῦ, βρισκόμαστε στὸν ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Ἀθήνα. Ὁ Ὀρέστης ἔχει διανύσει τὴ μακρὰ πορεία ποὺ τοῦ ἔχει προφητεύσει ὁ Ἀπόλλων, καὶ ποὺ ἤδη διαβάσαμε, μέσα σὲ λίγες στιγμές. Ὁ χῶρος ἀλλάζει ἀκαριαῖα καὶ ὁ θεατῆς ἀποδέχεται τὴ σύμβαση. Αὐτὴ ἡ ἀπότομη ἀλλαγὴ τόπου καὶ ἡ ἀκραία σύμπτυξη χρόνου εἶναι πράξη τολμηρὴ καὶ ποιητικὴ· εἶναι «μοντέρνα» ὄχι μόνο γιὰ τὸ ἀρχαῖο θέατρο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ θέατρο νεοτέρων ἐποχῶν.

Μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα ποὺ ἐξετάζουμε ὑπάρχει στὸ γεγονός ὅτι φτάνοντας στὴν Ἀθήνα ὁ Ὀρέστης ἔχει τώρα σώας τὰς φρένας. Ἡ μακρὰ πορεία τοῦ ἔχει ἐπιφέρει ἐξαγνισμό. Ἀγωνίζεται τώρα μὲ κάθε μέσο γιὰ νὰ ὑποστηρίξει καὶ πάλι ὅτι ἐνεργοῦσε κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ ἴδιος λέει στὴν Ἀθηνᾶ:

*Ὀρέστης: Ἀθηνᾶ μου παντάνασσα, πῆρα τοῦ Φοίβου προσταγῆ
καὶ ἤρθα· ἄνοιξε τὴν καρδιά σου καὶ δέξου
τὸν καταραμένο· προσπέφτω μὲ χέρι ἀμόλυντο·
ξέβαψε τὸ μίasma, τρίψτηκε, λιγότεψε,
καθὼς μπῆκα σὲ πόλεις καὶ στραῖτες ἀνθρώπων
καὶ πάνω ἀπὸ στεριᾶς καὶ θάλασσες περπάτησα.*

Ἀφοῦ τὸ μίasma ἔχει ἀποβληθεῖ, ὁ νοῦς ἔχει ἐπιστρέψει στὴν ὀρθὴ λειτουργία του καὶ ἔτσι παραμένει ὡς τὸ τέλος τοῦ ἔργου. Ὁ τελευταῖος μόνολογος τοῦ Ὀρέστη —μετὰ τὴν ἀθώωσή του μὲ τὴν ψῆφο τῆς Ἀθηνᾶς— εἶναι ἓνας ὕμνος γιὰ τὴν πόλη τῆς Ἀθήνας. Δοξολογεῖ καὶ φεύγει ἀφήνοντας τὴν Ἀθηνᾶ νὰ πετύχει τὸν «ἱστορικὸ συμβιβασμὸ» ἀνάμεσα στὶς παλαιᾶς θεότητες τῆς μητριαρχίας, ποὺ εἶναι δυνάμεις τῆς παράδοσης, καὶ τὶς δυνάμεις τῆς προόδου ποὺ ἐκφράζουν ἐδῶ οἱ πατριαρχικοὶ θεοὶ τοῦ Δωδεκάθεου. Οἱ Ἐρινύες γίνονται τώρα Εὐμενίδες, εὐμενεῖς θεότητες, καὶ καταβυθίζονται ὡς σπόρος εὐλογίας στὴν ἀττικὴ γῆ.

Ὅστοςο εἶναι αὐτὸ ὄντως ἓνα «εὐτυχὲς τέλος»; Ναι, γιὰ τὸν θεσμὸ τοῦ ἀνώτατου δικαστηρίου ποὺ ἰδρύθηκε. Ναι, γιὰ τὸν πολιτειακὸ συμβιβασμὸ ποὺ ἐπῆλθε μὲ συναίνεση τῶν δυνάμεων τῆς παράδοσης καὶ τῆς προόδου. Ἀλλὰ γιὰ τὸν Ὀρέστη; Παρόλο ποὺ ἔχει ἀπαλλαγεῖ ἀπ' τὴν κατάρρα τῆς μητροκτονίας μὲ θεϊκὴ καὶ ἀνθρώπινη ἀποδοχὴ, μπορούμε νὰ πιστέψουμε ὅτι θὰ ζήσει τὸ ὑπόλοιπο τοῦ βίου του εὐτυχῆς, παντρεμένος, βασιλεύων; Δὲν θὰ τινάζεται κάποιες νύχτες κυριευμένος ἀπὸ ἐφιάλτες, ἀμφιβάλλοντας

για τὸ ἂν ἔχει ἀλήθεια λυτρωθεῖ; Ὅπως ἔχει σκιαγραφῆσει ὁ Αἰσχύλος τὸν χαρακτήρα αὐτόν, μοῦ φαίνεται ἀδύνατον νὰ ολοκληρώνεται ἡ προσωπικότητά του χωρὶς νὰ τὴ συνοδεύουν ἐρωτηματικά.

Πολλὰ λαμπρὰ ἔργα τελειώνουν μὲ ἓνα θαυμαστικό, ἄλλα ὅμως, πλεοντὰς στὰ πελάγη τῆς ἀμφιβολίας, τελειώνουν μὲ ἓνα ἐρωτηματικό. Καὶ αὐτὰ τὰ ἔργα φέρουν κάτι τὸ ἀνεπανάληπτο.

Τὴν ψυχολογικὴ πορεία τοῦ Ὁρέστη τὴν παρακολουθήσαμε σὲ σχέση μὲ τὴν ἐξέλιξη τῆς δράσης. Στὸν Ἄμλετ θὰ τὴν ἀντιμετωπίσουμε μὲ τομῆς. Γιατὶ ἐδῶ ἀναμειγνύονται συχνὰ ἀλληλοσυγκρουόμενες τάσεις τῆς προσωπικότητάς του, πού συνθέτουν ὡστόσο αὐτὴ τὴν ἀνεπανάληπτη σύλληψη. Παράλληλα μεγάλη σημασία προσδίδουν στὴν τελικὴ ἐντύπωση γιὰ τὸν ἥρωα τὸ τί λένε οἱ ἄλλοι γι' αὐτόν. Τὶς μνεῖες πού θὰ ἀναφέρουμε τίς ἔχουμε συντάξει, κυρίως ἀλλὰ ὄχι αὐστηρά, κατὰ θεματικὲς ἐνότητες, ἄσχετα μὲ τὸ ἂν ἀναφέρονται σὲ διαφορετικὰ σημεῖα τῆς ἐξέλιξης τοῦ ἔργου. Καὶ ἀρχίζουμε μὲ κάποιες ἀπόψεις τοῦ ἴδιου τοῦ Ἄμλετ γιὰ τὴν «τρέλα» του, πού ἄλλοτε προβάλλεται ὡς σχέδιο συνειδητὸ κι ἄλλοτε ὄχι. Ἀκολουθοῦν παραδείγματα.

Ὁ Ἄμλετ στὶς ἐπάλλξεις τοῦ κάστρου ἔχει συναντηθεῖ μὲ τὸ φάντασμα τοῦ πατέρα του, πού τοῦ ἔχει ἀποκαλύψει ὅτι δολοφονήθηκε ἀπὸ τὸν ἀδελφό του Κλαύδιο, ὁ ὁποῖος κατέχει τώρα τὴν ἐξουσία καὶ πρόσφατα ἔχει παντρευτεῖ τὴ μητέρα τοῦ Ἄμλετ, χήρα τοῦ δολοφονημένου βασιλιά, τὴ Γερτρούδη. Ὁ Ἄμλετ ὀρκίζει τὸν φίλο του Ὁράτιο καὶ κάποιους ἐμπιστους φύλακες νὰ μὴν ἀποκαλύψουν τὴν ἐμφάνιση τοῦ Φαντάσματος. Ἡ φωνὴ τοῦ τελευταίου ἤχῃ κάτω ἀπ' τὴ γῆ παροτρύνοντας νὰ πάρουν τὸν ὄρκο.

Φωνὴ φαντάσματος: Τὸν ὄρκο! Τὸν ὄρκο!

Ὁράτιος: Μὰ τὴ μέρα καὶ τὴ νύχτα!

Αὐτὰ εἶναι πράγματα παράξενα!

Ἄμλετ: Ἔτσι καὶ ἐσύ, ὡς παράξενα νὰ τὰ δεχτεῖς.

Ὁράτιε, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ κρούβουνε

περισσότερα μυστήρια

ἀπὸ ὅσα ὄνειρέυτηκε ποτὲ ἡ φιλοσοφία σου.

Ἐλᾶτε ὅμως ἐδῶ

καὶ ὀρκιστεῖτε

—μάρτυς σας ὁ Θεὸς—

πὼς ὅσο κι ἂν συμπεριφέρομαι παράξενα,

*γιατί από ἐδῶ καὶ ἐμπρός μπορεῖ νὰ κρίνω
 πὼς συμφέρει νὰ ὑποδυθῶ ἕναν τρόπο ἀλλόκοτο –
 ὅτι ἐσεῖς σὰν θὰ τὸ δεῖτε
 δὲν θὰ προδώσετε ποτὲ ἐτούτη τὴν αἰτία, πὺν γνωρίζετε.*

Ὁ Ἄμλετ δηλαδή, ἀμέσως μετὰ τὶς πληροφορίες γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ πατέρα του καὶ τὶς εὐθύνες τῆς μητέρας του, πὺν τόσο βιαστικά παντρεύτηκε τὸν Κλαύδιο, ἀποφασίζει νὰ συμπεριφερθεῖ ἀφύσικα καὶ ἰδιότυπα. Ὅπως θὰ δοῦμε καὶ παρακάτω, ἐννοεῖ τὴν ἐπίδειξη μιᾶς παράδοξης τρέλας, ἢ ὅποια ὅμως ξεπερνάει τὰ ὅρια μιᾶς μίμησης καὶ ἐκτινάσσεται ἄλλοτε σ' ἕνα παράφορο πάθος, ἄλλοτε σὲ χειμαρρῶδες σαρκαστικὸ ξέσπασμα καὶ ἄλλοτε σὲ ἐκφράσεις ἀφατου πόνου. Κι ὅλα αὐτὰ συνυπάρχουν μὲ φιλοσοφικούς διαλογισμούς, πὺν δὲν διακατέχονται ὅμως ἀπὸ τὴν ψυχρότητα τῆς λογισσύνης, ἀλλὰ ἀπὸ ἕνα ὑποβρύχιο πάθος πὺν καθιστᾷ τὰ λεγόμενα τοῦ ἥρωα αἰμάτινη ἀλήθεια.

[Ἐδῶ θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω ὅτι ὅλα τὰ χωρία τοῦ Ἄμλετ παρατίθενται ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ Ἀπόστολου Κ. Δοξιάδη, πὺν ἐκπονήθηκε γιὰ τὸ Ἀμφι-Θέατρο τὸ 1991.]

Καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι τοὺς στίχους τοῦ Ἄμλετ πὺν ἀκούσαμε,

*Ὅρατιε, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ κρύβουνε
 περισσότερα μυστήρια
 ἀπὸ ὅσα ὄνειρεύτηκε ποτὲ ἡ φιλοσοφία σου*

τοὺς ἔχει θέσει ὡς μῶτο ὁ Λόρδος Βύρων στὸ δραματικὸ του ποίημα *Μάνφρεντ*.

Ἀργότερα, ὅταν ὁ Ἄμλετ συναντᾷ τοὺς παλιούς του γνώριμους Ρόζενκραντς καὶ Γκίλντενστερν, πὺν κατ' ἐντολὴν τοῦ βασιλιᾶ Κλαύδιου ἐπιδιώκουν νὰ ἐξιχνιάσουν ποῖα εἶναι ἡ αἰτία τῆς τρέλας τοῦ ἀνιψιοῦ του, ἐκεῖ ὁ Ἄμλετ τοὺς ἐξαπολύει τὴν περίφημη φράση:

*Ἄμλετ: Ἐγὼ εἶμαι τρελός, μόνον ὅταν εἶν' ὁ ἀγέρας βορειο-βορειοδυτικός.
 Ὅταν φυσᾷει νοτιάς, εἶμαι ξεφτέρι.*

Και όταν οί θεατρίνοι έτοιμάζονταν νά παίξουν ένα έργο διασκευασμένο έτσι από τον Άμλετ, ώστε νά θυμίζει τή δολοφονία του πατέρα του, παρακαλεί τόν φίλο του Όράτιο νά παρακολουθεῖ τίς αντιδράσεις του βασιλιά και καταλήγει μέ τόν στίχο:

Άμλετ: Έρχονται. Θα κάνω τώρα τόν τρελό.

Στή σκηνή πού ακολουθεῖ, «τρελή» εἶναι ἡ συμπεριφορά του πρὸς τήν Όφηλία, πού ἔχει ἔρθει κι αὐτή μέ ὅλη τήν Αὐλή νά παρακολουθήσει τήν παράσταση. Τήν προκαλεῖ μέ σεξουαλικά ὑπονοούμενα και τή φέρνει σέ δύσκολη θέση. Δέν εἶναι ἡ πρώτη φορά πού ὁ Άμλετ φέρεται παράξενα στήν Όφηλία. Ἡδη νωρίτερα ἡ νέα ἔχει ἀποκαλύψει στόν πατέρα της, τόν αὐλικό Πολώνιο, τήν παράξενη συμπεριφορά του Άμλετ. Ἡ συμπεριφορά του αὐτή σχετίζεται βέβαια μέ τόν ὅτι ὁ πατέρας της τῆς εἶχε δώσει ἐντολή νά διακόψει κάθε σχέση μέ τόν πρίγκιπα και νά του ἐπιστρέψει τὰ γράμματα του κι ὅ,τι ἄλλο τῆς εἶχε στείλει.

*Όφηλία (στόν πατέρα της): Άρχοντά μου, ἐνῶ κεντοῦσα
μέσ στήν κάμαρά μου,
μπάνει ὁ πρίγκιπας ὁ Άμλετ μέ τὰ πουκάμισα ἔξω,
χωρίς καπέλο, μέ λερωμένες κάλτσες
πесμένες ὡς τούς ἀστραγάλους – χωρίς τίς καλτσοδέτες,
χλωμός σάν τόν σεντόνι, τὰ γόνατά του νά χτυποῦν
και μέ μιὰ ἔκφραση στό πρόσωπο τόσο ἄθλια,
σάν νά τόν εἶχαν στείλει ἀπό τήν Κόλαση
νά μᾶς μηγύσει πράγματα φριχτά.*

Πολώνιος: Τρελός ἀπό ἔρωτα γιά σένα;

Όφηλία: Δέν ξέρω, ἄρχοντά μου. Ὅμως αὐτό φοβᾶμαι.

Πολώνιος: Τί εἶπε;

*Όφηλία: Μοῦ ἀρπάζει τόν καρπό και μέ κρατάει σφιχτά,
κι ἀρχίζει νά κοιτάζει τόν πρόσωπό μου μέ τέτοια ἐπιμονή,
λές και σκεφτόταν νά τόν ζωγραφίσει.
Ἐμεινε ἔτσι ὥρα. Τέλος ἀφοῦ ἐτράνταξε
τό χέρι μου λιγάκι και τόν κεφάλι του ἀρροκίνησε
δυσὸ τρεῖς φορές, ἔβγαλε ἀναστεναγμό
τόσο σπαραχτικό, τόσο βαθύ,*

πὸν σύγκορμος δονήθηκε,
 λὲς καὶ θὰ τοῦ ἔβγαϊνε ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα.
 Ὕστερα μ' ἄφησε, κι ἔχοντας τὸ κεφάλι γυρισμένο
 πάνω ἀπ' τὸν ὄμο
 βοῆκε τὸν δρόμο του χωρὶς νὰ βλέπει.
 Naί, βγήκε ἀπ' τὴν πόρτα δίχως νὰ κοιτάξει,
 κρατώντας μέχρι τελευταία στιγμή
 τὸ βλέμμα του ἀπάνω μου.

Εἶναι δύσκολο νὰ σταθμίσει κανεὶς τὸ πόσο ἡ διακοπὴ τῆς σχέσης του
 μὲ τὴν Ὀφηλία ἀποτελεῖ τὸ ἔναυσμα γιὰ τὴν παράδοξη στάση του ἀπέναντι
 τῆς, ἀσφαλῶς ὅμως δὲν εἶναι ἡ σύνδεση τυχαία, ἔστω κι ἂν δεχθοῦμε ὅτι
 ὑπερβάλλει στὴ συμπεριφορὰ του, λόγω τοῦ χαρακτήρα του, πὸν ἰσορροπεῖ
 —ὅποτε ἰσορροπεῖ— ἀνάμεσα στὸ τραγικὸ καὶ στὸ γκροτέσκ. Ὁ ἔρωτάς του
 —ὁ τόσο παράξενος ἔρωτάς του γι' αὐτὴν— θ' ἀποκαλυφθεῖ ἀργότερα, μετὰ
 τὸν θάνατό της, ἐὰν βέβαια δεχθοῦμε ὅτι εἶναι, ὅπως ἐγὼ πιστεύω, τότε
 ἀπόλυτα εἰλικρινής. Θὰ ἀντιμετωπίσουμε τὸ θέμα σὲ λίγο. Ἐδῶ βλέπουμε
 πὼς ἡ Ὀφηλία εἶναι συγκλονισμένη κι ἀρχίζει ν' ἀμφιβάλλει γιὰ τὴ λογικὴ
 τοῦ Ἄμλετ. Γιὰ τὸν ἐπιπόλαιο Πολώνιο ὅμως ὅλα εἶναι πεντακάθαρα: Ὁ
 Ἄμλετ τρελάθηκε ἀπὸ ἀπελπισμένο ἔρωτα γιὰ τὴν κόρη του. Τὴ βεβαιότητά
 του αὐτὴν ἀνακοινώνει στὸν βασιλέα Κλαύδιο καὶ στὴ βασίλισσα Γερτρούδη.

*Πολώνιος: Κατὰ συνέπειαν καὶ καθότι τὸ λακωνίζεις ἐστὶ φιλοσοφεῖν,
 ἐνῶ ἡ πολυλογία εἶναι πρᾶγμα μάταιο καὶ περιττό,
 ἐγὼ θὰ συντομεύω:
 ὁ ἐντιμότερος ὁ γιός σας εἶν' τρελός.
 Τὸν λέω τρελό, γιατί ὁ ὀρισμὸς τῆς τρέλας
 δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τοῦτον: νὰ ἴσαι τρελός.
 Ἄς εἶναι ὅμως.*

*Γερτρούδη: Προχώρα στὴν οὐσία, παρακαλῶ,
 χωρὶς νὰ ἐπιστρατεύεις τόση τέχνη.*

*Πολώνιος: Κυρία μου, σ' τὸ ὀρκίζομαι, δὲν σοῦ τὰ λέω
 μὲ τέχνη. Στ' ἀλήθεια εἶναι τρελός.
 Τρελός, δυστυχῶς καὶ δυστυχῶς τρελός.
 Θὰ σοῦ τὰ πῶ ὅμως καὶ ἀπλά.
 Εἶναι τρελός — ἔτσι; Καὶ τώρα μένει*

*νά βροῦμε τὴν αἰτία, ἢ ὁποία προκάλεσε τὸ ἀποτέλεσμα,
ἢ μᾶλλον τὴν αἰτία ποὺ προκάλεσε τὸ ἐλάττωμα,
γιατὶ ἐτοῦτο τὸ ἐλαττωματικὸ ἀποτέλεσμα,
ἔχει κάποια αἰτία. Αὐτὴ μᾶς ὑπολείπεται
καὶ τὸ ὑπόλοιπο εἶναι αὐτή.*

Στὴ συνέχεια, πάντοτε φλυαρώνοντας, διαβάζει ἓνα γράμμα τοῦ Ἄμλετ πρὸς τὴν κόρη του καὶ περιγράφει πῶς τῆς καθόρισε νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ αὐτόν, καθὼς καὶ ποιῆς συμβουλὲς τῆς ἔδωσε. Καὶ συμπληρώνει:

*Πολώνιος: Μετὰ τὴν καθοδήγησα ἀκριβῶς πῶς νὰ φερωθεῖ,
νά κλειδωθεῖ στὰ διαμερίσματά της,
νά μὴ δεχθεῖ οὔτε ἀπεσταλμένους του οὔτε δῶρα.
Τὸ ὁποῖον καὶ ἀκούγοντάς με, ἔπραξε ἀμέσως.
Καὶ κεῖνος, νιώθοντας διωγμένος – ἄς μὴν πολυλογῶ –
ἔπεσε σὲ μελαγχολία, ὅστερα ἔπαψε νὰ τρώει,
μετὰ καὶ νὰ κοιμᾶται. Μετὰ ἔνωσε ἐξάντληση,
μετὰ ἄρχισε ὁ νοῦς του νὰ σαλεύει. Καὶ οὔτω καθεξῆς,
ὥσπου τρελάθηκε ἐντελῶς,
πράγμα τὸ ὁποῖο βεβαίως ὄλους μᾶς λυπεῖ.*

Τὴν ὑπόθεση αὐτὴ τοῦ Πολωνίου δὲν ἀποδέχεται εὐκολὰ ὁ Κλαύδιος. Ἄνησυχεῖ ἐντονότατα καὶ θεωρεῖ τὴν τρέλα τοῦ Ἄμλετ ὑποπτη καὶ πιθανότατα πλαστή. Φοβᾶται πῶς ὁ Ἄμλετ κάτι ξέρει, κάτι ὑποψιάζεται. Οἱ παλαιοὶ γνώριμοι τοῦ πρίγκιπα, Ρόζενκραντς καὶ Γκίλντενστερν, δὲν πετυχαίνουν τίποτα καὶ δὲν καθησυχάζουν τὸν βασιλιά. Ὁ Κλαύδιος δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι πιστεύει πῶς, πέραν τῆς συναισθηματικῆς φόρτισης τοῦ Ἄμλετ γιὰ ἐκδίκηση, ἂν κάτι ὑποψιαζόταν, στὴ συμπεριφορὰ του κρύβεται πιθανὸν καὶ πολιτικὴ σκοπιμότητα. Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἄλλη ὀπτική γιὰ τὴν περίφημη «τρέλα» τοῦ Ἄμλετ.

Ἐνδειξη τοῦ σαρκαστικοῦ καὶ γκροτέσκ χιούμορ τοῦ Ἄμλετ ὡς δῆθεν τρελοῦ εἶναι μιὰ συνάντησή του μὲ τὸν Πολώνιο.

*Πολώνιος: Πῶς εἶναι ἡ εὐγένειά σου,
καλέ μου πρίγκιπα Ἄμλετ;
Ἄμλετ: Καλά. Ὁ Θεὸς μαζί σου.*

Πολώνιος: Μὲ ξέρεις, ἄρχοντά μου;

Ἄμλετ: Πολὸν καλά. Εἶσαι ψαράς.

Πολώνιος: Ἐγώ; Ὁχι, ἄρχοντά μου.

Ἄμλετ: Μακάρι νὰ ἴσουν ἕνας τέτοιος τίμιος ἄνθρωπος.

Πολώνιος: Τίμιος, ἄρχοντά μου;

Ἄμλετ: Μάλιστα, κύριε. Γιατὶ τὸ νὰ ἴσαι τίμιος,
τὴν σήμερον ἡμέραν,
σημαίνει ὅτι εἶσαι ἕνας στοὺς χίλιους.

Πολώνιος: Αὐτὰ ποὺ λὲς εἶναι πολὺ σωστά.

Ἄμλετ: Ἐχεις μιὰ κόρη;

Πολώνιος: Ἐχω, ἄρχοντά μου.

Ἄμλετ: Ἐ, λοιπόν, μὴ τὴν ἀφήνεις νὰ βγαίνει ἔξω στοὺς φῶς τοῦ ἡλίου.
Ἡ σύλληψη εἶναι πράγμα εὐλογημένο,
ἂν θὰ συλλάβει ἡ κόρη σου ὅμως...; Φίλε μου τὸ νοῦ σου.

Πολώνιος (κατ' ἰδίαν): Νάτα πάλι. Πάλι γιὰ τὴν κόρη μου
μιλάει. Κι ὅμως στὴν ἀρχὴ δὲν μὲ γνώρισε, μὲ πῆρε
γιὰ ψαρά. Τὰ ἔχει χάσει ὀλωσδιόλου. Ὀλωσδιόλου!
(Στὸν Ἄμλετ) Τί διαβάζεις, ἄρχοντά μου;

Ἄμλετ: Λόγια, λόγια, λόγια.

Πολώνιος: Ποιὸ εἶν' τὸ θέμα, ἄρχοντά μου;

Ἄμλετ: Ποιὸ θέμα;

Πολώνιος: Λέω, στοὺς βιβλίον ποὺ διαβάζεις. Ποιὸ εἶν' τὸ θέμα του;

Ἄμλετ: Συκοφαντίες, κύριε. Αὐτὸς ἐδῶ ὁ ἀγύρτης λέει
ὅτι τῶν γέροντων οἱ γενειάδες ἀσπρίζουν. Τὰ πρόσωπα ζαρώνουν.
Τὰ μάτια τους στάζουν ρετσίνι σὰν τὰ πεῦκα. Ὅτι ἡ διάνοιά τους
ἀπονεῖ. Τὰ μπότια τους σουρώνουν – πράγματα τὰ ὁποῖα, ἂν
καὶ τὰ πιστεύω μὲ ὅλη τὴ θέρμη τῆς καρδιάς μου, θεωρῶ ὅτι εἶναι
ἀπαράδεκτο νὰ γράφονται μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο. Γιατὶ καὶ ἐσύ,
κύριέ μου, θὰ ἴφτανες στὴ δική μου ἡλικία ἂν, σὰν τὸν κάβουρα,
περπάταγες ἀνάποδα.

Πολώνιος (κατ' ἰδίαν): Ἡ τρέλα του, πρέπει νὰ πῶ, ἔχει μιὰ κάποια λογική.
(Στὸν Ἄμλετ) Ἐσὺ θὰ μείνεις ἐδῶ στὸν ἥλιο, ἄρχοντά μου;
Δὲν θὰ μπεῖς μέσα;

Ἄμλετ: Νὰ μπῶ στὸν τάφο μου!;

Πολώνιος: Αὐτὸ κι ἂν εἶναι μέσα! (Κατ' ἰδίαν) Τί ζουμερὲς ποὺ εἶναι
ποῦ καὶ ποῦ οἱ ἀπαντήσεις ποὺ μοῦ δίνει. Καμιὰ φορὰ οἱ τρελοὶ εἶναι

*ἀπ' τοὺς λογικοὺς πιὸ λογικοί. (Στὸν Ἄμλετ) Πρίγκιπά μου,
μὲ τὴν ἀδειά σου, θὰ σὲ ἀπαλλάξω ἀπ' τὴν παρουσία μου.*

Ἄμλετ: Ἄλλη, πιὸ εὐχάριστη ἀπαλλαγή ἀπὸ αὐτῆ, γιὰ μένα δὲν ὑπάρχει.

Ἐκτὸς ἀπὸ μία: τῆς ζωῆς μου... τῆς ζωῆς μου... τῆς ζωῆς μου...

Βλέπουμε στὴ σκηνὴ αὐτὴ νὰ δεσπόζει ἓνα πικρὸ χιοῦμορ ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ κάποια μελαγχολία. Ὁ ἀναγνώστης ἢ θεατὴς χαμογελᾷ καὶ συγχρόνως ἴσως νιώθει ἓνα «σφίξιμο» στὴν ψυχὴ. Ἐδῶ ὁ Πολώνιος φαίνεται προβληματισμένος (ὅσο μπορεῖ ἓνα πρόσωπο τῆς δικῆς του ὑφῆς νὰ προβληματιστεῖ) γιὰ τὶς λογικὲς σκέψεις ἐνὸς παράφρονα.

Ἀλλὰ πῶς βλέπει ἡ μητέρα του, ἡ βασίλισσα Γερτρούδη, τὴν τρέλα τοῦ γιοῦ της; Κατ' ἀρχὴν, μιλώντας στὴν Ὀφηλία, εὐχεται αἰτία τῆς ταραχῆς τοῦ νοῦ τοῦ Ἄμλετ νὰ εἶναι ὁ ἔρωτάς του γι' αὐτὴν καὶ ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα οἱ ἀρετὲς τῆς Ὀφηλίας νὰ τὸν γιαιτρέψουν. Σύντομα ὅμως, ὅπως θὰ δοῦμε, πείθεται ἀπολύτως γιὰ τὴν ψυχικὴ ἀσθένεια τοῦ παιδιοῦ της. Τὸν ἔχει καλέσει στὸ δωμάτιό της κι ἐκεῖ ὁ Ἄμλετ σκοτώνει τὸν Πολώνιο, ποὺ εἶναι κρυμμένος πίσω ἀπὸ μιὰ κουρτίνα γιὰ νὰ παρακολουθήσει τί θὰ συμβεῖ. Ὁ Ἄμλετ θλίβεται ποὺ δὲν ἐκτέλεσε τὸν Κλαύδιο καὶ λίγο ἀργότερα ἐμφανίζεται τὸ φάντασμα τοῦ πατέρα του, ποὺ εἶναι ὄρατὸ μόνο γι' αὐτόν. Ἡ Γερτρούδη, ποὺ δὲν βλέπει τὸ Φάντασμα, τὰ ἔχει χαμένα γιὰτὶ πιστεύει πῶς ὁ γιός της παραμιλάει βυθισμένος στὸν παραλογισμό καὶ σπεύδει, ἀμέσως μετὰ, νὰ πληροφορήσει τὸν Κλαύδιο.

Γερτρούδη: Ἄχ, καλέ μου ἀφέντη, τί εἶδαν τὰ μάτια μου ἀπόψε!

Κλαύδιος: Τί, Γερτρούδη; Τί κάνει ὁ Ἄμλετ;

*Γερτρούδη: Σὰν τὸν ἄνεμο φευγάτα τὰ μυαλά του
καὶ ἡ καρδιά του ὠκεανὸς τρικνημισμένος.*

*Καὶ μέσα στὸν παροξυσμό του,
ἀκούγοντας ἀπ' τὴν κουρτίνα πίσω κάτι νὰ σαλεύει,
καὶ μὲς στῆς φαντασίας του τὴν ἀπάτη,
τὸν ἔρημο τὸν γέρο τὸν σκοτώνει.*

Κλαύδιος: ὦ, πράξη φοβερή!

Θά ἔχε σκοτώσει ἐμένα, ἂν ἤμουνα στὴ θέση του ἐγώ.

Ὁ Κλαύδιος τώρα ἔχει πειστεῖ ἀπολύτως ὅτι ἡ περίφημη τρέλα τοῦ ἀνιψιοῦ του εἶναι πλαστὴ ἢ ὅπωςδήποτε ἄκρως ἐπικίνδυνη γιὰ τὸν ἴδιο.

Τώρα θά θέσει σέ ἐφαρμογή τὸ σχέδιο τῆς ἐξόντωσης τοῦ Ἄμλετ, πού εἶχε συλλάβει ὅταν κρυμμένος μαζί μὲ τὸν Πολώνιο παρακολουθοῦσε τὴ συνάντηση τοῦ Ἄμλετ μὲ τὴν Ὀφηλία. Τί συνέβη στὴ σκηνὴ αὐτή, πού εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς ἐντελῶς κορυφαῖες τοῦ ἔργου; Ἡ Ὀφηλία θέλει νὰ τοῦ ἐπιστρέψει κάποια δῶρα πού τῆς εἶχε κάνει ὅταν ἦταν, ὅπως ἔλεγε, ἐρωτευμένος μαζί της. Εἶναι ἡ περίφημη σκηνὴ πού τελειώνει μὲ τὴν εἰρωνικὴ παραίνεση τοῦ Ἄμλετ πρὸς τὴν Ὀφηλία: *Νὰ πᾶς σὲ μοναστήρι, σὲ μοναστήρι, σὲ μοναστήρι! Πήγαινε!*

Ἡ στάση τῆς Ὀφηλίας, πού ἐδῶ μᾶς ἀπασχολεῖ, εἶναι στάση ἀπελπισίας. Τὸν ἀγαπᾷ καὶ θὰ ἤθελε νὰ τὴν ἀγαπᾷ. Σὲ δύο κατ' ἴδιαν στίχους ζητᾷ θεϊκὴ βοήθεια γιὰ τὴ σωτηρία του. Κι ὅταν αὐτὸς φεύγει, ἐκείνη, σίγουρη γιὰ τὴν τρέλα του, μονολογεῖ μὲ ἓναν συναρπαστικὸ, ἐλεγειακὸ ὕμνο γιὰ τὸν χαμένο — ὅπως πιστεύει — ὑπέροχο νοῦ του. Εἶναι σὰν μιὰ μακρινὴ μουσικὴ ἀπὸ παλιῆς στιγμὲς εὐτυχίας πού ἔχει θαμπώσει καὶ σβήνει, ὅλο σβήνει.

*Ὀφηλία: Τί πνεῦμα εὐγενικὸ γκρεμίζεται μπροστά μου,
τοῦ ἀδλικοῦ, τοῦ στρατιώτη, τοῦ λόγιου,
τὸ μάτι, ἡ γλῶσσα, τὸ σπαθί.
Ἡ προσδοκία τῆς χάρας καὶ τὸ ρόδο,
τῆς ἐποχῆς μας πρότυπο καὶ καθρέφτης,
τοῦ καθενὸς τὸ ἰδανικόν,
νὰ πέφτει τόσο, τόσο χαμηλά.
Κι ἐγώ, ἀπ' ὅλες τὶς γυναῖκες
ἡ πιὸ ἐγκαταλειμμένη καὶ ἔρημη,
πού ἔχω γευτεῖ τῶν ὄρκων του τὴ θεία μελωδία
τώρα νὰ βλέπω αὐτὸ τὸ πνεῦμα,
πνεῦμα κυρίαρχο, πνεῦμα εὐγενικόν,
νὰ χάνει τὸ σκοπὸ του,
σὰν τὶς καμπάνες πού ἀρχίζουν
ἄξαφνα νὰ σημαίνουν παράφωνα.
Αὐτὴ τὴν ὄψη τὴν ἀσύγκριτη τῆς νιότης
νὰ τὴ σαρώνει ἡ τρέλα.
Ἄλιμονό μου ἡ φτωχή,
Τί βλέπω τώρα καὶ τί εἶχα δεῖ!*

Καὶ αὐτοὺς τοὺς στίχους ἀρθρώνει ἡ Ὀφηλία, πού μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα της, τὸν ὁποῖο σκότωσε ὁ Ἄμλετ, καταβυθίζεται ἡ ἴδια στὴν τρέλα.

Κι αὐτὴ τὴ φορὰ ἡ λέξις τίθεται χωρὶς εἰσαγωγικά. Ὅπως ὁ ἀκροατὴς θὰ διαπίστωσε, παρατηροῦμε ἀπὸ διαφορετικὲς γωνίες τὴν περίφημη «τρέλα» τοῦ Ἄμλετ. Ὑπάρχει ὅμως κι ἓνα μακάβριο παράδειγμα μὲ κυνικὸ χιοῦμορ γιὰ τὸ ἀνθρώπινο σαρκίο. Ἐδῶ εἶναι δυσδιάκριτα τὰ ὄρια ἀνάμεσα στὸν σαρκασμὸ, τὴ σοφία καὶ τὴ δῆθεν τρέλα. Μετὰ τὸν φόνο τοῦ Πολώνιου, ὁ Ἄμλετ ἔχει κρύψει τὸ πτώμα του σὲ μέρος ποῦ δὲν μποροῦν οἱ ἄλλοι νὰ τὸ βροῦν.

Κλαύδιος: Γιὰ πές μας, Ἄμλετ, ποῦ εἶναι ὁ Πολώνιος;

Ἄμλετ: Στὸ γεῦμα.

Κλαύδιος: Στὸ γεῦμα; Ποῦ;

Ἄμλετ: Ἐκεῖ ποῦ δὲν τρώει, ἀλλὰ τὸν τρῶνε. Μιὰ σύναξη διακεκομμένων σκουληκιῶν αὐτὴ τὴν ὥρα καταγίνεται μαζί του. Ὁ κυρ-σκούληκας εἶναι ὁ βασιλιάς τῆς διατροφῆς. Ἐμεῖς παχαίνουμε τὰ ἄλλα ζωντανά, γιὰ νὰ παχαίνουμε ἐμεῖς, μὲ ἀποτέλεσμα ἐμεῖς – νὰ παχαίνουμε τὰ σκουλήκια. Ὁ χοντρος ὁ βασιλιάς κι ὁ κοκαλιάρης ὁ ζητιάνος ἀποτελοῦν ἀπλῶς πιάτα διαφορετικά. Δύο ἄλλα πιάτα, ἀλλὰ στὸ ἴδιο τραπέζι. Αὐτὸ εἶναι τὸ τέλος.

Κλαύδιος: Ἀλίμονο.

Ἄμλετ: Ὁ ἄνθρωπος βάζει στὸ ἀγκίστρι του γιὰ δόλωμα σκουλήκι ποῦ ἔχει φάει βασιλιά. Κι ὕστερα τρώει τὸ ψάρι ποῦ ἔφαγε τὸ σκουλήκι.

Κλαύδιος: Τί θές νὰ πεῖς μ' αὐτό;

Ἄμλετ: Τίποτα – μονάχα νὰ σοῦ δείξω πὼς ἓνας βασιλιάς μπορεῖ νὰ κάνει περιοδεία μέσα στὰ σωθικά ἐνὸς ζητιάνου.

Κλαύδιος: Ποῦ εἶναι ὁ Πολώνιος;

Ἄμλετ: Στὸν Οὐρανό. Στείλε κάποιον νὰ κοιτάξει.

Κι ἂν ὁ ἀπεσταλμένος σου δὲν τὸν βρεῖ ἐκεῖ, πήγαινε ἐσὺ νὰ τὸν ζητήσεις στὸ ἄλλο μέρος, πρὸς τὴν Κόλαση.

Ὅμως, ἂν μέσα σὲ ἓναν μῆνα δὲν τὸν ἐντοπίσεις, θὰ σὲ πιάσει ἡ μυρωδιά του, καθὼς θὰ ἀνεβαίνεις τὰ σκαλιὰ πρὸς τὴ μεγάλη αἴθουσα.

Κλαύδιος (στοὺς ἀκολουθούς): Τρέξετε ἐκεῖ, νὰ φάξετε.

Ἄμλετ: Μὴ βιάζεστε. Μέχρι νὰ φτάσετε δὲ φεύγει.

Ἀφήσαμε ὡς προτελευταῖο ἓνα ἀκραῖο παράδειγμα πάθους, γιὰ νὰ τὸ συνδυάσουμε μὲ τὸ τελευταῖο, ποῦ ἀποτελεῖ ἔκφραση ἐπιφανειακῆς

νηφαλιότητας. Ἡ Ὁφηλία, πὸν ὅπως εἶπαμε ἔχει χάσει τὸν νοῦ της, πνίγηκε μ' ἕναν μυστηριώδη θάνατο, πὸν ἄλλοι θεωροῦν ἀτύχημα καὶ ἄλλοι αὐτοκτονία. Ἡ ἐπικρατοῦσα ἄποψη στὸν λαὸ καὶ στὸν κληῖρο εἶναι ἡ δεύτερη. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια καὶ ὁ ἀδελφός της Λαέρτης συνοδεύουν τὴ σορὸ στὴν τελευταία της κατοικία, ἐνῶ ὁ Ἄμλετ, πὸν μόλις ἔχει ἐπιστρέψει στὴ Δανία, παρακολουθεῖ κρυμμένος μαζί μὲ τὸν Ὁράτιο. Τώρα κι οἱ δυὸ πληροφοροῦνται τὸν θάνατο τῆς ἄλλοτε ἀγαπημένης τοῦ πρίγκιπα. Λόγω τῆς πιθανῆς αὐτοκτονίας ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία εἶναι λειψή. Ἐπέρχεται σύγκρουση τοῦ Λαέρτη μὲ τὸν ἱερέα, τὸν ὁποῖο καθυβρίζει. Τέλος χιμᾶει στὸν τάφο μὲ πονεμένες ἀλλὰ στομφώδεις ἐκφράσεις γιὰ νὰ θαφτεῖ μαζί της.

Λαέρτης (πηδάει μέσα στὸν τάφο): Καὶ τώρα σκεπάστε μας μαζί,
τὸν ζωντανὸ μὲ τὴ νεκρή,
ὥσπου αὐτὴ τὴν τρέπα νὰ καλύψει ἕνα βουνό,
κι ἀπ' τὸ ἄρχαῖο Πήλιο ψηλότερο.

Ἄμλετ: Ποιὸς εἶναι αὐτὸς πὸν ὁ πόνος του,
εἶναι τόσο βαρὺς, πὸν ὅλων τῶν ἄλλων ξεπερνάει;
πὸν ὁ θρῆνος του ἀγγίζει τοὺς πλανῆτες,
κι αὐτοὶ θλιμμένοι τὶς τροχιὰς τοὺς σταματοῦν;
Ἐγὼ εἶμαι — ὁ Ἄμλετ τῆς Δανίας. (Πηδάει μέσα στὸν τάφο.)

Λαέρτης (ἀρπάζοντάς τον): Νὰ πάρει ὁ διάολος τὴν ψυχὴ σου!

Ἄμλετ: Δὲν εἶναι προσευχὴ αὐτή.
Παρακαλῶ, πάρε τὰ χέρια ἀπ' τὸ λαιμό μου,
γιατὶ, ἂν καὶ δὲν εἶμαι ὀξύθυμος
μέσα μου κρύβω κίνδυνο,
πὸν ἂν εἶσαι λογικὸς θὰ τὸν μετρήσεις.
Κάτω τὰ χέρια.

Κλαῦδιος: Χωρίζετε τους!

Γερτρούδη: Ἄμλετ! Ἄμλετ!

Ὅλοι: Κύριοι!

Ὁράτιος: Καλέ μου ἄρχοντα, ἠρέμησε.

(Οἱ ἀκόλουθοι τοὺς χωρίζουν καὶ βγαίνουν ἀπ' τὸν τάφο.)

Ἄμλετ: Τὴν Ὁφηλία τὴν ἀγαποῦσα,
δέκα χιλιάδες ἀδελφοί, μ' ὅλη τους τὴν ἀγάπη,

δὲ φτάνουν τὴ δικιά μου.
 (Στὸν Λαέρτη) Τί ἔχεις σκοπὸ νὰ κάνεις
 γιὰ λογαριασμό της;

Κλαύδιος: Λαέρτη, εἶναι τρελός.

Γερτρούδη: Γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ – κάνε τόπο στὴν ὀργή!

Ἄμλετ (στὸν Λαέρτη): Νὰ πάρει ἡ ὀργή! Δεῖξε μου, τί θὰ κάνεις!

Θὰ κλάψεις; Θὰ μονομαχήσεις; Θὰ νηστέψεις;

Θὰ διαρρηγνύεις τὰ ἱμάτιά σου;

Ξόδι θὰ πιεῖς;

Θὰ φᾶς ἕναν κροκόδειλο ὀλόκληρο;

Ὅ,τι πεῖς, κι ἐγὼ τὸ κάνω.

Ἔρχεσαι ἐδῶ νὰ κλαυουρίσεις

καὶ νὰ μοῦ κάνεις τὸν σπουδαῖο, πηδώντας μὲς στὸν τάφο της.

Θάψου μαζί της καὶ θάβομαι καὶ ἐγώ.

Καὶ ἂν επικαλεῖσαι ἐσὺ βοννά,

ἄσ' τους ἐπάνω μας νὰ ρίξουν χῶμα ἑκατομμύρια στρέμματα,

ὥσπου νὰ φτάσει ἡ κορυφή

νὰ καφαλίξεται στὸν ἥλιο,

καὶ νὰ 'ναι ὁ Ὀλυμπος μπροστὰ σὲ τοῦτο τὸ σωρὸ ἕνα σπυρί.

Ναί! Ἄμα σ' ἀρέσει ἐσένα νὰ κομπάζεις – ξέρω κι ἐγώ!

Γερτρούδη: Εἶναι τρελός, ὀλότελα τρελός!

Τί νὰ πρωτοθαυμάσει κανεὶς σ' αὐτὴ τὴν ὑπέροχη σκηνή (πού κι αὐτὴν λόγῳ χρόνου τὴ διαβάσαμε σὲ συντετμημένη μορφή). Κατ' ἀρχὴν ὁ τόνος της καὶ τὸ πάθος τοῦ ἥρωα, πού ξεπερνᾷ τὰ ὅρια τῆς λογικῆς. Ἐδῶ ἡ ἀκραία μορφή παράκρουσης δένει μὲ ἄφατο πόνο καὶ οἱ ὑπερβολές μοιάζουν σὰν παράφρονες μουσικὲς συγχορδίες πού κρούουν τὴ θύρα τοῦ Ἄγνώστου. Τώρα ὁ Ἄμλετ διαλαλεῖ ὅτι ἀγαποῦσε τὴν Ὀφελία καὶ ἡ ὁμολογία του, αὐτὴ τὴ δεδομένη στιγμή, δὲν ἐπιδέχεται, νομίζω, ἀμφισβήτηση. Παράλληλα οἱ ἀρχαιοελληνικὲς μυθολογικὲς ἀναφορὲς (ἐλάχιστες διαβάσαμε σήμερα) στὰ χεῖλη τοῦ Λαέρτη ἠχοῦν σὰν στομφώδεις ρήσεις τῆς τότε μπαρόκ μόδας, ἐνῶ οἱ ἀνάλογες μνεῖες τοῦ Ἄμλετ εἶναι ἐμποτισμένες μὲ φλογερὸ πάθος πού δικαιοῦνι –σὰν τρέλα– τὴν ὑπερβολή. Στόχος του εἶναι, αὐτὴν τὴ φοβερὴ γιὰ ἐκεῖνον στιγμή, νὰ συντρίψει τὶς ἀλαζονικὲς ἐκφράσεις τοῦ Λαέρτη, πολεμώντας τον μὲ τὰ ἴδια ὅπλα. Συγχρόνως ἡ σύγκρουση μὲ τὸν Λαέρτη, σῶμα μὲ σῶμα, μέσα στὸν τάφο, διαθέτει συναρπαστικὴ θεατρικότητα.

Τέτοιες σκηνές ένθουσίαζαν τὸ κοινὸ τῆς ἐποχῆς, καὶ βέβαια ὄχι μόνο ἐκείνης. Ἄλλωστε ἄς μὴν ξεχνᾶμε αὐτὸ πού καὶ ἄλλοτε ἔχω θυμίσει: Ὁ Σαίξπηρ ἔγραφε τὰ ἔργα του μὲ τὸ ἓνα μάτι στραμμένο στὴν αἰωνιότητα καὶ τὸ ἄλλο στὸ ταμεῖο τοῦ θεάτρου.

Ὁδεύουμε πρὸς τὸ τέλος. Ἡ τελευταία μνεῖα τῆς «τρέλας» τοῦ Ἄμλετ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν ἴδιο, σὲ χαμηλοὺς τόνους, ἀκριβῶς ἀντίθετα ἀπὸ τὴ σκηνὴ πού μόλις πρὶν μᾶς ἀπασχόλησε. Ὁ Κλαύδιος ἔχει ὀργανώσει μιὰ ἀθλητικὴ μονομαχία μὲ ξίφη ἀνάμεσα στὸν Ἄμλετ καὶ τὸν Λαέρτη. Δῆθεν γιὰ κάποιο στοίχημα. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ συνωμοσία μὲ στόχο τὴ δολοφονία τοῦ Ἄμλετ, ἀφοῦ τὸ σπαθὶ τοῦ ἀντιπάλου του θὰ εἶχε ἐλεύθερη τὴν αἰχμὴ του, πού μάλιστα θὰ ἔχει ἐμβαπτιστεῖ σὲ δηλητήριο. Γιὰ πλήρη ἀσφάλεια τοῦ ἐγχειρήματος ἔχουν ρίξει δηλητήριο καὶ στὴν κούπα ἀπ' ὅπου θὰ πιεῖ ὁ Ἄμλετ ὅταν διψήσει. Πρὶν ἀρχίσει ἡ μονομαχία, ἀντικρίζοντας τὸν Λαέρτη, ὁ Ἄμλετ τοῦ λέει:

Ἄμλετ: Συγγνώμη σοῦ ζητῶ, κύριέ μου. Σὲ ἔχω ἀδικήσει.

Ἀλλὰ κι ἐσύ, σὰν κύριος, δέξου τὴ συγγνώμη μου.

Ὅσοι εἶναι ἐδῶ τὸ ξέρουν,

καὶ θὰ 'χεις σίγουρα ἀκουστὰ κι ἐσύ,

πὼς ὑποφέρω ἀπὸ ἀρρώστια σοβαρὴ τοῦ νοῦ.

Ὅ,τι ἔχω πράξει, πού τὴ δική σου φύση,

τὴν τιμὴ, τὴ γνώμη ἔχει προσβάλει,

ἦταν τῆς τρέλας μου ἔργο, τὸ δηλώνω.

Καὶ τότε ποιὸς εὐθύνεται; Ἡ τρέλα.

Κι ἂν πράγματι εἶναι ἔτσι

ἡ τρέλα του εἶναι τοῦ Ἄμλετ, τοῦ φτωχοῦ, ὁ ἐχθρός.

Πόσο εἰλικρινῆς εἶναι ἐδῶ ὁ νηφάλιος Ἄμλετ; Ὁ φόνος τοῦ Πολώνιου, τοῦ πατέρα τοῦ Λαέρτη, δὲν ἔγινε σὲ στιγμή παραλογισμοῦ· ἦταν μιὰ κίνηση σπασμωδική. Ὁ Ἄμλετ ἤλπιζε πὼς πίσω ἀπ' τὴν κουρτίνα κρυβόταν ὁ Κλαύδιος, τὸν ὁποῖο ἤθελε βέβαια νὰ σκοτώσει, παίρνοντας ἐκδίκηση γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ πατέρα του. Θεωρῶ τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Ἄμλετ πρὸς τὸν Λαέρτη μᾶλλον συμβατικά. Ἄλλωστε κι ὁ Λαέρτης ἐν μέρει μόνο παριστάνει ὅτι τὰ ἀποδέχεται. Εἶναι σὰν μιὰ ἐπικίνδυνη νηνεμία πρὶν ἀπὸ τὸ τελικὸ μακελειό, πού λογικὰ δὲν περιμένει ὁ Ἄμλετ, ἀλλὰ ὑποσυνείδητα σὰν νὰ αἰσθάνεται πὼς πλησιάζει ἡ μεγάλη ἐκρηξη. Ὡς τώρα ἔχουν πεθάνει ὁ Πολώνιος,

ή Όφηλία, και, όπως μαθαίνουμε στο τέλος του έργου, έχουν θανατωθεί στην Αγγλία ο Ρόζενκραντς και ο Γκίλντενστερν. Στην τελική σκηνή σκοτώνονται ο Κλαύδιος, η Γερτρούδη, ο Λαέρτης, και βέβαια ο Άμλετ. Ο πιστός φίλος του ο Όράτιος θέλει ν' αυτοκτονήσει, αλλά ο πρίγκιπας τον εμποδίζει. Ο Όράτιος είναι ο μόνος που ξέρει τα πάντα και θα μεριμνήσει για την υστεροφημία του Άμλετ. Και υπενθυμίζουμε ότι η υστεροφημία απασχολεί παθιασμένα πολλούς από τους κεντρικούς ήρωες των τραγωδιών του Σαίξπηρ.

Ο Άμλετ ξεψυχάει φαρμακωμένος στην άγκυρα του Όράτιου.

Άμλετ: Όράτιε, πεθαίνω.

Το φαρμάκι το πνεῦμα μου σκοτίζει.

*Και όμως προφητεύω το όνομα του διαδόχου
του θρόνου της Δανίας: Φόρτινμπρας.*

Πεθαίνοντας κι εγώ την ψήφο μου τοῦ δίνω...

*Νά τοῦ τὸ πείτε αὐτό, καθὼς και ὅλα
ὅσα συνέβησαν ἐδῶ, ἐτοῦτα πὸν μὲ κάναν –
και τὰ ὑπόλοιπα...σιωπῆ)... (Πεθαίνει.)*

Όράτιος: Τώρα ραγίζει μιὰ καρδιά μεγάλη.

*Καλή σου νύχτα, πρίγκιπα γλυκέ μου,
κι ἄς συνοδεύουν τὴν ψυχὴ σου σμήνη ἀγγέλων.*

Κι ἐνῶ πεθαίνει ο στοχαστής, τὰ ἡνία ἀρπάζει ὁ ἄνθρωπος τῆς δράσης, ὁ Φόρτινμπρας, ὁ Νορβηγὸς πρίγκιπας πὸν περνάει εἰρηνικὰ μὲ τὸν στρατό του ἀπ' τὴ Δανία. Τὴν ἐξουσία διαχειρίζονται οἱ ἰσχυροί, ἀλλὰ οἱ ἀμφιβάλλοντες εἶναι τὸ ἄλλας τῆς γῆς.

Φτάσαμε στο τέλος. Ο ἀκροατὴς ἄς μὴν περιμένει συμπεράσματα. Ἐπιδιώξαμε τὴ συναισθηματικὴ συμμετοχὴ του στὴ δαιδαλώδη πορεία τῶν δύο χαρακτήρων. Συμπεράσματα σὲ μιὰ τέτοια προσέγγιση δὲν ὑπάρχουν. Ὑπάρχει ὅμως μιὰ κατάληξη. Μιὰ παράξενη γέυση μυστηρίου πὸν μ' αὐτὴν οἱ τραγικοὶ ἥρωες διαποτίζουν τὴν ψυχὴ μας. Καὶ νιώθουμε σὰν νὰ ξυπνᾶνε μέσα μας τὰ αἰώνια ἐρωτηματικὰ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη Μοίρα: γιὰ τὰ μυστήρια τῆς γέννησης, τοῦ ἔρωτα, τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ και γιὰ τὸ κυνήγι τοῦ Ἀγνώστου.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 5ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2013

ΥΠΟΔΟΧΗ
ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΜΙΧΑΛΗ ΤΙΒΕΡΙΟΥ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ
κ. ΣΠΥΡΟ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ὑποδέχεται σήμερα μεῖ ιδιαίτερη χαρὰ καὶ τιμὴ ὡς τακτικὸ μέλος τῆς τὸν κ. Μιχάλη Τιβέριο, καθηγητὴ Κλασικῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τὸν ὁποῖο ἡ Ὀλομέλεια ἐξέλεξε κατὰ τὸ ἔτος 2011 στὴν ἔδρα τῆς Ἀρχαιολογίας καί, εἰδικότερα, τῆς Κεραμικῆς.

Ὁ νέος ἀκαδημαϊκὸς γεννήθηκε στὴν Ἄνδρο. Σπούδασε στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καί, μετέπειτα ὡς ὑπότροφος, στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βόννης. Ἀνῆλθε ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς πανεπιστημιακῆς ἱεραρχίας στὴν προαναφερθεῖσα σχολὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου, ὅπου καὶ διδάσκει ἕως σήμερα σὲ προπτυχιακὸ καὶ μεταπτυχιακὸ ἐπίπεδο καί, παράλληλα, ἐπιβλέπει διδακτορικὲς διατριβές.

Ἡ ἀνασκαφικὴ δραστηριότητα τοῦ κ. Τιβέριου εἶναι ἐντυπωσιακὴ: ἀπὸ τὴ Βεργίνα καὶ τοὺς Φιλίππους στὴ Θεσσαλονίκη ὡς τὴν Παλαιόπολη τῆς Ἄνδρου καὶ στὴ Σίνδο, μετὰ πρόσφατες τὶς πανεπιστημιακὲς ἀνασκαφὲς στὸ Καραμπουρνάκι τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐξαιρετικὰ πλούσιο εἶναι, ἐπίσης, καὶ τὸ συγγραφικὸ του ἔργο, τὸ ὁποῖο χωρίζεται σὲ δύο μέρη: τὸ καθαρὰ ἐρευνητικὸ καὶ αὐτὸ ποὺ ἀπευθύνεται σὲ ἓνα εὐρύτερο κοινὸ.

Κύριε συνάδελφε, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν εἶναι εὐτυχὴς ποὺ σᾶς καλωσορίζει, καὶ σᾶς ἀπευθύνει θερμὲς εὐχὲς γιὰ συνέχιση τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ

ἐρευνητικῆς προσφορᾶς σας — τώρα πλέον καί στό πλαίσιο τῶν σκοπῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Σᾶς καλῶ νά σᾶς περιβάλω μέ τὸ μεγάλο διάσημο τοῦ Ἰδρύματος.

Καί τώρα παρακαλῶ τὸν ἀκαδημαϊκὸ κ. Ἀλέξανδρο Καμπιτογλου νά ἀνέλθει στό βῆμα καί νά παρουσιάσει λεπτομερῶς τὸ ἔργο τοῦ νέου ἀκαδημαϊκοῦ.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ

κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ ΚΑΜΠΙΤΟΓΛΟΥ

Ἡ Ἀκαδημία ὑποδέχεται καί τιμᾶ ἐπίσημα ἀπόψε τὸν καθηγητὴ κ. Μιχάλη Τιβέριο ὡς τακτικὸ μέλος τῆς στήν ἔδρα τῆς Κλασικῆς Ἀρχαιολογίας, καί εἰδικότερα τῆς Κεραμικῆς, στήν Τάξη τῶν Γραμμάτων καί τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Ἡ ἐκλογή τῆς Ὀλομέλειας δικαιώνεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ κ. Τιβέριος εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ διακεκριμένους ἐπιστήμονες ὅχι μόνο στὴ χώρα μας ἀλλὰ καί διεθνῶς.

Τὴν ἐπιστημονικὴ καί κοινωνικὴ σταδιοδρομία τοῦ κ. Τιβερίου θὰ περιγράψω μόνο μέ λίγα λόγια. Οἱ συνάδελφοί μου στήν Ἑλλάδα καί στό ἐξωτερικὸ γνωρίζουν καλὰ καί θαυμάζουν τὸ ἔργο του ὡς ἔργο ἐρευνητοῦ, διδασκάλου καί γενικότερα Ἑλληνοσ πολίτου ποὺ συνέβαλε καί συμβάλλει στήν πολιτισμικὴ καί κοινωνικὴ ζωὴ τῆς χώρας. Στὶς δύσκολες στιγμὲς ποὺ περνάει ἡ Ἑλλάδα, ἡ ὑπαρξὴ προσωπικοτήτων σὰν τὴν προσωπικότητα τοῦ κ. Τιβερίου εἶναι ὅχι μόνο παρηγορητικὴ ἀλλὰ καί ἐνθαρρυντικὴ.

Ὁ κ. Τιβέριος γεννήθηκε τὸ 1947 στό νησί τῆς Ἄνδρου, ὅπου ὀλοκλήρωσε τὶς ἐγκύκλιες σπουδές του. Τὶς πανεπιστημιακές του σπουδές τὶς ἔκανε στό Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου ἀρίστευσε καί ἐργάστηκε κοντὰ σὲ δύο ἐξαιρετικούς ἀρχαιολόγους, τὸν ἀείμνηστο Μανόλη Ἀνδρόνικο καί τὸν Γιώργο Δεσπίνη. Τὸ 1981 ἐξελέγη παμψηφεί καθηγητὴς τῆς Κλασικῆς Ἀρχαιολογίας στό ἴδιο πανεπιστήμιο.

Ὁ κ. Τιβέριος συμπλήρωσε τὶς σπουδές του ἀπὸ τὸ 1977 ὡς τὸ 1979 στό Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τῆς Βόννης μέ τὸν διακεκριμένο καθηγητὴ Nikolaus Himmelmann ὡς ὑπότροφος τοῦ διακεκριμένου ἰδρύματος Alexander von Humboldt. Ἀργότερα ἔκανε ἐπιστημονικὴ ἔρευνα στὰ Πανεπιστήμια τοῦ Μονάχου καί τοῦ Marburg, καθὼς καί στό J. Paul Getty Museum στήν Καλιφόρνια.

Ἡ ἀνασκαφικὴ δραστηριότητα τοῦ κ. Τιβερίου εἶναι ἐντυπωσιακὴ.

Έκανε ανασκαφές στη Βεργίνα, στους Φιλίππους, στη Θεσσαλονίκη, στην Αθηνάϊου τής Κύπρου, στην Παλαιόπολη τής Άνδρου και στη Σίνδο. Τώρα διευθύνει τις πανεπιστημιακές ανασκαφές στο Καραμπουρνάκι τής Θεσσαλονίκης. Ταυτόχρονα με την επιστημονική του δραστηριότητα ό κ. Τιβέριος είναι ένας υπέροχος διδάσκαλος τόσο στο προπτυχιακό όσο και στο μεταπτυχιακό επίπεδο. Έπέβλεψε 27 διδακτορικές διατριβές και από αυτές οι 18 έχουν θέματα που σχετίζονται άμεσα με την Κεραμική.

Άλλά ό κ. Τιβέριος είναι και εξαιρετικός όμιλητής και περιζήτητος για ανακοινώσεις σε πολλά διεθνή αρχαιολογικά συνέδρια τόσο στην Ελλάδα όσο και στο έξωτερικό.

Ό ίδιος έχει οργανώσει διεθνή αρχαιολογικά συνέδρια, όπως το συνέδριο στη Θεσσαλονίκη του Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae το 1993 και το συνέδριο σε συνεργασία με το J. Paul Getty Museum τιτλοφορούμενο «Color in Ancient Greece» το 2000. Πρέπει επίσης να αναφέρω ότι από το 2008 είναι μέλος τής οργανωτικής επιτροπής του έτήσιου διεθνούς συνεδρίου το όποιο φέρει την όνομασία «Τό Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη». Ό κ. Τιβέριος έχει επιβλέψει αρχαιολογικές εκδόσεις και μεταφράσεις ξένων αρχαιολογικών βιβλίων, είναι δέ συμμετοχος σε πολλά έρευνητικά προγράμματα του διοικητικού συμβουλίου του Μορφωτικού Ίδρυματος τής Έθνικής Τραπεζής και άλλων ιδρυμάτων.

Υπήρξε μέλος τής Όλομέλειας τής Έλληνικής Έπιτροπής για την UNESCO και μέλος του Έθνικού Γνωμοδοτικού Συμβουλίου Έρευνας και Τεχνολογίας. Είναι μέλος του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ίνστιτούτου του Βερολίνου και τής European Academy of Science and Arts.

Τό 2001 ό κ. Τιβέριος αναγορεύτηκε επίτιμος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου τής Βέρνης και τό 2007 του αφιερώθηκαν τά Πρακτικά του συνεδρίου «Athenian Potters and Painters». Στη σελίδα VII τής δημοσίευσης των Πρακτικών γράφτηκαν σε μετάφραση τά εξής: «Τό συνέδριο και αυτός ό τόμος αφιερώνονται στον Μιχάλη Τιβέριο. Ό Μιχάλης Τιβέριος—όπως και τά πρόσωπα που τιμήθηκαν στο προηγούμενο συνέδριο, ή κυρία Erika Simon και ό Sir John Boardman—συνέβαλε στην έρευνα τής ζωγραφικής των ελληνικών κεραμικών αγγείων όχι μόνο με τις δημοσιεύσεις του, αλλά και με τούς φοιτητές που μόρφωσε και που έχουν πανεπιστημιακές θέσεις σε όλο τον κόσμο. Όπως ή Erika Simon και ό John Boardman, ό Μιχάλης Τιβέριος είναι μιá φημισμένη προσωπικότητα και ένας γενναίος δωρος συνάδελφος».

Τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ κ. Τιβερίου χωρίζεται σὲ δύο μέρη: τὸ καθαρὰ ἐρευνητικὸ καὶ αὐτὸ ποὺ ἀπευθύνεται σὲ ἕνα εὐρύτερο πεφωτισμένο κοινό. Τὸ καθαρὰ ἐρευνητικὸ τοῦ ἔργο περιλαμβάνει 8 μονογραφίες, 3 καταλόγους ἐκθέσεων μὲ μερικὴ συμμετοχὴ, 115 ἄρθρα, 8 λήμματα σὲ λεξικά καὶ 12 βιβλιοπαρουσιάσεις. Μὲ τὴν Κεραμικὴ σχετίζονται 6 μονογραφίες, 63 ἄρθρα καὶ ἡ συμβολὴ του σὲ καταλόγους ἐκθέσεων, συλλογῶν καὶ λεξικῶν. Ἀπὸ τὶς μονογραφίες τοῦ κ. Τιβερίου θὰ ἤθελα νὰ ἀναφέρω τὰ ἐξῆς πέντε ἔργα:

- 1) *Προβλήματα τῆς μελανόμορφης ἀττικῆς Κεραμικῆς,*
- 2) *Μιὰ «κρίσις τῶν ὄπλων» τοῦ Ζωγράφου τοῦ Συλέα. Παρατηρήσεις σὲ ἐρευνητικὰ θέματα καὶ στίς σχέσεις εἰκονογραφίας καὶ πολιτικῆς κατὰ τὴν ὕστεροαρχαϊκὴν περίοδο,*
- 3) *Perikleische Panathenäen. Ein Krater des Malers von München 2335,*
- 4) *Ἀρχαῖα ἀγγεῖα,*
- 5) *Μακεδόνες καὶ Παναθηναῖα.*

Τὸ σπουδαιότερο ἔργο του ὅμως εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, τὸ βιβλίον του ποὺ τιτλοφορεῖται *Ὁ Λυδὸς καὶ τὸ ἔργο του. Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῆς ἀττικῆς μελανόμορφης ἀγγειογραφίας,* τὸ ὁποῖο ἔχει γίνεи ἀπαραίτητο σύγγραμμα γιὰ ὅσους ἐνδιαφέρονται καὶ μελετοῦν τὰ ἀττικὰ μελανόμορφα ἀγγεῖα.

Στὸ βιβλίον αὐτὸ ὁ κ. Τιβέριος μελετᾷ τὰ ἔργα τοῦ Λυδοῦ, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικοὺς ἀγγειογράφους τοῦ ἀθηναϊκοῦ Κεραμικοῦ, ποὺ μονοπώλησε τὶς διεθνεῖς ἀγορές. Σὲ αὐτὸ τὸ μονοπώλιον ὁ Λυδὸς ἐπαιξε σημαντικό ρόλο λόγω τῆς ἐξαιρετικῆς ποιότητος τῶν ἀγγείων του. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀποψη εἶναι ἀξιοσημεῖωτο ὅτι τὰ ἔργα του ἔχουν βρεθεῖ σὲ ὅλες τὶς γνωστὲς ἀγορὲς ἑλληνικῶν κεραμικῶν προϊόντων κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ θου αἰ. π.Χ. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ Λυδοῦ ὁ κ. Τιβέριος τὰ ἐνέταξε σὲ τρεῖς περιόδους. Ἡ ἐνταξὴ αὐτὴ βασίζεται πρῶτα στὴν ἐξέλιξη τοῦ προσωπικοῦ ρυθμοῦ τοῦ καλλιτέχνη, στὴν ὀργάνωσιν τῶν συνθέσεων καὶ στὴν ἐξέλιξη τῶν σχημάτων τῶν ἀγγείων. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ ἀττικὸς ρυθμὸς τοῦ θου αἰ. π.Χ. ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸν κορινθιακόν. Στὰ ἔργα τοῦ Λυδοῦ ὅμως ἡ ἐπίδρασις τῆς Κορίνθου ἔχει τελείως ἐξαφανιστεῖ. Ὅπως γνωρίζουν ὅλοι οἱ κλασσικοὶ ἀρχαιολόγοι, τὰ περισσότερα ἑλληνικὰ ἀγγεῖα ποὺ φιλοτεχνήθηκαν στὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ στὴ Νότια Ἰταλία καὶ Σικελία δὲν ὑπογράφτηκαν ἀπὸ τοὺς ἀγγειογράφους ποὺ τὰ ζωγράφισαν. Ἐπομένως ἡ ὀπτικὴ μνήμη τοῦ μελετητῆ εἶναι σημαντικὴ στὴν ἀπόδοσιν ἔργων σὲ ἀτομικοὺς καλλιτέχνες. Στὸ βιβλίον του

για τον Λυδὸ ὁ κ. Τιβέριος ἀποδίδει ἐπιτυχῶς νέα ἔργα του, στὰ ὁποῖα συγκεντρώνονται ὅλα τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ζωγραφικῆς του.

“Ὅπως ἔχω ἤδη ἀναφέρει, ὁ κ. Τιβέριος ἔχει γράψει 6 μονογραφίες ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν Κεραμική. Ἡ μελέτη του τῆς ζωγραφικῆς τοῦ Λυδοῦ εἶναι ἐξαιρετικῆς ποιότητος. Ἐξαιρετικῆς ποιότητος εἶναι καὶ τὸ βιβλίο του *Προβλήματα τῆς μελανόμορφης ἀττικῆς Κεραμικῆς*, ποὺ δημοσιεύθηκε τὸ 1981.

Ἀπὸ τὰ 63 ἄρθρα του ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν Κεραμική ἀναφέρω ἐδῶ μόνο τρία: 1) τὸ ἄρθρο του στὸ *Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο* τοῦ 1974 ποὺ τιτλοφορεῖται «Παναθηναϊκά», 2) τὸ ἄρθρο του «Σωσίας καὶ Εὐφρόνιος» στὴν *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα* τοῦ 1977, καὶ 3) τὸ ἄρθρο του «Ἄγγεῖα ἀναθήματα ἀπὸ τὸ ἐλευσινιακὸ ἱερό» στὸν τόμο ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν Ὀλγα Παλαγγιᾶ καὶ τὸν John Oakley *Athenian Potters and Painters II*, Ὁξφόρδη 2009. Περιληπτικὰ οἱ δημοσιεύσεις τοῦ κ. Τιβερίου ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἀνασκαφικὲς ἔρευνες, στὴν Ἱστορία, στὴν Πλαστική, στὴν Ἐπιγραφικὴ καὶ στὴ Θρησκεία, καθὼς καὶ τὰ λήμματα λεξικῶν, οἱ βιβλιοπαρουσιάσεις, οἱ κριτικὲς καὶ τὰ ἐκλαίκευτικὰ του κείμενα, προδίδουν μιὰ καταπληκτικὰ δυναμικὴ ἐπιστημονικὴ προσωπικότητα, ποὺ προσηλώνεται μὲν στὴν Κεραμική, ἐκτείνεται ὅμως καὶ σὲ ἓνα γενικὸ πλαίσιο τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας καὶ ἐπομένως καὶ τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας.

Τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ κ. Τιβερίου εἶναι πλούσιο ποσοτικὰ καὶ ἐξαιρετικῆς ποιότητος ἐπιστημονικὰ, τὸ δὲ βιβλίο του γιὰ τὸν ἀγγειογράφο Λυδὸ ἔχει γίνεῖ ἀπαραίτητο βοήθημα στοὺς διδασκάλους καὶ στοὺς φοιτητὲς ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἑλληνικὴ Κεραμική. Ἀλλὰ καὶ ἡ δράση τοῦ κ. Τιβερίου ὡς πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου καὶ ἀνασκαφέα εἶναι πραγματικὰ ἐντυπωσιακὴ. Ἔχει ἐπιβλέψει 27 διδακτορικὲς διατριβὲς καὶ ἔχει ἐπιβληθεῖ διεθνῶς μὲ τὴ συμμετοχὴ του σὲ συνέδρια, σὲ ἐκθέσεις καὶ σὲ ἐκπαιδευτικὰ καὶ πολιτιστικὰ ἰδρύματα. Οἱ πολυάριθμοι μαθητὲς καὶ μαθήτριά του, ποὺ τὸν λατρεύουν, τοῦ προσέφεραν τελευταῖα ἓναν τιμητικὸ τόμο γιὰ τὴν ἐξηροστὴ πέμπτη ἐπέτειο τῶν γενεθλίων του μὲ τὸν τίτλο *Κεραμῆος παῖδες*. Ἕνας δεῦτερος τιμητικὸς τόμος ἐτοιμάζεται τώρα.

Κύριε Πρόεδρε, Κυρίες καὶ Κύριοι. Στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ παρουσιαστικοῦ λογυδρίου μου, εἶπα ὅτι ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μὲ τὴν ἐκλογή της τιμᾶ τὸν καθηγητὴ κ. Μιχάλη Τιβέριο.

Αὐτὴ ἡ τιμὴ ὅμως εἶναι ἀμοιβαία. Μὲ τὴν ἐκλογή του καὶ τὴν παρουσία του ὁ κ. Τιβέριος τιμᾶ τὴν Ἀκαδημία.

Κυρίες καὶ Κύριοι, σᾶς παρουσιάζω τὸ καινούργιο τακτικὸ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὸν κ. Μιχάλη Τιβέριο. Ὁ τίτλος τῆς ὁμιλίας του εἶναι: «Πλαστὲς ἀρχαιότητες καὶ παραχάραξη τῆς Ἱστορίας. Ἡ περίπτωση ἑνὸς εἰκονογραφημένου μολύβδινου ἐλάσματος».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΛΑΣΤΕΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΧΑΡΑΞΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.
 Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΕΝΟΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟΥ
 ΜΟΥΣΒΔΙΝΟΥ ΕΛΑΣΜΑΤΟΣ*

ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΜΙΧΑΛΗ ΤΙΒΕΡΙΟΥ

Θά ήθελα καταρχάς νά ἐκφράσω τήν εὐγνωμοσύνη μου πρὸς τὰ μέλη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν γιὰ τὴν τιμὴ ποὺ μοῦ ἔκαναν νά μὲ ἐκλέξουν στὴν ἀνώτατη βαθμίδα τῆς ἀκαδημαϊκῆς ἱεραρχίας. Θά ήθελα ἐπίσης νά εὐχαριστήσω θερμὰ τὸν Πρόεδρο τῆς Ἀκαδημίας, καθηγητὴ κ. Σπύρο Εὐαγγελᾶτο, γιὰ τὴν εὐγενικὴ καὶ ἐγκάρδια προσφώνησή του, καὶ ἀπὸ βάθους καρδιάς τὸν ἀκαδημαϊκό, καθηγητὴ κ. Ἀλέξανδρο Καμπίτογλου γιὰ τὴ γενναϊὸδωρη παρουσίαση τοῦ ἔργου μου. Εὐχαριστίες ὀφείλω καὶ σὲ ἐσᾶς, κυρίες καὶ κύριοι ἀκαδημαϊκοί, γιὰ τὴ σημερινὴ προσέλευσή σας, ὅπως καὶ γιὰ τὴ φιλόφρονα ὑποδοχὴ ποὺ μοῦ ἔχετε ἐπιφυλάξει ὡς τώρα. Τέλος, θά ήθελα νά εὐχαριστήσω ἰδιαιτέρα καὶ ὅλους ἐσᾶς, κυρίες καὶ κύριοι, ποὺ βρίσκεστε σήμερα ἐδῶ, στὴν ἱστορικὴ αὐτὴ αἴθουσα τελετῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Σὲ τέτοιες στιγμὲς ὅπως ἡ σημερινή, ὁ καθένας μας ἀναλογίζεται τίς ρίζες του καὶ τὸν δρόμο ποὺ ἔχει διανύσει. Ἀβίαστα ἐπομένως ἡ μνήμη του ἀνατρέχει στοὺς γονεῖς του. Ἡ μοίρα μου θέλησε νά ἔχω ἐξαιρετοὺς γονεῖς, στοὺς ὁποίους ὀφείλω πολλά. Τὸ πεπρωμένο μου μοῦ ἔβρισε ἐπίσης μιὰ σύζυγο—μαζί της πορεύτηκα ὡς τώρα στὰ μονοπάτια τῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ στίς ἀτραπούς τῆς ἐπιστήμης— ἡ ὁποία πάντοτε στηρίζει κάθε προσπάθειά μου καὶ κρίνει μὲ αὐστηρότητα τίς πράξεις μου. Τὸ ριζικὸ μου θέλησε ἀκόμη νά ἔχω καὶ ὑπέροχα ἀδελφία, ἡ ἀγάπη τῶν ὁποίων ὑπῆρξε γιὰ μένα ἀστείρευτη πηγὴ δύναμης. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ τύχη παίζει σημαντικὸ ρόλο στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ γινώριζαν αὐτὸ ὅσοι τὴ λάτρεψαν ὡς θεά, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι. Ἔτσι καὶ στὴ δική μου πορεία ἡ τύχη φαίνεται πὼς διαδραμάτισε

*Γιὰ διάφορες ἐξυπηρετήσεις, εὐχαριστίες ὀφείλω στοὺς συναδέλφους, φίλους καὶ συνεργάτες: Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, Δ. Τερζοπούλου, Μ. Iozzo, Ἀ. Μέντζο, Π. Τσέλεκα, Μ. Παῖσιδου, Β. Σαριπανίδη, S. Kennell, Δ. Ρουμπῆ καὶ Γ. Ἀρβανίτη. Στὸν Mario Iozzo εἶμαι ὑπόχρεος καὶ γιὰ τίς φωτογραφίες τῶν ἀγγείων τοῦ Museo Archeologico Nazionale στὴ Φλωρεντία. Εὐχαριστίες πολλὰς ὀφείλω καὶ στίς ἐπιμελήτριες ἐκδόσεων τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Ε. Σαράντη καὶ Θ. Θυμιοπούλου γιὰ τὴ σημαντικὴ τους βοήθεια στὴν ἐκδοσὴ τῆς ἐργασίας αὐτῆς.

σημαντικό ρόλο. Ἐνῶ δηλαδή στὰ ἐφηβικά μου χρόνια μὲ ὀδηγοῦσε ἐπαγγελματικά πρὸς τὴ θάλασσα, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση τοῦ γενέθλιου νησιοῦ μου, στὴν κατάλληλη στιγμή ἄλλαξε ρότα στὴ διαδρομὴ μου καὶ τὴν ἔστρεψε πρὸς τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἔτσι ἀντὶ γιὰ ναυτικούς ἔγινα ἀρχαιολόγος. Καὶ ὄχι μόνο αὐτό. Τότε ἦταν ποῦ ἔβαλε στὸν δρόμο μου ἔξοχους δασκάλους, ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους βρίσκεται σήμερα στὴν αἴθουσα αὐτή. Πρόκειται γιὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ, καθηγητὴ κ. Χρῦσανθο Χρήστου, ὁ ὁποῖος ἐδῶ καὶ πάνω ἀπὸ δύο δεκαετίες διακονεῖ τὸ Ἀνώτατο Πνευματικὸ Ἰδρυμα τῆς χώρας. Ἀπὸ τοὺς δασκάλους μου ποῦ μὲ ὀδήγησαν στὸν δρόμο τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς Κεραμικῆς, θὰ ἀναφέρω τοὺς Γεώργιο Μπακαλάκη καὶ Μανόλη Ἀνδρόνικο· μεγάλοι δάσκαλοι, ποῦ ἐκτὸς ἀπὸ ἐπιστήμη μοῦ διδάξαν, πιστεῶ, καὶ ἦθος. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀνοματίσω σήμερα ἐδῶ ὅλους ὅσοι μοῦ χάρισαν πολὺτιμα ἐφόδια κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴ μου διαδρομὴ, τόσο ἐντὸς ὅσο καὶ ἐκτὸς Ἑλλάδας. Θὰ κάνω μόνο μία ἐξαιρέση, μνημονεύοντας τὸν καθηγητὴ Γιώργο Δεσπίνη.

Αὐτὰ γιὰ τίς προσωπικὲς μου ὀφειλές.

Πρὶν ἀπὸ μερικὲς δεκαετίες ἔγινε γνωστὸ στοὺς ἐρευνητὲς τῆς κλασικῆς ἀρχαιολογίας, καὶ εἰδικότερα σὲ ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἀρχαία εἰκονογραφία, ἕνα εὑρημα ἀπὸ τὴ Σικελία (Εἰκ. 1), τὸ ὁποῖο εἶναι μοναδικὸ ὅσο καὶ αἰνιγματικὸ. Πρόκειται γιὰ ἕνα μολύβδινο ἔλασμα μεγάλων διαστάσεων (μῆκος 1,80 μ., ὕψος 0,40 μ. καὶ πάχος 0,035 μ.), ποῦ διασώζεται σὲ τρία κομμάτια καὶ φέρει διονυσιακὴ παράσταση ἀποδομένη μὲ χάραξη (Εἰκ. 2). Ἡ διάταξη εἶναι συμμετρικὴ: Στὸ μέσο εἰκονίζεται ἕνα τροχοφόρο πλοῖο ποῦ κινεῖται πρὸς τὰ δεξιὰ (Εἰκ. 2β). Μέσα στὸ σκάφος βρίσκεται ἱματιοφόρος καὶ στεφανωμένος ὁ Διόνυσος στραμμένος πρὸς τὰ δεξιὰ, ποῦ κρατᾷ μὲ τὸ ἀριστερὸ του χέρι κέρασ καὶ μὲ τὸ δεξιὸ περιστέρι τὸν πλαισιώνουν δύο Σάτυροι ποῦ παίζουν αὐλό. Καὶ οἱ τρεῖς μορφὲς νοοῦνται πιθανὸν ἰστάμενες καὶ ὄχι καθήμενες μέσα στὸ πλοῖο. Τὸ διονυσιακὸ σκάφος σύρεται ἀπὸ Σατύρους, τέσσερις σὲ κάθε πλευρά του (Εἰκ. 2α, γ), μὲ τὴ βοήθεια δύο ἱμάντων, ἢ μιὰ ἄκρη τῶν ὁποίων εἶναι προσδεδεμένη σὲ δύο, προφανῶς μεταλλικούς, κρίκους, προσηλωμένους στὴν πλώρη καὶ τὴν πρύμνη τοῦ πλοίου ἀντίστοιχα. Ὅρισμένα κενὰ ἀνάμεσα στὰ κεφάλια τῶν Σατύρων, ἐκ τῶν ὁποίων δύο τῆς ἀριστερῆς ὁμάδας καὶ δύο τῆς δεξιᾶς ἔχουν ἀλογίσια πόδια, ἐμψυχώνονται μὲ κληματόκλαδα, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα φέρουν ὄσχους (τσαμπιὰ σταφυλιῶν). Ἡ ὅλη παράσταση

πλασιώνεται από ζώνες που διακοσμοῦνται με διάφορα μοτίβα. Τὸ μεγάλο αὐτὸ ἔλασμα, πὸν χρονολογήθηκε στὰ τέλη τοῦ 6ου αἰ. π.Χ., βρισκόταν ἀρχικὰ σὲ ἰδιωτικὴ συλλογὴ στὴν Piazza Armerina τῆς Σικελίας, ἀλλὰ τὸ 2000 ἀγοράστηκε ἀπὸ τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Κεντρικῆς καὶ Νότιας Σικελίας (Soprintendenza per i Beni Archeologici della Sicilia Centro-Meridionale) καὶ κατέληξε στὸν Ἀκράγαντα, στὸ Museo Archeologico Regionale (ἀριθ. AG 21065). Ὡς πρὸς τὴν προέλευσή του λέγεται ὅτι ἔχει βρεθεῖ στὰ μέρη γύρω ἀπὸ τὴν Piazza Armerina καὶ τὴν Barrafranca, καὶ πιὸ συγκεκριμένα στὴ Montagna di Marzo, ἐκεῖ ὅπου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἶχαμε ἓνα σημαντικὸ ἑλληνοσικελικὸ κέντρο. Τὸ ἔλασμα δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1982 ἀπὸ τὸν Ernesto de Miro στὸν τιμητικὸ τόμο γιὰ τὸν καθηγητὴ Paolo Enrico Arias καὶ ἔκτοτε ἔχει ἀπασχολήσει ἀρκετὲς φορὲς τὴν ἔρευνα, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν εἰκονογραφία του¹. Ὡς πρὸς τὴ χρήση του ἔχει ὑποστηριχθεῖ, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, ὅτι πιθανὸν διακοσμοῦσε τὸ κάλυμμα μιᾶς ξύλινης σαρκοφάγου ἢ ἀκόμη ὅτι πρόκειται γιὰ

1. E. DE MIRO, Lastra di piombo con scena dionisiaca dal territorio di Piazza Armerina, στὸ M. L. Gualandi – L. Massei – S. Settis (ἐπιμ.), *ΑΠΑΡΧΑΙ. Nuove ricerche e studi sulla Magna Grecia e la Sicilia antica in onore di Paolo Enrico Arias*, 1982, σ. 179 κ.έ.· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ancora sulla lastra plumbea del Museo Archeologico Regionale di Agrigento, στὸ *Monumenta Humanitatis. Studi in onore di Gianvito Resta*, Messina 2003, σ. 115 κ.έ.· A. BELLIA, La lastra plumbea di Piazza Armerina (VI sec. a.C.), un archetipo di iconografia musicale dionisiaca?, *Imago Musicae. International Yearbook of Musical Iconography XXIV*, 2011, σ. 13 κ.έ.· Βλ. ἀκόμη E. BELLIA, *Scene musicali della ceramica attica in Sicilia*, 2010, σ. 40 κ.έ.· R. J. A. WILSON, Archaeology in Sicily, 1982-7, *Archaeological Reports*, 34, 1988, σ. 135· R. ROSS HOLLOWAY, *The Archaeology of Ancient Sicily*, 1991, σ. 64-66, Εἰκ. 80· O. BORGERS, *The Theseus Painter. Style, Shapes and Iconography*, 2007, σ. 91· A. GÖTTLICHER, *Kultschiffe und Schiffskulte im Altertum*, 1992, σ. 104-105· G. M. HEDREEN, *Silens in Attic Black-figure Vase-Painting*, 1995, σ. 68· M. IOZZO, *Ceramica attica a figure nere. La collezione Astarita nel Museo Gregoriano Etrusco, Parte II*, 1, 2002, σ. 206· R. SEAFORD, *Ἀνταπόδοση καὶ Τελετονομία. Ὁ Ὀμηρος καὶ ἡ τραγωδία στὴν ἀναπτυσσόμενη πόλη-κράτος*, 2003, σ. 375, σημ. 18 (μτφρ. Β. Λιάπης)· M. C. DE SPAGNOLIS, *Il mito omerico di Dionysos ed i pirati tirreni in un documento da Nuceria Alfaterna*, 2004, σ. 63, Εἰκ. 55· M. STEINHART, *Die Kunst der Nachahmung. Darstellungen mimetischer Vorführungen in der griechischen Bildkunst archaischer und klassischer Zeit*, 2004, σ. 91-95, Εἰκ. 24· *ThesCRA VII*, 2011, σ. 107 καὶ σημ. 214 (I. Krauskopf).

ένα «παράδειγμα – υπόδειγμα», καρτούν (cartone) ενός κεραμικοῦ ἐργαστηρίου ποῦ δραστηριοποιεῖτο στή Σικελία στὰ ὑστεροαρχαϊκὰ χρόνια². Ἡ τελευταία περίπτωση φαίνεται νὰ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα ποῦ παρουσιάζει ἡ παράσταση τοῦ ἐλάσματος μὲ μιὰ ἀγγειογραφία ἡ ὁποία κοσμεῖ ἕναν ἀττικὸ μελανόμορφο σκύφο (Εἰκ. 3-5) στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο ἀριθ. Β 79 (1836.2-24.62)³, προερχόμενο ἀπὸ τὶς Ἄκρες (Ἄκραι), στὸ ΝΑ ἄκρο τῆς Σικελίας. Αὐτὴ ἡ ὁμοιότητα, σὲ συνδυασμὸ μάλιστα μὲ τὸ ὅτι ὁ σκύφος τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου προέρχεται ἀπὸ τὴ Σικελία, ὀδήγησε ὀρισμένους μελετητὲς νὰ ὑποστηρίζουν, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, ὅτι τὸ ἀγγεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ κατασκευάστηκε στὴν ἴδια τὴ Σικελία. Αὐτὸ θὰ σήμαινε, καὶ μὲ τὴν προϋπόθεση βέβαια ὅτι τὸ μολύβδινο ἔλασμα εἶναι σικελικὴ δημιουργία⁴, ὅτι στὰ ὑστεροαρχαϊκὰ χρόνια εἶχε μεταναστεύσει καὶ ἐργαστεῖ στὰ μέρη αὐτὰ ἕνας κεραμέας ἀπὸ τὸν ἀττικὸ Κεραμεικὸ. Ἡ Angela Bellia μάλιστα, πρόσφατα, δὲν ἀποκλείει τὴν πιθανότητα ἡ σύνθεση τοῦ μολύβδινου αὐτοῦ ἐλάσματος νὰ ἀποτελέσει τὸ ἀρχέτυπο τῆς διονυσιακῆς μουσικῆς εἰκονογραφίας γιὰ ὅλη τὴ Σικελία⁵.

Ἰδιαίτερη ἐντύπωση μοῦ ἔκανε, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ποῦ γνώρισα τὸ ἔλασμα αὐτό, ἡ μεγάλη ὁμοιότητα ποῦ παρουσιάζει τὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς παράστασής του μὲ τὴν παράσταση τοῦ σκύφου στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο. Μὲ προβληματίσαν ὡστόσο καὶ ὀρισμένες εἰκονογραφικὲς λεπτομέρειες, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, τὸ περιστέρι ποῦ κρατᾷ ὁ Διόνυσος στὸ δεξιὸ του χέρι, ἡ κεφαλὴ τοῦ ζώου στὸ ἀκρόπρωρο τοῦ πλοίου, τὸ γλωσσοειδὲς κόσμημα

2. E. DE MIRO, *Lastra di piombo*, ὅ.π., σ. 179, 182-183. Πρβλ. A. BELLIA, *La lastra plumbea di Piazza Armerina (VI sec. a.C.), un archetipo di iconografia musicale dionisiaca?*, *Imago Musicae. International Yearbook of Musical Iconography* XXIV, 2011, σ. 18-19.

3. Σ. ΦΡΙΤΖΙΑ, *Ὁ Ζωγράφος τοῦ Θησέα. Ἡ ἀττικὴ ἀγγειογραφία στὴν ἐποχὴ τῆς νεοσύστατης ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας*, 2006, σ. 62 ἀριθ. 20, πίν. 8 (20). Ο. BORBERS, *The Theseus Painter. Style, Shapes and Iconography*, 2007, σ. 144 ἀριθ. 8, πίν. 4 a-b.

4. Βλ. DE MIRO, ὅ.π. (σημ. 2), σ. 179 κ.έ., ἰδιαίτερα σ. 182-183. Πρβλ. BELLIA, ὅ.π. (σημ. 2).

5. Βλ. BELLIA, ὅ.π. (σημ. 2), σ. 13 κ.έ.

στην επάνω ζώνη που περιβάλλει την παράσταση, οί δύο κρίκοι στα δύο άκρα του τροχοφόρου σκάφους και ή χαλαρή απόδοση του ιμάντα, παρόλο που το διονυσιακό πλοίο σύρεται από τους Σατύρους. Έτσι, άρχισα να αμφιβάλλω ως προς τή γνησιότητα του ελάσματος. Λαμβάνοντας υπόψη και τις μεγάλες διαστάσεις του, όπως και τὸ ύλικὸ τῆς κατασκευῆς του, που τὸ καθιστοῦσαν μοναδικὸ ἀνάμεσα στὶς καλλιτεχνικὲς δημιουργίες τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, συντάχθηκα μετὴν ἀποψη τοῦ R. J. A. Wilson, ὁ ὁποῖος τὸ 1988 εἶχε ἐκφράσει κάποιες ἀμφιβολίες γιὰ τὴ γνησιότητα τοῦ ἔργου⁶. Θεώρησα δηλαδὴ ὅτι ἔχουμε νὰ κάνουμε πιθανότατα μετὴν ἔργο ἑνὸς πλαστοποιοῦ που ἦταν ἀναμφίβολα ἕνας ἄριστος χαρακτῆς καὶ καλὸς γνώστης τόσο τῆς ἀρχαίας εἰκονογραφίας ὅσο καὶ τοῦ στίλ τῆς ὑστεροαρχαϊκῆς ἀγγειογραφίας.

Σὲ τέτοιες περιπτώσεις, ἐὰν δὲν ὑπάρχουν ἀπτεὲς ἀποδείξεις, δύσκολα μπορεῖ νὰ ἀποφανθεῖ κανεὶς τελεσίδικα γιὰ τὴ γνησιότητα ἢ μὴ ἑνὸς ὑποπτοῦ ἔργου. Τὴν πειστικὴ, κατὰ τὴν ἀποψή μου, τεκμηρίωση γιὰ τὴν πλαστότητα τοῦ παραπάνω ελάσματος φιλοδοξῶ νὰ παραθέσω στὴ συνέχεια. Αναφέρθηκα ἤδη στὴ στενὴ ὁμοιότητα που παρουσιάζει τὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς διονυσιακῆς σύνθεσης τοῦ ελάσματος (Εἰκ. 2β) μετὴν παράσταση που διακοσμεῖ τὸν ἀττικὸ μελανόμορφο σκύφο τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (Εἰκ. 4-5). Τὸ ἀγγεῖο αὐτὸ ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν λεγόμενον Ζ. τοῦ Θησέως⁷ καὶ χρονολογεῖται γύρω στὸ 500 π.Χ. Ἡ παράσταση αὐτὴ δὲν μᾶς σώθηκε σὲ καλὴ κατάσταση καὶ γι' αὐτὸ ἕνα μεγάλο τμήμα τῆς ἐπιζωγραφίστηκε καὶ συμπληρώθηκε μετὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ ἀγγείου⁸. Σήμερα οἱ νεότερες αὐτὲς ἐπεμβάσεις ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ (Εἰκ. 3). Ἐπομένως, ἐὰν τὸ σικελικὸ ἔλασμα εἶναι πράγματι πλαστὸ, ὁ δημιουργὸς του θὰ πρέπει νὰ ἀντέγραψε τὴν παράσταση ἀπὸ κάποιο σχέδιο τῆς ἀγγειογραφίας που εἶχε φιλοτεχνηθεῖ

6. WILSON, ὁ.π. (σημ. 1). Πρβλ. GÖTLICHER, ὁ.π. (σημ. 1), σ. 104.

7. Γιὰ τὸν ἀγγειογράφου αὐτὸν ὑπάρχουν δύο πρόσφατες μονογραφίες, βλ. παραπάνω σημ. 3.

8. H. B. WALTERS, *Catalogue of the Greek and Etruscan Vases in the British Museum*, II, *Black-figured Vases*, 1893, σ. 76 (B 79).

πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν νεότερων συμπληρώσεών της⁹. Ἡ ἀγγειογραφία αὐτή, πρὶν ἀπὸ τὸν καθαρισμό της, εἶχε ἀποδοθεῖ σχεδιαστικὰ σὲ δύο δημοσιεύσεις: μία στὸ βιβλίο τοῦ Gabriele Judica *Le antichità di Acre* [Messina 1819, σ. 137 κ.έ., πίν. 25 (Εἰκ. 4) καὶ σ. 139 κ.έ., πίν. 26], καὶ μιὰ δεύτερη λίγο νεότερη, τὸ 1835, στὸν πρῶτο τόμο (I) τοῦ τετράτομου ἔργου τοῦ Francesco Inghirami *Pitture di vasi fittili*, I-IV, Fiesole 1833-1837, πίν. 33 (Εἰκ. 5). [Ἡ δημοσίευση τοῦ Inghirami γνώρισε, μετὰ ἀπὸ εἴκοσι περίπου χρόνια, καὶ δεύτερη ἔκδοση, μὲ λίγο διαφορετικὸ τίτλο: *Pitture di vasi etruschi*, I-IV, Firenze 1852-1856.] Ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ σχέδια τὸ πρῶτο ἀποδίδει τὴν ἀγγειογραφία ὡς μελανόμορφη (Εἰκ. 4), ἐνῶ τὸ δεύτερο τὴν ἀποδίδει γραμμικὰ (Εἰκ. 5). Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς σύνθεσης τοῦ μολύβδινου ἐλάσματος μὲ τὸ διονυσιακὸ πλοῖο (Εἰκ. 2β) βρίσκεται πολὺ πιὸ κοντὰ στὸ δεύτερο. Ἔτσι θεώρησα πιθανὸ ὁ ὑποτιθέμενος πλαστοποιὸς μας νὰ εἶχε ὑπόψη του τὴν ἀπόδοση τῆς ἀγγειογραφίας πού δημοσίευσε ὁ Inghirami καὶ ὄχι αὐτὴν τοῦ Judica, ἂν καὶ ἡ τελευταία εἶναι αὐτὴ πού προτίμησε νὰ ἀναπαραγάγει ἢ μετέπειτα ἔρευνα¹⁰. Ξεκίνησα λοιπὸν νὰ ἐρευνῶ τὸ ζήτημα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Inghirami. Συγκρίνοντας τὸ σχέδιό του μὲ τὴν παράσταση τοῦ ἐλάσματος διαπίστωσα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ στενὴ τους ὁμοιότητα, καὶ ὀρισμένες διαφορές, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, στὴν ἀπόδοση τοῦ πλοίου καὶ κυρίως στὴ μορφή τοῦ Διονύσου. Εἶναι σαφές ὅτι ὁ θεὸς ἀποδίδεται στὸ ἔλασμα μὲ διαφορετικὸ τρόπο ἀπὸ ὅ,τι στὴν ἀγγειογραφία τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου. Κατέληξα ἔτσι στὸ συμπέρασμα ὅτι κάποια ἄλλη ἀγγειογραφία θὰ πρέπει νὰ ἀποτελέσει πρότυπο γιὰ τὸν πλαστοποιό, προκειμένου νὰ ἀποδώσει τὴ μορφή τοῦ Διονύσου, καὶ ἄρχισα νὰ τὴν ἀναζητῶ ἀνάμεσα στὶς δεκάδες τῶν ἀγγειογραφιῶν πού ἔχει ἀπεικονίσει ὁ Inghirami. Ἡ ἀναζήτησή μου σταμάτησε στὸν πίν. 209 τοῦ τρίτου τόμου (Εἰκ. 6), ὅπου ὑπάρχει ἡ σχεδιαστικὴ ἀπόδοση μιᾶς διονυσιακῆς σκηνῆς μὲ τὸν Διόνυσο ἀνάμεσα σὲ τέσσερις Σατύρους. Δὲν χωρᾶ νομίζω ἀμφιβολία

9. Ἡδὴ στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. οἱ ἐπιζωγραφίσσεις εἶχαν ἀπομακρυνθεῖ. Βλ. π.χ. L. R. FARNELL, *The Cults of the Greek States*, V, 1909, πίν. 42 b.

10. Βλ. π.χ. L. DEUBNER, *Attische Feste*, 1969 (ἀνατύπωση, 1^η ἔκδοση 1932), πίν. 14 ἀριθ. 2· DE MIRO, ὅ.π. (σημ. 2), πίν. 47 (πάνω)· M. GUARDUCCI, *Dioniso sul carro navale*, *Numismatica e Antichità classiche, Quaderni Ticinesi*, XII, 1983, σ. 113, πίν. III· BELLIA, ὅ.π. (σημ. 2), σ. 17, εἰκ. 4 (δεξιά).

ὅτι ὁ πλαστοποιὸς μετέφερε στὸ ἔλασμα, μὲ λιγιστὲς παρεκκλίσεις, τὸ ἄνω περίπου μισὸ τοῦ Διονύσου τοῦ παραπάνω πίνακα. Ἡ πιὸ ἀξιοπρόσεκτη ἀλλαγὴ εἶναι ἡ ἐξῆς: Στὸ ἔλασμα ὁ θεὸς δὲν κρατᾷ στὸ δεξιὸ του χέρι κλαδί κισσοῦ, ὅπως στὴν ἀγγειογραφία τοῦ πίν. 209 τοῦ Inghirami, ἀλλὰ περιστέρι. Τὴν παρουσία τοῦ πτηνοῦ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖο μᾶς εἶναι ἄγνωστο ἀπὸ τὴν εἰκονογραφία τοῦ Διονύσου, τὴν εἶχα θεωρήσει εὐθὺς ἐξαρχῆς, ὅπως ἤδη ἔχω ἀναφέρει, ὑποπτη. Τὸ σχέδιο τοῦ Inghirami ἀποδίδει παράσταση ποῦ διακοσμεῖ τὴ μία ὀψὲς ἐνὸς ἀττικοῦ ἀμφορέα τύπου Β ποῦ σήμερα βρίσκεται στὴ Φλωρεντία, Museo Archeologico Nazionale ἀριθ. 3826 (Εἰκ. 7), καὶ χρονολογεῖται γύρω στὸ 520-510 π.Χ. καὶ ἀπὸ ὀρισμένους μελετητὲς ἀποδίδεται κοντὰ (vicino) στὸ στῖλ τῆς ζωγραφικῆς τοῦ λεγόμενου Ζ, τοῦ Λυσιππίδη¹¹. Ὡστόσο ὁ δημιουργὸς τοῦ ἐλάσματος δὲν ἀρκέστηκε νὰ ἀντιγράψει μόνον τὴ μορφή τοῦ Διονύσου ἀπὸ τὸ ἀγγεῖο αὐτό. Ἀντέγραψε καὶ ὅλες τὶς μορφὲς τῶν Σατύρων ποῦ πλαισιώνουν τὸν θεό. Ὁ πρῶτος καὶ τρίτος Σάτυρος ἀπὸ τὴ δεξιὰ ὁμάδα τῆς σύνθεσης τοῦ ἐλάσματος (Εἰκ. 2γ) δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἀντιγράφουν ἀντίστοιχα τοὺς δύο Σατύρους ποῦ βρίσκονται μπροστὰ ἀπὸ τὸν Διόνυσο στὸν ἀμφορέα τῆς Φλωρεντίας, ἐνῶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τρίτος Σάτυρος τῆς ἀριστερῆς ὁμάδας (Εἰκ. 2α) ἀντιγράφουν ἀντίστοιχα τοὺς δύο Σατύρους ποῦ βρίσκονται πίσω ἀπὸ τὸν θεό στὴν παράσταση τοῦ ἀμφορέα. Μετὰ τὶς παραπάνω ταυτοποιήσεις βεβαιώθηκα ὅτι τὸ μολύβδινο ἔλασμα στὸ Μουσεῖο τοῦ Ἀκράγαντα εἶναι ἔργο πλαστὸ καὶ ὅτι ὁ πλαστοποιὸς κατασκεύασε τὴ σύνθεσή του ἀντιγράφοντας ἀγγειογραφίες ποῦ εἶχαν ἀποδοθεῖ σχεδιαστικὰ στὸ ἔργο τοῦ Inghirami. Ἄρχισα λοιπὸν νὰ ἀναζητῶ τὴν πηγὴ (ἢ τὶς πηγές) τῆς ἀντιγραφῆς καὶ τῶν ὑπολοίπων μορφῶν τῆς σύνθεσης τοῦ ἐλάσματος, χωρὶς νὰ ἀποκλείω καὶ τὴν πιθανότητα αὐτῆ (ἢ αὐτές) νὰ βρίσκονταν καὶ σὲ ἄλλες δημοσιεύσεις, ἐκτὸς αὐτῆς τοῦ Inghirami. Ὡστόσο, πρὶν στραφῶ καὶ πρὸς ἄλλες κατευθύνσεις, ἔκρινα σκόπιμο νὰ συνεχίσω τὴν ἀναζήτησιν στὸ ἔργο τοῦ Inghirami. Καθὼς μάλιστα οἱ ὡς τώρα πηγές τοῦ πλαστοποιοῦ εἶχαν ἐντοπισθεῖ σὲ πίνακες τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τρίτου τόμου τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἤμουν σχεδὸν σίγουρος ὅτι, ἐὰν τὰ πρότυπα τῶν ὑπολοίπων μορφῶν τοῦ ἐλάσματος βρίσκονταν πράγματι στὸ ἔργο τοῦ Inghirami, αὐτὰ θὰ τὰ ἐντόπιζα σὲ ἀγγειογραφίες τῶν ὑπολοίπων δύο τόμων του, δηλαδὴ

11. A. M. ESPOSITO – G. DE TOMMASO, *Vasi Attici. Museo Archeologico Nazionale di Firenze Antiquarium*, 1993, σ. 41 κ.έ. καὶ εἰκ. 53 (A. M. ESPOSITO).

τοῦ δεύτερου καὶ τοῦ τέταρτου. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν δεύτερο τόμο γρήγορα σταμάτησα στὸν πίν. 109 (Εἰκ. 8). Σὲ αὐτὸν ἀπεικονίζεται μιὰ πολυπρόσωπη διονυσιακὴ σκηνὴ μὲ μορφὲς ὁκτώ Σατύρων μὲ ἀλογίσια πόδια, οἱ ὅποιοι κινούνται ἀνὰ δύο ἐναλλάξ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ πλαστοποιός, προκειμένου νὰ συμπληρώσει τὴ σύνθεση τοῦ μολύβδινου ἐλάσματος, ἀντέγραψε τέσσερις ἀπὸ αὐτές. Πρόκειται γιὰ τὶς τέσσερις κεντρικὲς μορφές. Οἱ δύο Σάτυροι ποὺ κατευθύνονται πρὸς τὰ ἀριστερά στὴν ἀγγειογραφία ἀποτελοῦν τὰ πρότυπα τοῦ δεύτερου καὶ τοῦ τέταρτου Σατύρου τῆς δεξιᾶς ομάδας Σατύρων στὴν παράσταση τοῦ ἐλάσματος (Εἰκ. 2γ), ἐνῶ αὐτοὶ ποὺ κατευθύνονται στὴν ἀγγειογραφία πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπαναλαμβάνονται στὸν δεύτερο καὶ στὸν τέταρτο Σάτυρο τῆς ἀριστερῆς ομάδας Σατύρων στὴ σύνθεση τοῦ ἐλάσματος¹² (Εἰκ. 2α). Μόνο σὲ μιὰ μικρὴ ἀλλαγὴ προχώρησε ὁ πλαστοποιός. Τὸ πίσω δεξιὸ χέρι τοῦ ἀριστεροῦ Σατύρου τῆς σύνθεσής του δὲν κατευθύνεται πρὸς τὰ κάτω, ὅπως στὴν ἀγγειογραφία, ἀλλὰ πρὸς τὰ πάνω. Ἡ παράσταση τοῦ πίν. 109 τοῦ Inghirami διακοσμᾷ τὸν ὄμο μιᾶς γνωστῆς ἐτρουσκικῆς ὕδρας, ποὺ καὶ αὐτὴ βρίσκεται σήμερα στὴ Φλωρεντία, Museo Archeologico Nazionale ἀριθ. 4139 (Εἰκ. 9-10)· ἀποδίδεται στὸν λεγόμενον Ζ. τοῦ Micali καὶ χρονολογεῖται γύρω στὸ 520-510 π.Χ.¹³ Ὁ πλαστοποιός μας εἶναι πιθανὸν νὰ ἀντέγραψε ἢ ἔστω νὰ ἐμπνεύστηκε καὶ τὰ μοτίβα τῶν ζωνῶν ποὺ περικλείουν τὴν παράστασή του ἀπὸ ἀγγειογραφίες ποὺ ἐπίσης ἀπεικονίζονται στὸ ἔργο τοῦ Inghirami, ἀφοῦ ὅλα τους μποροῦν νὰ ἐντοπισθοῦν στὴν πλούσια εἰκονογραφημένη αὐτὴ δημοσίευσή¹⁴.

Ὁ πλαστοποιός τοῦ μολύβδινου ἐλάσματος (Εἰκ. 1-2) πιθανὸν νὰ ζοῦσε (ἢ ἀκόμη καὶ νὰ ζεῖ;) στὶς περιοχὲς Piazza Armerina καὶ Barrafranca τῆς Σικελίας, οἱ ὁποῖες, σημειωτέον, παρουσιάζουν συχνὰ ἀρχαιοκαπηλικὲς δραστηριότητες¹⁵. Εἶναι πιθανὸν νὰ εἶχε καὶ ἀρχαιολογικὲς γνώσεις. Τὸ ὅτι

12. Ἡ συνύπαρξή σὲ ἀγγειογραφίες Σατύρων μὲ ἀνθρώπινα καὶ ἀλογίσια σκέλη δὲν εἶναι ἄγνωστη. Βλ. π.χ. HEDREEN, ὁ.π. (σημ. 1), πίν. 9 a-b.

13. N. J. SPIVER, *The Micali Painter and his Followers*, 1987, σ. 21 ἀριθ. 126, πίν. 22 a-b, 23 a, 40 a· M. A. RIZZO (ἐπιμ.), *Un artista Etrusco e il suo mondo, il Pittore di Micali*, 1988, πίν. 1, σ. 63 ἀριθ. 1, εἰκ. 76-78 (M. A. RIZZO).

14. Γιὰ τὰ μοτίβα τῶν ἀντιθετικὰ τοποθετημένων κισσοφύλλων καὶ τοῦ μαιάνδρου, βλ. π.χ. F. INGHIRAMI, *Pitture di vasi fittili*, IV, 1837, πίν. CCCI καὶ CCCLXVI ἀντίστοιχα.

15. Βλ. π.χ. WILSON, ὁ.π. (σημ. 1), σ. 135.

ἐπέλεξε ὡς κεντρικὸ τμήμα τῆς σύνθεσής του τὴν παράσταση ἑνὸς ἀγγείου (Εἰκ. 3-5) ποὺ εἶχε βρεθεῖ στὰ μέρη του δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τυχαῖο. Ἐμφανῆς εἶναι ἐπίσης ἡ προσπάθειά του νὰ συγκαλύψει τὴν ἀπάτη του. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι φρόντισε τὸ μολύβδινο ἔλασμα νὰ παρουσιάζει ἐμφανῆ ἴχνη παλαιότητας —φέρει φθορὰς καὶ διασώζεται σὲ τρία κομμάτια¹⁶ (Εἰκ. 1)—, ἐπέλεξε ὡς κεντρικὸ τμήμα τῆς σύνθεσής του ἕνα παλιό, ξεχασμένο ἀπὸ τὴν ἔρευνα σχέδιο καὶ ἀκόμη ἀντέγραψε ἀγγειογραφίες ποὺ ἀπεικονίζονταν σὲ διαφορετικοὺς τόμους τῆς πολύτομης δημοσίευσης τοῦ Inghirami¹⁷. Φρόντισε ἐπίσης οἱ ἀγγειογραφίες αὐτὲς νὰ εἶναι περίπου σύγχρονες ἀφοῦ, ὅπως ἤδη ἔχει ἀναφερθεῖ, καὶ οἱ τρεῖς τους χρονολογοῦνται στὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 6ου αἰ. π.Χ. Ἀκόμη, συνέλαβε τὴν ἰδέα νὰ ἐμπλέξει μεταξύ τους τὶς μορφὲς τῶν ἀγγειογραφιῶν ποὺ ἀντέγραψε¹⁸. Ἴσως νὰ μὴν ἦταν σὲ θέση νὰ γνωρίζει ὅτι οἱ συνθέσεις ποὺ κόπιαρε δὲν ἦταν ὅλες τους δημιουργίες τοῦ ἴδιου κεραμικοῦ ἐργαστηρίου· ὅπως εἶδαμε, δύο εἶναι τοῦ ἀττικοῦ (Εἰκ. 3-7) καὶ μία τοῦ ἐτρουσικικοῦ κεραμικοῦ (Εἰκ. 9-10). Δὲν ἀποκλείεται ὥστόσο ἡ ἐπιλογή του αὐτὴ νὰ ἦταν καὶ σκόπιμη, προκειμένου νὰ κάνει δυσκολότερο τὸν ἐντοπισμὸ τῶν προτύπων του καὶ πῶς δυσχερῆ τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀπάτης του. Ἐπίσης εἰσήγαγε καὶ κάποιες καινοτομίες, βάζοντας ἕνα περιστέρι στὸ χέρι τοῦ Διονύσου, χρησιμοποιώντας «παραποιημένο» ἕνα σύνθημα παραπληρωματικὸ ἀρχαῖο μοτίβο γιὰ νὰ διακοσμήσει τὴ ζώνη ποὺ περικλείει τὸ πάνω μέρος τῆς σύνθεσής του¹⁹, καὶ κυρίως ἐπιλέγοντας ἕνα μεγάλο μολύβδινο ἔλασμα ὡς φορέα τῆς σύνθεσής του. Κατάφερε ἔτσι νὰ ἐξαπατήσει

16. DE MIRO, ὁ.π. (σημ. 2), σ. 179.

17. Ἐὰν τὰ διακοσμητικὰ μοτίβα τῶν ζωνῶν ποὺ περιβάλλουν τὴ σύνθεση τοῦ μολύβδινου ἐλάσματος ἔχουν πράγματι ἀντιγραφεῖ ἀπὸ τὸν τέταρτο (IV) τόμο τῆς δημοσίευσης τοῦ INGHIRAMI, τότε ὁ πλαστοποιὸς ἔχει χρησιμοποιήσει καὶ τοὺς τέσσερις τόμους τοῦ ἔργου αὐτοῦ.

18. Οἱ δύο ὁμάδες Σατύρων ποὺ πλαισιώνουν τὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς σύνθεσης μὲ τὸ διονυσιακὸ πλοῖο συνίστανται ἀπὸ Σατύρους ποὺ ἔχουν ἀντιγραφεῖ ἐναλλάξ, ἕνας ἀπὸ τὴν ἐτρουσικὴ ὕδρια καὶ ἕνας ἀπὸ τὸν ἀττικὸ ἀμφορέα, ἐνῶ στὸ ἴδιο τὸ πλοῖο οἱ Σάτυροι-αὐλητές, ποὺ εἶναι ἀντιγραμμένοι ἀπὸ τὸν ἀττικὸ σκύφο τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, περιβάλλουν τὸν Διόνυσο ποὺ εἰκονίζεται στὸν ἀττικὸ ἀμφορέα.

19. Τὸ «ἀγλωσσωτὸν» κόσμημα ποὺ ἀπαντᾶται συχνὰ σὲ δευτερεύουσες ζώνες στὰ ἀττικὰ ἀγγεῖα, στὴ ζώνη ποὺ πλαισιώνει τὸ πάνω μέρος τῆς σύνθεσης τοῦ ἐλάσματος, ἔχει ἀποδοθεῖ κάπως παραποιημένο.

ἀρχαιολόγους οἱ ὅποιοι καὶ εἰσηγήθησαν τὴν ἀγορὰ καὶ ἀπόκτηση τοῦ ἔργου του ἀπὸ δημόσια ὑπηρεσία. Καὶ ὄχι μόνον αὐτό. Οἱ ἀρχαιολόγοι, ἀφοῦ μελέτησαν τὴν πλαστὴ δημιουργία του, κατέληξαν καὶ σὲ ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα, κάποια ἀπὸ τὰ ὅποια ἔχω ἤδη ἀναφέρει στὴν ἀρχὴ τῆς ὁμιλίας μου. Ἀνάμεσά τους ὑπάρχουν καὶ ὀρισμένα ρηξικέλευθα καὶ καινοφανῆ γιὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ ἐπιστῆμη. Ἡ ἀνεύρεση ἑνὸς τόσο μεγάλου ὑστεροαρχαϊκοῦ μολύβδινου ἐλάσματος στὴ Σικελία, ποὺ φέρει παράσταση Διονύσου μέσα σὲ συρόμενο τροχοφόρο πλοῖο, πράγματι θὰ ἦταν ἓνα ἰδιαίτερα σημαντικὸ εὑρημα, ἀφοῦ στρέφει τὴν ἔρευνα πρὸς ἐντελῶς «νέες» κατευθύνσεις ἀναφορικὰ μὲ πολλοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας καὶ γενικότερα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, τῆς θρησκείας, τοῦ θεάτρου, τῆς τέχνης, τῶν σχέσεών τους μὲ τοὺς ντόπιους πληθυσμούς. Καθὼς ὁμως τὸ εὑρημα αὐτὸ εἶναι πλαστό, ἢ ἀπόκτησέ του ἀπὸ δημόσιο ἀρχαιολογικὸ μουσεῖο καὶ οἱ δημοσιεύσεις ποὺ προκάλεσε τραυμάτισαν, χωρὶς ἄλλο, καίρια τὴν ἀξιοπιστία τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστῆμης. Ἀποκτήσαμε γνώσεις ποὺ δὲν ἔχουν καμιά σχέση μὲ τὴν ἀλήθεια.

Ἄλλες οἱ κατηγορίες μνημείων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης ἔχουν ἀποτελεσεὶ πηγὲς ἔμπνευσης γιὰ τὴν κατασκευὴ πλαστῶν ἔργων. Ἔτσι ὑπάρχουν, γιὰ παράδειγμα, ἔργα γλυπτικῆς πλαστῆς, ὀλόγλυφα καὶ ἀνάγλυφα, ἀγγεῖα, εἰδῶλια, νομίσματα, ποικίλα ἔργα τῆς μικροτεχνίας, καὶ τὰ ὑλικά ποὺ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὴν κατασκευὴ τους εἶναι φυσικὰ τὰ ἴδια μὲ τῶν ἀρχαίων: μάρμαρο, πηλός, διάφορα μέταλλα, ἀνάμεσά τους καὶ πολύτιμα²⁰.

20. Πλαστό, κατὰ τὴν ἀποψή μου, ἔργο εἶναι καὶ ἓνα περίτμητο ἔλασμα, ὕψους 0,29 μ., κατασκευασμένο ἀπὸ μπροῦντζο (κρατέρωμα), ποὺ ἀπεικονίζει τὴ θεὰ Ἀθηνᾶ καὶ σήμερα βρίσκεται στὴ Βασιλεία, *Studiensammlung des Basler Archäologischen Seminar* ἀριθ. BS 501-1-16 (Εἰκ. 11). Βλ. R. BLATTER, *Ein spätklassisches Athenarelieff aus Bronze in Basel*, AA, 1964, σ. 805 κ.έ. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ κατασκευαστὴς τοῦ ἐλάσματος αὐτοῦ ἀντέγραψε τὴ μορφή τῆς Ἀθηνᾶς ποὺ διακοσμεῖ τὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς κύλικας τοῦ γνωστοῦ ἀγγειογράφου Δούριδος καὶ ἢ ὅποια βρίσκεται στὸ Βατικανό, Museo Gregoriano Etrusco ἀριθ. 16545. Βλ. Μ. ΤΙΒΕΡΙΟΣ, *Ἑλληνικὴ Τέχνη. Αρχαῖα Ἀγγεῖα*, 1996, σ. 155, εἰκ. 131. Ἡ πλαστότητα τοῦ ἔργου ἐπιβεβαιώνεται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο ἀπόδοσης ὀρισμένων λεπτομερειῶν, ὅπως τῆς διακόσμησης τῶν κάθετων παρυφῶν τοῦ ἱματίου τῆς θεᾶς οἱ ὅποιες παρερμηνεύτηκαν ἀπὸ τὸν ἀντιγραφέα καὶ ἀποδίδονται χωρὶς ὀργανικὴ συνοχή. Πρβλ. Μ. ΤΙΒΕΡΙΟΣ, *Προβλήματα τῆς μελανόμορφης ἀττικῆς κεραμικῆς*, ²1988, σ. 143, σημ. 641.

Τῆ στενὴ ὁμοιότητα τῆς μορφῆς τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ ἐλάσματος μὲ τὴ μορφὴ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν κύλικα τοῦ Δούριδος στὸ Βατικανὸ τὴν εἶχε ἤδη ἐπισημάνει ὁ BLATTER (ὁ.π., σ. 808 κ.έ.), χωρὶς ὥστόσο νὰ τοῦ προκαλέσει ἀμφιβολίες γιὰ τὴ γνησιότητά του. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ πλαστὲς ἀρχαιοτήτες εἶναι ἐκτενής. Θὰ περιορισθῶ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, σὲ μονογραφίες καὶ ἄρθρα νεότερων χρόνων, ὅπως καὶ σὲ κατάλόγους προσφάτων ἐκθέσεων, ὅπου μπορεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς καὶ ἀναλυτικότερη σχετικὴ βιβλιογραφία. Γενικὰ γιὰ πλαστὲς ἀρχαιοτήτες, βλ. E. PAUL, *Gefälschte Antike. Von der Renaissance bis zur Gegenwart*, 1981· M. Jones (ἐπιμ.), *Fake? The Art of Deception* (Κατάλογος Ἐκθεσης στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο), 1990· *Vrai ou faux? Copier, imiter, falsifier* (Κατάλογος Ἐκθεσης στὸ Παρίσι, Cabinet des Medailles), 1991· *Veramente Falso* (Catalogo della Mostra di Milano, Rotonda di via Besana, 9 Febbraio-31 Marzo 1991), 1991· M. Jones (ἐπιμ.), *Why Fakes Matter. Essays on Problems of Authenticity*, 1992· R. STUPPERICH – M. KUNZE, *Zwischen Original und Fälschung. Zur Ambivalenz der Nachahmung in der Antikenrezeption*, 2006· A. SCHIDLÓWSKI, *Konstruierte Antike. Der Echtheitsbegriff erläutert an archäologischen Denkmälern*, 2009· E. PAUL, *Das Echte am sogenannten Falschen*, στὸ D. Metzler (ἐπιμ.), *Mazzo di fiori. Festschrift for Herbert Hoffmann*, 2010, σ. 148 κ.έ· M.-A. Kaeser (ἐπιμ.), *L'âge du Faux: L'authenticité en archéologie* (Κατάλογος Ἐκθεσης), 2011. Γιὰ μιὰ ἐκτενὴ σχετικὴ βιβλιογραφία, βλ. K. TURR, *Fälschungen antiker Plastik seit 1800*, 1984, σ. 253 κ.έ. Πρβλ. A. ΜΥΚΟΝΙΑΘ, *Πλαστὲς Ἀρχαιοτήτες. Συμβολὴ στὴ μελέτῃ τῆς πρόσληψης τῆς πολιτιστικῆς κληρονομίᾳς στὴ νεότερη Ἑλλάδα*, 2012, ἰδιαιτέρως σ. 97 κ.έ., σ. 125 κ.έ., σ. 144 κ.έ., σ. 167 κ.έ., σ. 175 κ.έ., σ. 178 κ.έ. (ἀδημ. διδ. διατρ. στὸ Τμῆμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ ΑΠΘ)· Σ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ, *Κίβδηλα «ἀρχαῖα» ἔργα*, στὸ B. Πετράκος (ἐπιμ.), Σ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ, *Ἀρχαιολογικὰ Θέματα*, I, 2011, σ. 374 κ.έ· B. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *Κίβδηλο παρελθόν, Ὁ Μέντωρ*, 17, 2004, σ. 81 κ.έ. Εἰδικότερα: γιὰ πλαστὰ ἔργα τῆς πλαστικῆς, βλ. TURR, ὁ.π.· γιὰ πλαστὰ ἀγγεῖα, βλ. N. KUNISCH, *Antikenfälschungen*, στὸ A. Althöfer – K. Ertz (ἐπιμ.), *Fälschung und Forschung* (Κατάλογος Ἐκθεσης), 1976, σ. 17 κ.έ· N. CUOMO DI CAPRIO, *La Galleria dei Falsi. Dal vasaio al mercato di antiquariato*, 1993· L. VLAD BORELLI, *Fälschungen, "Pasticci", Imitationen*, στὸ M. Pallottino (ἐπιμ.), *Die Etrusker und Europa* (Κατάλογος Ἐκθεσης), 1993, σ. 432 κ.έ· G. HIESEL, *Fälschung und Original*, στὸ M. Flashar – G. Hiesel (ἐπιμ.), *Konturen. Vasen der Berliner Antikensammlung in Freiburg*, 1997, σ. 54 κ.έ., ἀρθ. 19· D. VON BOTHMER, *Forgeries of Greek Vases. Observations on the Art of Deception in the Vase-maker's Craft*, *Minerva*, 9, 1998, σ. 8 κ.έ· J. M. HEMELRIJK, *A Fake or not a Fake... An Ancient Practical Joke?*, *BABesch*, 83, 2008, σ. 47 κ.έ· A. HOLDEN, *Fake or Folly? A Black Figure Column Crater in Ottawa*, *Museion: Journal of the Classical Association of Canada*, 8.2, 2008, σ. 209 κ.έ· J. Lang – H.-P. Müller – W. Geominy (ἐπιμ.), *Teuer und nichts wert? Fälschern griechischer Kera-*

Ἐδῶ κρίνω σκόπιμο νὰ ὑπενθυμίσω τὴ διάκριση ποῦ γίνεται συχνὰ στὴν ἔρευνα ἀνάμεσα στὸ κίβδηλο καὶ στὸ πλαστὸ ἔργο²¹. Ὅταν ἓνας πλαστοποιὸς ἀντιγράφει μὲ ἀκρίβεια καὶ συχνὰ στὴν ἴδια περίπου κλίμακα τὴν παράσταση ἑνὸς ἀρχαίου τεχνουργήματος, ὅπως καὶ τὸν φορέα της, κἀνοντας, γιὰ παράδειγμα, χρῆση μήτρας καὶ χρησιμοποιώντας τὸ ἴδιο μὲ τοῦ πρωτοτύπου κατασκευαστικὸ ὕλικὸ καὶ τὴν ἴδια τεχνολογία, τότε τὸ προϊόν του χαρακτηρίζεται ὡς κίβδηλο. Ὅταν, ἀντιθέτως, τὸ προϊόν του μιμνεῖται ἀπλῶς τὸ στίλ καὶ τὸν φορέα τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων, ἔχοντας βέβαια ὑπόψη του τὴν ἀρχαία εἰκονογραφία καὶ τεχνολογία, χαρακτηρίζεται ὡς πλαστὸ. Ἐνίοτε ὁ πλαστοποιὸς κατασκευάζει ἓνα ἔργο χρησιμοποιώντας, ἄλλοτε ἐν ἀγνοίᾳ του καὶ ἄλλοτε σκόπιμα, στίλ ἢ ἄλλα γνωρίσματα διαφορετικῶν ἐποχῶν ἢ ἐργαστηρίων. Τότε μιλοῦμε γιὰ ἓνα πλαστὸ ἔργο, ἐκλεκτικιστικὸ ἢ «παστίτσιο» (pasticcio)²². Ἐχοντας λοιπὸν ὑπόψη τὰ παραπάνω, τὸ μολύβδινο ἔλασμα ἀπὸ τὴ Σικελία θὰ τὸ χαρακτηρίζω ὡς πλαστὸ ἔργο καὶ μάλιστα «παστίτσιο», ἀφοῦ σὲ αὐτὸ συνυπάρχουν τὸ στίλ τῆς ζωγραφικῆς δῦο Ἀθηναίων ἀγγειογράφων μὲ τὸ στίλ ἑνὸς Ἐτρούσκου ἀγγειογράφου, τοῦ Ζ. τοῦ Micali²³.

*mik auf der Spur. Begleitheft zur Sonderausstellung vom 22.10.2011-22.1.2012, Antikenmuseum der Universität Leipzig, 2011. Γιὰ πλαστὰς τεραχότες, βλ. I. KRISELEIT, Fälschungen in der Berliner Sammlung, στὸ I. Kriseleit – G. Zimmer – J. C. Eule (ἐπιμ.), *Burgerwelten Hellenistische Tonfiguren und Nachschöpfungen im 19. Jh.* (Κατάλογος Ἐκθεσης στὸ Βερολίνο), 1994, σ. 59 κ.έ.· B. W. LINDEMANN, Die Tanagrafiguren und die Kunst des 19. Jahrhunderts, στὸ Kriseleit – Zimmer – Eule, ὁ.π., σ. 71 κ.έ. Γιὰ κίβδηλα (ἢ πλαστὰ) νομίσματα, βλ. I. N. SVORONOS, *Christodoulos The Counterfeiter*, 1974 (ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1922)· PH. KINNS, *The Caprara Forgeries*, 1984· D. KROH, *Ancient Coin Reference Reviews*, 1993· W. G. SAYLES, *Classical Deceptions: Counterfeits, Forgeries, and Reproductions of Ancient Coins*, 2001. Γιὰ πλαστὰ ἔργα τῆς μικροτεχνίας, βλ. π.χ. G. RICHTER, *The engraved gems of the Greeks, Etruscans and Romans*, II, 1971, σ. 154 κ.έ.*

21. Βλ. π.χ. *Encyclopedia of World Art*, 5, λ. Falsification and Forgery, σ. 333 κ.έ. (C. Brandi)· ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὁ.π., σ. 41 κ.έ., σ. 44 κ.έ.

22. Πρβλ. π.χ. V. BORELLI, ὁ.π. (σημ. 20).

23. Εἶναι βέβαια γεγονόςὸς ὅτι τὸ στίλ τοῦ Ζ. τοῦ Micali βρῖσκεται ἀρκετὰ κοντὰ στὸ στίλ τῶν συγχρόνων του Ἀθηναίων ἀγγειογράφων. Βλ. SPIVEY, ὁ.π. (σημ. 13), κυρίως σ. 29.

Με βάση την παραπάνω διάκριση ανάμεσα σε ένα πλαστό και ένα κιβδηλο έργο, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο πλαστοποιός προκαλεί μεγαλύτερη «ζημία» στην αρχαιολογική επιστήμη από ό,τι ο κιβδηλοποιός. Και αυτό επειδή ο τελευταίος κατασκευάζει ένα «άρχαιο» καθ' όλα όμοιο με αυτά που είναι ήδη γνωστά στους αρχαιολόγους, ενώ ο πρώτος κατασκευάζει έργα με καινοφανή χαρακτηριστικά.

Είναι αλήθεια ότι τα τελευταία χρόνια η κατασκευή πλαστών αρχαιοτήτων έχει κάπως περιορισθεί. Κύρια αίτια για τη θετική αυτή εξέλιξη είναι, χωρίς άλλο, η βοήθεια που προσφέρει στην επιστήμη της Αρχαιολογίας ή Αρχαιομετρίας, οι ειδικότητες δηλαδή εκείνες των θετικών επιστημών που υποβοηθούν την Αρχαιολογία στο έργο της. Έτσι, λόγου χάριν, όρισμένες κατηγορίες πλαστών έργων που χρησιμοποιούν ως υλικό κατασκευής τον πηλό, όπως άγγεϊα και ειδώλια (που αποτελούν τις πολυπληθέστερες κατηγορίες πλαστών), έχουν τώρα περιορισθεί σημαντικά, αφού με μεθόδους των θετικών επιστημών, παραδείγματος χάριν με τη χρήση της θερμοφωταύγειας, είμαστε σε θέση, αρκετές φορές, να αποδειξουμε την πλαστότητά τους²⁴.

Έργα κιβδηλα (ή πλαστά) δεν ήταν άγνωστα και στην ελληνική αρχαιότητα. Αρχίζοντας από το μυθικό παρελθόν θα υπενθυμίσω γραπτές αρχαίες μαρτυρίες σύμφωνα με τις οποίες ο Δημοφών, ο βασιλιάς της Αθήνας, έχοντας στην κατοχή του το τρωικό Παλλάδιο και θέλοντας να ξεπεράσει την πίεση του Αγαμέμνονος, ο οποίος ζητούσε επίμονα να του δοθεί, κατασκεύασε ένα πλαστό Παλλάδιο, το οποίο και έδωσε στον αρχηγό των Ελλήνων παρουσιάζοντάς το ως το γνήσιο²⁵. Το Παλλάδιο, ως γνωστόν, παρείχε στην πόλη που το κατείχε έσσει προστασία από κάθε έχθρική επιβουλή. Γι' αυτό και πολλοί ήταν εκείνοι που προσπαθοῦσαν να το οικειοποιηθούν. Στον ναό

24. Βλ. π.χ. S. FLEMING, *Thermoluminescence techniques in archaeology*, 1979· M. J. AITKEN, *Thermoluminescence Dating*, 1985· M. J. AITKEN, *Science-based Dating in Archaeology*, 1990· CH. GOEDICKE, *Echtheitsprüfung an Tanagrafiguren nach der Thermoluminiszenmethode*, στο *Kriseleit – Zimmer – Eule*, ό.π. (σημ. 20), σ. 77 κ.έ· CH. CRADDOCK, *Scientific Investigation of Copies, Fakes and Forgeries*, 2007. Για σχετική βιβλιογραφία βλ. και TURR, ό.π. (σημ. 20), σ. 254. Πρβλ. H. MOMMSEN, *Archäometrie: neuere naturwissenschaftliche Methoden und Erfolge in der Archäologie*, 1986.

25. Πολύαινος, *Στρατηγήματα* I.5· J.-M. MORET, *L'Ilioupersis dans la céramique italote*, 1975, σ. 71 κ.έ.

τῆς Ἀθηνᾶς στό Ἴλιο, ὅπου ἦταν ἡ ἀρχική του θέση, εἶχαν πάρει ιδιαίτερα μέτρα φύλαξῆς του ἀπό ἐνδεχόμενη κλοπή. Εἶχαν κατασκευάσει ἕνα πλαστό ὅμοιο Παλλάδιο καί τὸ εἶχαν τοποθετήσει δίπλα στό γνήσιο (Εἰκ. 12) μὲ προφανῆ σκοπὸ τὴν παραπλάνηση τοῦ ἐπίδοξου κλέφτη²⁶. Πιθανὸν γι' αὐτὸ ὁ Ὅδυσσεὺς καί ὁ Διομήδης ἐκλεψαν καί τὰ δύο αὐτὰ Παλλάδια, ὅπως βλέπουμε σὲ σχετικὲς ἀγγειογραφίες²⁷. Ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους θὰ σταθῶ σὲ μιὰ πιθανὴ περίπτωση πλαστογραφίας²⁸. Δύο ἀττικὲς ἐρυθρόμορφες κύλικες ποὺ χρονολογοῦνται γύρω στό 480 π.Χ. φέρουν τὴν ὑπογραφή τοῦ γνωστοῦ κεραμέα Δούριδος (ΔΟΡΙΣ ΕΓΓΡΑΦΣΕΝ). Ὡστόσο δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ δὲν ἔχουν ζωγραφιστεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Δούρι, ἀλλὰ ἀπὸ ἕναν ἄλλο ἀγγειογράφο ποὺ δούλευε πιθανὸν μαζὶ μὲ τὸν ἐπάνωμο καλλιτέχνη στό ἴδιο κεραμικὸ ἐργαστήριο καί τὸν ὁποῖο ἡ ἔρευνα, μὴ γνωρίζοντας τὸ πραγματικὸ του ὄνομα, ὀνόμασε συμβατικὰ Ζ. τοῦ Τριπτολέμου²⁹. Ἀπὸ τίς πολλὲς προτάσεις ποὺ ἔχουν διατυπωθεῖ γιὰ νὰ ἐξηγήσουν τὴν παρουσία τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Δούριδος στὶς δύο κύλικες τοῦ Ζ. τοῦ Τριπτολέμου ὡς πιὸ πιθανὴ θεωρῶ τὴν περίπτωση νὰ πρόκειται γιὰ πλαστογραφία· παραμένει ὥστόσο ἀγνωστο ἂν αὐτὴ ἔγινε ἐν γνώσει ἢ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἴδιου τοῦ Δούριδος. Ὑπενθυμίζω ὅτι καταξιωμένοι ζωγράφοι ἐπιτρέπουν σὲ μαθητὲς τους νὰ ὑπογράφουν μὲ τὸ δικό τους ὄνομα (δηλαδή

26. Μ. TIVERIOS, Περὶ παλλάδιου: ὅτι δύο κλέψαιαν Διομήδης καί Ὅδυσσεὺς, στό Μ. Schmidt (ἐπιμ.), *KANON, Festschrift Ernst Berger*, 1988, σ. 326 κ.έ.

27. MORET, ὅ.π. (σημ. 25), σ. 71 κ.έ., πίν. σ. 29-31, 38-39.

28. Στὰ νεότερα χρόνια περίφημος πλαστογράφος ὑπῆρξε ὁ David Stein. Ἀνάμεσα σὲ ἄλλα ζωγράφισε ἐνυπόγραφους πλαστοὺς πίνακες μεγάλων ζωγράφων, ὅπως π.χ. τοῦ Picasso. Βλ. Α.-Μ. STEIN, *Three Picassos before Breakfast: Memoirs of an Art Forger's Wife*, 1973· J. H. MERRYMAN, Counterfeit Art, *International Journal of Cultural Property*, 1, 1992, σ. 18 κ.έ. Γιὰ τὴν πλαστογραφία εἰκαστικῶν ἔργων στὶς μέρες μας ἀπὸ νομικὴ ἀποψη, βλ. Ο. ΓΑΡΟΥΦΑΛΙΑ, *Τὰ εἰκαστικὰ ἔργα καί ἡ νομικὴ τους προστασία*, 2001, σ. 129 κ.έ.

29. Ἡ μία ἀπὸ τίς δύο αὐτὲς κύλικες βρίσκεται στό Βερολίνο, Staatliche Museen ἀριθ. 2286 (Εἰκ. 13) καί ἡ ἄλλη—σῴζεται μόνον ἕνα θραῦσμα της— σὲ ἰδιωτικὴ συλλογὴ στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς. Βλ. D. BUITRON-OLIVER, *Douris: A master-Painter of Athenian Red-figure Vases*, 1995, 1.

τῶν δασκάλων τους), γιὰ διαφόρους λόγους³⁰. Σὲ ἓνα ἄλλο σχετικὸ ἐπεισόδιο, ποὺ ἀντλῶ ἀπὸ τὸν Πλίνιο τὸν Πρεσβύτερο (XXXV 88), ἡ πρόθεση τοῦ πρωταγωνιστῆ εἶναι σαφής. Οἱ Ρόδιοι δὲν ἐκτιμοῦσαν ιδιαίτερα τὰ ἔργα τοῦ Πρωτογένη, ἐνὸς συμπολίτη τους ζωγράφου, ποὺ ἔζησε στὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 4ου καὶ στὶς πρώτες τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. Ὡς γνωστόν, «οὐδεὶς προφήτης ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι». Κάποτε ἐπισκέφθηκε τὸν Πρωτογένη ὁ Ἀπελλῆς, ὁ διάσημος ζωγράφος τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ ἐξεπλάγη ἀπὸ τὶς χαμηλές τιμές στὶς ὁποῖες πουλοῦσε τὰ ἔργα του ὁ Ρόδιος ὁμοτέχνός του. Ἀγόρασε τότε ἀπὸ αὐτὸν γιὰ πενήντα τάλαντα, ποσὸ ιδιαίτερα σημαντικό γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὅσα ἔργα ὑπῆρχαν διαθέσιμα στὸ ἐργαστήριό του καὶ ἄρχισε νὰ τὰ πουλᾷ ὡς δικὰ του. Οἱ Ρόδιοι συνωστιζόνταν τώρα γιὰ νὰ ἀποκτήσουν κάποιον ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτά, θεωρώντας ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ἔργα τοῦ Ἀπελλῆ καὶ προσφέροντας σὲ αὐτὸν μεγάλα ποσὰ ποὺ προέκυπταν μέσα ἀπὸ πλειοδοτικούς διαγωνισμούς. Πλαστὲς δημιουργίες ἀπαντῶνται, ὡς γνωστόν, καὶ στὸν χῶρο τῆς ἀρχαίας φιλολογίας. Μᾶς ἔχει διασωθεῖ ἓνας ἀριθμὸς κειμένων, ὅπως, παραδείγματος χάριν, λόγοι, διάλογοι ἢ ἐπιστολές, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀποδίδονταν λανθασμένα σὲ μεγάλες πνευματικὲς μορφές, ὅπως στὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἰσοκράτη. Τὰ κίνητρα ποὺ ὀδήγησαν στὴ συγγραφή τους ποικίλλουν καὶ ὅπωςδήποτε ἡ κάθε περίπτωση θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζεται ξεχωριστά. Κάποια ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτά εἶναι πιθανὸν νὰ ἔχουν γραφεῖ γιὰ διδακτικούς σκοπούς. Στους κύκλους τῶν σοφιστῶν συγγράφονταν πλαστὰ κείμενα στὸ ὕφος μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος μὲ σκοπὸ τὴν ἐξάσκηση στὴ γραφή ἢ στὴν τέχνη τῆς ρητορικῆς. Ὅρισμένες φορὲς ὁ ἐντοπισμὸς τῆς πλαστότητας τῶν κειμένων αὐτῶν εἶναι σχετικὰ εὐκολὴ ὑπόθεση. Ὡστόσο υπάρχουν καὶ περιπτώσεις ποὺ διχάζουν καὶ ταλανίζουν, ἀκόμη καὶ σήμερα, τοὺς φιλόλογους³¹.

Τὰ κίνητρα γιὰ τὴν κατασκευὴ πλαστῶν ἢ κίβδηλων ἔργων εἶναι ποικίλα καὶ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις συνυπάρχουν στὴν ἴδια περίπτωσι

30. Γιὰ τὴ συζήτηση τῆ σχετικῆ μὲ τὶς ὑπογραφὲς τοῦ Δούριδος πάνω στὶς δύο κύλικες τοῦ Ζ. τοῦ Τριπολέμου, βλ. BUITRON-OLIVER, ὁ.π., σμμ. 29, σ. 1 κ.έ. Πρβλ. J. BEAZLEY, *Potter and Painter in ancient Athens*, 1944, σ. 41 κ.έ.

31. Βλ. π.χ. I. ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ, *Μελέτες καὶ ἄρθρα. Τὰ γερμανόγλωσσα δημοσιεύματα*, Α, *Οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Σωκράτη καὶ τῶν Σωκρατικῶν: Ἀρχαία ἐπιστολογραφία*, 2001, σ. 224 κ.έ. καὶ κυρίως σ. 228 κ.έ. (μτφρ.-ἐπιμ. Δ. Ἰακώβ - Α. Ρεγκάκος). Γενικὰ βλ. καὶ H. HAGEN, *Über literarische Fälschungen*, 1889.

περισσότερα του ἑνός. Βέβαια, τὸ πιὸ σύνθηες κίνητρο εἶναι ἡ προσδοκία οἰκονομικοῦ ὀφέλους. Οἰκονομικά, γιὰ παράδειγμα, ἦταν τὰ κίνητρα δράσης τοῦ Κωνσταντίνου Χριστοδούλου, ἑνός δεινοῦ κιβδηλοποιοῦ καὶ πλαστοποιοῦ ἀρχαίων νομισμάτων, πού ἔδρασε στὸ πρῶτο μισό τοῦ 20οῦ αἰ.³² Ὡστόσο, ἔστω καὶ λιγότερο συχνά, διαπιστώνονται καὶ ἄλλα κίνητρα, ὅχι κατ' ἀνάγκη ὕλικά. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Ὁλλανδοῦ ζωγράφου Han van Meegeren (1889-1947), ὁ ὁποῖος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1932-1943, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἔφτιαξε δέκα πλαστοὺς πίνακες τοῦ Vermeer, τοῦ μεγάλου Ὁλλανδοῦ ζωγράφου τοῦ 17ου αἰ. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἀνάμεσα στὰ κίνητρα πού ὤθησαν τὸν Meegeren στὴν κατασκευὴ τῶν πλαστῶν πινάκων ἦταν καὶ ὁ διακαῆς πόθος του νὰ ἐξαπατήσει καὶ νὰ γελοιοποιήσει κριτικούς τῆς τέχνης καὶ ἄλλους εἰδικούς πού περιφρονοῦσαν τὴ δική του δουλειά³³. Ξεχωριστὴ περίπτωση ἀποτελεῖ καὶ αὐτὴ τοῦ δαιμόνιου Ἑλληνα Κωνσταντίνου Σιμωνίδη, ὁ ὁποῖος τὸν 19ο αἰ. φιλοτέχνησε καὶ διοχέτευσε ὡς αὐθεντικά, σὲ ἀκαδημαϊκὰ ἰδρύματα, μουσεῖα ἀλλὰ καὶ σὲ ἰδιῶτες, χειρόγραφα μὲ κείμενα ὑπαρκτῶν καὶ ἀνυπαρκτων ἀρχαίων συγγραφέων, ὀρισμένες φορές ἀξιοσημειώτης πιστότητας, προκαλώντας τὸν τρόμο σὲ κάθε ἐπίδοχο ἀγοραστὴ ἑλληνικῶν χειρογράφων. Τὸ ὄνομά του ἐνεπλάκη σὲ μιὰ τέτοια ὑπόθεση ἀκόμη καὶ πρόσφατα, τὸ 2006, ὅταν μιὰ τράπεζα τοῦ Τορίνο, ἡ Banco di San Paolo, ἀγόρασε

32. SVORONOS, ὁ.π. (σημ. 20). Βλ. ἐπίσης ΧΡ. ΜΟΥΛΑΚΗΣ, Χριστοδούλου Παραχαράκτης. Καὶ ἄλλες Μῆτρες, *Νομισματικά Χρονικά*, 13, 1994, σ. 43 κ.έ.· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Χριστοδούλου ὁ Παραχαράκτης: Εἵκοσι ἀκόμη Κίβδηλα, *Νομισματικά Χρονικά*, 14, 1995, σ. 71 κ.έ.· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Χριστοδούλου καὶ Αὔθις, στὸ *Μνήμη Martin Jessop Price*, 1996, σ. 157 κ.έ.· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἀνεξάντλητος Χριστοδούλου, *Νομισματικά Χρονικά*, 19, 2000, σ. 131 κ.έ. Ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Χριστοδούλου «δὲν πούλησε ποτὲ πλαστὰ ἀρχαῖα νομίσματα στὸ ἐξωτερικόν» καὶ ὅτι ὁ μόνος στὸν ὁποῖο περνοῦσε «συστηματικὰ ψεύτικα νομίσματα... ἦταν ὁ Σβορώνος, τὸν ὁποῖο... ἀπελάμβανε νὰ ἐξαπατᾷ» (βλ. Π. ΤΑΖΕΔΑΚΗΣ, Μετάλλια τοῦ Χριστοδούλου. Αὐθεντικὰ ἔργα ἑνός μεγάλου παραχαράκτη, *Νομισματικά Χρονικά*, 10, 1991, σ. 92) δὲν φαίνεται νὰ ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Γιὰ τὸν Χριστοδούλου βλ. καὶ ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὁ.π. (σημ. 20), σ. 157 κ.έ.

33. Πρβλ. παρακάτω (σημ. 50). Γιὰ τὸν Han van Meegeren, βλ. J. GODLEY, *Master Art Forger: The Story of Han van Meegeren*, 1951· M. VAN DE BRANDHOF, *Een vroege Vermeer uit 1937. Achtergronden van leven en werken van de schilder/vervalser Han van Meegeren*, 1979· H. B. WERNES, *Han van Meegeren fecit*, στὸ D. Dutton (ἐπιμ.), *The Forger's Art: Forgery and the Philosophy of Art*, 1983, σ. 1 κ.έ.· ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὁ.π. (σημ. 20), σ. 49 κ.έ.

έναντι τοῦ ἐξαιρετικὰ μεγάλου ποσοῦ τῶν 2.600.000 ευρώ ἕναν πάπυρο τοῦ Ἀρτεμιδώρου, ἑνὸς Ἑλλήνα γεωγράφου ἀπὸ τὴν Ἐφεσο, ποὺ ἤρμασε γύρω στὸ 100 π.Χ. Ὅρισμένοι ἀμφισβήτησαν τὴ γνησιότητα τοῦ παπύρου αὐτοῦ καὶ ἀπέδωσαν τὴ συγγραφή του στὸν Σιμωνίδη. Τὸ γεγονός ἀπασχόλησε μεγάλες εὐρωπαϊκὲς ἐφημερίδες. Ἀνάμεσά τους ξεχωρίζει τὸ πρωτοσέλιδο ἄρθρο τοῦ Peter Parsons στὸ *Times Literary Supplement* τοῦ Λονδίνου, μὲ τίτλο *Forging Ahead: Has Simonides Struck Again?*, στὸ φύλλο τῆς 22ας Φεβρουαρίου τοῦ 2008³⁴. Πέραν τῶν προσωπικῶν φιλοδοξιῶν καὶ τῆς ἐπιδειξιμανίας τοῦ Σιμωνίδη, ὀρισμένοι, ἀνάμεσα στὰ κίνητρα τῶν πλαστογραφιῶν του, ἀνιχνεύουν καὶ λόγους ἐθνικούς. Στρέφοντας τὴν προσοχή τῆς πνευματικῆς ἐλίτ τοῦ δυτικοῦ κόσμου στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, αὐτομάτως γινόταν ὑπενθύμιση τῶν ὀφειλῶν τοῦ πολιτισμένου κόσμου πρὸς τοὺς Ἑλληνες, πράγμα ἐξαιρετικὰ χρήσιμο γιὰ τὸ νεοελληνικὸ κράτος στὰ πρῶτα του βήμα-τα³⁵. Ἐχομε ἤδη ἀναφερθεῖ σὲ περιπτώσεις, γνωστὲς ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα,

34. R. SCHAPER, *Ἡ ὁδόςσεια τοῦ πλαστογράφου Κωνσταντίνου Σιμωνίδη*, 2012, σ. 15 κ.έ. (μτφρ. Ν. Σεγίδου). Γιὰ τὸν πάπυρο τοῦ Ἀρτεμιδώρου, βλ. C. GALAZZI – B. KRAMER – S. SETTIS, *Il papiro di Artemidoro*, 2008· C. Gallazzi – B. Kramer – S. Settis (eds.), *Intorno al Papiro di Artemidoro, I. Contesto culturale, lingua, stile e tradizione. Atti del Convegno internazionale del 15 Novembre 2008 presso la Scuola Normale Superiore di Pisa*, Milano 2010· ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ, *Intorno al Papiro di Artemidoro, II. Geografia e Cartografia. Atti del Convegno internazionale del 27 Novembre 2009 presso la Società Geografica Italiana. Villa Celimontana, Roma. Colloquium*, Milano 2012 (γιὰ μιὰ βιβλιοκριτικὴ βλ. I. P. LEFRA, *Bryn Mawr Classical Review*, 15.09.2013). Γιὰ ἀμφισβήτηση τῆς γνησιότητάς του, βλ. καὶ L. CANFORA, *Il papiro di Artemidoro*, 2008· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Il viaggio di Artemidoro. Vita e avventure di un grande esploratore dell'antichità*, 2010.

35. Γιὰ τὸν Σιμωνίδη, βλ. SCHAPER, ὅ.π.· ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ ὅ.π. (σημ. 20), σ. 75 κ.έ. μὲ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πιθανόν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἐθνικοὶ λόγοι νὰ ὑποκρύπτονται καὶ πίσω ἀπὸ τὴν πλαστογραφία καὶ παραποίηση χειρογράφων ποὺ φέρεται νὰ ἔκανε ὁ Κ. Πιττάκης. Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ τὰ ἔθεσε ὑπόψη τοῦ Φαλμεράιερ (Fallmerayer) πιθανόν γιὰ νὰ τὸν ἐκθέσει καὶ νὰ τραυματίσει καίρια τὴν ἀξιοπιστία του. Βλ. π.χ. Ε. ΣΚΟΠΕΤΕΑ, *Φαλμεράιερ, τεχνάσματα τοῦ ἀντιπάλου δέους*, 1997, σ. 55 κ.έ. Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ὑπάρχει ἐκτενὴς βιβλιογραφία. Βλ. π.χ. Γ. ΒΕΛΟΥΔΗ, *Ὁ Jacob Philipp Fallmerayer καὶ ἡ γέννηση τοῦ ἐλληνικοῦ ἱστορισμοῦ*, 1982, σ. 31· Κ. ΚΡΙΜΠΑΣ, *Δαρβινικά*, 1986, σ. 220· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Παρωχημένη Ἐπικαιρότης*, II, *Ἐνημερωτικὸ Δελτίο (Αρχαιολογικῆς Ἑταιρείας)*, 12, 1990, σ. 120-121· Β. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *Ἡ ἱστορικὴ πλαστογραφία τοῦ Πιττάκη*, *Ἐνημερωτικὸ Δελτίο (Αρχαιολογικῆς Ἑταιρείας)*, 12, 1990, σ. 121 κ.έ.

στις όποιες κάτοχοι σημαντικῶν ἔργων τέχνης προχωροῦν στήν κατασκευή πιστῶν ἀντιγράφων τους προκειμένου νά ξεγελάσουν καί νά δημιουργήσουν σύγχυση σέ ἐπίδοξους κλέφτες τῶν θησαυρῶν τους. Πλαστές δημιουργίες μπορεῖ νά χρησιμοποιηθοῦν ἀκόμη καί μέ σκοπό νά τονώσουν τό θρησκευτικό συναίσθημα – χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποτελεῖ, παραδείγματος χάριν, ὁ μεγάλος ἀριθμός εἰκόνων διαφόρων ἐποχῶν πού ἀποδίδεται στόν εὐαγγελιστή Λουκά³⁶ – ἢ γιά νά ἀποκτηθεῖ ἀπό μιὰ πόλη πρόσθετο κύρος καί ἀξιοσημεῖωτο ἱστορικό παρελθόν³⁷. Ἄλλοτε σκοπός εἶναι νά ἐξυπηρετηθοῦν ἐθνικές ἰδεολογίες³⁸ καί πολιτικές σκοπιμότητες. Ὑπενθυμίζω, γιά παράδειγμα, τὸ ὑποτιθέμενο διάταγμα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (Constitutum Constantini), σύμφωνα μέ τὸ ὁποῖο ὁ πρῶτος βυζαντινός αὐτοκράτορας μεταβίβαζε τάχατες στόν πάπα Σιλβέστρο Α' (314-335) τήν πλήρη κοσμική κυριαρχία τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἐπρόκειτο, ὡς γνωστόν, γιά ἓνα πλαστό κείμενο τοῦ 8ου ἢ 9ου αἰ., μέ τὸ ὁποῖο τὸ Βατικανό, κυρίως κατὰ τὸν 13ο αἰ., προσπαθοῦσε νά νομιμοποιήσει τίς ἄμετρες πολιτικές του φιλοδοξίες³⁹.

Ὁ κατασκευαστής πλαστῶν ἢ κίβδηλων ἔργων διαπράττει ἐγκληματική πράξη, ἡ ὁποία ὅμως δέν εἶναι σέ ὅλες τίς περιπτώσεις ἰσοβαρής. Ὄταν, παραδείγματος χάριν, κάποιος κατασκευάζει πιστό ἀντίγραφο ἐνός σημαντικοῦ ἔργου τοῦ ὁποίου εἶναι κάτοχος, μέ σκοπό νά ξεγελάσει τὸν ἐπίδοξο κλέφτη του, διαπράττει μὲν ἓνα εἶδος ἀπάτης, ἀυτὴ ὅμως μπορεῖ νά ἐκληφθεῖ καί ὡς πράξη νόμιμης ἄμυνας καί δέν μπορεῖ νά συγκριθεῖ μέ τήν ἀπάτη ἐκείνου πού προχωρᾷ στήν κατασκευὴ πλαστῶν ἀρχαιοτήτων μέ σκοπό νά ἀποκομίσει, γιά παράδειγμα, οικονομικά ὀφέλη. Ἀκόμη καί τὸ νά κατασκευάζεται πιστό ἀντίγραφο ἐνός διάσημου ἔργου γιά λόγους, φέρ' εἰπεῖν, διδακτικούς

36. Βλ. π.χ. M. BACCI, Μέ τὸ χρωστήρα τοῦ Εὐαγγελιστή Λουκά, σὲ Μ. Βασιλάκη (ἐπιμ.), *Μήτηρ Θεοῦ. Ἀπεικοῖσεις τῆς Παναγίας στὴ βυζαντινὴ τέχνη* (Κατάλογος Ἐκθεσης), 2000, σ. 79 κ.έ. μέ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ὑπάρχουν ἀκόμη καί λείψανα πού μέ μεγάλη εὐκολία ἀποδίδονται σέ ἁγίους. Γιά τὰ τελευταῖα βλ. P. GEARY, *Furta Sacra: Thefts of Relics in the Central Middle Ages*, ²1991.

37. Βλ. π.χ. SCHAPER, ὅ.π. (σημ. 34), σ. 205.

38. Βλ. π.χ. M. MACMILLAN, *Χρήση καί Κατάχρηση τῆς Ἱστορίας*, 2012, σ. 94 (μετάφρ. Μ. Καρδαμίτσα-Ψυχολοῦ).

39. J. FRIED, "Donation of Costantine and Constitutum Constantini": *The misinterpretation of a fiction and its original meaning*, 2007.

ἡ ἐρευνητικούς⁴⁰ δὲν ἀποτελεῖ κάτι κατακριτέο. Πρόβλημα προκύπτει ἀπὸ τὴ στιγμή πού τὸ ἀντίγραφο αὐτὸ πέσει σέ... πονηρὰ χέρια⁴¹. "Ὅλες οἱ παραπάνω περιπτώσεις μπορεῖ νὰ ἔχουν ἀρνητικὲς συνέπειες γιὰ τὴν ἐπιστήμη, γιὰ τὴν ἱστορικὴ γνώση, ἄλλοτε περισσότερο καὶ ἄλλοτε λιγότερο. Μὲ τίς κίβδηλες καὶ κυρίως πλαστὲς ἀρχαιοτήτες παραπλανᾶται ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα, παραχαράσσεται ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, παραμορφώνεται ἡ εἰκόνα τοῦ παρελθόντος. Ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ἀρνητικὲς παρενέργειες ἀπὸ τὴ δράση τῶν κιβδηλοποιῶν καὶ πλαστοποιῶν. Δὲν εἶναι μόνον ἡ χρηματικὴ ζημία πού ὑφίστανται οἱ φορεῖς (ἢ τὰ μεμονωμένα ἄτομα) ἀπὸ τὴν ἀγορὰ κίβδηλων ἢ πλαστῶν ἀρχαίων⁴². Πολλὲς εἶναι οἱ ἐργατοῦρες πού δαπανοῦν οἱ μελετητὲς αὐτῶν τῶν δῆθεν ἀρχαίων ἔργων, ὅπως ἐπίσης καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι εἰδικοί πού ἐμπλέκονται σὲ αὐτά, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, συντηρητὲς, φωτογράφοι, σχεδιαστὲς, ἐρευνητὲς. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι προκύπτει γιὰ ὅλους αὐτοὺς καὶ ἠθικὴ βλάβη, καὶ βεβαίως οἰκονομικὴ, ἂν ὄχι γι' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους, ὅπως δὴποτε ὅμως γιὰ τὸν φορέα τῆς χρηματοδότησής τους⁴³.

Ἡ κατασκευὴ πλαστῶν ἢ κίβδηλων ἀρχαιοτήτων δημιουργεῖ προβλήματα σὲ ὅσους ἀσχολοῦνται ἐρευνητικὰ μὲ αὐτές, ὅπως σὲ ἀρχαιολόγους, ἱστορικούς, θρησκευτολόγους, νομισματολόγους. Ἀνακριβεῖς πληροφορίες καὶ θεωρήσεις πού ἀντλοῦνται ἀπὸ πλαστὰ ἔργα εἶναι πιθανὸν νὰ περάσουν, μὲ σοβαρὲς συνέπειες, στὴν ἐκπαίδευση καὶ νὰ γίνουν κτῆμα τοῦ εὐρύτερου κοινοῦ. Ὁ πειρασμὸς νὰ ὑπεισέλθω σὲ ζητήματα πού ἄπτονται τῆς νομικῆς πλευρᾶς τοῦ θέματος εἶναι μεγάλος, γι' αὐτὸ καὶ ζητῶ ἐκ τῶν προτέρων τὴν κατανόηση καὶ ἀνοχὴ τῶν συναδέλφων τῶν νομικῶν ἐπιστημῶν. Πιθανὸν οἱ θέσεις πού θὰ διατυπώσω νὰ ὑστεροῦν ἀπὸ νομικὴ ἄποψη. Τολμῶ ὥστόσο νὰ ἐκθέσω κάποιους συλλογισμοὺς μὴ ὄντας νομικός, ἀλλὰ γνωρίζοντας ἀπὸ

40. Βλ. π.χ. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὅ.π. (σημ. 20), σ. 115 κ.έ. Πρβλ. Μ.-Θ. ΜΑΡΙΝΟΣ, Ἡ ἀναπαράγωγὴ ἔργων γιὰ ἐκπαιδευτικούς σκοποὺς – Συμβολὴ στὴν ἐρμηνεία τοῦ ἀρθροῦ 21 Ν.2121/1993 γιὰ τὴν πνευματικὴ ἰδιοκτησία, *Ἑλληνικὴ Δικαιοσύνη*, 36, 1995, σ. 19 κ.έ. καὶ ΓΑΡΟΥΦΑΛΙΑ, ὅ.π. (σημ. 28), ἰδιαίτερα σ. 234 κ.έ.

41. Πρβλ. ΓΑΡΟΥΦΑΛΙΑ, ὅ.π. (σημ. 28), σ. 132.

42. Π.χ. στὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰ., ἓνας πλαστοποιὸς ὀνόματι Vrain-Lucas ἀπέσπασε ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Michel Chasles τὸ καθόλου εὐκαταφρόνητο ποσὸ τῶν 140.000 φράγκων, πουλώντας του 27.000 πλαστὰ αὐτόγραφα κείμενα γνωστῶν, ὑποτίθεται, προσώπων. Βλ. SCHAPER, ὅ.π. (σημ. 34), σ. 206 κ.έ.

43. Πρβλ. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὅ.π. (σημ. 20), σ. 52.

πρώτο χέρι τις έπιπτώσεις που έχει για την έπιστήμη που ύπηρετῶ ή κυκλοφορία πλαστῶν τεχνουργημάτων⁴⁴. Λίγοι και άποσπασματικοί είναι οι νόμοι τῆς έλληνικῆς Πολιτείας που αναφέρονται στην παραγωγή πλαστῶν ή κιβδηλων έργων, ὅπως τὸ ἄρθρο 31 τοῦ νόμου 2646 τοῦ 1899, ἐνὸς νόμου που άποδείχτηκε ἐξαιρετικά εὐεργετικός για τις ἀρχαιότητες και φέρει τὴ σφραγίδα τοῦ Παναγιώτη Καββαδία, ἐνὸς διορατικοῦ ἀρχαιολόγου με ὑψηλά διοικητικά προσόντα⁴⁵. Ἐκτοτε ἡ έλληνική νομοθεσία δὲν θά ἀσχοληθεῖ με τις πλαστές ἢ κιβδηλες ἀρχαιότητες, οὔτε ἀκόμη και ὁ νέος νόμος 3028 τοῦ 2002 «για τὴν προστασία τῶν Ἀρχαιοτήτων και ἐν γενεῖ τῆς Πολιτιστικῆς Κληρονομιάς»⁴⁶. Μόλις πρόσφατα ὁ νόμος 3658 τοῦ 2008 περιέχει ἓνα σχετικό ἄρθρο (τὸ 10), τὸ ὁποῖο και προστίθεται ὡς παράγραφος δύο (2) στοῦ ἄρθρου 66 τοῦ νόμου 3028 τοῦ 2002⁴⁷. Ἐντύπωση προκαλεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὁ νόμος αὐτὸς δὲν αναφέρεται καθόλου στὸν κατασκευαστὴ πλαστῶν ἢ κιβδηλων έργων, παρὰ μόνο στὸν κατέχοντα ἢ διακινουῦντα αὐτά. Δυστυχῶς ὁ πλαστοποιὸς ἢ κιβδηλοποιὸς, τις περισσότερες φορές, δὲν ἀναγνωρίζεται ὡς ἐγκληματίας. Για νὰ χαρακτηριθεῖ κάποιος ὡς τέτοιος και νὰ ὀδηγηθεῖ σὲ δίκη, θά πρέπει νὰ κατηγορεῖται για ἀπάτη. Ὡς ἀπάτη χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ δικαστήριο, στὴ συντριπτική πλειονότητα τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν, πράξη που έχει ὡς συνέπεια τὴν οικονομική ζημία τρίτων. Ὅταν δὲν τίγονται οικονομικά συμφέροντα τρίτων, δὲν γίνεται συνήθως δεκτὸ ἀπὸ τὸ δικαστήριο ὅτι ἡ πλαστοουργία ἢ κιβδηλοποιία ἀποτελεῖ ἀπάτη. Ἐτσι σὲ ὅλες σχεδὸν τις ὑποθέσεις αὐτές ἢ κατασκευὴ πλαστῶν ἢ κιβδηλων πολιτιστικῶν προϊόντων ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τοὺς δικαστῆς με ἐπιείκεια και, ἐὰν τελικά ἐπιβληθεῖ κάποια ποινή, αὐτὴ είναι μᾶλλον ἀσήμαντη⁴⁸. Είναι χαρακτηριστικό ὅτι, ὅταν κάποιος συλληφθεῖ νὰ έχει στὴν κατοχή του «ἀρχαῖα», τὰ ὁποῖα στὴ συνέχεια ἀποδεικνύεται ὅτι είναι πλαστὰ ἢ κιβδηλα, συνήθως δὲν

44. Πολλές σκέψεις, νομικῆς φύσης, που θά διατυπωθοῦν στὴ συνέχεια, ὀφείλουν πολλὰ στὴ διδακτορική διατριβὴ τῆς Ἄνας Μυκονιάτη [ὁ.π. (σημ. 20)], που έχει κατατεθεῖ στοῦ Τμήμα Ἱστορίας και Ἀρχαιολογίας τοῦ ΑΠΘ.

45. Β. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *Δοκίμιο για τὴν ἀρχαιολογική νομοθεσία*, 1982, σ. 21, σ. 57 και ὁλόκληρος ὁ νόμος, σ. 141 κ.έ.

46. ΦΕΚ 153/Α, 28-6-2002, 3003. κ.έ., http://www.yppo.gr/files/g_1950.pdf

47. ΦΕΚ 70/Α, 22-4-2008, 1205, http://www.espagr/elibrary/N3658_220408_fek70.pdf

48. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὁ.π. (σημ. 20), σ. 49.

καταδικάζεται, δὲν τοῦ ἐπιβάλλεται καμιά ποινή καὶ ἀφήνεται ἐλεύθερος⁴⁹. Μὲ τὴν παραπάνω στάση τῆς δικαιοσύνης συμβαδίζει πιθανὸν καὶ ἡ *opinio communis*, ποὺ συνήθως δείχνει ἀνοχή στὴν πολιτιστικὴ πλαστουργία ἢ κιβδηλοποιία⁵⁰. Ὡστόσο ὅλοι συμφωνοῦν ὅτι εἶναι ἐγκληματίας καὶ πρέπει νὰ τιμωρηθεῖ βαριά αὐτὸς ποὺ διοχετεύει στὴν ἀγορὰ πλαστὰ νομίσματα ἢ νοθεύει τρόφιμα καὶ καύσιμα⁵¹. Παρὰ ταῦτα εἶναι νομίζω προφανὲς ὅτι ἡ κατασκευὴ πρωτίστως πλαστῶν καὶ δευτερευόντως κιβδηλῶν ἀρχαιοτήτων ἀποτελεῖ ἀπάτη σὲ βάρος τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας, μερικὲς φορὲς μὲ συνέπειες πολὺ πιὸ σοβαρὲς ἀπὸ τὴν ἔκδοση ἐνὸς πλαστοῦ τιμολογίου ἢ τῆ σύνταξη μιᾶς ψεύτικης διαθήκης. Ἀναφέρθηκα ἀκροθιγῶς παραπάνω στὴν ποσότητα καὶ στὴν ποιότητα τῆς δῆθεν «νέας» γνώσης ποὺ παρήχθη ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ σικελικοῦ μολύβδινου ἐλάσματος, εἰδικότερα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς Ἑλληνας τῆς Κάτω Ἰταλίας, γνώσης ποὺ σίγουρα μὲ τὸν καιρὸ θὰ περνοῦσε, ἂν δὲν ἔχει ἤδη περάσει, καὶ σὲ σχολικὰ ἐγχειρίδια καὶ βοηθήματα, καθὼς καὶ σὲ ἄλλα βιβλία εὐρείας χρήσης⁵².

Ἡ πλαστουργία ἢ κιβδηλοποιία πολιτιστικῶν ἀγαθῶν δὲν ἔχει ἀπασχολήσει, στὸν βαθμὸ ποὺ θὰ ἔπρεπε, τοὺς ἀρμοδίους κρατικοὺς φορεῖς, ὅπως καὶ τοὺς νομικοὺς κύκλους. Οἱ δικαστὲς δὲν θὰ πρέπει νὰ παραβλέπουν ὅτι ὁ πλαστοποιὸς ἢ κιβδηλοποιὸς δουλεύει συνειδητὰ καὶ ὅλες του οἱ ἐνέργειες εἶναι προσχεδιασμένες. Δὲν κατασκευάζει πλαστὰ ἢ κιβδηλὰ ἔργα ἀπὸ κάποιον ἀφελή ἢ νεανικὸ παρορμητισμὸ οὔτε χάριν ἀστεϊσμοῦ, ἀλλὰ θέτει σὲ ἐφαρμογὴ ἓνα προμελετημένο ἐγκληματικὸ ἔργο⁵³ μὲ σκοπὸ, τίς περισσότερες τουλάχιστον φορὲς, τὸν παράνομο πλουτισμὸ, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὸν παραχαράκτη νομισμάτων. Ὅπως ὅμως ἀνέφερα ἤδη, ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις στὶς ὁποῖες τὰ κίνητρα ἐνὸς πλαστοποιοῦ ἢ κιβδηλοποιοῦ

49. Πρβλ. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὁ.π. (σημ. 20), σ. 53, σ. 159.

50. Πολὺ χαρακτηριστικὰ π.χ. εἶναι τὰ ὅσα γράφτηκαν γιὰ τὸν κιβδηλοποιὸ καὶ πλαστοποιὸ Κωνσταντῖνο Χριστοδούλου: «Ὡς Ἑλληνας δὲν πρέπει... νὰ ντρεπόμαστε γιὰ τὸν παραχαράκτη συμπατριώτη μας, ἀλλὰ ἀντίθετα νὰ τιμοῦμε τὸν μεγάλο Ἑλληνα καλλιτέχνη χαράκτη, τὴν ἰδιοφυΐα ποὺ «φόρεσε τὰ γυαλιὰ» στοὺς ἐπιστήμονες ὅλου τοῦ κόσμου». ΤΑΞΕΔΑΚΗΣ, ὁ.π. (σημ. 32), σ. 96.

51. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὁ.π. (σημ. 20), σ. 49.

52. Βλ. π.χ. HOLLOWAY, ὁ.π. (σημ. 1). Γιὰ τὴν ὑπόδειξη τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εὐχαριστῶ τὴ Stefanie Kennell.

53. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὁ.π. (σημ. 20), σ. 51.

δὲν εἶναι μόνο οικονομικῆς φύσης. Στὶς περιπτώσεις, παραδείγματος χάριν, τοῦ Κωνσταντίνου Σιμωνίδη καὶ τοῦ Han van Meegeren, στὶς ὁποῖες ἤδη ἀναφέρθηκα, τὸ κίνητρο δὲν φαίνεται νὰ ἦταν ἀποκλειστικὰ τὸ οικονομικὸ κέρδος. Ἀνεξάρτητα πάντως ἀπὸ αὐτό, ἡ πλαστοουργία κατὰ κύριο λόγο καὶ δευτερευόντως ἡ κιβδηλοποιία θὰ πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς παραβατικὴ πράξις ποὺ στρέφεται κατὰ τῆς ἱστορίας, τῆς δημόσιας πίστεως καὶ γενικότερα κατὰ τῆς κοινωνίας, πέραν τοῦ ὅτι ἐνέχει, ὅπως ἤδη ἔχει λεχθεῖ, καὶ ἄλλα ἀδίκηματα, ποὺ ἔχουν νὰ κάνουν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ οἰκονομικὴ βλάβη ἐρευνητῶν διαφόρων ειδικοτήτων. Ἡ πολιτιστικὴ πλαστοουργία θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζεται ὡς ἀδίκημα, τὸ ὁποῖο de facto ἔχει ἐνσωματωμένη μέσα του μιὰ παραβατικὴ πράξις, ἡ ὁποία δὲν σχετίζεται μὲ τὴν τυχόν ἐπιδίωξη τοῦ πλαστοποιοῦ γιὰ παράνομο οικονομικὸ κέρδος ἀπὸ τὴν πώληση τοῦ προϊόντος του. Ἡ παραβατικὴ αὐτὴ πράξις συγκεκριμενοποιεῖται ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ θὰ καταστεῖ δυνατὴ ἡ ἐξακριβωσιμότης τοῦ μεγέθους τῆς βλάβης ποὺ ἐπέφερε ὁ πλαστοποιὸς στὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, παρουσιάζοντας ἐνσυνείδητα πλαστὲς ἀρχαιοτήτες ὡς γνήσιες, ὅπως καὶ ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ὕψους τῆς ζημίας, οικονομικῆς καὶ μὴ, ποὺ ὑπέστησαν ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ εἰδικοὶ ποὺ ἀσχολήθηκαν ἐπαγγελματικὰ μὲ αὐτές. Ἡ πλαστοουργία πολιτιστικῶν προϊόντων πρέπει ἀπὸ μόνη της νὰ ἀντιμετωπίζεται ὡς ἐγκληματικὴ ἐνέργεια, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν προξενεῖ οικονομικὲς βλάβες εἰς βάρος τρίτων. Ἐπομένως ἡ πλαστοουργία καὶ ἡ ἀπάτη ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν πώληση πλαστῶν ἀρχαιοτήτων ὡς γνήσιων θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζονται ὡς δύο ἐντελῶς διακριτὲς παραβατικὲς πράξεις, μὲ τὸ ἀδίκημα τῆς πλαστοουργίας νὰ εἶναι, σὲ ὀρισμένες τουλάχιστον περιπτώσεις, μεγαλύτερης βαρύτητας ἀπὸ αὐτὸ τῆς οικονομικῆς ἀπάτης. Γιὰ πλαστοουργία καὶ ἀπάτη καταδικάστηκε τελικὰ καὶ ὁ Han van Meegeren, ἐνῶ ἡ ἀρχικὴ κατηγορία, ὅταν προσήχθη σὲ δίκη, ἦταν γιὰ ἐθνικὴ προδοσία. Σύμφωνα μὲ τὸ κατηγορητήριον εἶχε πούλησει πίνακες τοῦ Vermeer, τοῦ ἐθνικοῦ ζωγράφου τῆς Ὀλλανδίας, στοὺς Ναζί. Ὁ κίνδυνος νὰ καταδικασθεῖ σὲ θάνατο ἦταν ἄμεσος καὶ ἔτσι ἀναγκάζεται νὰ ἀποκαλύψει τὸ μεγάλο μυστικὸ του. Οἱ πίνακες τοῦ Vermeer ποὺ εἶχε πούλησει ἦταν δικῆς του δημιουργίας, ἦταν πλαστοί. Σὰν βόμβα ἔπεσε στοὺς τεχνοκριτικούς καὶ σὲ ὅλους τοὺς ἐπαίοντες ἢ ὁμολογία αὐτῆ. Ἀρχικὰ τοὺς ἦταν ἀδύνατον νὰ τὴ δεχτοῦν ὡς ἀληθῆ, στὴ συνέχεια ὡστόσο ἀναγκάζονται ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ παραδεχτοῦν τὴν πλάνη τους. Τὸ δικαστήριον, μετὰ ἀπὸ χρονοβόρα διαδικασία, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ὑποχρέωσε τὸν κατηγορούμενον, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, νὰ ζωγραφίσει καὶ

έναν πλαστό Vermeer, πείστηκε για τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ κατηγορουμένου⁵⁴.

Τὰ κύρια στάδια τοῦ ἀδικήματος τῆς πλαστουργίας καὶ κιβδηλοποιίας εἶναι, τίς περισσότερες τουλάχιστον φορές, τὰ ἴδια μὲ τὰ βασικά στάδια ποὺ διαπιστώνονται κατὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν περισσοτέρων ἐγκληματικῶν πράξεων: σύλληψη τοῦ σχεδίου, προετοιμασία, ἐκτέλεση⁵⁵. Βεβαίως, σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις κατασκευῆς καὶ πώλησης πλαστῶν ἢ κιβδηλῶν ἀρχαιοτήτων εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ διανύονται ὅλα τὰ παραπάνω στάδια ἢ ἀκόμη καὶ κανένα. Ἐὰν κάποιος, φέρ' εἰπεῖν, προωθήσει στὴν ἀγορὰ ὡς ἀρχαῖο, μὲ σκοπὸ νὰ ἀποκομίσει οἰκονομικὸ ὄφελος, ἕνα ἀρχαιότροπο ἔργο, γνωρίζοντας ὅτι αὐτὸ εἶχε κατασκευαστεῖ ἀπὸ ἕναν σύγχρονό του καλλιτέχνη γιὰ διαφόρους λόγους, ὄχι ὅμως γιὰ νὰ πωληθεῖ ὡς ἀρχαῖο, εἶναι φανερὸ ὅτι στὴν περίπτωση αὐτῆ ἀπουσιάζει τουλάχιστον τὸ στάδιο τῆς προετοιμασίας. Μιὰ τέτοια περίπτωση ἀποτελεῖ ἡ ἀρχαιότροπη προτομὴ μὲ τὸν τίτλο «Ἰδεώδης Ἑλλάς» (Εἰκ. 14), τοῦ γνωστοῦ γλύπτη τοῦ 19ου αἰ. Ἰωάννου Κόσσου. Τὸ 1888, δεκαπέντε χρόνια μετὰ τὸν θάνατό του, ἕνας Ἕλληνας ὀνόματι Δημοσθένης Καρακατσάνης ἐπιχείρησε νὰ πωλήσει τὴν προτομὴ αὐτῆ στὸ Λονδίνο ὡς ἀρχαία. Στους ἐπίδοξους ἀγοραστὲς τοῦ δῆθεν ἀρχαίου αὐτοῦ ἔργου ἐλέγετο ὅτι εἰκόνιζε τὴ θεὰ Ἀθηνᾶ, ὅτι χρονολογεῖτο τὸ 200 π.Χ. καὶ ὅτι ἡ τιμὴ πώλησής του ἀνῆρχετο στὸ ποσὸ τῶν 15.000 φράγκων⁵⁶. Ὑπενθυμίζω ὅτι σὲ ἕνα ἀνάλογο ἐπεισόδιο εἶχε ἐμπλακεῖ καὶ ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος. Ὁ μεγάλος αὐτὸς δημιουργὸς εἶχε πλάσει ἕναν «ἔρωτα κοιμώμενο», σκόπιμα ἀρχαιότροπο, ποὺ δὲν ξεχώριζε εὐκολὰ ἀπὸ ἕνα ἀρχαῖο ἐλληνορωμαϊκὸ ἄγαλμα. Κάποιος ὥστόσο γνωστός του ἔθαψε στὴ γῆ τὸ ἔργο αὐτὸ γιὰ νὰ τοῦ δώσει μιὰ εἰκόνα παλαιότητας καί, μετὰ ἀπὸ κάποιον χρονικὸ διάστημα, τὸ πούλησε

54. Ὡστόσο ὀρισμένοι ἐξακολουθοῦν νὰ πιστεύουν, πιθανόν γιὰ λόγους προσωπικοῦ συμφέροντος, ὅτι ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ αὐθεντικὰ ἔργα τοῦ Vermeer καὶ ὄχι τοῦ Van Meegeren. Βλ. WERNESS, ὁ.π. (σημ. 33), σ. 45.

55. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὁ.π. (σημ. 20), σ. 57.

56. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὁ.π. (σημ. 20), σ. 121 κ.έ. Βλ. καὶ Μ. ΣΩΦΡΟΝΙΔΟΥ, *Ἡ ἀρχαιολογικὴ εἶδηση στὶς ἐφημερίδες*, 2002, σ. 592 (ἀδημ. διδ. διατρ. στὸ Τμῆμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ ΑΠΘ). Γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Κόσσου, βλ. Η. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗΣ, Προσθήκες στὸ ἔργο τοῦ γλύπτη Ἰωάννη Κόσσου (1822-1873), *Ἐργατρία*, 2, 1990, σ. 190 κ.έ. Βλ. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὁ.π. (σημ. 20), σ. 59 κ.έ.

ὡς ἀρχαῖο σέ ἕναν καρδινάλιο γιά 200 δουκάτα⁵⁷. Ἀνάλογη θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ καί ἡ περίπτωση τοῦ σικελικοῦ ἐλάσματος (Εἰκ. 1-2), ἐάν τυχόν ὁ ἰδιοκτήτης του δέν εἶναι καί ὁ κατασκευαστής του καί ἐπιπλέον ἐάν δέν ἦταν αὐτός πού ἐπιδίωξε τήν πώλησή του στό ἰταλικό δημόσιο. Ἐάν μάλιστα ἐν ἀγνοίᾳ του πώλησε ὡς ἀρχαῖο τὸ πλαστό αὐτὸ ἔργο, τότε δέν ἔχει διαπραχθεῖ κανένα ἀπὸ τὰ παραπάνω βασικά στάδια τοῦ ἀδικήματος τῆς πλαστουργίας, μὲ τὴν προϋπόθεση βέβαια ὅτι κατεῖχε τὸ μολύβδινο αὐτὸ ἔλασμα νόμιμα. Ἡ τελευταία περίπτωση θά μπορούσε νά παραλληλισθεῖ μὲ τὸ ἐγκλημα τοῦ ἀκούσιου φόνου.

Τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσιὴ φαίνεται νά ἀντιμετωπίζει μὲ μεγαλύτερη προσοχὴ τὸ ἐγκλημα τῆς πλαστουργίας (ἢ κιβδηλοποιίας) πολιτιστικῶν ἀγαθῶν. Ὡστόσο θά πρέπει νά βρεθοῦν ἱκανοποιητικὲς ἀπαντήσεις σὲ μιὰ σειρὰ σχετικῶν ἐρωτημάτων, νομικῆς φύσης, καί αὐτὸ δέν εἶναι καθόλου εὐκόλο ἔργο. Πῶς θά ἀντιμετωπισθοῦν περιπτώσεις στὶς ὁποῖες ἔχουμε νά κάνουμε μὲ πλαστά ἢ κιβδηλὰ ἔργα πού κατασκευάστηκαν ἀπὸ ἄτομα πού ἐζήσαν σὲ ἄλλες ἐποχές; Εἶναι δυνατὸν νά ἀπαγορευτεῖ σὲ κάποιον νά φτιάχνει ἔργα μιμούμενος, πιστὰ καί μὲ ἀγαθὲς προθέσεις, στὶς διασήμων δημιουργῶν, μὲ τὸ αἰτιολογικὸ ὅτι ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος τὰ ἔργα αὐτὰ νά πέσουν ἀργότερα σὲ χέρια ἀπατεῶνων; Ποιὰ πρέπει νά εἶναι ἡ μετέπειτα τύχη τῶν πλαστῶν ἢ κιβδηλῶν ἔργων; Κατάσχονται, καταστρέφονται, ἐπιστρέφονται στὸν πλαστοποιό⁵⁸; Μήπως καί αὐτὰ εἶναι ἔργα τέχνης καί ὡς τέτοια θά πρέπει νά τύχουν μέτρων προστασίας; Ὅλα τὰ παραπάνω καί πολλὰ ἄλλα εἶναι ἐρωτήματα οἱ ἀπαντήσεις σταῖς ὁποῖα παρουσιάζουν μεγάλες δυσκολίες καί μάλιστα, ὀρισμένες φορές, ὄχι ἄμεσα ἀντιληπτές⁵⁹. Ἀποκαλυπτικὴ τῶν δυσκολιῶν αὐτῶν εἶναι μιὰ δίκη πού ἔγινε στὴ Λειψία λίγο μετὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ., μὲ κατηγορούμενο τὸν γνωστὸ μας Κωνσταντῖνο Σιμωνίδη. Ὁ εὐφυῆς αὐτὸς Ἕλληνας πούλησε τὸ 1855 στὴ Λειψία, σὲ ἕναν κορυφαῖο φιλόλογο, τὸν Wilhelm Dindorf, ἕνα πλαστό «παλιμψηστο» 70 φύλλων γιά 2.000 τάλιρα. Μάλιστα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Dindorf, ὁ

57. Βλ. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὅ.π. (σημ. 20), σ. 59 κ.έ., σ. 123. Πρβλ. S. HOWARD, Michelangelo and Greek Sculpture, στὸ *The Rediscovery of Antiquity: The Role of the Artist* (Acta Hyperborea 10, 2003), σ. 37-62, at 41· S. RADNOTI, *The Fake: Forgery and its Place in Art*, 1999, σ. 1-4.

58. Πρβλ. π.χ. ΓΑΡΟΥΦΑΛΙΑ, ὅ.π. (σημ. 28), σ. 131 κ.έ.

59. Πρβλ. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, ὅ.π. (σημ. 20), σ. 57 κ.έ.

όποιος, σημειωτέον, ἔσπευσε ἀμέσως νὰ δημοσιεύσει τὸ χειρόγραφο ὡς γνήσιο⁶⁰, παραπλανήθηκε καὶ ὁ θεμελιωτῆς τῆς Αἰγυπτιολογίας στὴ Γερμανία Carl Richard Lepsius. Στὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ ἐξιστορεῖτο ἡ ἱστορία τῶν Αἰγυπτίων φαραῶ ὡς τὰ χρόνια τοῦ πρώτου Πτολεμαίου, γραμμένη δῆθεν ἀπὸ ἓναν σχεδὸν ἄγνωστο Ἀλεξανδρινὸ ἱστορικὸ τοῦ 5ου μεταχριστιανικοῦ αἰ. ὀνόματι Οὐράνιο. Στὴν πραγματικότητα ἐπρόκειτο γιὰ κείμενο γραμμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Σιμωνίδη. Τὸ πλαστὸ «παλίμψηστο» πουλιέται στὴ συνέχεια ἀπὸ τὸν Dindorf στὴ Βασιλικὴ Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου γιὰ 5.000 τάλιαρα, τὰ ὅποια, σημειωτέον, προσφέρει ὁ ἴδιος ὁ Κάιζερ. Γρήγορα ὅμως ὅλοι μιλοῦν γιὰ σκανδαλώδη ἀγορὰ πλαστοῦ χειρογράφου. Οἱ ἀρχὲς ἀναγκάζονται νὰ ἐπέμβουν καὶ ὁ Σιμωνίδης συλλαμβάνεται. Τὰ ὑπάρχοντά του στὴ Λειψία, ἀνάμεσα σ' αὐτὰ καὶ τὰ 2.000 τάλιαρα, κατάσχονται καὶ ὀδηγεῖται σὲ δίκη. Κατηγορεῖται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, γιὰ πλαστογραφία, ἀπάτη καὶ ἐπιπλέον, ἀπρόσμενα, γιὰ κλοπὴ (ὅτι δῆθεν εἶχε κλέψει τὰ φύλλα τοῦ «παλίμψηστου» ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Σουλτάνου στὴν Κωνσταντινούπολη). Στὴν ἀπολογία του ὁ Σιμωνίδης, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, λέει: «Ἐὰν τὸ χειρόγραφο εἶναι κλεμμένο, τότε θὰ πρέπει νὰ εἶναι γνήσιο καὶ νὰ μὴν εὐσταθεῖ ἡ κατηγορία ὅτι εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ μένα. Ἐὰν πάλι τὸ ἔχω γράψει ἐγὼ ὁ ἴδιος, τότε εἶναι δικό μου περιουσιακὸ στοιχεῖο καὶ κανεὶς δὲν νομιμοποιεῖται νὰ μοῦ τὸ στερήσει». Οἱ Πρῶσοι, ἂν καὶ εἶναι πεπεισμένοι ὅτι τὴν ἔχουν... πατήσει, δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἀποδείξουν πειστικὰ τὴν πλαστότητα τοῦ χειρογράφου καὶ τὴν ἐνσυνείδητη πλαστοποιία τοῦ Σιμωνίδη. Ἄλλωστε πῶς νὰ τὰ ἀποδείξουν, ὅταν δύο ἀπὸ τοὺς κορυφαίους εἰδικούς τους εἶχαν ἀποφανθεῖ ὅτι τὸ χειρόγραφο ἦταν γνήσιο; (Ὡς πρὸς τὴν κατηγορία τῆς κλοπῆς τοῦ χειρογράφου, οἱ ἐξηγήσεις τοῦ Σιμωνίδη γιὰ τὸ πῶς τὸ ἀπόκτησε, ἂν καὶ ὄχι ἀναμφισβήτητες, δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἀποδειχθοῦν πειστικὰ στὸ δικαστήριό ὡς ἀνακριβεῖς.) Ἔτσι ὁ Σιμωνίδης ἀποφεύγει τὴν καταδίκη ἀλλὰ διατάσσεται νὰ ἐγκαταλείψει πάραυτα τὴ σαξονικὴ ἐπικράτεια, παίρνοντας ὡστόσο μαζὶ του καὶ τὸ πλαστὸ χειρόγραφο⁶¹. Οἱ Πρῶσοι προτίμησαν νὰ κρατήσουν τὰ 2.000 τάλιαρα καὶ ὄχι τὸ κείμενο τοῦ Οὐράνιου, δηλαδὴ τὸ κείμενο τοῦ Σιμωνίδη. Ὁ τελευταῖος ὡστόσο παραμένει ἀπτόητος. Μόλις γλυτώνει ἀπὸ αὐτὴ τὴν περιπέτεια, μὲ

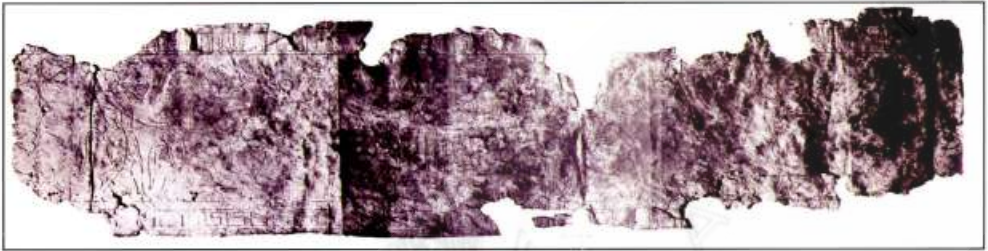
60. G. DINDORFIUS, *Uranii Alexandrini de regibus Aegyptiorum libri tres; operis ex codice palimpsesto edendi specimina proposuit*, Oxford 1856.

61. SCHAPER, ὅ.π. (σημ. 34), σ. 167 κ.έ. καὶ κυρίως σ. 176 κ.έ.

διαστροφική θα ἔλεγα ἐπιμονή σπεύδει νὰ ὑπερασπιστεῖ τὴ γνησιότητα τοῦ χειρογράφου του, ἐκδίδοντας στὸ Μόναχο σχετικὸ πόνημα⁶².

Τελειώνοντας τὴν ὁμιλία μου θὰ ἐπανέλθω στὸ πλαστὸ μολύβδινο ἔλασμα ἀπὸ τὴ Σικελία μὲ τὸ ὁποῖο ξεκίνησα (Εἰκ. 1-2). Ἡ ὅλη ἱστορία του, δηλαδή ὁ ἐντοπισμὸς του σὲ ἰδιωτικὴ συλλογὴ στὴ Σικελία, ἡ ἀγορά του ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ δημόσιο καὶ ἡ κατάληξή του στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τοῦ Ἀκράγαντα, ἡ μελέτη του ἀπὸ ἀρχαιολόγους καὶ ἡ ἀναμφισβήτητη, θέλω νὰ πιστεῦω, πλαστότητά του, μᾶς διδάσκει πόσο προσεκτικοὶ πρέπει νὰ εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἀρχαιολόγοι ὅταν βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ ξεχωριστὰ εὐρήματα γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχουν ἐγκυρα ἀνασκαφικὰ δεδομένα. Ἡ εὐθύνη μας εἶναι μεγάλη γιατί, μελετώντας πλαστὲς ἢ κίβδηλες ἀρχαιότητες, καὶ κυρίως τίς πρῶτες, μπορεῖ νὰ συμβάλλουμε στὴν πλαστογράφηση τῆς ἱστορίας. Ἀσχέτως ἂν αὐτὸ γίνεται ἐν ἀγνοίᾳ μας, δὲν ἀλλάζει τὴν οὐσία τοῦ προβλήματος, δὲν μετριάζει τὸ μέγεθος τῆς βλάβης. Στὴ δουλειά μας ὡστόσο θὰ θέλαμε νὰ εἶναι πιὸ οὐσιαστικὴ ἢ ἀρωγὴ τῆς Πολιτείας γενικότερα καὶ τῆς δικαιοσύνης εἰδικότερα. Ἡ πρώτη θὰ πρέπει νὰ θεσμοθετήσει αὐστηροὺς νόμους γιὰ τοὺς κατασκευαστὲς καὶ διακινητὲς πλαστῶν ἢ κίβδηλων ἀρχαιοτήτων καὶ γενικότερα πολιτιστικῶν ἀγαθῶν, ποὺ δὲν θὰ ἐπιδέχονται πολλὰ ἀναγνώσεις, ἐνῶ ἡ δευτέρη θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖ ὅτι ἡ πράξη τῶν ἀτόμων αὐτῶν στρέφεται εὐθέως κατὰ τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας, καὶ εἰδικότερα κατὰ τῆς δημόσιας πίστεως, καὶ ὅτι ἡ πράξη τους προκαλεῖ καὶ ἄλλες παραβάσεις, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν προκαλεῖται ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἀθέμιτος πλουτισμὸς καὶ οἰκονομικὴ ζημία σὲ βάρος τρίτων. Εἶναι βεβαίως αὐτονόητο ὅτι γιὰ τὴν ἀποτελεσματικότητα αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα ἐναντίον τῶν πλαστοποιῶν καὶ κίβδηλοποιῶν θὰ πρέπει ὅλες οἱ χῶρες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως καὶ γενικότερα ὅλες οἱ πολιτισμένες καὶ συντεταγμένες Πολιτεῖες νὰ προχωρήσουν στὴ σύνταξη ἐνὸς κοινοῦ θεσμικοῦ πλαισίου.

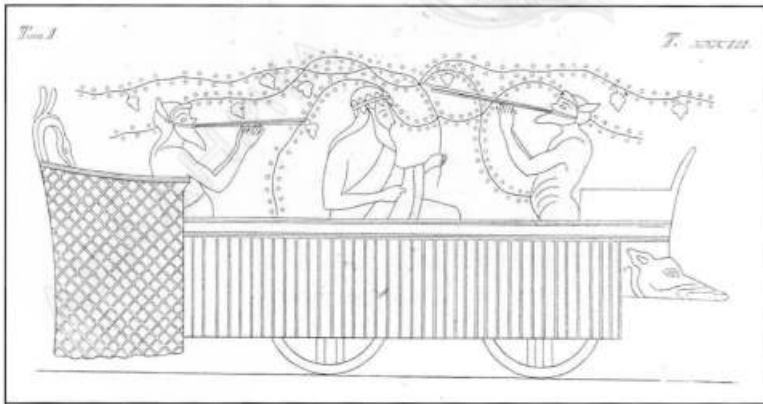
62. C. SIMONIDES, *Archaeologische Abhandlungen, I. Ueber die Echtheit des Uranius*, München 1856. Σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Ἀλεξάνδρου Λυκούργου, θεολόγου, μετέπειτα μητροπολίτη Σύρου καὶ παλιοῦ φίλου τοῦ Σιμωνίδη, ποὺ πῆρε μέρος στὶς διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν πώληση τοῦ χειρογράφου στὴ Λειψία καὶ κατήγγειλε τελικὰ τὸν Σιμωνίδη ὡς πλαστοργό, στὸ χειρόγραφο «δὲν ὑπῆρχε οὔτε ἕχνος ἀρχαιοελληνικῆς, ἀλλὰ ἡ σημερινὴ γλώσσα τῶν Νεοελλήνων». Βλ. SCHAPER, ὁ.π. (σημ. 34), σ. 179-180.

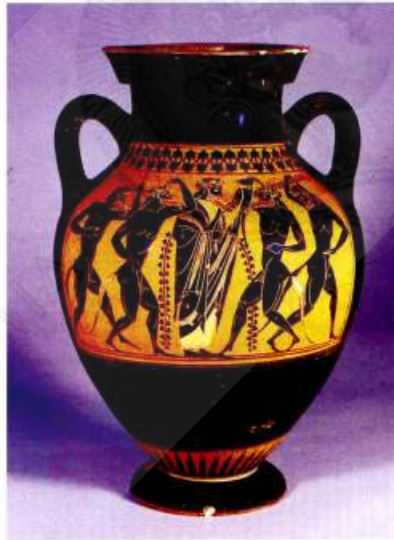
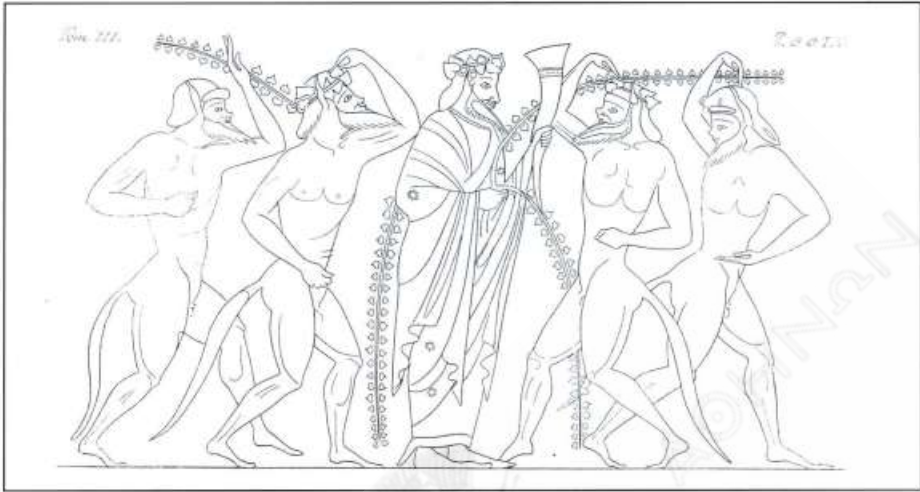
Είχ. 1-2 (α-γ): Μολύβδινο εικονογραφημένο έλασμα. Άκράγας, Museo Archeologico Regionale άρι.θ. AG 21065 [άπό: E. DE MIRO, Lastra di piombo con scena dionisiaca dal territorio di Piazza Armerina, στο M. L. Gualandi - L. Massei - S. Settis (έπιμ.), *ΑΠΑΡΧΑΙ. Nuove ricerche e studi sulla Magna Grecia e la Sicilia antica in onore di Paolo Enrico Arias*, 1982, Tav. 45].

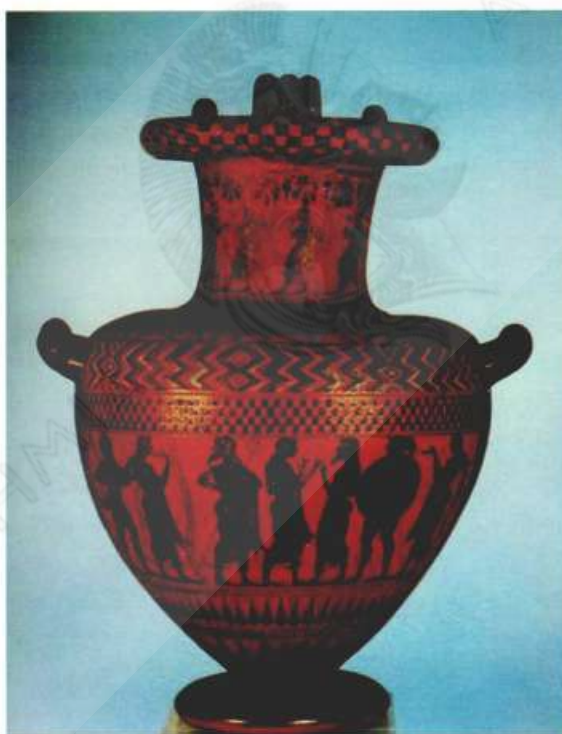
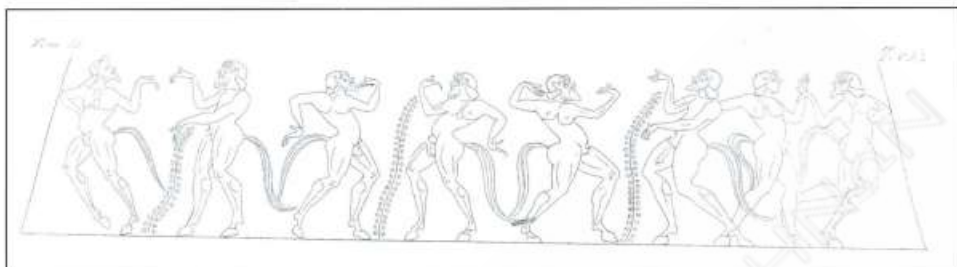
Είχ. 2 α-γ

Εικ. 3-5: Αττικός μελανόμορφος σκύφος. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο αρθ. Β 79 (1836.2-24.62) από τις Άκρες της Σικελίας [από: Σ. ΦΡΙΤΖΙΛΑ, *Ο Ζωγράφος του Θησέα. Η αττική αγγειογραφία στην εποχή της νεοσύστατης αθηναϊκής δημοκρατίας*, 2006, πίν. 8 αρθ. 20 Α (Εικ. 3)· G. JUDICA, *Le antichità di Acre*, 1819, σ. 137 κ.έ., πίν. 25 (Εικ. 4)· F. INGHIRAMI, *Pitture di vasi fittili*, I, 1835, πίν. 33 (Εικ. 5)].

Είχ. 6-7: Αττικός μελανόμορφος ἀμφορέας. Φλωρεντία, Museo Archeologico Nazionale ἀριθ. 3826 [ἀπό: F. INGHIRAMI, *Pitture di vasi fittili*, III, 1835, πίν. 209 (Είχ. 6)· Photo courtesy of the Soprintendenza per i Beni Archeologici della Toscana (Είχ. 7)].

Είχ. 8-9: Έτρουσκική μελανόμορφη ύδρία. Φλωρεντία, Museo Archeologico Nazionale άριθ. 4139 [άπό: F. INGHIRAMI, *Pitture di vasi fittili*, II, 1833, πίν. 109 (Είχ. 8); Photo courtesy of the Soprintendenza per i Beni Archeologici della Toscana (Είχ. 9)].

Είχ. 10: Ἡ ὑδρία τῆς Εἰχ. 9, λεπτομέρεια (ἀπό: photo courtesy of the Soprintendenza per i Beni Archeologici della Toscana).

Είχ. 11: Ἐλασμα Ἀθηνᾶς ἀπὸ μπροῦντζο (κρατέρωμα). Βασιλεία, *Studiensammlung des Basler Archäologischen Seminar* ἀριθ. BS 501-1-16 (ἀπό: R. BLATTER, AA, 1964, σ. 808, Εἰχ. 2).

Είχ. 12: Ὅστρακο ἀττικοῦ ἐρυθρόμορφου κρατήρα, ἰδιωτικὴ συλλογὴ (ἀπό: φωτ. συγγραφέα).

Εικ. 13: Έσωτερικό άττικῆς ἐρυθρόμορφης κύλικας τοῦ Ζ. τοῦ Τριπτολέμου. Βερολίνο, Antikensammlung, Staatliche Museen ἀριθ. 2286 [ἀπό: E. PFUHL, *Tausend Jahre griechischer Malerei*, 1940, σ. 163 (πάνω)].

Εικ. 14: «Ίδεώδης Ἑλλάς» τοῦ Ἰωάννου Κόσσου (ἀπό: Η. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗΣ, *Ἐγγρατά*, 2, 1990, σ. 202, Εικ. 6).

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 21ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2013

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ

Ὁ Πρόεδρος κ. Σπύρος Α. Εὐαγγελᾶτος ἀναγγέλλει τὸν θάνατο τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Eric Walter Handley.

Μετὰ τὸν Πρόεδρο λαμβάνει τὸν λόγο ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Νικόλαος Κονομῆς καὶ λέγει γιὰ τὸν Eric Walter Handley τὰ ἑξῆς:

Ὁ καθηγητῆς E. Handley, ποὺ ἀπεβίωσε πρόσφατα, γεννήθηκε τὸ 1926 στὸ Μπέρμιγγαμ τῆς Ἀγγλίας. Τὸ 1943 ἔγινε δεκτὸς στὸ Trinity College τοῦ Καίμπριτζ, ὅπου μὲ συνεχεῖς ὑποτροφίες τελείωσε μὲ First Class Honours. Στὴ συνέχεια ἀπέκτησε τὸ διὰ βίου ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ ἑλληνικὸ καὶ ρωμαϊκὸ δράμα, καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὴν κωμωδία· ἐπίσης τὴν καλὴ γνώση τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παλαιογραφίας καὶ ἐν γένει τῆς παράδοσης τῶν κλασικῶν κειμένων, τὰ ὅποια τὸν ἀπασχόλησαν σ' ὅλη του τὴ ζωὴ.

Τὴν ἀκαδημαϊκὴ του σταδιοδρομία ἄρχισε τὸ 1946 στὸ University College τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου μέσα σὲ δύσκολες συνθήκες, ἐξαιτίας τῆς μεταπολεμικῆς κατάστασης ποὺ ἀκολούθησε τὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ἀπὸ τὸ 1967 ὡς τὸ 1984 ὑπῆρξε διευθυντῆς τοῦ Ἰνστιτούτου Κλασικῶν Σπουδῶν στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Λονδίνου, καὶ τὸ 1967 τοῦ ἀπενεμήθη προσωπικὰ ὁ τίτλος τοῦ καθηγητῆ τῆς κλασικῆς φιλολογίας. Ἀκολούθησε ἡ ἐκλογή του ὡς καθηγητῆ τῆς κλασικῆς φιλολογίας καὶ διευθυντῆ τοῦ τμήματος κλασικῶν σπουδῶν στὸ University College. Ἀπὸ τὸ 1984 ὡς τὸ 1998 διετέλεσε Βασιλικὸς Καθηγητῆς τῶν Ἑλληνικῶν στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Καίμπριτζ. Τὸ 1990 ἔγινε μέλος τῆς Βρετανικῆς Ἀκαδημίας καὶ κατεῖχε πάρα πολλὰ ἄλλα ἀξιώματα. Μεταξὺ ἄλλων ἦταν ἰδρυτικὸ μέλος τῆς Academia Europaea

τὸ 1988 καὶ καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας στὴ Royal Academy of Arts. Ἐπισκέφθηκε πολλὰ πανεπιστήμια καὶ ἰδρύματα γιὰ τὴν προαγωγή τῶν κλασικῶν γραμμάτων.

Οἱ πρῶτες του ἐπιστημονικὲς ἀναζητήσεις ἀναφέρονται στὸν Ἀριστοφάνη καὶ τὴ ρωμαϊκὴ κωμωδία. Ἀπὸ τὰ δημοσιεύματά του ἀναφέρω τὴν ἔκδοση τοῦ *Τήλεφου* τοῦ Εὐριπίδη μαζὶ μετὸν John Rea (1957), τὸν *Δύσκολο* τοῦ Μενάνδρου, σὲ 2η ἔκδοση τὸ 1992, τὸ *Menander and Plautus: A Study in Comparison*, καὶ τὸ *Relire Ménandre* (1990). Ἐπιπλέον ἐξέδωσε πολλὰ ἀποσπάσματα Ἑλλήνων κωμικῶν ἀπὸ τοὺς Παπύρους τῆς Ὀξυρρύγχου, δημοσίευσε πολλὰς πρῶτες ἐκδόσεις παπύρων τῆς ἑλληνιστικῆς κωμωδίας καὶ πολλὰ ἄλλα. Μεταξὺ ἄλλων, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ταύτιση παπυρικῶν ἀποσπασμάτων τοῦ *Τήλεφου*, ἐπέτυχε νὰ ταυτίσει 100 μερικῶς σωζόμενους στίχους τοῦ ἔργου τοῦ Μενάνδρου *Δίς ἑξαπατῶν*. Τελευταῖο βιβλίό του ἦταν μιὰ συνεργασία μετὸν J. R. Green, *Images of Greek Theatre*. Ὁ ἀποβιώσας Ἄγγλος φιλόλογος δὲν ἦταν μόνον διαπρεπὴς ἑλληνιστής, ἀλλὰ ἦταν πάντοτε συμπαραστάτης τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν του, διατηροῦσε φιλικούς δεσμούς μετ' Ἑλληνας συναδέλφους του καὶ ἐπισκεπτόταν συχνὰ τὴν Ἑλλάδα».

Ἡ Ὀλομέλεια τηρεῖ ἐνός λεπτοῦ σιγῆ εἰς μνήμην τοῦ ἐκλιπόντος.

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 21ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 2013
ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΟΡΤΑΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ 25ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1821

ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ κ. ΣΠΥΡΟΥ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΥ

Με την Έπανάσταση τοῦ 1821 οἱ Ἕλληνες ἔφτασαν στό ἀποκορύφωμα τῆς Δόξας, ἀλλά ἔπεσαν καί στό βάραθρο τῆς διχόνοιας. Σέ κάποιες περιπτώσεις ἀποδείχθηκαν ἀπελπιστικά μικρόψυχοι. Σέ ἄλλες, ἀπρόσμενα ἀθάνατοι. Βυθίστηκαν στήν κόλαση τῶν μεταξύ τους ἐρίδων, ἄγονων ἀντιπαράθεσεων καί μικροτήτων. Ἀλλά ἀνῆλθαν καί τήν κλίμακα τῆς δικαίωσης τῶν θυσιῶν τους, ἐπιδεικνύοντας πνεῦμα συνεργασίας, σωφροσύνη, σθένος, γενναιότητα, ἐγκαρτέρηση καί περιφρόνηση πρὸς τὸν θάνατο.

Ἐξεδίωξαν τὸν δυνάστη πεινῶντες καί διψῶντες, ἀλλὰ μὲ ἀκλόνητη πίστη στό δίκαιο τοῦ Ἀγῶνα τους. Θριάμβευσαν ὅπου καί ὅταν παραμέρισαν τὰ πάθη, τίς μικροφιλοδοξίες, τοὺς ἐγωισμούς, τὰ ἄνομα μικροσυμφέροντα, τὰ προσωπικά μίσση καί τίς ἔχθρες, καί κατάφεραν νὰ συμπορευθοῦν ἄρμονικά.

Ὁ σημερινὸς εορτασμὸς τῆς ἐθνικῆς μας παλιγγενεσίας, μὲ τὰ πολυσήμαντα μηνύματά της, εὐελπιστοῦμε νὰ ἀποτελέσει τὸ ἔναυσμα γιὰ περισυλλογὴ καί ἐκδήλωση ἔμπρακτης ἀλληλεγγύης πρὸς τοὺς πληττόμενους σήμερα ἀπὸ πολλὰ δεινὰ συμπολίτες μας καί, ἰδιαίτερα, τοὺς νέους.

Μὲ αὐτὲς τίς σκέψεις, παρακαλῶ τὸν ἀκαδημαϊκὸ κ. Θανάση Βαλτινὸ νὰ προσέλθει στό βῆμα γιὰ νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν πανηγυρικὸ τῆς ἡμέρας μὲ τίτλο «Στὸν Μοριά τότε».

ΣΤΟΝ ΜΟΡΙΑ ΤΟΤΕ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΘΑΝΑΣΗ ΒΑΛΤΙΝΟΥ

*Καβάλα πᾶν στήν ἐκκλησιά – καβάλα προσκυνᾶνε
καβάλα παίρνουν ἀντίδορο ἀπ' τοῦ παπᾶ τὸ χέρι.*

Εἶναι οἱ Κολοκοτρωναῖοι. Εἶναι ὑπερήφανοι, εἶναι γενναῖοι, εἶναι εὐσεβεῖς. Λάμπουν μὲ τὰ πολλὰ τσαπράζια καὶ τὶς ἀσημένιες τοὺς πάλες ὅπως λάμπει ὁ ἥλιος στὰ βουνά. Ἔτσι τοὺς ὕμνησε τὸ δημοτικὸ τραγούδι – αὐτὸ τὸ «θριαμβικὸ κατόρθωμα» τοῦ Ἑλλήνα λόγου.

Τὸ δημοτικὸ τραγούδι ἀπλώνει τὶς ρίζες του στὸ βάθος τῶν αἰώνων, ἀγγίζει τὶς παρυφές τῶν τραγουδιῶν τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου. Μὲ αὐτὸ ὁ λαὸς ἔδωσε ἔκφραση στὶς προσδοκίες καὶ τὶς λαχτάρες του στὴν εὐφρόσυνη ἀποτίμηση τῆς ζωῆς καὶ τῆ φιλοσοφημένη μελαγχολία ποὺ προδικάζει τὸ κλείσιμο τοῦ κύκλου τῆς. Κατὰ τὸν Λίνο Πολίτη, τὴν τελευταία του δημιουργικὴ ἀνθιση τὴ γνώρισε μὲ τὰ «κλέφτικα» τὸν 18ο αἰῶνα καὶ στὶς παραμονές τῆς Ἐπανάστασης.

Εἶναι τὰ τραγούδια ποὺ ὕμνησαν τοὺς ἀρματολοὺς καὶ τοὺς κλέφτες, ἐκείνους τοὺς τραχεῖς πολεμιστὲς ποὺ τελικὰ ἔκαναν πράξη τὴν ἀνάγκη γιὰ ἐνοποίηση καὶ ἀποκατάσταση τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης γεννήθηκε στὴ Ζάκυνθο τὸ 1800. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ἐκεῖ νὰ γνώρισε, ἔστω ἀπὸ μακριά, τὸν Θεόδωρο Κολοκοτρώνη κατὰ τὴν ἀναγκαστικὴ μετεγκατάστασή του στὰ Ἐπτάνησα τὸ 1807, μετὰ ἕναν ἀνελέητο διωγμὸ τῶν κλεφτῶν, καὶ τὴν περιστασιακὴ ἐνάσκηση τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ χασάπη. Ἡ καὶ νὰ ὑπῆρξε συμμαθητὴς τῶν παιδιῶν του, Πάνου καὶ Γενναίου. Σπούδασε στὴν Πάδοβα τῆς Ἰταλίας νομικά. Πολλοὶ Ἐπτανήσιοι συνήθιζαν νὰ τὸ κάνουν αὐτό. Μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν θὰ ἐπιστρέψει στὸ νησί του. Μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ ἀγῶνα θὰ περάσει κρυφὰ στὸν Μοριά. Πιθανολογεῖται ὅτι εἶχε ἤδη μνηθεῖ στὴν Ἐταιρεία. Δυσκολεύτηκε νὰ προσαρμοστεῖ στὴ σκληρὴ ζωὴ τοῦ Ἀγῶνα. Οἱ κακουχίες τὸν ταλαιπώρησαν. Θὰ ἀρρωστήσει, θὰ γυρίσει στὴν πατρικὴ ἐστία, θὰ συναναστραφεῖ μὲ τὸν Διονύσιο Σολωμὸ καὶ τὸν Σπυρίδωνα Τρικούπη. Στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια θὰ τὸν βροῦμε στὰ βουνά τῆς Ρούμελης, ὑπερασπιστὴ τῆς ἀπελευθερωμένης πατρίδας. Κατὰ μία μαρτυρία τοῦ Νικολάου Δραγούμη:

Μεταμορφωθείς ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐφόρη φουστανέλλαν καὶ τὴν κεφαλὴν ἔχων ἐξυρισμένη καθ' ὀλοκληρίαν, ἐφαίμετο ἀσκητῆς, καθ' ὅσον καὶ ἔτρωγε καὶ κατεκλίμετο ὡς τοιοῦτος, χάριν ὡς μοὶ εἶπεν σκληραγωγίας.

Ὁ Τερτσέτης προσπάθησε νὰ γίνεῖ πολεμιστῆς. Ἀλλὰ ἦταν μόνο διανοούμενος. Θὰ προσβλέψει ἐπίσης στὴν ποίηση. Τὸ ξεσήκωμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ρυθμὸς τοῦ δεκαπεντασύλλαβου ἀπ' τὴν ἄλλη, μιὰ δοκιμασμένη «ἐπικὴ» φόρμα, θὰ λειτουργήσουν ὡς πρόκληση. Θὰ γράφει ποιήματα. Οἱ ἀμφιβολίες του θὰ τὸν κρατήσουν πολλὰς νύχτες ἀγρυπνο. Τὸ 1830 βρίσκεται ἐγκατεστημένος στὴν Πάτρα. Ἀντιμετωπίζει προβλήματα ἐπιβίωσης. Προσπαθεῖ νὰ προσληφθεῖ στὸν δικαστικὸ κλάδο ἢ νὰ βρεῖ κάποια δουλειὰ δασκάλου. Σὲ γράμμα του πρὸς τὸν Διονύσιο Σολωμὸ τοῦ γυρεύει δανεικὰ δέκα τάλληρα γιὰ νὰ κινηθεῖ πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸ. Στὴν Αἴγινα εἶναι ὁ Καποδίστριας.

...Ἄν κάνω τὸ ταξίδι ἀπὸ ἐδῶ στὴν Αἴγινα, θὰ μοῦ κάνετε ἀνεκτίμητο καλόν. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ δέκα τάλληρα ἐξαορτᾶται ὅλη ἡ τύχη μου καὶ ἐνθυμηθεῖτε τὸν πτωχὸν φίλον σας.

Δὲν θὰ πάρει ἀπάντηση παρὰ μονάχα πολὺ ἀργότερα καὶ ἐντελῶς ἔμμεσα. Περίπου ὡς βιαστικὴ κατακλειδα σ' ἓνα μᾶλλον μακροσκελὲς γράμμα:

Μὰ κι ἂν ἀκόμα ἐγὼ ἤμουν τόσο φτωχὸς ὅσο ἤμουν τότε πού ἔστειλες νὰ μοῦ ζητήσεις ἐκεῖνα τὰ δέκα ὄβολα πού δὲν τὰ εἶχα –καὶ ὁ Γαλβάνης τὸ ξέρει πού δὲν τὰ εἶχα– ἔστω κι ἂν τὰ ἔκοβα ἀπ' τὸ φωμί μου...

Ὁ Γιάννης Γαλβάνης ἦταν ὁ προσωπικὸς δικηγόρος τοῦ Σολωμοῦ. Ἐκεῖνος χειρίστηκε τὴν ὀλέθρια ὑπόθεση τῆς ἀντιδικίας μὲ τὸν ἑτεροθαλὴ ἀδελφὸ του Γιάννη Λιονταράκη. Τὸν ἐπικαλεῖται γιὰ νὰ βεβαιώσει τὴν περιστασιακὴ, προσχηματικὴ ἀνέχειά του. Ὁ Σολωμὸς ποτὲ δὲν στερήθηκε ὀτιδήποτε. Ὁ Τερτσέτης θὰ καταπιεῖ τὴν πικρία του. Καὶ ἀργότερα θὰ τοῦ στείλει τὰ ποιητικὰ του πονήματα. Ὁ Σολωμὸς ἔχει μιὰ στέρεη θεωρητικὴ κατάρτιση. Κατὰ τὴν παραμονή του στὴν Ἰταλία εἶχε κινηθεῖ μέσα στοὺς κύκλους τῆς Τέχνης καὶ τῆς Ποίησης. Ἦταν πληροφορημένος γιὰ ὅλα τὰ πνευματικὰ ζητήματα τῆς ἐποχῆς του. Ἀπομονωμένος στὴν Κέρκυρα ἐνημερώνεται συνεχῶς γιὰ τὰ συμβαίνοντα στὴν Εὐρώπη. Ὁ Νικόλαος Λούντζης

τοῦ μεταφράζει ἀκατάπαυστα ἀπὸ τὰ γερμανικὰ ὄχι μόνο ποιητὲς ἀλλὰ καὶ στοχαστὲς πὺ διαπρέπουν. Στὸ ἀπαντητικὸ τοῦ γράμμα πρὸς τὸν Τερτσέτη μὲ ἡμερομηνία 1.6.1833, ὁ Σολωμὸς θὰ εἶναι σαφής:

Οἱ δάσκαλοι τῆς Ἑλλάδος γυρίζουν πολὺ πίσω αὐτὸ δὲν εἶναι ξαναγύρισμα στὶς ἀρχές. Χαίρομαι νὰ παίρνονται γιὰ ξεκίνημα τὰ δημοτικὰ τραγούδια, θὰ θελα, ὅμως, ὅποιος μεταχειρίζεται τὴν κλέφτικη γλῶσσα, νὰ τὴν μεταχειρίζεται στὴν οὐσία της καὶ ὄχι στὴ μορφὴ της, μὲ νοιῶθεις; Κι ὅσο γιὰ τὴν ποίηση, πρόσεξε καλὰ Γιώργη μου, γιατί βέβαια καλὸ εἶναι νὰ ρίχνει κανεὶς τίς ρίξεις του πάνω σ' αὐτὰ τὰ ἀχνάρια, δὲν εἶναι ὅμως καλὸ νὰ σταματᾷ ἐκεῖ. Πρέπει νὰ ὑψώνεται κατακόρυφα.

Προσωπικὰ συμφωνῶ ἀπολύτως. Στὴ σκιά τῶν μεγάλων ἔργων τίποτα ἀξιόλογο δὲν μπορεῖ νὰ φυτρῶσει.

Ἡ ποιητικὴ καριέρα τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη θὰ σκαλώσει ἐδῶ. Τὸ 1832 τὸν βρίσκουμε διορισμένον ἤδη καθηγητὴ ἱστορίας στὸ «Κεντρικὸν πολεμικὸν σχολεῖον», μιὰ πρώτη μορφὴ Σχολῆς Εὐελπίδων, στὸ Ναύπλιο. Τὴν ἴδια χρονιά θὰ μεταταχθεῖ στὸ δικαστικὸ σῶμα καὶ θὰ τοποθετηθεῖ δικαστὴς στὴν Τρίπολη. Τὸν ἐπόμενον χρόνον, 1833, θὰ μετατεθεῖ καὶ θὰ ἐπιστρέψει πάλι ὡς δικαστὴς στὸ Ναύπλιο.

Παρεκβατικὰ θὰ παραθέσω ἐδῶ τὸ δεύτερον γνωστὸ γράμμα τοῦ Σολωμοῦ πρὸς τὸν Γεώργιο Τερτσέτη, γραμμένον δέκα χρόνια μετὰ τὸ πρῶτον, στὶς 25 Μαρτίου 1842, π.ῆ., ὅπως πιθανολογεῖ ὁ Λίνος Πολίτης, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔχουν ἀντληθεῖ τὰ σχετικὰ στοιχεῖα. Τὸ γράμμα παρατίθεται σὲ μετάφραση Δέ Βιάζη. Τὸ ἰταλικὸ πρωτότυπον σήμερον λανθάνει. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὅλοι οἱ μορφωμένοι Ἑπτανήσιοι ὡς γραπτὴ γλῶσσα χρησιμοποιοῦσαν τὰ ἰταλικά.

Πρὸς Γεώργιον Τερτσέτην.

Εἶναι εἴκοσι ἕνα χρόνια πὺ σὰν σήμερον ἡ Ἑλλάδα ἔσπασε τίς ἀλυσίδες. Ἡ μέρα αὐτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ εἶναι μέρα γιὰ χαρὰ καὶ δάκρυα. Χαρὰ γιὰ τὰ μελλούμενα, δάκρυα γιὰ τὴ σκλαβιά τὴν περασμένην.

Καὶ γιὰ τὸ σήμερον τί νὰ πῶ; Ἡ διαφθορὰ εἶναι τόσο γενικὴ καὶ ἔχει ρίξεις τόσο βαθιές, πὺ σὲ κάνει νὰ σαστίζεις. Μόνον ὅταν τὰ αἷτια τῆς διαφθορᾶς ἐξολοθρευτοῦν πέρα ὡς πέρα, θὰ μπορέσουμε νὰ ἔχουμε μιὰ ἠθικὴ ἀναγέννηση. Τότε τὸ μέλλον μας θὰ εἶναι μεγάλο, ὅταν θριαμβεύσει ἡ δικαιοσύνη, ὅταν τὰ γράμματα καλλιεργηθοῦν ὄχι γιὰ μάταιη ἐπίδειξη, παρὰ γιὰ τὸ ὄφελος τοῦ

λαοῦ, πού ἔχει ἀνάγκη ἀπό παιδεία καί ἀπό μόρφωση ὄχι σχολαστική. Τότε θά ἔχουμε –ἢ μᾶλλον θά ἔχουν τὰ παιδιά μας– μιὰ ἠθική ἀναγέννηση καί τὸ μέλλον θά εἶναι μεγάλο.

Στις 2 Σεπτεμβρίου 1831 δολοφονεῖται στὸ Ναύπλιο ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας. Θὰ ἀκολουθήσουν κλυδωνισμοί. Στις 30 Μαρτίου 1832 ὁ Αὐγουστίνος Καποδίστριας, διορισμένος προσωρινὸς κυβερνήτης, θά παραλάβει τὴν ταρριχευμένη σορὸ τοῦ δολοφονημένου ἀδερφοῦ του καί θά φύγει στὴν Κέρκυρα. Ὁ Νικόλαος Δραγούμης, μέλος τῆς Γραμματείας Ἐπικρατείας, σημειώνει:

Κυκεῶν παθῶν, ἐρίδων, στάσεων, ἐκδικήσεων, ἐμφυλίων σπαραγμῶν, ἀνόμων διοικήσεων, ἀνομιωτέρων συνελεύσεων, ξενικῶν ἐπεμβάσεων, προσβολῶν κατὰ τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρέπειας, ἐξευτελισμοῦ δημοσίων καί ἰδιωτικῶν χαρακτήρων, δημεύσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ, διασπαγῆς τῶν κοινῶν, κυκεῶν λέγω, οἷος ὁ μετὰ θάνατον τοῦ κυβερνήτου, οὐδέποτε οὐδ' ἐπὶ τῶν δεινοτάτων περιπετειῶν, κατήσχυνε τὴν Ἑλλάδα.

Στις 18 Ἰανουαρίου τοῦ 1833, διαπλέοντας τὸ Μυρτῶων πέλαγος, μπῆκε στὸν Ἀργολικὸ κόλπο ἡ ἀγγλικὴ φρεγάτα «Μαδαγασκάρη». Τὴ συνόδευε ἡ γαλλικὴ κορβέτα «Καρολίνα». Στὴ «Μαδαγασκάρη» ἐπέβαινε ὁ νεαρὸς βασιλιάς Ὅθων καί ἡ συνοδεία του. Ἡ εἶδηση τῆς ἀφίξεώς του στὴν Ἑλλάδα μεταδόθηκε ἀστραπιαῖα, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πού ἀναγγέλθηκε στὶς Μυκῆνες ἡ ἄλωση τῆς Τροίας. Ἀπὸ κορφή σὲ κορφή οἱ φωτιές τῶν βοσκῶν, αὐτοσχέδιες φρυκτωρίες, σκόρπισαν τὸ χαρμόσυνο νέο σὲ ὅλη τὴν ἐλευθερωμένη Ἑλλάδα.

Ἡ περὶ τοῦ, εἰς Ναύπλιον, κατάπλου τοῦ βασιλέως εἶδησις αὐθημερὸν ἀφίκετο τὴν Πην μ.μ. ὦρα εἰς Ἄμφισσαν

ἀναφέρει στὰ ἀπομνημονεύματά του ὁ Χριστόφορος Νέζερ, Βαυαρὸς πρόγονος, εἰκάζω, τοῦ συνονόματου του, παλαιοῦ γνωστοῦ ἠθοποιοῦ.

Ἡ εἶδηση ἦταν ὄντως χαρμόσυνη.

Τὸ 1833 ἡ Ἀντιβασιλεία θά συλλάβει τὸν Κολοκοτρώνη. Ὁ Γέρος εἶναι τότε 65 ἐτῶν. Τὴν ἴδια νύχτα θά συλληφθεῖ καί ὁ Πλαπούτας. Πιστὸς

συμπολεμιστής τοῦ καπετάν Θεοδωράκη, πολὺ νεότερός του αὐτός, 45 χρόνων. Ὁ Κολοκοτρώνης, κατὰ δῆλωσίν του, εἶναι Ρωσολάτρης. Τὰ κόμματα τῆς Ἑλλάδος εἶναι τρία: τὸ γαλλικόν, τὸ ἀγγλικόν, τὸ ρωσικόν. Ἔτσι εἶναι γνωστά. Ἡ ἐπιρροή τοῦ Κολοκοτρώνη εἶναι μεγάλη. Ἡ Ἀντιβασιλεία φοβᾶται αὐτὴν τὴν ἐπιρροή. Τὸ βράδυ τῆς 7ης Σεπτεμβρίου ὁ μοίραρχος Κλεώπας μὲ σαράντα χωροφύλακες θὰ πάρει ἀπ' τὸ σπίτι του τὸν Γέρο. Θὰ τὸν κλείσουν στὸ Ἴτς-Καλέ. Μὲ πολλὴ καθυστέρηση θὰ τοῦ γνωστοποιήσουν τὸν λόγον τῆς σύλληψής του.

Ἐπειτα ἀπὸ ἕξι μῆνες μᾶς ἐκοινοποίησαν τὴν κατηγορίαν ὅτι τάχα ἐκάμαμεν ἀναφορὰς τότε ἐναντίον ὅλης τῆς Ἀντιβασιλείας, τότε ἐναντίον τῶν δύο μελῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀρμανσμεπεργκ, ὅτι ἠθέλαμεν νὰ κάμνομεν ἐπανάσταση καὶ ὅτι ἐβγάλαμε δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν καὶ ληστής, ὅλα ἄρατα θέματα. Σὰν μ' ἐκοινοποίησαν αὐτά, ἔβαλα ὑποψία εὐθὺς ὅτι εἶναι χέρι τῆς κυβερνήσεως καὶ θὰ μᾶς χαλάσουν.

Ἡ ὑποψία πού ἔβαλε ὁ Γέρος βγήκε ἀληθινή. Ἡ δίκη θὰ ἀρχίσει στίς 30 Ἀπριλίου 1834. Θὰ τελειώσει μετὰ ἀπὸ 27 μέρες, στίς 26 Μαΐου τοῦ ἴδιου ἔτους. Ἡ σύνθεση τοῦ Δικαστηρίου: Ἀναστάσιος Πολυζωίδης πρόεδρος. Δημήτριος Βούλγαρης, Δημήτριος Σοῦτσος, Γεώργιος Τερτσέτης μέλη. Ὁ δικαστὴς Γεώργιος Τερτσέτης παραδίδει ἐπίσης μαθήματα ἑλληνικῶν στίς εὐειδεῖς καὶ φιλομειδεῖς θυγατέρες τοῦ κόμητος Ἀρμανσμεπεργκ. Ἐπίτροπος ἐπικρατείας, δηλαδὴ εἰσαγγελέας, ὁ Ἄγγλος Ἐδουάρδος Μάσσων. Τοῦτον, τὸν Ἐδουάρδο Μάσσων, τὸν ἔχουμε ξαναβρεῖ τρία χρόνια πρὶν ὡς συνήγορον τοῦ Γιωργάκη Μαυρομιχάλη, γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια. Ἡ δίκη Κολοκοτρώνη-Πλαπούτα θὰ ἀποδειχτεῖ ἐπεισοδιακὴ. Θὰ παρελάσουν ψευδομάρτυρες. Οἱ παρεμβάσεις τοῦ Μάσσων θὰ εἶναι προκλητικές. Ἡ ἀπόφαση τελικὰ θὰ εἶναι καταδικαστικὴ. Ὁ πρόεδρος Πολυζωίδης καὶ ὁ Τερτσέτης ἀρνοῦνται νὰ τὴν ὑπογράψουν. Ἀρνοῦνται νὰ ἐπιστρέψουν στὴν αἴθουσα γιὰ τὴν ἐκφώνησίν της. Μὲ παρέμβαση τοῦ τότε ὑπουργοῦ δικαιοσύνης Κωνσταντίνου Σχινᾶ, στρατιῶτες μὲ τίς λόγχες τους θὰ τοὺς πάρουν σηκωτοὺς κατὰ κυριολεξία καὶ θὰ τοὺς τοποθετήσουν στίς ἔδρες τους. Ὁ Ἀναστάσιος Πολυζωίδης σκέπασε μὲ τίς παλάμες τὰ μάτια του. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ ὁ Τερτσέτης.

Οἱ κατηγορούμενοι καταδικάζονται εἰς θάνατον ὡς ἔνοχοι ἐσχάτης προδοσίας. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀκούει ψύχραιμα τὴν ἀπόφασιν. Ὁ Πλαπούτας δακρῦζει. Ἄφηνε ἐφτά κορίτσια ἀπροστάτευτα. Ἐκάναν τίς διαθήκες τους.

Μετά από ποικίλες παρεμβάσεις και χειρισμούς τῶν πρέσβων Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας κυρίως, τοῦ προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας Ἄρμανσμπεργκ, ὅπως καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ πρωθυπουργοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου, ποὺ ἀντιμαχόταν τὸν Κωλέττη, ἐπίμονο ὑποστηρικτὴ τῆς ἀπόφασης, τὴν ἐπομένη 27 Μαΐου, Κυριακὴ, ἕνας ὑπασπιστὴς τοῦ Ὄθωνα θὰ ἀνεβεῖ στὸ Ἴτς-Καλὲ καὶ θὰ ἀνακοινώσῃ στοὺς καταδίκους ὅτι ὁ βασιλιάς μετέτρεψε τὴν ποινὴ τους σὲ εἰκοσαετὴ φυλάκιση.

Ὁ Τερτσέτης γράφει στὸ ἔργο του *Ἀπολογία*, ποὺ δημοσιεύει στὸν ἐπόμενο χρόνο:

Τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς 27 τοῦ μηνός, ἕξι χιλιάδες Ἑλλήνων μᾶς ἐχαιρέτησαν εἰς τὸν περίπατον... Ἕνας στρατηγὸς ἐφίλησεν τὸ χέρι τῶν δύο μας ὡς ἀναίματο ἀπὸ φόνον.

Ὁ στρατηγὸς ἦταν ὁ Νικηταρᾶς. Τοὺς συνάντησε ὄντως στὸν περίπατο καὶ ξέροντας πόσο οἱ δύο τους εἶχαν ἀντισταθεῖ στὴν καταδίκη Γέρου καὶ Πλαπούτα, ἔβγαλε τὸ φέσι του, διπλώθηκε στὰ δύο, ἐκεῖνος ὁ Τουρκοφάγος, καὶ τοὺς προσκύνησε.

Ἐπαινήθημεν περισσότερο ἀπὸ ὅσον πατέρας καὶ μητέρα εὔχονται νὰ δοξασθοῦν τὰ μονάρχαιβια τέκνα τους.

Στις 20 Μαΐου 1835 ὁ Ὄθων ἐνγλικιώθη. Μὲ ἀφορμὴ αὐτὸ θὰ ἀπονεύμει χάρη σὲ Κολοκοτρώνη-Πλαπούτα. Εἶχαν μείνει στὴ φυλακὴ εἴκοσι μῆνες καὶ εἴκοσι μέρες.

Ὁ Τερτσέτης ἐδοξάσθη. Ἄλλὰ ὄχι μόνον γιὰ τὴ θαρραλέα στάση του κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δίκης. Ἕνα χρόνο μετὰ τὴν ἀποφυλάκιση τοῦ Γέρου τὸν ἔπεισε νὰ τοῦ ἀφηγηθεῖ τὴ ζωὴ του. Αὐτὸ ἔγινε τὸ 1836.

Εἰς δύο μῆνας ἐτελειώσαμε, σημειώνει ὁ Τερτσέτης.

Ἡ «διήγηση συμβάντων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς», ὅπως ἦταν ὁ ἀρχικὸς τίτλος τῶν ἀπομνημονευμάτων, θὰ κυκλοφορηθεῖ γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1851. Εἶναι ἕνας ἄθλος. Ὁ Τερτσέτης κατέγραψε μὲ ἀκρίβεια ὄχι τὸ λεκτικὸ ἀποτύπωμα τῆς γλώσσας τοῦ Γέρου, ἀλλὰ τὴ γνησιότητα καὶ τὴ ζωντάνια της. Οἱ ποιητικὲς φιλοδοξίες τοῦ Τερτσέτη πραγματοποιοῦνται καθυστερημένα μὲσω μιᾶς ἄλλης φωνῆς; Θὰ ἦταν ὑπερβολικὸ νὰ τὸ ὑποστηρίξω. Μπορῶ

ώστόσο να επιμείνω ότι χωρίς τον Τερτσέτη δεν θά είχαμε αυτή την ανεκτίμητη εθνική κιβωτό. Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἦταν ἀναλφάβητος. Ὁ ἴδιος λέει:

Εἰς τὸν καιρὸν τῆς νεότητος ὅπου ἠμποροῦσα νὰ μάθω κάτι, σχολεῖα, ἀκαδημία δὲν ὑπῆρχαν, μόλις ἦσαν μερικά σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμάθαιναν νὰ γράφουν καὶ νὰ διαβάζουν. Οἱ παλαιοὶ κατζαμπασῆδες ὅπου ἦσαν οἱ πρώτιστοι τοῦ τόπου, μόλις ἤξευραν νὰ γράφουν τὸ ὄνομά τους. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἀρχιερέων δὲν ἤξευρε παρὰ ἐκκλησιαστικὰ κατὰ πρόξιν, κανένας ὅμως δὲν εἶχε μάθηση. Τὸ ψαλτήρι, τὸ ἄκτωήχι, ὁ μνηαῖος, ἄλλαι προφηταί, εἶναι τὰ βιβλία ὅπου ἀνέγνωσα. Δὲν εἶναι παρὰ ἀφοῦ ἐπῆγα εἰς τὴν Ζάκυνθο ὅπου εἶδον τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἀπλοελληνική. Τὰ βιβλία ὅπου ἐδιάβαζα συχνὰ ἦτον ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἱστορία τοῦ Ἀριστομένη καὶ Γοργῶ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Σκεντέρμπεη.

Υπάρχουν ἐπίσης μερικά αὐτόγραφα του — ἐλάχιστα. Ἐνα ἀπ' αὐτὰ σὲ ὑστερόγραφο ἐπιστολῆς πού στέλνουν μετὰ τὸν Γεώργιο Κουντουριώτη πρὸς Καραϊσκάκη. Πρόκειται γιὰ τὴ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευση. Τὸν καλοῦν, τὸν γιὸ τῆς καλογοριάς, νὰ πάει στὴν Ἐρμιόνη — 1826 Σεπτέμβριος μήνας. Κάποιοι ἄλλοι θέλουν νὰ κάνουν τὴ Συνέλευση στὴν Αἴγινα. Ἡ στὸν Πόρο. Μετὰ τὴς ὑπογραφές, τὴ δική του καὶ τοῦ Κουντουριώτη, ὁ Κολοκοτρώνης γράφει ἰδιοχείρως:

Γῆφτο γῆφτο ἔχεις νὰ κάμεις μετὰ σὴν γῆφτικο. Καὶ στοχάσου.

Μικρογράμματη συναφῆς γραφή. Ἐνας πολέμαρχος ἀπευθύνεται σ' ἕνα ἄλλο πολέμαρχο. Ἀπειλή, ὑπόμνηση, κλείσιμο ματιοῦ;

Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἦταν ἀναλφάβητος, εἶναι σίγουρο ὅμως ὅτι δὲν θά καθόταν ποτὲ νὰ γράψει τὰ τοῦ βίου του. Ἦταν δημιουργὸς ἱστορίας, ὄχι γραφιάς. Ὁ Τερτσέτης μπόρεσε ν' ἀποφύγει μιὰ στεῖρα καταγραφὴ πεπραγμένων — κυρίως ἱστορικῶν καὶ ὄντως συγκλονιστικῶν. Αὐτὸ πού ἐκπλήσσει εἶναι ὁ μόρσιμος τόνος πού ἀναδίνεται ἀπὸ τὴν ἀφήγησή, ἡ παρουσίαση γυμνοῦ τοῦ ἀνθρώπου στὴ μοιραία του διάσταση. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἕνα καθαρὰ λογοτεχνικὸ κατόρθωμα. Μιὰ λογοτεχνία πού συναρπάζει.

Ὁ προφορικὸς λόγος εἶναι λόγος ἀτελής. Ὅσοι ἔχουν κάποια πείρα γραψίματος τὸ ξέρουν αὐτό. Συχνὰ — ὄχι πάντα ὅμως — οἱ ἀτέλειές του μπορεῖ νὰ ἀποδειχτοῦν προσοδοφόρες. Οἱ σιωπές, τὰ χάσματα, οἱ ἀσυνέπειες — συνταχτικῆς

και άλλες-, ὅ,τι ἔχει σχέση με τὸν σπαραγμὸ τῆς μνήμης και ποὺ ἐκφράζεται με τὸ χρώμα τῆς φωνῆς και με τὸν τόνο τῆς, τὰ στοιχεῖα δηλαδή με τὰ ὁποῖα σαρκόνονται οἱ φαντασιακὲς προβολὲς πάνω στοῖς ἱστορικὸ γεγονόσ, εἶναι ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα ποὺ δὲν μποροῦν νὰ περάσουν στοῖς χαρτί. Σὲ τέτοιες περιπτώσεις, τὸ ζητούμενο παραμένει πάντα αὐτὲς οἱ ἄμορφες προβολὲς νὰ ἀποτυπωθοῦν γραπτὰ, σὲ λόγο μυθικὸ – δηλαδή ἀποτελεσματικὸ.

Αὐτὰ ὑποστηρίζω σὲ ἓνα μικρὸ μου δοκίμιο και θεωρῶ ὅτι εἶναι αὐτὸ ποὺ κάνει ὁ Τερτσέτης στὴν περίπτωσή μας.

...τὸ μυστήριον τῆς Ἐταιρείας ἄρχισε νὰ διαδίδεται εἰς κάθε λογῆς ἀνθρώπους, και καλοὺς και κακοὺς, και βιαστήκαμε νὰ κινήσουμε μίαν ὥρα ἀρχιτέρα τὴν Ἐπανάστασιν. Ὁ Ντιόγος τὸ ἐμαρτύρησε στὸν Ἀλὴ Πασά.

Ἔτσι ἀρχίζει τὴ διήγησή του ὁ Γέρος για ἓναν πόλεμο ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ κόσμου και ὑφάνθηκε γύρω ἀπὸ δύο κυρίως στημόνια: τὴ γλώσσα και τὴν πίστη.

Ἦδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ 1821, οἱ Τοῦρκοι διαισθάνονται ὅτι τὸ ζυμάρει φουσκώνει. Τὸν Φλεβάρη ἐκείνου τοῦ ἔτους καλοῦν στὴν πρωτεύουσα τοῦ Μοριᾶ τοὺς προεστοὺς και τοὺς δεσποτάδες του. Σκοπὸς τους εἶναι νὰ διερευνήσουν τί γίνεται – και νὰ τοὺς κρατήσουν ὁμήρους. Στέλνουν ταχυδρόμους σὲ ὅλες τὶς ἐπαρχίες. Ὁ δεσπότης Μομεμβασιάς Χρῦσανθος, ὁ δεσπότης Ἀνδρούσης Ἰωσήφ, ὁ δεσπότης Χριστιανουπόλεως Γερμανός, ὁ δεσπότης Ὠλένης Φιλάρετος, ὁ δεσπότης Κορίνθου Κύριλλος, ὁ δεσπότης Ἀργολίδας Γρηγόριος, ὁ Κύπριος δεσπότης Δημητσάνας Φιλόθεος και ἄλλοι.

Τοῦτο τὸ εἰλητάριο ἔχει περισσότερα ὀνόματα. Ὀνόματα οἰκεία στὴν ἀκοή μας: Παπαλέξης, Δεληγιάννης, Περούκας, Βιλαέτης, Καραπατᾶς, Τομαρᾶς, Κοπανίτσας – και ἀκόμα κάποιοι. "Ὅλοι αὐτοί, δεσποτάδες και προεστοί, ἀκολούθησαν τὴ μοίρα τους. Ἦξεραν ὅτι ἔμπαιναν στοῖς στόμα τοῦ λύκου, ἤλπιζαν ὅμως με τὴν παρουσία τους νὰ ξεγελάσουν τοὺς κατακτητές. Νὰ διαλύσουν τὶς ὑποφίες τους.

Ἐλάχιστοι ἀπὸ αὐτοὺς ἐπέζησαν για νὰ δοῦν τὴν ἐλευθερία. Κλεισμένοι σὲ μπουντρούμια, δεμένοι με ἀλυσίδες και σιδερένιες λαιμαργίες, βασανίστηκαν και πολλοὶ θανατώθηκαν. Ἄλλοι πέθαναν ἀπὸ τὶς κακουχίες και τὴ χολέρα, δεσμῶτες. Ἦσαν οἱ πρῶτοι μάρτυρες.

Τὸ κίνημά μας ἔγινε εἰς τὰς 22 Μαρτίου εἰς τὴν Καλαμάταν, ἀφηγεῖται ὁ Γέρος.

Τυχερὴ ἡ Καλαμάτα ἐλευθερώθηκε πρόωμα. Ἦταν ἐκεῖ ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Πετρόμπεης. Ἦταν ὁ Κολοκοτρώνης. Τὶς ἴδιες μέρες ὁ Παναγιώτης Καρατζᾶς μπῆκε στὴν Πάτρα. Οἱ Τούρκοι κλείστηκαν στὸ κάστρο τῆς καὶ ἀμύνονταν.

Εἰς τὰς 23 Μαρτίου ἐπιάσαμε τοὺς Τούρκους ἐκεῖ. Εἴμεθα δύο χιλιάδες Μανιάτες, ὁ Πετρόμπεης, ὁ Μούρτζινος, Κυβέλος, Δυτικὴ Σπάρτη. Ἐκατὸ ἦτον οἱ Τούρκοι μεινεμένοι, ὡς δέκα χιλιάδες ἢ φήμη τους μεγάλη. Ἡ Ἀνατολικὴ Σπάρτη ἐκινήθη. Ὁ Τζανετάκης, ἐκινήθη διὰ τὸν Μυστρά. Τὴν ἴδια ἡμέρα οἱ Ἀρκαδιανοί, συνάζονται ὀλίγοι, καὶ ὁ Πρωτοσύγκελος καὶ ἄλλοι, ἀπὸ ἄλλες ἐπαρχίης· ἐπολιορκήσαν Ναβαρίνο, Μεθώνη καὶ Κορώνη. Ἐπῆγαν καὶ Μανιάτες. Οἱ Ἀνατολικοὶ εἰς τὴν Μονοβασιά. Οἱ Καλαβρυτινοὶ καὶ οἱ Πατραῖοι καὶ οἱ Βοσπιτισάνοι πολιορκοῦν τὴν Πάτρα καὶ Καστέλι. Ἦτον ἀρχηγοὶ Ζαῖμης, Σωτήρης Χαρολάμπης, Ἀνδρέας Λόντος καὶ λοιποὶ. Ὁ Σισίνης μὲ τοὺς Γαστουναίους, καὶ οἱ Πυργιώτες μὲ τὸν Βιλαέτη, ἐβάρεσαν τοὺς Γαστουναίους Τούρκους, καὶ αὐτοὶ κλείνονται εἰς τὸ Χλουμούτσι.

Εἶναι ὁ Γέρος τοῦ Μοριᾶ πὺ μιλᾷ. Εἶναι ἡ φωνὴ του ὅπως τὴν κατέγραψε ὁ Τερτσέτης. Παρὰ τὴ μεσολάβηση τρίτου, διατηρεῖ ὅλη τὴν ἀμεσότητά καὶ τὴν ἐκφραστικὴ τῆς δύναμη. Θὰ τὴν ἀκολουθήσουμε.

Ἐνα ἀεράκι ἐλευθερίας ἔχει ἀρχίσει νὰ φυσᾷ. Σὲ λίγους μῆνες θὰ μετατραπεῖ σὲ σφοδρὸ ἄνεμο. Ὁ Κολοκοτρώνης ξέρεي ὅτι ὅλες οἱ προσπάθειες πρέπει νὰ στραφοῦν πρὸς τὴν Τριπολιτσά. Εἶναι ἡ καρδιὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐκεῖ, καὶ πρέπει νὰ χτυπηθεῖ αὐτή. Ὁ Κολοκοτρώνης ξέρει λίγα γράμματα, πολεμᾷ ὅμως ἀπὸ 12 χρονῶν. Ἡ ἰδέα ὡς στρατηγικὴ σύλληψη εἶναι μεγαλειώδης. Ὡστόσο κάποιοι ὀπλαρχηγοὶ δὲν θὰ συμφωνήσουν.

Οἱ Σπαρτιᾶται, ἀφοῦ ἐπῆραν λάφυρα, προχωροῦν καὶ πολιορκοῦν τὴν Μονεμβασιά. Εἰς τὴν Καλαμάτα ἐκάμαμε συνέλευση, πόθεν νὰ πρωτοκινήσωμε τὰ στρατεύματα. Οἱ Καλαματιανοὶ ἐκατάφεραν τὸν Μπέη νὰ πᾶνε εἰς τὴν Κορώνη, διὰ νὰ μὴν βάλουν σπαθὶ οἱ Τούρκοι εἰς τοὺς Χριστιανούς· ἐγὼ δὲν ἐστρέχθηκα, εἶπα νὰ πᾶμε εἰς τὴν παλαιὰν Ἀρκαδίαν, εἰς τὸ κέντρο διὰ νὰ βοηθοῦμε τοὺς ἄλλους· τότενες τοὺς εἶπα: «Ἐὰν μοῦ δώσετε βοήθεια ἀπὸ

τοῦτο τὸ στρατεύμα, καλῶς, εἰ μὴ ἀναχωρῶ νὰ ὑπάγω εἰς τὸ Κέντρον. Τοῦ Μούρτζινου ἀρρώστησε τὸ παιδί του, καὶ ἔτσι δὲν ἐκίνησαν ὅλοι οἱ Μανιάτες. Ἔλαβα διακόσιους ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἑβδομήντα ἀπὸ τὸν Μπέη μὲ τὸν καπετὰν Βοῦδῆ καὶ μὲ τριάντα ἰδικούς μου ἐγενήκαμε τρακόσιοι, καὶ ἔκοψα εὐθὺς δυὸ σημαῖες μὲ σταυρὸ καὶ ἐκινήσαμε.

Αὐτὴ ἦταν, περίπου δυσσιώωνη, ἡ ἀρχὴ τῆς πορείας γιὰ τὴ νίκη. Τὸν Γέρο ἀκολουθοῦν ὁ Ἀναγνωσταράς, ὁ Παπαφλέσσας καὶ ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος. Χρειάστηκαν πολλὲς προσπάθειες, πολλοὶ κόποι, χρειάστηκε ἀκόμα σκληρότητα, γιὰ νὰ πείσει, καὶ τελικὰ νὰ ἐπιτύχει ὁ Κολοκοτρώνης τὴ συστράτευση.

Ἐνάμιση μῆνα μετὰ θὰ γίνεῖ ἡ μάχη τοῦ Βαλτετσίου. 12-13 Μαΐου 1821. Εἶναι ὁ θρίαμβος τῆς στρατηγικῆς του. Οἱ Τούρκοι θὰ κατατροπωθοῦν. Λίγες μέρες μετὰ θὰ ἐπιδιώξουν μιὰ δευτέρη ἔξοδο πρὸς Δολιανὰ-Βέρβενα. 18-19 Μαΐου. Θὰ ἔχουν τὴν ἴδια τύχη. Οὐσιαστικὰ ἡ πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς ἔχει ἀρχίσει. Θὰ κρατήσῃ πέντε μῆνες. Τὰ στρατόπεδα ποὺ οἱ Ἕλληνες εἶχαν στήσῃ στὴν εὐρύτερη περιφέρεια ἀποδείχθηκαν ἀποτελεσματικά. Καρύταινα, Πιάνα, Βαλτέτσι, Βέρβενα, Χρυσοβίτσι καὶ ἄλλα. Ἐπίμονες προσπάθειες τῶν Τούρκων νὰ διασπάσουν αὐτὸν τὸν κλοιὸ ἀπέτυχαν. Σταδιακὰ οἱ Ἕλληνες θὰ προωθηθοῦν. Ὁ κλοιὸς θὰ γίνεῖ περιμετρικὸς.

Ἐπῆγα μιὰ νυκτιὰ καὶ ἔπιασα τοῦ Μαντζάγρου. Ἐκάμαμε χαντάκια καὶ ἔκαμα καὶ ἦλθε ὁ Δημητράκης Δεληγιάννης μὲ τὸ σῶμα του καὶ ἔπιασε αὐτὸ τὸ χωριό, δέκα λεπτὰ μακρὰ ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά. Τὰ τούρκικα ἄλογα ἄρχιζαν νὰ ἀποσταίνοιν, διότι δὲν εἶχον πλέον νὰ φάγουν· ἔστειλα τὸν Γενναῖον καὶ ἐμάζωξε Τσακωνίτες καὶ Ἀγιοπετρίτες καὶ τοὺς ἔσμιξε μὲ τὸν Παναγιώτη Ζαφειρόπουλο καὶ Γεωργάκη Τσάκωνα κ' ἔπιασαν τὴν Βουλμῆν – δὲν φθάνει τὸ κανόνι ἐκεῖ. Παρομοίως ἔστειλα τὸν Κεφάλαι μὲ Μεσσηνίους κατὰ τὸν Ἅγιον Σώστη καὶ ἐταμπουρώθη, καὶ ἔτσι δὲν τοὺς ἀφίναμε, μὲ τελειότητα νὰ σπαράξουν πλέον.

Οἱ Ἀρβανίτες ἄρχισαν νὰ ἔχουν ὀμιλίες μὲ ἡμᾶς· αὐτοὶ ἦτον τρεῖς χιλιάδες καὶ ἐκείνη ἦτον ἡ δύναμις τῆς τούρκικης φρουρᾶς. Μὲ ἐπρόβαλαν νὰ τοὺς ἀφήσω νὰ περάσουν καὶ τοὺς ὑποσχέθηκα, τοὺς μὲν Τούρκους ἐντόπιους νὰ τοὺς ἀφήσωμεν χωρὶς τὰ ἄρματα τους καὶ τοὺς Ἀρβανίτες μὲ τὰ ἄρματα τους. Ὅμιλησα μὲ τοὺς ἄρχοντες, μὲ τὸν Μανρομιχάλη πρῶτα, καὶ ἔπειτα ἔδωσα

λόγον τιμῆς εἰς τοὺς Ἀρβανίτες διὰ τὰ ἀναχωρήσουν. Οἱ ἐπίλοιποι Τοῦρκοι μαθάνοντας τὸ τραγιάτι, ἠθέλησαν νὰ πάρουν μέρος καὶ αὐτοὶ ἐβγαίνανε εἰς ἓνα μέρος, ἐπήρνανε ὁ Πετρόμπεης, ὁ Αναγνώστης Δεληγιάννης, ὁ Κρεββατᾶς καὶ ἄλλοι, καὶ τοὺς ἐλέγαμε, νὰ ἀφήσουν τ' ἄρματα, καὶ νὰ τοὺς μαρκάσωμεν ὅπου θέλουν· ἐκεῖνοι ἔλεγον: «Ὁχι, μὲ τ' ἄρματά μας».

Δὲν πρόκειται γιὰ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα.

Ἀγαπητοὶ φίλοι,

Ἡ Τρίπολη τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ καρδιά τοῦ ἱστορικοῦ χώρου. Ποὺ εἶναι καὶ ὁ χώρος τῆς τραγωδίας ἐπίσης. Ἡ Τριπολιτσά ἦταν περικλεισθὴ ἀπὸ τεῖχος μήκους 3.500 μέτρων. Τεῖχος χτισμένον περὶ τὸ 1780. Εἶχε ὕψος 5 μὲ 6 μέτρα, μὲ πολεμίστρες ἰκανοῦ πάχους καὶ ἐφτὰ πόρτες μὲ ἀνάλογες τάπιες. Προμαχῶνες ἐξοπλισμένους μὲ κανόνια. Στὴ θέση τῆς σημερινῆς Δεξαμενῆς βρισκόταν ἡ μεγαλύτερη ἀπ' αὐτές. Ἡ Τριπολιτσά ἦταν ἔδρα τοῦ Βιλαετίου τοῦ Μοριᾶ. Μόρα Βαλεσῆς ἦταν ὁ Χουρσίτ πασάς, ἐκεῖνο τὸ καλοκαίρι πάντως ἔλειπε. Μὲ διαταγὴ τῆς Πύλης εἶχε ἐκστρατεύσει στὴν Ἡπειρο, κατὰ τοῦ ἀποστάτη Ἀλῆ.

Μὲ τὴν κήρυξη τῆς Ἐπανάστασης θὰ στείλει ἀπὸ κεῖ στὸν Μοριᾶ 4.000 Τουρκαλβανούς ὑπὸ τὸν Μουσταφάμπεη. Αὐτὴ ἡ ὀρδὴ στὸ κατέβασμά της πρὸς νότον θὰ σαρώσει τὰ πάντα. Θὰ κάψει τὴ Βοστίτσα, τὸ σημερινὸ Αἴγιο, θὰ λύσει τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ τοῦ Ἄργους καὶ θὰ μπεῖ στὴν Τριπολιτσά στὶς 6 Μαΐου τοῦ 1821. Ὁ Κολοκοτρῶνης ἐξυπνα θὰ τοὺς ἀφήσει νὰ περάσουν χωρὶς μάχην. Ἄντουφέκιστους.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821 ἡ πόλις ἔχει πληθυσμὸ 30.000. Αὐτὸς ὁ κόσμος ποτίζεται ἀπὸ πηγὰδια. Οἱ πολιορκητὲς τοὺς ἔχουν κόψει τὸ νερό. Τὰ τρόφιμα ἐξαντλοῦνται. Ἡ τελευταία ἀπόπειρα λεηλασίας τῆς ὑπαίθρου γίνεται στὶς 10 Αὐγούστου. 3.000 πεζοὶ καὶ 800 ἵππεῖς θὰ βγοῦν πρὸς τὸν κάμπο τῆς Μηλιᾶς γιὰ ἀναζήτησιν ἐφοδίων. Θὰ ἀναγκαστοῦν νὰ ἐμπλακοῦν στὴ μάχην τῆς Γράνας. Γράνα ἦταν ὄρυγμα ἐνὸς χιλιομέτρου περίπου, ποὺ εἶχε σκαφεῖ καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Κολοκοτρῶνη. Θὰ ἀποτύχουν — καὶ θὰ ἀναδιπλωθοῦν.

Οἱ Τοῦρκοι πλέον δὲν ἐβγήκαν ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς Τριπολιτσᾶς, ἦτον ἡ ἕσπερή τους φορὰ· ἐπολεμοῦσαν ἀπὸ τὰ τεῖχη, ἀτελιίσθησαν διὰ τὰ εὗρον πλέον ζωοτροφίας· εἰς τὰς δέκα ἕως δεκαπέντε Αὐγούστου ἔγινε αὐτὸς ὁ πόλεμος.

Μοιραία συνέχεια, και συνέπεια αυτής τῆς ἀποτυχίας εἶναι οἱ συνομιλίες γιὰ τὴν παράδοσή τους. Στους πρώην ραγιάδες τους.

Οἱ Τοῦρκοι θὰ προσπαθήσουν νὰ κερδίσουν χρόνο. Πάντα ἐλπίζουν ὅτι κάποια μεγάλη στρατιωτικὴ ἐνίσχυση θὰ τοὺς γλυτώσει τελικά. Θὰ παρατείνουν τὶς συνομιλίες.

Στις 9 τὸ πρωὶ τῆς 23ης Σεπτεμβρίου ὁ Μανώλης Δούνιας ἀπὸ τὸν Πραστὸ Κυνουριάς θὰ ἀνέβει στὸν προμαχῶνα τῆς πόρτας τοῦ Ἀναπλιοῦ. Ἔχει πιάσει φίλιες μὲ τοὺς Τούρκους πυροβολητὲς ποὺ φυλάνε ἐκεῖ. Τοὺς δίνει σύκα, ψωμί, καπνό. Ὁ πόλεμος δὲν ἔχει χάσει ἀκόμα τὴν ἀνθρώπινη διάστασή του.

Θὰ τὸν συνοδεύσουν δύο ἀκόμα. Ὁ Γκίκας Ρουμάνης καὶ ὁ Ἀβραντίνης, ἀπὸ τὶς Σπέτσες. Τὸ μικρὸ ὄνομα τοῦ Ἀβραντίνη δὲν ἔχει σωθεῖ.

Αὐτὸς λοιπόν, ὁ Μανώλης Δούνιας καὶ οἱ Σπετσιῶτες φίλοι του θὰ κατεβοῦν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τείχους καὶ θὰ ἀνοίξουν τὴν πόρτα τοῦ Ἀναπλιοῦ. Ἔτσι ἀπλά.

Ἐνα τεράστιο ἱστορικὸ γεγονός ξεκινáει ἀπὸ μιὰ τόσο μικρὴ κίνηση.

Γύρω ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά καιροφυλακτοῦν οἱ πολιορκητὲς. Πρόκειται γιὰ στρατὸ ἀτάκτων οὐσιαστικά. Στρατὸ ἐθελοντικὸ ποὺ τὸν κινεῖ ὁ πόθος γιὰ τὴν ἐλευθερία. Καὶ ὄχι μόνον.

Πρῶτα θὰ ὀρμήσουν ἀπὸ τὰ ταμπούρια τους στὴν ἀνοιγμένη πόρτα οἱ Κυνουριάτες. Καὶ βεβαίως τὸ γιουρούσι θὰ γενικευτεῖ. Θὰ ἀνοίξουν καὶ οἱ ἄλλες πόρτες: τοῦ Μυστρά, τῆς Πάτρας, τοῦ Σαραγιοῦ.

Ὁ Κολοκοτρώνης δίνει τὴν δική του ἐκδοχή:

Στέλνουμε, στους Ἀρβανίτες τὸν Κολιόπουλο —τὸν Πλαπούτα δηλαδή— ὡς ἐνέχυρο διὰ νὰ ἐμπιστευθοῦν νὰ ἐβγοῦν. Βλέποντες οἱ Ἕλληνες ὅτι θὰ πέση ἡ Τριπολιτσά ἐμαζώχθηκαν εἴκοσι χιλιάδες.

(22 Σεπτεμβρίου)· καθὼς ἐδοκίμασαν οἱ Ἀρβανίτες νὰ φύγουν, ἐπήδησαν οἱ Ἕλληνες μέσα ἀπὸ τὴν τάπια τοῦ σεραγιοῦ. Οἱ Ἀρβανίτες ἐβγήκαν ἔξω, ἐπῆραν τὸν Κολιόπουλο, ἐτρόβηξαν κατὰ τὸν Μύτικα, ἕως δύομιση χιλιάδες. Μπαίνοντας τ' ἀσκέρι, ἔβαλα τελάλη, νὰ μὴν σκοτώσουμε τοὺς Ἀρβανίτες· ἐβγήκαν ἕως δύο χιλιάδες, καὶ μέσα εἰς τὴν Τριπολιτσά ἔκοβαν.

Τὸ ἄλογό μου ἀπὸ τὰ τείχη ἕως τὰ σαράγια δὲν ἐπάτησε γῆ.

Καὶ ἀμέσως παρακάτω, ὡς πρὸς τὶς συμφωνίες ποὺ εἶχαν κάνει:

Ἐγὼ ξμεινα πιστὸς εἰς τὸν λόγον τῆς τιμῆς μου. Ἐπῆρα τὸν Κολιόπουλο ἀπὸ τοὺς Λορβανίτες καὶ τοὺς ἔδωσα τὸν Γιαννάκη Κολοκοτρώνη, Χρηστάκη καὶ Βασίλη Αλωνιστιώτη. Τὸν Κολιόπουλο τὸν ὀρδίνιασα μὲ τρακόσιους ἀνθρώπους νὰ τοὺς ξεβγάλῃ· ἔτσι τοὺς ἐπῆρε εἰς τὰ Καλάβροντα καὶ εἰς τὴν Βοστίτσα, καὶ ὁ Κολιόπουλος ἐγύρισε ὀπίσω. Τὸ ἄσκέρι, ὅπου ἦτον μέσα τὸ Ἑλληνικὸ ἔκοβε καὶ ἐσκοτώνε, ἀπὸ Παρασκευὴ ἕως Κυριακὴ, γυναῖκες, παιδιὰ καὶ ἄνδρες τριάντα δύο χιλιάδες, μία ὥρα ὀλόγνυρα τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἐνας Ὑδραῖος ἔσφαξε ἐνενήντα. Ἑλληνες ἐσκοτώθηκαν ἑκατὸν· ἔτσι ἐπῆρε τέλος. Καὶ ἔβαλα τελάλῃ, νὰ παύσῃ ὁ σφαγμὸς.

Μὲ αὐτὰς τίς λίγες γραμμὲς δίνεται ἡ ἄλωση τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ οἱ σκοτωμοὶ ποὺ ἀκολούθησαν. Τὸ χωρίο ἔχει μιὰ ντοκιμανταιριστικὴ ἀκρίβεια. Ἀριθμοί, ἡμερομηνίες, τοπωνύμια. Πρόκειται γιὰ μιὰ καταδρομὴ τῆς εἰμυρμένης. Ἐχει προηγηθεῖ ἕνας ἄγγελος φυσικά: ὁ τελάλῃς. Οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ τοπωνύμια δὲν εἶναι στοιχεῖα πληροφοριῶν, ἔχουν μετατραπεῖ σὲ μηχανισμοὺς δραματικῆς πυκνότητος. Καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἦταν πολεμιστῆς, δὲν ἦταν συγγραφέας.

Ἄλλοι οἱ πόλεμοι ὀδηγοῦν σὲ σφαγές. Εἶναι ἡ λογικὴ τους κατάληξις. Τὸ αἷμα γυρεύει αἷμα καὶ ἡ ἀνθρώπινη ἀντοχὴ ἔχει ὅρια. Αἰῶνες σκλαβιάς, ἀτιμώσεων, φονικῶν βρῆκαν διέξοδο — ἡ Τριπολιτσᾶ ἦταν τὸ καπάκι ποὺ τινάχτηκε στὰ ὕψη. Γιὰ τοὺς Ἑλληνας δὲν ὑπῆρχε γυρισμὸς. Εἶχαν κιόλας γκρεμίσει τίς γέφυρες. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐπιλέγει:

Ἄνταν ἐμβῆκα εἰς τὴν Τριπολιτσᾶ μου ἔδειξαν εἰς τὸ παζάρι τὸν πλάτανο ὅπου ἐκρέμαγαν τοὺς Ἑλληνας, ἀναστέναξα καὶ εἶπα: Ἄναιτε, πόσοι ἀπὸ τὸ σόγι μου καὶ ἀπὸ τὸ ἔθνος μου ἐκρεμάσθησαν ἐκεῖν. Καὶ ἐδιέταξα καὶ τὸν ἔκοφαν· ἐπαρηγορήθηκα καὶ διὰ τὸν σκοτωμὸν τῶν Τούρκων.

Ἀγαπητοὶ φίλοι,

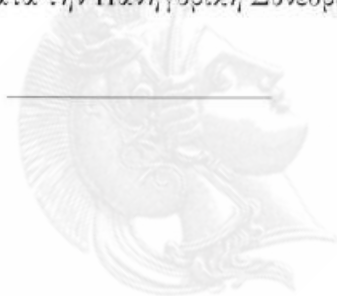
Κάποιος ἔπρεπε νὰ σηκώσει τὴν Ἑλλάδα στὴν πλάτη του. Νὰ τὴ στήσῃ ὀρθία. Νὰ βουτηχτεῖ στὸ αἷμα. Καὶ ἦταν αὐτὸς ποὺ τὸ ἔκανε ὁ καπετὰν Θεοδωράκης Κολοκοτρώνης μὲ τίς χιλιάδες ἐπόνυμους καὶ ἀνώνυμους ποὺ ἀκολουθοῦσαν. Λίγοι ἀπὸ αὐτοὺς πέθαναν στὸ στρώμα τους.

Τοὺς εὐγνωμονοῦμε.

ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΕΙΟΥ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ κ. ΣΠΥΡΟ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟ

Προκηρύσσεται τὸ «Ἀριστεῖο τῶν Ἱστορικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν», ἀπονεμόμενο σὲ Ἑλληνα ἐπιστήμονα ἐγκατεστημένο στὴν Ἑλλάδα ἢ τὸ ἐξωτερικό, ὁ ὁποῖος, παράλληλα πρὸς τὸ σύνολο τοῦ προγενεστέρου ἔργου του, συνέβαλε σὲ μεγάλο βαθμὸ, μὲ ἔργο ποὺ συντελέσθηκε τὴν τελευταία τετραετία, στὴν πρόοδο τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστήμης. Προθεσμία ὑποβολῆς αἰτήσεων ἢ προτάσεων μέχρι τὴν 31η Δεκεμβρίου 2013. Τὸ Ἀριστεῖο θὰ ἀπονεμηθεῖ κατὰ τὴν Πανηγυρικὴ Συνεδρία τοῦ Μαρτίου 2014.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 4ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2013

Παρουσίαση τοῦ βιβλίου
τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Μιχαήλ Β. Σακελλαρίου
Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821)
Δεύτερη ἐκδοση βελτιωμένη καὶ ἐπαυξημένη

ἀπὸ τὸν Γενικὸ Γραμματέα κ. Βασίλειο Χ. Πετράκο

Ὅπως ἴσως θυμάστε, στὶς 2 Ἰουνίου 2011 σᾶς εἶχα παρουσιάσει μὲ συντομία τοὺς δύο τόμους μελετῶν περὶ νεοελληνικῆς ἱστορίας τοῦ Μιχαήλ Σακελλαρίου, καὶ στὶς 23 Φεβρουαρίου 2012 σᾶς εἶχα ἐπίσης παρουσιάσει τὸ νέο του βιβλίο *Ἡ ἀπόβαση τοῦ Ἰμπραήμ στὴν Πελοπόννησο*. Στὴν πρώτη μου παρουσίαση εἶχα ἐκφράσει τὴν εὐχὴ νὰ ἴδοῦμε ξανατυπωμένο τὸ ἄλλο του βιβλίο *Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821)*, ἔργο ποὺ δημοσιεύτηκε τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1939, ἐξαντλήθηκε, ἀνατυπώθηκε καὶ τώρα ἔχουμε τὴ δεύτερη ἐκδοση «βελτιωμένη καὶ ἐπαυξημένη».

Τὸ βιβλίο ὀλοκληρώθηκε τὸ 1936 καὶ πρωτοκυκλοφορήθηκε τρεῖς χρόνια μετὰ, ὅταν ὁ Μιχαήλ Σακελλαρίου ἦταν 27 χρονῶν. Προκάλεσε ἀντίδραση, δακτυλόγραφο ἀκόμη, ὅταν ὑποβλήθηκε τὸ 1937 στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ ὡς διδακτορικὴ διατριβή.

Ἐκεῖ μέσα, στὴ Σχολὴ ὅπου σπούδασα κι ἐγώ, κυριαρχοῦσαν ὀπισθοδρομικὰ καὶ μισαλλόδοξα ἄτομα. Ἡ ἱστοριογραφία γιὰ τὴν Τουρκοκρατία καὶ τὸν Ἀγῶνα βρισκόταν τότε, γιὰ τὸν συντηρητικὸ καὶ ἀντιδραστικὸ κύκλο τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, κυρίως στὰ ὅσα εἶχαν διατυπώσει ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος (1815-1891), ὁ Σπυρίδων Λάμπρος (1851-1919) καὶ ὁ

Παῦλος Καρολίδης (1849-1930). Νέες τάσεις με καθαρά πολιτικό χαρακτήρα ἐκδηλώθηκαν με τὸν Γιάννη Κορδάτο (1891-1961) με τὰ βιβλία του γιὰ τὴν Ἐπανάσταση καὶ τὴ νεοελληνικὴ ἱστορία.

Ἀλλὰ ἄς ἀρχίσω ἀπὸ τὸ βιβλίο καὶ συμπληρώσω με τὴν ἱστορία του. Τὸ 1939, ὅπως λέγει ὁ Μιχάλης Σακελλαρίου, ἀγνοούσαμε «περίοδον τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας σπουδαιστάτην, τὴν τουρκοκρατίαν» (σ. 15). "Ἐως τότε εἶχε ἀπασχολήσει «μερικούς ἐνθουσιώδεις ἐρασιτέχνους», οἱ ὅποιοι πρόσφεραν πολλά, ἀλλὰ φυσικὰ τοὺς ἔλειπε ἡ μέθοδος καὶ ἡ κριτικὴ. Ὁ Δημήτριος Καμπούρογλου (1852-1942), μέλος τῆς Ἀκαδημίας, καὶ ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης (1867-1945), πολέμιός της, ἀποτελοῦν δύο ἐξέχουσες μορφές στὸν τομέα τῆς ἱστοριοδιφίας, τῆς δημοσίευσης κειμένων. Ἀπὸ τὰ ἔργα τους ὅμως, ὅπως καὶ τῶν λοιπῶν ἱστοριοδιφῶν, ἔλειπε ἡ κριτικὴ σύνθεση ἀπὸ τὴν ὁποία προκύπτει ἡ ἀληθινὴ ἱστορικὴ εἰκόνα τῆς ἐποχῆς καὶ τὰ ἀκριβῆ συμπεράσματα. Ἄλλωστε εἶναι γνωστὴ ἡ μεροληψία τοῦ Βλαχογιάννη καὶ ἄλλων. Συνέβαινε τότε ὅ,τι γίνεται καὶ σήμερα γιὰ νεώτερες περιόδους τῆς ἱστορίας μας. Ὅρισμένοι ἱστοριογράφοι εἶχαν προτιμήσεις πρὸς ἓνα ἢ ἄλλο πρόσωπο τῆς Ἐπανάστασης, ὅπως ἀκριβῶς τὸ βλέπουμε πολὺ ἔντονα στὸν Μακρυγιάννη.

Τὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν τότε διέθετε ἓναν ἄσημο ἱστορικό, τὸν Μιχαὴλ Βολονάκη (1875-1950), τοὺς ἐξάιρετους Σωκράτη Κουγέα (1876-1966) καὶ Νίκο Βέη (1883-1958) καὶ δύο σημαντικούς βυζαντινολόγους, τὸν Κωνσταντῖνο Ἄμαντο (1874-1960) καὶ τὸν Διονύσιο Ζακυθηνὸ (1905-1993), οἱ ὅποιοι εἶχαν ἀσχοληθεῖ με τὴν Τουρκοκρατία, ὁ δεῦτερος μάλιστα εἶχε στὸ ἐνεργητικὸ του καὶ τὴ γνωστότατη διατριβή του *Le Despotat grec de Morée*. Ὅλοι ἐκτὸς τοῦ Βολονάκη ὑπῆρξαν μέλη τῆς Ἀκαδημίας μας.

Ἡ διήγηση τοῦ Σακελλαρίου ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1715, χρονιὰ κατὰ τὴν ὁποία ἡ Πελοπόννησος περιῆλθε στὰ χέρια τῶν Τούρκων, ἕως τότε τὴν κατεῖχαν οἱ Βενετσάνοι. Ἡ κατοχὴ της ἀπὸ τοὺς Τούρκους λήγει με τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Στὸ ἐνδιάμεσο διάστημα τῶν 106 χρόνων ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἔμεινε ἄπρακτος, ὑπῆρξε ὅμως ἀτελέσφορος.

Τὸ βιβλίο ὑπῆρξε πρωτοπόρο καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι πρωτοπόρο. Ὁ Μιχάλης Σακελλαρίου με τὴν *Πελοπόννησο καινοτόμησε*, καὶ τοῦτο φαίνεται στὴ διάρθρωση καὶ τὴν οἰκονομία στὴν πραγμάτευση τοῦ θέματος. Ἀρχίζει ὡς εἰσαγωγὴ με τὸ ἀπαραίτητο κεφάλαιο γιὰ τὶς πηγές τῆς ἱστορίας τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν περίοδο πού ἐξετάζει, βιβλιογραφία ἐξαντλητικὴ ὅσο καὶ μεθοδική. Τὰ κεφάλαια τοῦ πρώτου μέρους ἀφοροῦν τὴν ἔγγειο

κτήση, που ακολουθείται από άλλα για τη φορολογία και τη φοροτεχνία, τη διοίκηση, την αυτοδιοίκηση, τη διοικητική διαίρεση της Πελοποννήσου.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου αφορά τις δημογραφικές και οικονομικές εξελίξεις κατά την πρώτη περίοδο της δεύτερης Τουρκοκρατίας, την κοινωνία, τις κοινωνικές και έθνικές αντιθέσεις και τις τότε επαναστατικές δυνάμεις του έλληνισμού. Το τρίτο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους αφορά τον έλληνισμό κατά τη δεύτερη περίοδο, το μεγάλο γεγονός της επανάστασης του 1770 και τα επακόλουθα. Οι σελίδες που της αφιερώνει αποτελούν τη μεθοδική εξιστόρηση της επανάστασης αυτής, δηλαδή τα Όρλωφικά, την άποτυχία της και την καταστροφή και σφαγή που επακολούθησε από τους Άλβανούς στην Πελοπόννησο. Ακόμη εξιστορούνται οι οικονομικές, κοινωνικές και δημογραφικές εξελίξεις μετά τα Όρλωφικά, οι σχέσεις Ελλήνων και Γάλλων με το εμπόριο καθώς και Ελλήνων και Τούρκων, και η επίδραση των πρώτων στους δεύτερους.

Το τελευταίο κεφάλαιο, το έβδομο του δεύτερου μέρους, διαλαμβάνει για τον έλληνισμό κατά τη δεύτερη περίοδο, τους κλέφτες, τα σχέδια της Ρωσίας με τον Λάμπρο Κατσώνη, τις συνεννοήσεις με τον Βοναπάρτη, τη θέση της Μάνης, τη δολοφονία του Ζαχαριά, τον διωγμό των κλεφτών, την πολιτική του Βελή πασά έναντι των Ελλήνων και την άνταρσία των Τούρκων που υπήρξε ή συνέπεια, την απομάκρυνση του Βελή πασά και τη διχόνοια μεταξύ των Ελλήνων και τέλος την αναζωογόνηση της παιδείας και τη λειτουργία σχολείων που, αν και μέτριο το έργο τους, συντέλεσε στην προετοιμασία της μεγάλης Επανάστασης.

Το βιβλίο συμπληρώνεται με πέντε πολύτιμα παραρτήματα που περιέχουν κυρίως ποσοτικά στοιχεία: για τη διοικητική διαίρεση της Πελοποννήσου, για την παραγωγή της Πελοποννήσου κατά το διάστημα 1770-1821, για τον πληθυσμό της κατά την ίδια περίοδο και με πίνακα της εξέλιξης των τιμών κατά το ίδιο διάστημα. Το τελευταίο παράρτημα είναι πίνακας των μονάδων βάρους που χρησιμοποιούνταν τότε στο εμπόριο.

Στο τέλος της νέας έκδοσης έχει προστεθεί ένα μέρος με τίτλο «Περίληψη, έπισημάνσεις, πληροφορίες», γραμμένο βεβαίως στη δημοτική, με το οποίο δίνεται το διάγραμμα του έργου και γίνεται έκτενης λόγος για τον Karl Julius Beloch και την επίδραση που άσκησε στην Πελοπόννησο, και μνημονεύονται τα σημεία όπου ο Μιχάλης Σακελλαρίου απομακρύνεται από τη μέθοδο του Beloch. Το μέρος αυτό δίνεται και γαλλικά. Το βιβλίο τελειώνει με εύρετήριο ονομάτων και λέξεων.

Ποιές ήταν οι αιτίες που ώθησαν τον Μιχάλη Σακελλαρίου να ασχοληθεί με τη νεώτερη ελληνική ιστορία; Ήδη είχε αποφασίσει από πολύ νωρίς, από φοιτητής, ότι η μελλοντική επιστημονική ασχολία του θα ήταν η ελληνική ιστορία. Σε τούτο επέδρασε η μελέτη του βασικού έργου του Karl Julius Beloch *Griechische Geschichte*, που είχε πρωτοεκδοθεί το 1893 και σε νεώτερες εκδόσεις αργότερα. Ο Beloch υπήρξε αποκαλυπτικός για τον Μιχάλη Σακελλαρίου, και τούτο φαίνεται στην κρίση του για τον ιστορικό: τα διανοήματα διατυπώνονταν «με άπλο βραχυπερίοδο ύφος και ευνόητες λέξεις», ο λόγος ήταν «αδιάλειπτα συνθετικός», η σκέψη του «συγγραφέα ήταν «διαυγής και ως επί το πλείστον πειστική», και δέν περιοριζόταν «σε έκθεση πολιτικών γεγονότων αλλά εκτεινόταν και σε κοινωνικά, και οικονομικά, επίσης σε γεωγραφικά και δημογραφικά μεγέθη κρατών, καθώς και στις τέχνες, στις επιστήμες, στην φιλοσοφία».

Αυτά που σήμερα μάς φαίνονται αυτονόητα στην ιστορική επιστήμη τότε στην Ελλάδα ήταν καινοφανή, γιατί επικρατούσε η νεοκαντιανή θεωρία ότι η «ιστορία ασχολείται αποκλειστικώς με τα μοναδικά, τα ανεπανάληπτα, τα άπαξ γινόμενα». Είχαμε τότε την ιστορία χωρισμένη σε δύο, στην ιστορία (*Geschichte*) και την ιστορία του πολιτισμού (*Kulturgeschichte*). Ήδη όμως αρκετοί ιστορικοί, ακολουθώντας και βελτιώνοντας τη μέθοδο του Beloch, όπως αυτή προκύπτει από το έργο του, είχαν δημιουργήσει στη δεκαετία του '30 στη Γαλλία τη Σχολή των *Annales*, για την οποία ο Μιχάλης Σακελλαρίου πληροφορήθηκε από τον Διονύσιο Ζακυθινό το 1940, όταν ο Μιχάλης, 28 χρονών, είχε διαμορφώσει τη μεθόδου του με την *Πελοπόννησο*. Η Σχολή των *Annales* θεμελιώθηκε το 1929 με την έκδοση του περιοδικού *Annales d'histoire économique et sociale* που ίδρυσαν ο Lucien Febvre (1878-1956) και ο Marc Bloch (1886-1944)· ο δεύτερος εκτελέστηκε από τους Γερμανούς. Κύριος εκπρόσωπος της Σχολής αυτής υπήρξε ο Fernand Braudel (1902-1985), του οποίου, ανάμεσα σε άλλα, κλασικό μένει το έργο, μεταφρασμένο και στα ελληνικά, *Η Μεσόγειος και ο μεσογειακός κόσμος την εποχή του Φιλίππου Β'*, που εκδόθηκε το 1949 στο Παρίσι. Και εδώ επανέρχομαι σε μία προηγούμενη φράση μου, ότι «το βιβλίο του Μιχάλη Σακελλαρίου υπήρξε πρωτοπόρο και εξακολουθεί να είναι πρωτοπόρο». Ο Μιχάλης Σακελλαρίου, ανεξάρτητα από τη Σχολή των *Annales* που έφερε την ανανέωση και επέκταση του έργου των ιστορικών, ήδη μεταξύ 1934 και 1936, χωρίς να έχει γνώση των θεωριών της είχε συνθέσει ένα έργο για την Πελοπόννησο του 18ου και των δύο πρώτων δεκαετιών του 19ου αι.

πού αποτελούσε πρότυπο ιστορικής σύνθεσης και κριτικής, και ακολουθοῦσε μέθοδο ἢ ὁποία θὰ ἐφαρμοστεῖ στήν Ἑλλάδα μετὰ τὸ 1974, ὅταν στὸν τόπο μας θὰ δημοσιεύουν ἐκεῖνοι πού ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '60 εἶχαν κάνει τίς ιστορικές σπουδές τους στὴ Γαλλία, ὅπου ἤκμαζε ἡ Σχολὴ τῶν Annales.

Ἡ Πελοπόννησος τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου, γιὰ τὸ ὁποῖο σᾶς μιλοῦ, δημιούργησε ἀντιδράσεις ἐκ μέρους ὄχι τῶν εἰδημόνων, ἀλλὰ ἀνθρώπων ξένων πρὸς τὴν ιστορική ἐπιστήμη. Ὑποβλήθηκε σὲ δακτυλόγραφο στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τῆς Ἀθήνας στίς 15 Ἰανουαρίου τοῦ 1937, καὶ εἰσηγητῆς τῆς ὀρίστηκε ὁ Μιχαὴλ Βολονάκης, ὁ ὁποῖος μὲ μεγάλη καθυστέρηση, 16 μῆνες ἀργότερα, ὑπέβαλε τὴν εἰσήγησή του. Ἡ διατριβή, ἐνῶ εἶχε τὴν ἐγκριση τῶν ἀρμόδιων καθηγητῶν Κωνσταντίνου Ἀμάντου, Νίκου Βέη καὶ Σωκράτη Κουγέα, συνάντησε τὴν ἔντονη ἀντίδραση προσώπων πού ἦσαν ἀπὸ ἄλλες περιπτώσεις γνωστά γιὰ τὴ σκοταδιστικὴ τους νοοτροπία. Ἀλλὰ γιὰ τὴν ὑπῆρξε ἀντίδραση;

Πρῶτα πρῶτα ὁ Μιχάλης Σακελλαρίου εἶχε δημοσιεύσει τὸ 1934 στὴ *Νέα Ἑστία*¹ τὴ μελέτη του «Τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως στὴ Σάμο» στὴ δημοτικὴ, καὶ αὐτὸ εἶχε ἐξαγριώσει τὸν φιλόλογο, μετρικὸ καὶ γραμματικὸ Ἐμμανουὴλ Πεζόπουλο, γλωσσαμύντορα καὶ καθαρολόγο. Τὸ παράπτωμα αὐτὸ τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου δὲν ξεχάστηκε, καὶ τὸ 1938 στὴν κρίση τῆς διατριβῆς συνδυάστηκε μὲ τὸ καινοφανές τῆς σύνθεσής της, πού ἀπεῖχε ἀπὸ τὴν ἀπολιθωμένη περὶ ιστοριογραφίας ἀντίληψη τοῦ Πεζόπουλου. Θεώρησε ὡς ἐλάττωμα τῆς διατριβῆς ὅτι ὁ Σακελλαρίου πρόταξε ὡς αἰτία τῆς Ἐπαναστάσεως τὸν οἰκονομικὸ παράγοντα, ὅτι δὲν ἀνέφερε τὸν κλῆρο καὶ τὴν παιδεία, οὔτε τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἄλλοι τῆς ὁμάδας τοῦ Πεζόπουλου, Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος, Ἐρρίκος Σκάσσης, Φαίδων Κουκουλές, Κωνσταντῖνος Λογοθέτης, ἀπέδωσαν στὸν Μιχάλη Σακελλαρίου ὑλιστικὲς τάσεις, μὲ τὴν πολιτικὴ ἔννοια τῆς ἐποχῆς, ἐνῶ ὁ Νίκος Βέης, κατ' ἐξοχὴν εἰδικὸς στὸ θέμα, ἐπαίνεσε τὴ διατριβὴ καὶ τὸν συγγραφέα.

Ἡ ἄγνοια λοιπὸν τῆς προόδου στὴν ιστορική μέθοδο καὶ ἡ κυρίαρχη στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ μισαλλοδοξία, πού λίγο πρὶν εἶχε ἐκδηλωθεῖ μὲ τὴν

1. 16, 1934, σ. 730-734.

υπόθεση Συκουτρῆ, στέργησε ἀπὸ τῆ Σχολῆ τὴν ὀρθὴ ἐπιστημονικὴ κρίση. Ἀλλὰ ἴσως δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ γίνεи ἀλλιῶς. Ἡ δεκαετία τοῦ '30 κυριαρχεῖται στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ ἀντιδραστικὰ πολιτικὰ καὶ πνευματικὰ ρεύματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν ἐπηρεάσει πρόσωπα ἀξιόλογα. Ἡ περίπτωση τοῦ Ἰωάννου Συκουτρῆ (1901-1937) εἶναι χαρακτηριστικὴ. Οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὰ πνευματικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα δὲν ἀπεῖχαν ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ὑποστήριζαν οἱ διῶκτες του, εἶχε ὅμως ὁ Συκουτρῆς τὸ ἐλάχιστον νὰ ὑπερέχει ἐπιστημονικῶς, ὅλων τους.

Τὸ βιβλίον τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου τυπώθηκε τὸ 1939 καὶ ἀκολούθησε τὸν δρόμον του. Ὑποβλήθηκε στὴν Ἀκαδημία γιὰ τὸ βραβεῖο τῆς Τραπεζικῆς Ἀθηνῶν ποὺ δινόταν εἰς τὴν ἀκαλυτέραν μελέτην τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐντεῦθεν».

Τὴν εἰσηγήσει γιὰ τὴ βράβειση τοῦ βιβλίου ἔκανε ὁ Κωνσταντῖνος Ἄμαντος, ὁ ὁποῖος εἶπε ὅτι ὁ Μιχάλης Σακελλαρίου «ἔγραψε μὲ συνθετικὴν ἱκανότητα καὶ μὲ ἀκρίβειαν ἐπιστημονικὴν τὴν διοικητικὴν, φορολογικὴν, οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς Πελοποννήσου διὰ τὴν περίοδον 1715-1821», καὶ συμπέρανε ὅτι «δύναται νὰ λεχθεῖ ὅτι οὐδεμία ἄλλη ἑλληνικὴ χώρα εἶναι σήμερον τόσον γνωστὴ ἱστορικῶς ὅσον ἡ ἐρευνηθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Σακελλαρίου Πελοπόννησος τοῦ 18ου αἰῶνος».

Τὸν Ἄμαντον γνωρίζω ἀπὸ τὰ ἔργα του καὶ ἀπὸ διηγήσεις μαθητῶν του, μάλιστα κάποιος οἰκειὸς μου τὸν εἶχε καθηγητὴ στὸ γυμνάσιον τὴν ἐποχὴν ποὺ ὁ Ἄμαντος ὑπηρετοῦσε ὡς γυμνασιάρχης στὴ Χίο. Ἡ γνώμη του ἰσχύει σήμερον πλήρως γιὰ ὅσους διαβάζουν καὶ γοητεύονται ἀπὸ τὴ σαφήνεια, τὴν ἀκρίβεια καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ βιβλίου τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου. Ἀλλὰ τὸ μικρόβιον τοῦ Πανεπιστημίου ὑπῆρχε τότε ἔντονον καὶ στὴν Ἀκαδημία. Στὴν Ὀλομέλεια τῆς 14ης Μαρτίου 1940 ὁ Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος (1874-1960), καθηγητὴς τῆς Παιδαγωγικῆς στὸ Πανεπιστήμιον, περιέγραψε, κατὰ τὴν ἀντίληψίν του, τὴ δομὴ καὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ βιβλίου, τελειώνοντας μὲ ἓνα συμπέρασμα τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου κατὰ τὸ ὁποῖον «πᾶσα οἰκονομικὴ κατάρκτησις ἦτο συνάμα καὶ ἐθνικὴ πρόοδος». Καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ἐρώτημα τοῦ Ἐξαρχόπουλου: «Σὰς ἐρωτῶ: Εἶναι αὐτὴ ἡ μέθοδος τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ ἢ δὲν εἶναι;» Λέγοντας ἱστορικὸς ὕλισμος ἐνοουῖσε Μαρξισμός. Ὁ Ἐξαρχόπουλος ἐπανέρχεται στὴν κρίσει τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ τονίζει ὅτι, ἐὰν ἡ Ἀκαδημία βραβεύσει τὸ βιβλίον, θὰ ἔλθῃ σὲ ἀντίθεσι μὲ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἡ Ἀκαδημία θὰ εὐρεθῇ εἰς μειονεκτικὴν θέσιν».

Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἐξαρχόπουλου ἀνέτρεψε ὁ Ἄμαντος, ὁ ὁποῖος ἀπέδειξε ὅτι τὸ βιβλίον ἦταν καινοτόμο, ὅτι περιεῖχε πολύτιμα στοιχεῖα καὶ ὅτι ἢ μὴ λεπτομερῆς ἐξέταση ὀρισμένων θεμάτων, ὅπως ἡ παιδεία, ὁ κλῆρος κ.τ.τ., ὀφειλόταν στὸ ὅτι ἤδη ὑπῆρχαν ἐξαίρετες μελέτες γιὰ τὰ θέματα αὐτὰ καὶ παρεῖλκε ἢ ἐπανάληψή τους. Καὶ καταλήγει: «Νομίζω λοιπὸν ὅτι σήμερον δὲν ὑπάρχει ἄλλη καλύτερα μελέτη περὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ πρέπει νὰ βραβευθῆ», πράγμα πού ἐγινε μὲ μεγάλη πλειοψηφία, καὶ αὐτὸ ἔπειτα ἀπὸ διχαστικὴ συζήτηση, κάτι πού ἐνίοτε συμβαίνει σήμερα.

Σὰς ἐξέθεσα μὲ πολλὴ συντομία τὴν πανεπιστημιακὴ καὶ ἀκαδημαϊκὴ περιπέτεια τοῦ βιβλίου γιὰ νὰ δείξω τὸ κλίμα μέσα στὸ ὁποῖο κρίθηκε ἓνα πολὺ σημαντικό ἱστορικὸ ἔργο καὶ τὴν ἀντίδραση πού προκάλεσε σ' ἓναν κύκλο πανεπιστημιακῶ πού, μὲ πρώτη τὴν ὑπόθεση Συκουτρῆ, δεύτερη τὸ βιβλίον τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου, θὰ καταλήξει πολὺ σύντομα, τὸ 1941, μέσα στὴν πλέον μαύρη περίοδο τῆς Κατοχῆς, στὴ δίωξη τοῦ Ἰωάννου Κακριδῆ, στὴ «Δίκη τῶν Τόνων» καὶ στὴν «Ἀντιδικία τῶν Τόνων», ὅπου βλέπει κανεὶς καθαρὰ ὅτι ἡ ἀντίδραση ἐναντίον τοῦ βιβλίου τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου δὲν ἦταν ἐπιστημονικὴ ἀντίρρηση ἀλλὰ πνευματικὴ, κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ στάση ἐνὸς κόσμου πού προάσπιζε τὴν ἐξουσία του καὶ ἀπαιτοῦσε ὑποταγή. Ὁ Μιχάλης Σακελλαρίου διασώζει διήγηση πού τοῦ ἔκανε ὁ Συκουτρῆς, ὅτι ὁ Ἐξαρχόπουλος τοῦ εἶχε δηλώσει: «Εἶσθε καλὸς ἐπιστήμων, ἀλλὰ δὲν εἶσθε ἐκ τῶν ἡμετέρων»².

Τὸ βιβλίον τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου κρίθηκε καὶ ἐπαινέθηκε ἀπὸ τοὺς πλέον ἀρμόδιους εἰδικούς: τὸν Μιχαὴλ Λάσκαρι, τὸν Γ. Χαριτάκη, τὸν Μ. Lheritier στὴ *Revue Historique*, τὸν Λευτέρη Σταυριανό, ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ ὅτι μόνον ὅταν γραφοῦν ὅμοια ἔργα γιὰ τὴ Μακεδονία, τὴν Κρήτη, τὴν Ἠπειρο καὶ τοὺς ἄλλους τόπους τῆς Ἑλλάδος, μόνον τότε θὰ εἶναι δυνατὴ ἡ συγγραφὴ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ. Ὅμοια ἐπαινετικὲς ἦσαν οἱ κριτικὲς τοῦ Κωνσταντίνου Δημαρᾶ καὶ τοῦ Κώστα Καιροφύλα, καὶ δὲν πρέπει νὰ παραβλέπεται ὅτι χρῆση τοῦ βιβλίου ἔκανε ὁ Arnold Toynbee στὸ μέγα ἔργο του *A study of History*.

2. *Θέματα νέας ἑλληνικῆς ἱστορίας*, Β, σ. 837.

Στὰ ὅσα σᾶς εἶπα σπουδαιότερα μοῦ φαίνονται ἐκεῖνα ποῦ ὁ Μιχάλης Σακελλαρίου λέγει στὴν πολύτιμη εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου. Ἐξετάζει τὸ ζήτημα τῆς ἐπαναστατικότητος τῶν Ἑλλήνων στὰ πρὸ τοῦ '21 χρόνια, κρίνει τὸν Κορδάτο καὶ τὶς ἀπόψεις του ὡς καὶ τὸν Ἀπόστολο Δασκαλάκη καὶ τὸν Παναγιώτη Πιπινέλη ποῦ προσπάθησαν νὰ ἀντικρούσουν τὸν Κορδάτο, καὶ καταλήγει τότε τὸ 1939: «Τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λυθῇ με μεθόδους, ἐφ' ὅσον αἱ συγκεκριμέναι γνώσεις μας εἶναι τόσον ὀλίγαι. Πρὸς ἐπίλυσιν τούτου προαπαιτεῖται συλλογὴ ἀφθόνου ὕλικου, αὐστηροτάτη κριτικὴ αὐτοῦ καὶ προαγωγή εἰς ἀσφαλῆ καὶ ἀναμφισβήτητα στοιχεῖα, ἐν γένει δὲ προσέγγισις πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα».

Γιὰ νὰ στηρίξει μάλιστα ὁ Μιχάλης Σακελλαρίου τὴν ἀποψή του αὐτή, ποῦ ἰσχύει γιὰ κάθε περίοδο τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας, παραθέτει δύο στίχους ἀπὸ τὸ *Inferno* τοῦ Δάντη³. Ὁ ὁδηγὸς τοῦ ποιητῆ, ὁ Βιργίλιος, στὴν περιδιάβαση στὴν Κόλαση λέγει στὸν Δάντη:

Σὰν ἔρθεις πιὸ κοντά, θὰ νιώσεις τότε,
πόσο στὸ μακρὸς ἢ αἰσθησι γελιέται.

Στις 25 Μαρτίου 1934 ὁ καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου Σωκράτης Κουγέας, ἀπὸ τοῦτο τὸ βῆμα, εἶχε διακηρύξει ὅτι με τὴ δημοσίευση τῶν ἐγγράφων τῶν ἀρχείων «θὰ γραφῆ μίαν ἡμέραν ἢ προσδοκωμένη πλήρης καὶ ἀνόθευτος ἱστορία τοῦ Ἀγῶνος»⁴.

Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο ἐπίτευγμα, κατόρθωμα, τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου, πρὶν ἀπὸ 76 χρόνια. Μὲ τὸ βιβλίον πρῶτος ἦλθε πιὸ κοντὰ στὰ πράγματα καὶ μᾶς ἔδωσε ἔργο ἀληθινό.

Διαβάζοντας τὸ βιβλίον τοῦ Μιχάλη Σακελλαρίου γιὰ τὸ ὅποιο σύντομα σᾶς μίλησα, τὴν Πελοπόννησο, τοὺς δύο τόμους με τίτλον *Θέματα νέας ἐλληνικῆς ἱστορίας καὶ τὸ λαμπρὸ καὶ ἀπροσδόκητο Ἡ ἀπόβαση τοῦ Ἰμπραήμ στὴν Πελοπόννησο*, λυπᾶται κανεὶς γιὰτὶ ὁ Μιχάλης ἐγκατέλειψε τὴ νεώτερη ἐλληνικὴ ἱστορία καὶ στράφηκε πρὸς τὴν ἀρχαία. Ὁ ἴδιος ἔχει ἐκθέσει

3. XXXI, σ. 25-26, μτφρ. Γιωργὴ Κότσιρα.

4. ΠΑΑ 9, 1934, σ. 22.

τούς λόγους και τούς θεωρώ εύλογους, τούτο όμως δέν σημαίνει ότι ή πατρίδα μας δέν στερήθηκε τόν ιστοριογράφο εκείνο πού, πέρα από τά προσωπικά του έργα πού θά μάς έδινε, θά δημιουργούσε παράδοση ιστοριογραφίας τής νεώτερης Ελλάδος. Ο ίδιος λέγει ότι ό τρόπος του στην έκθεση τής Ιστορίας άρχισε νά εφαρμόζεται στόν τόπο μας μετά τό 1974, από εκείνους πού είχαν σπουδάσει στό Παρίσι από τή δεκαετία του '60 και πέρα. Άρχισε δηλαδή νά εφαρμόζεται μία γενιά μετά τόν Μιχάλη Σακελλαρίου, ό όποιος με τή βαθύτατη ιστορική κρίση του χάραξε πρώτος και πολύ νέος στην Ελλάδα μέθοδο ιστορική, ή όποία έμελλε νά κυριαρχήσει στη νεοελληνική ιστοριογραφία.

Τό έχω πει στόν Μιχάλη Σακελλαρίου και τό έπαναλαμβάνω, ότι ή αναγκαστική στροφή του πρós τήν άρχαία ιστορία ώφέλησε τήν άπώτερη περίοδο τής Ιστορίας μας, μείωσε όμως τήν ιστοριογραφία τής νεώτερης Ελλάδος. Συλλογίζομαι ποιά θά ήταν ή ιστοριογραφία αύτής τής περιόδου εάν, αντί για Διευθυντής του Κέντρου Έλληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας, πού μάς έδωσε μέγα έργο για τή Μακεδονία, τή Θράκη, τήν Άχαία, ακόμη και τήν Παλαιστίνη, μάς έδινε από άλλο Κέντρο ανάλογο έργο για τήν Έπανάσταση, συνεχίζοντας τήν Πελοπόννησο, διαλύοντας νοσηρούς μύθους και αναδεικνύοντας τήν αλήθεια, πού εξακολουθεί νά είναι τό πρώτο και ύστατο μέλημά του.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 16ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2013

ΥΠΟΔΟΧΗ
ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΓΙΑΝΝΗ ΠΑΡΜΑΚΕΛΗ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ
κ. ΣΠΥΡΟ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ὑποδέχεται σήμερα μεῖ ιδιαίτερη χαρὰ καὶ τιμὴ ὡς τακτικὸ μέλος τῆς τὸν κ. Γιάννη Παρμακέλη, γλύπτη, τὸν ὁποῖο ἡ Ὀλομέλεια ἐξέλεξε κατὰ τὸ ἔτος 2011 στὴν ἔδρα τῆς «Γλυπτικῆς» τῆς Τάξης τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν.

Ὁ νέος Ἀκαδημαϊκὸς γεννήθηκε στὸ Ἡράκλειο τῆς Κρήτης. Σπούδασε γλυπτικὴ στὴν Ἀνωτάτη Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν τῆς Ἀθήνας μεῖ δασκάλους τοῦ τὸν Γιάννη Μόραλη καὶ τὸν Γιάννη Παππᾶ, καὶ συνέχισε τὶς σπουδές του μεῖ ὑποτροφία στὴν École des Beaux-Arts στὸ Παρίσι. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του διακρίθηκε μεῖ βραβεῖα καὶ ἐπαίνους στὴ γλυπτικὴ καὶ τὸ σχέδιο.

Ἡ γλυπτικὴ τοῦ κ. Παρμακέλη, κυρίως σὲ μέταλλο, ἀλλὰ καὶ σὲ ξύλο καὶ γύψο, ἔχει ἀνθρωποκεντρικὸ χαρακτήρα καὶ συνομιλεῖ τόσο μεῖ τὶς κλασικὲς φόρμες ὅσο καὶ μεῖ τὶς μοντέρνες.

Κύριε συνάδελφε, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν εἶναι εὐτυχὴς ποὺ σᾶς καλωσορίζει, καὶ σᾶς ἀπευθύνει θερμὲς εὐχὲς γιὰ συνέχιση τῆς καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς σας καὶ στοὺς κόλπους τῆς.

Σᾶς καλῶ νὰ σᾶς περιβάλω μεῖ τὸ μεγάλο διάσημο τοῦ Ἰδρύματος.

Καὶ τώρα παρακαλῶ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ κ. Χρῦσανθο Χρήστου νὰ ἀνέλθει στὸ βῆμα καὶ νὰ παρουσιάσει λεπτομερῶς τὸ ἔργο τοῦ νέου Ἀκαδημαϊκοῦ.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ
κ. ΧΡΥΣΑΝΘΟ ΧΡΗΣΤΟΥ

Με έντολή τῆς Συγκλήτου ἔχω τὴν τιμὴ νὰ χαιρετίσω καὶ νὰ παρουσιάσω τὸν νέο συνάδελφο καὶ φίλο τόσο στὴν Ὀλομέλεια τῆς Ἀκαδημίας ὅσο καὶ στὸ κοινό. Ἄλλωστε δὲν χρειάζεται νὰ πῶ πολλά, ἀφοῦ γιὰ τὸ ἔργο του μιλάει, καὶ μάλιστα εὐγλωττα καὶ πειστικά, ὅλη του ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία. Καὶ μᾶς εἶναι γνωστὸ ὅτι γεννήθηκες στὴν Κρήτη, καὶ συγκεκριμένα στὸ Ἡράκλειο, τὸ 1932 καὶ ἄρχισες τὶς σπουδὲς στὴν Ἀνώτατη Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν τῆς Ἀθήνας στὸ προκαταρκτικὸ μὲ δάσκαλό σου τὸν Γιάννη Μόραλη καὶ στὴ συνέχεια μὲ τὸν Γιάννη Παππᾶ τὰ χρόνια 1952-1958. Καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν σου διακρίθηκες καὶ πῆρες δύο βραβεῖα καὶ πέντε ἐπαίνους τόσο στὴ γλυπτικὴ ὅσο καὶ τὸ σχέδιο. Καὶ ἀκόμη συνέχισες τὶς σπουδὲς σου μὲ ὑποτροφία τοῦ Ἰδρύματος Κρατικῶν Ὑποτροφιῶν γιὰ τρία χρόνια στὸ Παρίσι, στὴν École des Beaux-Arts, κοντὰ σὲ σπουδαίους γλύπτες δασκάλους σὰν τὸν Ζάντιν καὶ τὸν Κουτυριέ. Καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφή σου ἀπὸ τὸ Παρίσι δίδαξες γιὰ ἓνα σχετικὰ μικρὸ διάστημα γλυπτικὴ στὸ ἐργαστήριο γλυπτικῆς τοῦ Γιάννη Παππᾶ, καὶ τὰ χρόνια 1968-1976 ἐλεύθερο σχέδιο στὸ Τεχνολογικὸ Ἰνστιτοῦτο Δοξιάδη, καὶ στὴ συνέχεια, τὴν περίοδο 1995-1999, γλυπτικὴ στὴ Σχολὴ Βακαλό. Ἀκόμη προσκλήθηκες μὲ βαθμὸ καθηγητῆ στὸ Τμῆμα Καλλιτεχνικῶν καὶ Ἀνθρωπιστικῶν Σπουδῶν τῆς Σχολῆς Ἀρχιτεκτόνων τοῦ Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, ὅπου δίδαξες τὰ χρόνια 1999-2005.

Εἶναι ἐπίσης γνωστὸ ὅτι ὁ Παρμακέλης ἔχει πάρει μέρος σὲ πλῆθος ἐκθέσεων ἀτομικῶν καὶ ὁμαδικῶν στὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ στὸ ἐξωτερικό, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἴσως πρέπει νὰ μνημονευτοῦν μόνο λίγες, ὅπως ἡ Πανελλήνιος τοῦ 1965, καὶ ἀπὸ τὶς διεθνεῖς ἡ Μπιεννάλε τῆς Ἀλεξανδρείας τοῦ 1965, ἡ Διεθνῆς Ἐκθεση Σύγχρονης Γλυπτικῆς στὸ Μουσεῖο Ροντέν στὸ Παρίσι τοῦ 1966, ἡ Μπιεννάλε τοῦ Σάο Πάολο στὴ Βραζιλία τοῦ 1967, ἡ Μπιεννάλε τῆς Βουδαπέστης τοῦ 1971, ἡ ὁμαδικὴ στὸ Grand Palais τοῦ Παρισιοῦ τοῦ 1980, ἡ Διεθνῆς Πλαστικῶν Τεχνῶν τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ 1983 καὶ ἀκόμη πολλὲς ἄλλες. Καὶ ἴσως δὲν εἶναι σκόπιμο καὶ ἀπαραίτητο νὰ ἀναφερθοῦν καὶ τὰ διάφορα βραβεῖα ποὺ ἔχει πάρει σὲ διαγωνισμοὺς γιὰ συνθέσεις, ἀνδριάντες καὶ ἄλλα μεμονωμένα ἔργα, στὰ ὁποῖα διαπιστώνεται ὁ χαρακτήρας καὶ ὁ πλοῦτος τῆς πλαστικῆς καὶ γλυπτικῆς του γλώσσας. Καὶ αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ τονιστεῖ ἰδιαίτερα εἶναι ὁ ἐξαιρετικὸς τρόπος ποὺ

ὁ προικισμένος καὶ γνήσιος αὐτὸς δημιουργὸς κατορθώνει νὰ συνδυάσει θεματογραφία καὶ μορφοπλαστικὸ λεξιλόγιο. Ἔτσι στοὺς ἀνδριάντες καὶ τὶς προτομὲς χρησιμοποιεῖ κυρίως τὶς παραδοσιακὲς ρεαλιστικὲς ἀξίες μὲ τὴν πιστότητα, τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν ἀξιοποίηση τῶν κάθε κατηγορίας λεπτομερειῶν. Στὰ δραματικὰ καὶ ἱστορικὰ του θέματα βασίζεται πάντα στὸ ἐξπρεσσιονιστικὸ ἰδίωμα μὲ τὶς τονισμένες παραμορφώσεις, τὴν ἀποσπασματικοποίηση καὶ τὰ διαγώνια στοιχεῖα. Στὶς κάθε κατηγορίας συνθέσεις του, ὅπως τὰ «Κεφάλια» του σὲ διάφορες βάσεις καὶ θέσεις, ἐπικρατεῖ τὸ περισσότερο σουρεαλιστικὸ ἰδίωμα, ἐνῶ σὲ ἄλλες προσπάθειές του τὸ καθαρὰ ἀφηρημένο γεωμετρικὸ λεξιλόγιο. Παράλληλα ὁ δημιουργὸς αὐτὸς χρησιμοποιεῖ ὅλα οὐσιαστικὰ τὰ ὑλικά ποὺ εἶναι σκόπιμα καὶ ἀναγκαῖα στὴν καλλιτεχνική του δημιουργία, πέτρα σκληρὴ καὶ μαλακὴ, ξύλο, τσιμέντο, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἔχει καὶ μιὰ ιδιαίτερη προτίμηση γιὰ τὸ μέταλλο, χαλκὸ, μπροῦντζο, ἀλουμίνιο, σίδηρο. Καὶ κινεῖται μὲ τὴν ἴδια εὐχέρεια σὲ ὅλες τὶς μορφοπλαστικὲς κατευθύνσεις, παραδοσιακὲς καὶ πειραματικὲς, παραστατικὲς καὶ ἀφηρημένες, ἐξπρεσσιονιστικὲς καὶ γεωμετρικὲς, πάντα μὲ ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία. Καὶ δὲν εἶναι μόνο οἱ σπουδὲς ποὺ παίζουν καθοριστικὸ ρόλο στὴν ὅλη του καλλιτεχνικὴ δημιουργία ἀλλὰ καί, μάλιστα περισσότερο, ἡ πηγαία προδιάθεση καὶ ἡ δυνατότητά του νὰ κατορθώνει νὰ ἀξιοποιεῖ τὰ κάθε εἶδους ὑλικά ποὺ χρησιμοποιεῖ, καὶ φυσικὰ οἱ μορφοπλαστικὲς ἀξίες ποὺ δίνουν τὸν τόνο σὲ κάθε περίπτωσι.

Στὸ σημεῖο αὐτό, καὶ γιὰ νὰ καταλάβουμε καλύτερα ὅλο τὸν χαρακτήρα τῆς πλαστικῆς του γλώσσας, εἶναι σκόπιμο νὰ πλησιάσουμε καὶ νὰ μελετήσουμε μερικὲς ἀπὸ τὶς πιὸ χαρακτηριστικὲς ἐργασίες ὅλων τῶν κατηγοριῶν σὲ διάφορα ὑλικά. Πρόκειται γιὰ ἔργα, τὰ περισσότερα σὲ μέταλλο, χαλκὸ, μπροῦντζο, ἀλουμίνιο, στὰ ὁποῖα ἔχουμε καὶ τὶς πιὸ χαρακτηριστικὲς ἀπὸ κάθε ἀποψη ἐργασίες του. Ἔτσι σὲ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ καθοριστικὸ ρόλο παίζει τὸ δραματικὸ περιεχόμενο καὶ ἡ μνημειακότητα, τὸ ἐξπρεσσιονιστικὸ πάθος καὶ ὁ χαρακτήρας καὶ ὁ πλοῦτος τῶν διατυπώσεών του. Στὰ πιὸ σημαντικὰ καὶ καθοριστικὰ ἔργα ἀνήκουν, μεταξύ ἄλλων, τὰ ἐξῆς: Μάρτυρες καὶ θύματα – Μνημεῖο ἐκτελεσθέντων, 1966, Σελὶ Ἀμιρῶν, Ἄνω Βιάννος Ἡρακλείου, ὕψ. 3,40 μ.· Νίκη – Μνημεῖο πεσόντων, 1970, Καβάλα, ὕψ. 3,00 μ.· Ἀνδριάντας Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, 1973, Χανιά, ὕψ. 2,40 μ.· Μάρτυρες καὶ θύματα – Ταφικὸ μνημεῖο οἰκογένειας Γουλανδρῆ, 1975, Ἀΐ Νεκροταφεῖο Ἀθηνῶν, ὕψ. 2,00 μ.· Ἀνδριάντας Αἰσχύλου, 1977, Ἐλευσίνα, ὕψ. 2,20 μ.· Ἐρωτόκριτος καὶ Ἀρετούσα, 1981, Ἡράκλειο Κρήτης, ὕψ.

3,20 μ.· Ανδριάντας όπλαρχηγού Καπετανάκη, 1983, Άρχάνες Κρήτης, ύψ. 2,40 μ.· Σύνθεση ανάγλυφη από τή σειρά «Μηχανικά», 1987, Έθνική Τράπεζα Καισαριανής, 15,00 μ. (πλ.) x 5,30 μ. (ύψ.)· Κίονες από τή σειρά «Μηχανικά», 1988, Ξενοδοχείο Χίλτον, Αθήνα, ύψ. 6,30 μ.· Μνημείο Σταύρου Καλλέργη, 1989, Πέραμα Μυλοποτάμου, ύψ. 2,00 μ.· Ανδριάντας Έλευθερίου Βενιζέλου, 1992, Βόλος, ύψ. 2,40 μ.· Κάθετο Άρχαϊκό από τή σειρά «Μηχανικά», 2004, Μαρούσι, ύψ. 6,30 μ.· Άρτεμις, 2009, Δημαρχείο Άμαρουσίου, ύψ. 2,40 μ. Ένδιαφέρεται τόσο για όλες τις θεματογραφικές περιοχές, όσο και για κάθε μορφοπλαστική κατεύθυνση, για τά ρεαλιστικά χαρακτηριστικά αλλά και τις έξπρεσσιονιστικές άξιες, τά σουρεαλιστικά στοιχεία και τήν περιορισμένη σχηματοποίηση και τήν άποσπασματικοποίηση, πάντα με τονισμό του ούσιαστικού. Συχνά άκόμη και τó ανθρώπινο σώμα δίνεται άποσπασματικά, ύπαινικτικά και σκόπιμα προβληματικά με ένα μόνο τμήμα του, για νά παρουσιαστούν, νά τονιστούν και νά έκφραστούν οί προβληματισμοί και οί άνησυχίες του για τόν κόσμο και τή ζωή. Περισσότερο τά σουρεαλιστικά χαρακτηριστικά έπικρατούν στή σειρά «Κεφάλια» από τά χρόνια 1969-1971, έργα στα όποια ó Παρμακέλης δίνει τήν έντύπωση ότι πλησιάζει τήν περίφημη σειρά τών «Όμήρων», τών γνωστών έργων του Φωτριέ από τήν περίοδο 1945-1946. Σε πολλά από τά σχέδιά του, τά όποια μεταφέρει και στή γλυπτική του, και ιδιαίτερα στα κεφάλια του με τά σύρματα έν είδει στεφανιών, δίνει κεφαλές σε σωρούς με μισάνοικτα στόματα και περίεργα κρανία, ένώ τά ίδια χαρακτηριστικά έχουμε και σε άλλα έργα του, όπως τά άκέφαλα σώματα, και στή σειρά «Κορμοί», δηλαδή τó γνωστό θέμα του Τόρσο, συχνά με παραπληρωματικά θέματα με συμβολικό-σουρεαλιστικό περιεχόμενο και άλλες άκόμη έκφραστικές προεκτάσεις. Τήν ίδια έμφαση στα αίνιγματικά, ύπαινικτικά, προβληματικά χαρακτηριστικά έχουμε και σε πολλά έργα του από τά χρόνια 1968-1978, όπως στή σειρά «Φύση και Άνθρωπος», «Μπουκέτα», «Πρωτομαγιά», μιá σύνθεση με σχηματοποιημένα ανθρώπινα σώματα και κεφάλια του 1974. Μιá παραλλαγή τών συνθέσεων με κεφάλια άποτελεί ή σειρά με φρούτα σε διάφορες περιόδους του. Μιá άλλη φάση τής γλυπτικής του Παρμακέλη έχουμε περίπου μετά τó 1983, όταν συνδυάζει θαυμάσια παραστατικά και άφηρημένα γεωμετρικά στοιχεία, όπως στο «Δαίδαλος» και τó «Δαίδαλος και Ίκαρος», τó πρώτο σε γύψο, τó δεύτερο σε χαλκό. Άπό τó 1984 ó Παρμακέλης θά περάσει στο καθαρά άφηρημένο γεωμετρικό λεξιλόγιο, γιατί, αν και έχει δώσει σχετικά έργα και νωρίτερα, τώρα θά περιοριστεί σχεδόν άποκλειστικά στις γεωμετρικές άξιες.

Στόν κύκλο αυτό τῶν προσπαθειῶν του ἔχουμε τίς σειρές «Μηχανικά», «Κάθετα Μηχανικά», «Κύβου» καί «Ἀναπτύξεις Κύβων». Μὲ τὰ ἔργα αὐτά, ποῦ ἔχει δημιουργήσει ὁ καλλιτέχνης τὰ τελευταῖα χρόνια, φαίνεται ὅτι ὀλοκληρώνονται ὅλες οἱ ἀναζητήσεις του· ἔτσι μετὰ τὴ χρησιμοποίησι παραστατικῶν στοιχείων, τὴν ἐξάντλησι τῶν ἐξπρεσιονιστικῶν καὶ σουρεαλιστικῶν τύπων, θὰ περάσει στὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γεωμετρικῆς ἀφαίρεσης. Καὶ μᾶς ἔχει δώσει σὲ ὅλες τίς θεματογραφικὲς περιοχὲς καὶ στυλιστικὲς κατευθύνσεις μιὰ γλυπτικὴ ποῦ διακρίνεται γιὰ τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ἐκφραστικὴ δύναμη τῆς γλώσσας του, τὴν ποιότητα καὶ τὴν ἀλήθεια τῶν διατυπώσεών του. Τὴν τελευταία περίοδο τῆς ὅλης του καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ὁ Παρμακέλης ξαναγυρίζει σὲ ἓνα θέμα ποῦ μπορούμε νὰ τὸ χαρακτηρίσουμε σὰν προαιώνιο θέμα τῆς τέχνης, ἀφοῦ τὸ βρίσκουμε καὶ στὴν παλαιολιθικὴ περίοδο, στὴν τέχνη τῶν Σπηλαίων. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ἄλογο σὲ διάφορες θέσεις καὶ στάσεις, καθὼς καὶ τὸ ἄλογο μὲ τὸν ἀναβάτη. Πρόκειται γιὰ ἐργασίες ποῦ παρουσιάστηκαν πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες στὴν Ἀθήνα. Πρόκειται γιὰ ἔργα σὲ διάφορα ὑλικά, γύψο, ξύλο καὶ μέταλλο, χαλκὸ καὶ ἄλουμνιο, μὲ τὴν ἐπιπρόσθετη χρησιμοποίησι καὶ τοῦ χρώματος, ἀκόμη καὶ ἔργα σὲ πλεξιγκλάς. Πρόκειται γιὰ ἔργα περίοπτα, ὀλόγλυφα καὶ ἀνάγλυφα, προσπάθειες ποῦ ἀποδεικνύουν τίς κάθε κατηγορίας ἀναζητήσεις του. Ἀλλὰ ἀναμφίβολα τίς πιὸ χαρακτηριστικὲς καὶ καθοριστικὲς ἐκφραστικὲς προεκτάσεις του τίς ἔχουμε στὰ ὀλόγλυφα καὶ περίοπτα ἔργα τῆς σειρᾶς αὐτῆς. Πρόκειται γιὰ προσπάθειες ποῦ ἐκφράζονται μὲ τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ἀπόδοσι τῶν πλαστικῶν ὄγκων, τὸν ρόλο τῆς ἐναλλαγῆς τῶν ἐπιπέδων καὶ τῆ φωνῆ τῶν περιγραμμάτων. Μιὰ ἄλλη ὁμάδα ἔργων τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἀποτελοῦν οἱ «Καβαλάρηδες», δηλαδὴ οἱ ἀνθρώπινες μορφὲς πάνω στὰ ἄλογα. Ἔργα ποῦ δίνουν τὸ θέμα μὲ διάφορους συνδυασμούς, χαρακτηριστικὰ καὶ τύπους, ἔργα ὀλόγλυφα καὶ περίοπτα, τῶν ὁποίων μάλιστα οἱ ἐκφραστικὲς δυνατότητες διευρύνονται μὲ τὴ φωνῆ τοῦ χρώματος. Μάλιστα στὴν περίπτωσι αὐτὴ κάνει ἰδιαίτερη ἐντύπωσι καὶ ὁ συνδυασμὸς διαφόρων ὑλικῶν μαζί μὲ τὴν ποικιλία χαρακτηριστικῶν καὶ τύπων. Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ ἔργα αὐτῆς τῆς σειρᾶς καὶ κατηγορίας, ἔχουμε τὸν καβαλάρη σὲ κόκκινο χρώμα, τὸ ἄλογο σὲ ἐλαφρὸ βηματισμὸ καὶ σὲ ἄλλο χρώμα μὲ ὑλικά τὸ ξύλο καὶ τὸ μέταλλο σὲ μιὰ θαυμάσια ἀπόδοσι. Σὲ ἓνα ἄλλο ἔργο μὲ τὸν χαρακτηριστικὸ τίτλο «Πορεία μὲ ἄλογο καὶ καβαλάρη», τὸ ἄλογο ἀποδίδεται σὲ πιὸ ἐνεργητικὴ κίνησι πάλι μὲ διαφορετικὰ ὑλικά, ξύλο καὶ μέταλλο, καὶ σὲ χρώμα ἀσημί, μὲ μεγαλύτερη ἔμφασι στὴν

κίνηση όχι μόνο του αλόγου αλλά και του αναβάτη, που μάλιστα παρουσιάζεται και κάπως αποσπασματικά. Σε άλλα έργα της ίδιας ομάδας έχουμε τόσο ανάγλυφα όσο και ολόγλυφα, με το άλογο σε ξύλο και τον καβαλάρη σε αλουμίνιο· πέρα από τα τονισμένα χαρακτηριστικά, είναι και τα διαφορετικά χρώματα που δίνουν στο σύνολο νέες εκφραστικές προεκτάσεις. Πάντως δεν υπάρχει αμφιβολία ότι με τη σειρά «Άλογα και Καβαλάρηδες» δίνει ο καλλιτέχνης σημαντικά και χαρακτηριστικά έργα, που αποδεικνύουν τις δυνατότητές του τόσο στη χρησιμοποίηση των πλαστικών στοιχείων όσο και στην αξιοποίηση των χρωματικών αξιών.

Δημιουργός γνήσιος και προσωπικός, με μόνιμες μορφοπλαστικές ανησυχίες, κατορθώνει να ολοκληρώσει τις προθέσεις του με έργα που βασίζονται τόσο στους παραστατικούς τύπους όσο και στις εξπρεσιονιστικές, σουρεαλιστικές και γεωμετρικές διατυπώσεις, παραδοσιακές όσο και σύγχρονες, πρωτοποριακές και πειραματικές. Σε εξαιρετικές από κάθε άποψη εργασίες του συνδυάζει ρεαλιστικά περιγραφικά στοιχεία με τυπικά εξπρεσιονιστικά και σουρεαλιστικά χαρακτηριστικά, και ακόμη αφηρημένους τύπους, ειδικά της γεωμετρικής αφαίρεσης. Ανέκαθεν μάς έδινε, και εξακολουθεί να δίνει, σύνολα που διακρίνονται για τη δύναμη και τον πλούτο της εκφραστικής του γλώσσας, την πληρότητα της σαφήνειας και την έσωτερική αλήθεια των διατυπώσεών του. Και δεν μένει παρά να του εύχηθούμε να είναι γερός και να εξακολουθήσει τις προσπάθειές του για να μάς δίνει έργα που όμορφαίνουν τον κόσμο και πλουτίζουν τη ζωή.

ΓΛΥΠΤΙΚΗ: Η ΚΡΑΥΓΗ ΤΗΣ ΠΟΛΥΣΗΜΑΝΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ

ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΓΙΑΝΝΗ ΠΑΡΜΑΚΕΛΗ

Θὰ ἤθελα πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ εὐχαριστήσω ἀπὸ καρδιάς τὸν ἱστορικό τῆς τέχνης καὶ Ἀκαδημαϊκὸ κύριο Χρῦσανθο Χρήστου γιὰ τὰ φιλόφρονα λόγια ποὺ ἀπήύθυνε γιὰ τὸ πρόσωπό μου καὶ τὸ ἔργο μου. Εὐχαριστῶ ὅλως ἰδιαίτερώς τὰ μέλη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ποὺ μοῦ ἔκαναν τὴν τιμὴ νὰ μὲ συγκαταλέξουν στὰ τακτικὰ μέλη τοῦ ἀνώτατου πνευματικοῦ ἰδρύματος τῆς χώρας. Ἔχω ἐπίγνωση τῶν ὑποχρεώσεων ποὺ ἀναλαμβάνω. Μέλημά μου θὰ εἶναι νὰ προωθήσω τὴν παραγνωρισμένη καλλιτεχνική, εἰκαστικὴ παιδεία, ἢ ὅποια ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τίς κύριες ἐκφάνσεις τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ τέχνη εἶναι ἡ ἄλλη διάσταση τῆς ζωῆς.

Νιώθω συγκίνηση ἀναλογιζόμενος τίς ἐξέχουσες προσωπικότητες ποὺ ἔχουν ἀνέλθει στὸ βῆμα αὐτό, λαμπρύνοντας μὲ τὸν βίον καὶ τὴ δράση τους τὸ κεφάλαιο τῆς νεότερης πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς ζωῆς τοῦ τόπου. Αὐτὴ τὴ στιγμή ἀνακαλῶ στὴ μνήμη μου τοὺς γονεῖς μου, οἱ ὅποιοι, παρὰ τίς ἄκρως δύσκολες συγκυρίες τῆς ἐποχῆς (ἐλληνοϊταλικὸς πόλεμος, γερμανικὴ κατοχὴ καὶ τὰ συνακόλουθα), κατανόησαν τίς καλλιτεχνικὲς μου τάσεις καὶ ἔκαναν ὅ,τι μπορούσαν γιὰ νὰ μὲ βοηθήσουν. Εὐχαριστῶ, ἐπίσης, ἀπὸ καρδιάς, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, τὰ ἀδέλφια μου, Βικτωρία, Κυριάκο καὶ Μανώλη. Δὲν μπορῶ νὰ μὴν ἀναφέρω αὐτὴ τὴ στιγμή μὲ εὐγνώμονα αἰσθήματα τὴ σύζυγό μου Πόπη γιὰ τὴν κατανόηση καὶ τὴ δημιουργικὴ συνεργασία μας σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα. (Ἡ ἴδια εἶναι καλλιτέχνης. Ἀσχολεῖται μὲ τὸ καλλιτεχνικὸ κόσμημα.) Εὐχαριστῶ, ἐπίσης, τὴν κόρη μου Ἑλένη, ζωγράφο τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν, ἢ ὅποια μοῦ δίνει δυνάμεις μὲ τὸ νεανικὸ της σφρίγος καὶ τίς καινοτόμες πρωτοβουλίες της.

Ἡ Τάξις τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν εὐτύχησε νὰ ἔχει στὰ μέλη της κορυφαίους ἐκπροσώπους τῆς Γλυπτικῆς. Πρῶτο τακτικὸ μέλος στὴν ἔδρα τῆς Γλυπτικῆς ἐξελέγη ὁ Κωνσταντῖνος Δημητριάδης τὸ 1936. Ἀκολούθησε ὁ Ἀντώνιος Σῶχος (1965), ὁ Μιχαὴλ Τόμπρος (1968), ὁ Βάσος Φαληρέας (1976) καὶ ὁ Ἰωάννης Παππᾶς (1980). Τὸν Τόμπρο, τὸν Φαληρέα καὶ τὸν Γιάννη Παππᾶ τοὺς γνώριζα προσωπικά. Ὁ Παππᾶς ἦταν δάσκαλός μου στὴν Ἀνωτάτη Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν, φίλος καὶ καλὸς συνάδελφος.

Ἐδῶ πρέπει νὰ ἐπισημάνω, καὶ νὰ περιαιτολογήσω, ὅτι στὴν École Nationale Supérieure des Beaux-Arts στὸ Παρίσι εὐτύχησα νὰ ἔχω δασκάλους μου τὸν σπουδαῖο ἄνθρωπο καὶ γλύπτη Ossip Zadkine καὶ τὸν ἐπίσης σημαντικὸ γλύπτη Robert Couturier. Καὶ οἱ δύο ἀναγνώρισαν τὶς ἱκανότητές μου καὶ μοῦ ἔκαναν δελεαστικὲς προτάσεις νὰ μείνω στὸ Παρίσι γιὰ μιὰ πολὺ καλὺτερη σταδιοδρομία. Προτίμησα νὰ ἐπιστρέψω στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ δουλέψω δημιουργικὰ ἐδῶ στὴν πατρίδα, στὴν πηγὴ τῆς Γλυπτικῆς, κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ μέσα στὸ φῶς, παρ' ὅλο πὺν γινώριζα τὶς δυσκολίες πὺν θὰ συναντοῦσα: οικονομικὲς, πολιτικὲς, πολιτιστικὲς. Θὰ ἔλεγα ὅτι ἡ συνειδητὴ αὐτὴ ἐπιλογή μου καὶ τὸ τελικὸ οὐσιαστικὸ ἀποτέλεσμα δείχνει νὰ μὲ δικαιώνει. Προτάσεις γιὰ συνεργασία εἶχα ἀπὸ τὴν Baukunst Gallerie τῆς Κολωνίας, ἀπὸ τὴν Gallery τῆς Νέας Ὑόρκης καὶ τὴν Galleria Pagani τοῦ Μιλάνου, ἡ ὁποία τὸ 1973 μοῦ ὀργάνωσε ἀτομικὴ ἔκθεση στὸ Μιλάνο μὲ τοὺς «Μάρτυρες καὶ θύματα», μὲ μεγάλη ἐπιτυχία. Καὶ στὸ Μιλάνο ἤθελαν νὰ μὲ κρατήσουν.

Μιὰ εἰκόνα, χίλιες λέξεις, λένε. Ἐνα γλυπτὸ, πολλές εἰκόνας. Ὑπολογίστε πόσες χιλιάδες λέξεις. Γι' αὐτὸ σκέφτηκα, γιὰ ὅσο χρόνο θὰ μιλῶ, νὰ προβάλλονται στὶς ὀθόνες ἀντιπροσωπευτικὰ ἔργα μου, σχέδια, ἀνάγλυφα καὶ γλυπτὰ σὲ διάφορα ὑλικά· στοιχεῖα ἀπὸ τὶς διάφορες φάσεις τῆς δουλειᾶς μου πὺν ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς φοίτησῆς μου στὴ Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν καὶ φτάνουν μὲχρι σήμερα: σχέδια μὲ μολύβι-μελάνι-χρῶμα· ἀνάγλυφα ἀπὸ μέταλλα (ὄρειχαλκο, ἀλουμίνιο), χαρτί-χρῶμα, ξύλο, μέταλλο-χρῶμα· γλυπτὰ ὀλόγλυφα σὲ διάφορα ὑλικά, ὅπως ὄρειχαλκο, ἀλουμίνιο, ἀνοξειδωτὸ ἔργα σὲ πλεξιγκλάς-ξύλο, μάρμαρο.

Θὰ δεῖτε, ἐπίσης, ἔργα γλυπτὰ μεγάλων διαστάσεων, πὺν φτάνουν σὲ ὕψος μὲχρι καὶ 6,50 μ., δημιουργημένα γιὰ συγκεκριμένους χώρους μὲ καθορισμένο σκοπὸ καὶ λόγο.

Τὶς κύριες φάσεις τῆς δουλειᾶς μου μποροῦμε χονδρικῶς νὰ τὶς διακρίνουμε σὲ τέσσερις ἕως πέντε. Παρ' ὅλο πὺν ἐγὼ πιστεύω ὅτι κατὰ βάθος ἡ μία εἶναι συνέχεια τῆς ἄλλης. Πρόκειται γιὰ ὁμόκεντρος καὶ ἐπάλληλους θεματικὸς κύκλους πὺν ξεκινοῦν ἀπὸ ἕνα σταθερὸ πυρῆνα καὶ διευρύνονται σταδιακὰ, χωρὶς νὰ χάνουν τὴν ἐσωτερικὴ τους ἐνότητα.

Πρῶτὴ φάση: μελέτη, ἔρευνα καὶ διεύθυνση, κατὰ τὸ δυνατόν, στὸν εἰκαστικὸ χῶρο, στὴν εἰκαστικὴ σκέψη, στὸ γίνεσθαι πὺν λέγεται Γλυπτικὴ. Πρόκειται γιὰ τὸ ἐπίπονο διερευνητικὸ στάδιο κατὰ τὸ ὁποῖο ἀναζητήσα νὰ δημιουργήσω τὶς βάσεις πάνω στὶς ὁποῖες θὰ στήριζα τὸ ἔργο μου.

Δεύτερη φάση: ο Άνθρωπος. Μια σειρά γλυπτῶν μου, εὐρύτερα γνωστή με τὸν τίτλο «Μάρτυρες καὶ θύματα», ἀναδεικνύει τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ πλήρης, ὁ ἀκριβέστερος τίτλος εἶναι: «Ἄγνωστοι μάρτυρες καὶ θύματα». Μὲ αὐτὰ τὰ ἔργα ἤθελα νὰ τιμῆσω τοὺς ἄγνωστους καὶ σεμνοὺς ἀνθρώπους πού, μὲ τὰ ἔργα τους, τὴ στάση τους ἀπέναντι στὴ ζωὴ, τὶς ποικίλες προσπάθειες καὶ θυσίες τους, πρόσφεραν, συνέβαλαν στὴν πρόοδο καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου στὸν πολιτικό, κοινωνικό, ἐπιστημονικό καὶ καλλιτεχνικό τομέα. Μὲ μιὰ γλυπτική ἀπόλυτα ἐλεύθερη, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ὅλα τὰ δεσμὰ τῆς συντήρησης. Γλυπτική τῆς μιᾶς χειρονομίας. Ὅταν στὴν ἐκθεσὴ μου, τὸν Μάιο τοῦ 1974, μὲ ρώτησαν τί ἤθελα νὰ πῶ μὲ αὐτὸ τὸ ἔργο, καὶ μοῦ ἔδειξαν μιὰ ὀρειχάλκινη ξαπλωτὴ φιγούρα, αὐθόρμητα τοὺς ἀπάντησα:

*Δὲν ξέρω ἂν εἶναι ἀπολίθωμα
ἢ μετεωρίτης,
δὲν ξέρω ἀπὸ ποιὸ ἄστρο,
ἀπὸ ποιὸν πλανήτη κατὰγεται,
πεθαίνει, ἀποσυντίθεται ἢ ἀναγεννᾶται,
κραυγάζει ἢ ξεψυχᾷ,
ἀνήκει στὸ παρὸν, στὸ παρελθὸν
ἢ στὸ μέλλον,
εἶναι ἀπὸ γῆ, φωτιά, νερό,
ἢ ἄγνωστα ὕλικά, ἄγνωστα
στοιχεῖα τοῦ κόσμου,
χαίρεται, θλίβεται, προσπαθεῖ,
εἶναι ἢ πείνα, ἢ δίψα, ὁ καημός,
εἶναι ἢ ἀρχὴ ἢ τὸ τέλος τοῦ κόσμου.
Εἶναι ὁ ἈΝΘΡΩΠΟΣ, τὸ σίδερο
ἢ ἡ φωτιά;*

Τρίτη φάση: ἡ Φύση. Ἀπὸ μικρὸ παιδί θαύμαζα τὴ φύση, τὴν ὀμορφιὰ καὶ τὴν ἀπλότητά της, ὅταν δὲν παρεμβαίνει ἄκριτα τὸ χέρι τοῦ ἀνθρώπου. Συχνὰ ἀνακαλῶ στὴ μνήμη μου τὰ σοφὰ λόγια τοῦ Ἀριστοτέλη «οὐδὲν γὰρ ἡ φύσις ποιεῖ μάτην» (*Περὶ Ζῴων Μορίων* 658a.8), καὶ τοῦ Ἱπποκράτη «φύσις ἐξαρκεῖ πάντα πᾶσι», δηλαδή ἡ φύση τὰ φροντίζει ὅλα γιὰ ὅλους. Τὸ βασιανιστικὸ ὅμως ἐρώτημα παραμένει: μέχρι πότε; Ὁ Ἡράκλειτος, δυόμισι

χιλιάδες χρόνια περίπου πριν από τις μεγάλες ανακαλύψεις της σύγχρονης Φυσικής, διατύπωσε την επαναστατική άποψη: «Κόσμον <τόνδε>, τὸν αὐτὸν ἀπάντων, οὔτε τις θεῶν, οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν αἰεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται πῦρ ἀείζωνον, ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα» (ἀπόσπασμα Β 26, D.-K. 16, I, 156, 14-158,2). Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἡ τέχνη βρίσκεται σὲ διαρκὴ μεταλλαγὴ καὶ ἐξέλιξη, παύει ὅμως νὰ εἶναι τέχνη, ἂν δὲν ἔχει ἐσωτερικὸ βηματισμὸ καὶ μηχανισμοὺς αὐτορρυθμισης. Τὴν ἄρμονία τῆς φύσης προσπάθησα νὰ ἀποτυπώσω εἰκαστικὰ στὰ γλυπτὰ μου μὲ θέμα τὸν φυτικὸ κόσμον καὶ τοὺς εὐλογημένους καρποὺς ποὺ μᾶς δί-νει. Πρόκειται γιὰ στοιχεῖα μὲ μεγάλο εἰκαστικὸ ἐνδιαφέρον ὅσον ἀφορᾷ τὸ σχῆμα, τὴ μορφή, τὴν κίνηση, τὴν ἐσωτερικότητα. Δὲν ἀνήκω στοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ἀνθρωποκεντρισμοῦ. Δὲν ἐρμηνεύεται ὁ κόσμος καὶ δὲν ὀργανώνεται ἡ ἀνθρώπινη πράξη μὲ σημεῖο ἀναφορᾶς μόνον τὸν ἄνθρωπον. Δὲν ἔγιναν ὅλα γιὰ τὸν ἄνθρωπον. Ὁ ἄνθρωπος προέκυψε στὴν πορεία τοῦ Γίγνεσθαι. Εἴμαστε ἓνα μικρὸ, ἀλλὰ πολὺ σημαντικὸ μέρος τῆς δημιουργίας. Ὅσο κι ἂν θαυμάζουμε τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου, δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι τὰ ὄρια του εἶναι πεπερασμένα. Τὸ μεγαλεῖο τῆς φύσης ἀποτυπώνεται στὴν ἐκθεση «Πρωτομαγιά '76», ὅποτε καὶ παρουσιάστηκαν τὰ ἔργα αὐτὰ στὴν Gallery Ἀθηνῶν.

Τέταρτη φάση: ἡ Τεχνολογία. Μὲ τὴ σειρὰ «Μηχανικά» θέλησα νὰ ἀποδώσω τὴν ὀφειλόμενη τιμὴ στὴν τεχνολογία, τὸ παράλληλον πρὸς τὴ φύση θαῦμα. Ἡ τεχνολογία συμφιλιώνεται μὲ τὴ φύση κατὰ ἓναν παράδοξο τρόπο. Τὰ μυστήρια τῆς φύσης ἀρχίζουν νὰ ἀποκαλύπτονται ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ δὲν προκαλοῦν πιὰ δέος. Ἡ τεχνολογία παρέχει ἀπειράριθμες νέες δυνατότητες στὸν ἄνθρωπον. Ἡ Γλυπτικὴ μοῦ ἔδωσε τὸ ἔναυσμα νὰ ἐπιχειρήσω μὲ ὀρισμένες καίριες συλλήψεις νὰ ἀνοίξω ἓνα κανάλι ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπον, τὴ φύση καὶ τὴν τεχνολογία. Ἡ Γλυπτικὴ εἶχε πάντα καὶ ἔχει σχέση μὲ τὴν τεχνολογία καὶ τὰ ὑλικά. Ἡ ἐξεύρεση ὑλικῶν καὶ ἡ δυνατότητα ἐπεξεργασίας τους συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν ἐκάστοτε τεχνολογία. Σὲ ὅλους τοὺς γνωστοὺς παλαιοὺς πολιτισμοὺς, οἱ καλλιτέχνες, οἱ γλύπτες χρησιμοποιοῦσαν τὰ ὑλικά τοῦ περιβάλλοντός τους, γιὰ εὐνόητους λόγους, καὶ τὰ ἐπεξεργάζονταν μὲ τὶς δυνατότητες ποὺ τοὺς παρεῖχε ἡ τεχνολογία τῆς ἐποχῆς τους, προσπαθώντας νὰ ἐπιτύχουν τὸ περὶσσότερο. Ἡ τέχνη, καὶ εἰδικὰ ἡ Γλυπτικὴ, δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιδιώκει τὸ λιγότερο. Τὸ ἀντίθετο πρέπει νὰ κάνει: νὰ ἀγωνίζεται γιὰ τὸ βέλτιστο. Ἴσως φαίνεται οὐτοπικὸ, ἀλλὰ θὰ ᾔθελα νὰ σᾶς ἐκμυστηρευτῶ ὅτι σκεπτόμουν

από παλιά, ιδέα που δέν την έχω ως σήμερα εγκαταλείψει, να χρησιμοποιήσω τους μεγαλύτερους τόνους που υπάρχουν στον κόσμο και να φιλοτεχνήσω ένα άπιθανο τεράστιο έργο, με μασίφ ύλικό, που θα χαρακτήριζε την εποχή μας. Άνάλογα έργα σε μικρό μέγεθος (μακέτες) έχω δημιουργήσει και συνεχίζω να δημιουργώ. Αναμένεται χορηγός.

Πέμπτη φάση: μιιά ένδιάμεση φάση τής δουλειάς μου θα μπορούσε να είναι ή σειρά με τίτλο «Στρογγυλές έλλειψοειδείς φόρμες», «Θεογονία», «Αύγό»: άρχή τής ζωής, τής γέννησης. Με άπασχολεί ή γενεσιουργός δύναμη του κόσμου ως αντίβαρο στις έξωγενείς δυνάμεις. Τεράστιο θέμα. Μοναδικές δυναμικές φόρμες. Συνθέσεις φύσης και γεωμετρίας άπειρες.

Τά έξελικτικά στάδια του έργου μου έχουν ένδεικτική άξία, έπειδή τά όρια είναι ρευστά, όπως τά χρώματα τής Ίριδας. Αυτό, πάντως, που προέχει δέν είναι ή οποιαδήποτε κατηγοριοποίηση, αλλά ή πραγματική, καθαρή άξία και ή ουσία τής Γλυπτικής ως έκδήλωση σκέψης και λόγου με καθαρα είκαστικές άξίες.

Κομίζω γλαυκά.

Ή γλώσσα του γλύπτη είναι στην ουσία ή γλώσσα τής σιωπής. Γι' αυτό νιώθω λίγο παράξενα που πρέπει να αναπτύξω με λόγια την καλλιτεχνική μου πορεία και τον ρόλο τής Γλυπτικής σήμερα. Ή άγωνία μου είναι ακόμα μεγαλύτερη όταν άπευθύνομαι σε ένα άσυνήθιστα έκλεκτο άκροατήριο, που με τιμά άπόψε με την παρουσία του. Άπευθύνομαι συγχρόνως στους άξιότιμους Άκαδημαϊκούς, κορυφαίες προσωπικότητες, με γνώση και πείρα και με διεθνώς καταξιωμένο έργο. Θα προσπαθήσω να διατυπώσω μερικές σκόρπιες σκέψεις που προέκυψαν, γεννήθηκαν κατά την πορεία τής δουλειάς μου, βγαλμένες μέσα από τή διαδικασία δημιουργίας ενός έργου ή, καλύτερα, πολλών έργων.

Ή τέχνη δέν είναι δεξιοτεχνία, δέν είναι ύλη, είναι ένέργεια, ή όποία όχι μόνο διαμορφώνει πνευματικά και αίσθητικά τά πράγματα, αλλά συμμετέχει στην εξέλιξη του πρακτικού μέρους τής ζωής. Είναι κίνηση, ροή και πράξη μαζί. Θα την παρομοιάζα με μηχανή έσωτερικής καύσης. Αναπτύσσεται έσωτερικά, βελτιώνεται συνεχώς, γίνεται πιο δυνατή, πιο έκλεπτυσμένη. Θα μου πείτε, αυτό μοιάζει με τó δόγμα «ή τέχνη για την τέχνη». Ίσως. Πρώτα όμως ή δημιουργία πρέπει να έξελιχθεί με άπόλυτη συγκέντρωση και έλευθερία, και μετά να προσφερθεί, να παρουσιαστεί, ώστε να έχει τó άνάλογο ένδιαφέρον. Όσο παράδοξο και άν φανεί, ή πρωτοποριακή τέχνη βασίζεται στην έπιστημονική έρευνα, έμπεριέχει όμως και στοιχειά άπλοικά.

Πολλοί νομίζουν ότι πρόκειται για όξυμωρο σχήμα, δὲν ἔχουν ὅμως δίκιο. Στὴν τέχνη συνεργάζεται ὁ νοῦς μὲ τὸ συναίσθημα. Κυριαρχεῖ ὅμως τὸ μυαλό, ἢ σκέψη.

Ἔχουν λεχθεῖ καὶ γραφτεῖ πάρα πολλὰ γιὰ τὶς εἰκαστικὲς τέχνες, φυσικὰ καὶ γιὰ τὴ Γλυπτική. Δὲν θὰ κάνω ἱστορικὴ ἀναδρομὴ, οὔτε κριτικὴ ἀξιολόγησι, δὲν θὰ μπῶ σὲ ξένα χωράφια, ἀφοῦ ὑπάρχουν ἀρμοδιότεροι ἀπὸ μένα γιὰ τὰ θέματα αὐτά.

Ἔχω ἐπίγνωσι τῆς σημερινῆς κατάστασις. Γνωρίζω τὶς δυσκολίες ποὺ περνᾷ ἡ χώρα καὶ ὅλοι ἐμεῖς. Λόγω τοῦ ἀρνητικοῦ κλίματος καὶ τῆς κακῆς ψυχολογίας δὲν εἶναι ἴσως ἡ κατάλληλη στιγμὴ νὰ μιλάμε γιὰ τὶς καλὲς τέχνες. Ἡ μήπως εἶναι τώρα ἡ πιὸ κατάλληλη στιγμὴ νὰ ἀντιδράσουμε;

Ἦδη αἰσθάνομαι ὅτι λέω πολλὰ. Δὲν εἶμαι τῶν λόγων, εἶμαι τοῦ λόγου, τῶν ἔργων. Ἔχω μιλήσει, ἔχω καταθέσει τὴ σκέψη μου, τὴ γνώσι μου, τὴν πείρα μου, μὲ τὴ γλώσσα τῶν εἰκόνων, καὶ μάλιστα τῶν τρισδιάστατων εἰκόνων, χαραγμένων σὲ σκληρά, δύσκολα ὑλικά. Οἱ σκέψεις μου ἐμπεριέχονται στὰ ἔργα μου, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὅποια βλέπετε στὶς ὀθόνες.

Θὰ μπορούσα νὰ σταματήσω νὰ μιλῶ τώρα. Θὰ ἦμουν πιὸ συνεπής. Δὲν εἶμαι, δυστυχῶς, βαθὺς γνώστης τῆς γλώσσας. Ὅπως καὶ ὅσο τὴν ξέρω, δὲν μὲ καλύπτει. Δὲν τὴ γνωρίζω ὅσο θὰ τῆς ἀξιζε. Δὲν ὑπῆρξε ὁ ἀνάλογος χρόνος καὶ δὲν δημιουργήθηκαν οἱ κατάλληλες συνθῆκες. Προσπάθησα περισσότερο νὰ μάθω τὴ γλώσσα τῶν εἰκόνων, τὴ γλώσσα τῆς Γλυπτικῆς, μιὰ γλώσσα ποὺ ἔχει μιλήσει, ἔχει χαράξει καὶ ἀποτυπώσει μιὰ μεγάλη καὶ ἀληθινὴ ἱστορία.

Ἡ γλώσσα ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο στοιχεῖο τοῦ πολιτισμοῦ καὶ συστατικὸ στοιχεῖο τῆς ταυτότητος τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα εἶναι, κατὰ τὴν ταπεινὴ μου γνώμη, τὸ μεγαλύτερο καὶ σπουδαιότερο σωζόμενο μνημεῖο τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀνήκει στὴν αὐτὴ πολιτιστικὴ κληρονομιά καὶ πρέπει νὰ τὴ διαφυλάξουμε ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ. Στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα γράφτηκαν ἀριστουργήματα τῆς παγκόσμιας διανόησης, διαμορφώθηκε ὁ λόγος τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἱστορίας, τῆς πολιτικῆς, τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἱατρικῆς καὶ τοῦ θεάτρου. Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα στὴ διαχρονικὴ της πορεία ἀσκοῦσε πάντα γοητεία μέσα μου καὶ ἀποτελεῖ πηγὴ ἐμπνευσις στὰ ἔργα μου. Ὁ Δίσκος τῆς Φαιστοῦ, μοναδικὸ ἀρχαιολογικὸ εὑρημα ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα μου, ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμα λύσει τὴ σιωπὴ του, μοῦ ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ δημιουργίας μιᾶς σειρᾶς

ἀναγλύφων καὶ γλυπτῶν, στὰ ὁποῖα προσπαθῶ νὰ δώσω τὴ δική μου εἰκαστική ἐρμηνεία ἀπὸ μιὰ νέα ὀπτική γωνία.

Νιώθω τὴν ἀνάγκη νὰ σᾶς ἐκμυστηρευτῶ ὅτι αὐτὰ ποὺ θὰ πῶ τὰ λέω πρῶτα ἀπ' ὅλα στὸν ἑαυτό μου, σὰν ἓνα εἶδος ἐσωτερικοῦ μονόλογου.

Ἡ τέχνη δὲν εἶναι αἰσθητική. Εἶναι πρωτίστως ἀνάγκη ἔκφρασης καὶ ἐπικοινωνίας. Ἐμπεριέχει καὶ τὴν αἰσθητική, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ κάλλους, τοῦ μέτρου, τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς σύνθεσης. Ὁ καλλιτέχνης ὀφείλει νὰ ἀξιοποιεῖ τίς ἀξίες ποὺ κληρονόμησε. Δὲν ἀρχίζει ἀπὸ τὸ μηδέν. Σ' αὐτὲς τίς ἀξίες προσθέτει καὶ ἄλλες καινούργιες, ἂν μπορεῖ. Προσαρμόζει, δὲν ἀφαιρεῖ, συμβάλλει στὴν ἐξέλιξή τους.

Γλυπτική εἶναι ἡ τέχνη τῆς σιωπῆς, τῆς χθόνιας θορυβώδους κραυγῆς. Ἐκφράζει, μεταδίδει μηνύματα, ἐπικοινωνεῖ μὲ τὰ δικά της μέσα, μὲ τοὺς δικούς της πολύσημους κώδικες ἐπικοινωνίας. Ὁ λόγος της εἶναι δυνατός, πλήρης, δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε ἄλλο. Ἡ πεμπτουσία τῆς εἰκαστικῆς γλώσσας εἶναι τὸ σκεπτόμενο σχέδιο. Ἀναλύω καὶ συνθέτω. Δομῶ καὶ ἀποδομῶ. Συμπυκνῶ, συγκρίνω ἀναλογίες, μεγέθη, διαστάσεις. Ἐτσι ἀπελευθερώνομαι, δημιουργῶ. Γι' αὐτὸ ἡ γνώση τοῦ σχεδίου πρέπει νὰ εἶναι βαθιὰ καὶ οὐσιαστική, ὄχι περιγραφική, ἐπιφανειακή. Τὸ σχέδιο εἶναι τελικὰ ἡ εἰκαστικὴ γραφή, τὸ ἀλφάβητο τῶν εἰκόνων.

Ὁ καλλιτέχνης, ὁ γλύπτης, ζεῖ ἀτέλειωτες ὥρες ἔντασης καὶ ἡ ἀγωνία τοῦ λόγου του ἐκφράζεται μὲ τὸ σκαρπέλο, τὸ καλέμι, τὸν χρωστήρα καὶ τὸ ταπεινὸ μολύβι. Μὲ ἐργαλεῖο τὸ σχέδιο, ὁ εἰκαστικὸς καλλιτέχνης ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ μιλήσει, νὰ ἐκφραστεῖ, νὰ καταθέσει τίς εὐαίσθησιες του καὶ τίς ἀπόψεις του. Ἡ βαθιὰ γνώση τοῦ σχεδίου ὅμως δὲν εἶναι ἀπλή ὑπόθεση. Εἶναι μιὰ περιπέτεια.

Ἡ τέχνη εἶναι συμπυκνωμένη σκέψη (ἐκ βαθέων). Ὁ καλλιτέχνης μετασηματίζει, συμπυκνώνει τὴν πείρα, τὴ γνώση, τὴ μετατρέπει σὲ ἔργο τέχνης καὶ τὴ μεταβιβάζει, ἀποκαλύπτοντάς την. Ἡ τέχνη δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀποδείξεων. Εἶναι ἐλεύθερη, ἀπόλυτα ἐλεύθερη. Διαθέτει τόση ἐλευθερία ποὺ πολλὲς φορὲς δὲν τὴν ἀντέχει. Ἡ ἐλευθερία της εἶναι ἀβάσταχτη, ἐγγίζει τὰ ἀκραῖα ὅρια τῆς αὐθαιρέσιας, τοῦ θράσους, θὰ ἔλεγα. Ὁ καλλιτέχνης δημιουργεῖ μόνο ὅταν εἶναι ἀπόλυτα ἐλεύθερος. Ἀπαιτεῖται ὅμως πείρα, γνώση, αὐτοπειθαρχία καὶ εὐαίσθητη ὑπευθυνότητα. Ὁ ἄνθρωπινος νοῦς, ἡ σκέψη γενικὰ, ἔχει τελείως ἀπελευθερωθεῖ στὴ σύγχρονη ἐποχή, μπορεῖ νὰ εἰσχωρήσει στὸ γίγνεσθαι ὡς τὴν πιὸ μικροσκοπικὴ λεπτομέρεια, καθὼς καὶ

νά πετάξει και νά βρεθεί στο πιό μακρινό σημεῖο τοῦ Σύμπαντος, στην ἀρχή τοῦ Εἶναι. Ἡ καλλιτεχνική σκέψη δὲν ἔχει ὄρια.

Ἡ Γλυπτική ἔχει μιλήσει, ἔχει γράψει ἱστορία. Ἐχει συμβάλει στην ἐξέλιξη τῆς σκέψης τοῦ ἀνθρώπου, στην ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐχει βάλει τὴν ὑπογραφή της σὲ σκληρὰ ὑλικά, μέταλλα, πετρώματα, μάρμαρα. Τὰ ὑλικά αὐτά, τὰ ἔργα δηλαδή, λένε μιὰ ἄλλη ἱστορία γιὰ ὅσους θέλουν και μποροῦν νὰ τὰ διαβάζουν.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μεγαλοῦργησαν και στὴ Γλυπτική. Ὁ Ρωμαῖος ἱστορικός Marcus Velleius Paterculus ἀναφέρει μὲ ὑπερηφάνεια ὅτι, ὅταν οἱ Ρωμαῖοι κατέλαβαν τὴ Ρόδο και κατέλυσαν τὸ κράτος τῶν Ροδίων, ἀφαίρεσαν ἀπὸ τὴν πόλη δύο χιλιάδες ἀγάλματα, και ἔμειναν, παρ' ὅλα αὐτά, ἄλλα τόσα. Ἀντιστοιχοῦσε δηλαδή ἓνα ἔργο τέχνης σὲ κάθε πέντε μὲ ἕξι κατοίκους.

Προσπαθοῦν κάποιοι νὰ μᾶς πείσουν ἐκ τοῦ πονηροῦ ὅτι ὁ πολιτισμὸς μας, ἡ «κουλτούρα» μας, ὅπως συνηθίζεται τώρα τελευταῖα νὰ λέγεται, εἶναι τὰ ἀπλὰ καθημερινὰ πράγματα, τὴ στιγμή πού ἀπέναντί μας εἶναι ἡ Ἀκρόπολη μὲ τὸν Παρθενῶνα, ἓνα ἀπαράμιλλο ἔργο τῆς παγκόσμιας πολιτιστικῆς κληρονομιάς, μοναδικὸ και ἀνεπανάληπτο ἀπὸ κάθε ἄποψη: ὡς σύλληψη και ἐκτέλεση, ὡς τεχνολογικὸ θαῦμα, ὡς ἔκφραση ὑπέρτατου κάλλους και ἁρμονίας. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι τὰ ἀπλὰ καθημερινὰ πράγματα ἐμπεριέχονται και αὐτὰ στὸν πραγματικὸ, τὸν οὐσιαστικὸ, τὸν μεγάλο πολιτισμὸ. Δὲν ἀποτελοῦν ὁμως τὴν οὐσία του, εἶναι μιὰ λεπτομέρεια.

Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς δὲν ἦταν ποτὲ ἀπλοϊκός. Ὁ ἑλληνικὸς στοχασμὸς δὲν ὑπῆρξε ποτὲ λαϊκίστικος. Ἦταν πάντα στὸ σύνολό του πολιτισμὸς «ἔρευνας», ὑψηλῆς σκέψης, μὲ βηματισμὸ και ὄχι στατικὸς και ἐπαναλαμβανόμενος, μοιρολατρικός. Ὁ Ἡράκλειτος εἶπε τὸ περίφημο «μεταβάλλον ἀναπαύεται» (ἀπόσπασμα Β 84a D.-K. 16, I, 155,15), δηλαδή «στην ἀλλαγὴ βρίσκουν τὰ πράγματα ἀνάπαυση». Ἡ κλασικὴ παιδεία στηρίζεται σὲ ἀρχές και ἀξίες πού εἶναι πάντα ἐπίκαιρες, γιατί ἀνταποκρίνεται στὰ αἰώνια αἰτήματα τῆς ζωῆς και τοῦ ἀνθρώπου· γι' αὐτὸ εἶναι πανανθρώπινη. Ἡ κλασικὴ ἀντίληψη δὲν εἶναι στατικὴ. Ἐχει δυναμικὸ χαρακτήρα και μπορεῖ νὰ ἀνανεώνεται μὲ βάση τίς κρατοῦσες κάθε φορὰ συνθήκες.

Στοὺς βασικοὺς πυλῶνες τῆς παιδείας, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γλώσσα, τὰ μαθηματικά και τὸ ἀθλητικὸ ἰδεῶδες, ἀνήκουν ἀσφαλῶς και οἱ Καλὲς Τέχνες. Οἱ εἰκαστικὲς δραστηριότητες πρέπει νὰ ἀποκτήσουν στὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα περίοπτη θέση. Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἔμμεσα, ἀλλὰ οὐσιαστικά. Οἱ μαθητές, στὸ πλαίσιο τῶν σχολικῶν δραστηριοτήτων, πρέπει νὰ ἐπισκέπτονται

μουσεΐα, πινακοθήκες, εκθέσεις, αρχαιολογικούς χώρους. Ἐπιβάλλεται νὰ παρακολουθοῦν ξεναγήσεις, ἀπλές καὶ οὐσιαστικές, καὶ νὰ μαθαίνουν βλέποντας. Στὴ δημιουργικὴ διαδικασία πρέπει νὰ μπαίνουν μόνο ὅσοι ἔχουν τὴν τάση καὶ τὴ θέληση νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν τέχνη. Ἡ παιδεία ὀφείλει νὰ ὀδηγεῖ στὴ χαρὰ τῆς γνώσης καὶ ὄχι στὸν πειθαναγκασμό. Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀξιοποιηθοῦν οἱ δυνατότητες τῶν σύγχρονων ἐποπτικῶν μέσων, ἰδίως τῶν ἠλεκτρονικῶν. Τὸ σχολεῖο πρέπει νὰ μάθει στὸ παιδί πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ σκέπτεται καὶ μετὰ ὅλα τὰ ἄλλα.

Τὸ ἔργο τέχνης ἰσοδυναμεῖ μὲ μιὰ ἐκ βαθέων κατάθεση πνεύματος καὶ ψυχῆς, μιὰ συμπυκνωμένη στὴν ἐκρηκτικὴ τῆς δύναμη δημιουργικὴ πνοή. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀνεπανάληπτη ἐμπειρία, ποὺ εἶναι καρπὸς γνώσης καὶ εὐαισθησίας καὶ ἀποπνέει ποίηση καὶ φιλοσοφικὴ διάθεση. Προηγεῖται ἡ γνώση, ἡ διαίσθηση, ὁ οἶστρος, ἡ ἔμπνευση καὶ ἀκολουθεῖ ἡ δημιουργία τοῦ δημιουργοῦ. Μετὰ ἔρχεται τὸ ἔργο τέχνης, τὸ δημιούργημα. Λυδία λίθος γιὰ κάθε μορφή τέχνης εἶναι ὁ πανδαμάτωρ χρόνος. Δὲν χρειάζεται νὰ προσπαθεῖ κανεὶς νὰ ἐπιβάλλει τὸ ἔργο του. Ἀρκεῖ νὰ τὸ κάνει ἀπλὰ φανερό, νὰ τὸ ἀφήσει νὰ λειτουργήσῃ μόνο του· μὲ τὶς δικές του δυνάμεις, μὲ τὸ περιεχόμενο καὶ τὴν ποιότητά του· μὲ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν εὐλικρίνεια ποὺ ἐμπεριέχει, νὰ ζήσει ὡς αὐθύπαρκτη ἀξία. Γιὰ νὰ λειτουργήσουν ἀποτελεσματικὰ ὅλα αὐτὰ χρειάζεται συστηματικὴ καλλιτεχνικὴ παιδεία.

Ὁ ἀληθινὸς καλλιτέχνης, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τόπο καὶ χρόνο, μεταβάλλει, μετασχηματίζει τὰ πράγματα, λειτουργεῖ ὅπως ἡ φύση, καταθέτει τὴ δική του πρόταση ἐνταγμένη σὲ ἓνα ἄρμονικὸ σύνολο. Δὲν ἀρκεῖται στὴν περιγραφή, στὴ διήγηση, στὴν εἰκονογράφηση. Ἀποκαλύπτει. Ὁ εἰκαστικὸς καλλιτέχνης δημιουργεῖ πολύσημες εἰκόνες, συμπυκνώνει ἰδέες καὶ συναισθήματα μὲ πνεῦμα εὐθύνης. Δὲν ἀρκεῖ μόνο τὸ ὕλικό, καινούργιο ἢ διαφορετικό, ἢ ἡ χρῆση ἐνὸς νέου ἐργαλείου ἢ μέσου, γιὰ νὰ ἔχει πρωτοτυπία ἓνα ἔργο τέχνης. Τὰ ὕλικά, γενικῶς, καὶ οἱ δυνατότητες ἐπεξεργασίας τους διαδραματίζουν σημαντικὸ ρόλο στὴ δομὴ καὶ τὴν ὑπόσταση τοῦ ἔργου καὶ μποροῦν νὰ ἐμπλουτίσουν τὴν ἐκφραστικὴ γλῶσσα τῆς τέχνης, δὲν ἀποτελοῦν ὅμως σὲ καμιὰ περίπτωση αὐτοσκοπὸ.

«Ὁφθαλμοὶ γὰρ τῶν ὤτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες» (ἀπόσπασμα Β 101a D.-K. 16, 173,15). «Τὰ μάτια εἶναι πιὸ ἔγκυροι μάρτυρες ἀπὸ τὰ αὐτιά», εἶπε ὁ Ἡράκλειτος. Ἀπὸ τὰ μάτια τρέφεται σωστά ὁ ἐγκέφαλος. Οἱ εἰκόνες ποὺ ἀποκαλύπτονται μὲ τὸ φῶς μέσω τῶν ὀφθαλμῶν διεγείρουν καὶ ἐνεργοποιοῦν τὸ μυαλό, τὴ σκέψη. Αὐτὸ ἰσχύει ἀπόλυτα γιὰ τὴν τέχνη.

Οι εικαστικές τέχνες συνιστοῦν τὴν ἀποθέωση τῆς εἰκόνας, ὄχι τῆς καθημερινῆς ἀπλῆς εἰκόνας, ἀλλὰ τῆς εἰκόνας στὴν ἀπόλυτη, ἐσωτερικὴ τῆς ἁρμονία. Αὐτὴ τὴν κρυφὴ ἁρμονία καλεῖται νὰ ἀποκαλύψει ὁ καλλιτέχνης καὶ νὰ τὴν παρουσιάσει στὸ κοινὸ στὴν πολύσημη καὶ αἰνιγματικὴ διάστασή της.

Ὁ πολιτισμὸς ἔγινε γνωστὸς μέσῳ τῆς Γλυπτικῆς, ἀπὸ τὴ στιγμή πού ὁ ἄνθρωπος ἄρχισε νὰ χαράζει σχήματα σὲ βράχους, τὰ γνωστὰ βραχογραφήματα, καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἔκανε τὸ μεγάλο ἄλμα, νὰ ἀνακαλύψει τὴ γραφῆ. «Γράφω» σήμαινε ἀρχικὰ «γρατσουνίζω», «σκαλίζω». Ἡ «γραφῆ», ἐπίπονη διαδικασία στὴν ἀρχαιότητα, ὅπως μαρτυροῦν οἱ χιλιάδες σωζόμενες ἐπιγραφές, τέχνη καὶ προνόμιο τῶν λίγων, παραπέμπει στὸ σκάλισμα, τὴ Γλυπτικὴ, στὴν πρώτη ἀξιοθαύμαστη, ἀλλὰ ἀτελὴ μορφή της. Ἡ γραφῆ, ὅπως καὶ ἡ Γλυπτικὴ καὶ ὅλες οἱ τέχνες, συνδέθηκε ἀρχικὰ μὲ τὴ μαγεία, τὴ θρησκεία καὶ τὸν μυστικισμό. Οἱ σφραγιδόλιθοι τῆς Κνωσοῦ ἀποτυπώνουν ἔξοχα τὴν ὁμορφιὰ ἰδιαίτερα τῶν δύο αὐτῶν τεχνῶν.

Ὁ γλύπτης εἶναι μύστης. Ἡ τέχνη του ἀπαιτεῖ ἀφοσίωση καὶ μακρόχρονη θητεία, ἰσχυρὴ θέληση, σωματικὴ ἀντοχὴ καὶ δύναμη, γερὸ μυαλὸ καὶ εὐαισθησία, ὅ,τι δηλαδὴ πρέπει νὰ χαρακτηρίζει τὸν γνήσιο δημιουργό.

Ἡ ἱστορία τῆς Γλυπτικῆς εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα γνωστικὰ ἀντικείμενα, πού συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ τὸν πολιτισμὸ μας, καὶ ὅμως δὲν διδάσκεται, ἔστω καὶ ἀδρομερῶς, στὰ σχολεῖα μας. Παλαιότερα, τὰ πράγματα ἦταν ἴσως καλύτερα. Ἀρκεῖ νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι τὸ «Σχολεῖον τῶν Τεχνῶν» ἰδρύθηκε στὶς 31 Δεκεμβρίου 1836 (τὸ 1930 μετονομάστηκε σὲ «Ἀνωτάτῃ Σχολῇ τῶν Καλῶν Τεχνῶν»), μὲ σκοπὸ τὴ διδασκαλία «τεχνικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν μαθημάτων». Προηγήθηκε δηλαδὴ κατὰ ἓνα ἔτος ἀπὸ τὴν ἱδρυση τοῦ Πανεπιστημίου, πού ἔγινε τὸ 1837. Εἶναι συγκινητικὸ νὰ σκεφτεῖ κάποιος ὅτι μόλις τρία χρόνια ἀπὸ τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἐλήφθη αὐτὴ ἡ ἀπόφαση, σὲ περίοδο κατὰ τὴν ὁποία τὸ ἔθνος ἔβγαινε ἀπὸ μακροχρόνιους ἀγῶνες ἐντελῶς κατεστραμμένο, σχεδὸν ἀνύπαρκτο ἀκόμα ὡς κράτος.

Ἐπάρχουν χιλιάδες ἀξιοθαύμαστα ἔργα σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς πού διασώθηκαν ἀπὸ πυρὸς καὶ σιδήρου. Τί νὰ πρωτοθυμηθεῖ κανεὶς; Τὰ παλαιολιθικά, τὰ νεολιθικά, τὰ κυκλαδικά, τὰ μινωικά, τὰ μυκηναϊκά, τὰ ἀρχαϊκά, τὰ κλασσικά, τὰ ἑλληνιστικά, τὰ βυζαντινά, τὶς φιλότιμες προσπάθειες τῶν τελευταίων χρόνων.

Ἀνεπανάληπτα εἶναι τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Γλυπτικῆς: ὁ Ἡνίοχος τῶν Δελφῶν, οἱ πολεμιστὲς τοῦ Riace (Ρήγιο), ἡ Νίκη

της Σαμοθράκης— γλυπτό μοναδικής σύλληψης, ή απόλυτη έλευθερία, προσωποποιημένη σέ σκληρό ύλικό—, τὰ αετώματα και οί μετόπες του ναού του Διός στην Όλυμπία, ή Έρμης του Πραξιτέλη, οί αρχαίοι κοῦροι, οί κόρες, τὰ γλυπτά του Παρθενώνα — και ὄχι μάρμαρα, ὅπως συνήθως τὰ αποκαλοῦν. Άριστουργήματα, τέλεια ἔργα τέχνης, συνδυασμός Γλυπτικής και τεχνολογίας. Θά τὰ ζήλευαν ακόμα και οί θεοί. Το γλυπτό, ὡς λατρευτικό αντικείμενο, γίνεται σύμβολο. Εἶναι ή αποτύπωση της υπερβατικής δύναμης.

Η αρχαία ελληνική μεταλλουργία εἶχε φτάσει σέ ζηλευτά ὅρια ανάπτυξης, ὅπως δείχνει ή μέθοδος χύτευσης ὀρειχάλκινων ἀγαλμάτων που πήρε τὸ ὄνομα «μέθοδος του χαμένου κεριού» και ἐφαρμόζεται σχεδόν πανομοιότυπη μέχρι σήμερα. Βρίσκει ἐφαρμογή ακόμα και στη διαστημική τεχνολογία.

Λένε πολλοί, και δυστυχῶς εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ή πατρίδα μας, ἐδῶ ὅπου γεννήθηκε και ἄνθισε ή Γλυπτική, εἶναι ἄδεια ἀπὸ ἔργα τέχνης, ἔργα Γλυπτικής. Ἐπιβάλλεται νὰ καταρτιστεῖ ἓνα πρόγραμμα ὥστε νὰ καλυφθεῖ αὐτὸ τὸ κενό. Ὑπάρχουν ἐφικτοί, λειτουργικοί τρόποι: νὰ τιμήσουμε καθοριστικά γεγονότα, προϊστορικά, ιστορικά και σύγχρονα, που συνέβησαν στη χώρα μας: νὰ τιμήσουμε πρόσωπα που διακρίθηκαν και πρόσφεραν πολύτιμες ὑπηρεσίες στο γίνεσθαι του πολιτισμοῦ: νὰ γράψουμε την ιστορία με σύγχρονα ἔργα Γλυπτικής τὰ ὁποῖα θά δημιουργήσουν ἄξιοι καλλιτέχνες. Θά μαθαίνουμε πολλά, ρίχνοντας μόνο μιὰ ματιὰ στὰ ἔργα αὐτά.

Άκόμα και σέ δύσκολους καιρούς, ὑπάρχουν τρόποι νὰ χρηματοδοτηθοῦν οί Καλές Τέχνες και νὰ ἐνισχυθεῖ ή ἀποτελεσματικότητά τους για τὸ εὐρύτερο κοινό, ἀρκεῖ νὰ γίνει σωστός προγραμματισμός, νὰ ἐπιβραβεύονται οί πραγματικά καινοτόμες ιδέες.

Αἰσθάνθηκα τὸ κενὸ που μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὸ παρελθόν μας και ἔνωσα ἔντονα την ἀνάγκη νὰ συνδεθῶ μαζί του. Δουλεύω, ἐρευνῶ και στήνω γέφυρες. Ἐμπνέομαι ἀπὸ τὸ σήμερα, τὸ τώρα, με ὅ,τι συμβαίνει γύρω μου. Ἐπιθυμῶ νὰ ἐπικοινωνῶ εἰκαστικά, κάθε στιγμή της δημιουργίας μου, με τούς συνανθρώπους μου. Δὲν μπορούμε νὰ μὴν ἔχουμε σχέση με τὸν αἰῶνα μας, με την ἐποχή μας. Το παρελθόν, πολύτιμη παρακαταθήκη, διδάσκει και ἐμπνέει, δὲν ἐπανέρχεται ὅμως με την ἴδια μορφή.

Ζοῦμε, πιστεύω, μιὰ νέα αρχαϊκή ἐποχή που θά μᾶς ὀδηγήσει πολὺ μακριά, ἀν τὴ διαχειριστοῦμε σωστά. Η κρίση που μᾶς βρῆκε δὲν βοηθᾷ πρὸς αὐτὴ την κατεύθυνση. Ἐλπίζω νὰ την ξεπεράσουμε, με συγκεκριμένες κινήσεις, με ἔργα και ὄχι με λόγια. Πρέπει νὰ ἀφήσουμε τὰ σημάδια μας στὸν χρόνο. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἴμαστε ἀπόντες. Βιώνουμε μιὰ ἐποχή ραγδαίων

ἐξελίξεων καὶ ἀνακατατάξεων, κοινωνικῶν συγκρούσεων καὶ ἐντάσεων, ἀλλὰ καὶ ἀλλεπάλληλων τεχνολογικῶν ἐπαναστάσεων ποὺ ἀνοίγουν δρόμους γιὰ πρωτόγνωρες δυνατότητες.

Κύριε Πρόεδρε, Κυρίες καὶ Κύριοι Ἀκαδημαϊκοί, κυρίες καὶ κύριοι,

Γεννήθηκα στὴ χώρα τῆς Γλυπτικῆς καί, ἀπ' ὅσο θυμᾶμαι τὸν ἑαυτό μου, εἶμαι γλύπτης. Τὴν ἐπίσημη τούτη ὥρα ἀνοιζα τὴν καρδιά μου καὶ σᾶς μίλησα γιὰ τὸν ἀγώνα καὶ τὴν ἀγωνία τοῦ καλλιτέχνη, σὲ ἓναν κόσμο κλυδωνιζόμενο ποὺ ἔχει χάσει τὸν προσανατολισμό του, ἔρμαιο τῶν σκοπιμοτήτων τῆς «οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς» καὶ τῶν λεγόμενων «ἀγορῶν», οἱ ὁποῖες ἔφτασαν στὸ σημεῖο νὰ ὑποκαθιστοῦν τὰ ἴδια τὰ κράτη. Ἡ Γλυπτικὴ, καὶ κάθε μορφὴ ὑψηλῆς τέχνης, σὲ χαλεποὺς καιροὺς, ὅπως οἱ σημερινοί, θεωρεῖται εἶδος πολυτελείας, ἀντίληψη ποὺ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει στὰ ὅρια τῆς ἀπαξίωσης. Γι' αὐτὸ νιώθω πιὸ πολὺ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐνώσω μαζί σας τίς δυνάμεις μου γιὰ ὅ,τι καλύτερο εἶμαστε σὲ θέση νὰ κατορθώσουμε. Ἐχω πεῖ πολλές φορές ὅτι ἓνα σύγχρονο γλυπτό, τοποθετημένο σωστά σὲ ἐλεύθερο, κατάλληλα διαμορφωμένο χῶρο, εἶναι τὸ πιὸ οἰκονομικὸ πολιτιστικὸ μέσο. Ἐκπέμπει πολλαπλὰ μηνύματα, λειτουργεῖ συνεχῶς καὶ εἶναι προσβάσιμο σὲ ὅλους, χωρὶς ὠράριο καὶ εἰσιτήριο, φτάνει μόνο νὰ ὑπάρχει. Ἐνα γλυπτὸ στὸν χῶρο, πολλα γλυπτὰ στὸν χῶρο, εἶναι στὴν οὐσία ἓνα ὁλόκληρο μουσεῖο. Τὸ πιὸ οἰκονομικὸ, τὸ ἐπαναλαμβάνω, τὸ πιὸ λειτουργικὸ μουσεῖο ποὺ ἀποκαθιστᾷ σωστά τὴ σχέση τοῦ Ἀνθρώπου μὲ τὴ Γλυπτικὴ. Εἰδικὰ σὲ μιὰ χώρα σὰν τὴν Ἑλλάδα, ὅπου γεννήθηκε καὶ ἄνθισε ἡ Γλυπτικὴ, σὲ μιὰ χώρα μὲ τὸ ἀνάλογο φῶς, τὸ κατάλληλο περιβάλλον καὶ τὴν ἀντίστοιχη ἱστορία, ἡ Γλυπτικὴ πρέπει νὰ παίξει τὸ ρόλο τῆς.

Σᾶς εὐχαριστῶ ἀπὸ καρδιάς.

Έρωτόκριτος και Άρετούσα, σύνθεση ελόγλυφη, χαλκός, ύψ. 3,20 μ., 1981, Ηράκλειο Κρήτης.

Ἡ Λίτσα, γύψος, ὕψ.
1,60 μ., Σχολή Καλῶν
Τεχνῶν Ἀθηνῶν,
1954-58.

Σχέδια, κάρβουνο, 0,50x0,35 ἐκ., Σχολή Καλῶν
Τεχνῶν Ἀθηνῶν, 1954-58.

Ἡ Λίτσα, γύψος (λεπτομέρεια).

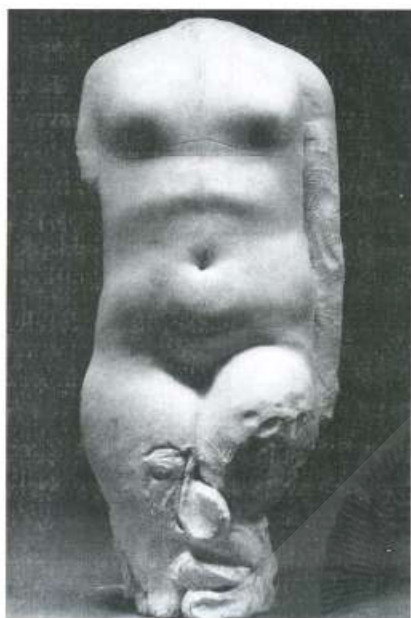
Σχέδιο, κάρβουνο, 0,50x0,35 ἐκ.,
1954-58.

Νίκη ἔφιππη, χαλκός,
0,30x0,27x0,17 ἐκ., 1959.

Σύνθεση, χαλκός,
0,22x0,22x0,10 ἐκ., 1959.

Κορμός, μάρμαρο, 0,47x0,22x0,12 έκ.,
1965-66.

Φιγούρα, χαλκός, 0,60x0,28x0,25 έκ.,
1965-66.

Κάλλος, χαλκός, 0,83x0,60x0,40 έκ., 1965-66.

Σχέδιο, μελάνι,
0,38x0,25 έκ.,
1961-63, Παρίσι.

Φιγούρα καθιστή, χρώμα,
0,50x0,32 έκ., 1961-63,
Παρίσι.

Σχέδιο, μελάνι-χρώμα,
0,38x0,25 έκ., 1961-63,
Παρίσι.

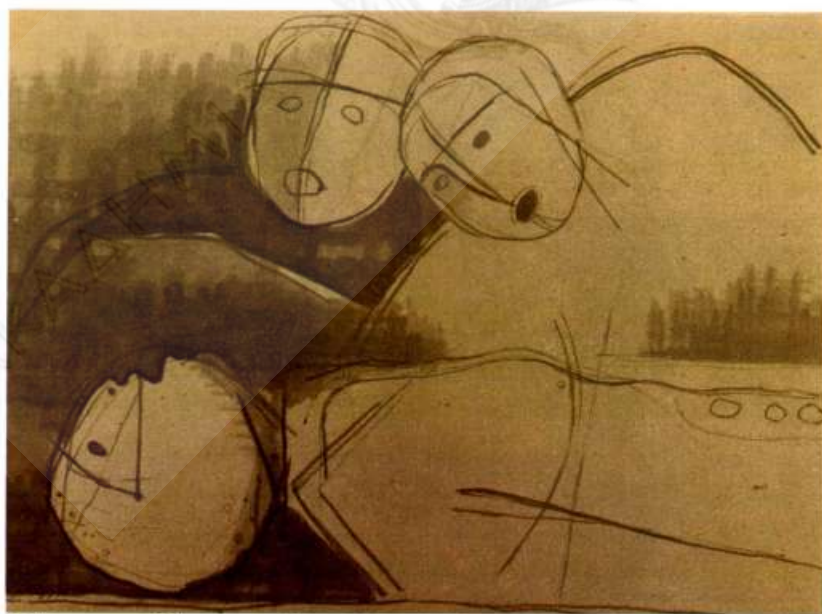
Μάρτυρες και θύματα, χαλκός, 0,32x0,30x0,15 έκ., 1968-74.

Μάρτυρες και θύματα, χαλκός, 0,35x0,32x0,30 εκ., 1968-74.

Μάρτυρες και θύματα, σχέδιο, μελάνι, 1,06x0,76 εκ., 1968-74.

Μάρτυρες και θύματα, σχέδιο, μελάνι, 1,06x0,76 εκ., 1968-74.

Μάρτυρες και θύματα, χαλκός,
0,86x0,61x0,32 έκ., 1968.

Μάρτυρες και θύματα, χαλκός,
0,73x0,35x0,24 έκ., 1968-74.

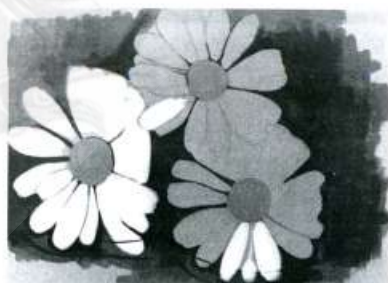
Μάρτυρες και θύματα, γύψος, ύψ. 0,95 έκ., 1968-74.

Μπουκέτα μηχανικά, ξύλο-μέταλλο-χρώμα, 1,80x0,90 εκ., 1989.

Μηχανικά, τέρνος-μπρούντζος, διάφορα μεγέθη, 1977.

Σχέδιο, μελάνι, 1,06x0,75 εκ., 1974.

Ανάγλυφο, χαρτί με χρώμα, 0,98x0,56 εκ., 1971.

Ανάγλυφο, χαρτί με χρώμα, 1,06x0,90 εκ., 1971.

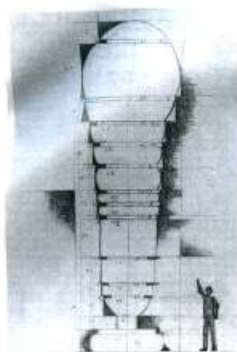
Μηχανικό, ξύλο, 1,08x0,38x0,38 εκ.,
1979.

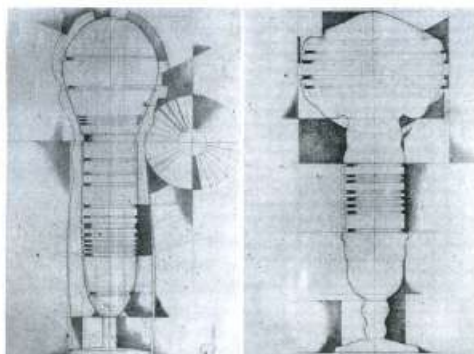
Καρπός, αλουμίνιο, 0,60x0,70x0,50 εκ.,
1980.

Μηχανικό, ξύλο, 0,48x0,42x0,42 εκ., 1979.

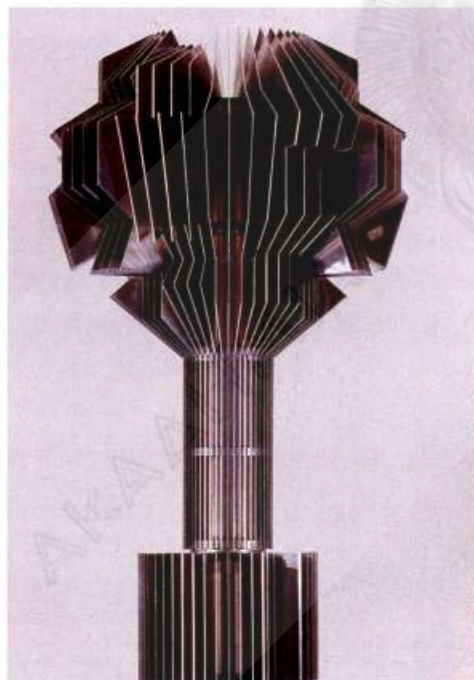
Σχέδιο, μολύβι,
0,30x0,19 εκ., 1981.

Μηχανικά μπουκέτα, σχέδιο, μολύβι,
1,06x0,76 εκ., 1977-84.

«Μηχανικό»
κάθετο, μπρούτζος,
1,00x0,42x0,42 εκ.,
1979.

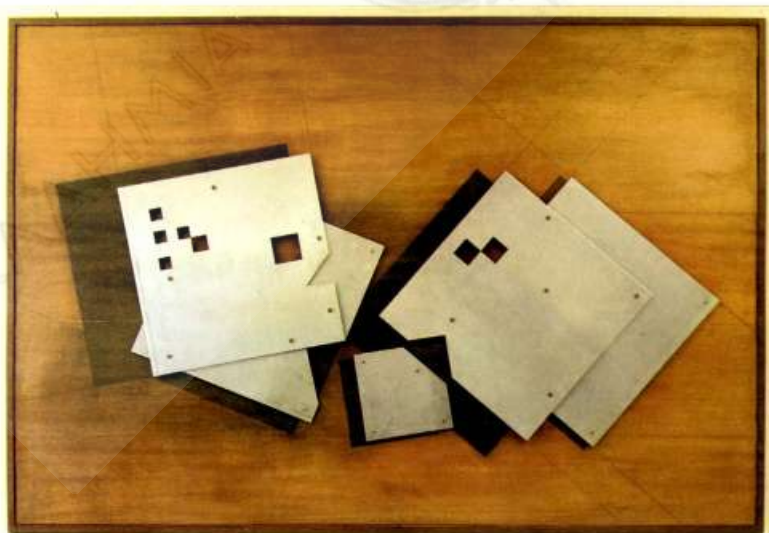
Μπουκέτο, αλουμίνιο, ύψ. 2,05 μ.,
1977-84.

Μπουκέτο, αλουμίνιο, ύψ. 2,70 μ.,
1977-84.

Κύβος, χαλκός, 1,70x1,50x1,50 μ., 1984-88.

Ανάπτυξη κύβου, ξύλο-μέταλλο-μολύβι, 1,94x1,34 μ., 1989.

Κεφάλια, γύψος, 0,30x0,25x0,25 εκ.,
1976-78.

Κεφάλι, γύψος, 0,30x0,28x0,23 εκ.,
1976-78.

Κεφάλι, χαλκός, 0,36x0,31x0,26 εκ.,
1976.

Κεφάλι, γύψος, 0,30x0,24x0,28 εκ., 1976.

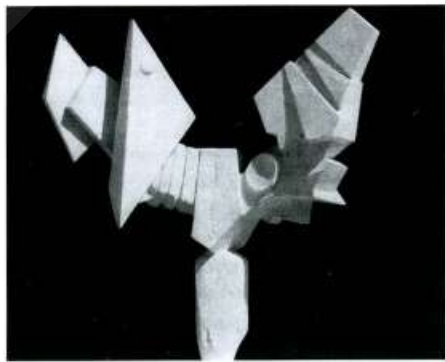
Κοσμογονία, χαλκός, 1,65x1,00x0,78 εκ., 1978.

Δαίδαλος και Ίκαρος, χαλκός, 0,53x0,38x0,20 εκ., 1983.

Πέταγμα, γύψος, 1983.

Πέταγμα, γύψος, 1982.

Νικητής, ανάγλυφο, μέταλλο-ξύλο-μολύβι, 1,70x1,25 εκ.

Σχέδιο Ι, παστέλ σέ χαρτί, 1,00x0,74 εκ.

Κεφάλι αλόγου, πλεξιγκλάς, 1,10x0,23x0,51 εκ.

Κορμός, πλεξιγκλάς, 1,65x0,50x1,05 εκ.

«Άλογα και Αναβάτες, 2000-2012».

Από την Έκθεση στο Ίδρυμα Θεοχαράκη.

Νικητής Νο 2, χαλκός, 0,60x0,25x0,20 εκ., 1969.

Κάθετο άρχαϊκό, άλουμίνιο,
ύψ. 2,54 μ., 1977-84.

Κολώνα, σύνθεση, άλουμίνιο,
ύψ. 3,60 μ., 1977-84.

Μάρτυρες και θύματα, χαλκός,
ύψ. 1,96 μ., 1973. Μπουκέτο, άλουμίνιο,
ύψ. 2,70 μ., 1977-84.

Κολώνες, σύνθεση, άλουμίνιο,
ύψ. 6,30 μ., 2004, Μαρούσι.

Αντινίκη, χαλκός, ύψ. 2,45 μ., 1977.

Δελφίνια, σύνθεση όλόγλυφη, χαλκός,
ύψ. 3,20 μ., 1986, Ρέθυμνο.

Νίκη, ορείχαλκος, ύψ. 3,20 μ., Καρακάς, Βενεζουέλα,
«Τοποθέτηση 2000».

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 14ΗΣ ΜΑΪΟΥ 2013

ΓΙΑΝ ΒΑΝ ΑΪΚ.
ΑΦΕΘΗΡΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ*

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ

* Η άνωτέρω όμιλία θα δημοσιευτεί ως αυτότελης έργασία στη σειρά των δημοσιευμάτων του Γραφείου Έρευνας της Νεοελληνικής Τέχνης.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 23ΗΣ ΜΑΪΟΥ 2013

Παρουσίαση τοῦ βιβλίου

Ι.Μ. Κωνσταντάκος, *Ἀκίχαρος*, τόμ. 3:

Ἡ Διήγηση τοῦ Ἀκικάρου καὶ ἡ Μυθιστορία τοῦ Αἰσώπου,
ἐκδ. Στιγμῆ, Ἀθήνα 2013, 616 σσ.

ἀπὸ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ κ. Νικόλαο Κονομῆ

Τὸ 2009, ἐπειδὴ γιὰ τὸ βραβεῖο τῆς κλασικῆς φιλολογίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν δὲν εἶχε ὑποβληθεῖ ἀξιόλογο ἔργο, κάνοντας χρῆση τῆς διαδικασίας τῆς οἴκοθεν ἀπονομῆς σὲ μὴ ὑποβληθὲν ἔργο εἰσηγήθηκα τὴ βράβευση τῆς δίτομης μονογραφίας *Ἀκίχαρος* τοῦ νέου φιλολόγου καθηγητοῦ Ἰωάννου Κωνσταντάκου. Σήμερα ἔχω τὴν τιμὴ νὰ σᾶς παρουσιάσω τὸν ὀγκώδη τόμο τοῦ ἴδιου συγγραφέα γιὰ τὴ διήγηση τοῦ Ἀκικάρου καὶ τὴ μυθιστορία τοῦ Αἰσώπου (Ἀθήνα 2013). Ὡς γνωστὸν ἡ μυθιστορία τοῦ Αἰσώπου ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς διήγησης τοῦ Ἀκικάρου.

Ἡ λεγόμενη *Μυθιστορία τοῦ Αἰσώπου*, ἐκτενὴς βιογραφικὴ μυθοπλασία γύρω ἀπὸ τὶς περιπέτειες τοῦ θρυλικοῦ μυθοποιοῦ, συντάχθηκε ἀνάμεσα στὸν 1ο αἰ. π.Χ. καὶ στὸν 2ο αἰ. μ.Χ. Μία ἐνότητά της (κεφ. 101-123, τὸ «βαβυλωνιακὸ τμῆμα») διασκευάζει τὴν ἀνατολικὴ *Διήγηση τοῦ Ἀκικάρου*, μεταφέροντας στὸν Αἰσώπο τὶς περιπέτειες τοῦ ὁμώνυμου Ἀσσύριου σοφοῦ. Ἡ ἀνὰ χεῖρας μονογραφία προσφέρει ἀναλυτικὴ σύγκριση, σημεῖο πρὸς σημεῖο, ἀνάμεσα στὸ βαβυλωνιακὸ τμῆμα τῆς *Μυθιστορίας* καὶ σὲ ὅλες τὶς κύριες ἐκδοχὰς τοῦ Ἀκικάρου: τόσο τὸ πρωιμότερο ἀραμαϊκὸ κείμενο τοῦ παπύρου τῆς

Ἐλεφαντίνης, ὅσο καὶ τὶς σπουδαιότερες μεταγενέστερες διασκευές (συριακή, ἀρμενικές, ἀραβική, νεοαραμαϊκή, αἰθιοπική, παλαιὰ σλαβική, παλαιὰ τουρκική, ρουμανική). Ἔτσι μπορεῖ νὰ ἀνασυντεθεῖ ἡ μορφή τῆς Διήγησης τοῦ Ἀχιάρ τὴν ὁποία γνώριζε καὶ ἐκμεταλλεύτηκε ὁ συγγραφέας τῆς *Μυθιστορίας*. Ἀκόμη, ἐπισημαίνονται οἱ μεταβολές πού ἐπέφερε ὁ Ἕλληνας δημιουργὸς στὸ πρότυπό του, διερευνῶνται οἱ λόγοι πού τὶς ὑπαγόρευσαν καὶ ἐν γένει ἀναλύεται πῶς ἡ ἀνατολικὴ ἱστορία ἐντάχθηκε ὀργανικὰ μέσα στὸ ἐλληνικὸ ἔργο.

Ἄλλα τοῦτα φέρνουν στὸ φῶς βασικὲς τάσεις καὶ συνθετικὲς πρακτικὲς τοῦ Ἕλληνα συγγραφέα. Ἡ συγκριτικὴ μελέτη τῶν δύο κειμένων προσφέρει μιὰ εὐκαιρία πού σπάνια παρουσιάζεται γιὰ τὰ ἔργα τῆς ἀρχαιότητος: ἐπιτρέπει μιὰ καλὴ ματιὰ στὸ ἴδιο τὸ ἐργαστήριο τοῦ δημιουργοῦ τῆς ἐλληνικῆς ἀφήγησης, γιὰτὶ ἔχουμε τὴ δυνατότητα νὰ παρατηρήσουμε πῶς δούλεψε ὁ Ἕλληνας συγγραφέας: πῶς οἰκειοποιήθηκε τὸ ξένο ὕλικό καὶ πῶς τὸ χειρίστηκε ὡς δικό του, πῶς τὸ προσάρμοσε στὶς συνθετικὲς ἐπιλογές καὶ προτιμήσεις του, πῶς συνάρμοσε τελικὰ καὶ ἀρτίωσε τὴ σύνθεσή του.

Γιὰ διευκόλυνση τῆς συγκριτικῆς ἀνάλυσης, προτάσσονται στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου μεταφράσεις τῶν σημαντικότερων κειμένων. Ἡ ἀρχαία ἀραμαϊκὴ ἐκδοχὴ τῆς Ἐλεφαντίνης καὶ ἡ συριακὴ διασκευή (ἡ παλαιότερη καὶ αὐθεντικότερη ἀπὸ τὶς ὄψεις συντάξεις) μεταφράζονται γιὰ πρώτη φορὰ στὰ νέα ἐλληνικά. Τὸ βαβυλωνιακὸ τμῆμα τῆς *Μυθιστορίας τοῦ Αἰσώπου* παρατίθεται ἐπίσης σὲ νέα ἀπόδοση τοῦ συγγραφέα τῆς μελέτης.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο («Ὁ Ἀχιάρ, ὁ Αἰσώπος καὶ ὁ Συγγραφέας τῆς *Μυθιστορίας*») διερευνῶνται οἱ ἀναλογίες μεταξὺ τοῦ Αἰσώπου καὶ τοῦ Ἀχιάρ, οἱ ὁποῖες διευκόλυναν τὴν προσέγγιση καὶ τὴ συγχώνευση τῶν δύο αὐτῶν μορφῶν. Ὁ συγγραφέας τῆς *Μυθιστορίας* συνήθιζε νὰ μεταφέρει στὸν πρωταγωνιστὴ του ἱστορίας οἱ ὁποῖες πρωταρχικὰ ἀφοροῦσαν ἄλλους πολιτισμικοὺς ἥρωες (κυρίως τοὺς Ἑπτὰ Σοφοὺς, τὸν Διογένη καὶ τὸν Σωκράτη). Αὐτὴ ἦταν ἡ βασικὴ συνθετικὴ μέθοδός του γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῶν προγενέστερων αἰσωπικῶν θρύλων. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἐφαρμόστηκαν στὸν Αἰσώπο καὶ οἱ περιπέτειες τοῦ Ἀσσύριου βεζίρη Ἀχιάρ, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνεи τμῆμα τῆς ἐλληνικῆς ἀφηγηματικῆς παράδοσης χάρις στὴ μετάφραση τῆς Διήγησης τοῦ Ἀχιάρ ἀπὸ τοὺς Περιπατητικοὺς κατὰ τὶς ἀρχές τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ἴσως ἤδη οἱ Περιπατητικοὶ νὰ εἶχαν συσχετίσει τὸν Ἀχιάρ μὲ μορφές τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, ὅπως οἱ Ἑπτὰ Σοφοὶ καὶ ὁ Αἰσώπος. Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς συσχετισμοὺς ἐμπνεύστηκε ὁ συγγραφέας τῆς

Μυθιστορίας, ό όποίος ήταν μορφωμένος και είχε πρόσβαση σέ φιλοσοφικά κείμενα.

Ό συγγραφέας μπορεί νά χρησιμοποιήσε ώς πρότυπο τήν Περιπατητική μετάφραση τής *Διήγησης του Άχικάρ* (τή μόνη διαθέσιμη έλληνόγλωσση έκδοχή στήν έποχή του). Όστόσο, κατά τήν αυτοκρατορική περίοδο μπορούμε επίσης νά φανταστούμε κάποιον διγλωσσο δημιουργό από τήν Άνατολή, μέτοχο τής έλληνικής παιδείας αλλά και γνώστη τής γλώσσας και παράδοσης του τόπου του. Τέτοιος συγγραφέας θά μπορούσε κάλλιστα νά διαβάσει τή *Διήγηση* π.χ. στά άραμαϊκά (άν καταγόταν από τή Συρία) ή στά δημοτικά αιγυπτιακά (άν ήταν Αιγύπτιος).

Στό δεύτερο κεφάλαιο («Πρόσωπα και όνόματα») εξετάζονται οί μεταβολές πού έπέφερε ό συγγραφέας τής *Μυθιστορίας* όσον άφορά τά όνόματα και τούς χαρακτήρες τών προσώπων τής *Διήγησης του Άχικάρ*. Ό κεντρικός ήρωας του άνατολικού έργου, ό βεζίρης Άχικάρ, φυσικά αντικαταστάθηκε από τόν Αΐσωπο. Ό άώνυμος φαραώ τής *Διήγησης* απέκτησε συγκεκριμένη ταυτότητα στή *Μυθιστορία*: ταυτίστηκε με τόν Νεκτανεβώ, τόν τελευταίο γηγενή Αιγύπτιο ήγεμόνα πριν από τήν περσική κατάκτηση, ό όποίος είχε γίνει πρόσωπο θρυλικό και πρωταγωνιστούσε σέ πολλές μυθοπλασίες. Οί ρόλοι του Νεκτανεβώ σέ αυτές τίς διηγήσεις παρουσίαζαν άξιοσημείωτες άντιστοιχίες πρós τή μορφή του φαραώ τής *Διήγησης*. Ό βασιλιάς τής Μεσοποταμίας (Εσαρχαδών ή Σεναχερίμπ στή *Διήγηση*) μετονομάστηκε Λύκωρος. Τό όνομα αυτό άνήκε σέ μυθικό γιό του Άπόλλωνα και παραπέμπει σέ βασικό άφηγηματικό θέμα τής *Μυθιστορίας*: τήν έχθρότητα ανάμεσα στόν Αΐσωπο και στόν δελφικό θεό. Παρόμοια, ό άχάριστος υίοθετημένος γιός του ήρωα (Ναντίν στή *Διήγηση*), ό όποίος συκοφαντεί και προκαλεί τήν καταδίκη του θεοτού πατέρα του, βαφτίστηκε "Ήλιος: άλλο ένα άπολλώνειο όνομα (με δεδομένη τήν ήλιακή φύση του Άπόλλωνα), τό όποιο συνδέει τή δράση με τή διαμάχη μεταξύ του Αΐσώπου και του δελφικού θεού. Όλοι οί έχθροί του Αΐσώπου μέσα στήν άφήγηση τής *Μυθιστορίας* συνδέονται με τό ήλιακό-άπολλώνειο στοιχείο. Άντίθετα, ό συμπονετικός δήμιος Ναμπουσουμισκούν, ό όποίος κρύβει τόν ήρωα και τόν σώζει από τόν άδικο θάνατο, πήρε τό όνομα "Ερμιππος στό έλληνικό κείμενο. Συνδέθηκε έτσι με τόν Έρμη, τόν σύντροφο τής θεάς "Ισιδας, ή όποία είναι ή προστάτρια και ευεργέτιδα του Αΐσώπου στό έργο. Οί μεταγενέστερες συντάξεις τής *Διήγησης του Άχικάρ* περιέχουν επίσης τή σύζυγο του κεντρικού ήρωα, ή όποία τόν βοηθάει σέ διάφορες

περιστάσεις. Αυτό το πρόσωπο απαλείφθηκε από τη *Μυθιστορία*, πιθανῶς λόγω τοῦ γενικοῦ μισογυνισμοῦ τῆς ἀφήγησής.

Ὁ συγγραφέας τῆς *Μυθιστορίας* μετέφερε τὴ δράση ἀπὸ τὴν Ἀσσυρία στὴ Βαβυλώνα, τὴν πρὸ διάσημη μεσοποταμιακὴ πολιτεία στὰ μάτια τῶν Ἑλλήνων, ὥστε νὰ προσαρμόσει τὴν ἀφήγησή του στὶς γνώσεις καὶ τὶς προσδοκίες τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοῦ.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο («Ὁ ἀγώνας γρίφων») συγκρίνεται ἀναλυτικὰ ὁ διαγωνισμὸς γρίφων τῆς *Διήγησής τοῦ Ἀχικάρ* μὲ τὴν ἑλληνικὴ διασκευὴ του στὴ *Μυθιστορία*. Ὁ Ἕλληνας συγγραφέας ἔδωσε τὴ μεγαλύτερη ἔμφαση καὶ ἔκταση στὸν ἀγώνα γρίφων τοῦ Ἀχικάρ, ἐνῶ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα ἐπεισόδια τοῦ ἀνατολικοῦ προτύπου του τὰ περιόρισε στὸν ἐλάχιστο δυνατὸ χῶρο. Ἔτσι συνέδεσε τὸ βαβυλωνιακὸ θέμα μὲ τὰ προηγούμενα ἐπεισόδια τῆς *Μυθιστορίας*, ὅπου ἡ ἐπίλυση γρίφων ἀποτελοῦσε σημαντικὸ καὶ ἐπαναλαμβανόμενο ἀφηγηματικὸ θέμα. Ὅλοι οἱ γρίφοι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔργου (γρίφοι παρομοίωσης, χτίσιμο κάστρου στὸν ἀέρα, ἀδύνατον μὲ τὸ ἄλογο καὶ τὶς φοράδες, αἰνίγμα τοῦ ἔτους, ἀποστομωτικὸ ἐρώτημα) ἀντιπαραβάλλονται λεπτομερῶς πρὸς τὰ ἀντίστοιχα ζητήματα στὶς διάφορες ἐκδοχὲς τῆς *Διήγησής*. Ἐπισημαίνονται ὅλες οἱ μορφικὲς μεταβολὲς τῆς *Μυθιστορίας* καὶ ἐρμηνεύονται οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους τὶς ἐπέφερε ὁ συγγραφέας. Εἰδικὰ προκειμένου γιὰ τοὺς γρίφους παρομοίωσης διατυπώνεται καινούργια θεωρία ὅσον ἀφορᾷ τὴ μυθικὴ προέλευση τοῦ σχετικοῦ ἐπεισοδίου. Τὸ ἀπώτατο πρότυπο πρέπει νὰ ἦταν κάποια ἀρχαία ἀραμαϊκὴ διήγηση, ὅπου ὁ συριακὸς-χαναναϊκὸς θεὸς τῶν καταϊγίδων, ὁ Βάαλ-Σαμίν, συγκρουόταν μὲ τὸν πολιούχο θεὸ τῆς Βαβυλωνίας, τὸν Βήλ-Μαρδούκ. Ἔτσι οἱ σκληροτράχηλοι ἀραμαϊκοὶ πληθυσμοὶ ἐξέφραζαν τὴν ἐχθρότητά τους πρὸς τὴν κεντρικὴ βαβυλωνιακὴ ἐξουσία.

Τὸ τέταρτο κεφάλαιο («Γάσεις καὶ προτιμήσεις τοῦ συγγραφέα τῆς *Μυθιστορίας*») ἀποτελεῖ τὴ ραχοκοκαλιὰ τῆς μελέτης. Ἐδῶ ἐπισημαίνονται οἱ βασικὲς διασκευαστικὲς πρακτικὲς τοῦ Ἕλληνα συγγραφέα, ὁ ὁποῖος ἔδειξε μεγάλη φροντίδα γιὰ νὰ καταστήσει τὴν ἀσιατικὴ ἱστορία τοῦ Ἀχικάρ κατανοητὴ καὶ ἀποδεκτὴ στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ του. Γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχει αὐτό, ἐπέφερε πλῆθος ἀλλαγῶν τόσο σὲ μικρὲς λεπτομέρειες τοῦ σκηνοῦ καὶ τῆς δράσης ὅσο καὶ σὲ κεφαλαιώδη ζητήματα διάταξης καὶ ἰδεολογίας.

Πρῶτα-πρῶτα, ὁ συγγραφέας ἀπαλείφει ἢ ἀπαλύνει τὰ πρὸ βίαια καὶ σκληρὰ στοιχεῖα τῆς *Διήγησής τοῦ Ἀχικάρ*. Ἐξαφανίζει κάθε ἔχνος σωματικῶν βασανιστηρίων καὶ παρουσιάζει τὸν δικό του ἥρωα ἄκρως ἐλεήμονα

και μεγαλόψυχο, σέ αντίθεση με τόν σκληρόκαρδο και έκδικητικό Άχικάρ. Ακόμη και ό ένοχος νεαρός στη *Μυθιστορία* δέν πεθαίνει από τὰ μαρτύρια αλλά αυτοκτονεί έθελουσίως, με τή φιλοσοφική μέθοδο τής άσιτίας, και έτσι εξιλεώνεται και κερδίζει τή συμπάθειά μας. Στο ίδιο πλαίσιο, ό συγγραφέας μετριάζει πολλές άλλες βίαιες λεπτομέρειες τής άνατολικής *Διήγησης*.

Άλλη ευδιάκριτη συνθετική τάση του συγγραφέα είναι ή έγνοια του για τόν ρεαλισμό και τή ζωντάνια τής αφήγησής του. Το έμφανέστερο δείγμα αυτής τής μέριμνας είναι τὸ πλῆθος τῶν γραφικῶν λεπτομερειῶν τοπικοῦ χρώματος ποὺ ἔχουν προστεθεῖ στὰ αἰγυπτιακὰ ἐπεισόδια τής *Μυθιστορίας*. Στὸν *Άχικάρ* τὸ αἰγυπτιακὸ σκηνικὸ σκιαγραφοῦνταν με τὴν ἀοριστία τοῦ παραμυθιοῦ. Ὁ Ἕλληνας συγγραφέας, ὅμως, εἰσήγαγε πλῆθος ἀναφορῶν σὲ συγκεκριμένες αἰγυπτιακὲς τοποθεσίες, ἔθιμα, θεότητες, εἰκονογραφικὲς παραστάσεις και ἄλλα πολιτισμικὰ στοιχεῖα. Ἀπομιμήθηκε ἀκόμη χαρακτηριστικὰ μοτίβα τής αἰγυπτιακῆς ἀφηγηματικῆς γραμματείας (π.χ. τὸν φαραῶ ποὺ συγκαλεῖ συμβούλιο τῶν ἀυλικῶν του για νὰ ἀντιμετωπίσει σοβαρὸ κρατικὸ ζήτημα). Ὁ πλοῦτος τῶν αἰγυπτιακῶν γραφικῶν λεπτομερειῶν φανερῶνει πὼς ὁ Ἕλληνας συγγραφέας εἶχε ἐκτεταμένες γνώσεις για τὴν Αἴγυπτο και μεγάλο ἐνδιαφέρον για τὸν πολιτισμὸ της. Ἴσως διέμεινε ὁ ἴδιος στη χώρα τοῦ Νείλου, τουλάχιστον για ὀρισμένο διάστημα, και διέθετε ἄμεση ἐμπειρία ἀπὸ τὸν τόπο και τὴν κουλτούρα του.

Τὸν ἴδιο στόχο τής ζωηρότητας και καλλιτεχνικῆς ἀρτίωσης τοῦ ἔργου ἐξυπηρετοῦν και ἄλλες συγγραφικὲς τάσεις. Ὁ Ἕλληνας δημιουργὸς ἀναπτύσσει τοὺς διαλόγους τοῦ ἀνατολικοῦ προτύπου του ἢ εἰσάγει ζωηρὲς και θεατρικὲς συνομιλίες ἐκεῖ ὅπου ἡ *Διήγηση* ἔδινε γυμνὲς περιγραφές. Ἐτσι αὐξάνεται ἡ παραστατικὴ και δραματικὴ τῶν σκηνῶν, και ἀποικτᾶ ζωντάνια και ἀληθοφάνεια ἢ δράση. Περαιτέρω, ὁ Ἕλληνας συγγραφέας ἐξασφαλίζει ἀπρόσκοπτη ροὴ και ὁμαλὴ διάρθρωση στὴν ἀφήγησή του: αἰτιολογεῖ τὲς ἐνέργειες τῶν προσώπων του, φωτίζει τὰ βαθύτερα κίνητρά τους, καλύπτει τὰ κενὰ ποὺ ἄφηγε τὸ ἀνατολικὸ πρωτότυπο και ἀποσαφηνίζει σκοτεινὰ ἢ ἑλλειπτικὰ σημεῖα του.

Μέρος τής φροντίδας για ἀληθοφάνεια είναι και ἡ ἐπιμέλεια τοῦ συγγραφέα ὡς πρὸς τὴν ἀπεικόνιση τῶν χαρακτήρων. Ὁ Ἕλληνας δημιουργὸς δέν πρόβαλε αὐτούσια τὴ μορφή τοῦ Ἀνατολίτη Ἀχικάρ πάνω στὸν πολὺ διαφορετικὸ δικὸ του ἥρωα. Ἀντίθετα, ἐπέφερε λεπτομερεῖς ἀλλαγές στη διήγηση τοῦ προτύπου του προκειμένου νὰ προσαρμόσει τὸν Ἀχικάρ στὸν

δικό του πρωταγωνιστή, τὸν Αἰσώπο, πὸ εἶχε πολὺ διαφορετικὴ προέλευση, ιδιότητες καὶ κοινωνικὴ θέση.

Τέλος, ὁ Ἑλληνας συγγραφέας σφυρηλάτησε ἰσχυροὺς συνεκτικὸς δεσμοὺς ἀνάμεσα στὸ βαβυλωνιακὸ τμήμα καὶ στὰ ὑπόλοιπα μέρη τοῦ ἔργου του. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ εἰσήγαγε στὸ βαβυλωνιακὸ τμήμα ἀγαπημένα μοτίβα καὶ ἐπαναλαμβανόμενα ἀφηγηματικὰ σχήματα, πὸ ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους σὲ πολλὰ ἄλλα ἐπεισόδια τῆς *Μυθιστορίας*. Ἔτσι, κατασκεύασε πυκνὸ πλέγμα ἀντιστοιχιῶν καὶ ἐσωτερικῶν παραλληλισμῶν, πὸ διατρέχουν τὸ κείμενο σὲ ὅλη του τὴν ἔκταση καὶ τὸ συνέχουν σὲ ἀδιάσπαστη ἐνότητα. Τὸ βασισμένον στὸν Ἀχικάρ τμήμα δὲν εἶναι ἀπλὴ ἐξωτερικὴ παρεμβολὴ στὴν πλοκὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔργου ἀλλὰ ὀργανικὸ κομμάτι του, ζυμωμένο μὲ τὴ θεματολογία καὶ τὴν προβληματικὴ ὁλόκληρης τῆς σύνθεσης.

Ἀπὸ ὅλα τὰ παραπάνω προκύπτει εὐδιάκριτα ἡ εἰκόνα τοῦ συγγραφέα τῆς *Μυθιστορίας*. Δὲν πρόκειται γιὰ ἀπλὸ συμπιλητὴ ἀλλὰ γιὰ συνειδητοποιημένο δημιουργό, ὁ ὁποῖος εἶχε καταστρώσει μελετημένο σχέδιο καὶ κατεῖχε τὰ μέσα γιὰ νὰ τὸ ὑλοποιήσει. Ὁ συγγραφέας ἦταν ἄνθρωπος μορφωμένος, μὲ γνώση τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνικῆς παράδοσης. Συγχρόνως, εἶχε ἔντονο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ἀνατολὴ καὶ ἦταν ἐξοικειωμένος μὲ τοὺς πολιτισμοὺς της. Ἡ γνωριμία του τόσο μὲ τὴν Αἴγυπτο ὅσο καὶ μὲ τὴ δυτικὴ Ἀσία ὑποδηλώνουν ἀπορία κινητικότητα καὶ ταξίδια – φαινόμενο πὸ χαρακτηριστὴ καὶ ἄλλους λογίους τοῦ καιροῦ του, π.χ. τὸν Λουκιανό. Σὲ κάθε περίπτωση, ὁ συγγραφέας δὲν περιορίστηκε νὰ ἀντιγράψει δουρικὰ ἢ μηχανικὰ τὴν ξενικὴ *Διήγηση τοῦ Ἀχικάρ*. Ἀπεναντίας, τὴν ἀφομοίωσε δημιουργικὰ, τὴν προσάρμοσε στὰ δεδομένα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τὴν ἐνσωμάτωσε ὀργανικὰ στὴ δική του πνευματικὴ δημιουργία. Ἔδρασε, δηλαδή, ὅπως ἔπραττε πάντα τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα, σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἱστορίας του μέχρι καὶ τὶς μέρες μας, ὅποτε ἐρχόταν ἀντιμέτωπο μὲ τὰ προϊόντα ξένων πολιτισμῶν.

Στὸ πέμπτο κεφάλαιο («Ἄλλες διαφοροποιήσεις στὴν ἀφήγηση») συζητοῦνται μερικὲς ἰδιάζουσες ἀποκλίσεις τῆς *Μυθιστορίας τοῦ Αἰσώπου* ἀπὸ τὰ κείμενα τῆς *Διήγησης τοῦ Ἀχικάρ*, οἱ ὁποῖες δὲν μποροῦν νὰ ταξινομηθοῦν σὲ καμία ἀπὸ τὶς παραπάνω εὐδιάκριτες διασκευαστικὲς τάσεις. Τοῦτες οἱ ἀποκλίσεις περιλαμβάνουν ποικίλα ἑλληνικὰ καὶ ἀνατολικὰ

πολιτισμικά στοιχεία, τὰ ὅποια δὲν ἀπαρτίζουν ὁμοιογενές σύνολο, καθὼς καὶ μεταβολές σὲ λεπτομέρειες τῆς πλοκῆς καὶ στὰ λόγια τῶν προσώπων. Εἶναι δύσκολο νὰ προσδιοριστεῖ ἂν αὐτὲς οἱ ἀλλαγές ὀφείλονται στὸν συγγραφέα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔργου ἢ ἀνάγονται στὸ ἄμεσο πρότυπό του.

Στὸ ἕκτο κεφάλαιο («Οἱ διδασχές») ἐξετάζονται συγκριτικὰ τὰ γνωμικὰ ποὺ ἀναφέρει ὁ Αἰσώπος στὴ *Μυθιστορία* καὶ οἱ διδασχές τοῦ Ἀχικάρ στὶς διάφορες ἐκδοχὲς τῆς *Διήγησης*. Ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ συγγραφέας τῆς *Μυθιστορίας* πρέπει νὰ πῆρε ὡς πρότυπο κάποιον κείμενο τῆς *Διήγησης* τὸ ὁποῖο ἔμοιαζε μὲ τὶς μεταγενέστερες διασκευές ὡς πρὸς τὴ διάρθρωση τῶν διδασχῶν: διέθετε δηλαδὴ δύο διαφοροποιημένες σειρὲς διδασχῶν, ἐνσωματωμένες ὀργανικὰ σὲ διαφορετικὰ σημεῖα τῆς δράσης (ὄχι μὴ ἐνιαία συναγωγή στὸ τέλος, ὅπως τὸ ἀρχαιότερο ἀραμαϊκὸ κείμενο τῆς Ἐλεφαντίνης). Ἡ πρώτη συλλογὴ τοποθετοῦνταν στὸ σημεῖο τῆς ἐκπαίδευσης τοῦ Ναντίν ἀπὸ τὸν θετὸ πατέρα του καὶ παρεῖχε τὰ σοφὰ παραγγέλματα καὶ γνωμικὰ μὲ τὰ ὅποια ὁ Ἀχικάρ μόρφωσε τὸν νεαρὸ ἀνηψιό του. Ἡ δευτέρη βρισκόταν στὸ τέλος, στὴ σκηνὴ τῆς τιμωρίας τοῦ ἀχάριστου νέου, καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τρομερὲς ἐπικριτικὲς παραβολές, μὲ τὶς ὁποῖες ὁ Ἀσσύριος σοφὸς καυτηρίαζε τὴν προδοσίαν τοῦ θετοῦ γιοῦ του.

Ὁ συγγραφέας τῆς *Μυθιστορίας* συγχώνευσε σὲ μίαν ἐνότητα στοιχεῖα καὶ ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς γνωμικὲς ἀκολουθίες. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, τὰ ρητὰ τῆς *Μυθιστορίας* μοιάζουν μὲ τὴν πρώτη συλλογὴ τῶν μεταγενέστερων διασκευῶν (τὶς ἐκπαιδευτικὲς διδασχές), ἐνῶ ὡς πρὸς τὴ θέση καὶ τὴν ἀφηγηματικὴ λειτουργία ταυτίζονται μὲ τὴ δευτέρη (τὶς ἐπικριτικὲς παραβολές), καθότι ἐκφωνοῦνται πρὸς νουθεσίαν καὶ τιμωρίαν τοῦ νεαροῦ Ἡλίου. Ἐνῶ ὅμως οἱ ἀνατολικὲς ἐκδοχὲς χρησιμοποιοῦν γιὰ τιμωρίαν τοῦ νεαροῦ τοὺς φοβερὸς ἐπικριτικοὺς μύθους, τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τοποθετεῖ στὸ στόμα τοῦ σοφοῦ ἡπίας παραινέσεις γενικῆς ὑφῆς, ἄσχετες μὲ τὸ ἔγκλημα τοῦ ἀποδέκτη. Τοῦτο ἔγινε προφανῶς γιὰ νὰ ἀπαλειφθεῖ ἡ σκληρότητα τοῦ Ἀχικάρ καὶ νὰ παρουσιαστεῖ ὁ Αἰσώπος πιὸ ἡπιος καὶ ἐπιεικής, σύμφωνα μὲ τὸν ἀνθρωπισμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔργου.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς περισσότερους μελετητές, ποὺ θεωροῦν τὰ γνωμικὰ τοῦ Αἰσώπου ἄσχετα πρὸς τὶς διδασχές τοῦ Ἀχικάρ, ἡ ἀναλυτικὴ σύγκριση τῶν πρώτων μὲ τὶς δευτέρες ἀποδεικνύει τὸ ἀντίθετο. Πολλὰ γνωμικὰ τοῦ Αἰσώπου ἀντιστοιχοῦν πρὸς διδασχές τῆς Ἐλεφαντίνης ἢ τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν μεταγενέστερων διασκευῶν. Συχνὰ οἱ ἀναλογίες ἀφοροῦν μόνο

τὸ περιεχόμενο (παρόμοιο ἠθικολογικὸ θέμα ἢ βασικὴ ιδέα). Ἀρκετὲς φορές, ὅμως, τὸ ἑλληνικὸ καὶ τὸ ἀνατολικὸ γνωμικὸ μοιράζονται κοινὸς ἐκφραστικὸς τρόπος, λέξεις-κλειδιά ἢ σχήματα λόγου (μεταφορές, παρομοιώσεις κ.ἄ.). Ἐνίοτε ἐπιδεικνύουν τὸν ἴδιον χαρακτηριστικὸ συνδυασμὸ θεμάτων καὶ ιδεῶν, καθὼς καὶ ἰσχυρὲς ὁμοιότητες στὴ διατύπωση. Ὁ συγγραφέας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔργου ἐπέφερε ποικίλες μεταβολὲς στὶς ἀνατολικὲς διδαχές, προκειμένου νὰ τίς προσαρμόσει πρὸς τὴν πλοκὴ τῆς *Μυθιστορίας* ἢ πρὸς τὸν ἰδιαιτέρο χαρακτήρα τοῦ πρωταγωνιστῆ τῆς. Ἐπίσης, συγχώνευσε ἀνατολικὰ ρητὰ μεταξύ τους, ἢ ἀφομοίωσε τὴ διατύπωσή τους πρὸς κάποιον γνωστὸ ἑλληνικὸ ἀπόφθεγμα (π.χ. ρητὸ τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν ἢ μενάνδρειο μόνοστιχο). Ἡ ἀπομίμηση τέτοιων διάσημων ἑλληνικῶν ρητῶν εἶχε σκοπὸ νὰ ἐξελληνίσει τίς διδαχὲς τοῦ Ἀνατολίτη Ἀχιάρ, καθιστώντας τες πιὸ εὐληπτες γιὰ τὸ ἑλληνικὸ κοινό.

Ἡ μελέτη συμπληρώνεται μὲ «Συμπεράσματα», ὅπου συνοψίζονται ὅλα τὰ πορίσματα τῆς συγκριτικῆς ἀνάλυσης καὶ σκιαγραφεῖται ἡ εἰκόνα τοῦ Ἑλληνα συγγραφέα. Στὸ τέλος παρατίθενται ἀναλυτικὰ εὐρητήρια ὀνομάτων, ἀρχαίων χωρίων καὶ βασικῶν θεμάτων.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 10ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2013

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ

Ὁ Πρόεδρος κ. Σπύρος Α. Εὐαγγελᾶτος ἀναγγέλλει τὸν θάνατο τοῦ
Ἀκαδημαϊκοῦ Σπύρου Εὐ. Ἰακωβίδη.

Ἡ Ὀλομέλεια τηρεῖ ἐνὸς λεπτοῦ σιγή εἰς μνήμην τοῦ ἐκλιπόντος.

ΣΠΥΡΟΣ ΕΥ. ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ
(28 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1922-16 ΙΟΥΝΙΟΥ 2013)

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ
κ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

Από τις πολύ σημαντικές στιγμές της Ακαδημίας είναι όταν εκλέγεται ένας νέος Ακαδημαϊκός. Όσοι τον ψήφισαν στηρίζουν πάνω του ελπίδες και τρέφουν προσδοκίες. Περνάει ο καιρός, ο νέος συνάδελφος φανερώνει εκείνο που πραγματικά είναι. Λίγες φορές απογοητεύει, ο κανόνας όμως είναι η ικανοποίηση και η εμπιστοσύνη.

Η δεύτερη σημαντική στιγμή της Ακαδημίας είναι όταν χάνεται ο συνάδελφος εκείνος με τον οποίο συμβάδιζες χρόνια στον δρόμο της επιστήμης, της τέχνης, όταν φεύγει ο συνεργάτης σου και συναγωνιστής μέσα στο σπίτι των Μουσών. Γιατί το ιδιότυπο τούτο δημιουργήμα, η Ακαδημία, αποκτά την ουσία της ύποστασής του από ένα στοιχείο, από εκείνους που την απαρτίζουν, τους Ακαδημαϊκούς, που της δίνουν μορφή, χαρακτήρα και κατεύθυνση.

Τό προίμιο είναι αναγκαίο για να τονιστεί ότι η σημερινή μας συγκέντρωση διαφέρει από την προηγούμενη, της Πέμπτης 13 Ιουνίου. Δεν είναι μαζί μας ο Σπύρος Ιακωβίδης. Ούτε εκείνο το πρωινό ήταν το απόγευμα τον είδα στο σπίτι του, τελευταία φορά. Μιλήσαμε, για τί άλλο, για την Ακαδημία και τα βιβλία του που τυπώνονταν. Χωριστήκαμε για πάντα. Και τώρα θα προσπαθήσω να τον φέρω κοντά μας αρχίζοντας, όπως και οι αρχαίοι που υπηρετούσαμε ο Σπύρος κι εγώ αρχίζοντας από τους προγόνους.

Ὁ Σπῦρος Ἰακωβίδης ἦταν γιὸς τοῦ Στάθη Ἰακωβίδη ἀπὸ τὴν Πάφο τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ἡλέκτρας Λέκα. Ὁ παππούς του Σπύρος Λέκας* εἶχε πάρει τὴ Βέρθα, κόρη τοῦ Ἀθανασίου Ρουσοπούλου (1823-1898), καθηγητὴ τῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν (1855-1885). Γιὸς τοῦ Ἀθανασίου ἦταν ὁ Ὅθων Ρουσόπουλος (1855-1922), διαπρεπὴς καθηγητῆς τῆς Χημείας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ συντήρηση ἀρχαίων χαλκῶν καλλιτεχνημάτων. Ὁ Σπῦρος λοιπὸν ἦταν δισηγρονὸς τοῦ Ἀθανασίου Ρουσοπούλου.

Ἐγγόνια τοῦ Ἀθανασίου ἦσαν ὁ Θάνος Βελούδιος (1895-1992), ἀπὸ τοὺς πρώτους Ἑλληγες ἀεροπόρους, ποὺ προσγειώθηκε στὴν Προύσα στὶς 25 Ἰουνίου 1920 καὶ ὕψωσε ἐκεῖ τὴν ἐλληνικὴ σημαία, καὶ ἡ Μαρίκα Βελουδίου (1894-3 Δεκεμβρίου 1989), διάσημη ξεναγός, συνομήλικη καὶ φίλη μὲ τίς μεγάλες μορφές τῆς ἐλληνικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ τῆς Ἀκαδημίας, ὅπως ὁ Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος καὶ ὁ Σπῦρος Μαρινάτος. Τὰ δύο ἀδελφία, ὁ Θάνος καὶ ἡ Μαρίκα, ὑπῆρξαν συνεργάτες τοῦ Ἀγγέλου Σικελιανοῦ στὶς δελφικὲς ἐορτές. Καὶ γιὰ νὰ ὀλοκληρώσω τίς ἀρχαιολογικὲς καταβολές τοῦ Σπύρου Ἰακωβίδη μνημονεύω ὅτι ἡ Σοφία, κόρη Ἀθανασίου Ρουσοπούλου, ἦταν σύζυγος τοῦ Ernst Pfuhl (17.11.1876-7.8.1940), ἐπιφανοῦς ἀρχαιολόγου καὶ ἱστορικοῦ τῆς ἀρχαίας τέχνης, τοῦ ὁποῖου τὸ τρίτομο μνημειῶδες σύγγραμμα γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἀγγειογραφία καὶ ζωγραφικὴ εἶναι ἀφιερωμένο στὴν Ἑκατονταετηρίδα τῆς Ἀπελευθέρωσης τῆς Ἑλλάδος, δηλαδὴ στὸ '21. Ὁ Σπῦρος εἶχε διατηρήσει ζωηρὴ τὴν εἰκόνα τῶν ἐπισκέψεών του στὸ σπίτι τῶν γονιῶν του. Ὁ Ernst Pfuhl καὶ ἡ Σοφία ἀναπαύονται ἐδῶ στὴν Ἀθήνα, πλάι στὸν Σπῦρο.

Ὁ Σπῦρος Ἰακωβίδης ἔζησε καὶ μεγάλωσε στὸ πατρικὸ σπίτι τῆς ὁδοῦ Λυκαβηττοῦ καὶ Ἀλεξάνδρου Σούτσου στὴν πάνω δεξιὰ γωνία ἀνεβαίνοντας τὸν δρόμο. Ὅσες φορές περνούσαμε ἀπὸ ἐκεῖ γυρίζοντας ἀπὸ τίς συνεδρίες τῆς Τρίτης καὶ τῆς Πέμπτης, μοῦ ἔδειχνε τὸ σημεῖο τοῦ σπιτιοῦ του. Σήμερα τὸ κατέχει νεώτερο κτίσμα.

Τίς γυμνασιακὲς του σπουδὲς ἔκανε στὸ Πειραματικὸ Σχολεῖο τῆς Σκουφᾶ στὴ δεκαετία τοῦ '30, καὶ στὸ Πανεπιστήμιο γράφτηκε τὴ χρονιά τοῦ Πολέμου, τὸ 1940. Ὅσοι ἔζησαν ἐκεῖνες τίς μέρες γνωρίζουν ὅτι ξαφνικὰ ὅλα ἄλλαξαν· ὁ πόλεμος δημιούργησε ἓνα φοβερὸ κενὸ στὴν κοινωνία. Ὅλοι

* Ἀρχηγὸς τοῦ Ὑγειονομικοῦ τοῦ Στρατοῦ.

οί άντρες στρατεύσιμης ηλικίας έφυγαν για τὸ μέτωπο. Έπαγγελματίες, υπάλληλοι, δάσκαλοι, καθηγητές, γιατροί, μηχανικοί χάθηκαν ἀπὸ τὸν καθημερινὸ κόσμο. Τὰ σχολεῖα έκλεισαν, τὰ πανεπιστήμια τὸ ἴδιο. Οἱ σχετικὰ νεώτεροι πὸν δὲν στρατεύτηκαν, οἱ πάνω ἀπὸ τὰ 45, πῆγαν στὴν ἀεράμυνα. Μιλῶ πάντα γιὰ τὴν Ἀθῆνα καὶ τὸν Πειραιᾶ.

Ὁ Σπῦρος, πρωτοετῆς φοιτητῆς ἀλλὰ ὄχι στρατευμένος ἐξ αἰτίας τῆς μικρῆς ηλικίας του, ἐπιστρατεύτηκε ἐθελοντικὰ ἀλλοῦ, στὴν ἀπόκρυψη τῶν ἀρχαίων τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου. Πλᾶι στοὺς μεγάλους τῆς Ἀρχαιολογίας, τὴ Σέμνη Καρούζου, τὸν Alan Wace, τὸν Otto Walter, τὸν Μαρίνο Καλλιγᾶ, τὸν Σπῦρο Μαρινᾶτο καὶ τοὺς τεχνίτες καὶ τοὺς φύλακες. Ὅλους αὐτοὺς παράστεκαν οἱ νεοφώτιστοι Ἀθηναῖοι Καλογεροπούλου καὶ Σπῦρος Ἰακωβίδης. Ἐκεῖνος εἶχε ἀναλάβει εἰδῶλια, τὶς Ταναγραῖες. Τὰ ἄπειρα αὐτὰ πῆλινα ἀντικείμενα τὰ τύλιγε προσεκτικὰ σὲ ἐφημερίδες καὶ ὅτι ἄλλο διαθέσιμο κατάλληλο χαρτί ὑπῆρχε καὶ τὰ τοποθετοῦσε σὲ κιβώτια πὸν κρύφτηκαν σὲ σπηλιές καὶ σὲ καταφύγια γιὰ νὰ μείνουν ἐκεῖ χρόνια.

Τὸ Πανεπιστήμιο δὲν λειτουργοῦσε τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ πολέμου καὶ δὲν ἔχουμε ἀκόμη καμιά διήγηση γιὰ τὴν τότε ζωὴ του. Ὁ Σπῦρος μοῦ εἶχε πεῖ πὸς ὁ Μαρινᾶτος εἶχε συγκροτήσει μιὰ μικρὴ ομάδα φοιτητῶν στὴν ὁποία δίδασκε στὸ σπίτι του, στὴν ὁδὸ Πολυλᾶ, γιὰτὶ ἡ τραγικὴ λήξη τοῦ πολέμου ἔφερε πίσω ὅσους ἐπέζησαν ἀλλὰ ὄχι τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ὁμαλότητα. Καὶ σ' αὐτὴν, τὴν ὁμαλότητα, ἀνήκει ἡ λειτουργία τοῦ Πανεπιστημίου. Ὁ Κωνσταντῖνος Ρωμαῖος, καθηγητῆς στὴ Θεσσαλονίκη καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας μας, εἶχε γυρίσει στὸ χωριὸ του, στοῦ Βούρβουρα τῆς Ἀρκαδίας, γιὰ ἐπισιτιστικὸς λόγους. Ὁ Σπῦρος, λιγὸλογος ἕως σιωπηλός, δὲν μοῦ διηγῆθηκε ποτὲ πὸς πέρασε ἐκεῖνα τὰ χρόνια, ἀπὸ τὸ '41 ἕως τὸ '44. Ἔχουμε ὅμως πληροφορίες ἀπὸ τρίτους ὅτι τὸ 1942 ἦταν μέλος τῆς ἀντιστασιακῆς ὀργάνωσης «Περὶ Ταξιαρχία», παραρτήματος τῆς ὀργάνωσης «Ὀμηρος». Καὶ οἱ δύο ὀργανώσεις πρόσκεινταν στὸ Ἐνωτικὸ Κόμμα τοῦ Παναγιώτη Κανελλόπουλου. Στὸν «Ὀμηρο» μετεῖχαν οἱ συνταγματάρχες Κωνσταντῖνος Δόβας καὶ Στυλιανὸς Κιτριλάκης, πὸν θὰ βρεθοῦν σὲ λίγα χρόνια στὸν δρόμο τοῦ Σπύρου.

Ἡ συμμετοχὴ του στὴν «Περὶ Ταξιαρχία» τὸν σπρώχνει ὄλο καὶ βαθύτερα στὸν κόσμο τῆς Ἀντίστασης στὴν Ἀθῆνα. Στὸ τέλος τοῦ Νοέμβρη τοῦ 1942 εἶναι ὑποψήφιος Πρόεδρος τοῦ ΤΑΦ, «Ταμείου Ἀλληλεγγύης Φοιτητῶν», πὸν κυριαρχεῖται ἀπὸ στοιχεῖα ἀντίθετης πολιτικῆς παράταξης. Οἱ ἀρχαιρεσίες ὅμως δὲν ἔγιναν καὶ ἐπῆλθε συμπλοκὴ στὴν «ὕπόγρα»,

κάτω από τὸν κινηματογράφο Ἴρις, μὲ πολλοὺς πληγωμένους, πρόσωπα γνωστότατα.

Τὸ 1943 ἡ κατάσταση ἀνάμεσα στὶς ἀντίπαλες ὀργανώσεις ἐπιδεινώνεται. Συχνὲς εἶναι οἱ συμπλοκὲς μεταξὺ τῶν φοιτητῶν μὲ αὐτοσχέδια ὄπλα, πριονισμένους τενεκέδες τοῦ συσσιτίου, μαχαίρια καὶ ρόπαλα. Στὴν πρώτη γραμμὴ ὁ Σπῦρος καὶ γύρω του πάλι πρόσωπα ποὺ διέπρεψαν ἀργότερα στὰ γράμματα καὶ τὶς ἐπιστῆμες. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἀντίπαλοι. Τὸ 1944 τὰ πράγματα γίνονται σοβαρώτερα. Ὁ Σπῦρος μετέχει στὴ PAN καὶ εἶναι ὄπλισμένος. Ἀλλὰ ἡ ἀντιστασιακὴ δράση τότε συμβαδίζει καὶ μὲ τὰ μαθήματα στὸ Πανεπιστήμιο, ὅταν γίνονταν. Γιατὶ ἡ Κατοχὴ, περίοδος τραχικὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνες, κυριαρχεῖται ἀπὸ μιὰν ἄνθιση πνευματικὴ μὲ ἐκδοσὴ πλήθους φιλολογικῶν-λογοτεχνικῶν περιοδικῶν καὶ βιβλίων, μὲ ἐκδότες καὶ συνεργάτες ποὺ διέπρεψαν στὰ ἐπόμενα χρόνια. Οἱ *Μαυρόλυκοι* τοῦ Θανάση Πετσάλη τελειώνουν τὸν Γενάρη τοῦ '44, ἡ *Άμοργός* τοῦ Γκάτσου ἐκδίδεται τὸ '43, ἡ σειρὰ τοῦ «Γλάρου» βγαίνει στὴν Κατοχὴ. Ἡ λεγόμενη «Δίκη τῶν Τόνων» ἄρχισε μὲ τὴ συνεδρίαση τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῆς Ἀθήνας στὶς 31 Ὀκτωβρίου 1941, μὲ τὴν πείνα, καὶ ἡ δέμηνη ἀργία-ποινὴ τοῦ Ἰωάννη Κακριδῆ κοινοποιήθηκε στὶς 17 Σεπτεμβρίου 1942. Ἡ συνέχεια τῆς ὑπόθεσης, ἡ «Ἀντιδικία τῶν Τόνων», ἄρχισε στὶς 3 Μαρτίου 1943 μὲ ὁμιλία τοῦ Ἀντωνίου Χατζῆ καὶ ὀλοκληρώθηκε στὶς 14 Ἰουλίου μὲ τὴν ὁμιλία τοῦ Ἰωάννου Καλιτσουνάκη. Ὑπῆρχε λοιπὸν Πανεπιστήμιο καὶ μαθήματα, ἀλλὰ μᾶς λείπει, ὅπως εἶπα, ἡ ἱστορία του ἐκείνων τῶν μαῦρων χρόνων.

Ἡ συμμετοχὴ τοῦ Σπύρου στὴν Ἀντίσταση στὴν Ἀθήνα θὰ συνεχιστεῖ ἕως καὶ τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ '44. Τὸ ἀντάρτικο ἔχει φουντώσει πιά καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ μεριές. Ὁ Σπῦρος κατατάσσεται στὶς Ἐθνικὲς Ὁμάδες Ἀνταρτῶν τοῦ Ναπολέοντος Ζέρβα καὶ ἐγκαταλείπει τὴν Ἀθήνα γιὰ τὰ βουνὰ τῆς Ἠπείρου. Δὲν ἄφισε καμιὰ περιγραφὴ τῆς ἐκεῖ ζωῆς του, ξέρω ὅμως ἀπὸ σκόρπιες διηγήσεις του πὼς ἔλαβε μέρος σὲ αἱματηρὲς ἐπιχειρήσεις στὴ Θεσπρωτία, καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Γερμανῶν βρέθηκε, ἀντάρτης ἀκόμη, στὴν Κέρκυρα, ὅπου καὶ γνώρισε τὸν ἐκεῖ Ἐφορο Ἀρχαιοτήτων Γιάννη Παπαδημητρίου, κατόπιν Γενικὸ Ἐφορο, ποὺ ἦταν μέλος τοῦ ΕΑΜ Κερκύρας. Θὰ ἦταν μιὰ περίεργη συνάντηση γιατί ὁ Παπαδημητρίου, παλιὸ μέλος τοῦ Κλάδου, εἶχε φιλικὲς σχέσεις μὲ τὸν δάσκαλο τοῦ Σπύρου, τὸν Σπυρίδωνα Μαρινᾶτο.

Τελείωσε ὁ πόλεμος, πέρασαν τὰ Δεκεμβριανά, τὰ σχολεῖα καὶ τὰ Πανεπιστήμια ἄρχισαν νὰ λειτουργοῦν. Ὁ Σπῦρος γύρισε πίσω στὶς αἴθουσες

τῆς Φιλοσοφικῆς συνεχίζοντας τίς σπουδές του. Τὸ πτυχίον ἔλαβε τὸ 1946. Μοῦ ἔχει διηγηθεῖ μάλιστα πῶς ἐξετάστηκε ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο Χατζῆ στὸ σπίτι του. Καθὼς ἦταν ὄπλισμένος ἀκόμη ὁ Σπῦρος, ὅπως καὶ ἀρκετοὶ μεγαλύτεροι συμμαθητές μου, ἡ ἐμφάνισή του προκάλεσε τρόμον στὸν Χατζῆ, ποὺ δὲν διακρινόταν γιὰ τὴ γενναιότητά του. Ἐκεῖνα τὰ χρόνια ὑπῆρχε ἕνας πόλεμος ἐσωτερικός, ἐμφύλιος, καὶ ὁ Χατζῆς δικαιολογημένα δὲν ἤξερε τί νὰ ὑποθέσει καὶ πῶς νὰ φερθεῖ, ἔχοντας νὰ ἐξετάσει ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἔναν ὄπλισμένο καὶ ἀρειμάνιο φοιτητή.

Ὁ Σπῦρος μετὰ τὸ Ἀντάρτικο στρατεύτηκε γιὰ νὰ ὑπηρετήσει καὶ τὴ στρατιωτικὴ του θητεία. Καὶ τότε τοὺς ἐπιστήμονες ξεχνοῦσαν νὰ τοὺς ἀπολύσουν. Ἔμεινε χρόνια στὸν στρατὸ ἑφεδρος ἀνθυπολοχαγός, χωρὶς νὰ παραμελεῖ τὴν Ἀρχαιολογία. Μὲ τὴ στολὴ ἔλαβε μέρος στὸν διαγωνισμό πρόσληψης Ἐπιμελητῶν Ἀρχαιοτήτων τοῦ 1949, πέτυχε μαζὶ μὲ ἄλλους στρατευμένους ὅπως ὁ Στυλιανὸς Ἀλεξίου, ἀλλὰ δὲν διορίστηκε ἕως τὸ 1952 ποὺ ἀπολύθηκε ἀπὸ τὸν στρατό. Στὸ μεταξύ διάστημα ὑπηρετήσε σὲ διάφορες ὑπηρεσίες καὶ μονάδες καὶ τελείωσε τὴ θητεία του στὰ γραφεῖα τῶν στρατηγῶν Στυλιανοῦ Κιτριλάκη, Κωνσταντίνου Δόβα καὶ Ἀλεξάνδρου Παπάγου.

Τὸ 1952, ἐλεύθερος ἀπὸ στρατιωτικὲς ὑποχρεώσεις, τοποθετήθηκε στὴν Ἀκρόπολη Ἐπιμελητῆς Ἀρχαιοτήτων. Ἐφορος-Διευθυντῆς ἦταν ὁ Γιάννης Μηλιάδης (1895-1975), σημαντικὴ μορφή τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, πεζογράφος, ποιητῆς, κριτικὸς καὶ ἀρχαιολόγος, συμφοιτητῆς μὲ τοὺς Καρούζους καὶ τὸν Μαρινᾶτο, μαθητῆς ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι σύγχρονοὶ του τοῦ Χρήστου Τσουντα. Ὁ Μηλιάδης εἶχε ἐκλεγεῖ τὸ 1944 Ἐθνοσύμβουλος τῆς ΠΕΕΑ (Πολιτικὴ Ἐπιτροπὴ Ἐθνικῆς Ἀπελευθέρωσης), πρὶν γνωστῆς ὡς «Κυβέρνησης τοῦ Βουνοῦ». Παρὰ τοὺς διαξίφισμούς μεταξὺ τους κατὰ τὴν πρώτη τους συνάντηση—τοὺς χωρίζαν τὰ πολιτικὰ φρονήματα—ἡ συνεργασία τους ὑπῆρξε ἀρμονικὴ· ὁ Μηλιάδης ἦταν ἄνθρωπος καλός, συμπαθὴς καὶ αὐστηρὸς στὴν Ὑπηρεσία. Ἡ ἐποχὴ του ἔχει μείνει θρυλικὴ καὶ εἶναι πλῆθος οἱ ἱστορίες ποὺ κυκλοφόρησαν γιὰ τὴν τάξη ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἀκρόπολη στὰ χρόνια του.

Ὁ Σπῦρος ἐκτελοῦσε τὰ καθήκοντα τοῦ Ἐπιμελητῆ, ἐπίβλεψη χώρων, ἀνασκαφές στὴν Ἀθήνα, ποὺ δὲν μνημονεύω. Βρίσκονται ὅλες στὴν ἐργογραφία του καὶ στὸ ὑπόμνημά του πρὸς τὴν Ἀκαδημία.

Ἡ θητεία του στὴν Ἀκρόπολη τοῦ ἐπέτρεψε νὰ μελετήσῃ μὲ ἀνεση καὶ ὑπηρεσιακὴ εὐχέρεια τὰ μυκηναϊκὰ λείψανα ἐπάνω στὸν Βράχο καὶ ἀποτελεσματικῶς τῆς μελέτης του καὶ μικρῶν ἀνασκαφῶν ὑπῆρξε ἡ διδακτορικὴ του

διατριβή *Ἡ Μυκηναϊκὴ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν*, πού ἐκδόθηκε τὸ 1962. Τέσσερις βιβλιοκρισίες, δύο τοῦ Oscar Broneer, τοῦ Hector Catling καὶ τοῦ Fritz Schachermeyr, χαρακτηρίζουν τὸ ἔργο τοῦ σαραντάχρονου τότε Σπύρου ὡς τὸ βασικὸ ἔργο γιὰ τὴ μυκηναϊκὴ Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας, ὑπόδειγμα μεθόδου. Καὶ οἱ τρεῖς διάσημοι ἀρχαιολόγοι ἐπαινοῦν ἕνα ἄλλο προσὸν τοῦ Σπύρου: τὰ ὠραῖα σχέδια πού κοσμοῦν τὸ βιβλίο, ἔργα δικὰ του. Καὶ σ' αὐτό, στὸ ἀνασκαφικὸ σχέδιο, ὑπῆρξαν, ἐκεῖνος καὶ ὁ Τάκης Θεοχάρης, οἱ πρῶτοι Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι πού σχεδίαζαν οἱ ἴδιοι τὶς ἀνασκαφές τους, μὲ μακρυνὸ πρόδρομο τὸν Βασίλειο Λεονάρδο (1857-1930).

Ἡ ὑπηρεσία του στὸν Κλάδο τερματίστηκε μετὰ δύο χρόνια, τὸ 1954. Μετάθεσή του στὴν Κέρκυρα, τὴν ὁποία δὲν ἀποδέχτηκε, καὶ ἄλλοι λόγοι τὸν ὀδήγησαν σὲ παραίτηση ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία, ἡ ὁποία ἔχασε ἕνα σημαντικὸ στέλεχός της. Ἡ Ὑπηρεσία ἀριθμοῦσε τότε 25 Ἐφόρους καὶ Ἐπιμελητές, σήμερα ξεπερνᾷ τὴ χιλιάδα. Δύο χρόνια μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Σπύρου καὶ ἕως τὸ 1959 θὰ διοριστοῦν ἀκόμη ἑννέα Ἐπιμελητές, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ὁμιλῶν, καὶ τὰ μέλη τῆς Ὑπηρεσίας θὰ γίνουν 33 γιὰ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, λιγώτερα καὶ ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ δράση τοῦ Σπύρου δὲν διακόπηκε. Τὸ 1953 ἄρχισε τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου τῆς Περαιτῆς στὸ Πόρτο Ράφτη, πού κράτησε ἕως τὸ 1963. Κατὰ τὸ διάστημα 1954-1965 συνεργαζόταν μὲ τὸν Σπυρίδωνα Μαρινᾶτο στὶς ἀνασκαφές του τῆς Μεσσηνίας. Τὰ δύο χρόνια 1955-1956 ἦταν βοηθὸς καὶ τοῦ Γεωργίου Μυλωνᾶ στὶς ἀνασκαφές Ἐλευσίνος καὶ τὸ διάστημα 1958-1975 συνεργάτης του στὶς ἀνασκαφές τῶν Μυκηνῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πού εἶχαν ξαναρχίσει. Ἡ συνεργασία συνεχίστηκε κατὰ τὰ ἔτη 1984-1987 στὶς Μυκῆνες, μὲ τὸν Σπύρο συνδιευθυντὴ τῶν ἀνασκαφῶν.

Κατὰ τὸ διάστημα 1972-1974 διετέλεσε συνεργάτης τοῦ Σπυρίδωνος Μαρινάτου στὴ φημισμένη ἀνασκαφὴ στὸ Ἀκρωτήρι Θήρας καὶ τὸ 1988, μὲ τὸν θάνατο τοῦ Γεωργίου Μυλωνᾶ, ὀρίστηκε ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία Διευθυντὴς τῶν ἀνασκαφῶν στὶς Μυκῆνες, τὶς ὁποῖες συνέχισε χωρὶς διακοπὴ ἕως τὸ 2013.

Ἀκόμη στὰ χρόνια 1979-1991 ὁ Σπύρος Ἰακωβίδης ἀνέσκαψε, μὲ διακοπές, τὴ μυκηναϊκὴ ἀκρόπολη τοῦ Γλαῦ, νησί στὴν ἀρχαιότητα, σήμερα στὸ μέσον τῆς πεδιάδας τῆς Κωπαΐδας, συνεχίζοντας καὶ ὀλοκληρώνοντας τὶς ἔρευνες τοῦ André de Ridder (1894) καὶ τοῦ Ἰωάννου Θρεψιάδη (1955-1961).

Παράλληλα πρὸς τὶς ἀνασκαφικὲς καὶ δημοσιευτικὲς δραστηριότητές του δίδαξε σὲ διάφορα Πανεπιστήμια: τὰ χρόνια 1970-1974 στὸ Καποδιστριακὸ, τὸ 1976-1977 στὰ Πανεπιστήμια τοῦ Marbourg καὶ τῆς Χαϊδελβέργης, καὶ ἀπὸ τὸ 1978 ἕως τὸ 1991 διητέλεσε καθηγητὴς τῆς Κλασικῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πενσυλβάνιας, στὴ Φιλαδέλφεια τῶν ΗΠΑ.

Γιὰ τὴν περίοδο 1952-1991, περίπου 40 χρόνια, σὰς μίλησα πολὺ συνοπτικὰ μόνον γιὰ τὸ μὴν ὑπάρξει κενὸ στὴ μνήμη σας ὡς πρὸς τὴν πορεία του, τὴν ὁποία κάπως ἀναλυτικὰ ἐξέθεσα γιὰ τὰ ἔως τὸ 1944 χρόνια. Ἀπομένει τὸ σπουδαιότερο μέρος τῆς ζωῆς τοῦ Σπύρου Ἰακωβίδη καὶ ἡ δράση του ἕως τὶς 16 Ἰουνίου τῆς χρονιᾶς τούτης.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας στὶς ἀρχές τοῦ 1828, στὸν περίφημο προτροπικὸ του λόγο πρὸς τὸν τριαντάχρονο χρυσοπυμένον Γεώργιο Μαυρομιχάλη, δευτερότοκο γιὸ τοῦ Πετρόμπεη καὶ δολοφόνου τοῦ Κυβερνήτη στὶς 27 Σεπτεμβρίου 1831, εἶχε εἰπεῖ ἐκείνη τὴ φράση ποὺ ἰσχύει πάντα: «δὲν ζῆ ὁ ἄνθρωπος, ζῆ τὸ ἔργον του». Ὁ Σπῦρος δὲν εἶναι ἀνάμεσά μας, ἐδῶ μπροστά μου ποὺ ἀνταλλάσσαμε νοήματα, ζεῖ στὶς ἀναμνήσεις μου ποὺ θὰ χαθοῦν μαζί μου, ἀλλὰ θὰ ζεῖ εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔργο του τὸ στέρεο, ποὺ μᾶς ἄφισε καὶ τὸ βρίσκουμε στὴ βιβλιοθήκη μας καὶ σ' ὅλες τὶς βιβλιοθηκὲς τῶν ἀρχαιολόγων. Καὶ αὐτὸ τὸ ἔργο εἶναι μεγάλο, πρωτότυπο καὶ πρωτοπόρο.

Τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Περαιτῆς ἡ δημοσίευση ἔγινε τὸ 1969-1970 καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς μεγάλους τόμους. Θέμα τῆς εἶναι 219 τάφοι ποὺ ἔδωσαν 2000 ἀγγεῖα καὶ πολλὰ ἄλλα κτερίσματα. Δὲν θὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὰ εὐρήματα ἀλλὰ πρῶτον μὲ τὸ ὅτι ἡ μελέτη του αὐτῆ μᾶς χάρισε μιὰ νέα χρονολογικὴ περίοδο τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, αὐτὴν ποὺ ὁ Ἰακωβίδης ὀνόμασε Ὑστεροελλαδικὴ III Γ περίοδο (1190-1075), ἕνα διάστημα 115 χρόνων περίπου, καὶ δεύτερον ὅτι κατὰ τοὺς λόγους του «ὁ μυκηναϊκὸς κόσμος πέρασε στὸ τέλος του ἀπὸ μιὰ περίοδο μαρασμοῦ καὶ βαθμιαίας παρακμῆς, χωρὶς ἐνδείξεις ἀπότομων ἢ βιαίων μεταβολῶν». Οἱ κριτικὲς ὑπῆρξαν ἐνθουσιώδεις. Ὁ Melvin Popham, ἀφοῦ παινέψει ἀπροκάλυπτα τὴ μέθοδο τῆς ἀνασκαφῆς, χαρακτηρίζει τὴ δημοσίευση ὡς «τὴ μέγιστη τιμὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης». Τὸ ἴδιο ἐνθουσιώδεις εἶναι καὶ οἱ ἄλλοι διάσημοι κριτικοί, ἡ Helen Waterhouse, ὁ Fritz Schachermeyr καὶ ὁ εἰδικώτατος Vincent Robin d'Arba Desborough.

Τὸ 1973, ὄντας καθηγητὴς στὸ Καποδιστριακὸ, δημοσίευσε ἕνα βιβλίον μὲ τίτλο *Αἱ Μυκηναϊκαὶ Ἀκροπόλεις*, μὲ τὸ ὁποῖο περιέγραφε καὶ ἀνέλυε τὴ σημασία καὶ τὸν σκοπὸ αὐτῶν τῶν ὄχυρῶν συγκροτημάτων τῶν Μυκηναίων.

Το ίδιο βιβλίο, μεταφρασμένο στα αγγλικά έπαυξημένο, εκδόθηκε το 1983 στο Έξωτερικό και εξακολουθεί να αποτελεί το κύριο εργαλείο για τη μελέτη αυτών των φημισμένων όχυρων όπως η Τίρυνς, οι Μυκῆνες, ή Αθήνα, ο Γλαῶς και τώρα ή Μιδέα. Τοῦ εἶχα ζητήσει να το επανεκδώσει ή Αρχαιολογική Ἐταιρεία ἀλλὰ εἶχαν προτεραιότητα οἱ Μυκῆνες.

Ἡ δημοσίευση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Γλαῶ ἐκτείνεται σέ τρεῖς τόμους. Ὁ πρῶτος τοῦ 1989 ἀφορᾷ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς Ἰωάννου Θεοφιλάδη, ποῦ πέθανε πρόωρα. Ὁ δεύτερος τόμος ἐκδόθηκε τὸ 1998 μὲ τὸν τίτλο *Γλαῶς II* καὶ περιέχει τὰ ἀποτελέσματα τῆς δικῆς του ἀνασκαφῆς. "Ἐνας τρίτος τόμος στα αγγλικά ἐκδόθηκε τὸ 2001 καὶ ἀποτελεῖ τὴ σύνθεση ὅλων τῶν ἀνασκαφῶν ποῦ εἶχαν γίνει στὴ μυκηναϊκὴ αὐτὴ ἀκρόπολη καὶ περιλαμβάνει ὅλα τὰ στοιχεῖα, τίς πληροφορίες καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς τριπλῆς πολυετοῦς ἔρευνας, ἔργο πολύτιμο γιὰ τοὺς ξένους, ποῦ δὲν μαθαίνουν πλέον ἑλληνικά.

Δύο χρόνια ἀργότερα, τὸ 2003, ὁ Σπῦρος Ἰακωβίδης μᾶς ἔδωσε, σὲ συνεργασία μὲ τὴν Elisabeth French, κόρη τοῦ Alan Wace, ἕνα μοναδικὸ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ Αρχαιολογία ἔργο, τὸν *Αρχαιολογικὸ Ἄτλαντα τῶν Μυκηρῶν*, στα αγγλικά. Τὸ ἔργο αὐτὸ σᾶς τὸ παρουσίασα στὶς 17 Φεβρουαρίου 2005 καὶ εἶναι πρωτοπόρο διεθνῶς γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ του ἐνημέρωση καὶ ἀκρίβεια καὶ τὴ χαρτογραφικὴ του τελειότητα, καὶ βεβαίως τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ αὐτοῦ τοῦ εἴδους.

Τρία χρόνια μετὰ τὸν Ἄτλαντα, τὸ 2006, ὁ Σπῦρος γύρισε στὸ πρῶτο τοῦ ἔργο, τὴ *Μυκηναϊκὴ Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν*. Τὸ ἔργο, ἐξαντλημένο ἀπὸ χρόνια, μεταφράστηκε ἀγγλικά, πλουτίστηκε μὲ νέες φωτογραφίες καὶ σχέδια καὶ παραδόθηκε στοὺς εἰδικούς ἀνανεωμένο καὶ συγχρονισμένο, πάντα ἀγέραστο.

Τὴν ἴδια χρονιά, 2006, ἐκδόθηκε ὁ πρῶτος τόμος τῆς σειρᾶς τῆς δημοσίευσης τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Μυκηρῶν, ποῦ ὑπολόγιζε ὅτι θὰ ἐκτεινόταν σὲ ἕξι ἢ ὀκτώ. Θὰ περιεῖχε τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν στὶς Μυκῆνες τοῦ Γεωργίου Μυλωνᾶ καὶ τῶν δικῶν του. Ὁ γενικὸς τίτλος εἶναι: *Ἀνασκαφές Μυκηρῶν* καὶ ὁ εἰδικὸς τίτλος τοῦ πρώτου: «Ἡ βορειοδυτικὴ συνοικία». Πρόκειται γιὰ τὴ συνοικία ἀνατολικῶς καὶ πίσω ἀπὸ τὴν Πύλη τῶν Λεόντων, ἐρευνημένη πρῶτα ἀπὸ τὸν Χρῆστο Τσουντα, καὶ ὀλοκληρωμένη ἢ ἀνασκαφῆ καὶ μελέτη τῆς ἀπὸ τοὺς δύο διαδόχους του. Ὁ δεύτερος τόμος εἶναι ἔργο τῆς συνεργατικῆς του Δέσποινας Δανηλίδου καὶ ἔχει τίτλο: «Τὸ "Εργαστήριον" τῶν Μυκηρῶν». Ὁ τρίτος τόμος, γραμμένος ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ συνεργάτες του,

τιτλοφορείται «Η νοτιοδυτική συνοικία» και ο τέταρτος, που κυκλοφορεί αυτές τις ημέρες, φέρει τον ιδιαίτερο τίτλο «Η οικήα στις Πλάκες».

Ένα ακόμη βιβλίο του Σπύρου που ετοιμάζεται αυτό τον καιρό από την Αρχαιολογική Έταιρεία αφορά τις ανασκαφές του δασκάλου του Σπυρίδωνος Μαρινάτου και έχει τίτλο *Ανασκαφαί Μεσσηνίας*. Λέω *Ανασκαφαί*, γιατί —όπως είχαμε καταλήξει με τον Σπύρο— ο Μαρινάτος δεν θα δεχόταν ποτέ τον τίτλο *Ανασκαφές*. Θα περιέχει πλήθος εξάιρετων σχεδίων του Σπύρου, τα όποια είχαν έκπονηθει τα χρόνια των ανασκαφών αυτών αλλά δεν δημοσιεύτηκαν ποτέ. Ελπίζω να σας παρουσιάσω τα δύο τελευταία έργα δύο επιφανών μελών της Ακαδημίας μας, δασκάλου και μαθητή, που τυπώνονται πολύ σύντομα.

Εκτός από τα βιβλία, που δεν τα μνημόνευσα όλα, είναι πλήθος, πολλές δεκάδες, οι ειδικές αρχαιολογικές μελέτες του, όλες για τον μυκηναϊκό κόσμο, με μόνη εξαίρεση μία στα Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών για τη μελανή βαφή των αγγείων της κλασικής εποχής.

Την τελευταία του όμιλία με τίτλο «Ο Γεώργιος Μυλωνάς στις Μυκῆνες», με την οποία σκιαγραφοῦσε τη συμβολή του δασκάλου του στον διαχωρισμό των φάσεων οικόδομησης ενός μέρους της ακρόπολης των Μυκηνών, ἐπρόκειτο να την πει στις 31 Μαΐου 2013. Η ξαφνική ασθένειά του τον ἐμπόδισε να ἔλθει στην Αρχαιολογική Έταιρεία και ἡ όμιλία διαβάστηκε από τον όμιλούντα.

Μιά σύντομη αλλά περιεκτική και πρωτότυπη όμιλία του δεν είναι πολύ γνωστή, γιατί ἔγινε στην Κύπρο στις 6 Μαΐου 2008, όταν αναγορεύτηκε ἐπίτιμος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της πατρίδας του πατέρα του, και τυπώθηκε σε μικρό τεῦχος δύο χρόνια ἀργότερα. Ο τίτλος της είναι «Μυκηναῖοι λαϊκοὶ ζωγράφοι» και τὸ συμπέρασμά της είναι πὼς στὰ μυκηναϊκά χρόνια ὑπῆρχε μιὰ «κατηγορία τεχνιτῶν με περιορισμένες ικανότητες, ἕνα εἶδος πλανοδίων λαϊκῶν ζωγράφων, που ἀναλάμβαναν να εἰκονογραφήσουν τις κατοικίες, τις ἀποθήκες, και γενικῶς τὰ κτίσματα τῶν ἀπλῶν πολιτῶν», κάτι που τὸ διαπιστώνουμε ἰδιαίτερα κατὰ τὸ τέλος της τουρκοκρατίας στή Θεσσαλία ἢ στὰ νησιά του βορείου Αἰγαίου.

Ἐπειτα από 15 χρόνια διδασκαλίας στο Ἐξωτερικό, κυρίως στις ΗΠΑ, ὁ Σπύρος Ἰακωβίδης γύρισε ὀριστικά στην Ἑλλάδα. Στις 13 Ἰουνίου 1991 ἡ Ὀλομέλεια τὸν ἐξέλεξε τακτικὸ μέλος της και ἀπὸ ἐκείνη τὴ στιγμή θὰ ἀποτελέσει ἕναν ἀπὸ τοὺς πλέον συνεπεῖς Ἀκαδημαϊκοὺς. Εἶναι γνωστὸς στοὺς

εδῶ συναδέλφους οἱ ὑποχρεώσεις καὶ τὰ καθήκοντα ποῦ πρέπει συνεχῶς νὰ ἐκπληρώνουν. Ἀνάλαβε ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐποπτεία τοῦ Κέντρου Ἀρχαιότητος. Κατὰ τὸ 1994 καὶ τὸ 2011 ἦταν Πρόεδρος τῆς Τάξεως, κατὰ τὸ διάστημα 2000-2003 διετέλεσε Γραμματεὺς ἐπὶ τῶν Πρακτικῶν, τὸ 2004 ἦταν Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια, ἀπὸ τὸ 1991 ἕως τὸ 2013, ἐκφώνησε πλῆθος ἀνακρινάσεων, ἐπισήμων λόγων, ὁμιλιῶν, παρουσιάσεων καὶ προσφωνήσεων, ἔκανε εἰσηγήσεις γιὰ τὴν ἐκλογή νέων μελῶν καὶ γιὰ τὴν ἀπονομὴ διακρίσεων. "Ὅλα αὐτὰ γίνονταν χωρὶς νὰ παραμερίζει τὴν ἀνασκαφικὴ καὶ συγγραφικὴ ἐργασία του, ποῦ τοῦ ἀπορροφοῦσε κάθε ἐλεύθερο χρόνο του. Ὡς Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας ὑπῆρξε ἄψογος, καὶ προσπαθοῦσε μὲ τέχνη καὶ ἠπιότητα νὰ μετριάξει τὴ φλυαρία μερικῶν, ἢ ὅποια τὸν ἐξόργιζε. Συχνὰ ἀπὸ τὰ ἔδρανα τῶν Ἀκαδημαϊκῶν ὑπενθύμιζε στοὺς Προέδρους ὅτι δὲν ἐκτελοῦσαν σωστὰ τὰ καθήκοντά τους ἀφίνοντας τοὺς ὁμιλητὲς νὰ ξεφεύγουν ἀπὸ τὸ θέμα τῆς συζήτησης ἢ μὲ κοφτὲς φράσεις λίγων δευτερολέπτων ἐξέφραζε, πολλὰς φορές μὲ ἀξίωματικὸ τρόπο, τὴ γνώμη του γιὰ κάποιον θέμα, ποῦ συνήθως ἦταν ἢ σωστὴ.

Στὴν Ἀκαδημία μὲ παρώτρυνε ὁ Σπῦρος νὰ ὑποβάλλω ὑποψηφιότητα τὸ 1999. Ἐδῶ πρέπει νὰ εἰπῶ ὅτι τὸν εἶδα γιὰ πρώτη φορά τὸ 1953, ὅταν ἤμουν φοιτητὴς καὶ ἐκεῖνος βοηθὸς τοῦ Μαρινάτου στὶς ἀνασκαφὲς στὰ Βολιμίδια τῆς Μεσσηνίας. Τὸν ξαναεἶδα στὴν ἀνασκαφὴ τῆς Περαιτῆς τὸ 1960 ὅταν τὸν ἐπισκέφθηκα ὡς ἐπόπτης-Ἐπιμελητῆς Ἀρχαιοτήτων. Οἱ ρόλοι μας εἶχαν ἀντιστραφεῖ. Ἀντιπροσώπευα τὴν Πολιτεία ἐνῶ ἐκεῖνος ἦταν πλέον ἰδιώτης ἀντὶ γιὰ "Ἐφορος καὶ Προϊστάμενός μου, ἂν εἶχε μείνει στὴν Ὑπηρεσία.

Τὰ χρόνια ἐκεῖνα, ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '60, βρισκόμασταν σὲ ἀντίθετη παράταξη, ὄχι κομματικὴ ἀλλὰ ἀρχαιολογικὴ. Ἐκεῖνος ἦταν φίλος καὶ συνεργάτης τοῦ Μαρινάτου, ἐγὼ μὲ τὸ μέρος τῶν Ἐφόρων ποῦ ἀπομάκρυναν τοὺς καθηγητὲς ἀπὸ τὴ διοίκηση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Τότε, σὲ ἀντίθεση μὲ σήμερα, οἱ πολιτικοὶ καὶ τὰ κόμματα δὲν ἀναμιγνύονταν στὰ πράγματα τῆς Ὑπηρεσίας, ἢ ὅποια καθόριζε μόνη τὴν ἐπιστημονικὴ πολιτικὴ τῆς. Κυριαρχοῦσε ἡ γνώμη τῶν Ἐφόρων. Ὅταν ξαναβρεθῆκαμε μόνιμα πλέον, ἐκεῖνος ἀνασκαφέας τῶν Μυκηναῶν τὸ 1988 καὶ ἐγὼ Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ὅλες οἱ ἀντιθέσεις μας, ἰδεολογικὲς-ἐπιστημονικὲς, εἶχαν σβῆσει. Ἄρχισε ἀπὸ κείνη τὴ στιγμή ἡ σταθερὴ φιλικὴ συνεργασία μας, ποῦ συνεχίστηκε καὶ μέσα στὴν Ἀκαδημία. Κι ὅσες, λίγες φορές, ὑπῆρξε ἀντίθεση ἀπόψεων ὄχι γιὰ πράγματα καὶ ἰδέες ἀλλὰ γιὰ

πρόσωπα, ἡ ἀντίθεση δὲν ἐκδηλωνόταν. Τελικὰ συμφωνούσαμε πὼς ἡ νικήτρια ἄποψη ἦταν ἡ σωστή.

Ἀρκετὲς φορὲς τὸν εἶχα παρακαλέσει νὰ γράφει ἕνα ἀπομνημόνευμα τῆς ἀρχαιολογικῆς σταδιοδρομίας του. Μ' ἐνδιέφεραν τὰ ὅσα ἀρχαιολογικὰ εἶχε ἰδεῖ καὶ ἀκούσει κυρίως τὰ χρόνια τοῦ πολέμου. Δὲν τὸ ἔκανε ἀλλά, μιλώντας στὶς 26 Ὀκτωβρίου 2012 στὴν ἐκπομπή «Στὰ ἄκρα» τῆς κρατικῆς τηλεόρασης, διηγήθηκε τὶς ἀναμνήσεις του ἀπὸ τὴν ἐκρηξη τοῦ πολέμου, τὴν ἀπόκρυψη τῶν ἀρχαίων, τὶς κομματικὲς φοιτητικὲς ἀντιθέσεις κατὰ τὴν Κατοχή, τὰ ἰδιαίτερα μαθήματα τοῦ Μαρινάτου, ποὺ γιὰ νὰ τὰ ἀκούσει πῆγαινε στὸ τέρμα Πατησίων μὲ τὰ πόδια. Περιέγραψε τὸν Μαρινάτο μὲ τὴ στολή τοῦ Ταγματάρχη κατ' ἀπονομήν καὶ ἀποκάλυψε κάτι ἄγνωστο, ὅτι μετὰ τὴν ἀπόκρυψη τῶν ἀρχαίων τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὁ Otto Walter ὀργάνωσε ἀρχαιολογικὸ συνέδριο ὅπου μίλησαν οἱ τότε μεγάλοι τῆς Ἀρχαιολογίας στὴν Ἀθήνα, κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ὑπάρχει καμιὰ πληροφορία. Στὴν ἴδια ἐκπομπή διηγήθηκε μὲ χιοῦμορ πὼς ἤθελε νὰ γίνεῖ ἀρχαιολόγος ἀπὸ τὴν ἡλικία τῶν τεσσάρων ἐτῶν, κάτι εὐλογο ὅταν ὑπῆρχε ἔντονη ἡ ἀνάμνηση τοῦ προπάππου καὶ συχνὴ ἡ παρουσία τῆς Σοφίας καὶ τοῦ Ernst Pfuhl.

Ἀνῆκει στὶς δικές μου ἀναμνήσεις ἕνα του τηλεφώνημα τὶς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Μαΐου. Ἄρχισε μὲ τὴ φράση: «Τὸ διάβασα ὅλο». «Ποιό;» τὸν ρώτησα, καὶ μοῦ ἀπάντησε: «Τὸ βιβλίο σου, τὸ *Πρόχειρον*, καὶ μοῦ θύμισες πράγματα ποὺ εἶχα ξεχάσει καὶ ἔμαθα ἄλλα ποὺ δὲν ἤξερα». Εἶχε τὴν ὑπομονὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον νὰ διαβάσει χίλιες καὶ πλέον σελίδες, ὅπου ἔβρισκε πράγματα ποὺ ἔζησε καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα παθιάστηκε καὶ ξανάδε τὸν ἑαυτό του μὲ τὰ ἄλλα, ὁμήλικα μέλη τοῦ Κλάδου, φίλους καὶ συνεργάτες, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς τελευταίους. Μετὰ τὸν διαγωνισμό τοῦ 1949 ἀκολούθησαν ἀκόμη οἱ σειρὲς τοῦ '50 μὲ τὸν Τάκη Θεοχάρη καὶ τὸν Χρυσάνθο Χρήστου, τοῦ '51 μὲ τοὺς δυὸ Νίκους, τὸν Δρανδάκη καὶ τὸν Γιαλούρη, ἄλλη μία τοῦ '56 καὶ τέλος τοῦ '59, ἡ δική μου.

Ὁ Σπῦρος Ἰακωβίδης ἀποτελεῖ μία περίπτωση τοῦ ἀρχαιολογικοῦ πάθους τῶν γενεῶν τοῦ παρελθόντος. Σήμερα τὰ πράγματα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικά. Τὸ πάθος αὐτὸ τὸ περιγράφει πολὺ παραστατικὰ ἕνα ἐπιφανέστατο μέλος τῆς Ἀκαδημίας μας, ὁ Χρῆστος Καρούζος, τὸν ὁποῖο ὁ Σπῦρος δὲν συμπαθοῦσε ἀλλὰ βαθύτατα ἐκτιμοῦσε. Ὁ Σπῦρος παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία καὶ ἀκολούθησε πανεπιστημιακὸ στάδιο, ἀλλὰ ἡ ἐπαφὴ μὲ τ' ἀρχαῖα ποὺ εἶχε ὄντας Ἐπιμελητῆς τοῦ εἶχε δημιουργήσει μέσα του, ὅπως

καί στὰ ἄλλα μέλη τοῦ Κλάδου στὸ παρελθόν, πάθος γιὰ τὰ μνημεῖα. Ὁ Καροῦζος τὸ εἶχε παρατηρήσει σὲ ὅσους εἶχαν ἐγκαταλείψει τὴν Ὑπηρεσία γιὰ πανεπιστημιακὲς καὶ ἄλλες θέσεις καὶ εἶχε γράψει πὼς «ἡ Ἀρχαιολογία στὴν Ἑλλάδα ἔχει –ὄχι τυχαῖα– τὸ ἰδιαίτερο προνόμιο ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἶναι στενὰ καὶ ἀξεδιάλυτα δεμένη μὲ τὴν ἀδιάκοπη ἀναστροφή μὲ τὰ ἀρχαῖα. Ἐξω ἀπὸ αὐτὰ δὲν ὑπάρχει σωτηρία γιὰ τὸν Ἕλληνα ἐρευνητή... Ὅσοι “ἀλλάζουν σαμάρι”, δηλαδή φεύγουν ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο, “ἐπιδιώκουν μὲ μανία νὰ κάνουν καὶ ὕστερα ἀνασκαφές”», γιὰτὶ, συνεχίζω ἐγώ, στὴ νέα τους ζωὴ, τοῦ γραφείου, τῆς αἰθουσας διδασκαλίας, τοὺς λείπει ἡ ἐπαφὴ μὲ τ’ ἀρχαῖα, μὲ τὸ νέο εὕρημα ποὺ σοῦ θέτει προβλήματα καὶ ἡ λύση τους εἶναι ἡ ἀνασύστασις ἑνὸς μέρους τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Τὸ ἔργο τοῦ Σπύρου Ἰακωβίδη αὐτὸ ἀποδεικνύει. Ἐνῶ δημιούργησε καὶ μόρφωσε πολλοὺς ἀξιόλογους μαθητές, σήμερα ὄριμους ἀρχαιολόγους, ἐκεῖνο ποὺ τὸν κατατάσσει στοὺς μεγάλους τῆς ἐλληνικῆς Ἀρχαιολογίας εἶναι τὸ ἀνασκαφικὸ καὶ ἐρμηνευτικὸ ἔργο του. Ὁ Γλᾶς, ποὺ μᾶς ἀποκάλυψε τὴν πραγματικὴ του μορφή, ἡ Περαιτὴ, μὲ τὴν ὁποία διέλυσε πλάνες, οἱ Μυκῆνες, ἡ θητεία του κοντὰ στοὺς δασκάλους του, τὸν Μαρινᾶτο καὶ τὸν Μυλωνᾶ, ὅλα ἀποδεικνύουν τὸ πάθος γιὰ τὸ ὁποῖο γράφει ὁ Καροῦζος, ὅτι γιὰ τὸν ἀρχαιολόγο μόνη σωτηρία εἶναι τὰ ἀρχαῖα καὶ ἡ ἀδιάκοπη ἀναστροφή μ’ αὐτά. Καὶ ὁ Σπῦρος Ἰακωβίδης, δάσκαλος, συνάδελφος, φίλος, ἔμεινε πιστὸς στ’ ἀρχαῖα ὡς τὴν ὕστατη στιγμή του. Ἡ ἀπουσία του μᾶς θλίβει, μᾶς πληγώνει καὶ γιὰ μᾶς τοὺς παλιούς τοῦ Κλάδου θὰ εἶναι μόνιμα αἰσθητὴ καὶ πάντα θὰ δημιουργεῖ τὴ νοσταλγία τοῦ χαμένου συντρόφου.

Σᾶς μίλησα σύντομα γιὰ ἓναν μεγάλο τῆς ἐλληνικῆς Ἀρχαιολογίας, ποὺ τίμησε τὴν Ἀκαδημία μὲ τὸ ἦθος καὶ τὴν ἐπιστημοσύνη του. Ἀρκετῶν ἐδῶ μέσα ὑπῆρξε δάσκαλος, ἄλλων φίλος καὶ συνεργάτης. Ὅλοι θὰ κρατήσουμε ὡς τὸ τέλος μας τὴν εὐεργετικὴ θύμησή του. Ὅταν κι ἐμεῖς φύγουμε καὶ ὁ Σπῦρος Ἰακωβίδης θὰ εἶναι γιὰ τοὺς νεώτερους ἓνα ὄνομα, θὰ ζεῖ τὸ ἔργο του, ἐκεῖνο ποὺ ὁ Κυβερνήτης εἶχε πεῖ στὶς μαῦρες ὥρες τοῦ 1828: «Δὲν ζῆ ὁ ἄνθρωπος, ζῆ τὸ ἔργον του, καρποφορεῖ, ἂν ὁ διοικητὴς εἶναι δίκαιος». Καὶ ὁ Σπῦρος ἦταν δίκαιος γιὰτὶ ὑπηρετήσε ἀνιδιοτελῶς τὴν ἐπιστήμη, δηλαδή τὴν ἀλήθεια, καὶ τὴν Ἑλλάδα.

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 25ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2013
ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΟΡΤΑΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ 28ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

ΜΝΗΣΘΗΤΕ ΤΩΝ ΕΝ ΤΟΙΣ ΠΟΛΕΜΟΙΣ ΠΑΡΑΛΟΓΩΝ*
ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΜΙΧΑΗΛ ΤΙΒΕΡΙΟΥ

Συνήλθαμε σήμερα στην ιστορική αυτή αίθουσα της Ακαδημίας Αθηνών για να γιορτάσουμε για μια ακόμη φορά την επέτειο του 'Όχι. 'Όχι, μια λέξη ή όποια στην πραγματικότητα δεν ειπώθηκε ποτέ από κανέναν, και όμως, με τρία μόνο γράμματα, αποδίδει, με μοναδική ευστοχία και ακρίβεια, τόν αγώνα για την ελευθερία που έκανε, με σπάνια όμοψυχία, ο ελληνικός λαός το 1940¹. Εύχαριστώ θερμά τη Σύγκλητο της Ακαδημίας Αθηνών που μου ανέθεσε την εκφώνηση του πανηγυρικού της σημαντικής αυτής επέτειου, ανάθεση την οποία αποδέχτηκα όχι χωρίς ένδοιασμούς. Στόν κίνδυνο να περιπέσει κανείς σε κοινοτοπίες και να επαναλάβει για πολλοστή φορά τα ίδια πράγματα έρχεται να προστεθεί και η σημερινή δύσκολη οικονομική συγκυρία που συνταράσσει τη χώρα μας. Πώς να βρουν πολλοί "Έλληνες στις μέρες μας διάθεση να τιμήσουν τα κατορθώματα του Δαβάρη και των ανδρών του, όταν καθημερινά αγωνίζονται για την επιβίωση των ιδίων και των οικογενειών τους; 'Όστος ο έορτασμός της μνήμης όλων όσοι θυσιάστηκαν για την ελευθερία αυτού του τόπου πρέπει να αποτελεί μόνιμο και πρώτιστο καθήκον. Άλλωστε από την έποποιία του '40, κατά την οποία επιδείξαμε αξιοθαύμαστη

* ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, 7, 61.

1. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ελληνικός θησαυρός*, Αθήνα 1993, σ. 93 κ.έ.

δύναμη και πρωτόγνωρη για τη φυλή μας σύμπνοια, μπορούμε να αντλήσουμε αυτοπεποίθηση, εμπιστοσύνη στις δυνάμεις μας, πίστη για το ξεπερασμα όποιωνδήποτε εμποδίων, προϋποθέσεις απαραίτητες για να υπερβούμε τις μεγάλες σημερινές δυσκολίες. "Όταν στις 28 'Οκτωβρίου του 1940 ό στρατός του Μουσολίνι εισέβαλε στη χώρα μας, ποιός εξέφρων άνθρωπος πίστευε ότι οι 'Ιταλοί θα συναντούσαν οποιαδήποτε αντίσταση και ότι τα έλληνικά στρατεύματα θα καταδίωκαν τις όρδες του φασισμού στην Κορυτσά, τó 'Αργυρόκαστρο, τή Χιμάρα και τó Τεπελένι;

Θά προσπαθήσω να προσεγγίσω ένα ζήτημα που σχετίζεται βέβαια με τήν έθνική επέτειο που γιορτάζουμε σήμερα, αλλά συγχρόνως έχει και μιá πρόσθετη επικαιρότητα. Τó τελευταίο διάστημα όλο και πιο συχνά γίνεται λόγος, κυρίως στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, για πολεμικές αποζημιώσεις που διεκδικεί τó έλληνικό κράτος από τή Γερμανία, εξαιτίας τών πολλών και ποικίλης φύσης απωλειών και καταστροφών που υπέστη κατά τή διάρκεια του τελευταίου μεγάλου πολέμου. Τó θέμα αυτό ανασύρεται από τή λήθη λόγω τών δεινών οικονομικών μας προβλημάτων, στα όποια μάς ενέπλεξαν μικρονοϊκοί πολιτικοί. Ευελπιστούμε ενδόμυχα σέ συμψηφισμό με τά όφειλόμενα. 'Ανάμεσα στις καταστροφές και απώλειες που γνώρισε ή χώρα κατά τή διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σημαντική θέση κατέχουν αυτές του αρχαιολογικού και ιστορικού της πλούτου. Πολλοί αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι υπέστησαν ζημιές, μνημεία καταστράφηκαν ή υπέστησαν σοβαρές βλάβες (Εικ. 1), αρχαιότητες και ποικίλοι πολιτιστικοί θησαυροί κλάπηκαν ή χάθηκαν². Σχετικά με τó μέγεθος τών καταστροφών αυτών και τόν αριθμό τών απολεσθέντων και απαχθέντων αρχαίων έχουν δημοσιευθεϊ αρκετά κείμενα, όχι σπάνια με ανακριβή στοιχεία. Πρέπει εύθως έξαρχής να έπισημανθεϊ ότι συστηματική, αξιόπιστη και ολοκληρωμένη καταγραφή τών καταστροφών και τών απωλειών αυτών δέν υπήρξε και ούτε είναι δυνατόν να

2. Στη μεγάλη έκθεση που έγινε στην 'Αθήνα τó 1946, στο 'Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, για τις καταστροφές που υπέστη ή χώρα μας κατά τή διάρκεια τής Κατοχής, ό τομέας τών ιστορικών μνημείων, τών αρχαιολογικών μουσείων και χώρων και γενικότερα τής πολιτιστικής κληρονομιάς δέν αντιπροσωπεύθηκε. Βλ. "Έκθεσις Πολέμου και Θυσιών τής 'Ελλάδος 1940-1944, Αρχαιολογικών Μουσείων, 'Αθήναι 1946 (Γ. Βήχος).

υπάρξει. Πολλοί παράγοντες καθιστούσαν και καθιστούν ένα τέτοιο έγχειρμα αδύνατο. Αλλά και στην περίπτωση που θα καθίστατο έφικτη μια τέτοια εργασία, οι ζημιές και λοιπές απώλειες του αρχαιολογικού πλούτου δεν θα ήταν δυνατόν να αποτιμηθούν σε χρηματικά ποσά. Όπως σωστά έχει επισημάνει, αμέσως μετά τον πόλεμο, και ο Χρήστος Καρούζος, μια από τις εξέχουσες μορφές της ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, οι καταστροφές, μερικές ή ολικές, αρχαιολογικών χώρων και μνημείων, όπως και οι κλοπές αρχαιοτήτων, «δεν αποτιμώνται εις χρήματα ουδέ δύναται ή καταβολή οίασδήποτε χρηματικής αποζημιώσεως να θεωρηθῆ ὡς ἐπανάρθωσις τοῦ κακοῦ»³. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ παραπάνω ἐπισήμανση με κανέναν τρόπο δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐκληφθεῖ ὡς ἐγκατάλειψη τοῦ ζητήματος τῶν πολεμικῶν ἀποζημιώσεων.

Τὴν 28ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1940, ὅταν οἱ φάλαγγες τοῦ Duce παραβίαζαν τὰ ἐλληνικὰ σύνορα, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία στελεχωνόταν ἀπὸ περίπου 30 ἀρχαιολόγους ὄλους κι ὄλους. Στὴ διαφύλαξη τοῦ τεράστιου ἀρχαιολογικοῦ πλούτου ποὺ εἶχαν νὰ προστατέψουν τοὺς βοηθοῦσαν καὶ λιγστοὶ ἄμισθοι ἑκτακτοὶ ἀρχαιολόγοι. Ἐπρόκειτο γιὰ ἐκπαιδευτικούς τῆς στοιχειώδους καὶ τῆς μέσης ἐκπαίδευσης⁴. Μὲ ἓνα τόσο ὀλιγομελὲς προσωπικὸ ἦταν ἐξαιρετικὰ δύσκολη ὑπόθεση, μετὰ τὴ λήξη τῆς Κατοχῆς, ἡ προσέγγιση τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ μουσείων τῆς χώρας καὶ ἡ ἀποτίμηση τῶν ὀποιων ἀπωλειῶν ἢ ζημιῶν, πολὺ λιγότερο μάλιστα ὅταν αμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἓνας ἀδελφοκτόνος ἐμφύλιος πόλεμος εἶχε ξεσπάσει, με συνέπεια, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, νὰ προκύπτουν δυσκολίες στὶς μετακινήσεις καί, τὸ σημαντικότερο, νέες καταστροφές μνημείων. Παρ' ὅλα αὐτὰ τὸ ἐλληνικὸ κράτος ἐπιχείρησε μιὰ καταγραφή τῶν ζημιῶν αὐτῶν, ἢ ὅποια ὅμως, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, ἐμφανίζει ἐλλείψεις καὶ ἄλλες ἀδυναμίες. Τὸ 1946, τὸ τότε Ὑπουργεῖον Ὀρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας, στὸ

3. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *Πρόχειρον Αρχαιολογικὸν 1828-2012, Μέρος Ι, Χρονογραφικὸ*, Ἀθῆναι 2013, σ. 403.

4. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὁ.π., σ. 302 κ.έ., 310 κ.έ.

ὁποῖο ὑπαγόταν ἢ Α.Υ., ἐξέδωσε ἓνα σχετικὸ τεύχος⁵. Ὅπως σημειώνεται στὸν πρόλογο, τὸν ὁποῖο ὑπογράφει ὁ τότε ἀρμόδιος ὑπουργὸς Ἀντώνιος Παπαδημόσιος, «τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶναι πλήρες, διότι καθ' ἑκάστην σχεδὸν φθάνουν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον εἰδήσεις περὶ ζημιῶν ὧν δὲν εἶχομεν γνώση, πλείστοι δὲ ἐπαρχίαι ἀκόμη δὲν ἐξητάσθησαν ὑπὸ οὐδενὸς ἀρχαιολογικοῦ ὑπαλλήλου». Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὶς ἀναπόφευκτες ἐλλείψεις, οἱ βασικὲς ἀδυναμίαι τῆς ἔκδοσης αὐτῆς συνίστανται στὸ γεγονὸς ὅτι σὲ πολλὰς περιπτώσεις δὲν ἔχουν διασταυρωθεῖ οἱ πληροφορίες πὺν καταχωρίζονται σ' αὐτὴν καὶ δὲν ἔχουν ἀξιολογηθεῖ οἱ ἀναφερόμενες ζημίαι, μὲ ἀποτέλεσμα ἐλάσσονες βλάβες νὰ παρατίθενται μαζὶ μὲ σημαντικὰς καταστροφὰς καὶ ἀπώλειαι· ἐπιπλέον παρατηροῦνται ἐπαναλήψεις⁶. Τὴν ἴδια χρονιά (τὸ 1946) σὲ ἓνα ἀνάλογο ἐγχείρημα προχώρησαν καὶ οἱ ἀγγλικὲς στρατιωτικὲς ὑπηρεσίαι, ἐκδίδοντας ἓνα ὀλιγοσέλιδο τεύχος⁷. Στὸ μικρὸ αὐτὸ πόνημα γίνονται ἀναφορὰς καὶ σὲ μνημεῖα πὺν δὲν εἶχαν ὑποστῆ ζήμιαι, σημειώνονται καταστροφὰς πὺν προκλήθησαν καὶ κατὰ τὰ Δεκεμβριανά, ἐνῶ γίνονται καὶ κάποιαι ἀναφορὰς στοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους καὶ στὰ μνημεῖα τῆς Δωδεκανήσου, καὶ πιὸ συγκεκριμένα τῆς Ρόδου καὶ τῆς Κῶ, πὺν βρίσκονταν ἀκόμη ἐκτὸς τῆς ἐλληνικῆς ἐπικράτειαι. Νεότεραι πληροφορίες γιὰ τὰ μνημεῖα τῆς Ρόδου καὶ τῆς Κῶ, ὅπως καὶ γι' αὐτὰ τῆς Λέρου καὶ τῆς Πάτμου, δίνονται καὶ σὲ ἓνα ὀλιγοσέλιδο συμπλήρωμα πὺν δημοσιεύθηκε τὸ 1948 στὸ περιοδικὸ τῆς Βρετανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν⁸.

5. *Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ Πολέμου καὶ τῶν Στρατῶν Κατοχῆς*, Ἀθῆναι 1946 (Ἐκδοσις Ὑπουργείου Ὁρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείαι). Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἔχει ἐνσωματωθεῖ καὶ στὴν πρόσφατη ἐργασία τοῦ Γ. ΛΕΚΑΚΗ, *Ἀρχαιοκαπηλίες τῶν Γερμανῶν στὴν Ἑλλάδα ἐπὶ Κατοχῆς*, Θεσσαλονίκη χ.χ., σ. 199-270. Βλ. ἐπίσης Κ. Α. ΔΟΞΙΑΔΗΣ, *Θυσίαι τῆς Ἑλλάδος, αἰτήματα καὶ ἐπανορθώσεις στὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον*, Ἀθῆναι 1947, σ. 48 κ.έ. (Ἐκδοσις Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως ἀρ. 19). Βλ. καὶ παρακάτω σημ. 9.

6. Βλ. R. HAMPE, *Gnomon*, 22, 1950, σ. 1 κ.έ., σποράδην. Πρβλ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὁ.π. (σημ. 3), σ. 404 κ.έ., ὅπου καὶ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ W. Kraiker σχετικὴ μὲ τὸ βιβλίον αὐτό.

7. *Works of Art in Greece, the Greek Islands and the Dodecanese. Losses and Survivals in the War*, London 1946 (Ἐκδοσις His Majesty's Stationery Office).

8. TH. W. FRENCH, *Losses and Survivals in the Dodecanese*, *Annual of the British School at Athens*, 43, 1948, σ. 193-200. Γιὰ τὶς ἀδυναμίαι τῶν δύο βρετανικῶν κειμένων βλ. HAMPE, ὁ.π. (σημ. 6).

Ἐκθέσεις γιὰ τὴν κατάσταση τῶν μνημείων, τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ τῶν μουσείων τῆς χώρας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ τὸν ἐμφύλιο ὑπάρχουν καὶ γιὰ ἄλλες περιοχὲς τῆς χώρας, ὅπως, παραδείγματος χάριν, γιὰ τὴ Βόρειο Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτη⁹.

Στὴ χώρα μας κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς ἔδρασαν, ὡς γνωστόν, τρεῖς στρατοὶ εἰσβολέων, ὁ γερμανικὸς, ὁ ἰταλικὸς καὶ ὁ βουλγαρικὸς, μὲ καθορισμένα ὄρια εὐθύνης καὶ δράσης γιὰ τὸν καθέναν. Καταστροφὲς ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ λεηλασίες μουσείων ἐγίναν καὶ στὶς τρεῖς περιοχὲς εὐθύνης τους. Στὴν ὀμιλία μου, ὅπως ἄφησα νὰ ἐννοηθεῖ καὶ στὴν ἀρχὴ κατὰ τὴν ἀναφορὰ μου στοῦ θέματος τῶν πολεμικῶν ἀποζημιώσεων, θὰ περιορισθῶ στὴ δράση τῶν Γερμανῶν. Οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι, ἀπὸ τὴν ἴδρυση τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους ἕως ἀκόμη καὶ τὸ ἐντελῶς πρόσφατο παρελθόν, εἶχαν μιὰ ξεχωριστὴ σχέση μὲ τοὺς Γερμανοὺς συναδέλφους τους. Ἡ συντριπτικὴ πλειονότητα τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων πού, μετὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ πτυχίου τους, συνέχιζαν σπουδὲς στὴν ἀλλοδαπὴ κατευθύνονταν σὲ γερμανικὰ πανεπιστήμια, κάτι πού ἴσχυε ἄλλωστε καὶ γιὰ ὅλες τὶς εἰδικότητες πού σχετίζονται μὲ τὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα. Ἐπόμενο ἦταν νὰ ἀναπτυχθοῦν διαχρονικὰ στενὲς σχέσεις ἀνάμεσα σὲ δασκάλους καὶ μαθητὲς καὶ νὰ σφυρηλατηθοῦν ἀνθεκτικὲς φιλίες ἀνάμεσα σὲ συναδέλφους. Οἱ γερμανικὲς ἀνασκαφὲς στὴν Ὀλυμπία, τὴν Τίρυνθα, τὴ Σάμο, τὴν Ἀθήνα καὶ σὲ ἄλλα μέρη τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἔδιναν καθημερινὰ εὐκαιρίες γιὰ σύναψη νέων γνωριμιῶν καὶ σχέσεων ἀνάμεσα σὲ Ἕλληνες καὶ Γερμανοὺς ἀρχαιολόγους. Ἀλλὰ καὶ τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο Ἀθηνῶν, ἰδρυμένο τὸ 1874, ἀποτελοῦσε ἀπὸ μόνου του σταθερὸ χωρὸ δημιουργίας ποικίλων ἑλληνογερμανικῶν ἐπαφῶν. Στὴν ἔδρα του, στὴν ὁδὸ Φειδίου 1—τὴν ἴδια ἀπὸ τὸ 1888 ἕως σήμερα—, μὲ τὴν ἀνεκτίμητη βιβλιοθήκη του καὶ τὸ πολύτιμο φωτογραφικὸ του ἀρχειο, οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι ἀντλοῦσαν

9. Βλ. *Ἡ Μαύρη Βίβλος τῶν βουλγαρικῶν ἐγκλημάτων εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ δυτικὴν Θράκην 1941-1944*. Ἐκθεσις τῶν καθηγητῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν Θεσσαλονίκης, Ἀθῆναι 1945, σ. 43 κ.έ., σποράδην, καὶ κυρίως σ. 138 κ.έ. (Ι. Παπασταύρου – Γ. Μπακαλάκης)· Χ. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, Χρονικὰ Ἀρχαιολογικά, *Μακεδονικά*, 2, 1953, σ. 592 κ.έ. · Ι. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, Τὰ πρῶτα 50 χρόνια τῆς Ἐφορείας Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, *Ἡ Θεσσαλονίκη μετὰ τὸ 1912*. Συμπόσιο (Θεσσαλονίκη, 1-3 Νοεμβρίου 1985), Θεσσαλονίκη 1986, σ. 12 κ.έ., 55 κ.έ. · Ν. ΠΛΑΤΩΝ, Ἡ τύχη τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Κρήτης κατὰ τὸν πόλεμον, *Κρητικὰ Χρονικά*, 1, 1947, σ. 215 κ.έ., 625 κ.έ. Βλ. καὶ παρακάτω σσημ. 34.

καὶ ἀντλοῦν γνώση, ἀναζητοῦσαν καὶ ἀναζητοῦν ἐπιστημονικὴ ἐνημέρωση¹⁰. Ὅστος ἀπὸ τὴν 27ῃ Ἀπριλίου τοῦ 1941, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ἡ χιτλερική σημαία βεβήλωσε τὸν βράχο τῆς Ἀκρόπολης, ἕως τὴ 12ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1944 ποὺ ὑπεστάλη, οἱ σχέσεις αὐτὲς ἀλλάξαν ριζικά. Οἱ Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, μεταμορφώθηκαν, ἔγιναν ἄλλοι ἄνθρωποι, σκαιοὶ καὶ ἀπόκοσμοι¹¹. Βέβαια, δὲν πρέπει νὰ παραβλέπει κανεὶς ὅτι τὴν ἀνώτατη ἐξουσία στὴν κατεχόμενη χώρα τὴν εἶχαν οἱ στρατιωτικοί, τὰ ὅποια κελεύσματα τῶν ὁποίων δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἀγνοοῦνται. Αὐτὸ θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ δικαιολογήσει τὴν τραχιά, ἀκαμπτη στάση τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων ἀπέναντι στοὺς Ἑλληνες συναδέλφους τους σὲ δημοσιοῦπαλληλικὸ ἐπίπεδο. Δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ τὴ δικαιολογήσει σὲ ἐπίπεδο ἐπιστημονικὸ, συναδελφικὸ καὶ βέβαια ἀνθρώπινο. Ἐτσι ἀπορεῖ κανεὶς μὲ τὸ γεγονός ὅτι κανένα μέλος τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, μὲ τὴν κήρυξη τοῦ ἐλληνοϊταλικοῦ πολέμου, δὲν ἔσπευσε νὰ βοηθήσει τοὺς ὀλιγάριθμους Ἑλληνες συναδέλφους του ποὺ εἶχαν ἀναλάβει ἕνα πραγματικὰ τιτάνιο ἔργο: νὰ ἐκκενώσουν σὲ ἐξαιρετικὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα τὰ ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα τῆς χώρας καὶ νὰ κρύψουν τὰ πολύτιμα ἐκθέματά τους (Εἰκ. 2), προκειμένου νὰ τὰ προφυλάξουν ἀπὸ ἐνδεχόμενες καταστροφές κατὰ τὴ

10. Πρβλ. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *Ἡ περιπέτεια τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογίας στὸν βίον τοῦ Χρήστου Καρούζου*, Ἀθήναι 1995, σ. 61 κ.έ. Γιά τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο Ἀθηνῶν, βλ. U. JANTZEN, *Einhundert Jahre Athener Institut 1874-1974*, Mainz am Rhein 1986 (*Das Deutsche Archäologische Institut. Geschichte und Dokumente*, τόμ. 10). Βλ. ἀκόμη L. WICKERT, *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Archäologischen Instituts 1879 bis 1929*, Mainz am Rhein 1979, σ. 83 κ.έ. (*Das Deutsche Archäologische Institut. Geschichte und Dokumente*, τόμ. 2)· K. Bittel κ.ἄ. (ἐπιμ.), *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Archäologischen Instituts 1929 bis 1979*, Teil 1, Mainz am Rhein 1979, σ. 41 κ.έ. [H. KYRIELEIS] (*Das Deutsche Archäologische Institut. Geschichte und Dokumente*, τόμ. 3). Πρβλ. E. Κόρκα κ.ἄ. (ἐπιμ.), *Ξένες Αρχαιολογικὲς Σχολὲς στὴν Ἑλλάδα. 160 Χρόνια*, Ἀθήνα 2005, σ. 74 κ.έ., 168 κ.έ. (W.-D. NIEMEIER).

11. Ἀποκαλυπτικὴ εἶναι μιὰ συνέντευξη τοῦ Χ. Καρούζου ποὺ δημοσιεύθηκε στὶς 16 Ἰουνίου 1945 στὸ περιοδικὸ *Ἐλεύθερα Γράμματα*. Βλ. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *Τὰ ἀρχαῖα τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν πόλεμο 1940-1944*, Ἀθήναι 1994, σ. 172 κ.έ. Πρβλ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὅ.π. (σημ. 10), σ. 75 κ.έ.· ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 593 σημ. 1.

διάρκεια του πολέμου¹². Ως γνωστόν, η κυβέρνηση Μεταξά, για να μη δώσει λαβή στις δυνάμεις του Άξονα να αμφισβητήσουν την ουδετερότητά της, δίσταζε να προχωρήσει φανερά σε σχετικές προεργασίες που θα μπορούσαν να εκληφθούν ως ένδειξη προσχώρησης στις αντίπαλες δυνάμεις, αν και παρασημαστικά φαίνεται ότι από καιρό την απασχολούσε το όλο θέμα¹³. Και όμως οι Γερμανοί αρχαιολόγοι είχαν αφιερώσει τη ζωή τους για την αποκάλυψη, διάσωση και μελέτη των αρχαιολογικών αυτών θησαυρών, εξαιτίας αυτών βρισκόνταν στη χώρα μας, και επιπλέον η Γερμανία δεν είχε ακόμη εμπλακεί σε πόλεμο με την Ελλάδα. Το Βερολίνο μάλιστα ήταν αντίθετο με την επίθεση του Μουσολίνι τη δεδομένη εκείνη χρονική στιγμή, γι' αυτό και κράτησε στο ξέσπασμα του ελληνοϊταλικού πολέμου μία, σιωπηρή εστια, ουδετερότητα¹⁴. Η απουσία των Γερμανών αρχαιολόγων από την προσπάθεια απόκρυψης και διάσωσης των αρχαιοτήτων, στην οποία είχε πάρει μέρος, νεαρός τότε, και ο

12. Για την απόκρυψη των αρχαιοτήτων των μεγάλων αρχαιολογικών μουσείων της χώρας βλ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *ό.π.* (σημ. 11), σ. 81 κ.έ., και ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *ό.π.* (σημ. 3), σ. 304 κ.έ. Βλ. ακόμη Σ. ΠΑΠΑΣΠΥΡΙΔΗ-ΚΑΡΟΥΖΟΥ, *Πώς φυλάχτηκαν τα αρχαία του Έθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, Νέα Έστια*, 40, 465, 1946, σ. 1158 κ.έ.: Γ. ΠΕΤΡΗΣ, *Η διάσωση των αρχαιοτήτων, Έπιθεώρηση Τέχνης*, 76-77, 1961, σ. 340 κ.έ., 483 κ.έ.: ΠΛΑΤΩΝ, *ό.π.* (σημ. 9), σ. 215 κ.έ. Για μικρότερα αρχαιολογικά μουσεία βλ. π.χ. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.* (σημ. 9), σ. 12, 49 κ.έ. Πρβλ. Μ. ΤΙΒΕΡΙΟΣ, *Έλεύθερος Σκολεντής*, Αθήνα 2011, σ. 219 κ.έ.

13. Από έγγραφα που φυλάσσονται στη Διεύθυνση Έθνικού Αρχείου Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού και Άθλητισμού προκύπτει ότι στο τότε αρμόδιο υπουργείο γίνονταν από νωρίς σκέψεις να παρθούν μέτρα προφύλαξης των αρχαιολογικών μουσείων και των αρχαιοτήτων τους από ενδεχόμενες αεροπορικές επιθέσεις. Βλ. π.χ. σχετικά έγγραφα 29 και 31.8.1939 (δηλαδή 14 ολόκληρους μήνες πριν ξεσπάσει ο ελληνοϊταλικός πόλεμος), που αναφέρονται στο Μουσείο της Ακρόπολης. Από μεταγενέστερο ώστόσο έγγραφο με ημερομηνία 20.5.1940 του τότε διευθυντή του Μουσείου Νικόλαου Κυπαρίσση, που απαντούσε στο υπ' αρ. 51509/2068/17.5.40 εμπιστευτικό και επείγον έγγραφο του Υπουργείου «περί της σωτηρίας των αρχαίων του Μουσείου εν περιπτώσει αεροπορικής επίθεσης», γίνεται φανερό ότι κανένα από τα μέτρα που είχαν προταθεί το 1939 δεν είχε ως τότε υλοποιηθεί.

14. Βλ. π.χ. Χ. ΦΛΑΪΣΕΡ, *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Αθήνα 1988, σ. 61 κ.έ.

πρόσφατα άποθανών άκαδημαϊκός Σπύρος Ίακωβίδης, είναι άδικαιολόγητη. Μόνο ό Otto Walter είχε προστρέξει νά προσφέρει άπλόχερα τή βοήθειά του· ό Walter δέν ήταν όμως Γερμανός αλλά Αυστριακός και είχε ενσωματωθεϊ στο προσωπικό του Γερμανικού Ίνστιτούτου ως δεύτερος ύποδιευθυντής του από τή στιγμή που ή χώρα του προσαρτήθηκε στο Γ΄Ράιχ, με άποτέλεσμα νά διαλυθεϊ τό Αυστριακό Αρχαιολογικό Ίνστιτούτο και νά άπορροφηθεϊ από τό αντίστοιχο Γερμανικό¹⁵. Εϊναι τουλάχιστον άντιφατικό από τή μιá νά έρευνάς έπισταμένως τά ύλικá κατάλοιπα ένός πολιτισμού, τόν όποιο θεωρεϊς «ύπόδειγμα για τό έθνικό και πολιτικό όραμα τής χώρας σου»¹⁶, και από τήν άλλη νά άδιαφορεϊ για τή διαφύλαξη και διάσωσή τους. Στην αντίφαση αυτή πρέπει νά συνέβαλαν, εκτός τών άλλων, προσωπικά ιδεολογικά και κομματικά «πιστεύω». Ό τότε διευθυντής του Ίνστιτούτου Walther Wrede ήταν ύψηλόβαθμο στέλεχος του έθνικοσοσιαλιστικού κόμματος και μάάλιστα ό επικεφαλής του στη χώρα μας (Landesgruppenleiter)¹⁷.

Οί προστριβές ανάμεσα στην έλληνική Α.Υ. και στις γερμανικές άρχές κατοχής ήταν καθημερινές και συχνά έντονες. Έξαιρετικά πειστική ήταν, λόγω χάριν, ή έμμονή τών Γερμανών νά άνοιξουν τά αρχαιολογικά μουσεϊα και νά εκτεθοϋν τά αρχαϊα που ειχαν έπιμελώς άποθηκευθεϊ ακόμη και σε ύπόσκαπτους, ύπόγειους χώρους, μόνο και μόνο για τήν πνευματική τέρψη τών γερμανικών στρατευμάτων. Οί Έλληνες άρμόδιοι άντιστάθηκαν

15. JANTZEN, ζ.π. (σημ. 10), σ. 51. Για τόν Otto Walter, βλ. Σ. ΚΑΡΟΥΖΟΥ, *Βιώματα & Μνημόσυνα*, Αθήνα 1984, σ. 31-32, και ένα ώραϊο κείμενο τής ίδιας, που γράφτηκε με άφορμή τόν θάνατό του τό 1965, Otto Walter. Ό φιλέλληνας και ό σοφός (1882-1965), στο: Β. Χ. Πετράκος (έπιμ.), *Σέμνης Καρούζου, Αρχαιολογικά Θέματα II*, Αθήνα 2011, σ. 382 κ.έ.

16. Φ. ΚΑΚΡΙΑΗΣ, Η γερμανική διαχείριση τής έλληνικής κληρονομιάς, στο: Ε. Χρυσός (έπιμ.), *Ένας Νέος Κόσμος Γεννιέται*, Αθήνα 1996, σ. 38.

17. Κ. JUNKER, *Das archäologische Institut des Deutschen Reiches zwischen Forschung und Politik. Die Jahre 1929 bis 1945*, Mainz am Rhein 1997, σ. 38 κ.έ.· JANTZEN, ζ.π. (σημ. 10), σ. 50· KYRIELEIS, ζ.π. (σημ. 10), 45, σ. 47 κ.έ.· ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ζ.π. (σημ. 10), σ. 58 κ.έ. Για τόν Walther Wrede βλ. και Μ. ΜΑΖΩΕΡ, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η έμπειρία τής Κατοχής*, Αθήνα 1994, σ. 32 κ.έ. (μτφρ. Κ. Κουρεμένου).

μέ σθένος στὴ γερμανικὴ αὐτὴ ἀπαίτησὴ¹⁸ καὶ εἶναι ἀποκαλυπτικὴ ἢ σχετικὴ ἀπάντησή τους στὶς γερμανικὲς ἀρχές: «Εἰς ἀπάντησιν τοῦ ἀπὸ 5ης Αὐγούστου 1941 ὑμετέρου ἐγγράφου, ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, κατ' ἀρχὴν ἀπησχολημένη τὰ μέγιστα ὑπὸ ἄλλων μεγάλων προβλημάτων, ἐν οἷς ὁ ἀπειλῶν τὸ Ἔθνος ἡμῶν διὰ ἐξολοθρευσεως λιμός, δὲν σκέπτεται ἐν τῷ παρόντι νὰ ἀνασυστήσῃ τὰ μουσεῖα... Οὔτε δὲ τὰ φιλόραχα καὶ καλλιτεχνικὰ συναισθήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι τώρα ζωηρά, ἐφ' ὅσον οὔτος πεινᾷ, οὔτε τουρισμὸς ὑπάρχει τώρα... Ἡ γενομένη ἀπόκρυψις ἢ συγκάλυψις τῶν ἀρχαίων καλῶν εἶναι νὰ διατηρηθῇ καὶ ἐφ' ὅσον αἱ στερήσεις διαρκοῦσι καὶ γίνωνται κακοὶ σύμβουλοι τῶν ὑφισταμένων αὐτάς. Πᾶν ὅ,τι δὲν εἶναι πρόχειρον καὶ προσιτόν, ἀποφεύγει τοὺς κινδύνους τοὺς προερχομένους ἐξ οἰωνδήποτε ἀτόμων ἢ ομάδων εἴτε κακῶν εἴτε πρὸς τὸ κακὸν ὠθοιμένων μέχρι ἡρεμῆσεως τοῦ κόσμου»¹⁹. Οἱ ἀφόρητες γερμανικὲς πιέσεις εἶχαν ἀποτέλεσμα μόνον ὡς πρὸς τὸ Μουσεῖο τοῦ Κεραμεικοῦ, τὸ ὁποῖο καὶ ἄνοιξε στοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ '41. Σ' αὐτὸ συνετέλεσε, χωρὶς ἀμφιβολία, τὸ γεγονὸς ὅτι εἶχε πρόσφατα οἰκοδομηθεῖ μὲ γερμανικὰ χρήματα σὲ σχέδια τοῦ ἀρχιτέκτονα τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Heinz Johannes (Εἰκ. 3) καὶ εἶχε παραδοθεῖ στὸ ἑλληνικὸ κράτος τρία μόλις χρόνια νωρίτερα, τὸ 1938²⁰. Ἐνα ἐπεισόδιο ποὺ σημειώθηκε κατὰ τοὺς πρώτους μῆνες τῆς λειτουργίας του δικαίωσε πλήρως τοὺς ἑλληνικοὺς φόβους. Κατὰ τὴ διάρκεια ξενάγησις Γερμανῶν ἀξιωματικῶν ἑνας ταφικὸς μελανόμορφος πίνακας τοῦ βου αἰ. π.Χ... ἔκανε φτερά²¹.

18. Βλ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὅ.π. (σημ. 11), σ. 124 κ.έ.· *Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων...*, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 113 κ.έ. Πρβλ. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 593 σημ. 1· ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 13 κ.έ., 54 κ.έ.· ΠΛΑΤΩΝ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 218.

19. *Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων...*, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 137 κ.έ.

20. Α. ΚΟΚΚΟΥ, *Ἡ μέριμνα γιὰ τὶς ἀρχαιοτήτες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ πρῶτα μουσεῖα*, Ἀθήνα 1977, σ. 272 κ.έ.

21. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὅ.π. (σημ. 11), σ. 137 κ.έ. Γιὰ τὸν κλαπέντα ἀττικὸ μελανόμορφο ταφικὸ πίνακα (Μουσεῖο Κεραμεικοῦ ἀριθ. 677) βλ. R. LULLIES, *Attisch-schwarzfigurige Keramik aus dem Kerameikos*, *JdI*, 61-62, 1946-1947, σ. 56 (ἀριθ. 1), πίν. 1,1· J.-P. BROOKLYN, *Attic Black-figure Funerary Plaques*, Ann Arbor 1985, σ. 215 κ.έ. (ἀριθ. 33).

Μιά άλλη ἐστία συνεχῶν προστριβῶν, ποὺ προκαλοῦσε καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ σκληρῶν ἐκ μέρους τῆς γερμανικῆς πλευρᾶς ἐγγράφων, ἦταν ἡ διενέργεια ἀπὸ Γερμανοὺς ἀρχαιολόγους ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν σὲ διάφορα σημεῖα τῆς χώρας, σὲ Πελοπόννησο, Στερεὰ Ἑλλάδα, Θεσσαλία, Μακεδονία, Κρήτη, χωρὶς τὴν ἔγκριση τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν²². Ἐγγραφο τῆς Α.Υ. πρὸς τὶς γερμανικὲς ἀρχές, μὲ τὸ ὅποιο ὑπενθύμιζε ὅτι «...αἱ ἀνασκαφαὶ ἀρχαιοτήτων, ὅταν δὲν γίνονται ἐξ ἀναποτρέπτων ἢ ἀναγκαιῶν στρατιωτικῶν ἐργασιῶν, εἶναι ἔργον ἐπιστημονικόν, κατ' ἐξοχὴν εἰρηνικόν, οὔτινος ἢ ἐκτέλεσις ρυθμίζεται ὑπὸ τῶν νόμων τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας...», ἐπεστράφη ὡς ἀπαράδεκτο μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι οἱ γερμανικὲς στρατιωτικὲς ἀρχές δὲν ἔχουν ἀνάγκη καμιᾶς ἄδειας²³. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἀναγκάστηκε τελικὰ νὰ τὸ δεχθεῖ πίσω ὁ ἀρμόδιος Ἑλληνας ὑπουργὸς (Κωνσταντῖνος Λογοθετόπουλος) «διὰ νὰ μὴ λάβωμεν τραχείαν ἀπάντησιν, δι' ἣν θὰ ἐλυπούμεθα πολὺ», ὅπως χαρακτηριστικὰ ἐγράφη²⁴.

Προστριβὲς δημιουργοῦσαν ἀκόμη καὶ ὀρισμένες ἀπρεπεῖς συμπεριφορὲς στρατιωτῶν κατὰ τὶς ἐπισκέψεις τους σὲ ἀρχαιολογικοὺς χώρους, κυρίως στὴν Ἀκρόπολη, ἀλλὰ καὶ ἀλλοῦ, ὅπως, φέρ' εἰπεῖν, στὸν Κεραμεικὸ ἢ τὴν Ἐλευσίνα, οἱ ὁποῖες εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πρόκληση ἀκόμη καὶ ποικίλων μικρῶν καταστροφῶν. Οἱ πιὸ συνήθεις ἦταν οἱ ἀποσπάσεις, συχνὰ καὶ μὲ βίαιο τρόπο, κατεργασμένων μαρμάρων ὡς ἀναμνηστικῶν, οἱ χαράξεις ὀνομάτων πάνω σὲ ἀρχαῖα, οἱ ἀπρεπεῖς συμπεριφορὲς μὲ γυναικεῖα συντροφιά. Χαρακτηριστικὴ εἶναι μιὰ καταγγελία τοῦ Γιάννη Μηλιάδη, τοῦ τότε Ἐφόρου Ἀκρόπολης, τὸν Αὐγουστο τοῦ 1941: «Πίνουν γκαζόζας καὶ θραύουν τὰς φιάλας ἐπὶ τῶν μαρμάρων» καὶ «οὐροῦν συστηματικὰ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Προτιμοῦν τὰ Προτύλαια καὶ τὸν Παρθενώνα». Τὰ παραπάνω μᾶς ἔγιναν γνωστὰ ἀπὸ ἓνα πρόσφατο πόνημα τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα τῆς

22. *Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων...*, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 41 κ.έ., 113· ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 632 καὶ σημ. 2· ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 55 κ.έ· ΠΛΑΤΩΝ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 630 κ.έ.

23. *Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων...*, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 145-146.

24. *Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων...*, ὅ.π. (σημ. 5), πρόλογος.

Ακαδημίας Βασιλείου Πετράκου, έμβριθοῦς μελετητῆ τῶν ἀρχαιολογικῶν ζητημάτων σὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς καὶ ὄχι μόνο²⁵.

Κρίνοντας τὴν ἐν γένει στάση τῶν Γερμανῶν ἀπέναντι στὶς ἀρχαιότητες τῆς χώρας μας –σημειῶνῶ ὅτι τὸ ἴδιο τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο Ἀθηνῶν ἀπέφευγε νὰ ἔχει ἐμφανῆ τουλάχιστον ἐμπλοκὴ σὰ διάφορα... ἀτοπήματα–, θὰ τὴ χαρακτηρίζω ἀντιφατικὴ. Δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀποσιωπᾶται κάτι ποῦ ἤδη ἔχει εἰπωθεῖ, ὅτι τὸν τελευταῖο λόγο τὸν εἶχαν πάντοτε οἱ στρατηγοί. «Οὐδεὶς στρατηγὸς ὑπόκειται εἰς τὸν ἔλεγχον οὐδενὸς Ὑπουργείου τῆς Ἑλλάδος», ἀπεφάνθησαν γερμανικοὶ νομικοὶ κύκλοι ἀπαντώντας σὲ σχετικὸ ἔγγραφο τῆς γερμανικῆς Ὑπηρεσίας Προστασίας Μνημείων Τέχνης²⁶, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσω εὐθὺς ἀμέσως. Ἀλλὰ καὶ σὲ ἀρχαιολογικὰς ὑποθέσεις, στὶς ὁποῖες δὲν ἐμπλεκόταν ὁ γερμανικὸς στρατός, δὲν φαίνεται, ἀπὸ γερμανικῆς πλευρᾶς, νὰ ὑπῆρχε ἓνα μόνον κέντρο ἀποφάσεων. Μὲ τὴν κατάληψη τῆς χώρας ἀπὸ τὸν γερμανικὸ στρατό, ὁ τελευταῖος προχώρησε στὴν ἴδρυση εἰδικῆς ὑπηρεσίας γιὰ τὴν προστασία τῶν μνημείων μὲ τὸ ὄνομα Kriegsverwaltungsrat-Referat Kunstschutz (Ὑπηρεσία Προστασίας Ἔργων Τέχνης). Πρῶτος προϊστάμενος τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε καὶ τὸν ἐπίσημο σύνδεσμο τῶν γερμανικῶν ἀρχῶν μὲ τὸ ἀρμόδιο ἑλληνικὸ ὑπουργεῖο, ὀρίστηκε ὁ Hans von Schönebeck, ἔγκριτος ἀρχαιολόγος, τὸν ὁποῖο θὰ διαδεχθεῖ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1942 ὁ ἐπίσης γνωστὸς ἀρχαιολόγος Wilhelm Kraiker²⁷. Ὡστόσο στὴν Ἑλλάδα δραστηριοποιούνταν σὲ ἀρχαιολογικὰς ἔρευνες καὶ ἄλλα γερμανικὰ ἐπιστημονικὰ ἱδρύματα πλὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τὰ ὁποῖα μάλιστα εἶχαν ἰσχυρές, ἀπειθείας διασυνδέσεις μὲ τὸ Βερολίνο. Μνημονεύω τὸ Ἰδρυμα Rosenberg, τοῦ ὁποῖου ἀρχαιολόγοι, ἀπὸ πολὺ νωρὶς, διεξάγουν ἀνασκαφὰς σὲ διάφορα μέρη τῆς χώρας, κυρίως σὲ προϊστορικὰς θέσεις, χωρὶς νὰ θεωροῦν, ἀρκετὰς

25. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὅ.π. (σημ. 3), σ. 316 κ.έ. Σχετικὰ ἔγγραφα διασώζονται τόσο στὸ ἀρχεῖο Γιάννη Μηλιάδη, ποῦ φυλάσσεται στὸ Ἑλληνικὸ Λογοτεχνικὸ καὶ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρυμάτος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, ὅσο καὶ στὴ Διεύθυνση Ἐθνικοῦ Ἀρχείου Μνημείων τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἀθλητισμοῦ.

26. *Ζημῖαι τῶν Αρχαιοτήτων...*, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 146, 147. Πρβλ. ΠΛΑΤΩΝ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 217.

27. Γιὰ τὴν Ὑπηρεσία Προστασίας Ἔργων Τέχνης (Kriegsverwaltungsrat-Referat Kunstschutz) ποῦ ἴδρυσαν οἱ Γερμανοὶ βλ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὅ.π. (σημ. 11), σ. 117 κ.έ.

φορές, υποχρέωσή τους να ενημερώνουν την Αρχαιολογική Υπηρεσία²⁸. Για την προϊστορία ειδικότερα της Λακωνίας είχε δείξει προσωπικό ενδιαφέρον και ο Heinrich Himmler, ο περιβόητος αρχηγός της Gestapo και των SS, με άπώτερο στόχο την τεκμηρίωση της άποψης περί προέλευσης των Δωριέων από τον Βορρά. Έτσι το 1935 ίδρυσε τη Forschungs-und Lehrgemeinschaft das Ahnenerbe (Έρευνητική και Έκπαιδευτική Έταιρεία Προγονική Κληρονομιά), που επίσης δραστηριοποιήθηκε στον ελληνικό χώρο²⁹. Στά αρχαιολογικά πράγματα παρεμβάσεις γίνονταν ενίοτε και από τη Γερμανική Πρεσβεία της Αθήνας, στην οποία, σημειωτέον, υπηρέτησε, ως μορφωτικός ακόλουθος, ο επίσης γνωστός αρχαιολόγος Erich Boeringer³⁰. Αρχαιολογικές λοιπόν δραστηριότητες άσκούσαν, εκτός από την υπηρεσία του Von Schönebeck, ο οποίος είχε τον βαθμό του συνταγματάρχη, και άλλα γερμανικά κέντρα, μη ελεγχόμενα από τον τελευταίο³¹. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι όρισμένοι Γερμανοί αρχαιολόγοι προέβησαν σε αυθαιρεσίες, όπως παράνομες ανασκαφές και «κλοπές» εύρημάτων που προέκυπταν από αυτές³². Δεν νομίζω όμως ότι υπάρχουν στοιχεία για να τους αποδοθούν συστηματικές κλοπές αρχαιοτήτων και, πολύ λιγότερο, σκόπιμες καταστροφές τους. Υπάρχουν και περιπτώσεις στις οποίες κατάφεραν να επέμβουν αποτελεσματικά και να προστατέψουν αρχαία. Αυτό μπορεί να

28. Για το Ίδρυμα Rosenberg βλ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *ό.π.* (σημ. 3), σ. 326, 344· ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *ό.π.* (σημ. 10), σ. 60, 61· ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *ό.π.* (σημ. 11), σ. 132-133· KYRIELEIS, *ό.π.* (σημ. 10), σ. 49.

29. Για την Έρευνητική και Έκπαιδευτική Έταιρεία «Προγονική Κληρονομιά» (Forschungs-und Lehrgemeinschaft das Ahnenerbe) βλ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *ό.π.* (σημ. 3), σ. 324 κ.έ.· ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *ό.π.* (σημ. 10), σ. 61· ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *ό.π.* (σημ. 11), σ. 131.

30. Βλ. π.χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *ό.π.* (σημ. 3), σ. 328, 345 κ.έ., 369, 371· ΚΑΡΟΥΖΟΥ, *Βιώματα & Μνημόσυνα*, *ό.π.* (σημ. 15), σ. 36.

31. Αποκαλυπτικές για τις δυσλειτουργίες που υπήρχαν ανάμεσα στις γερμανικές υπηρεσίες που εμπλέκονταν σε αρχαιολογικά θέματα είναι επιστολές των H.U. von Schönebeck και W. Kraiker, που χρημάτισαν προϊστάμενοι της Υπηρεσίας Προστασίας Έργων Τέχνης (Kriegsverwaltungsrat-Referat Kunstschutz). Βλ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *ό.π.* (σημ. 3), σ. 329 κ.έ., 404 κ.έ. Πρβλ. JANTZEN, *ό.π.* (σημ. 10), σ. 54 κ.έ.· ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *ό.π.* (σημ. 10), σ. 61.

32. Για μιá σχετική περίπτωση βλ. παρακάτω σ. 176-177.

λεχθεῖ με βεβαιότητα, παραδείγματος χάριν, για τὴν Ἀθήνα καὶ γιὰ τὸ Ἅγιο Ὄρος³³.

Στὴ συνέχεια θὰ ἀναφερθῶ σὲ συγκεκριμένες καταστροφές ἀρχαιο-λογικῶν χώρων καὶ μνημείων ποὺ προκλήθηκαν ἀπὸ τὰ γερμανικά στρατεύματα κατοχῆς, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει, ὅπως ἤδη προεῖπα, ὅτι τὰ ἰταλικά καὶ βουλγαρικά στρατεύματα δὲν ἐπιδόθηκαν σὲ ἀνάλογες ἐνέργειες³⁴. Σημαντικὲς ἀπώλειες σὲ ἀρχαιότητες, μνημεῖα καὶ ἔργα τέχνης σημειώθηκαν ἐξαιτίας τῶν βομβαρδισμῶν. Ἔτσι, στὶς 23-24 Μαΐου τοῦ 1941 γερμανικά ἀεροπλάνα πλήττουν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τοῦ Ἡρακλείου, προκαλώντας ζημιές σὲ θησαυροὺς του³⁵. Μεγάλες καταστροφές προκλήθηκαν ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὶς μάχες ποὺ ξέσπασαν ἀνάμεσα στὰ γερμανικά καὶ ἰταλικά στρατεύματα μετὰ τὴ συνθηκολόγηση τῆς Ἰταλίας. Ἐνα ἀπὸ τὰ μέρη ποὺ ὑπέστη, κατὰ τὶς συγκρούσεις αὐτές, μεγάλες καὶ ἀνεπανόρθωτες ζημιές στὸν πολιτιστικὸ του πλοῦτο ἦταν ἡ Κέρκυρα. Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1943 τὴν πλήττουν γερμανικά ἀεροπλάνα καὶ ἀπὸ τοὺς σφοδροὺς βομβαρδισμοὺς καταστρέφεται, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, ὁ βυζαντινὸς ναὸς τῶν Ἁγίων Πατέρων, ἀπὸ τὸν ὁποῖο χάθηκαν καὶ σπουδαῖες φορητὲς εἰκόνες, ὅπως ἐπίσης καὶ ὁ εὐρισκόμενος στὴν ἐβραϊκὴ συνοικία ναὸς τῆς Ὁδηγήτριας. Ἡ καταστροφή τῆς τελευταίας ὑπῆρξε μεγάλη ἀπώλεια γιὰ τὴν ἱστορία τῆς μεταβυζαντινῆς τέχνης. Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἦταν ἓνα πραγματικὸ μουσεῖο, καθὼς περιεῖχε φορητὲς εἰκόνες γνωστῶν μεταβυζαντινῶν ἀγιογράφων, ὅπως τοῦ Θεόδωρου Πουλᾶκη. Σοβαρότατες βλάβες ὑπέστησαν καὶ ὀρισμένοι ναοὶ τῶν καθολικῶν, ὅπως ὁ μητροπολιτικὸς τοὺς ναὸς, τὸ Duomo, ποὺ ἦταν ἀφιερωμένος στοὺς ἀγίους Χριστόφορο καὶ Ἰάκωβο, ἐνῶ αὐτὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (Annunciata), ἓνας ἀπὸ τοὺς παλιότερους καὶ πιὸ

33. Βλ. π.χ. *Ζημῖαι τῶν Ἀρχαιοτήτων...*, ὁ.π. (σημ. 5), σ. 137· ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὁ.π. (σημ. 10), σ. 75 κ.έ.· ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὁ.π. (σημ. 11), σ. 122· ΗΑΜΡΕ, ὁ.π. (σημ. 6), σ. 15. Πρβλ. *Works of Art in Greece...*, ὁ.π. (σημ. 7), σ. 1, 55 καὶ παρακάτω σημ. 37.

34. Γιὰ σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. παραπάνω σημ. 5 καὶ 9. Βλ. ἀκόμη ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὁ.π. (σημ. 11), σ. 163 κ.έ. Γιὰ καταστροφές ποὺ προκλήθηκαν ἀπὸ τὰ βουλγαρικά στρατεύματα Κατοχῆς στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ Θράκη βλ. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ὁ.π. (σημ. 9), σ. 646 κ.έ. (σποράδην), καὶ εἰδικότερα γιὰ τὴ Σαμοθράκη Κ. LEHMANN, *The State of Antiquities in Samothrace, Archaeology 1948*, σ. 44 κ.έ.

35. *Works of Art in Greece...*, ὁ.π. (σημ. 7), σ. 24, καὶ ΠΛΑΤΩΝ, ὁ.π. (σημ. 5), σ. 216 κ.έ.

σημαντικούς ιστορικούς ναούς του νησιού, καταστράφηκε σχεδόν ολοσχερώς (Είχ. 4). Οί τάφοι των ναυμάχων τῆς ιστορικής ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου (1571), πού εἶχαν βρεῖ ἡσυχία στὸν ναὸ αὐτό, διαλύθηκαν, ἐνῶ κάηκε ὀλοσχερώς καὶ ἡ σπουδαία Δημόσια Βιβλιοθήκη Κερκύρας, ἄλλοτε τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, πού στεγαζόταν σὲ ἓνα βενετικὸ κτίσμα τοῦ 18ου αἰ. Ἐβδομήντα χιλιάδες τόμοι βιβλίων ἔγιναν παρανάλωμα τοῦ πυρός, ἀνάμεσά τους καὶ πολλές σπάνιες ἐκδόσεις, ἱστορικὰ χειρόγραφα, πρῶτες ἐκδόσεις κλασικῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων συγγραφέων, ἀνάμεσά τους καὶ μιὰ πρώτη ἐκδοσι σαϊζπηρικῶν κειμένων. Τέλος, σημειῶνω τὴν ὀλοσχερὴ καταστροφὴ τοῦ ἐμπορικῶ κέντρου τῆς Κέρκυρας (τοῦ γνωστοῦ Μαρκᾶ), τῆς ὀνομαστῆς Ἰονίου Βουλῆς καὶ τοῦ περιφημοῦ Δημοτικοῦ Θεάτρου³⁶. Ἀπὸ τίς συγκρούσεις γερμανικῶν καὶ ἰταλικῶν στρατευμάτων ἐπλήγη καὶ ἡ Σάμος. Τὸ Δημαρχεῖο στὸ Τηγάνι (σημερινὸ Πυθαγόρειο), ὅπου φυλάσσονταν ἀρχαιοτάτες, ὅπως καὶ τὸ Πασχάλειο Μουσεῖο στὸ Βαθὺ, δέχτηκαν σφοδρὸ βομβαρδισμό. Λίγο ἀργότερα τὰ ἐκθέματα ἀπὸ τὸ μουσεῖο στὸ Βαθὺ θὰ βρεθοῦν... στὸν δρόμο, προκειμένου νὰ ἐγκλειστοῦν στὸ κτίριο Ἰταλοὶ αἰχμάλωτοι³⁷. Τέλος, σημειῶνω καὶ τίς πολλές καταστροφές πού ὑπέστησαν ὄχυρώσεις, σπίτια καὶ ἐκκλησίες τῆς μεσαιωνικῆς πόλης τῆς Ρόδου (Είχ. 1), ὅπως καὶ μνημεῖα τῆς Κῶ³⁸.

36. Ζημῖαι τῶν Ἀρχαιοτήτων..., ὅ.π. (σημ. 5), σ. 79. Πρβλ. Β. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, Ὁ Ἰωάννης Κ. Παπαδημητρίου στὴν Κέρκυρα, Ὁ Μέντωρ, 1997, σ. 39 κ.έ.· Ι. ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ὁ ἀγιογράφος Θεόδωρος Πουλάκης καὶ ἡ φλαμανδικὴ χαλκογραφία, Ἀθήναι 1979, σ. 178. Γιά τίς καταστροφές στὴν Κέρκυρα βλ. Κ. ΔΑΦΝΗ, Χρόνια Πολέμου καὶ Κατοχῆς: Κέρκυρα 1940-44, Κέρκυρα 1966 (Κερκυραϊκὰ Χρονικά, XII).

37. Ζημῖαι τῶν Ἀρχαιοτήτων..., ὅ.π. (σημ. 5), σ. 17 κ.έ.· Works of Art in Greece..., ὅ.π. (σημ. 7), σ. 28· Κ. ΤΣΑΚΟΣ – Μ. ΒΙΓΛΑΚΗ-ΣΟΦΙΑΝΟΥ, Σάμος. Τὰ Ἀρχαιολογικὰ Μουσεῖα, Ἀθήνα 2012, σ. 24. Καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς χώρας ἀρχαιολογικὲς συλλογές ἐκδιώχθηκαν ἀπὸ τὰ κτίρια στὰ ὁποῖα στεγαζόνταν, προκειμένου αὐτὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ στρατιωτικὸς σκοπός. Γιά τὴ Βέροια βλ. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 13, 57· ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 626 καὶ σημ. 2. Στὰ Χανιά ἡ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ «ἐρρίφθη εἰς τὸν δρόμον», προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὁ χώρος στὸν ὁποῖο στεγαζόταν γιὰ στρατιωτικὸς σκοπός. Ὡστόσο μὲ ἐνέργειες τοῦ U. Jantzen, πού ὑπηρετοῦσε στὴ γερμανικὴ Ὑπηρεσία Προστασίας Ἐργῶν Τέχνης, ἡ συλλογὴ βρῆκε στέγη στὸ Μικρὸ Τζαμάκι καὶ ἔτσι διασώθηκε ἀπὸ ἄλλες περιπέτειες. Βλ. ΠΛΑΤΩΝ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 627.

38. Works of Art in Greece..., ὅ.π. (σημ. 7), σ. 55 κ.έ. Πρβλ. FRENCH, ὅ.π. (σημ. 8), σ. 193 κ.έ.

Σοβαρές καταστροφές βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων ἔγιναν καὶ σὲ περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες, γιὰ λόγους ἀντιποίνων, τὰ γερμανικὰ στρατεύματα κατέκαιαν ὁλόκληρα χωριὰ καὶ κωμοπόλεις, χωρὶς νὰ κάνουν καμιά ἀπολύτως ἐξαίρεση γιὰ κανένα κτίσμα, ὅσο σημαντικὸ καὶ ἂν ἦταν αὐτό. Ἔτσι ἀρκετὲς ἐκκλησίες ἐξαφανίσθηκαν ἀπὸ προσώπου γῆς. Ἀκόμη πολλὲς μονές, γιὰ τὶς ὁποῖες ὑπῆρχαν πληροφορίες ὅτι ἔβρισκαν σὲ αὐτὲς καταφύγιο στελέχη τῆς Ἀντίστασης, δέχτηκαν, ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀέρος, τὴν ἐκδικητικὴ μανία τοῦ κατακτητῆ. Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1943 ἡ ὀνομαστὴ βυζαντινὴ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ στὸ Στεῖρι τῆς Φωκίδας δέχεται ἐπίθεση ἀπὸ τρία γερμανικὰ βομβαρδιστικά³⁹. Θύματα γερμανικῶν ἐπιθέσεων πέφτουν καὶ οἱ Μονές τοῦ Ἁγίου Μελετίου στὸν Κιθαίρινα⁴⁰, τοῦ Ἁγίου Σεραφεῖμ τῆς Δομβοῦς⁴¹, τῆς Ἁγίας Λαύρας στὰ Καλάβρυτα⁴², τῆς Παρηγορήτισσας καὶ τῶν Βλαχερνῶν στὴν Ἄρτα⁴³, μονές τῶν Μετεώρων⁴⁴, ἐνῶ ἡ Μονὴ Καταφυγίου ἢ Κουμασίων στοὺς Κορουσχάδες τῆς Εὐρυτανίας, κτίσμα τῆς Τουρκοκρατίας, μὲ πολλὰ κειμήλια στὸ θησαυροφυλάκιό της, κυρίως εἰκόνες καὶ χειρόγραφα, ἀνατινάσσεται καὶ καταστρέφεται ὁλοσχερῶς⁴⁵. Ἡ γνωστὴ μεσαιωνικὴ γέφυρα τῆς Καρύταινας, πάνω ἀπὸ τὸν Ἄλφειο καὶ στὸν δρόμο Μεγαλόπολης-Ἀνδρίτσαινας, ὑφίσταται σημαντικὲς βλάβες κατὰ τὴν τοποθέτηση ἀπὸ Γερμανοὺς στρατιῶτες ἐκρηκτικῶν, μὲ σκοπὸ ἐνδεχόμενὴ ἀνατίναξή της⁴⁶.

Καταστροφές ἢ ἀπώλειες ἀρχαιοτήτων παρατηροῦνται καὶ κατὰ τὴ διάρκεια ἐκτέλεσης ἔργων στρατιωτικῶν ὑποδομῶν, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, στὴν Τίρυνθα. Ἐδῶ, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1944, πάνω στὴν ἀκρόπολη

39. *Works of Art in Greece...*, ὁ.π. (σημ. 7), σ. 39-40 (φωτ.), 41. Πρβλ. *Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων...*, ὁ.π. (σημ. 5), σ. 51.

40. *Works of Art in Greece...*, ὁ.π. (σημ. 7), σ. 34 κ.έ. Πρβλ. *Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων...*, ὁ.π. (σημ. 5), σ. 51.

41. *Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων...*, ὁ.π. (σημ. 5), σ. 51.

42. *Works of Art in Greece...*, ὁ.π. (σημ. 7), σ. 38.

43. *Works of Art in Greece...*, ὁ.π. (σημ. 7), σ. 46, 48 (φωτ.), 49. Πρβλ. *Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων...*, ὁ.π. (σημ. 5), σ. 55.

44. *Works of Art in Greece...*, ὁ.π. (σημ. 7), σ. 45 κ.έ. Πρβλ. *Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων...*, ὁ.π. (σημ. 5), σ. 56.

45. *Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων...*, ὁ.π. (σημ. 5), σ. 54.

46. *Works of Art in Greece...*, ὁ.π. (σημ. 7), σ. 51 (φωτ.), 53.

τῆς σπουδαίας αὐτῆς μυκηναϊκῆς πόλης, ἡ ὁποία, σημειωτέον, ἀπὸ τὸ 1905 ἀνασκάπτεται ἀπὸ τὸ Γερμανικὸ Ἰνστιτοῦτο, κατὰ τὴ διάνοιξη δύο καταφυγίων, καὶ κυρίως κατὰ τὴν ἐγκατάσταση πολυβολείων, ἐγιναν σημαντικὲς καταστροφές σὲ ἀρχαιότητες. Σὲ μία μάλιστα περίπτωση ἀνετινάχθη τὸ ἐκ συμπαγοῦς λίθου κατώφλιον εἰσόδου πρὸς τὴν αὐλήν»⁴⁷. Ἐνας ἄλλος ἀρχαιολογικὸς χῶρος ποὺ ὑπέστη σημαντικὲς ζημιές ἀπὸ τὴν κατασκευὴ διαφόρων στρατιωτικῶν ἐγκαταστάσεων ἀπὸ Γερμανοὺς στρατιῶτες ἦταν τὸ ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνος στὸ Σούνιο⁴⁸. Ὁ βασιλικὸς τάφος τῶν Ἰσοπάτων, στὸν νομὸ Ἡρακλείου στὴν Κρήτη, καταστράφηκε ὀλοσχερῶς, προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθεῖ τὸ οἰκοδομικὸ ὑλικό του στὴν κατασκευὴ ἐπάκτιων πυροβολείων, ἐνῶ τὸ πολυδαίδαλο ἀρχαῖο λατομεῖο στὴ Γόρτυνα, γνωστὸ ὡς λαβύρινθος, ἀνετινάχθηκε⁴⁹. Σημαντικὲς καταστροφές γνώρισαν ἀπὸ γερμανικὲς στρατιωτικὲς δραστηριότητες καὶ διάφορα μεσαιωνικὰ κάστρα, ὅπως αὐτὰ τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης στὴν Πελοπόννησο⁵⁰. Τὴν ἀνοιξη τοῦ '44, κατὰ τὴν ἐκσκαφὴ ὀρυγμάτων ἀπὸ Γερμανοὺς στρατιῶτες καὶ Ρώσους αἰχμαλώτους στὴν πλατεία Δικαστηρίων τῆς Θεσσαλονίκης, ἐρχεται στὸ φῶς ἓνα μεγάλο γυναικεῖο ἄγαλμα τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ τρίτου μεταχριστιανικοῦ αἰώνα. Τὸ ἔργο αὐτό, χωρὶς τὴν ἐγκριση τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν, προωθήθηκε στὴ Βιέννη καὶ ἐκτέθηκε σὲ μιὰ μεγάλη ἐκθεση ἔργων τέχνης ποὺ πραγματοποιοῖσε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1944 τὸ Γερμανικὸ Τμήμα Στρατιωτικῆς Προπαγάνδας πρὸς τόνωση τοῦ δοκιμαζόμενου πλέον γερμανικοῦ λαοῦ. Τὸ ἄγαλμα μάλιστα αὐτό, σύμφωνα μὲ τὴν ἔρευνα τῆς Ἐλευθερίας Ἀκριβοπούλου, ἐπρόκειτο νὰ ἀποτελέσει μόνιμο ἐκθεμα τοῦ μεγάλου μουσείου τέχνης ποὺ σχεδίαζε ὁ Hitler νὰ ἰδρύσει στὴ Linz, φιλοδοξώντας νὰ τὴν καταστήσει παγκόσμια πολιτιστικὴ πρωτεύουσα (Führermuseum). Ἔτσι, μετὰ τὴν ἐκθεση στὴ Βιέννη, τὸ ἔργο φιλοξενήθηκε προσωρινὰ στὴν κατοικία τοῦ ἴδιου τοῦ Hitler στὸ Berchtesgaden καὶ στὴ συνέχεια σ' αὐτὴν τοῦ Goebbels στὸ Grundlsee. Μετὰ τὴ λήξη τοῦ

47. *Ζημῖαι τῶν Αρχαιοτήτων...*, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 52.

48. *Ζημῖαι τῶν Αρχαιοτήτων...*, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 49· *Works of Art in Greece...*, ὅ.π. (σημ. 7), σ. 9. Πρβλ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὅ.π. (σημ. 11), σ. 165 κ.έ.

49. *Ζημῖαι τῶν Αρχαιοτήτων...*, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 58 κ.έ.· *Works of Art in Greece...*, ὅ.π. (σημ. 7), σ. 26· ΠΛΑΤΩΝ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 628, 630.

50. *Ζημῖαι τῶν Αρχαιοτήτων...*, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 53.

πολέμου, τὸ κλεμμένο αὐτὸ ἄγαλμα, μαζί με ἄλλα σπουδαῖα ἔργα τέχνης ἀπὸ διάφορες χῶρες, ἐντοπίζεται σὲ ἀλατωρυχεῖο στὸ Bad Aussee στὶς αὐστριακὲς Ἄλπεις, κοντὰ στὸ Salzburg, καὶ μέσῳ Μονάχου ἐπιστρέφει στὴ Θεσσαλονίκη τὸν Νοέμβριο τοῦ 1946⁵¹.

Ἀπώλειες ἀρχαιοτήτων δὲν ὑπῆρξαν ὅμως μόνο κατὰ τὴ διάρκεια πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἢ κατὰ τὴν κατασκευή στρατιωτικῶν ὑποδομῶν καὶ ἐγκαταστάσεων. Ξεχωριστὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Ἀνώτατου Στρατιωτικοῦ Διοικητῆ Κρήτης, τοῦ στρατηγοῦ Ringel —εὐτυχῶς στὶς ἀρχές τοῦ 1942 μετατέθηκε στὸ ρωσικὸ μέτωπο—, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἦταν καὶ συλλέκτης ἀρχαιοτήτων. Ἔτσι, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἀπαίτησε καὶ πῆρε τὰ κλειδιά τῆς λεγόμενης Στρωματογραφικῆς Συλλογῆς τῆς Κνωσοῦ, ἀπὸ ὅπου καὶ μετέφερε διάφορες ἀρχαιότητες στὴ γνωστὴ βίλα Ἀριάδνη, τὴ βάση τῆς βρετανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἀποστολῆς στὴν Κνωσό, τὴν ὁποία εἶχε ἐπιτάξει καὶ διέμενε. (Ἐκτοτε ἡ βίλα αὐτὴ θὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς κατοικία τοῦ ἐκάστοτε Γερμανοῦ στρατηγοῦ-διοικητῆ τοῦ νησιοῦ.) Μέρος τουλάχιστον τῶν ἀρχαίων αὐτῶν, μαζί με ἄλλα ποὺ ὑπῆρχαν στὴν ἴδια τὴ βίλα, τὰ προώθησε πρὸς τὴ γενέτειρα πόλη του, τὸ Graz τῆς Αὐστρίας⁵². Δύο πῆλινα θραύσματα ἀρχαϊκῶν χρόνων, ποὺ φέρουν ἀνάγλυφη διακόσμηση καὶ τὰ ὁποῖα βρέθηκαν μετὰ τὸν πόλεμο στὸ Salzburg καὶ ἐπαναπατρίσθηκαν τὸν Φλεβάρη τοῦ 1988 στὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου, πιθανὸν νὰ εἶχαν ἀφαιρεθεῖ

51. Γιά τὴν ἱστορία τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ, βλ. Ε. ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ, Following the photographic traces of an ancient statue: from its plundering by the Nazis to its «photographic» presence at an exhibition against the looting of antiquities. Πρόκειται γιὰ ἀνακοίνωση στὸ Second International Conference of Photography and Theory. Photography and Museums: Displayed and Displaying. Thalassa Municipal Museum, Ayia Napa, Cyprus, November 30-December 2, 2012, καὶ ἡ ὁποία, με τίτλο *Στὰ ἴχνη ἐνὸς ἀγάλματος: ἀπὸ τὴ φωτογραφία στὸ ἀντικείμενο*. Πλατεία Δικαστηρίων 1944 – Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης 2013, πρόκειται νὰ δημοσιευθεῖ σὲ προσεχῆς τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ *Σύγχρονα Θέματα*. Πρβλ. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 593 κ.έ.· ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 57 κ.έ. Γιά τὸ ἄγαλμα βλ. Γ. Δεσπίνης – Θ. Στεφανίδου-Τιβεριοῦ – Ε. Βουτυράς (ἐπιμ.), *Κατάλογος Γλυπτῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης II*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 213 κ.έ. ἀριθ. 305, 492 κ.έ. εἰκ. 963-970 (Θ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ-ΤΙΒΕΡΙΟΥ).

52. *Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων...*, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 19 κ.έ.· *Works of Art in Greece...*, ὅ.π. (σημ. 7), σ. 25· ΠΛΑΤΩΝ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 625.

ἀπὸ τῆ λεγόμενη Στρωματογραφικὴ Συλλογὴ τῆς Κνωσοῦ⁵³. Ὁ στρατηγὸς Ringel φρόντισε πάντως καὶ γιὰ τήν... ὑστεροφημίαν του. Ἐνα θραῦσμα ἀπὸ λίθινον μινωικὸ ἀγγεῖο μὲ ἀνάγλυφον λατρευτικὴ σκηνή—στὸ ὁποῖο ἀργότερα ὁ Στυλιανὸς Ἀλεξίου θὰ κολλήσῃ ἓνα ἄλλο κομμάτι—, τὸ ὁποῖο ὁ στρατηγὸς φέρεται νὰ εἶχε ἀγοράσει «παρὰ τινος ἀγρότου τῆς περιοχῆς Κνωσοῦ», τὸ δωρίζει τὸ 1941 στὸ Μουσεῖο Ἡρακλείου⁵⁴. Ἀναφέρθηκα ἤδη στὴν κλοπὴ ἑνὸς πῆλινου ταφικοῦ πίνακα ἀπὸ τὸ Μουσεῖο τοῦ Κεραμεικοῦ κατὰ τὴ διάρκειαν ξενάγησιν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν, ἐνῶ ἔκανα καὶ μνεῖα ἀνασκαφῶν ποὺ διεξήγαγαν, σὲ πολλὰ μέρη τῆς χώρας, Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι, κυρίως τοῦ Ἰδρύματος Rosenberg, ἄλλοτε μὲ τὴν ἄδεια τῶν ἀρμοδίων ἐλληνικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ ἄλλοτε χωρὶς αὐτήν⁵⁵. Γιὰ τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν αὐτῶν ἐλάχιστα γνωρίζουμε. Εὐρήματα ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀνασκαφὴ ἐντοπίστηκαν πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ στὸ Pfahlbaumuseum στὴν Bodensee (στὴ λίμνη τῆς Κωνσταντζας) καὶ πρόκειται νὰ ἐπιστρέψουν σύντομα στὴ χώρα μας. Μεταφέρθησαν ἐκεῖ τὸ 2006 ἀπὸ τὸ Ἰνστιτοῦτο Προϊστορίας καὶ Πρωτοϊστορίας τοῦ Freie Universität τοῦ Βερολίνου. Στὸ τελευταῖον εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ Βερολίνου, ὅπου καὶ ἐντοπίστηκαν τὸ 1990, μετὰ τὴν ἐνοποίηση τῆς Γερμανίας. Πρόκειται γιὰ εὐρήματα

53. Βλ. X. B. ΚΡΙΤΖΑΣ, Ἀρχαίων Νόστοι, Ὁ Μέντωρ, 1994, σ. 212 κ.έ. Γιὰ τὰ πῆλινα αὐτὰ ἀνάγλυφα θραῦσματα βλ. J. BOARDMAN, Archaic finds at Knossos, BSA, 57, 1962, σ. 32 κ.έ., ἀριθ. 2,4, πίν. 4b, 5a.

54. Γιὰ τὸ ἀρχαῖον αὐτὸ—τὸ ὁποῖο πιθανὸν ταυτίζεται μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 8 ἐνὸς καταλόγου κλεμμένων ἀρχαιοτήτων ἀπὸ τὴ βίβλου Ἀριάδνη καὶ «ἐκ τῆς ἀποθήκης νοτίως τῆς βίλλας» [βλ. Ζημίαι τῶν Ἀρχαιοτήτων..., ὁ.π. (σημ. 5), σ. 20 ἀριθ. 8]—βλ. Ν. ΠΛΑΤΩΝ, Τὸ ἱερὸν Μαζὰ (Καλοῦ Χωριοῦ Πεδιάδος) καὶ τὰ μινωικὰ ἱερὰ κορυφῆς, Κρητικὰ Χρονικά, 5, 1951, σ. 154, 155 εἰκ. 5, καὶ Σ. ΑΛΕΞΙΟΥ, Νέα παράστασις λατρείας ἐπὶ μινωικοῦ ἀναγλύφου ἀγγείου, Κρητικὰ Χρονικά, 13, 1959, σ. 346, πίν. ΛΔ', ΛΕ'. Πρβλ. ΠΛΑΤΩΝ, ὁ.π. (σημ. 9), σ. 632, καὶ ΚΡΙΤΖΑΣ, ὁ.π., σ. 212 (σχητικὰ μὲ τὸ πότε τὸ τμήμα τοῦ λίθινου αὐτοῦ μινωικοῦ ἀγγείου περιῆλθε στὴν κατοχὴ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἡρακλείου ἢ πληροφορία δὲν εἶναι σωστή).

55. Γιὰ ἔρευνες π.χ. στὴ Χαλκίδα καὶ κοντὰ στὴ Σπάρτη, βλ. V. LOSEMANN, Nationalsozialismus und Antike, Historische Perspektiven, 7, 1977, σ. 153 κ.έ.

μιᾶς ἀνασκαφῆς πού εἶχε γίνει τὸ 1941 στὴ Μαγούλα Βισβίκη, κοντὰ στὸ Βελεστίνο, ἀπὸ τὸν ἐπικεφαλῆς τοῦ ἰδρύματος Rosenberg στὴν Ἑλλάδα Hans Reinert. Γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ αὐτὴ εἶχε δοθεῖ ἄδεια ἀπὸ τὶς ἀρμόδιες ἑλληνικὲς ἀρχὲς καὶ εἶχε ὀρισθεῖ νὰ τὴν παρακολουθεῖ ὁ τότε ἐπιμελητὴς Γεώργιος Μπακαλάκης, ἀλλὰ γιὰ ἄγνωστους λόγους ὁ τελευταῖος ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν Μάρκελλο Μισό. Σημειώνω ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴ λήξη τοῦ πολέμου εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς αὐτῆς εἶχαν ἐντοπισθεῖ στὸ Βερολίνο καὶ εἶχαν ἐπαναπατριστεῖ στὴν Ἀθήνα, στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο⁵⁶. Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶτες πρωταγωνίστησαν καὶ σὲ συλλήψεις ἐπαρχιακῶν μουσείων καὶ μικρῶν συλλογῶν, ὅπως, παραδείγματος χάριν, τῶν ἀρχαιολογικῶν μουσείων Ἐλευσίνας, Θηβῶν, Τανάγρας, Χαιρώνειας, Ποτίδαιας, Γόρτυνος, Καστελλίου Κισάμου καὶ πιθανὸν Ρεθύμνου⁵⁷, ἢ ἀκόμη καὶ θησαυροφυλακίων καὶ βιβλιοθηκῶν μονῶν⁵⁸. Μεμονωμένα μόνον εὐρήματα ἀπὸ τὶς δραστηριότητες αὐτὲς ἐπέστρεψαν κατὰ καιροὺς στὴ χώρα μας, ὅπως, φέρ' εἰπεῖν, λιγοστὲς ἀρχαιοτῆτες ἀπὸ τὴν Κρήτη πού ἤδη ἀνέφερα παραπάνω⁵⁹, ὀρισμένα χαλκὰ πού εἶχαν κλαπεῖ ἀπὸ τὴ Σάμο⁶⁰ καὶ ἓνα μαρμάρινο λιοντάρι ἀρχαϊκῶν χρόνων πού εἶχε κλαπεῖ «ἐκ τοῦ φρουρίου

56. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀνασκαφὴ αὐτὴ καὶ τὴν ἱστορία τῶν εὐρημάτων της, βλ. Α. ΝΤΟΥΖΟΥΓΛΗ – ΕΒΑ ΑΛΡΑΜ-ΣΤΕΡΝ, Ὁ ὕστερονεολιθικὸς οἰκισμὸς τῆς Μαγούλας-Βισβίκη στὴ νότια Θεσσαλία, *Αρχαιολογικὸ Ἔργο Θεσσαλίας καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδας*, 2, 2006, σ. 75 κ.έ. Βλ. καὶ ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὅ.π. (σημ. 3), σ. 344. Βλ. ἐπίσης ἐφημερίδα *Ἐλευθεροτυπία*, 30.5.2013 (Ν. Κοντράρου-Ρασιᾶ) καὶ παρακάτω στὴ σημ. 61.

57. *Ζημίαι τῶν Αρχαιοτήτων...*, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 10, 11 κ.έ., 16 κ.έ., 18 κ.έ.· ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 623· ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 13, 57· ΠΛΑΤΩΝ, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 625 κ.έ.

58. *Ζημίαι τῶν Αρχαιοτήτων...*, ὅ.π. (σημ. 5), σ. 15, 16· *Works of Art in Greece...*, ὅ.π. (σημ. 7), σ. 38. Βλ. καὶ ἀμέσως παρακάτω σημ. 61.

59. Βλ. καὶ παρακάτω σημ. 61.

60. Βλ. Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, Ἡ Ἀρπαγὴ (Μικρὸ Ἀνθολόγιο), *Ἐνημερωτικὸ Δελτίο τῶν Ἐταίρων*, 17, 1991, σ. 141.

Κυθήρων» και έπεστράφη στη χώρα μας από τη Γερμανία τον Αύγουστο του 1957⁶¹.

Δέν θά ήθελα, τέλος, νά άποσιωπήσω και τó γεγονός ότι μερικές φορές τά γερμανικά στρατεύματα εξέθεσαν σέ κίνδυνο όρισμένους άρχαιολογικούς χώρους στρατοπεδεύοντας σ' αυτούς ή πλησίον τους, ευελπιστώντας ότι οί συμμαχικές ή άντιστασιακές δυνάμεις δέν θά τους έπιτεθοϋν για νά μñ εκθέσουν τις άρχαιότητες αυτές σέ κίνδυνο. Κάτι τέτοιο συνέβη, παραδείγματος χάριν, τó καλοκαίρι του 1943, όταν γερμανικές μηχανοκίνητες φάλαγγες στρατοπέδευαν στón άρχαιολογικό χώρο τής Όλυμπίας⁶².

Έξυπακούεται ότι οί δυνάμεις του Άξονα δέν είναι αυτές που πρώτες επιδόθηκαν σέ καταστροφές και λεηλασίες άρχαιολογικών, και γενικότερα καλλιτεχνικών, θησαυρών κατά τή διάρκεια πολεμικών συγκρούσεων. Η πρακτική αυτή έχει, ως γνωστόν, μεγάλη προϊστορία⁶³. Στόν ίδιο πόλεμο

61. Βλ. Ζημιάι τών Αρχαιοτήτων..., ό.π. (σημ. 5), σ. 14· ΑΙΜ. ΡΟΘΟΥΖΟΥ, *Οί πολιτιστικές και έπιστημονικές σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και τή Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία στην περίοδο 1949-1989*, Αθήνα 2010, σ. 230 κ.έ· Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΑΚΗ, *Κόθηρα. Ο Άγιος Γεώργιος στο Βοννό*, Αθήνα 2013, σ. 244 κ.έ. Πρβλ. Α. Βλαχόπουλος (έπιμ.), *Αρχαιολογία. Νησιά του Αιγαίου*, Αθήνα 2005, σ. 201, εικ. 274 (Α. ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ). Για ένα χειρόγραφο του 17ου αί., που είχε κλαπεί από τήν ιστορική Μονή Κερά Γωνιάς Κολυμπαρίου του νομού Χανίων και έπέστρεψε στο μοναστήρι στις άρχές του αιώνα μας, βλ. έφημερίδα *Έλευθεροτυπία*, 12.1.2002, σ. 38 (Δ. ΚΥΡΓΑΤΑΣ). Αρχαιότητες κατά τή διάρκεια τής Κατοχής δέν είχαν κλέψει μόνο τά γερμανικά στρατεύματα αλλά και τά συμμαχικά. Για τέτοιες άρχαιότητες που έχουν έπαναπατρισθεί, βλ. ΚΡΙΤΖΑΣ, ό.π. (σημ. 53), σ. 213 κ.έ. Άμέσως αμετά τόν Πόλεμο έστάλησαν στη Γερμανία ό Σπυρίδων Μαρινάτος και στην Ίταλία ό Ίωάννης Παπαδημητρίου, οί όποιοι έφρόντισαν για τήν έπαναφορά στην Ελλάδα τών άρχαίων που... είχαν αφαιρεθεί από τά στρατεύματα κατοχής». Βλ. *Ο Μέντωρ*, 1999, σ. 68 (Β. Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ). Δέν γνωρίζω τίποτε για τά άποτελέσματα τών άποστολών τών δύο αυτών Έλλήνων άρχαιολόγων. Πιθανόν στην άποστολή του Μαρινάτου στη Γερμανία νά όφείλεται ή έπιστροφή εύρημάτων από τή Μαγούλα Βισβίκη άμέσως μετά τόν πόλεμο (βλ. παραπάνω σ. 176-177).

62. Ζημιάι τών Αρχαιοτήτων..., ό.π. (σημ. 5), σ. 103. Πρβλ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ό.π. (σημ. 3), σ. 325-326. Δέν αποκλείεται και ό βομβαρδισμός στις 9.2.1944 του Αρχαιολογικού Μουσείου Ήρακλείου από συμμαχικά άεροπλάνα νά προκλήθηκε από τó γεγονός ότι πλησίον του υπήρχε γερμανική στρατιωτική έγκατάσταση. Βλ. ΠΛΑΤΩΝ, ό.π. (σημ. 9), σ. 218.

63. Πρβλ. έφημερίδα *Τό Βήμα*, 1.6.2008, σ. 100/Α 64 (Μ. ΤΙΒΕΡΙΟΣ).

ἐξάλλου συνέβησαν, γιὰ παράδειγμα, ἀρπαγές ἀρχαιοτήτων καὶ γενικότερα ἔργων τέχνης ἀπείρως μεγαλύτερης κλίμακας ἀπὸ αὐτὲς ποὺ γνωρίσαμε στὴ χώρα μας. Ὑπενθυμίζω, φέρ' εἰπεῖν, τὴ σύληση Μουσείων καὶ Συλλογῶν τοῦ Βερολίνου ἀπὸ τὰ ρωσικὰ στρατεύματα τὸ 1945 μὲ τὴ λήξη τοῦ πολέμου, καὶ τὴ μεταφορὰ τῶν ἐκθεμάτων τους στὴν Ἁγία Πετρούπολη (τότε Λένινγκραντ) καὶ στὴ Μόσχα. Μεταξὺ τῶν ἀπαχθέντων ἀρχαίων συγκαταλέγονται, ὡς γνωστόν, καὶ ὁ περίφημος, τεραστίων διαστάσεων, καταστόλιστος βωμὸς τῆς Περγάμου καὶ ὁ λεγόμενος θησαυρὸς τοῦ Πριάμου⁶⁴. Τὸν βωμὸ οἱ Ρῶσοι τὸν ἐπέστρεψαν τὸ 1958 στὴν τότε Λαϊκὴ Δημοκρατία τῆς Γερμανίας⁶⁵, γιὰ τὸν θησαυρὸ ὅμως τοῦ Πριάμου, ὅπως καὶ γιὰ ἄλλες ἀρχαιότητες, διατυμπανίζουν πρὸς κάθε κατεύθυνση ὅτι δὲν προτίθενται νὰ τὰ ἐπιστρέψουν. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ τίτλος τοῦ καταλόγου μιᾶς ἐκθεσης μὲ ἀρχαιότητες ποὺ ἀφαίρεσαν οἱ Ρῶσοι ἀπὸ γερμανικὰ μουσεῖα, ἡ ὁποία ἔγινε στὴ Μόσχα τὸ 2005, μὲ ἀφορμὴ τὴν 60ῆ ἐπέτειο ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου: «Ἀρχαιολογία τοῦ Πολέμου. Ἐπιστροφή ἀπὸ τὸ πουθενά»⁶⁶. Παραμένοντας στοὺς νεότερους χρόνους, ὑπενθυμίζω τὸ πλῆθος τῶν ἀγαλμάτων καὶ τῶν ἄλλων καλλιτεχνημάτων ποὺ ἄρπαξε στὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ. ἀπὸ εὐρωπαϊκὲς πόλεις, καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴ Ρώμη, ὁ Ναπολέων γιὰ νὰ ἐμπλουτίσει τὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου καὶ τὰ ὁποῖα τὸ 1815, μετὰ τὴ συντριβὴ του, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπαναπατρίστηκαν⁶⁷. Θὰ σταθῶ ὅμως λίγο περισσότερο σὲ ἀνάλογα ἐπεισόδια ποὺ μᾶς

64. Βλ. C. WEICKERT, Bericht über die Bergungsmassnahmen der Antikenabteilungen und weiterhin über diejenigen der Gesamtheit der Staatlichen Museen, στὸ: *Staatliche Museen zu Berlin, Antikensammlung. Dokumentation der Verluste*, V.1, Βερολίνο 2005, σ. 30.

65. Βλ. M. KUNZE, *Die Antikensammlung im Pergamonmuseum und in Charlottenburg, Staatliche Museen zu Berlin*, Mainz am Rhein 1992, σ. 15· W.-D. HEILMEYER – H. HERES – U. KASTNER, *Der Pergamonaltar*, Mainz am Rhein 2004, σ. 19 καὶ εἰκ. 11 (U. KASTNER).

66. Liodmila Akimowa (ἐπιμ.), *Ἀρχαιολογία τοῦ Πολέμου. Ἐπιστροφή ἀπὸ τὸ πουθενά*, Μόσχα 2005 (στὰ ρωσικὰ).

67. Βλ. A. ΣΑΜΑΡΑ-ΚΑΟΥΦΜΑΝ, *Ἑλληνικὲς Ἀρχαιότητες στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου*, Ἀθήνα 2001, σ. 29 κ.έ., 49 κ.έ. Πρβλ. M. PAPE, *Griechische Kunstwerke aus Kriegsbeute und ihre öffentliche Aufstellung in Rom*, Ἀμβούργο 1975, σ. 3 καὶ 102 σημ. 6 (πάνω).

είναι γνωστά από την αρχαιότητα. Έλληνες, Πέρσες, Σκύθες, Καρχηδόνιοι, Ρωμαῖοι, ὅλοι τους ἀνεξαίρετως, κατὰ τὴ διάρκεια πολεμικῶν συγκρούσεων, κατὰ τὶς ὁποῖες δημόσια κτίρια καὶ σημαντικὰ ἱερὰ παραδίδονταν στὶς φλόγες καὶ τὶς λεηλασίες, ἐπιδόθηκαν σὲ συστηματικὲς ἀρπαγὲς καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν τῶν ἀντιπάλων τους⁶⁸.

Ὁ περιηγητὴς Πausανίας (8, 46), στὰ μέσα περίπου τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ., ἐπισκεπτόμενος τὸν γνωστὸ ναὸ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς στὴν Τεγέα, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ παλιὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς, «μαζὶ μὲ τοὺς χαυλιόδοντες τοῦ καλυδωνίου κάπρου, τὰ εἶχε πάρει ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτορας Αὐγούστος γιὰ νὰ τιμωρήσει τοὺς Τεγεάτες, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς γνωστῆς σύγκρουσής του μὲ τὸν Ἀντώνιο, εἶχαν πάρει μὲ τὸ μέρος τοῦ ἀντιπάλου του». Καὶ ὁ περιηγητὴς συνεχίζει: «Εἶναι φανερὸ πὼς ὁ Αὐγούστος δὲν ἔκανε αὐτὸς ἀρχὴ στὴν ἀφαίρεση λατρευτικῶν ἀγαλμάτων θεῶν καὶ ἄλλων ἀναθημάτων ἀπὸ ἡττημένους. Ἀπλὰ ἀκολούθησε μιὰ παλιὰ συνήθεια (τόσο τῶν Ἑλλήνων ὅσο καὶ τῶν βαρβάρων): ὅταν οἱ Ἕλληνες εἶχαν κυριέψει τὴν Τροία καὶ μοίρασαν τὰ λάφυρα, ἔδωσαν στὸν Σθένελο, τὸν γιὸ τοῦ Καπανέα, τὸ ξόανο τοῦ ἔρκειου Δία» (μτφρ. Ν. Παπαχατζῆς)⁶⁹. Ὁ γνωστός μας Ξέρξης ἐπιδόθηκε συστηματικὰ, κατὰ τὴ διάρκεια πολεμικῶν συρράξεων, σὲ πυρπολήσεις ἱερῶν καὶ σὲ ἀρπαγὲς ἀγαλμάτων πού εἶχαν θρησκευτικὴ ἢ πολιτικὴ σημασία γιὰ τοὺς ἀντιπάλους του. Κατὰ τὴν ἐκστρατεία του τὸ 480 π.Χ. ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, ἀφαίρεσε ἀπὸ τὴν πυρπολημένη Ἀθήνα, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὸ σύνταγμα τῶν Τυραννοκτόνων Ἀρμόδιου καὶ Ἀριστογείτονος, ἕνα ἔργο πού γιὰ τοὺς Ἀθηναίους ἀποτελοῦσε σύμβολο τῆς ἐλευθερίας τους. Οἱ δύο αὐτοὶ ἀνδριάντες ἔμειναν στὴν Περσία γιὰ ἐνάμιση καὶ πλέον αἰῶνα —«ἀκόμα καὶ ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων χρημάτισαν δοῦλοι τῶν Περσῶν», θὰ σημειώσῃ στὶς ἀρχὲς τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. μὲ δηκτικὸ χιοῦμορ ὁ

68. Γιὰ λεηλασίες καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν στὴν ἀρχαιότητα κατὰ τὴ διάρκεια πολεμικῶν συρράξεων βλ. PAPP, ὁ.π. (σημ. 67)· M. M. MILES, *Art as Plunder. The Ancient Origins of Debate about Cultural Property*, Cambridge 2008. Πρβλ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὁ.π. (σημ. 60), σ. 139 κ.έ.

69. MILES, ὁ.π., σ. 241 κ.έ., 367 κ.έ. (Appendix 7).

Δίων ὁ Χρυσόστομος (37, 41)– ὥσπου ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος (ἢ κατ' ἄλλους ὁ Ἀντίοχος ἢ ὁ Σέλευκος) τοὺς βρῆκε στὰ Σοῦσα καὶ τοὺς ἔστειλε πίσω στὴν Ἀθήνα⁷⁰. Ὁ Διονύσιος ὁ πρεσβύτερος, ὁ περιβόητος τύραννος τῶν Συρακουσῶν, ἦταν πιθανότατα ὁ ἀσεβέστατος πάντων. Σύληψε συστηματικὰ πολλὰ ἱερά, ἀνάμεσα στὰ ὅποια τὸ περίφημο ἱερὸ τῆς Ἡρας Λακινίας στὸν Κρότωνα καὶ αὐτὰ τῆς Λευκοθέας στοὺς Πύργους τῆς Ἐτρουρίας καὶ τῆς Περσεφόνης στοὺς Ἐπιζεφυρίους Λοκρούς⁷¹.

Τὰ συνήθως ἀνοχύρωτα μεγάλα πανελλήνια ἱερά, γεμάτα ἀπὸ πολύτιμα ἀφιερώματα καὶ ἀμύθητους θησαυρούς, ἦταν εὐκόλος στόχος τῶν ἐκάστοτε ἰσχυρῶν. Σὲ αὐτὰ ἔβρισκαν τοὺς οἰκονομικοὺς πόρους πού θά τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ καλύψουν τὰ ἔξοδα τῶν δαπανηρῶν πολεμικῶν τους ἐπιχειρήσεων. Δὲν ὑπάρχει μεγάλο ἱερὸ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, ὅπως καὶ πολλὰ μικρότερα, πού νὰ μὴ συλήθηκε ἀπὸ Ἕλληνες. Ἀπὸ τὰ πολλὰ σχετικὰ ἐπεισόδια πού μᾶς διασώζει ἡ γραπτὴ παράδοση θὰ μνημονεύσω μόνο ἓνα, πού ἀφορᾷ στὸ μεγάλο ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνα στοὺς Δελφούς. Ἀπὸ τὸ 356 π.Χ. καὶ γιὰ δέκα χρόνια κυρίαρχοι στὸ ἱερὸ ἦταν οἱ Φωκεῖς, οἱ ὅποιοι, γιὰ νὰ καλύψουν τίς οἰκονομικὲς δαπάνες τοῦ πολέμου πού προκάλεσαν, μετέβαλαν τὰ περισσό-τερα ἀπὸ τὰ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ ἀφιερώματά του σὲ νόμισμα (Διόδωρος, 16, 23 κ.έ.). Ἀνάμεσά τους καὶ τὸν περίφημο τριποδικὸ χρυσὸ λέβητα πού εἶχαν ἀναθέσει οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν κοσμοϊστορικῆς σημασίας νίκη τους ἐναντίον τῶν Περσῶν στὶς Πλαταιές τὸ 479 π.Χ. (Παυσανίας, 10, 13, 9). Ἐνα τμήμα τοῦ ἀναθήματος αὐτοῦ, μιὰ χάλκινη φιδόμορφη κολόνα, σώζεται, ὡς γνωστόν, ἕως σήμερα στὸν Ἰππόδρομο τῆς Κωνσταντινούπολης, ὅπου τὴ μετέφερε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ὁ τελευταῖος ἐπώνυμος ἱερόσουλός τοῦ δελφικοῦ ἱεροῦ⁷². Ἱεροσυλίες κατὰ τὴ διάρκεια πολεμικῶν συγκρούσεων σπάνια τιμωροῦνταν. Κυριαρχοῦσε τὸ δίκαιο τοῦ νικητῆ. Ἔτσι, στὶς περιπτώσεις

70. Ν. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ, *Ἄττικά. Πανσάνιον Ἑλλάδος Περιήγησις*, Ἀθήνα 1974, σ. 212 κ.έ. σημ. 1. Πρβλ. MILES, ὅ.π. (σημ. 68), σ. 24 κ.έ. καὶ σημ. 13, 28.

71. MILES, ὅ.π. (σημ. 68), σ. 36 κ.έ., 44 κ.έ., 111 κ.έ.· W. KENDRICK PRITCHETT, *The Greek State at War*, Part V, Berkeley-Los Angeles-Oxford 1991, σ. 196· PAPE, ὅ.π. (σημ. 67), σ. 88. Πρβλ. ΔΙΟΔΩΡΟΣ, 15, 14, 3-4.

72. MILES, ὅ.π. (σημ. 68), σ. 37 κ.έ. Γιὰ τὸν τρίποδα, βλ. J.-F. BOMMELAER – D. LAROCHE, *Guide de Delphes. Le Site*, Paris 1991, σ. 165 κ.έ. μὲ βιβλιογραφία.

αυτές, τὴν τιμωρία τῶν ἱερόσυλων τὴν ἄφηναν στὴ θεία πρόνοια. Στὴν περιφημὴ ζωγραφικὴ σύνθεση τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. τῆς Νέκυιας τοῦ μεγάλου Θάσιου ζωγράφου Πολυγνώτου στὴ Λέσχη τῶν Κνιδίων στοὺς Δελφούς, ἀνάμεσα στοὺς ἀσεβεῖς ποὺ τιμωροῦνταν στὸν Κάτω Κόσμο ἦταν καὶ ἓνας ἱερόσυλος (Παυσανίας, 10, 28, 5-6). Χαρακτηριστικὰ εἶναι καὶ τὰ ὅσα μᾶς διηγεῖται ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (16, 61) σχετικὰ μὲ τὴν τιμωρία τῶν Φωκέων ἱερόσυλων: «Θεωροῦμε ὅτι εἶναι πρέπον νὰ ἀναφερθοῦμε πρῶτα στὴν τιμωρία ποὺ ἐπιφύλαξαν οἱ θεοὶ σὲ ὅσους ἀσέβησαν στὸ μαντεῖο. Γιατὴ ἡ ἀναπόφευκτη τιμωρία τοὺς ἀπὸ τὸν θεὸ δὲν ἔπιασε μόνο τοὺς αὐτουργοὺς τῆς ἱεροσυλίας, ἀλλὰ καὶ ὅλους ὅσους εἶχαν ὀποιαδήποτε σχέση μὲ τὴ μιὰρὴ αὐτὴ πράξη. Ὁ ἀρχιτέκτονας τῆς κατὰληψης τοῦ ἱεροῦ, ὁ Φιλόμελος, σὲ ἓνα ἐπεισόδιο τοῦ πολέμου, ρίχτηκε ὁ ἴδιος σὲ γκρεμὸ, ὁ ἀδελφός του Ὀνόμαρχος, ποὺ τὸν διαδέχθηκε στὴ στρατηγία, σὲ μιὰ ἀπεγνωσμένη μάχη στὴ Θεσσαλία μαζὶ μὲ τοὺς συμμάχους τοὺς Φωκεῖς καὶ μισθοφόρους, ἔπαθε πανωλεθρία καὶ σταυρώθηκε. Ὁ τρίτος, ὁ Φάυλλος, ποὺ χάλασε τὰ περισσότερα ἀναθήματα γιὰ νὰ κόψει νόμισμα, χτυπήθηκε ἀπὸ μιὰ μακροχρόνια νόσο...». Πολὺ χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ τιμωρία ποὺ ἐπιφύλαξε ἡ Ἀφροδίτη στοὺς Σκύθες ἐκείνους, ὅπως καὶ στοὺς ἀπογόνους τοὺς, ποὺ τόλμησαν νὰ συλήσουν τὸ πανάρχαιο ἱερὸ τῆς στὴν Ἀσκάλωνα τῆς Συρίας. Τοὺς ἔστειλε μιὰ ἀρρώστια καὶ τοὺς ἔκανε ὅλους γυναικωτοὺς (Ἡρόδοτος, 1, 105). Μὲ τὴν τιμωρία τῶν ἱερόσυλων ἔχει ἀσχοληθεῖ καὶ ὁ Πλάτων (Νόμοι, 854 c-e). Εἰσηγεῖται μάλιστα ὅτι, «ἂν κάποιος συλληφθεῖ νὰ ἱεροσυλεῖ, τότε θὰ πρέπει, ἂν εἶναι δοῦλος ἢ ξένος, νὰ στιγματισθεῖ στὸ πρόσωπο καὶ στὰ χέρια του μὲ ἓνα σημάδι ποὺ θὰ ὑποδηλώνει τὴ μιὰρὴ του πράξη, νὰ μαστιγωθεῖ τόσες φορὲς ὅσες ἀποφασίσουν οἱ δικαστὲς καὶ νὰ διωχθεῖ γυμνὸς ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας... Ἄν τώρα εἶναι πολίτης... τότε ὁ δικαστὴς θὰ πρέπει νὰ τὸν θεωρήσει ἀνίατο, μὲ τὸ σκεπτικὸ ὅτι, ἐνῶ εἶχε πάρει ἀπὸ τὴν παιδικὴ του ἡλικία τὴν πρέπουσα μόρφωση καὶ ἀνατροφή, παρ' ὅλα αὐτὰ διέπραξε ἓνα τόσο μεγάλο ἀδίκημα. Γι' αὐτὸ ἡ καταδίκη του σὲ θάνατο θὰ εἶναι γι' αὐτὸν τὸ πιὸ μικρὸ κακό...».

Ἐπὶ ἤρξαν βέβαια καὶ περιπτώσεις, ὅπως ἄλλωστε καὶ στοὺς νεότερους χρόνους, ποὺ κατὰ τὴ διάρκεια πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐλήφθη μέριμνα γιὰ νὰ μὴ καταστραφοῦν ἱερὰ τεμένη μὲ τὰ ἀναθήματά τους, ὅπως καὶ ἄλλα σημαντικὰ κτίσματα. Σύμφωνα μὲ τὸν Πολύβιο (5, 10), ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος τὸ 335 π.Χ., «ἂν καὶ εἶχε... ἐξοργισθεῖ σφόδρα μὲ τοὺς Θηβαίους, τοὺς

οποίους και ἐξανδραπόδισε ἐνῶ κατέσκαψε καὶ τὴν πόλιν τους... παρ' ὅλα αὐτά, μέσα στὶς ἐννοιες τοῦ γιὰ τὴν κατάληψης τῆς πόλης, δὲν παραμέλησε τὴν ὀφειλόμενη πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσέβεια, ἀλλὰ μερίμνησε μὲ ἰδιαίτερη φροντίδα νὰ μὴν προκληθεῖ ἐκουσίως καμιὰ ζημιὰ στὰ ἱερά καὶ τὰ τεμένη». Ἀπὸ ἄλλη πηγή γνωρίζουμε ὅτι ἄφησε ἐπίσης ἄθικτο καὶ τὸ σπίτι τοῦ Πινδάρου (Ἀρριανός, *Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις*, 1, 9, 10)⁷³.

Μιά ἀπὸ τὶς πιὸ λεπτομερεῖς ἀναφορὲς ποὺ διαθέτουμε σχετικὰ μὲ τὴν τύχη ἔργων τέχνης μιᾶς πόλης ποὺ κατελήφθη ἀπὸ ἐχθρικές δυνάμεις εἶναι αὐτὴ τοῦ Ἀκράγαντα στὴ Σικελία⁷⁴. Τὸ 406 π.Χ. οἱ Καρχηδόνιοι καταλαμβάνουν τὴν πόλιν. Σύμφωνα μὲ τὸν Διόδωρο τὸν Σικελιώτη (13, 90, 3-4), «(ὁ ἀρχηγός τους) ὁ Ἀμίλκας, ἀφοῦ σύλησε τὰ ἱερά καὶ τὰ σπίτια, τὰ ὅποια ἔφαξε ἐπισταμένως, συγκέντρωσε μιὰ ἀπίστευτα μεγάλη λεία, κάτι τὸ ἀναμενόμενο, ἀφοῦ ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ πόλιν διακοσίων χιλιάδων κατοίκων ποὺ δὲν εἶχε ποτὲ ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της πέσει σὲ ἐχθρικά χέρια, ἦταν μᾶλλον ἢ πλουσιότερη ἀπ' ὅλες τὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς ἐποχῆς, καὶ οἱ κάτοικοί της τὴν εἶχαν φιλοκαλήσει μὲ ὑπέροχα καὶ πολυτελῆ ἔργα τέχνης πάσης φύσης. Καὶ πράγματι βρέθηκαν πάμπολλα ἔργα ζωγραφικῆς φιλοτεχνημένα μὲ ξεχωριστὴ τέχνη, καθὼς καὶ ἓνας ἀπίστευτος ἀριθμὸς ἀπὸ ἀνδριάντες κάθε εἶδους, ἔργα μεγάλων καλλιτεχνῶν. Τὰ πιὸ πολυτελῆ ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ ὁ Ἀμίλκας τὰ ἔστειλε στὴν Καρχηδόνα..., τὰ ὑπόλοιπα τὰ πούλησε». Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος, ὅταν κατατρόπωσε στὴν Πύδνα τὸν Περσέα, τὸν τελευταῖο Μακεδόνα βασιλιά, τὸ 168 π.Χ., πῆρε ὡς λάφυρα μιὰ ἀπίστευτα μεγάλη ποσότητα καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν, μὲ τοὺς ὁποίους καὶ στόλισε τὸν τριήμερο θρίαμβό του στὴ Ρώμη⁷⁵. Ἡ πρώτη μέρα μόλις καὶ ἔφτασε γιὰ νὰ παρελάσουν τὸ πλῆθος τῶν ἀγαλμάτων καὶ τῶν πινάκων ζωγραφικῆς, ὅπως καὶ τὰ κολοσσικά ἀγάλματα ποὺ εἶχε λαφυραγωγῆσει ἀπὸ διάφορες μακεδονικὲς πόλεις καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν Πέλλα, τὴν πρωτεύουσα τοῦ μακεδονικοῦ κράτους, καὶ τὰ ὅποια μεταφέρονταν πάνω σὲ διακόσιες πενήντα ἄμαξες (Πλούταρχος, *Αἰμίλιος Παῦλος*, 32-34). Ἀξιοπρόσεκτος ἦταν καὶ

73. MILES, ὁ.π. (σημ. 68), σ. 85. Πρβλ. ΠΟΛΥΒΙΟΣ, 5, 9. Γιὰ ἀνάλογες περιπτώσεις βλ. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ, 10, 28, 6.

74. MILES, ὁ.π. (σημ. 68), σ. 32 κ.έ., 34 κ.έ.

75. PAPE, ὁ.π. (σημ. 67), σ. 14· MILES, ὁ.π. (σημ. 68), σ. 71 κ.έ.

ὁ θρίαμβος πού εἶχε τελέσει 150 περίπου χρόνια νωρίτερα ὁ Μάρκελλος, ἐπιδεικνύοντας πλήθος ἀπὸ ἀγάλματα καὶ ἄλλα ἔργα τέχνης πού εἶχε πάρει ἀπὸ τὶς Συρακοῦσες τὸ 212 π.Χ., καὶ μὲ τὰ ὅποια, τότε γιὰ πρώτη φορά, στολίστηκε ἡ Ρώμη⁷⁶. Πολλοὶ τὸν κατηγόρησαν ἐπειδὴ στὸν θρίαμβό του ἔφερεν ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὶς εἰκόνες τῶν θεῶν (Πλούταρχος, *Μάρκελλος*, 21), γι' αὐτὸ καὶ ὁ Φάβιος Μάξιμος κυριεύοντας τὸν Τάραντα τρία χρόνια ἀργότερα, τὸ 209 π.Χ., πῆρε μὲν τὰ χρήματα καὶ τὸν ὑπόλοιπο πλοῦτο τῆς πόλης⁷⁷, ἄφησε ὅμως ἄθικτα τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν λέγοντας τῇ φράση πού ἔμελλε νὰ γίνεῖ παροιμιώδης: «Ὅς ἀφήσουμε τοὺς θεοὺς στοὺς Ταραντίνους γιὰ νὰ 'ναι θυμωμένοι μαζί τους» (Πλούταρχος, *Μάρκελλος*, 21).

Καταστροφές λοιπὸν μνημεῖων κατὰ τὴ διάρκεια πολεμικῶν συρράξεων καὶ λεηλασίες καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν ἀπὸ τοὺς ἐκάστοτε νικητές, ὅπως δηλαδὴ παρατηρήθηκαν καὶ στὴ χώρα μας κατὰ τὸν τελευταῖο μεγάλο πόλεμο, ἦταν κάτι τὸ σύνηθες ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Χωρὶς ἀμφιβολία τέτοια συμβάντα δικαιοῦν πλήρως τὸν Edward Gibbon πού ὑποστήριζε ὅτι ἡ ἱστορία εἶναι μιὰ ἀπαρίθμηση τῶν ἐγκληματικῶν καὶ παρανοικῶν πράξεων πού ἔχει διαπράξει ὁ ἄνθρωπος στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων⁷⁸. Ἄντὶ ὅποιουδήποτε ἄλλου σχολίου κρίνω προτιμότερο νὰ παραθέσω, σὲ ἐλεύθερη μετάφραση, ἓνα κείμενο τοῦ Πολυβίου (5, 11), τοῦ ἐγκυροῦ ἱστορικοῦ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. καὶ ἡγετικῆς πολιτικο-στρατιωτικῆς προσωπικότητας: «...τὸ νὰ ἀποσπᾶ ἢ νὰ καταστρέφει κανεὶς φρούρια, λιμάνια, πόλεις, ἄνδρες, πλοῖα, σοδειές καὶ τὰ ἄλλα παρόμοια, καθιστώντας τοὺς μὲν ἀντιπάλους του ἀσθενέστερους, τῇ δικῇ του δύναμει καὶ ἐπιβολῇ ἰσχυρότερη, ὅλα αὐτὰ τὰ νομιμοποιοῦν τὸ δίκαιο τοῦ πολέμου καὶ ὁ νόμος τοῦ νικητῆ· τὸ νὰ γκρεμίζει καὶ νὰ χαλᾷ ὅμως ἄσκοπα τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν καὶ ὅτιδήποτε ἄλλο ἀνάλογο δημιουργήμα, χωρὶς νὰ δυναμώνει τὴ δικῇ του πολεμικῇ μηχανῇ καὶ χωρὶς νὰ ἐξασθενεῖ τὸν ἐχθρό του, πῶς νὰ μὴν πεῖ κανεὶς ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι πράξεις ἀνθρώπου παρανοικοῦ;»

76. PAPE, ὁ.π. (σημ. 67), σ. 6 κ.έ.· MILES, ὁ.π. (σημ. 68), σ. 61 κ.έ.

77. PAPE, ὁ.π. (σημ. 67), σ. 8· MILES, ὁ.π. (σημ. 68), σ. 68 κ.έ.

78. M. MACMILLAN, *Χρήση καὶ κατάχρηση τῆς ἱστορίας*, Ἀθήνα 2012, σ. 165 (μτφρ. Μ. Καρδαμίτσα-Ψυχολογίου).

Οί συλήσεις και καταστροφές πολιτιστικῶν ἀγαθῶν εἶναι σίγουρα πῶς εἰδεχθεῖς ὅταν συμβαίνουν σὲ πολεμικὲς συρράξεις μεταξύ ὁμοφύλων. Ἀναφέρθηκα στὴ μεγάλη και πολύχρονη ἱεροσυλία ποὺ διέπραξαν οἱ Φωκεῖς στὸ πανελλήνιο δελφικὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνα κατὰ τὸν 4ο αἰ. π.Χ. Δὲν δίστασαν νὰ ἀπογυμνώσουν ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἑλληνικὰ ἱερά ἀπὸ τὰ ἀφιερῶματα τῶν πιστῶν του και νὰ καταστρέψουν μνημεῖα-σύμβολα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅπως ἦταν ὁ περίφημος τρίποδας, μνημεῖο τῆς μεγάλης νίκης του στὶς Πλαταιὲς ἐναντίον τοῦ περσικοῦ ἐπεκτατισμοῦ. Κάτι ἀνάλογο συνέβη δυστυχῶς και στὴ χώρα μας ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν χιτλερικῶν στρατευμάτων, μετὰ τὸ ξέσπασμα τῆς ἀδελφοκτόνου ἐμφύλιας σύρραξης. Πρόκειται γιὰ πικρὴ ἀλήθεια, ἀλλὰ πρέπει νὰ λεχθεῖ ὅτι εἰδικὰ στὴν Ἀκρόπολη (Εἰκ. 5-6) οἱ ζημιὲς ποὺ προκάλεσαν τὰ στρατεύματα τοῦ Ἄξονα κατὰ τὰ τρία και πλέον χρόνια τῆς Κατοχῆς ἦταν πολὺ μικρότερης ἔκτασης σὲ σχέση μετὰ αὐτὲς ποὺ ἔγιναν κατὰ τὶς εἴκοσι πέντε περίπου μέρες τῶν Δεκεμβριανῶν, σημαντικὴ συμμετοχὴ στὶς ὁποῖες ἔχουν βεβαίως και οἱ Βρετανοί⁷⁹. Ἡ ὑπευθύμιση αὐτῆς τῆς ἀλήθειας, ὅπως και ἄλλων σχετικῶν συμβάντων⁸⁰, εἶναι, ὅπως πιστεύω, ἀπαραίτητη προκειμένου νὰ συμβάλουμε στὴ θεραπεία ἢ ἔστω στὸν μετριασμό τῶν ἐλαττωμάτων μας. Αὐτὸ γιὰ νὰ

79. Χαρακτηριστικὴ εἶναι φράση Βρετανοῦ στρατιωτικοῦ, ὑπευθύνου μιᾶς πολυβολοφωλιάς κοντὰ στὸν Παρθενῶνα: «Πανέμορφο σημεῖο. Ἔχουμε ὅλη τὴν Ἀθήνα κάτω ἀπὸ τὰ πυρά μας». Βλ. L. BAERENTZEN – D. CLOSE, Ἡ ἦττα τοῦ ΕΑΜ ἀπὸ τοὺς Βρετανούς, 1944-5, στὸ: Ντ. Κλόουζ (ἐπιμ.), *Ὁ ἑλληνικὸς ἐμφύλιος πόλεμος 1943-1950. Μελέτες γιὰ τὴν πώλωση*, Ἀθήνα 32000, σ. 121 (μετρ. Γ. Σπανδωνῆς). Ὡς γνωστὸν, κατὰ τὰ Δεκεμβριανὰ ἡ Ἀκρόπολη οὐδέποτε περιῆλθε στὸν ἔλεγχο τοῦ ΕΛΑΣ. Δυνάμεις ὡστόσο τοῦ τελευταίου ἔβαλον ἐναντίον τοῦ Ἱεροῦ Βράχου ἀπὸ τὶς γύρω περιοχὲς και ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸν λόφο τοῦ Φιλοπάππου. Ἔχει λεχθεῖ ὅτι ἡ μὴ κατάληψη τῆς Ἀκρόπολης, στὶς πρῶτες μέρες τῶν Δεκεμβριανῶν, ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοῦ ΕΛΑΣ ὀφείλεται σὲ σχετικὴ ἐντολὴ τοῦ Σιάντου, ὁ ὁποῖος φοβόταν μήπως τυχὸν μιὰ τέτοια ἐπιχείρηση προκαλοῦσε ἀρνητικὴ προπαγάνδα σὲ βάρος τοῦ ΕΑΜ. Βλ. Π. ΡΟΔΑΚΗΣ – Μ. ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ, *Ἡ ἔκθεση Σιάντου γιὰ τὰ Δεκεμβριανὰ*, Ἀθήνα 1986, σ. 22 κ.έ. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. και Γ. ΧΑΡΩΝΙΤΗΣ, *Ἀκρόπολη, Δεκέμβριος 1944, Τὰ νέα τοῦ ΕΛΙΑ*, 56, 2000, σ. 31 σημ. 4.

80. Π.χ. ἡ καταστροφὴ τοῦ γνωστοῦ ἡλιακοῦ ρολοιοῦ τῆς πόλης τοῦ Ρεθύμνου προκλήθηκε ἀπὸ «ἡμετέρους» [βλ. ΠΛΑΤΩΝ, ὕ.π. (σημ. 9), σ. 630]. Πρβλ. ἐπίσης ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὕ.π. (σημ. 3), σ. 396 κ.έ.· *Works of Art in Greece...*, ὕ.π. (σημ. 7), σ. 2 κ.έ., 33, 34· ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ὕ.π. (σημ. 9), σ. 623, 631, 636 κ.έ.· ΒΟΚΟΠΟΠΟΥΛΟΥ, ὕ.π. (σημ. 9), σ. 58 κ.έ.

έπιτευχθεί απαιτείται να αποκτήσουμε συνείδηση τῶν ἀδυναμιῶν μας. Ἄν αὐτὲς ἀποσιωποῦνται ἢ ἐξωραϊζόνται, κάτι τέτοιο εἶναι ἀνέφικτο.

Στὶς 29 Δεκεμβρίου τοῦ 1944 δίνεται ἄδεια νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Ἀκρόπολη ὁ Χρῆστος Καροῦζος, Διευθυντὴς τότε τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου καὶ μετέπειτα Ἀκαδημαϊκός, καὶ ὁ Γεώργιος Μπακαλάκης, Ἐφορος τότε Ἀρχαιοτήτων, μετέπειτα καθηγητὴς στὸ ΑΠΘ καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας. Σκοπὸς τῆς ἐπίσκεψής τους ἦταν νὰ διαπιστωθεῖ ἡ κατάσταση στὴν ὁποία βρισκόνταν τὰ μνημεῖα τοῦ Ἱεροῦ Βράχου καὶ νὰ συνταχθεῖ σχετικὴ ἔκθεση. Πράγματι στὶς 4.1.1945 ὁ Μπακαλάκης ἀποστέλλει στὴ Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἱστορικῶν Μνημείων τοῦ Ὑπουργείου Ὀρθοσκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας ἐκτενὴ ἔκθεση «Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Μουσείου αὐτῆς διὰ τὸ ἀπὸ 4ης Δεκεμβρίου 1944 καὶ ἐξῆς χρονικὸν διάστημα». Ἀπὸ τὴν ὀκτασέλιδη αὐτὴ ἔκθεση (Εἰκ. 7), ἀκριβὲς ἀντίγραφο τῆς ὁποίας φυλάσσεται στὸ Ἑλληνικὸ Λαογραφικὸ καὶ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο (ΕΛΙΑ) τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς (ΜΙΕΤ) καὶ τῆς ὁποίας τὸ πλήρες κείμενο δημοσίευσε πρόσφατα ὁ Βασίλειος Πετράκος, παραθέτω χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα⁸¹: «...Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως (πύλην Beulé) (Εἰκ. 8) ἐγκατεστάθη πολυβολεῖον... Πυροβολεῖον ἐγκατεστάθη ὡσαύτως καὶ παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ δεξιὰ τῶ εἰσερχομένῳ πύργου... Οἱ στρατιῶται, ἀρχικῶς οἱ Ἕλληνες, ἔπειτα οἱ Βρετανοὶ καὶ νῦν οἱ Ἕλληνες, ἀνάπτουν πῦρ παρὰ τὸν βόρειον τοῖχος (πώρινον) τοῦ ἀριστεροῦ πύργου τῆς πύλης Beulé καὶ στεγάζονται ἐντὸς τοῦ πύργου τούτου. Ὁ τοῖχος ἐπομένως ἐκεῖνος εἶναι σήμερον κατάμαυρος, αὔριον δὲ διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν ὀμβρίων ὑδάτων θὰ μετατραπῆ εἰς ἄσβεστον καὶ θὰ καταρρεῦσῃ... Διὰ τὰ πολυβολεῖα, τὰ ἐγκατασταθέντα

81. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, ὅ.π. (σημ. 3), σ. 387 κ.έ. Ἐκτεταμένα ἀποσπάσματα τῆς ἔκθεσης Μπακαλάκη ἔχει ἤδη δημοσιεύσει ὁ ΧΑΡΩΝΙΤΗΣ, ὅ.π. (σημ. 79), σ. 30 κ.έ. Γιὰ καταστροφὲς τῶν μνημείων τῆς Ἀκρόπολης κατὰ τὴ διάρκεια τῶν Δεκεμβριανῶν, βλ. καὶ *Works of Art in Greece...*, ὅ.π. (σημ. 7), σ. 1 κ.έ., ἐνῶ χαρακτηριστικὸ ἐποπτικὸ ὕλικὸ ἔχουμε ἀπὸ φωτογραφίες τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ περιοδικοῦ *Life* τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν Ἀθήνα Dmitri Kessel. Βλ. D. KESSEL, *Ἑλλάδα τοῦ 1944*, Ἀθήνα 1997 [καὶ 1944: *Ὁ μοιραῖος Δεκέμβριος μέσα ἀπὸ τὸ φακὸ τοῦ Dmitri Kessel* (κυκλοφόρησε μαζί μὲ *Τὸ Βῆμα*, 5.12.2010)]. Τὸ ἀρχεῖο τοῦ Dmitri Kessel φυλάσσεται σήμερον στὸ ΜΙΕΤ (ἀρχεῖο ΕΛΙΑ). Γιὰ καταστροφὲς στὴν Ἀκρόπολη διαχρονικὰ, βλ. ἐφημερίδα *Τὸ Βῆμα*, 31.10.2010, σ. 89/Α 61 (Μ.ΤΙΒΕΡΙΟΣ).

βορείως τοῦ βάρου τοῦ Ἀγρίππα... κατετεμαχίσθη τὸ ἀρχιτεκτονικὸν ὑλικὸν τὸ κατακείμενον εἰς τὸν χώρον ἐκεῖνον... "Ὀλμοι ἐξερράγησαν πρὸ τῶν Προπυλαίων... καὶ ἔπαθε βεβαίως ἐξ αὐτῶν ἡ πρόσοψις τοῦ μνημείου, κυρίως ὅμως... ὁ [πρῶτος] ἀριστερὸς ἰωνικὸς κίων τῆς... Πολλά... ἐκ τῶν ἀρχαίων τούτων ἐθραύσθησαν εἰς δύο ἢ περισσότερα τεμάχια διὰ τὰ κτισθῶν αἱ πολεμιστράι, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν βλημάτων τῶν βαλλόντων ἐκεῖθεν ἀντιπάλων... "Ὀλοὶ οἱ κίονες καὶ οἱ τοῖχοι τῶν Προπυλαίων ἔπαθαν πολλὰ ἐκ βλημάτων καὶ ὄλμων, κυρίως ὅμως εἰς κίων τῆς προσόψεως τῆς νοτίου πτέρυγος τῶν Προπυλαίων, ὅπου ὁ ὄλμος ἐξερράγη ἐπὶ τοῦ ἄβακός του, ἀπέκοψε μέγα μέρος αὐτοῦ... Ἡ ἀνάρτησις ναρκῶν ἀπὸ τοῦ τοίχου τοῦ πύργου τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης καὶ ἡ ἐκεῖθεν βολὴ ἐναντίον τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου (Εἰκ. 9) προεκάλεσε ζημίας εἰς ὅλους τοὺς κίονας τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ζωφόρος τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ ἔπαθεν εἰς τινα σημεῖα τῆς... Οἱ στρατιῶται διὰ τὰ πολυβολεῖα τῶν Προπυλαίων κατέσκαψαν καὶ ἐξήγαγον εἰς τεμάχια πλάκας τοῦ δαπέδου τῆς ἐσωτερικῆς στοᾶς τῶν Προπυλαίων... Ἡ δυτικὴ ὄψις τοῦ Παρθενῶνος καὶ δὴ ὁ ὀπισθόδομος του ἔπαθαν εἰς πολλὰ σημεῖα ἀπολεπίσματα καὶ θραύσματα ἀπὸ κόκκου σίτου μέχρι γρόνθου, διότι εἶχεν ἐγκατασταθῆ πολυβολεῖον εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ πτεροῦ του καὶ διότι ἄλλα πολυβόλα ἔβαλλον ἀπὸ τοὺς φεγγίτας τοῦ καμπαναριοῦ-μιναρέ... "Ὅπου... οἱ λίθοι παρουσιάζον ρωγμὰς ἀπεσπᾶσθησαν μεγάλα τεμάχια διὰ τῆς χρησιμοποίησεως κασμάδων!... "Ὀλμος ἔπεσε παρὰ τοὺς ὀλίγους ὀρθοστάτας τοῦ βορείου τοίχου τοῦ σηκοῦ, ὁ ὁποῖος ἔβλαψε τὸ δάπεδον καὶ αὐτοὺς καὶ προεκάλεσε τὴν πτώσιν ἐνὸς τεμαχίου ἐκ τοῦ ἐκίνου τοῦ 7ου ἐξ ἀνατολῶν κίονος τοῦ βορείου πτεροῦ τοῦ Παρθενῶνος... Μεγάλην βλάβην ὑπέστη τὸ μέσον τοῦ ὀριζοντίου γείσου τῆς δυτικῆς ὄψεως τοῦ ναοῦ... Ἐκεῖ ἐξερράγη ὄλμος... "Ὀλμος ἔπεσε καὶ παρὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ Παρθενῶνος (Εἰκ. 10)... "Ὀλμοι κατέπεσαν εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλὰ κυρίως πρὸ τῆς προστάσεως τῶν κορῶν [τοῦ Ἐρεχθείου] (Εἰκ. 11), διότι πολυβολεῖον εἶχεν ἐγκατασταθῆ καὶ μεταξὺ δύο κορῶν, τῆς Δυτικῆς καὶ τῆς ΝΔ. γωνιαίας. Ἡ πρώτη ἐδέχθη τρία βλήματα, ἡ δευτέρα ὀλιγωτέρα, ἀρκετὰς ὅμως πληγὰς ὑπέστη καὶ τὸ βάρη των... Ὡς πολεμιστράι ἐχρησιμοποιήθησαν ὅλα τὰ μεταξὺ τῶν σπονδύλων τοῦ βορείου (θεμιστοκλείου) τείχους κενὰ (Εἰκ. 12)... Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τῆς βορείας πλευρᾶς τῶν Προπυλαίων ἐστήθησαν διάφορα πολυβολεῖα, διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ὁποίων μετεφέρθη πολὺ ἀρχαῖον ὑλικὸν καὶ διελύθη ὀλόκληρος μυκηναϊκὸς τοῖχος... Τρεῖς νάρκαι εὐρίσκοντο ἀκόμη τὴν 28 Δ/ρίου ἐπὶ τῶν βαθμίδων πρὸ τῆς πύλης

Beulé. Τὸ κορύφωμα τῶν ἀκαθαρσιῶν ὅμως εὐρίσκειτο πρὸ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκρ. (Εἰκ. 13)... Οἱ στρατιῶται δὲν ἐγκατεστάθησαν μόνον ἐντὸς τῶν διαμερισμάτων τοῦ Μουσείου... [τὰ ὁποῖα] παρεχωρήθησαν τότε εἰς τοὺς Γερμανοὺς-Ἰταλοὺς στρατιώτας. Διέρρηξαν τὴν θύραν τῆς εἰσόδου τοῦ βορείου τμήματος τοῦ Μουσείου, ὅπου τὰ μὴ ἐξασφαλισμένα πώρινα ἐναέτια (Εἰκ. 14-15) καὶ μετ' αὐτῶν ὀλόκληρον τὸ ὑπόλοιπον Μουσεῖον... ἐμαύρισαν τὸ στήθος τοῦ συμπλέγματος Ἡρακλέους καὶ ἐναλίου γέροντος (Εἰκ. 16), ἔσπασαν εἰς τὸ σημεῖον εὐτυχῶς τῆς γυψίνης συγκολλήσεως τὸ χέρι τοῦ Ἡρακλέους... Ἄνοιξαν ὅλα τὰ συρτάρια καὶ τὰς προθήκας τῶν αἰθουσῶν... καὶ ἀφῆρσαν χάλκινον ἰππάριον... Ἐντὸς τοῦ γραφείου τῆς Ἀκρ. οἱ στρατιῶται διέρρηξαν τὴν βιβλιοθήκην, πολλὰ ἐκ τῶν βιβλίων τῆς ὁποίας διήρπασαν ἢ ἔκαψαν. Ἀνέτρεψαν, δισκόρπισαν καὶ ἔκαυσαν τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἀκρ... Ἐκ δύο κουτιῶν σιγαρέττων, τὰ ὁποῖα περιεῖχον χρυσὰ ἐλάσματα... ἀφῆρσαν τὸ ἐν καὶ μέρος περιεχομένου τοῦ ἄλλου...».

Κυρίες καὶ κύριοι,

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τὸν σημερινὸ πανηγυρικὸ τὸν ἀνέθεσε σὲ ἕναν κλασικὸ ἀρχαιολόγο, ὁ ὁποῖος, μὴ ἔχοντας βιώσει τίς συγκλονιστικὲς μέρες τοῦ '40 καὶ μὴ ὄντας ἱστορικός, προτίμησε νὰ στραφεῖ πρὸς τὰ δικά του ἐρευνητικὰ πεδία. Ἔτσι δὲν στόχευσε στὰ ἥρωικὰ κατορθώματα τῆς ἐποποιίας τοῦ '40, ἀλλὰ σὲ παράπλευρα ζητήματα ποὺ ὠστόσο, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, σχετίζονται μὲ τὴ σημερινὴ ἐπέτειο. Προσπάθησε νὰ δώσει, μὲ ὅση ἀντικειμενικότητα τοῦ ἦταν δυνατόν, μιὰ εἰκόνα γιὰ τίς ζημίες καὶ τίς συλήσεις τῶν μνημείων τῆς χώρας ἀπὸ τὰ γερμανικὰ στρατεύματα κατοχῆς ποὺ ἔγιναν πρὶν ἀπὸ 70 περίπου χρόνια, κάνοντας συγχρόνως καὶ μιὰ σύντομη ἱστορικὴ ἀναδρομὴ σὲ ἀνάλογα περιστατικὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Συγχρόνως θέλησε νὰ ὑπενθυμίσει καὶ δικά μας ἀμαρτήματα ποὺ, πολλὰς φορές, ἀποφεύγουμε νὰ τὰ δοῦμε κατὰ πρόσωπο. Γιὰ τὸν ρόλο καὶ τὴ χρησιμότητα τῆς ἱστορίας ἔχουν γραφεῖ πολλές καὶ ἐνίοτε διαφορούμενες ἀπόψεις. Πρόσφατα ἡ Margaret MacMillan ὑποστήριξε ὅτι ἡ μελέτη καὶ γνῶση τῆς ἱστορίας θὰ πρέπει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, νὰ ἀποβλέπει καὶ σὲ μιὰ καλύτερη κατανόηση καὶ γνωριμία τοῦ ἴδιου μας τοῦ ἑαυτοῦ⁸². Συχνὰ οἱ ἱστορικοὶ παρουσιάζουν τὸ

82. MACMILLAN, ὁ.π. (σημ. 77), σ. 165, 172, 201.

παρελθόν τῆς χώρας τους με τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ χρησιμεύει καὶ ὡς ἓνα εἶδος βατήρα γιὰ ἓνα λαμπρὸ μέλλον. Ὅπως καὶ στὰ παραμύθια, τὰ κείμενά τους εἶναι γεμάτα ἀπὸ ἀπίθανους ἥρωες, ἐνίοτε ὑπεράνθρωποι, ὅπως καὶ ἀπὸ ἀπίστευτα ἀνδραγαθήματα. Ἱστορίες γραμμένες με αὐτὸν τὸν τρόπο, γράφει ὁ Βρετανὸς ἱστορικὸς Michael Howard⁸³, μπορεῖ ἐνίοτε νὰ εἶναι χρήσιμες σὲ μιὰ χώρα, κατὰ βάση ὅμως εἶναι ἱστορίες γιὰ νηπιαγωγεῖα. Θὰ πρέπει κάποτε νὰ ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὰ ἀφελῆ παιδικὰ μυθεύματα καὶ ἡ ἱστορία μας θὰ πρέπει νὰ ἀπευθύνεται σὲ μιὰ ἐνήλικη, σκεπτόμενη κοινωνία. Ἡ ἱστορία δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀποσιωπᾷ δυσάρεστα γεγονότα καὶ νὰ ἐξωραΐζει καὶ ὠραιοποιεῖ ἐνοχλητικὰ ἀρχεῖα, ἀλλὰ νὰ ἀναδεικνύει ἀλήθειες. Μόνον ἔτσι μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ διδαχθοῦμε ἀπὸ τὰ λάθη μας. Παραφράζοντας μιὰ πολὺ γνωστὴ φράση τοῦ De Santayana, ἂν δὲν γνωρίζουμε τὰ λάθη μας, εἴμαστε καταδικασμένοι νὰ τὰ ἐπαναλάβουμε⁸⁴. Ἡ διδαχὴ ἀπὸ τὰ σφάλματα τοῦ παρελθόντος ἀποτελεῖ, χωρὶς ἄλλο, μιὰ πρέπουσα τιμὴ γιὰ τοὺς ἥρωες τοῦ '40, ποὺ ἀγωνίστηκαν γιὰ τὴν ἐλευθερία αὐτοῦ τοῦ τόπου, πληρώνοντας γενναϊδῶρα τὸ ὅποιο τίμημα ἀπαιτοῦσε ἡ ὑπεράσπιση τοῦ ὑπέρτατου καὶ μονάκριβου αὐτοῦ ἀγαθοῦ*.

83. MACMILLAN, ὅ.π. (σημ. 77), σ. 52.

84. MACMILLAN, ὅ.π. (σημ. 77), σ. 172.

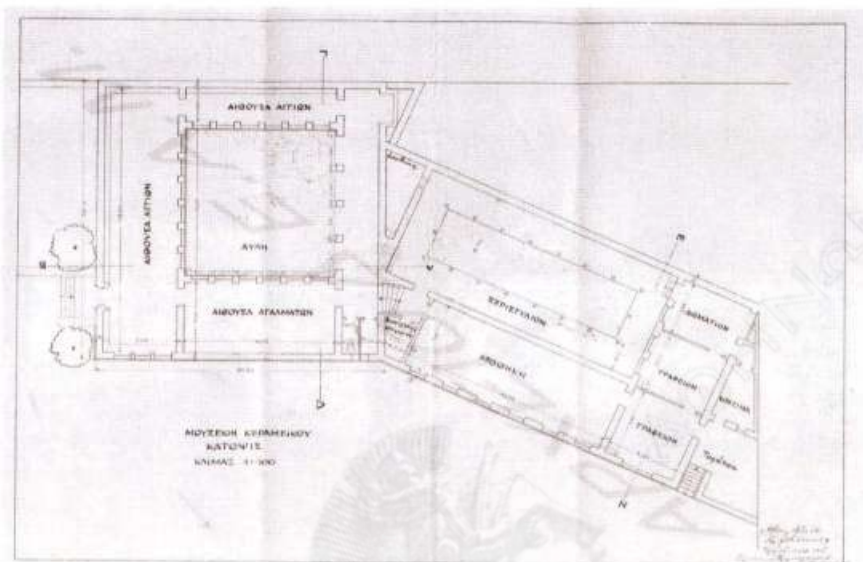
* Γιὰ ποικίλες ἐξυπηρετήσεις καὶ πληροφορίες, εὐχαριστίες ὀφείλω στὴν ἐπιμελήτρια ἐκδόσεων τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Ε. Σαράντη, στὴ συνεργάτιδά μου Δ. Τερζοπούλου, στὸν Δ. Καψάλη, Διευθυντὴ τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, ὅπως καὶ στὶς ἐρευνήτριες τοῦ τελευταίου (εἰδικότερα τοῦ ΕΛΙΑ) Α. Ἀγγελοπούλου, Β. Χατζηγεωργίου καὶ Μ. Πυρλῆ, στὴν προϊσταμένη τῆς Διεύθυνσης Ἐθνικοῦ Ἀρχείου Μνημείων τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἀθλητισμοῦ Ε. Κουντούρη καὶ στὶς ἐπιμελήτριες τῆς ἴδιας διεύθυνσης Σ. Μασουρίδη καὶ Σ. Φραγκουλοπούλου. Ἀκόμη εὐχαριστῶ τίς Ε. Ἀκριβοπούλου, Β. Σαριπανάδη, Ε. Μανακίδου, Β. Σαμπετάι, Μ. Ζαννάκη καὶ τοὺς Π. Βαλαβάνη, Ι. Ἀκαμάτη, Δ. Κυρτάτα, Γ. Καββαδία. Οἱ φωτ. τῶν Εἰκ. 5-16 εἶναι ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο ΕΛΙΑ τοῦ ΜΙΕΤ, ἡ φωτ. τῆς Εἰκ. 1 ἀπὸ τὸ *Works of Art in Greece, the Greek Islands and the Dodecanese. Losses and Survivals in the War*, London 1946, σ. 57 (βρετανικὴ ἐκδοση τοῦ His Majesty's Stationery Office), ἡ φωτ. τῆς Εἰκ. 2 ἀπὸ τὴν *Ἐπιθεώρηση Τέχνης*, 76-77, 1961, σ. 343, ἡ φωτ. τῆς Εἰκ. 3 εἶναι τῆς Διεύθυνσης Ἐθνικοῦ Ἀρχείου Μνημείων τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἀθλητισμοῦ καὶ ἡ φωτ. τῆς Εἰκ. 4 ἀπὸ τὴ διαδίκτυακὴ διεύθυνση <http://www.corfuhistory.eu/wp-content/uploads/2012/11/Annunziata.jpg>

Είκ. 1: Ρόδος, Πύλη του Αγίου Παύλου (μετά την καταστροφή του 1944).

Είκ. 2: Αθήνα, Έθνικόν Αρχαιολογικόν Μουσείον (έργασίες απόκρυψης αρχαιοτήτων, 1940-1941).

Εικ. 3: Τò σχέδιο του Heinz Johannes για τὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Κεραμεικῶ.

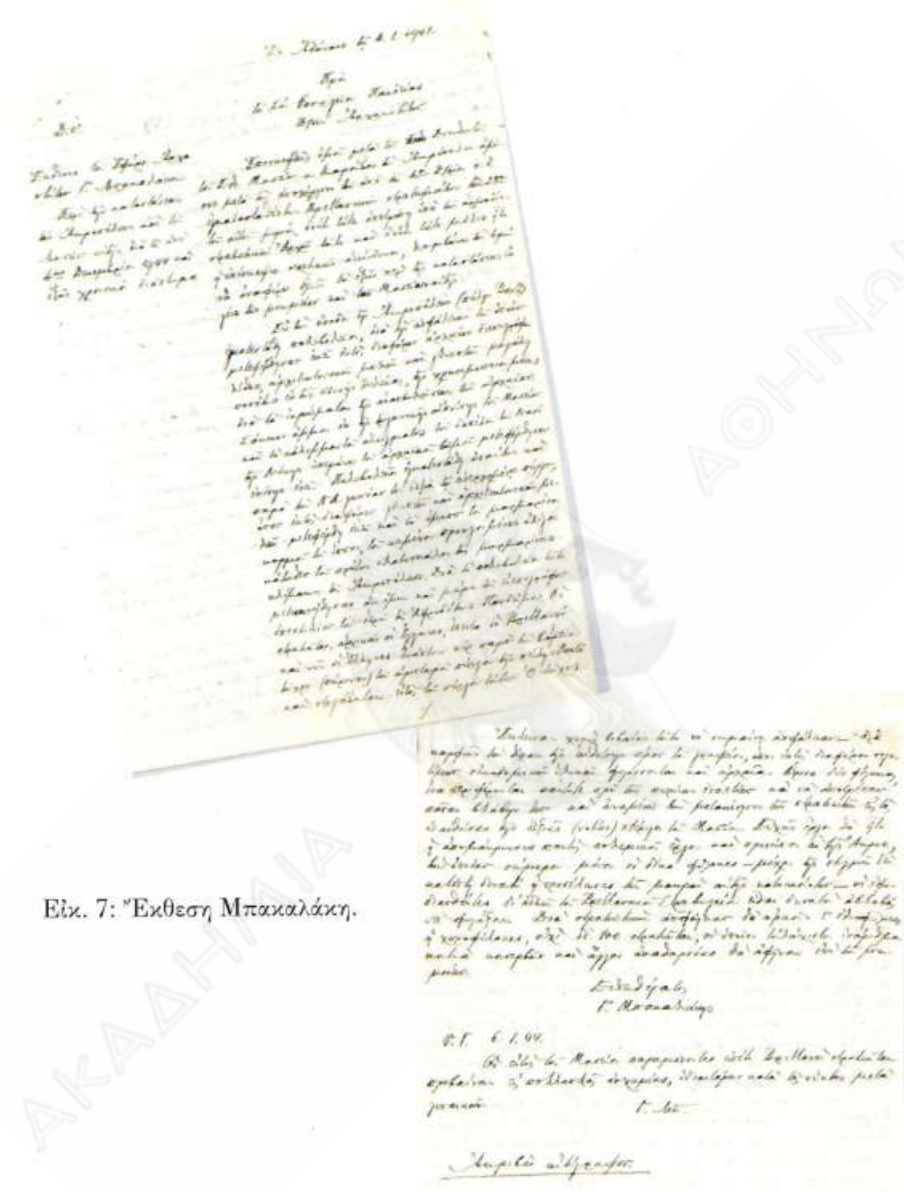
Εικ. 4: Κέρκυρα, Annunciata (μετὰ τὴν καταστροφὴ).

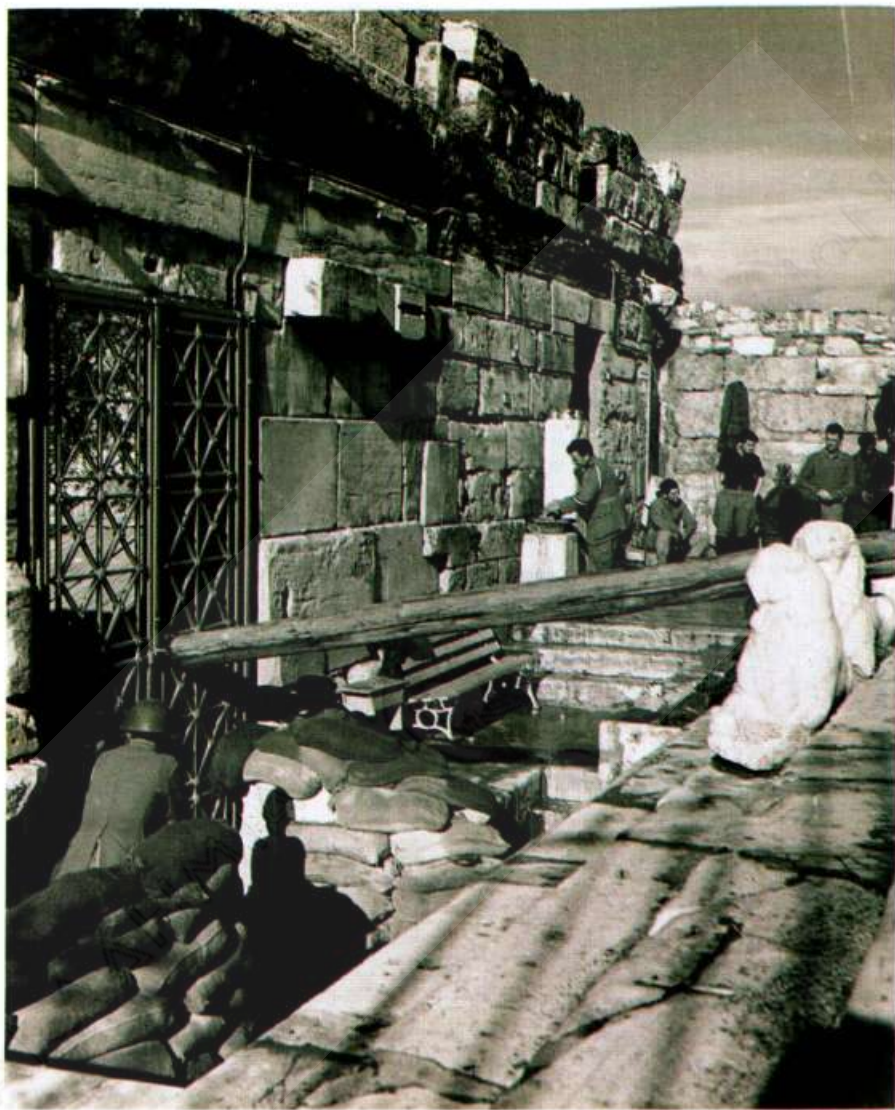
Είχ. 5: Ακρόπολη κατά τὰ Δεκεμβριανά.

Είχ. 6: Ακρόπολη κατά τὰ Δεκεμβριανά.

Είλ. 7: "Εκθεση Μπακαλάκη.

Εικ. 8: Ακρόπολη κατά τὰ Δεκεμβριανά.

Είκ. 9: Ακρόπολη κατά τὰ Δεκεμβριανά.

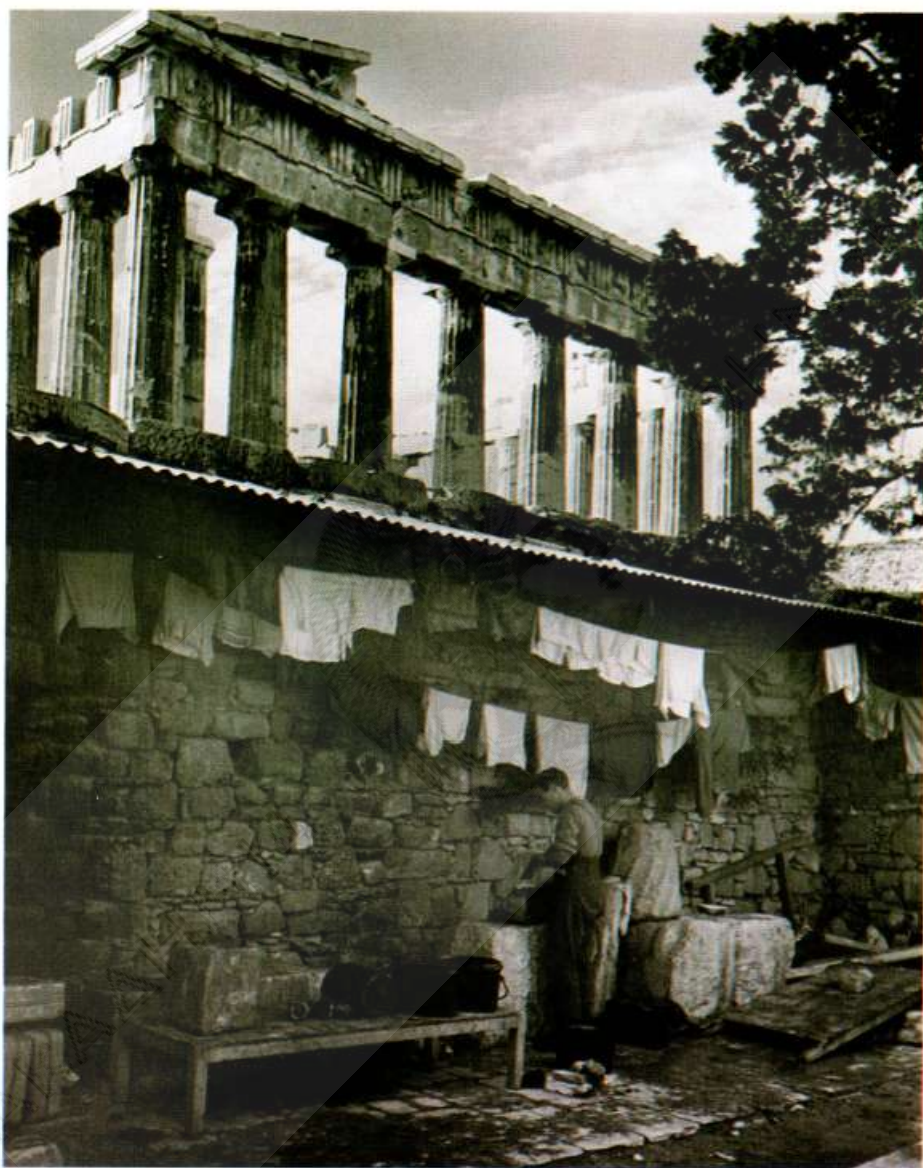
Εικ. 10: Ακρόπολη κατά τὰ Δεκεμβριανά.

Εικ. 11: Ακρόπολη κατά τὰ Δεκεμβριανά.

Είχ. 12: Ακρόπολη κατά τὰ Δεκεμβριανά.

Είχ. 13: Ακρόπολη κατά τὰ Δεκεμβριανά.

Είχ. 14: Ακρόπολη, Αρχαιολογικό Μουσείο, κατά τὰ Δεκεμβριανά.

Πηγή: Σουλ 1994

Είχ. 15: Ακρόπολη, Αρχαιολογικό Μουσείο, κατά τὰ Δεκεμβριανά.

Είχ. 16: Ακρόπολη, Αρχαιολογικό Μουσείο, κατά τὰ Δεκεμβριανά.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 14ΗΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2013

ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ ΘΑΝΑΤΟΥ

Ὁ Πρόεδρος κ. Σπύρος Α. Εὐαγγελᾶτος ἀναγγέλλει τὸν θάνατο τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Στυλιανοῦ Ἀλεξίου.

Στὴ συνέχεια λαμβάνει τὸν λόγο ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Κωνσταντῖνος Κριμπᾶς καὶ λέγει τὰ ἑξῆς:

«Τὸν ἀποθανόντα Στυλιανὸ Ἀλεξίου ἐγνώρισα ἀπὸ τὸ 1950 καὶ ἔκτοτε παραμείναμε φίλοι. Γνώριζα καὶ τὴν οἰκογένειά του, μιὰ οἰκογένεια λογίων καὶ ταλαντούχων. Ὁ παππούς του ἦταν τυπογράφος καὶ στὸ ἐκδοτικὸ του κατάστημα συγκεντρώνονταν λόγιοι καὶ συγγραφεῖς στὸ Ἡράκλειο τῆς Κρήτης. Ὁ πατέρας του Λευτέρης Ἀλεξίου ὑπῆρξε ἀγαπητὸς καθηγητὴς μου στὸ Γυμνάσιο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο διδάχτηκα λατινικά. Ἦταν ἰδιαίτερος πολυμαθής, καλὸς ποιητὴς, συγγραφεὺς σονέτων, ἓνας ποιητὴς ἐκτιμώμενος ἀπὸ τὸν Κωστή Παλαμᾶ, ποὺ συνέγραψε σονέττο γι' αὐτόν. Ἴδου μερικοὶ στίχοι τοῦ Παλαμᾶ.

Μαστοριά νέα, κληρονομιά λατῖνα
κήπου Ἰόνιου φυτάδια, στὴν Ἀθήνα
ξανά τὰ πλαστικὰ φύτεψε κρίνα
μὲ τὴν εὐχὴ τῆς ψάλτρας μάνας Κρήτης.

Ἦταν ἐπίσης ἐγκρατὴς μουσικὸς καὶ ἔπαιζε καλὸ βιολί. Ἡ πολυμαθειά του στὶς γλῶσσες ἦταν γνωστή, δὲν γνώριζε μόνο τὶς κύριες γλῶσσες ἀλλὰ καὶ μνημόνευε πῶς ἢ τάδε λέξη λέγεται στὰ προβηγγικιανά, στὰ καταλανικά κ.ο.κ.

Ἡ μιὰ ἀδελφή τοῦ πατέρα του, ἡ Γαλάτεια, ὑπῆρξε ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ Νίκου Καζαντζάκη, τὴν ὁποία ὁ Νίκος παντρεύτηκε στὴν ἐκκλησία τοῦ Νεκροταφείου Ἡρακλείου κρυπτόμενος ἀπὸ τὸν θυμώδη πατέρα του. Στὸ ἔργο του *Ἔφρις καὶ Κρίνο* ὁ Καζαντζάκης ἀφηγεῖται τοῦτο. Σὲ δεύτερο γάμο της ἡ Γαλάτεια παντρεύτηκε τὸν ποιητὴ καὶ δοκιμιογράφο ἰατρὸ Μάρκο Αὐγέρη. Ἡ ἄλλη ἀδελφή τοῦ πατέρα του, ἡ Ἑλλη, εἶναι καὶ ἐκείνη γνωστὴ συγγραφεὺς, ὅπως ἡ Γαλάτεια.

Αὐτὴ ἡ παρέα τοῦ Ἀλεξίου μὲ τὸν Καζαντζάκη, τὸν Αὐγέρη καὶ ἄλλους περιγράφεται στὸ βιβλίο τοῦ Χένρυ Μίλλερ *Ὁ Κολοσσὸς τοῦ Μαρουσιοῦ*. Βέβαια τὸ βιβλίο ἀναφέρεται κυρίως στὸν Κατσίμπαλη, αὐτὸς εἶναι ὁ Κολοσσὸς, ἀλλὰ δίνει καὶ περιγραφή τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Μίλλερ στὴν Κρήτη, ὅπου συναντᾷ τὴν λογία αὐτὴ παρέα, τὰ μέλη τῆς ὁποίας ζητοῦν ἀπὸ τὸν Μίλλερ πληροφορίες γιὰ τὸ τί νέο ὑπάρχει ἢ τί συμβαίνει στὴν Εὐρώπη, τί κυκλοφορεῖ, ποιὲς νέες ιδέες. Αὐτὸς βέβαια ἀδιαφορεῖ καὶ τὸ μόνο ποὺ τὸν ἐνδιαφέρει εἶναι νὰ πίνει ἀλκοόλη καὶ οἱ σαρκικὲς ἡδονές. Αὐτὰ στὶς παραμονές τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Μετὰ τὸν Πόλεμο ὁ Στέλιος Ἀλεξίου εἶχε ὀλοκληρώσει τὶς σπουδές του στὴν ἀρχαιολογία στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ ἀκολούθως στὰ Πανεπιστήμια Παρισίου καὶ Χαϊδελβέργης. Διορίστηκε Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων στὴν Κρήτη καὶ ἐπὶ 15 χρόνια Διευθυντὴς τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, στὸ ὁποῖο φυλάσσονται οἱ σημαντικότερες κινητὲς μινωικὲς ἀρχαιοτήτες. Στὸ Μουσεῖο μαζὶ μὲ τὴν γυναίκα του, τὴν Μάρθα Ἀποσκήτη, ἐκατοικοῦσε καὶ μὲ τὸν γάτο του, ποὺ ὀνόμαζε Φορτουνᾶτο γιὰ λόγους προφανεῖς γιὰ μερικὸς ἀπὸ σᾶς. Ἡ Μάρθα Ἀποσκήτη, φιλόλογος, ἔγραψε καὶ δοκίμια γιὰ τὸν πρῶτο ἀνασκαφέα τῆς Κνωσοῦ, ποὺ δὲν εἶναι ὁ Evans ἀλλὰ ὁ Μίνως Καλοκαιρινός. Ἡδὴ ἀπὸ τότε ὁ Στέλιος εἶχε στραφεῖ πρὸς τὴν μελέτη τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας, ἀφοῦ εἶχε προηγουμένως ὀλοκληρώσει τὴν ἀνασκαφὴ τάφων στὸν Κατσαμπᾶ καὶ ἓνα κατατοπιστικὸ καλὸ βιβλίο γιὰ τὸν Μινωικὸ Πολιτισμὸ.

Ἐκτοτε ἡ πρὸς τὴν νεοελληνικὴ φιλολογία στροφή του τὸν ἀπασχόλησε ἀποκλειστικά. Ἐνέκυψε στὰ κείμενα τῆς Κρητικῆς Ἀναγέννησης καὶ ὑποστήριζε ὀρθῶς ὅτι πρόκειται γιὰ λόγια ἀστικὴ παράδοση καὶ ὄχι γιὰ δημώδη λογοτεχνία.

Ἐπίσης ἀνασυνέστησε τὸν Σολωμό, προσπάθεια ποὺ δὲν ἔτυχε γενικῆς ἀναγνώρισης, διότι καὶ ἐγὼ πιστεύω πὼς τὸ μεγαλεῖο τοῦ Σολωμοῦ βρίσκεται στὴν ἀποσπασματικότητά του. Ὡς καθηγητῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας

στη Φιλοσοφική Σχολή Ρεθύμνου άφησε έποχή, και στον χαριστήριο τόμο τής Αριάδνης πού του αφιερώθηκε έγραψα κατά παράκλησή του μιá μελέτη.

Με την άπώλεια του Στέλιου κλείνει ένα κεφάλαιο τής Κρητικής Λογισύνης πού σφράγισαν ό Στέλιος, ό Άνδρέας Καλοκαιρινός και ό Παρλαμας με τá ποικίλου είδους έργα τους, τά *Κρητικά Χρονικά*, τó *Ιστορικό Μουσείο* και άλλα».

Ή Όλομέλεια τηρεϊ ένός λεπτοϋ σιγή εις μνήμην του έκλιπόντος.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2013

ΥΠΟΔΟΧΗ
ΤΟΥ ΕΠΙΤΙΜΟΥ ΜΕΛΟΥΣ κ. ΜΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ
κ. ΣΠΥΡΟ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟ

«Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν δέχεται μὲ ἰδιαίτερη χαρὰ καὶ τιμὴ στοὺς κόλπους της ὡς ἐπίτιμο μέλος τὸν Μίκη Θεοδωράκη». Ἔτσι πρέπει νὰ ἀρχίσει, κατὰ παράδοσιν, ἡ σύντομη αὐτὴ προσφώνηση. Ὡστόσο, ἡ συγκίνησή μου ἐπιβάλλει ἕναν ἄλλο τόνο χαιρετισμοῦ.

Μίκης Θεοδωράκης: Ἡ μητρικὴ του γλώσσα εἶναι ἡ μουσικὴ, πατρικὴ του ἡ γλώσσα τῶν κοινωνικῶν ἀγώνων. Ματιὰ ἀστραπή, αἰώνιος ἔφηβος, ἔμπνευση χειμαρρώδης, μέγας βάρδος ποὺ μὲ τὰ τραγούδια του ξεσηκώνει ψυχές. Καὶ ἡ ἴδια προσωπικότητα ἔχει συνθέσει συμφωνίες, ὄπερες, ἔργα μουσικῆς δωματίου, ὀρατόρια, κονσέρτα γιὰ σόλο ὄργανο καὶ ὀρχήστρα, μουσικὴ γιὰ τὸ ἀρχαῖο δράμα, μουσικὴ γιὰ τὸ θέατρο καὶ τὸν κινηματογράφο, μπαλέτα κλπ.

Ἐφερε τὴ μεγάλη ποίηση κοντὰ στὰ λαϊκότερα στρώματα, ποὺ δὲν θὰ εἶχαν εὐκολὰ τὴ δυνατότητα νὰ τὴν προσεγγίσουν. Μίκης: μιὰ γοητεία ἀνεπαλάληπτη, ἕνας ἰδανικὸς συνεργάτης, ἐραστὴς τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ζωῆς.

Πρωτὰκουσα τὸ ὄνομά του παιδί, ὅταν ὁ πατέρας μου, ὁ Ἀντίοχος Εὐαγγελᾶτος, ὄντας μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ἰδρύματος Κρατικῶν Ὑποτροφιῶν, ἐπιτροπῆς ποὺ χορηγοῦσε τίς ὑποτροφίες, μπαίνοντας ἕνα μεσημέρι στὸ σπίτι μᾶς εἶπε: «Υπάρχουν δυνατοὶ ὑποψήφιοι, ἀλλὰ αὐτὸς ὁ Κρητικὸς, ὁ Μίκης Θεοδωράκης, εἶναι πολὺ πιὸ μπροστά». Καὶ δόθηκε στὸν Μίκη ἡ ὑποτροφία (1954) γιὰ μεταπτυχιακὲς σπουδὲς στὸ Παρίσι.

Χρόνια αργότερα είχα τήν τύχη νά συνεργαστῶ μαζί του σέ ἑπτὰ μουσικές συνθέσεις του γιά τὸ ἀρχαῖο δράμα – καὶ οἱ ἑπτὰ αὐτὲς σκηνοθεσίες στὴν Ἐπίδαυρο. Σκηνοθέτησα, ἐπίσης, δύο ὕπερες του καὶ ἔγραψα τὸ λιμπρέτο γιά μία τρίτη. Εἶναι ἀπαραμίλλη ἡ σεμνότητα καὶ ἡ προβληματισμένη ἀγωνία πού ἐδέσποσε σέ ὅλες τὲς συνεργασίες μας.

Ὁ Μίκης Θεοδωράκης εἶναι ἓνα ζωντανὸ σύμβολο καὶ οἱ μελωδίες του θά κυματίζουν καὶ θά μᾶς ἀγκαλιάζουν σέ κάθε δύσκολη ὥρα, μέχρι πού ἐπιτέλους νά σημάνουν οἱ καμπάνες.

Ἀγαπημένε Μίκη, σέ καλῶ νά σέ περιβάλω μὲ τὸ μεγάλο διάσημο τοῦ Ἰδρύματος.

Καὶ τώρα παρακαλῶ τὸν Γενικὸ Γραμματέα κ. Βασίλειο Πετράκο νά ἀνέλθει στὸ βῆμα καὶ νά παρουσιάσει λεπτομερῶς τὸ ἔργο τοῦ νέου ἀκαδημαϊκοῦ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΕΝΙΚΟ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ

κ. ΒΑΣΙΛΕΙΟ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟ

“Ένας από τους ποιητές της Ακαδημίας, ο Νικηφόρος Βρεττάκος, σέ στίχο του είχε πει πώς οι άγγελοι «μιλάνε μεταξύ τους με μουσική»¹. Έννοούσε βέβαια πώς από τις τέχνες ή ανώτερη είναι ή μουσική πού, πέρα και πάνω από την ύλη, εκφράζει με ουράνια όμορφιά τὰ συναισθήματα, τὰ πάθη, τις επιθυμίες τών ανθρώπων και μπορεί νά εμπνεύσει, νά παρασύρει και νά όδηγήσει σέ αγώνες, θυσίες και νίκες.

Τὰ τελευταία εβδομήντα χρόνια έχουμε ζήσει θλίψεις και τραγωδίες. Τό άλβανικό τό ύμνησε με στίχους ό Έλύτης, τόν Παλαμά τόν ανέβασε στά ουράνια ό Σικελιανός, τόν αγώνα και τήν αγάπη για έλευθερία τόν τόνισε ό Θεοδωράκης. Έστω και καθυστερημένα, αποτέλεσμα κι αυτό της έλληνικής τραγωδίας πού αλλάζοντας μορφές συνεχίζεται από τό 1831 έως σήμερα, έστω και καθυστερημένα, ή Ακαδημία πλουτίζεται σήμερα με τό μεγάλο έλληνικό ταλέντο πού έμφύχωσε τή νεότητά μας και με τήν τέχνη του έδωσε ιερότητα στους αγώνες έναντίον τών έχθρών της Έλευθερίας.

Η παρουσίασή μου απόψε ενός μεγάλου συνθέτη έχει ένα σημαντικό πλεονέκτημα. Μιλάω σέ πρόσωπα πού γνωρίζουν περισσότερα από μένα για τό θέμα μου, πού ό,τι μνημονεύω τό έχουν άκούσει, τό έχουν κρίνει και ζή στις άναμνήσεις της νεότητάς τους ή συνοδεύει τὰ σημερινά όρμητικά και δημιουργικά νιάτα πού αγωνίζονται για τήν ίσονομία, δηλαδή για τή δημοκρατία, τή δικαιοσύνη και τήν έλευθερία.

Ό νέος Ακαδημαϊκός Μίκης Θεοδωράκης, κρητικής καταγωγής, γεννήθηκε στη Χίο, τό νησί πού πρώτο θυσιάστηκε στόν Αγώνα. Παιδί έζησε σέ άρκετές πόλεις της Ελλάδας· θά μνημονεύσω μόνον τήν τελευταία, τήν Τρίπολη της Αρκαδίας, τόπος και αυτός ποτισμένος με αίμα στόν Αγώνα, όπου μαθητής ακόμη 17 ετών εμφανίζεται ως συνθέτης και συνάμα αγωνίζεται κατά της φασιστικής κατοχής. Συλλαμβάνεται από τους Ιταλούς, διαφεύγει στην Αθήνα, μετέχει στην Αντίσταση και ταυτόχρονα σπουδάζει μουσική. Μετά τήν Κατοχή οι σπουδές του διακόπτονται από έξορίες, στην Ικαρία τὰ χρόνια 1947-1949, και στη Μακρόνησο κατόπιν, όπου ό θάνατος τόν άγγιξε. Κάποτε άφίεται έλεύθερος, γυρίζει στη μουσική και τό 1950

1. Τὰ ποιήματα III (Τρία Φύλλα, Αθήνα 1991), σ. 317.

ἀποφοιτᾶ ἀπὸ τὸ Ὁδεῖο. Ἐνῶ στὰ ἑφτά χρόνια, ἀπὸ τὸ 1943 τῆς Τρίπολης ἕως τὸ 1950, ἔζησε μέσα σὲ συνθήκες πού θὰ εἶχαν τσακίσει καθέναν μας, μετὸν Θεοδωράκη συνέβη ἐκεῖνο πού ὁ Παλαμᾶς εἶχε πεῖ γιὰ ἄλλη περίπτωση: «Τὸ πνεῦμα καὶ στὸ χῶμα λάμπει». Ἡ ὕλική μας ὑπόσταση, ἡ σάρκα καὶ τὸ αἷμα, ξεπερνοῦνται ἀπὸ τὸ πνεῦμα πού δὲν λυγίζει. Καὶ στὴ Μακρόνησο συνθέτει παρὰ τὴν καταπίεση καὶ τὰ βάσανα πού ὑφίσταται. Τὸ πνεῦμα του δὲν τσακίζεται, δὲν ὑποχωρεῖ. Τὸ βλέπουμε αἰῶνες πολλοὺς πρὶν, στὴν ἱστορία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ ἐπάρχου Μόδεστου.

Ἡ ἐπιφανειακὴ ἡρεμία καὶ ἡ χαλάρωση πολλῶν πολιτικῶν περιορισμῶν ἐπέτρεψε στὸν Θεοδωράκη νὰ πάει στὸ Παρίσι, ὅπου ἔμεινε ἀπὸ τὸ 1954 ἕως τὸ 1960. Εἶναι τὰ χρόνια ἐκεῖνα κατὰ τὰ ὁποῖα σιγὰ σιγὰ ἐπουλῶνεται, ἄς τὸ χαρακτηρίσω ἔτσι, οἱ πληγές τοῦ πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς καὶ ἀρχίζει στὴν Ἑλλάδα, στὴν Ἀθήνα δηλαδή, μιὰ ἀνθιση πνευματικὴ ἢ ὁποῖα συνοδεύεται ἀπὸ τὸ κύμα τῆς μεγάλης μετανάστευσης πού θὰ συνεχιστεῖ καὶ τὴν ἐπόμενη δεκαετία. Γιὰ τοὺς μεγαλύτερους ἐδῶ μέσα τὸ 1960 εἶναι ἡ κορύφωση αὐτῆς τῆς ἀνθισης.

Ἡ παρισινὴ περίοδος τοῦ Θεοδωράκη εἶναι ἀφιερωμένη σὲ ἀνώτερες σπουδές μουσικῆς ἀνάλυσης, διέυθυνσης ὀρχήστρας καὶ σύνθεσης. Δημιουργεῖ μουσικὴ γιὰ τὸ μπαλέτο τῆς Ludmila Tcherina, ἡ Βασιλικὴ Ὁπερα τοῦ Λονδίνου ἀνεβάζει τὸ 1958 τὸ μπαλέτο τοῦ Ἀντιγόνη, τὴν ἐπόμενη χρονιά βραβεύεται ὡς ὁ καλύτερος Εὐρωπαῖος συνθέτης, ἐνῶ ἤδη δύο χρόνια νωρίτερα τοῦ ἔχει ἀπονεμηθεῖ τὸ πρῶτο βραβεῖο τοῦ μουσικοῦ φεστιβάλ Νέκυ τῆς Μόσχας. Τὸ 1960 εἶναι σταθμὸς γιὰ τὴν ἐλληνικὴ μουσικὴ. Τὸν Σεπτέμβριο παρουσιάζεται ὁ Ἐπιτάφιος τοῦ Ρίτσου στὴ μουσικὴ μορφή πού τοῦ ἔδωσε ὁ Θεοδωράκης.

Ὁ ἴδιος ὁ Θεοδωράκης εἶχε χαρακτηρίσει τὸν Ἐπιτάφιο ὡς «μιὰ γνήσια λαϊκὴ μουσικὴ, ὅπου ἡ παρέμβαση τοῦ συνθέτη μπορεῖ νὰ παρομοιασθεῖ μετὸ χέρι τοῦ ἀνώνυμου καλόγερου καθὼς καταγράφει τὴ φωνὴ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

Ὁ Ἐπιτάφιος ὑπῆρξε θεμελιακὸ του δημιουργήμα. Τὸ νὰ ἐκτελεῖται τὸ ἔργο ἑνὸς συνθέτη μετὸ κύριο ὄργανο τὸ μπουζούκι καὶ τὸ νὰ περιβάλλεται ἢ παραδοσιακὴ ποίηση μετὸ λαϊκοὺς ρυθμοὺς καὶ νὰ ἐρμηνεύεται ἀπὸ λαϊκὸ τραγουδιστὴ ἦταν κάτι τὸ πρωτόφαντο. Ἦχοι πού ὁ λαὸς ἀγαποῦσε ἐμφανίστηκαν ξαφνικὰ μετὸν τρόπο τῆς μεγάλης Τέχνης.

Ὁ Ἐπιτάφιος ἦταν ἡ ἀρχή, πού ἔφερε τὸν Ρίτσο κοντὰ στοὺς πολλοὺς. Ἀκολούθησαν ἄλλες ἐξοχές συνθέσεις τοῦ Θεοδωράκη: τὰ Ἐπιφάνια,

σέ στίχους τοῦ Σεφέρη, τοῦ ἐρμητικοῦ ποιητῆ τοῦ μεσοπόλεμου, δυσπρόσιτου καὶ δυσνόητου ἀλλά, ὅσο καὶ νὰ φανεῖ παράδοξο, λυρικοῦ. Πότε πλήθην ἀνθρώπων τραγούδησαν ἕναν μεγάλο ποιητὴ τῶν λίγων καὶ τί ἦταν ἐκεῖνο πὸς τοὺς διανοητικοὺς στίχους τοὺς ἔκανε μουσικὴ πὸς σέ ὑψώνει;

Ἄν θελήσω νὰ μνημονεύσω τὰ ἔργα τοῦ Θεοδωράκη πὸς συνεπῆραν τὸ πλῆθος καὶ ἔγιναν κτῆμα του, θὰ χρειάζομαι χρόνο πὸς δὲν τὸν ἔχω. Ποιὸς ὅμως ξεχνάει τὸν Ὅμηρο, τὸ Ἄν θυμηθεῖς τ' ὄνειρό μου καὶ τὸ σημαδιακὸ Τραγούδι τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ τὸ 1962;

Ὅλα αὐτὰ, πὸς τὰ θεωροῦμε φυσικά, δὲν ἔγιναν σέ μιὰ χώρα πὸς εἶχε παράδοση στὸ κλασικὸ τραγούδι, δηλαδὴ στὴ μελοποίηση τῆς ποίησης ἀπὸ μεγάλους συνθέτες κλασικῆς μουσικῆς. Ἦταν κάτι τὸ νέο, μιὰ ἐπανάσταση πὸς οἱ συνέπειές της, οἱ ἀγαθές, ἐξακολουθοῦν νὰ ἐπηρεάζουν καὶ νὰ ὀρίζουν κανόνες. Ἀκόμη κι ὅταν ὁ μουσικὸς δὲν διάλεγε μεγάλους ποιητές, καὶ ἐκεῖ ἡ στιχοιργία ἀνυψώθηκε καὶ ἔφτασε πολλὲς φορὲς τὴν ποίηση. Κι ὅλα κινοῦνταν σ' ἕνα πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ κλίμα πὸς ὅσο περνοῦσε ὁ καιρὸς γινόταν ὅλο καὶ πιὸ βαρὺ καὶ πιὸ ταραγμένο.

Ἡ περίοδος 1964-1967, ἐκείνη πὸς ἀκολούθησε τὴ δολοφονία τοῦ Γρηγορίου Λαμπράκη, εἶναι γιὰ τὸν Θεοδωράκη γεμάτη μουσικὴ καὶ πολιτικὴ δράση. Τὸ 1964 ἐκλέγεται βουλευτὴς στὸν Πειραιᾶ καὶ κατόπιν Πρόεδρος τῆς Δημοκρατικῆς Νεολαίας Λαμπράκη. Παράλληλα συνθέτει, τὸ 1963, τὴ μουσικὴ γιὰ τὴν Ἡλέκτρα τοῦ Μιχάλη Κακογιάννη, καὶ τὸν ἐπόμενο χρόνο τὴ μουσικὴ τοῦ Ζορμπᾶ, πὸς ἐμελλε νὰ ἔχει παγκόσμια ἐπιτυχία. Στὸ τέλος τοῦ 1964 ἕνα νέο μεγάλο του ἔργο θὰ μᾶς ἐκπλήξει, τὸ Ἄξιον Ἐστί, βασισμένο στὸ ὁμώνυμο ποιητικὸ ἔργο τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἐλύτη. Τὸ ποίημα τοῦ Ἐλύτη ἐκδόθηκε τὸ 1959 καὶ ἔως ὅτου, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Παλαμᾶ γιὰ τὸν «Ὀλυμπιακὸ ὕμνο» πὸς τόνισε ὁ Σαμάρας, τοῦ βάλει φτερά ὁ Θεοδωράκης, ἀποτελοῦσε θέμα συζητήσεων ἀνάμεσα σέ λίγους μυημένους – ἀνῆκε στὴν προχωρημένη πλέον ποίηση τοῦ Ἐλύτη, διάφορη ἀπὸ τὸν Ἥλιο τὸν πρῶτο, τοὺς Προσανατολισμοὺς καὶ ἀκόμη τὸν Ἀνθυπολοχαγό. Κι ἂν ἡ ποίηση τοῦ Σεφέρη, ἔξοχη ἀλλὰ ἄλλης μορφῆς, μᾶς χάρισε μὲ τὸν Θεοδωράκη ἐξαιρετικὲς μελωδίες, τὸ Ἄξιον Ἐστί, ἐκτεταμένο, ὅπως τὸ ποίημα στὸ σύνολό του, ἔργο σύνθετο, περικλείει τὴν ὀριμότητα καὶ τὴ μουσικὴ σοφία τοῦ συνθέτη, μὲ πρωτάκουστους ἤχους, λαϊκοὺς, βυζαντινοὺς ἱερατικοὺς, πὸς δημιουργοῦν ἀνάταση καὶ ἀνεβάζουν τὸν ἀνθρωπο στὴν πραγματικὰ μεγαλειώδη θέση γιὰ τὴν ὁποία τὸν προόρισε ὁ Πλάστης.

Δέν θά σᾶς πῶ γιά τήν ἀπήχηση τοῦ ἔργου. Μέσα σας ἀκούγεται ἡ μελωδία του, ὅπως ἀκούστηκε στή Σουηδική Ἀκαδημία ὅταν δόθηκε τὸ Nobel στὸν Ἑλύτη. Αὐτὸ μοῦ φέρνει στὸν νοῦ τήν ὑποδοχή τοῦ Rostropovich στὴν Académie des beaux Arts στὸ Παρίσι, πού ἡ εἰσιτήρια ὀμίλια του ἦταν ἡ ἐκτέλεση μιᾶς σύνθεσης μὲ τὸ βιολοντσέλο. Πείθεσθε, πιστεύω, πὼς οἱ ἄγγελοι μιλοῦν μεταξύ τους μὲ μουσική.

Τὸ Ἄξιον Ἐστὶ ἀκολουθήθηκε ἀπὸ τὸ *Μαουτχάουζεν*, σὲ ποίηση τοῦ Ἰάκωβου Καμπανέλλη, τῆ *Ρωμοσύνη*, σὲ στίχους τοῦ Ρίτσου, τὰ *Θαλασσιὰ φεγγάρια*, σὲ στίχους Νίκου Γκάτσου.

Ἀρχὲς τοῦ 1967 μελοποιεῖ ποιήματα τοῦ Λόρκα ἀλλὰ ἔρχεται ἀὸ Ἀπριλῆς – ὁ μῆνας ὁ σκληρὸς² καὶ ὅλα ὅσα μετὰ τὸν πόλεμο οἰκοδόμησαν οἱ Ἕλληνες, τέχνη, ποίηση, ἐπιστήμη, μουσική, βρίσκονται σὲ δεσμὰ. Ἡ μουσική τοῦ Θεοδωράκη ἀπαγορεύεται. Βρισκόμουν τότε στὴ Μυτιλήνη καὶ ἔστειλαν ἀνθρώπους πού ἀκούγαν ἢ τραγοῦδαγαν Θεοδωράκη στὸν Πειραιᾶ νὰ δικαστοῦν. Ὁ νέος Ἀκαδημαϊκὸς συλλαμβάνεται τὸν Αὐγούστο, ἐκτοπίζεται στὰ βουνὰ τῆς Ἀρκαδίας, στὴ Ζάτουνα, ἓνα χωριὸ χαμένο στὴν ἐρημιά, πού τὸ ἀπαθανάτισε μὲ τὸ ὁμώνυμο ἔργο του, κατόπιν στὸν Ὠρωπό, πού κι αὐτὸς πέρασε στὴν ἀθανασία μὲ τὴν Τέχνη του. Ἡ κατακραυγὴ ἀναγκάζει τὴ δικτατορία νὰ τὸν ἀφίσει ἐλεύθερο. Φεύγει γιά τὸ Παρίσι, ὅπου ὁ καλλιτέχνης, ὅπως ἔκανε πάντα, θὰ βάλει τὴ συναρπαστικὴ του Τέχνη στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἑλλάδος, τοῦ πολίτη, τῆς πατρίδας του.

Ἡ ὑπόλοιπη ζωὴ του, ἡ δράση του, ἡ δημιουργία του, εἶναι σὲ ὅλους ἐδῶ μέσα γνωστὴ. Μετὰ τὸ 1974 τὰ τραγοῦδια του, ἡ μουσική του, ἀποτελοῦν τὴν εἰκόνα τῆς ἀντίστασης ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐναντίον μιᾶς δικτατορίας πού ἔφερε τὴν καταστροφή καὶ τὸ πένθος. Στις ἡμέρες πού περνᾶμε, πού οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἑλλάδος δοκιμάζονται ἀλλὰ καὶ ἀπειλοῦνται, τὸν Θεοδωράκη τὸν χρειάζονται ὅλοι ὅσοι νοιάζονται, ὅσοι «βαρὺ τοῦ φόβου αἰσθάνονται» τὸ χέρι νὰ τοὺς πιέζει, γιατί μὲ τὴ μουσική του μπορεῖ νὰ ἐμπνεύσει, νὰ ἐμψυχώσει, ὅπως μὲ τοὺς στίχους τους ὁ Τυρταῖος τοὺς Σπαρτιάτες, ὁ Σόλων τοὺς Ἀθηναίους.

Ὁ Θεοδωράκης ἔχει δύο ὄψεις στὴ μουσική. Σᾶς μίλησα χρονογραφικὰ γιά τὴ μία ὄψη, τὰ τραγοῦδια του πού ὅλοι, νέοι καὶ ὄριμοι, τὰ ἀκούσαμε, τὰ τραγουδήσαμε, μᾶς συντρόφεψαν ὡς αὔρα ἐλευθερίας στὰ ἑπτὰ σκοτεινὰ

2. T. S. ELIOT, *Ἑρημη χῶρα*.

χρόνια και σήμερα μαζί τέρπουν και μαζί κρατούν ζωντανή τη μνήμη πράξεων που δεν πρέπει να ξεχαστούν.

Υπάρχει και η άλλη όψη της μουσικής του δημιουργίας, εξ ίσου σημαντική αλλά δυσκολότερο να αναλυθεί και να κατανοηθεί. Αυτή η μουσική, που αρχίζει από την Τρίπολη το 1943 με την *Κασσιανή*, συνεχίζει να δημιουργείται έως σήμερα. Όπερες, συμφωνίες, μουσική δωματίου, ορατόρια, μπαλέτα, εκκλησιαστική μουσική για χορωδία, για την αρχαία τραγωδία, για το θέατρο και τον κινηματογράφο, τον τοποθετούν κορυφαίο στην Ελλάδα. Και όλη αυτή η δημιουργία παράλληλα, ταυτόχρονα με τη δράση κατά των κατακτητών, κατά της τυραννίας, υπέρ του λαού. Τι ήταν, τί είναι εκείνο που τον έσπρωχνε και τον σπρώχνει παράτολμα πάντα; Όπως είπε ο ποιητής, θα ακούσετε αμέσως τ' όνομά του, «το πέραςμα της Περήφανης Ίδέας ανάφτει τον άνιδεο, καθώς το κόκκινο χρώμα τον ταύρο. Πάντα μια δήλωση, πάντα μια πρόκληση ο άνθρωπος με την Ίδέα, ό,τι κι' αν κάμη, όπως κι' αν φερθῆ, κι' όταν ακόμα σωπαίνει. Κληρός του ο κατατρεγμός, και δύναμή του η αφοβιά».

Πριν από 102 χρόνια ο πρώτος ποιητής της Ακαδημίας μας, ο Κωστής Παλαμάς, μιλώντας στη «Φοιτητική Συντροφιά» για το '21, τελειώνει τον λόγο του³ με τούτα τα λόγια: «Κάθε άνθρωπος που με την ψυχή του αγωνίζεται μιαν ιδέα να στηρίξη, μιαν ιδέα να υψώση, όσο μικρός κι' αν είναι, μου φαίνεται πως θά'χη πάντα στα μάτια του μπροστά, σαν ένα τράβηγμα τρομαχτικό, σαν του Αισχύλου το “ήμερόφαντον ὄναρ”, “σαν ὄνειρο μέρας”, ένα γκρεμό. Είναι ο γκρεμός της θυσίας. Κάθε άνθρωπος από τους αρχηγούς ίσα με τους ανώνυμους στρατιώτες. Από τον επιστήμονα που δέ φοβᾶται να πῆ την ἀλήθεια ίσα με το λογογράφο που καταστρώνει το ἔργο του, όπως αὐτός τὸ θέλει, κι' ὄχι ὅπως θὰ φχαριστοῦσε τοὺς ἄλλους γύρω του. Από τὸν πολιτικὸ που δὲν καταδέχεται νὰ εἶναι δημοκόπος, ίσα με τὸν εὐζωνο που ἀγρυπνᾷ στὰ σύνορα, γιὰ τὴν τιμὴ τῆς πατρίδας του. Κάποιος ρώτησε μιὰ μέρα τὸν Κανάρη: – Τί στοχαζόσουνα τὴν ὥρα που τραβοῦσες νὰ κολλήσης τὸ μπουρλότο σου; Κι' ὁ πυρπολητὴς τοῦ ἀποκρίθηκε: Πάντα ἔλεγα με τὸ νοῦ μου: Κωνσταντῆ, θὰ πεθάνης!»

Ἄν ἡ πολύλογη ὁμιλία μου δὲν μπόρεσε νὰ δώσει τὴν εἰκόνα τοῦ νέου Ἀκαδημαϊκοῦ, ὁ Παλαμάς, βαθὺ πνεῦμα καὶ μάστορας τοῦ λόγου καὶ τῆς ποίησης, τὸ πέτυχε.

3. *Νέα Ἑστία*, 53, 1953, σ. 440.

Η ΜΟΝΗ ΛΥΣΗ

ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΤΙΜΟΥ ΜΕΛΟΥΣ κ. ΜΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ

Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,
 Κύριε Γενικὲ Γραμματέα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,
 Κυρίες καὶ κύριοι Ἀκαδημαῖκοί,
 Κυρίες καὶ κύριοι,

Κατ' ἀρχὰς θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω θερμότατα τὸν κ. Πρόεδρο καὶ τὸν κ. Γενικὸ Γραμματέα γιὰ ὅσα εἶπαν προηγουμένως, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἀκαδημίας, γιὰ τὴ μεγάλη τιμὴ ποὺ μοῦ ἔκαναν νὰ μοῦ προσφέρουν τὴ δυνατότητα νὰ ὀμιλῶ αὐτὴ τὴ στιγμή ἀπὸ τὸ βῆμα τοῦ Ἀνώτατου Πνευματικοῦ Ἰδρύματος τῆς χώρας μας, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

*

Ὅταν, κύριε Πρόεδρε, πρὶν ἀπὸ χρόνια, στὴ συνεργασία μας στὶς *Χοηφόρες* προσπαθούσαμε νὰ ἀποδώσουμε τὸν ζόφο τῶν στίχων τοῦ Αἰσχύλου γιὰ «τῆς γενιᾶς τὸ βαθύριζο κακό», γιὰ τὰ «πολυστενάχτα κι ἀβάσταχτα δεινά», τὴν «αἰματόεσσαν πλαγᾶν», τὸν «πόνου ποὺ τελειωμὸ δὲν ἔχει», «τὴ μιὰ συμφορὰ» ποὺ ἔρχεται «κατὰ πάνω στὴν ἄλλη», δὲν φανταζόμασταν ὅτι σήμερα, τόσα χρόνια μετὰ, οἱ στίχοι αὐτοὶ θὰ ἦταν τόσο τραγικὰ ἐπίκαιροι.

Ἴσως ὅμως ἀκριβῶς γι' αὐτὸ δὲν μπορούμε νὰ μοιρολογοῦμε διαπιστώνοντας τὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρισκόμαστε ἀλλὰ, ὡς κληρονόμοι ἑνὸς μοναδικοῦ πολιτισμοῦ, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι πάντα νὰ ἀναζητοῦμε τὴν προοπτικὴ, τὸ Ὅραμα.

Ἀσφαλῶς πολλοὶ θὰ ἔχουν διερωτηθεῖ γιὰ τὴ σημερινὴ παρουσία μου στὸ βῆμα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, κυρίως λόγω τοῦ προκεχωρημένου τῆς ἡλικίας μου. Συνήθως γιὰ τὰ ἐξαιρετικὰ γεγονότα χρησιμοποιοῦμε μιὰ εὐκολὴ λέξη, τὴ λέξη «σύμπτωση».

Ὅμως ἐγὼ βαθιὰ μέσα μου γνωρίζω ὅτι διάφορες χθόνιες καὶ οὐράνιες δυνάμεις συνωμότησαν ὥστε νὰ μοῦ δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νὰ διαλαλήσω μιὰ καὶ μόνη λέξη ποὺ θὰ ἀκουστεῖ στὴ συνέχεια, λέξη-κλειδί, ποὺ ὀδηγεῖ ἀπὸ τὸ Χάος στὴν Ἀρμονία.

Γιὰ νὰ συλλάβει κάποιος τὸ μέγεθος καὶ τὴ σημασία τῆς Ἑλλάδας, πιστεύω ὅτι θὰ πρέπει νὰ μπορέσει νὰ τὴ δεῖ διαχρονικὰ σὲ κοσμογονικὲς διαστάσεις καὶ σὲ ἱστορικὰ μεγέθη.

Ὁ πολυθρυμματισμός της, πού εἰδικὰ σήμερα ἔχει ξεπεράσει κάθε ὄριο, μᾶς ὀδηγεῖ σταθερὰ στό νά γίνουμε ἕνας λαός χωρίς πατρίδα, ὅπως ἕνα φύλλο ἀποκομμένο ἀπό τόν κορμό τῶν δέντρων, ἔρμαιο στήν ὀργή τῶν ἀνέμων.

Γι' αὐτό τόν λόγο καί γιά νά πάρει μέσα μας τὸ βᾶρος καί τὴ μορφή τῆς ἀκέραιης Ἑλλάδας, ἡ λέξη πού θὰ εἰπωθεῖ προϋποθέτει μιὰ γιγαντιαία προσπάθεια ἀπὸ ὅλους τοὺς συμπολίτες μας νά γίνουν ἀντάξιοι αὐτῆς τῆς ἀκέραιης Ἑλλάδας πρὶν νά εἶναι ἀργά· πρὶν ξεπεράσουμε τὴν κόκκινη γραμμὴ μετὰ τὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει ἐπιστροφή.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ λοιπόν, ἀντὶ τυπικῆς ὁμιλίας, νά σᾶς ὑποβάλω μιὰ πρόταση πού πιστεύω ὅτι βρίσκεται μέσα στό πλαίσιο ἑνὸς πνευματικοῦ ὀδηγοῦ ὅπως εἶναι ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, καί συνάμα ἑνὸς ἐκφραστῆ τῆς ἐθνικῆς μας συνείδησης καί πρωτεργάτη τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ καί τῆς χώρας μας.

Ἡ πρότασή μου συνοψίζεται σὲ μία μόνο λέξη: οὐδετερότητα· καί ἕνα ὄραμα: ἡ Ἑλλάδα νά γίνει ἡ Ἑλβετία τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς εἰρήνης, μὲ σύμβολα τὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν, παγκόσμιο σύμβολο πολιτισμοῦ, τὴν Ὀλυμπία καί τοὺς Δελφούς, παγκόσμια σύμβολα τῆς εἰρήνης καί τῆς συναδέλφωσης μεταξὺ τῶν λαῶν.

Πιστεύω ὅτι ἦρθε ὁ καιρὸς νά ἀναγνωρίσει ἔμπρακτα ἡ διεθνὴς κοινότητα τὸν ἱστορικό ρόλο τῆς Ἑλλάδας στὴ διαμόρφωση τοῦ παγκόσμιου καί πιὸ εἰδικὰ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, καθὼς καί τὴ συμβολὴ καί τίς θυσίες τοῦ λαοῦ μας στὸν βωμὸ τῆς ἐλευθερίας.

Ἐκτὸς ὅλων τῶν ἄλλων, τὸ διεθνὲς καθεστῶς τῆς οὐδετερότητας θὰ ὀλοκληρώσει τὸ ὄραμα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821, πού πάλεψαν γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐλευθερίας, πού ὅμως δὲν ὀλοκληρώθηκε μὲ τὴν κατάκτηση τῆς πλήρους ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἐλευθερία εἶναι ἡ ἀποτίναξη τοῦ ξένου ζυγοῦ. Ἡ ἀνεξαρτησία εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν καταλυτικὴ ἀνάμειξη τῶν ξένων στὰ ἐσωτερικὰ τῆς χώρας.

Ἕνας λαός, ὅπως καί ὁ κάθε ἄνθρωπος, ὀλοκληρώνεται μόνο ἐὰν κατορθώσει ὄχι μόνο νά γίνει ἀλλὰ καί νά λειτουργεῖ ὡς ὑπεύθυνος πολίτης ἀπέναντι σὲ κάθε μεῖζον θέμα πού ἀφορᾷ τὸν ἴδιο καί τὴ χώρα του. Ὑπεύθυνος σημαίνει ἐλεύθερος νά ἀποφασίζει καί νά συναποφασίζει μὲ τοὺς συμπολίτες του γιὰ ὅλα τὰ προβλήματα πού συνθέτουν τὴ ζωὴ καί τὸν ἐλεύθερο βηματισμὸ τῆς πατρίδας του.

Ειδικά σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν πνευματικὴ δημιουργία, ἡ αἴσθησις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εὐθύνης εἶναι προϋπόθεσις γιὰ νὰ ἀνταποκριθοῦν μὲ πληρότητα οἱ ἐργάτες τοῦ πνεύματος στίς προκλήσεις τῶν καιρῶν. Ἔτσι, μὲ τήν ἐλεύθερη βούλησιν καὶ τήν ὑπεύθυνη στάσιν τῶν πολιτῶν μιᾶς χώρας ἀπέναντι σ' αὐτοὺς στοὺς δύο τομεῖς τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ τῆς πνευματικῆς δημιουργίας πορεύονται οἱ ἐλεύθεροι λαοί, ἀφήνοντας τὸ ἰδιαίτερο ἱστορικὸ τους ἀποτύπωμα ἀνάμεσα στὴ χορεία τῶν πολιτισμένων λαῶν. Μιὰ τέτοια ἐποχὴ ὑπῆρξε ὁ χρυσοῦς αἰὼν τοῦ Περικλέους, ποὺ τὰ πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ του ἀποτυπώματα παραμένουν ἔκτοτε ὑποδείγματα μοναδικὰ καὶ ἀξεπέραστα.

Πιστεύω πὼς τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐλευθερία ποὺ μᾶς παρέδωσαν οἱ ἄγωνιστὲς τοῦ 1821 δὲν κατόρθωσε ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνες νὰ ὀλοκληρωθεῖ μὲ τὴν ἀπόκτηση τῆς πλήρους ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας μᾶς ἔχει καταστήσει λαὸ ἀνάπηρο καὶ ἀνίκανο νὰ ἐκμεταλλευτεῖ καὶ νὰ ἀναδειξέι ὄχι μόνον τὸν φυσικὸ του πλοῦτο ἀλλὰ καί, κυρίως, τὸν ἀνθρώπινο στοὺς κρίσιμους τομεῖς τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ πνεύματος. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ συμφωνῶ μὲ τὸν ποιητὴ Νίκο Γκάτσο, ποὺ ἐπισημαίνει ὅτι ἡ σύγχρονη Ἑλλάδα ἔγινε ἀπὸ τίς ἐξαιρέσεις τῆς.

Διαπιστώνω δύο βασικὰ στοιχεῖα στὴ διαμόρφωση τῶν Ἑλλήνων: Τὸ πρῶτο εἶναι ἡ ἐπίδρασις τοῦ τοπίου μὲ τὸ μοναδικὸ του κάλλος· καὶ τὸ δεύτερο, τὸ αἶσθημα τῆς ἀνεξαρτησίας, ποὺ ἔγινε ἔμφυτο σὲ ὅλους, μιὰ καὶ ὅλοι προέρχονταν ἀπὸ φυλὲς ποὺ ἀναπτύχθηκαν ἐπὶ αἰῶνες μέσα σὲ συνθήκες ἀπόλυτης ἀνεξαρτησίας.

Αὐτὸ τὸ ἄπειρο, τὸ θεϊκὸ κάλλος εἶναι ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο μαγνήτες ποὺ ἀνοίγουν τὴν ὄρεξιν γιὰ τὴν κατάκτηση ἢ γιὰ τὸν ἔλεγχον αὐτῆς τῆς ἱερῆς ἀπὸ κάθε ἄποψιν γῆς. Ὁ δεύτερος μαγνήτης εἶναι ἡ γεωπολιτικὴ τῆς σημασία· σὲ ἓναν βάρβαρο κόσμον ὅπως αὐτὸς ποὺ δημιουργοῦν οἱ ἰσχυρὲς κατακτητικὲς δυνάμεις στὴν κάθε ἐποχῇ, ἡ θέση τῆς χώρας μας συγκαταλέγεται ἀνάμεσα στίς πρῶτες πρῶτες ζωτικὲς γιὰ τὴν ἄμυνα ἢ τὴν ἐπίθεσιν τῶν ἐμπλεκομένων δυνάμεων.

Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ θεϊκὴ εὐλογία μετατρέπεται σὲ θεϊκὴ κατάρα. Καὶ ἀκριβῶς στὸ σημεῖο αὐτὸ τοποθετεῖται ἡ πρότασί μου γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ δικαίωματος γιὰ οὐδετερότητα, γιατί ἀποτελεῖ τὸν μοναδικὸ τρόπο ἀπαγκίστρωσης τῆς χώρας ἀπὸ τίς ἀντιπαλότητες τῶν σημερινῶν μεγάλων δυνάμεων, ποὺ δὲν μᾶς ἀντιμετωπίζουν ὡς ἐλεύθερη χώρα καὶ λαὸ ἀλλὰ ὡς μιὰ περιοχὴ στρατηγικοῦ ἐνδιαφέροντος· ὡς μιὰ τεράστια στρατιωτικὴ βάση, φίλια πρὸς τοὺς μὲν καὶ ἐχθρική πρὸς τοὺς δέ.

Δυστυχώς αυτές οι αντιπαλότητες μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων δέν σταμάτησαν ποτέ σε όλη τη διάρκεια της νεότερης ιστορίας μας, από το 1821 έως σήμερα. Έτσι η στρατηγική μας θέση οδηγούσε την Α΄ ή τη Β΄ μεγάλη δύναμη, προκειμένου να διαφυλάξει τα στρατηγικά της συμφέροντα, να ασκεί με τον Α΄ ή τον Β΄ τρόπο ασφυκτικό έλεγχο επί του συνόλου της εθνικής μας ζωής, εμποδίζοντας έτσι ουσιαστικά τα δικαιώματα της εθύνης και της απόφασης στους ζωτικότερους τομείς της ζωής του λαού μας, ακόμα και σε περιόδους κοινοβουλευτικής δημοκρατίας όπως η σημερινή· σε τομείς όπως η άμυνα, η διπλωματία, η οικονομία, η πολιτική, που ήταν και είναι τα πλέον σημαντικά και ευαίσθητα σημεία από τα όποια κρίνεται ο προσανατολισμός μιᾶς χώρας.

Πέραν όμως της στρατηγικής σημασίας, δέν θά πρέπει να υποτιμούμε τη μαγνητική δύναμη και έλξη που ασκεί ο φυσικός πλοῦτος του τόπου μας.

Έχοντας ως βάση αυτούς τους τρεις εθνικούς μας μαγνήτες, δηλαδή τη γεωστρατηγική θέση, τον φυσικό πλοῦτο και το μοναδικό κάλλος, ο ιστορικός μπορεί να ερμηνεύσει σωστά τις αιτίες που μᾶς οδήγησαν σε όλες τις μεγάλες καταστροφές αλλά και τη συνεχή υπανάπτυξη μέσα στην οποία έχουμε αναγκαστεί να ζούμε επί αιώνες, μιᾶ και η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη προϋποθέτουν την κατάκτηση και τη λειτουργία της ελεύθερης βούλησης των πολιτών μέσα σε συνθήκες πλήρους εθνικής ανεξαρτησίας.

Οί ιστορικές και πολιτισμικές μας παραδόσεις διακρίνονται από την προσήλωση των Ελλήνων στις αξίες της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας, καθώς και από την περιφρούρηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σ' αυτούς τους δύο αιώνες της εθνικής μας ανεξαρτησίας, το σύνολο των λαϊκών και των εθνικών μας αγώνων έγιναν και γίνονται για την προάσπιση των εθνικών, κοινωνικών και θεμελιωδών μας δικαιωμάτων με τη σφραγίδα της πάλης υπέρ της ελευθερίας και κατά της βίας. Σήμερα η εποχή μας διανύει μιᾶ περίοδο γενικότερης παρακμῆς. Οί μεγάλες επιστημονικές ανακαλύψεις που εγκαινιάζουν τη μετάβαση στην ηλεκτρονική περίοδο και που κανονικά θά έπρεπε να βοηθήσουν την ανθρωπότητα να κάνει άλματώδη βήματα πρὸς την πρόοδο και την ευημερία έγιναν όπλα καταπίεσης και σκοταδισμού στα χέρια μιᾶς ἀσήμαντης διεθνούς μειοψηφίας, που τα χρησιμοποιεί έναντίον των ανθρώπων, των κοινωνιών και των λαών, με στόχο τη συσσώρευση αστρονομικών οικονομικών κερδών, που καταλήγει σε μιᾶ νέου τύπου παγκόσμια εξουσία, καταπιεστική, βάρβαρη, σκοταδιστική και ἀπάνθρωπη.

Παράλληλα με αυτή την πρωτοφανή και φοβερή επικίνδυνη για όλους τους λαούς οικονομική δύναμη, έχει δημιουργηθεί μια άτυπη και πρωτοφανής διεθνής λέσχη ανάμεσα στους λαούς-γίγαντες, που στηρίζουν ένα μεγάλο μέρος της οικονομικής και κοινωνικής τους ανάπτυξης στις πολεμικές βιομηχανίες τους, γεγονός που καθιστά απαραίτητη τη διεξαγωγή πολέμων και κάθε είδους ενόπλων συρράξεων, προκειμένου να εξασφαλιστούν οι επεκτατικοί τους στόχοι.

Όπως αποδεικνύεται, η δίψα του διεθνούς κέντρου οικονομικής συσσώρευσης είναι ακόρεστη, αλλά και οι ανάγκες των οικονομικών κολοσσών είναι άλλο τόσο επιτακτικές, ώστε τελικά να μην κάνουν διάκριση ανάμεσα στα θύματά τους, που εν προκειμένω είναι όλοι οι λαοί!

Οι διαφορές ανάμεσα στην επιθετική τακτική του ενός κέντρου από το άλλο είναι ότι το πρώτο στηρίζεται στη γενικότερη οικονομική επίθεση κατά λαών και κοινωνιών, με αποτέλεσμα την εξαθλίωση των ανθρώπων και την ερήμωση των χωρών, το δε δεύτερο στον ομαδικό θάνατο και την ολοκληρωτική καταστροφή λαών και χωρών.

Τελικά η ποιοτική διαφορά ανάμεσα στα δύο αυτά διεθνή επιθετικά κέντρα είναι η εξής: Το πρώτο κατευθύνεται από ένα πρόσωπο και άτυπο πολυεθνικό οικονομικό κέντρο. Το δεύτερο παρουσιάζει μια σημαντική και πρωτοφανή ιδιομορφία, που αφορά την ύπαρξη, τη λειτουργία, τον χαρακτήρα και τις βαθιά κρυμμένες συνέπειες στη διαμόρφωση μιας νέας ψυχολογίας και νοοτροπίας, όχι μόνο κεφαλαιοκρατικών και κρατικών εξουσιαστικών κέντρων αλλά και όλόκληρων λαών, γεγονός που αλλάζει εκ βάθρων την ανάλυση και την κατανόηση των έντελώς νέων παραγόντων στη διαμόρφωση των διεθνών εξελίξεων. Αναφέρομαι στην ύπαρξη και στη λειτουργία της πολεμικής βιομηχανίας και μέσω αυτής στα κολοσσιαία οικονομικά κέρδη που εξασφαλίζει το εμπόριο του μαύρου θανάτου, σε συνάφεια μ' εκείνα της εμπορίας του λευκού θανάτου.

Μας λένε ότι από την πώληση των όπλων τα κέρδη είναι πιο άμεσα και πιο σημαντικά. Σκέφτηκαν όμως ποτέ όλα αυτά τα κράτη-εμποροι όπλων την περίπτωση μετατροπής της βιομηχανίας του πολέμου σε βιομηχανία της ειρήνης; Μπορεί τα κέρδη να μην είναι τόσο άμεσα και τόσο μεγάλα, όμως δεν σκέφτονται ότι με τον τρόπο αυτό θα σώσουν εκατοντάδες εκατομμύρια συνανθρώπους μας από την υπανάπτυξη, την πείνα και τον θάνατο;

Και γιατί τάχα όλοι αυτοί οι σημερινοί πλούσιοι και πολιτισμένοι λαοί δεν έκαναν τον κόπο ούτε καν να σκεφτούν το ένδεχομένο μιας βιομηχανίας

και ενός έμπορίου ειρήνης; Είναι απλώς ένας οικονομικός υπολογισμός ή κάτι βαθύτερο; Μήπως δηλαδή τὸ νὰ ἔχεις πολεμική βιομηχανία σημαίνει, πέραν τοῦ οικονομικοῦ κέρδους, ὅτι εἶσαι σὲ θέση νὰ παράγεις βία και κυρίως νὰ συντηρεῖς κολοσσιαῖες δυνάμεις πολεμικῆς καταστροφῆς; Ἄρα μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ ἀνήκεις στὸ κλάμπ τῶν σαρκοφάγων, τῶν δυνατῶν και τῶν ἀγρίων; Νὰ εἶσαι δηλαδή πιὸ κοντὰ στὰ ἄγρια ἔνστικτα, αὐτὰ ποὺ χαρίζουν πιὸ μεγάλη, ὡς φαίνεται, ἡδονή σ' αὐτοὺς ποὺ μποροῦν νὰ τὰ ικανοποιοῦν, ἀπ' ὅ,τι ἡ πνευματικὴ ἀκτινοβολία και ἡ ἀνθρώπινη πλευρά μας, ποὺ θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπο δημιουργὸ ζωῆς και ὄχι ὄργανο θανάτου; Και ἀπορῶ γιατί ἕως σήμερα δὲν ἔχουν ἀναρτηθεῖ στὸ διεθνὲς Index τῶν ἀμαρτωλῶν χωρῶν ὅπως ἡ Κολομβία —γιατί παράγουν και ἐξάγουν τὸν λευκὸ θάνατο— κι αὐτὲς ποὺ δημιουργοῦν και ἐμπορεύονται τὸν μαῦρο θάνατο: ὅταν μάλιστα τὰ θύματα τῆς πρώτης κατηγορίας εἶναι μεμονωμένα ἄτομα, ἐνῶ τῆς δεύτερης ὀλόκληρες χῶρες και λαοί...

Ἐπάρχει ὅμως και μιὰ ἄλλη τεράστια και πρωτοφανῆς διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς ἐμπόρους τοῦ λευκοῦ και στοὺς ἐμπόρους τοῦ μαύρου θανάτου. Γιατί οἱ ὑπεύθυνοι για τὸν λευκὸ θάνατο εἶναι μερικὲς ἑκατοντάδες μαφιόζοι, ἐνῶ για τὸν μαῦρο θάνατο εὐθύνονται ἀρχηγοὶ κρατῶν και κυβερνήσεις, δεδομένου ὅτι ἡ πολεμικὴ βιομηχανία ἀποτελεῖ σημαντικό παράγοντα για τὴν ἐξασφάλιση τῆς ἰσχύος τους. Ἔτσι φτάσαμε στὸν παραλογισμό ὁ πλοῦτος τοῦ ἐνὸς λαοῦ νὰ ἐξαρτᾶται ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ δυστυχία τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ και ἀπὸ τὴν ἐξαθλίωση, τὴν ἐξουθένωση και ἀκόμη τὴν καταστροφή τοῦ ἄλλου... Μὲ δυὸ λόγια θεωρῶ ὅτι ἔχουμε ἤδη εἰσέλθει σὲ μιὰ ἐντελῶς νέα διεθνή περίοδο, πολὺ περισσότερο ἐπικίνδυνη, ἀκόμα και για τὴν ὕπαρξη τῶν λαῶν και τῶν ἐθνῶν ἕως σήμερα.

Ὅποτε τὸ ἐρώτημα ποὺ ἀναγκαστικὰ τίθεται μπροστά μας εἶναι: Τί κάνουμε; Πῶς θὰ ξεφύγουμε ὡς λαὸς και ὡς ἔθνος ἀπὸ τὴν ὄρμη και ὄργη αὐτῶν τῶν δύο δυνάμεων τοῦ κακοῦ ποὺ μᾶς ἀπειλοῦν; Ἡ δική μου ἀπάντηση συνοψίζεται σὲ μιὰ μόνο λέξη: οὐδετερότητα.

Προπαντὸς δὲν θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε αὐταπάτες. Σήμερα ὅλοι οἱ λαοὶ χωρίζονται σὲ δύο στρατόπεδα. Τὸ ἓνα εἶναι οἱ ὑποψήφιοι θύτες και τὸ ἄλλο τὰ ὑποψήφια θύματα. Σὲ ὅ,τι μᾶς ἀφορᾶ, γνωρίζουμε ἀσφαλῶς σὲ ποῖο στρατόπεδο ἀνήκουμε. Ἄλλωστε ἡ διαδικασία μὲ τὴν ὁποία κάποιος κακὸς δαίμονας μᾶς μετατρέπει σὲ θύματα ἔχει ἤδη ἀρχίσει και βρίσκεται σὲ πλήρη ἐξέλιξη.

Ὁφείλουμε ἐπίσης νὰ κατανοήσουμε ὅτι σ' αὐτὴ τῆ νέα διαμόρφωση τοῦ διεθνοῦς τοπίου ὄχι μόνο ἐμεῖς ἀλλὰ κανένας λαὸς δὲν μένει στὸ ἀπυρόβλητο, ὅπως ἐπίσης κανένας —καὶ φυσικὰ οὔτε ἐμεῖς— δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει φίλους. Οὔτε φίλοι ὑπάρχουν οὔτε ἐπομένως καὶ συμμαχίες τοῦ τύπου «Ἀτλαντική» ἢ «Εὐρωπαϊκὴ Συμμαχία». Ἄλλωστε βλέπουμε σήμερα τὴ μορφή τῶν συμμαχιῶν μας μέσα στὴν Εὐρώπη μὲ λαοὺς α' καὶ β' κατηγορίας: πλούσιους καὶ φτωχοὺς· διατάσσοντες καὶ διατασσόμενους· ὑποτάσσοντες καὶ ὑποτασσόμενους. Καὶ αὐτὸ ἀφορᾷ τὴ μία διαγκάνα τοῦ κακοῦ: τὴν οἰκονομία. Ὅσο γιὰ τὴν ἄλλη, τὸν πόλεμο, ὁ κίνδυνος σὰν πεινασμένος λύκος τριγυρνᾷ ἐδῶ καὶ δεκαετίες στὴ γειτονιά μας. Βαλκάνια καὶ Μέση Ἀνατολή, ὅλες οἱ χῶρες καὶ οἱ λαοὶ πρέπει νὰ ὑπολογίζονται σὰν μελλοντικὰ θύματα.

Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑπάρξει γιὰ μᾶς τὸ ταχύτερο δυνατὸ ἓνα εἶδος διαφυγῆς. Καὶ ἡ διαφυγὴ εἶναι μία καὶ μοναδική: ἡ οὐδετερότητα. Δὲν εἶναι φυσικὰ εὐκόλη. Ὅμως εἶναι πολὺ πιθανή. Κι αὐτό, ὅπως εἶπα, χάρις στὸ ἱστορικὸ μας παρελθὸν καὶ στοὺς ἀγῶνες καὶ στὶς θυσίες τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ γιὰ τὴν ἐλευθερία, ἰδίως κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Γιὰ νὰ γίνει πιὸ κατανοητὴ ἡ πρότασή μου, θέτω ὡς ἰδανικὸ στόχο τὸ νὰ γίνει κάποτε ἡ χώρα μας ἡ Ἑλβετία τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Πιστεύω ὅτι οἱ τρεῖς μέγιστες ἰδέες τῆς ἀνθρωπότητας, ὁ ἀθλητισμὸς, ἡ εἰρήνη καὶ ὁ πολιτισμὸς, παραμένουν ζωντανές καὶ ἐπίκαιρες καὶ ἔχουν πατρίδα τους τὴν Ἑλλάδα. Σήμερα μπορούμε νὰ δοῦμε νὰ γίνεται πραγματικότητα ἡ συναδέλφωση τῶν λαῶν μόνο στὸν ἀθλητισμὸ καὶ στὴν Τέχνη. Συμπτωματικὰ αὐτὲς οἱ τρεῖς ἰδέες εἶναι συγχρόνως καὶ τὰ μοναδικὰ ἀντίβαρα στὶς δύο μεγάλες ἀσθένειες τῆς ἐποχῆς μας: τὸ ἐμπόριο τοῦ μαύρου θανάτου καὶ τὴν κοινωνικὴ ἐξαθλίωση, μὲ κοινὸ παρονομαστὴ τὴ συσσώρευση πλούτου ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση καὶ τὸν θάνατο ἀθῶων ἀνθρώπων καὶ λαῶν.

Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι στὴν ἀρχαιότητα θεωροῦσαν τοὺς Δελφοὺς ὡς ὀμφαλὸ τῆς γῆς. Ἐκεῖ, ὅπως εἶναι γνωστὸ, λάτρευαν ἰσότιμα τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Διόνυσο, τὸ ὀρθολογικὸ καὶ τὸ ὑπερβατικὸ πνεῦμα, δηλαδὴ τὰ δύο στοιχεῖα ποὺ ὅταν καὶ ἐφ' ὅσον ἰσορροποῦν παράγεται πολιτισμὸς.

Σήμερα ἐπικρατεῖ ὁ ὀρθολογισμὸς, ποὺ ὑπῆρξε καὶ εἶναι τὸ βασικὸ στοιχεῖο τόσο τοῦ καπιταλισμοῦ ὅσο καὶ τοῦ μαρξισμοῦ. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἡ ἐποχὴ τῆς παντοκρατορίας τοῦ ἐνὸς στὴ Δύση καὶ τοῦ ἄλλου στὴν Ἀνατολή, ποὺ κορυφώθηκαν ἀπὸ τὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἕως σήμερα, ὑπῆρξε ἢ πλεόν πνευματοκτόνος ἐποχὴ τῆς ἀνθρωπότητας. Δημιούργησε μονοδιάστατους ἀνθρώπους καὶ κοινωνίες, ἐκμηδένισε τὴν πνευματικὴ δημιουργία,

τήν Τέχνη, και άποξήρανε τις ψυχές τών ανθρώπων. Σήμερα ζούμε την κορύφωση αυτής της εποχής, που έφτασε στο σημείο να συνενώσει μέσα στη διεθνή λέσχη τις δυνάμεις που παράγουν και εξάγουν τον μαύρο θάνατο, ενώ από την πλευρά της οικονομίας δημιούργησε το χρημα-φρετίχ, το χρημα-θηρσκεία, με όλα τα χαρακτηριστικά της πρωτόγονης βαρβαρότητας της εποχής τών παγετώνων.

Έτσι οι Δελφοί αποκτούν μια καινούρια ιστορικής σημασίας επικαιρότητα, καθώς συμβολίζουν την ανάγκη της έναρμόνισης ανθρώπων, κοινωνιών και λαών μέσω της εξισορρόπησης ανάμεσα στις ακρότητες του όρθολογισμού και την ανάγκη της επανένταξης της υπερβατικότητας και της μαγείας στη ζωή τών ανθρώπων μέσω της Τέχνης και της ψυχικής ανάταξης λαών και ανθρώπων, με βάρη τη διεθνή ειρήνη και τον έθνικό πολιτισμό.

Η επαναλειτουργία τών Δελφών ως παγκόσμιου συμβόλου ειρήνης θα λάβει έτσι τις πραγματικές της διαστάσεις. Γιατί θα προσφέρει στην προσπάθεια για την εδραίωση της ειρήνης το όραμα της συνένωσης δύο συμβόλων, του Απόλλωνα και του Διόνυσου, ως του βαθύτερου λόγου για την υπεράσπιση και την εδραίωση της διεθνούς ειρήνης, που είναι ή προϋπόθεση για την οικοδόμηση του πολυδιάστατου ανθρώπου. Με όπλα άφ' ενός την υλική ευμάθεια και άφ' έτέρου την πνευματική καλλιέργεια, που θα μάς προσφέρει ή ολοκλήρωση της έθνικής μας ανεξαρτησίας μέσα στο πλαίσιο της ουδετερότητας, μπορούμε να επιτύχουμε όχι μόνο να λειτουργούν θεσμικά οι Δελφοί, αλλά, με την αναβίβαση της ειρήνης στο επίπεδο μιας νέας οικουμενικής θρησκείας, να υπενθυμίζουν στους ανθρώπους το χρέος τους απέναντι στη δωρεά της ζωής.

Η ουδέτερη Ελλάδα θα γίνει παράλληλα το λίκνο του διεθνούς πολιτισμού. Δεν άρκει ένα έθνος, ένας λαός να δημιουργεί τον δικό του πολιτισμό. Είδικά σήμερα, όπου οι άποστάσεις έχουν εκμηδενιστεί, δεν νοείται ή κάθε πολιτισμός να παραμένει κλειστός μέσα στα έθνικά του σύνορα ή να γίνονται γνωστοί μονάχα οι πολιτισμοί τών πλούσιων λαών. Άκόμα και ή μικρότερη χώρα μπορεί να συμβάλει στη συνεχή πρόοδο του πολιτισμού και της Τέχνης, που ή ρόλος της είναι να εκφράζει τον σύγχρονο άνθρωπο, να ίχνηλατεί το μέλλον και να διαφυλάσσει την παράδοση.

Η ουδέτερη Ελλάδα θα παραχωρήσει σε κάθε λαό, αν αυτός το επιθυμεί, τον κατάλληλο χώρο, ώστε να μπορεί να παρουσιάζει τα πνευματικά και τα καλλιτεχνικά του επιτεύγματα, παραδοσιακά και σύγχρονα. Η μεγάλη

γεωλογική ιδιομορφία και ποικιλία της χώρας με τὰ νησιά, τὰ βουνά, τούς κάμπους και κυρίως τούς πολλούς ιστορικούς χώρους-μνημεία θὰ βοηθήσει ὥστε νὰ συνυπάρξουν σὲ διαφορετικούς χώρους οἱ διάφοροι πολιτισμοὶ ἀποτελώντας μιὰ μοναδικὴ ἐνότητα.

Τὸ κάθε κράτος θὰ οἰκοδομήσει στὸν χῶρο ποῦ θὰ τοῦ παραχωρηθεῖ ὅ,τι θεωρεῖ ἀπαραίτητο γιὰ τὴν προβολὴ τοῦ πολιτισμοῦ του: αἵθουσες συναυλιῶν, ὄπερες, θέατρα, βιβλιοθήκες, ἀμφιθέατρα, ἐστιατόρια, ἀκόμα και ξενῶνες κλπ. Θὰ μπορεῖ νὰ ὀργανώνει μεγάλα ἐτήσια φεστιβάλ και νὰ ἔχει καθημερινὴ παρουσία-δραστηριότητα.

Ἡ UNESCO, λόγῳ τῆς ἀποστολῆς της, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει ἕδρα τὴν Ἑλλάδα. Ἄν αὐτὸ δὲν γίνεи, θὰ ἔχει μιὰ μόνιμη ἐνεργὸ ἀντιπροσωπεῖα ποῦ μαζὶ με τὶς τοπικὲς ὑπηρεσίες θὰ συντονίζουν ὅλα τὰ ἐπιμέρους προγράμματα, ὥστε ὁ ἐπισκέπτης νὰ ἔχει στὴ διάθεσή του ἕναν χάρτη με τὰ προγράμματα ὅλων τῶν κρατῶν-λαῶν.

Θὰ ὑπάρξουν διοργανώσεις γιὰ διεθνεῖς ἐορτές, συνεννοήσεις, ἐκθέσεις και φεστιβάλ πνεύματος, ἐπιστημῶν και τεχνῶν με βάση τὰ ἀρχαῖα θέατρα τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἐπιδαύρου, τῶν Δελφῶν, τῆς Δωδώνης, τοῦ Δίου και τῶν Φιλίππων. Ἐπίσης, θὰ ἀναδειχθοῦν λειτουργικὰ ὅλα τὰ ἰδιαίτερα μνημεῖα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, τῆς βυζαντινῆς και τῆς νεότερης ἐποχῆς.

Τέλος θὰ ἀνακηρυχθοῦν γιὰ κάθε ἔτος νησιά σὲ τόπους συνάντησης τῆς παγκόσμιας νεολαίας. Μιὰ διεθνῆς κεντρικὴ ὑπηρεσία ἀποτελούμενη ἀποκλειστικὰ ἀπὸ νέους ὅλων τῶν χωρῶν θὰ ἀποφασίζει γιὰ τὸν προγραμματισμὸ τῆς κάθε νήσου-νεότητας, με στόχο τὴν ψυχαγωγία, τὴ διασκέδαση, τὴν ἀθλῆση ἀλλὰ και τὴ βαθύτερη γνωριμία ἀνάμεσα στὰ κορίτσια και στὰ ἀγόρια ὅλου τοῦ κόσμου.

Πιστεύω ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς ιστορικὸς ρόλος μιᾶς χώρας σὰν τὴ δική μας, με τὸν πλοῦτο ποῦ διαθέτει σὲ ἱστορία, σὲ ἀγῶνες γιὰ τὴν ἐλευθερία και στὴν Τέχνη, σὲ συνδυασμὸ με τὸ θεῖο κάλλος τῆς ἐλληνικῆς φύσης.

Ὁ ἐλληνικὸς λαός, ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὰ βάρη και τὰ ἀγχη, ἐλεύθερος και ἀνεξάρτητος, θὰ μπορεῖ νὰ ἀφιερωθεῖ ὁλόψυχα σὲ ἕνα ἰδεῶδες, τὴν εἰρήνη, και σὲ μιὰ προσπάθεια, τὸν πολιτισμὸ, ποῦ και τὰ δύο θεωρῶ ὅτι τὰ ἔχει στὸ αἷμα του. Τὸν ἐκφράζουν ἀπόλυτα, τὸν κινητοποιοῦν και τὸν μεταβάλλουν σὲ ἕναν ἰδανικὸ οἰκοδεσπότη.

Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀνεξαρτησία, ἡ εἰρήνη, ἡ διεθνῆς ἀλληλεγγύη, ὁ πολιτισμὸς και ἡ φιλοξενία ἀποτελοῦν τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἱστορικῆς μας παράδοσης, τῆς ἐθνικῆς μας ἀγωγῆς και τοῦ ἀτομικοῦ μας χαρακτήρα.

Καλῶ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καὶ παρακαλῶ τὰ μέλη της νὰ μελετήσουν αὐτὴ τὴν πρόταση καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι, ἐὰν τελικὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ, τότε τὸ μεγάλο κύρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν σίγουρα θὰ συγκινήσει, θὰ ἐνθουσιάσει καὶ θὰ πείσει τὴ διεθνή κοινὴ γνώμη, ποῦ μὲ τὴ σειρά της θὰ ἐπηρεάσει τὸν ΟΗΕ, τὸν μόνο ἀρμόδιο γιὰ τὴ λήψη μιᾶς τόσο ἱστορικῆς σημασίας ἀπόφασης.

Αὐτὴ ἦταν λοιπὸν ἡ πρότασή μου καὶ σᾶς εὐχαριστῶ ποῦ μὲ ἀκούσατε.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 10ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2013

ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ

κ. ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ

κ. ΣΠΥΡΟ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ὑποδέχεται σήμερα μὲ ἰδιαίτερη χαρὰ καὶ τιμὴ ὡς ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς τὸν ποιητὴ κ. Κυριάκο Χαραλαμπίδη, τὸν ὁποῖο ἡ Ὀλομέλεια ἐξέλεξε κατὰ τὸ τρέχον ἔτος στὸν κλάδο τῆς «Λογοτεχνίας (Ποίησης)».

Ὁ κ. Χαραλαμπίδης γεννήθηκε στὴν Κύπρο. Ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ Τμῆμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί, στὴ συνέχεια, παρακολούθησε μαθήματα θεάτρου στὴν Ἀθήνα καὶ εἰδικεύτηκε σὲ θέματα ραδιοφωνίας στὸ Μόναχο.

Ἀπὸ τὸ 1961 ἕως σήμερα ἐξέδωσε δώδεκα ποιητικὲς συλλογὲς καὶ βραβεύτηκε ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ καὶ τὸ κυπριακὸ κράτος. Ἡ ἀναγνώρισή του εἶναι διεθνῆς καὶ μεταφράσεις τοῦ ἔργου του κυκλοφοροῦν σὲ αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις στὰ ἀγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, σουηδικά, βουλγαρικά καὶ ἀλβανικά. Ὁ κ. Χαραλαμπίδης ἔχει καθιερωθεῖ ἀπὸ χρόνια ὡς ὁ κορυφαῖος ζῶν ποιητὴς τῆς Κύπρου καὶ ἀνήκει στοὺς μεῖζονες ποιητὲς τοῦ νεότερου Ἑλληνισμοῦ.

Κύριε συνάδελφε, ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν εἶναι εὐτυχῆς ποὺ σᾶς καλωσορίζει, καὶ σᾶς ἀπευθύνει θερμὲς εὐχὲς γιὰ συνέχιση τοῦ ἔργου σας. Ὡστόσο θὰ ἤθελα καὶ προσωπικὰ νὰ συγχαρῶ μὲ συγκίνηση τὸν ἄλλοτε συμφοιτητὴ μου καὶ ἀγαπημένο φίλο τῶν νεανικῶν μας ἐτῶν Κυριάκο Χαραλαμπίδη.

Ἀγαπητὲ Κυριάκο, σὲ καλῶ νὰ σοῦ ἐπιδώσω τὸ δίπλωμα τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τοῦ Ἰδρύματος.

Και τώρα παρακαλώ την ακαδημαϊκό κυρία Κική Δημουλά να ανέλθει στο βήμα και να παρουσιάσει το έργο του νέου ακαδημαϊκού.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ
ΚΥΡΙΑ ΚΙΚΗ ΔΗΜΟΥΛΑ

Είναι εξαιρετικά τιμητικό ότι ανετέθη σ' έμένα το πολύ δύσκολο να παρουσιάσω το έργο του Κυριάκου Χαραλαμπίδη, δύσκολο, αφού πρόκειται για ένα έργο μεγέθους διαπιστωμένου από πολλές και έμπεριστατωμένες μετρήσεις που έκανε με αξιόπιστα όργανα ή κριτική.

Μετρώντας και ή Ακαδημία Αθηνών με τα δικά της αυστηρά μέτρα το έργο αυτό, ως μιá πράγματι σημαντική προσφορά στα γράμματα, την έπισφράγισε, εκλέγοντας τον δημιουργό του έργου αυτού ως μέλος της.

Θεωρήθηκα τυπικά αρμόδια να μιλήσω για την ποίηση του Κυριάκου Χαραλαμπίδη, μιá και μονοπωλώ επί έτη το ήμισυ της έδρας τής Λογοτεχνίας – το άφορων στην ποίηση.

Καλωσορίζω, λοιπόν, κι εγώ με θερμά αισθήματα το άξιο έτερον ήμισυ του Λόγου και πολύ αγαπητό μου, προσβλέποντας μάλιστα και στην ύποστηρικτική συντροφικότητά του. Ζει, βέβαια, στην Κύπρο ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης κι αυτό σημαίνει ότι δέν θα μπορώ τακτικά να έκμεταλλεύομαι την παρουσία του.

Ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης, χρόνια υπηρετώντας με πάθος αυτή την πνευματική ακροβάσια που είναι ή ποίηση, έχει πλέον διαπρέψει στην τέχνη τής ίσορροπίας του λόγου, επάνω στο εύπαθέστατο νήμα τής άρθρωσής του... Άσκηση καθοριστική, ώστε αυτό το άσφαές αυθόρμητο που θέλει να ειπωθεί να συμπέσει επάνω στο έπεξεργασμένο: πώς θα ειπωθεί. Το πώς είναι το κυρίως ζητούμενο από την ποίηση κι από κάθε έκφραση τέχνης.

Άπαιτείται γι' αυτό μιá γλώσσα που να τολμά να μετεωρίζεται και συγχρόνως να σταθμίζει πώς θα πετύχει ασφαλής να προσγειωθεί, και σέ τί ποσοστό συγκεκριμένη, στην πραγματικότητα και στην υπέρβασή της. Ένας δύσκολος στόχος, που έπιτυγχάνει με θαυμαστή άνεση ο Κυριάκος Χαραλαμπίδης.

Άν είχα την άδεια να καινοτομήσω, να γίνω εξαιρετικά αφαιρετική, θα επέλεγα αντί άλλης παρουσίας να διαβάσω μόνον ποιήματά του... Η ίδια ή ποίησή του, χάρη στην εύφραδη γνησιότητά της, είναι ο πλέον έμπειρος και αποτελεσματικός ξεναγός στις ιδιαιτερότητές της. Και είμαι σίγουρη

ὅτι οἱ ἐκλεκτοὶ παριστάμενοι ἀμέσως θὰ ἀναγνώριζαν ὅσα ἀναγνωρίζονται ἀνεπιφύλακτα στὴν ποίησή του ἀπὸ τοὺς εἰδικούς ἀλλὰ καὶ ὅσα διακρίνει ὁ δικός μου ἐμπειρισμὸς ἢ καὶ τὸ διεισδυτικὸ ἔνστικτό μου, στὸν βαθμὸ βέβαια ποὺ τὸ ἐμπιστεύεται ἢ σκεπτικίστρια φύση μου.

Προσέγγιση ἐπιχειρῶ στὸ ἔργο τοῦ Κυριάκου Χαραλαμπίδη εὐσεβῆ μὲν, ἀλλὰ ὄχι ἐπαρκῆ. Ανατόμος δὲν εἶμαι, ἀπλῶς μὲ τὴν ψηλάφηση κἀνὸς διάγνωση τῆς διάχυτης εὐαισθησίας.

Εἶναι ὀγκῶδες τὸ ἔργο τοῦ Κυριάκου Χαραλαμπίδη, καλύπτει ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου, ποίηση, πεζοῦ, μεταφράσεις, δοκίμιο, ἔως καὶ θέατρο. Καὶ ἔχει κατορθώσει τὸ μᾶλλον ἀσυνήθιστο, ἢ ποσότῃτᾳ νὰ μὴν ἔχει διόλου βλάβει τὴν ποιότητα τοῦ ἔργου του. Ἡ κάθε μορφή λόγου ποὺ ὑπηρετεῖ δὲν ἀφήνει, εὐκρινῶς τουλάχιστον, τὰ ἔχνη τῆς στὴν ἄλλη, ὥστε νὰ τὴ νοθεύει.

Τὸ ἔργο του ἔχει μεταφραστεῖ σὲ πολλὰς ξένες γλῶσσες. Παραλείπω τὰ πολλὰ εὐσημα ποὺ ἀπέσπασε ἢ ἱκανότατη ἐπίδοσή του, παραλείψεις ἀπρεπεῖς ἴσως. Θὰ ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ τὴν πρόσφατη, σχετικὰ, κατάκτηση τιμητικοῦ τίτλου: ὡς ἐπίτιμου διδάκτορα τοῦ Τμήματος Φιλολογίας τοῦ Ἑθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀλλὰ ὁ περιορισμένος χρόνος ἀπαιτεῖ νὰ προλάβω, ἀκροθιγῶς ἔστω, νὰ ἀναφερθῶ στὶς ἀξίες ποὺ ὑπηρετεῖ μὲ τὸν λόγο του ὁ Κυριάκος Χαραλαμπίδης.

Σχετικὰ μὲ τὸ βάθος, τὸ καθοριστικὸ γιὰ τὴν ἀξία ἐνὸς ἔργου, διακρίνεται ἀμέσως ὅτι τὸ ἔχει ἐξασφαλίσει ὁ Κυριάκος Χαραλαμπίδης. Ἀπλῶς δὲν μπορεῖ σὲ κανένα ἔργο νὰ μετρηθεῖ μὲ ἀκρίβεια, διότι ἡ στάθμη του συνεχῶς μετακινεῖται πρὸς τὰ πάνω ἢ πρὸς τὰ κάτω, ἀνάλογα μὲ τὸ τί καὶ πόσο οὐσιῶδες εἶναι αὐτὸ ποὺ ὑπογραμμίζει.

Ἐκεῖνο ποὺ μένει ἀμετακίνητο εἶναι ἡ ἐπιδεξιότητα τοῦ Κυριάκου Χαραλαμπίδη νὰ παρατάσσει τίς λέξεις κατ' ἀνάστημα σημασίας καὶ προπάντων κατὰ ἀρμονικὴ συνήχηση. Κι αὐτὸ εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς ἐπίμονες ἀξιώσεις τῆς ποίησης, καθὼς ἔτσι διευκολύνεται ὁ στίχος νὰ ὀδεύει καλλιφῶνος πρὸς τὸ νόημα, τὸ ὁποῖον ἀπορροφᾷ ὅλες αὐτὲς τίς φροντίδες γιὰ νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἀποτελεσματικῶς.

Τὸ νόημα, στὴν ποίηση τοῦ Κυριάκου Χαραλαμπίδη, εἶναι πρωταγωνιστῆς καὶ δὲν ἐνδίδει σὲ καμιά παραχώρηση. Μένει ἀπαιτητικὸ μέχρι τέλους, δίνοντας διαφάνεια στὸ ὄραμα ποὺ τὸ ὑποκινεῖ.

Ἦπάρχει καὶ ὁ ἄλλος, ὁ ἐσωτερικὸς ρυθμὸς, αὐτὸς ποὺ βγαίνει ὄχι ἀπὸ τὴν τεχνικὴ, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ σωθικὰ τῶν στίχων τοῦ Κυριάκου Χαραλαμπίδη· ἕνας ρυθμὸς ποὺ δὲν θλίβει, δὲν χαροποιεῖ, θέτει, ἀξιοποιεῖ. Ἡ σοφία μὲ δια-

κριτικότητα περιφέρεται σέ ὅλη τήν ποίησή του, χωρίς νά τήν ἐπιβαρύνει μέ διδακτισμό. Λειτουργεῖ σάν φύλακας πού ἐμποδίζει τήν εἰσβολή τῆς βλαβερῆς, καί γιά τήν ποίηση ἀφελοῦς, εὐκολίας. Σοφία καί αὐθορμητισμός ἀνταλλάσσουν ἀθορύβως ἐποικοδομητική φιλοξενία μεταξύ τους.

Αὐτά καί πολλά ἄλλα συμπτώματα τῆς σύνθετης προσωπικότητας τοῦ Κυριάκου Χαραλαμπίδη ἔχουν καταγραφεῖ σέ ἐκτενῆ ἀφιερῶματα καί ἐπικυρωθεῖ ἀπό σημαντικές διακρίσεις πού βαθμολογοῦν τὸ ἔργο του ὡς μεγάλη δωρεά πνευματικότητας στὸν τόπο, στὸν ἄνθρωπο.

Ἡ φωνή του, ἐπομένως, δικαίως χαρακτηρίζεται ὡς μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ διαπεραστικές φωνές τῆς σύγχρονης λογοτεχνίας. Εἶναι προσωπική, διακριτὴ φωνή, ἀμέσως ἀναγνωρίσιμη ὅτι εἶναι δική του καί οὔτε κἀν μακρινὰ συγγενική μέ κανενὸς ἄλλου ποιητῆ τῆ φωνή. Τοῦ ἀναγνωρίζεται ὅτι συνομιλεῖ μέ τὸν Σεφέρη καί τὸν Καβάφη, ἀλλὰ τόσο ἀχνὰ πού, ἐγὼ τουλάχιστον, μόλις πού συλλαμβάνω τὸν ἀπόηχο μόνον αὐτῆς τῆς συνομιλίας. Ἐξ ἄλλου κάθε ποιητῆς ἔχει τὸ ἐπιστήθιο πρότυπό του ὡς παραστάτη του.

Ἀναγνωρισμένος ὁ Κυριάκος Χαραλαμπίδης ὡς ὁ σύγχρονος ἐθνικός ποιητῆς τῆς γενιᾶς του στὸν κυπριακὸ χῶρο. Ἀλλὰ καί διαπεραστικός ποιητῆς καί στὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ἀφοῦ δικαιοῦτατα ἔχει δοθεῖ στὴν ποίησή του καί τὸ προφορικὸ παράσημο τῆς λαμπερῆς ἑλληνικότητος. Ἐπικοινωνεῖ μέ τὴν ἑλληνικὴ παράδοση μέ τρόπο γονιμοποιό. Θὰ ἐπαναλάβω ἐδῶ τί ἔχει πεῖ ὁ σπουδαῖος ποιητῆς καί στοχαστῆς Παπατσώνης —καί πόσο ξεχασμένος—, ὅτι τὰ ποιήματα τοῦ Κυριάκου Χαραλαμπίδη καταβοοῦν τὰ χαρίσματά τους δωρεᾶ ἄνωθεν καί πῶς ξαναδίνουν στὴν ἀσθενοῦσα νεοελληνικὴ ποίηση, μέ τὸ πρέπον δέος, τὸ μεγάλο τῆς ἠθικὸ θεμέλιο, ἕναν νέο καί σφριγηλὸ οὐμανισμό.

Ἡ εὐρύτατη παιδεία τοῦ Κυριάκου Χαραλαμπίδη, ἐμπλουτισμένη καί μέ βαθιὰ ἀρχαιογνωσία, διαμορφώνουν ἀπὸ κοινοῦ δυναμικὰ τὸ γλωσσικὸ του στοιχεῖο. Σκέπη τῆς καλλιέργειάς του εἶναι καί μιὰ ἀνέρη θρησκευτικότητα. Θεωρῶ ὅτι αὐτὰ εἶναι οἱ συχνοὶ αἰμοδότες τῶν ἐμπνεύσεών του. Ἀλλὰ τὸ κύριο πικρότατο αἶμα πού δυναμώνει τὴν ποίησή του εἶναι ἡ κατεχόμενη μοῖρα τῆς πατρίδας του, τῆς Κύπρου. Καί ἀπ' αὐτῆ τῆ δυσβάσταχτη ἐκκρεμότητα ἀρδεύεται ξεδίψασμα, ἡ μαχόμενη ποιητικὴ τόλμη τοῦ Κυριάκου Χαραλαμπίδη καί, μέσφ αὐτῆς, σάν νὰ ἀνακτῶνται τὰ χαμένα ἐδάφη.

Ὁ ἴδιος ἔχει πεῖ σέ συνέντευξή του: Ὁ δικός μας περίγυρος σάν πού εἶναι φορτισμένος ἀπὸ τὴν αἴσθηση τῆς ἐθνικῆς ἐπιβίωσης, ἀπογυμνώνει

από την τρέχουσα θεματολογία του καθ' ἡμέραν βίου, ἐνῶ παράλληλα εἰσάγει στὸ κέντρο τῆς ζωῆς μας τὴν αἴσθηση τοῦ τραγικοῦ. Καὶ τοῦ ἀντιμιῶ: Αὐτὴ ἡ ἐπίμονη αἴσθηση τοῦ τραγικοῦ δὲν ἀποτελεῖ μιὰ τρέχουσα, κοινὴ σὲ ὅλους μας, ἐπαρκέστατη καθημερινότητα;

Ὁ καθηγητὴς Γ. Κεχαγιόγλου θεωρεῖ τὴν ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Κυριάκου Χαραλαμπίδη μὲ τίτλο *Ἀμμόχωστος Βασιλεύουσα* ὡς τὸ ἀρτιότερο ἑλληνικὸ ποιητικὸ βιβλίον τοῦ 1982.

Παραθέτω ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ποίημα μὲ τίτλο «Μετὰ τὰ μεσάνυχτα»:

*Δὲν ξέρω ἐγὼ ἂν πέφτοντας ἢ Ἀμμόχωστο
μπορέσει πιά νὰ γεννηθεῖ στὸ βάθος
τοῦ δρόμου πὸν φωτίζεται μὲ λαμπιόνια.*

*Ἔχω τὴν εὐχαρίστηση νὰ σὰς ἀνακοινώσω
πὼς ὁ καθένας δίνει τὶς δικές του λύσεις
ἀνάλογα μὲ τὸ φεγγάρι καὶ τὸν ἥλιο του.*

Κατὰ τὴ γνώμη μου, τὸ κυρίως ποιητικὸ θαρραλέο ἄλμα τοῦ Κυριάκου Χαραλαμπίδη τελεῖται σ' αὐτὸν τὸν τελευταῖο στίχο.

Ἐπειδὴ ἐγὼ ἔχω ἄνωθεν τὴ δωρεὰ τῆς δυστοκίας, θὰ μὲ ἐνδιέφερε ἰδιαιτέρα νὰ εἰσχωρήσω σ' ἐκείνη τὴ μέσα πτυχή, τὴν ὑπεύθυνη γιὰ τὴν ἀστείρευτη δημιουργικότητα τοῦ Κυριάκου Χαραλαμπίδη. Νὰ μάθω ἂν εἶναι καὶ αὐτὸ ἄνωθεν δωρεά, ὅπως εἶναι καὶ ἡ ἐτοιμότητα τῆς φαντασίας του, ἀλλὰ καὶ ἡ μαγικὴ του δύναμη νὰ μεταμορφώνει τὴν παλαιότητα σ' ἓνα σύγχρονο καὶ μοντέρνο πνεῦμα, χωρὶς τὶς ταχυδακτυλουργίες τοῦ ἐντυπωσιασμοῦ. Θὰ ἤθελα, κυρίως, νὰ ἀνακαλύψω ποιοὶ νὰ εἶναι οἱ διεγερτικοὶ ἐκεῖνοι παράγοντες πού ἐξωθοῦν αὐτὸ πού ὡς διάχυτη σκιώδης διάθεση περιφέρεται ἐντὸς μας νὰ βγεῖ ἔξω, παίρνοντας τὴ μορφή ποιήματος.

Πόσο ἄραγε νὰ συντελεῖ σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ κατορθωμένα ἀπὸ τὸν Κυριάκο Χαραλαμπίδη τὸ ὅτι δὲν παύει εὐφυῶς καὶ ἐπίμονα νὰ στοχάζεται, ὑπὸ τοὺς κραδασμοὺς τῆς ἐπερχόμενης ἀνεπεξέργαστης ποιητικῆς ἰδέας, καὶ κατὰ τὴν ἄφιξή της καὶ καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς δαιδαλώδους ἐπεξεργασίας της;

Εἶχα κι ἄλλοτε ἐπιχειρήσει νὰ παρουσιάσω, περιορισμένα βέβαια, τὸν Κυριάκο Χαραλαμπίδη, ὅταν τοῦ ἀπενεμήθη τὸ Βραβεῖο τοῦ Ἰδρύματος

Κώστα και Έλένης Ουράνη, και εξήρα τότε τί άριστος σκοπευτής του άπρόοπτου είναι και πόσο επιδέξια εξαλείφει την όξύτητα με μιá λυρική τρυφερότητα ή όποια ένθαρρύνει την άνοχη νά συνεχίσει νά ύπάρχει.

Δέν είναι τυχαίο ότι πολλά ποιήματα του Κυριάκου Χαραλαμπίδη μεταφέρθηκαν και στο θέατρο, με άποτέλεσμα νά μετατοπιστεί τó ποιητικό έργο και σέ μιάν άλλη δραματική τέχνη: κάτι που άποδεικνύει την έλαστικότητα που έχει ó ποιητικός λόγος του, με άποτέλεσμα νά προσθέτει αύτή την καλλωπιστική διαφοροτικότητά του σέ όσες μορφές λόγου την επιδέχονται.

Με εξάπτει ζηλότυπα ή μυστηριώδης λειτουργία τής ύφαντικής γλώσσας, που είναι και ó τίτλος τής τελευταίας ποιητικής συλλογής του Κυριάκου Χαραλαμπίδη. Θα του ζητήσω λίγη δωρεάν παιδεία, νά μάθω άν αύτή ή γλώσσα, για την κατάκτηση τής όποίας κηρύσσει τόσους πολέμους ή έμφύλια αντίπαλότητα, είναι κι αύτή εξ όλοκλήρου άνωθεν δωρεά ή όλοκληρώνεται με την επίμονη άσκηση.

Δωρεάν παιδεία ζητώ, και για τó άν ή ποίηση ύφαινεται με κάποιες φιλόδοξες ίνες που άποσχίστηκαν από ήττοπαθείς λέξεις, και πώς επιλέγεται ή διάταξη τών χρωμάτων τους. Άπ' την αρχή: "Η σχηματίζεται καθ' ύπόδειξιν του θέματος, που είναι περίπου ó σχεδιαστής τής ύφανσης; Και είναι σταθερό τó σχέδιο του νόηματος μέχρι τέλους ή αλλάζει καθ' όδόν, βρίσκοντας μιá πιο άπόμακρη κι αίφνιδιάζουσα τροπή; Και τί σημαίνει αλλάζει σχέδιο τó νόημα; Κάτι σάν, ενώ βάδιζε σέ ένα άκατοίχητο έδαφος, νά βρέθηκε αίφνης μπροστά σέ μιá θάλασσα πνιγμένη μέσα στη βαθιά άπρόοπτη εμφάνισή της;

Αυτόνόητο είναι ότι τά έρωτήματα που έθεσα πιο πάνω δέν περιμένουν άπάντηση. Έτέθησαν ως έμμεση αναγνώριση τής εύχεροϋς ικανότητας του Κυριάκου Χαραλαμπίδη νά δαμάζει αύτή την εξαιρετικά άτίθαση ύφαντική τέχνη.

Τελειώνω μ' ένα άπόσπασμα από τó ποίημα με τίτλο «Θά πάω στον Άσκληπιό μ' ένα κοκόρι» από τή συλλογή 'Υφαντική γλώσσα, τó όποϊον άποδεικνύει με πόσο συναρπαστική λεπτότητα την άσκει ό Κυριάκος Χαραλαμπίδης:

*Χάρι τής εύτυχοϋς χρήσης τής γλώσσας
θα πάω στον Άσκληπιό μ' ένα κοκόρι
και θα του πώ για τόν καλό σκοπό μου.*

Ἐκεῖνος μὲ ἱερεῖς-θεραπευτὲς
γνωρίζει νόμους καὶ φαινόμενα τῆς ζωῆς
γνωρίζει καὶ τὴν πρόβλεψη τῆς ἱστορίας
καὶ βάνει τὰ στρωσίδια του κατάχαμα,
τὴ γλώσσα μου ν' ἀρμόσει στὰ ὄνειρά μου.

Ὁ φόβος του μὴν τύχει κι ἀποτύχω
τὸν ἐγκρατεῖ· κατέχει τὴν ἀξία
τοῦ καθαροῦ τῶν ἐνυπνίων, μετέχει
τὸ κατὰ δύναμιν ἐξ ὅσων ξέρω
στὴ θεωρία τοῦ λόγου· μὲ ἀκουμπᾶ.

Κορύφωση τῆς ὑφαντικῆς τέχνης θεωρῶ πὼς εἶναι τό: μὲ ἀκουμπᾶ.
Εὐχαριστῶ.

ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ: ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ

κ. ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗ

Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,
 Κύριε πρώην Πρωθυπουργέ,
 Κυρία ἐκπρόσωπε τοῦ Πρέσβη τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας,
 Κυρίες καὶ Κύριοι Ἀκαδημαϊκοί,
 Κυρίες καὶ Κύριοι,

Δὲν τὸ φαντάστηκα ποτέ, οὔτε καὶ θὰ τολμοῦσα νὰ ὄνειρευτῶ, πὼς θὰ ἐρχόταν κάποτε ἡ στιγμή νὰ στέκομαι σ' αὐτὸ τὸ βῆμα ὡς ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν στὸν κλάδο τῆς Λογοτεχνίας (Ποίηση), στὴν Τάξη τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Ἐπαναλαμβάνω ἀκριβῶς τὸν πλήρη τίτλο γιὰ νὰ ἐννοήσω καλύτερα τὸ γεγονός καὶ κυρίως γιὰ νὰ τὶς περιβληθῶ, θέλω νὰ πῶ: νὰ συσσωματωθῶ μὲ τὶς πανάρχαιες ἑλληνικὲς λέξεις Λόγος, Τέχνη, Ποίηση, Τάξις, Γράμματα, Καλόν. Ἡ ἐπίκλησή τους καὶ μόνο ἀποκαθαίρει τὴν ψυχὴ καὶ παλινορθώνει τὸ πνεῦμα. Θεωρῶ ἐξαιρετικὴ εὐνοια τῆς τύχης μιὰ τέτοια ἀναγνώριση καὶ σὰς εὐχαριστῶ θερμὰ γιὰ τὴ μεγάλη τιμὴ. Ἡ καρδιά μου σκιρτᾷ ἀπὸ ἀγαλλίαση γιὰ τὴν ἀνέλπιστα συντυχία, σ' αὐτὸ τὸ ναὸ τοῦ Πολιτισμοῦ, μὲ δυὸ ὑπέροχους φίλους τῆς φοιτητικῆς μου ζωῆς, διακεκριμένους ἀκαδημαϊκοὺς καὶ ἐξαιρετοὺς ἐπιστήμονες: τὸν Σπύρο Εὐαγγελᾶτο, τὸν «Φορτουνάτο» μιᾶς ἀλησμόνητης θεατρικῆς παράστασης στὴ δεκαετία τοῦ '60· καὶ φυσικὰ τὸν ἕτερο τῆς συντροφιάς μας, τὸν ἱστορικὸ Κωνσταντῖνο Σβολόπουλο. Θὰ συμπληρώσω λέγοντας ὅτι στὴν ψυχὴ μου ἐγγράφονται καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Τάκη Κ. Παπατσώνη, Νικηφόρου Βρεττάκου καὶ Ἰάκωβου Καμπανέλλη, ποὺ τοὺς συναπάντησα —πρὶν ἀκόμα γίνουν ἀκαδημαϊκοί— καὶ δέχτηκα τὴν εὐλογία τῆς ἀγάπης τους. Δὲν θὰ παραλείψω νὰ ἀναφέρω καὶ δυὸ ἐν ἐνεργείᾳ φίλους, τὴν Κικὴ Δημουλᾶ καὶ τὸν Θανάση Βαλτινό, ποὺ λαμπρύνουν ἐπίσης μὲ τὸ ἔργο τους τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Ἡ σχέση μεταξύ ζώντων καὶ νεκρῶν σημαίνει τὴ συνέχεια τοῦ πνεύματος καὶ τὸν βαθύτερο δεσμὸ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων στὴ διαδοχὴ τοῦ χρόνου.

Ἡ ἐκλογή μου λοιπὸν αὐτὴ σηματοδοτεῖ γιὰ μένα τὴν κορύφωση μιᾶς πορείας ἀπ' ὅπου ἡ θέα, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν Νίκο Ἐγγονόπουλο, «ἐκτείνεται

μαγευτική». Λέγοντας «πορεία», εννοῶ μιὰ ζωὴ ἀφιερωμένη ἀδιάλειπτα στὴν ποίηση, ξεκινημένη ἀπὸ τὰ ἐννιά μου χρόνια. Ὅμως ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ θυμηθῶ καὶ τὸν Νίκο Γαβριηλ Πεντζίκη, ποὺ μὲ συμβούλευσε κάποτε νὰ μὴν παίρνω τὸν ἑαυτὸ μου τόσο πολὺ στὰ σοβαρά. Ἐκτοτε πῆρα τὸ μάθημά μου πῶς νὰ προχωρῶ μὲ ἀσκήσεις σεμνοπρεποῦς ἀκριβείας στὸ τεντωμένο σκοινὶ τῆς τέχνης τοῦ λόγου χωρὶς δίκτυ ἀπὸ κάτω. Μαστορεύοντας ὅσο γίνεται ἀνάλαφρα καὶ ρυθμικά τὴν «ψυχική» μου –δὲν εἶπα «ποιητική»– δημιουργία. Γιατὶ ἐκεῖνο ποὺ λαζεύουμε δημιουργικά δὲν εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυση τὸ ποίημα, παρὰ ἡ ψυχὴ. Οὐσιαστικά δημιουργοῦμαστε ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἔργο μας. Αὐτὸ φυσικά δὲν ἀναιρεῖ τὴν αἴσθηση τοῦ χρέους σ' ἐκεῖνο ποὺ μᾶς δόθηκε ὡς τάλαντο μὲ ρητὴ ἐντολὴ νὰ τὸ καλλιεργοῦμε συστηματικά. Προσπάθησα νὰ μείνω πιστὸς σ' αὐτὴ τὴν κλίση, πρὸς ἀγαλλίαση καὶ τῆς μητέρας μου, ποὺ ἔλεγε μὲ ἀπλοϊκὴ περηφάνια: «Ὁ γιός μου ποιεῖ ποιήματα!» Στὴν προέκταση τοῦ χρόνου ἀποδείχθηκα νὰ εἶμαι, κύριε Πρόεδρε, καθὼς ὁ Μάκμπεθ, «τῆς τύχης ὁ ἀγαπητικὸς». Ἐλπίζω, φυσικά, νὰ μὴν ἔχω καὶ τὴ δική του κατάληξη, ἂν καὶ μὲ συγκινεῖ ποὺ ἔπεσε τουλάχιστον μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι. Δὲν τὸ κρύβω πάντως ὅτι χαίρομαι ποὺ ἡ ποιητικὴ κατάθεση μαζί μὲ τὴ δοκιμιογραφικὴ καὶ τὴ μεταφραστικὴ μου ἐργασία ἔτυχαν καλῆς ὑποδοχῆς. Ἡ τελικὴ ἀναγνώριση ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, πέρα ἀπὸ τὴν κατακύρωση τοῦ ἔργου, μοῦ δίνει καὶ τὴν αἴσθηση πῶς ὑπομνηματίζει ἐμφανῶς τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἄλλωστε σ' αὐτὸ προσπάθησα κι ἐγὼ ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια ν' ἀνταποκριθῶ, θεωρώντας ὅτι ἡ Κύπρος, ὡς ἰδιαίτερη πατρίδα, ἀνατροφοδοτεῖται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ τῆς ταυτότητα καὶ ἀποδίδει στὸ ἔθνικό μας κέντρο τὰ ἔλυτρα μιᾶς βαθύτερης συνείδησης αἰώνων πολιτισμοῦ. Καὶ σὲ τοῦτο φυσικά ὁ ρόλος τῆς τέχνης μπορεῖ νὰ καταστεῖ εὐεργετικὸς, ἐφόσον δὲν ἐκτρέπεται σὲ συναισθηματικὴ φουσκονερίᾳ ἢ τοπικὲς παθογένειες πολιτικοῦ ἢ ἄλλου τύπου. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ ἀπόφαση τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν νὰ μὲ ἐντάξει στὰ ἀντεπιστέλλοντα μέλη τῆς καὶ ἡ ἀποψινὴ ὑποδοχὴ, ποὺ τὴ λαμπρύνει ὁ ἡδυσμένος καὶ ἀνθηρὸς Ἑλληνας λόγος τῆς κορυφαίας ποιήτριάς μας Κικῆς Δημουλᾶ, δεσμεύει καὶ πολλαπλασιάζει τὴν εὐθύνη μου ἀπέναντι στὴν τέχνη. Ἴσως θὰ ἔπρεπε καλύτερα νὰ πῶ: ἀπέναντι στὴν πολιτεία τῶν ἰδεῶν, τῆς ὁποίας ἡ Ποίηση εἶναι ταπεινὸς καὶ ὑπερήφανος ὑπηρέτης. Ἡ Ποίηση βέβαια γνωρίζει καλὰ πῶς εἶναι ταγμένη νὰ λειτουργεῖ ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ, νομοθετώντας καὶ θεσπίζοντας τὴ δικιά της μεθιστολογία. Πάντως μὴ λησμονοῦμε ὅτι τὸ ποίημα δὲν κάνει τὸν ποιητὴ. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ σύγχρονου ἀναγνώστη κερδίζουν

περισσότερο ποιητές πού στοχάζονται πάνω στην τέχνη τους, παθιάζονται με τη γλώσσα, μαστορεύουν την τεχνική τους, επιχειρούν ανοίγματα υπό λοξήν γωνίαν, ανανεώνουν με απρόσμενους συνδυασμούς ενδογενείς πηγές της έμπνευσής τους. Δέν είναι εύκολο αυτό· χρειάζεται ολόψυχο δόσιμο, άσκητική δοκιμασία και απόπειση έγωπαθών πειρασμών. Προσθέστε σ' αυτά ύγρασία ψυχής και αίσθηση οικειότητας.

Η γνήσια ποιητική γλώσσα πρέπει να ανασαίνει και να πάλλεται, να είναι «ζωντανή και όργανική» καταπώς την όνειρεύονταν, πριν από διακόσια χρόνια, σπουδαίος στοχαστής και ποιητής, ό Νοβάλις. Πέθανε τόσο νέος, 29 έτων. Πρόλαβε ώστόσο να κάνει την «έπισκεψή» του στο βαθύτερα κοιτάσματα της ποίησης και να εκφέρει γι' αυτήν λόγο άξιοπρόσεκτο. Είπε, για παράδειγμα, πώς ή Φιλοσοφία ουσιαστικά δέν είναι άλλο παρά ή θεωρία της Ποίησης και ότι τά «διανοητικά μας όργανα» δέν είναι παρά «τμήματα της κοσμογονίας του φυσικού όργανου». Μπορεί αυτό έν μέρος να ξενίζει, όμως γίνεται σαφέστερο στο πνεύμα σχετικού σχολίου του για τον Σαίξπηρ. Λέει γι' αυτόν, σε μετάφραση Συμεών Σταμπουλου: «Ήταν μιá δυνατή, ζωηρόχρωμη ψυχή, της οποίας οι έπινοήσεις και τά έργα, ως φυσικά γεννήματα, κουβαλούν τό τύπωμα του στοχαστικού πνεύματος και όπου επίσης ό έσχατος άρχίνους παρατηρητής θά βρει νέες επιπλέον συμφωνίες με την άτελεύτητη διάρθωση του σύμπαντος». Αυτό σημαίνει ότι ό άνθρωπος, τά έργα του και τό σύμπαν βρίσκονται σε τριγωνική μεταξύ τους σχέση. Από τουτο καταφαίνεται και ό ουσιώδης ρόλος της ποίησης, ή οποία χωρεί και τά έδω και τά εκεί, καθώς πατá γερά στην «άκίνητη γεωμετρία της γής», μετέχοντας συγχρόνως στο «άεικίνητο Κράτος του Αιθέρος και του Φωτός». Η τελευταία φράση δέν είναι δική μου, είναι του Δημήτρη Πικιώνη, πού πάσκιζε πάντα, ως αρχιτέκτονας-ποιητής, να συλλαμβάνει την ύπόσταση των πραγμάτων και τους μυστικούς μηχανισμούς τους — μ' ένα λόγο, τό δεσμό και την άλληλεξάρτηση ποίησης και έπιστήμης. Πολλές, έξάλλου, έπαναστατικές θεωρίες κορυφαίων φυσικών και κοσμολόγων διασταυρώνονται με την όλιστική αντίληψη του Κόσμου πού μās προσφέρει εκ πνεύματος ή ποίηση. Παράδειγμα ό Στήβεν Χώινγκ, ό διάσημος κοσμολόγος, πού διατυπώνει θεωρίες τελείως αυτόνομες για έναν ποιητή. Στο τελευταίο βιβλίο του, πού έγραψε από κοινού με άλλον φυσικό, λέει ότι «το παρελθόν — όπως και τό μέλλον — είναι άόριστα και υπάρχουν μόνο ως πεδία πιθανοτήτων». Άλλά τουτο έχει να κάνει με τό χρόνο όπως τον αισθάνονται ακριβώς οι ποιητές. Κλασικό παράδειγμα στο καθ' ήμās ή Κική Δημουλά, όπου ό χρόνος

στή δικιά της ποίηση διαστέλλεται και συστέλλεται με συνεχεῖς παλινδρομήσεις μνήμης καὶ λήθης, ὄνειρικῶν πραγματικοτήτων, ψευδαισθήσεων καὶ ἀμφιβολιῶν. Ἡ ποιήτρια ἔχει πλήρη ἐπίγνωση τῆς φαινομενικότητας καὶ τῆς πλάνης ἀλλὰ καὶ τῆς τύχης καὶ τοῦ παιχνιδιοῦ στοῦ ἄπειρο γίγνεσθαι τοῦ κόσμου.

Τὸ δικό μας σύμπαν, παρατηρεῖ ὁ Στῆβεν Χώκινγκ, δὲν εἶναι τὸ μοναδικό, ὑπάρχει ἀκαθόριστος ἀριθμὸς ἀπὸ σύμπαντα, ποὺ ἔχουν τοὺς δικούς τους φυσικοὺς νόμους. Ἄλλωστε, προσθέτει, «ἐπειδὴ ὑπάρχει ὁ νόμος τῆς βαρύτητας, τὸ σύμπαν μπορεῖ νὰ δημιουργηθεῖ μόνο του ἐκ τοῦ μηδενός». Κλέβει θαρρεῖς τίς σκέψεις τῶν ποιητῶν ὁ σπουδαῖος ἐπιστήμων. Ἡ ἀπουσία τοῦ Θεοῦ—σύνδρομο στοιχεῖο ἀποφατικῶ ἀγνωστικισμοῦ τῶν ἐμπειριστῶν ἐρευνητῶν— θὰ μπορούσε νὰ ἰσορροπηθεῖ ἐὰν οἱ μεγάλοι φυσικοὶ καὶ κοσμολόγοι μελετοῦσαν μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ τοὺς ποιητές, γιὰ ν' ἀντλοῦν ἀπὸ αὐτοὺς ἀστραπηβόλες ἐκλάμψεις καὶ διαισθήσεις. Ἀκόμα καὶ ὁ Ἡράκλειτος, σύμφωνα μὲ ἀρχαία πηγὴ, χαρακτηρίζε τὸν Ὅμηρον ὡς «ἀστρολόγον». Ἀστρολόγοι συνεπῶς οἱ ποιητές, ἐφόσον ἔλκουν τὴν καταγωγὴ τους ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς Ποίησης, τὸν θεῖον Ὅμηρον. Ἀστρολόγοι καὶ «μικροὶ προφήτες», ὅπως ἀκριβῶς τοὺς ἀποκαλεῖ ὁ Διονύσιος Σολωμός.

Ἄς δοῦμε τὸ διάγραμμα μιᾶς τέτοιας περίπτωσης μέσα ἀπὸ ἕνα σχετικὸ μυθολόγημα. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ παλαιὰ πηγὴ, τὸν τέταρτο αἰῶνα πρὶν ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ, ὁ ἀστρολόγος τοῦ Κινέζου αὐτοκράτορα ἔγραφε: «Ἡ ἀτέλειωτη πορεία ἔχει ὅλους τοὺς ἤχους ποὺ γεννιοῦνται ἀπὸ τὸν μεγάλο Μοναδικό. Καθετὶ στοῦ χώρου ἔχει ἕναν ἤχο ποὺ γεννιέται ἀπὸ τὴν ἀρμονία, ποὺ γεννιέται μὲ τὴ σειρά της ἀπὸ τὴ συμφωνία τῆς κίνησης».

Ἐντυπωσιακὴ παρατήρηση, ἂν κρίνει κανεὶς σὲ ποῖο πλαίσιο χρόνου καὶ τόπου εἰπώθηκε αὐτή. Ἡ διερεύνηση τοῦ ἤχου, ποὺ ἔχει τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος του στὴ μουσικὴ τῶν οὐρανίων σφαιρῶν, εἶναι κάτι ποὺ μᾶς συνδέει ἀσφαλῶς μὲ τὴ «συμφωνία τῆς κίνησης» τῶν πραγμάτων στὴν «ἀτέλειωτη πορεία» τοῦ χρόνου. Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἀστρολόγος τοῦ Κινέζου αὐτοκράτορα ἀναγνωρίζει, μέσα ἀπὸ τοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὸν Κόσμο, τὴν ὑπέρτατη ὁμορφιὰ ποὺ ὀρίζει τὴν Ἀρμονία καὶ τὸ ρυθμὸ τοῦ Σύμπαντος. Ἐπομένως καὶ ὁ αὐτοκράτορας ποὺ ἔχει ἕναν τέτοιο ἀστρολόγο στοῦ πλευροῦ του δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ στοχάζεται καὶ νὰ διατυπώνει ποιητικὰ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου. Ὁ Ἔζρα Πάουντ στὴν *Κατάνη* (ἀρχαῖο ὄνομα τῆς Κίνας) τὸ δηλώνει θαυμάσια:

*Οί αὐτοκρατορικοί φρουροὶ βγαίνουνε ἀπὸ τὸ σπῆτι τὸ χρυσὸ
 μὲ τὴν ἀρωματωσιά τους—μιά—φεγγοβολή.
 Στὴν ἄμαξα μὲ τὰ πετράδια ὁ Αὐτοκράτορας
 βγαίνει νὰ ἐπιθεωρήσει τὰ λουλούδια του.*

Ἡ μετάφραση τοῦ Ζήσιμου Λορεντζάτου ἀποδίδει ἐκφραστικὰ τὸ ἔνδυμα τῆς ψυχῆς ἑνὸς ἐκλεπτυσμένου αὐτοκράτορα, πού ἀποπνέει ὡς σύμβολο τὸ ἄρωμα τῆς ζωῆς. Μιά τέτοια τρυφερότητα αὐτοκρατόρων—μετὰ κι ἀπὸ τὰ ὅσα ἀμαρτωλὰ ἔχει νὰ ἐπιδείξει ὁ ξεπεσμένος πιά θεσμὸς τῆς μοναρχίας— θὰ καταντοῦσε οὐτοπία ἐὰν δὲν ἐξέφραζε τὸ γονιδιακὸ ἀποτύπωμα τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους, πού ἐκφέρει τὸν ποιητικὸ τοῦ λόγου.

Ὅποια τώρα διαφορά ἀπὸ τὴν τετριμμένη καθημερινὴ ὀμιλία καὶ τὴν ἀγοραία ἐκφορὰ τοῦ λόγου πού ἐκπίπτει! Ὅταν ἡ γλώσσα κατανταίνει ἀναλώσιμο ἀγαθὸ μεταλλαγμένης καὶ ἀμφίβολης ποιότητος, προβάλλει ἐπειγόντως τὸ οἰκολογικὸ ἀντίδοτό της: ἡ ἀνάγκη νὰ ξαναδώσουμε στὴ γλώσσα μας ἦθος, κραδασμὸ καὶ ζωσὰ οὐσία. Κάτι δηλαδὴ πού νὰ διεγείρει τὸ πνεῦμα καὶ νὰ ἀνασταίνει τὸ λόγο στὴν ἀρχέτυπη δόξα του. Ὁ ποιητικὸς οὐρανὸς διεμβολίζεται πληρέστερα ἀπὸ τὴ στέρεη ἀπλότητα καὶ τὴν ἐκούσια ἀφέλεια. Τὸ ἀφελές, μὲ τὴν εὐρύτερη τοῦ ὅρου σημασία, εἶναι ἡ κατακτημένη παιδικότητα, πού ἐντάσσεται στὴν ὑπηρεσία τοῦ πνευματικοῦ ιδεώδους. Συνεπῶς μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ ἀστρολόγος τοῦ Κινέζου αὐτοκράτορα θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἀρκετὰ «ἀφελής», ὥστε νὰ συλλαμβάνει τὸν Κόσμο στὴν οὐσία καὶ τὴν πληρότητά του. Ἄμποτε οἱ τετραπέρατοι, πού εὐαγγελίζονται τὴ σωτηρία τοῦ τόπου, νὰ εἶχαν τὴν «ἀφέλεια» νὰ ἐμπιστευτοῦν αὐτοὺς πού θεωροῦνται πτωχοὶ τῶ πνεύματι. Μὲ ἄλλα λόγια, νὰ στόλιζαν τὴ ζωὴ τους μὲ τὴν ἠθελημένη ἀγαθότητα τῆς σοφίας.

Ἡ ποίηση ὄντως μᾶς δίνει τὰ μέσα νὰ εἴμαστε πτωχοί. Ἴσως γιὰτὴν αἴ πειρία μετρομένη τῶ τῆς φύσεως τέλει μέγας ἐστὶ πλοῦτος) (ἡ φτώχεια, μετρημένη μὲ γνώμονα τὴν αἰτία καὶ τὸ σκοπὸ τῆς φύσης, εἶναι μέγας πλοῦτος). Τὰ λόγια τοῦτα τοῦ Ἐπίκουρου ἀνατοκίζονται στὴν τράπεζα τοῦ σοφιστῆ Πρωταγόρα: «Πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος» (Χρήματα εἶναι τὰ πράγματα, πού ἀποκτοῦν τὴν ἀξία τους κατὰ τὸ μέτρο τῆς χρήσης τους ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο). Ἴσχύει φυσικὰ καὶ τὸ ἀντίστροφο, γιὰτὴν ὁ Ἄνθρωπος εἶναι αὐτὸς πού ζυγίζεται κι ἀναβαθμίζεται, μὲ βάση τὸν ποιητικὸ τοῦ ἐξευγενισμὸ—τὴν αὔρα τῆς ψυχῆς του, πού ἐκδηλώνεται ὡς dignitas. Ἡ φιλοσοφικὴ θεώρηση ἐπενεργεῖ δραστικὰ πρὸς αὐτὴ τὴν

ἐξέλιξη. Λόγου χάρη τὸ ποίημα τοῦ Καβάφη («Ἐπάνοδος ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα»), μολονότι στοχεύει ἀλλοῦ, στηρίζεται ἀκριβῶς σ' αὐτὴ τὴ λεπτὴ διάκριση. Ἄς τὸ προσεγγίσουμε, ὡς ὠτακουστὲς τῶν δύο φιλοσόφων, ἡρώων τοῦ ποιήματος, ἐνδεχομένως σοφιστῶν:

*Ὡστε κοντεύουμε νὰ φθάσουμε, Ἔρμιππε.
Μεθαύριο, θαρρῶν ἔτσ' εἶπε ὁ πλοίαρχος.
Τουλάχιστον στὴν θάλασσά μας πλεύουμε
νερά τῆς Κύπρου, τῆς Συρίας, καὶ τῆς Αἰγύπτου,
ἀγαπημένα τῶν πατρίδων μας νερά.
Γιατί ἔτσι σιωπηλός; Ρώτησε τὴν καρδιά σου,
ὅσο ποὺ ἀπ' τὴν Ἑλλάδα μακρονόμεθαι
δὲν χαίροσεν καὶ σὺ; Ἀξίζει νὰ γελιούμαστε; –
αὐτὸ δὲν θά 'ταν βέβαια ἑλληνοπρεπές.*

*Ἄς τὴν παραδεχθοῦμε τὴν ἀλήθεια πιά:
εἴμεθα Ἕλληνες κ' ἐμεῖς – τί ἄλλο εἴμεθα; –
ἀλλὰ μὲ ἀγάπες καὶ μὲ συγκινήσεις τῆς Ἀσίας,
ἀλλὰ μὲ ἀγάπες καὶ μὲ συγκινήσεις
ποὺ κάποτε ξενίζον τὸν Ἑλληνισμό.*

*Δὲν μᾶς ταιριάζει, Ἔρμιππε, ἐμᾶς τοὺς φιλοσόφους
νὰ μοιάζουμε σὰν κάτι μικροβασιλεῖς μας [...].*

*Σ' Ἑλληνας σὰν κ' ἐμᾶς δὲν κάνουν τέτοιες μικροπρέπειες.
Τὸ αἷμα τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου
ποὺ ρέει μὲς στὲς φλέβες μας νὰ μὴ ντραποῦμε,
νὰ τὸ τιμήσουμε καὶ νὰ τὸ κανχθῶμε.*

Θὰ προσπαθῆσω νὰ ἐστιάσω σὲ ὀρισμένα σημεῖα τοῦ ποιήματος ποὺ κεντρίζουν τὴ δικιά μου ὀμιλία. Τὴν ὀνόμασα «Ἐπάνοδος ἀπὸ τὴν Κύπρο». Ἀντιστροφή ἀσφαλῶς στὸν τίτλο τοῦ καβαφικοῦ ποιήματος «Ἐπάνοδος ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα». Συμμεταξύ τους λειτουργοῦν ἀντιστικτικὰ τρεμοπαίζοντας ἐπάνω στὰ κύματα μὲ δύο ἀφετηριές ἐπανόδου: στὸ ποίημα τοῦ Καβάφη

είναι ή Ελλάδα, στην όμιλία μου είναι ή Κύπρος. Και οί δύο περιπτώσεις αφοροῦν "Ελληνες τῆς περιφέρειας καί τῆς διασπορᾶς.

Στους στίχους τοῦ Καβάφη πού ἤδη ἀκούσαμε, δύο "Ελληνες φιλόσοφοι, ὁ Ἑρμιππος καί ὁ μὴ κατονομαζόμενος σύντροφός του, ἐπανερχονται ἀπό τήν Ἑλλάδα στό «ἀγαπημένα τῶν πατρίδων τους νερά: νερά τῆς Κύπρου, τῆς Συρίας καί τῆς Αἰγύπτου». Θά ἔλεγε κανένας πῶς ὁ Καβάφης προτυπώνει τήν ἱστορική διαχρονία τῆς ἐπικαιρότητας, ἀφοῦ ή Κύπρος, ή Συρία καί ή Αἴγυπτος εἶναι (καί πότε δέν ἦταν;) στό δραματικό προσκήνιο τῆς ἱστορίας. Ὁ Ἀλεξανδρινός ποιητής ἀγγίζει χορδές ὀξύτατης εὐαισθησίας, πού κεκρυμμένα μαρτυρεῖται. «Αὐτά τὰ πράγματα εἶναι φανερά/πρωτίστως γιά τὰ κρέβονται», ὅπως ἔγραψα σέ κάποιο παλαιότερο ποίημα. Ἀλλά τώρα ὁ λόγος εἶναι στόν Καβάφη:

*Γιατί ἔτσι σιωπηλός; Ρώτησε τήν καρδιά σου,
ὅσο πού ἀπ' τήν Ἑλλάδα μακρυνόμεθαι
δέν χαίρουν καί σύ; Ἀξίζει νά γελιοῦμαστε; –
αὐτό δέν θά 'ταν βέβαια ἑλληνοπρεπές.*

Ἰδοῦ λοιπόν πού ή καρδιά κρύβει τό μεγάλο μυστικό – ἕνα σκίρτημα «ἑλληνοπρεπές», πού μορφοποιεῖται ἀκριβῶς «ὅσο μακρυνόμεθαι ἀπ' τήν Ἑλλάδα»! Τολμηρή διατύπωση, ἀποτεινόμενη πρὸς τόν Ἑρμιππο, πού δέν εἶναι φυσικά τυχαῖος ἀποδέκτης. Καταγόταν ἀπό τήν Ἰωνία, ἔζησε καί ἔδρασε στήν ἀκμάζουσα Ἀλεξάνδρεια στό τέλη τοῦ 3ου π.Χ. αἰώνα, καί εἶναι ἰδιαιτέρα γνωστός γιά τοὺς «Βίους τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν», πού ἀξιοποίησε δεόντως ὁ Πλούταρχος. Ὑπῆρξε φιλόσοφος καί γραμματικός, περιπατητικός μαθητής τοῦ περίφημου ἑλληνιστῆ ποιητῆ καί ἐρευνητῆ φιλόσοφου Καλλίμαχου. Αὐτόν τόν Ἑρμιππο ρωτᾷ ὁ φιλόσοφος ἐπίσης σύντροφός του, γιά νά τοῦ πεῖ ή καρδιά του πόσο χαίρονταν, ὄχι ἀκριβῶς γιατί ἀπομακρύνονταν ἀπό τήν Ἑλλάδα, παρὰ γιατί ἔπλεαν ἤδη στήν οἰκεία θάλασσά τους – στό νερά τῆς Κύπρου, τῆς Συρίας καί τῆς Αἰγύπτου· ἐκεῖ ὅπου ἀνθοῦσαν ἀκόμα λαμπερές ἐστίες ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἄν πάρουμε ὡς κέντρο τήν Κύπρο, ἐξελληνισμένη χίλια χρόνια πρὸ Χριστοῦ, θά δοῦμε ν' ἀναπτύσσονται γύρωθῆ τῆς ἀκτινωτά ή Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου (στό νότια), ή Ἀντιόχεια τῆς Συρίας (στό ἀνατολικά), ή Πέργαμος τοῦ ὁμώνυμου βασιλείου (στό βόρεια). Δέν θά μιλήσουμε γιά τή Σελεύκεια, τή Μηδία, τή Παρθία, τή Βακτρία, τή Γεδρωσία, τή Ἀραχωσία

καί ἄλλα μέρη ὅπου ὁ ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς, συνθέτοντας χωρὶς νὰ χάνει τὴν οὐσία του μὲ ὅ,τι ἔπαιρνε ἀπ' ἔξω, ἄφηνε μὲ χάρη τὴ σφραγίδα του στὰ γράμματα, τὶς τέχνες, τὴ φιλοσοφία, τὴν ἐπιστήμη κ.ο.κ. Οἱ τελευταῖοι στίχοι ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ Καβάφη «Στὰ 200 π.Χ.» τοποθετοῦν τὰ πράγματα στὴ θέση τους:

*Κι ἀπ' τὴν θαυμάσια πανελλήνιαν ἐκστρατεία,
[...] βγήκαμ' ἐμεῖς·
ἑλληνικὸς καινούριος κόσμος, μέγας.*

*Ἐμεῖς· οἱ Ἀλεξανδροεῖς, οἱ Ἀντιοχεῖς,
οἱ Σελευκεῖς, κ' οἱ πολυάρθριοι
ἐπίλοιποι Ἕλληνες Αἰγύπτου καὶ Συρίας,
κ' οἱ ἐν Μηδία, κ' οἱ ἐν Περσίδι, κι ὅσοι ἄλλοι.
Μὲ τὲς ἐκτεταμένες ἐπικράτειες,
μὲ τὴν ποικίλην δρᾶσι τῶν στοχαστικῶν προσαρμογῶν.
Καὶ τὴν Κοινὴν Ἑλληνικὴ Λαλιὰ
ὡς μέσα στὴν Βακτριανὴ τὴν πήγαμεν, ὡς τοὺς Ἰνδοῦς.*

Μοτίβο πού ἐπανέρχεται: τὸ ἄπλωμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὶς πολυδύναμες ἐστίες τῆς περιφέρειας καί, ἀκόμα πιὸ βαθιά, στὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας ἴσαμε τὴ Βακτριανὴ καὶ τοὺς Ἰνδοῦς: «Μὲ τὲς ἐκτεταμένες ἐπικράτειες, / μὲ τὴν ποικίλην δρᾶσι τῶν στοχαστικῶν προσαρμογῶν».

Αἰσθηματὰ ἀλλότριας φύσης, πλὴν ὄχι βαρβαρικῆς· παραμένοντας ἑλληνικὰ στὴν ἰδιαιτερότητά τους –ἀμάλλαμα ἐθνικῆς ταυτότητας συνυφασμένης μὲ τὴν ἐντοπιότητα τοῦ χώρου–, ξενίζουσι τὸν κεντρικὸ κορμὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅσο μένει ἐγκλωβισμένος στὰ στενὰ ὄρια τοῦ ἑλλαδισμοῦ. Μιὰ ἄλλη διάσταση Ἑλληνισμοῦ τώρα προβάλλει, ἀνάμικτη μὲ τὸ αἷμα τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου –καὶ φυσικὰ καὶ τῆς Κύπρου–, πού ρέει στὶς φλέβες τῶν δύο Ἑλλήνων φιλοσόφων· αἷμα πού ὀφείλουσι νὰ τὸ τιμοῦν καὶ νὰ τὸ καυχιοῦνται, ἐν πλήρει γνώσει τοῦ τί ἐστὶν Ἑλλάδα καὶ τί ἑλληνικό. Θυμηθεῖτε τοὺς στίχους: «Ἀξίζει νὰ γελιοῦμαστε; – / αὐτὸ δὲν θὰ ἴταν βέβαια ἑλληνοπρεπές». Ἡ «ἑλληνοπρέπεια» ἐδῶ ἐστιάζεται στὴν καθαρὴ ἀντίληψη τῶν πραγμάτων, πέρα ἀπὸ κάθε πλάνη κι ἐθελοτυφλία. Αὐτὸ ἀφήνει νὰ ἐννοήσουμε ὁ Καβάφης μὲ τὴν «ἐπάνοδο» τῶν φιλοσόφων –ἀτόμων μὲ βαθιὰ παιδεία, ὄχι κοινῶν– ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα· ἐπάνοδος πού εἶναι μιὰ ἄλλη

ὄψη ἀμφίδρομης «ἐπιστροφῆς». Πρόκειται οὐσιαστικά γιὰ ἀντιστροφή πού αὐτοπροσδιορίζεται: «ὁδὸς ἄνω κάτω μία καὶ ὡτὴ». Καμία διαφορὰ στὴν ἀπομάκρυνση καὶ τὴν ἐπιστροφή — τὴν ἀπόκλιση καὶ τὴ σύγκλιση. Ἡ ἐπάνοδος εἶναι καὶ ἄνοδος πρὸς τὴ μία καὶ μόνη ὁδὸ, πού σημαδεύει σὲ εὐθεία γραμμὴ ἄνοδο καὶ κάθοδο. Τὰ πράγματα κινοῦνται πάνω στὴν ἴδια χορδή, ἀρκεῖ ὁ Ἑλληνισμὸς ν' ἀναπτύσσει, στὸ περιπετειῶδες ταξίδι τῆς ἱστορίας του, στοχαστικές, σοφὰ σταθμισμένες προσαρμογές, πού δὲν θ' ἀλλοιώνουν τὸν βασικὸ χαρακτήρα του. Δοιάκι του καὶ σηματορὸς ἡ κλασικὴ δῆλωση τοῦ Καβάφη: «Λέν εἶμαι Ἑλληγν, εἶμαι ἑλληγνικός. Προσοχή, ὄχι Ἑλληγν, οὔτε ἑλληγνίζω, ἀλλὰ ἑλληγνικός». Δίκαια σεμνύνεται γι' αὐτὸ ὁ ποιητῆς. Τὸ ἀπλώνει καὶ σὲ πρόσωπα συγκεκριμένων ποιημάτων του, πού ἀποκρύβουν ἐν πολλοῖς τὴ δικιά του περσόνα. Παράδειγμα ὁ Ἀντίοχος, βασιλέας Κομμαγηνῆς, γιὰ τὸν ὁποῖο γράφει:

*Ἵπῆρξε ἔτι τὸ ἄριστον ἐκεῖνο, Ἑλληγνικός —
ιδιότητα δὲν ἔχ' ἡ ἀνθρωπότης τιμιότεραν·
εἰς τοὺς θεοὺς εὐρίσκονται τὰ πέραν.*

Ἡ ἔννοια τοῦ «ἑλληγνικοῦ» ἀποτελεῖ κατάκτηση τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι ζήτημα μητρῶου καὶ ἰθαγένειας. Δὲν γίνεται κανεὶς ἑλληγνικός ἐπειδὴ ἔτυχε ἀπλῶς νὰ γεννηθεῖ στὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἑλληγνικότητα ἐνέχει πνευματικὸ χαρακτήρα, εἶναι χάρις πού τὴν ἀξιώνεται ὁ ἀνθρωπος, εἴτε εἶναι Ἑλληγν εἴτε ὄχι. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ τόσα παραδείγματα ξένων (κυρίως συγγραφέων καὶ καλλιτεχνῶν) πού ὀμνύουν στὴν ἑλληγνικότητά τους ἢ λαχταρᾶν νὰ ταυτιστοῦν μὲ αὐτήν. Δὲν πρόκειται γιὰ φιλελληγνισμό παρὰ γιὰ συνταύτιση μὲ τὸ «ἄριστον ἐκεῖνο» πού ἀκτινοβολεῖται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ λέξη «ἑλληγνικός». Οὔτε σχετίζεται μὲ τὸν γεωγραφικὸ προσδιορισμὸ μιᾶς Ἑλλάδας πού ἔχει τὴ μιζέρια τῆς καὶ τὰ μαρτύριά της. Συγκλίνει ὅμως πρὸς αὐτὸ πού εἶπε ὁ ἐθνικός μας ποιητῆς: «Κλεῖσε μέσα στὴν ψυχὴ σου τὴν Ἑλλάδα (ο *altra cosa*)» — ἢ ὅ,τι ἄλλο. Αὐτὸ τὸ «ὅ,τι ἄλλο» εἶναι ἡ ὑπερθεματικὴ προσέγγιση τοῦ ἑλληγνικοῦ στὸ ἐπίπεδο τοῦ ὑπερελληγνικοῦ, εἶναι ἡ καθαυτὸ πραγματικότητα πού μεταποιεῖ σὲ ἐθνικὸ ὅ,τι εἶναι ἀληθινὸ. Εἶναι τελικὰ ἡ μεγάλη ἀλήθεια —σαφῶς θεολογική— πού ὑπερβαίνει τὰ διεστῶτα, διαπλαταίνει τὶς ἔννοιες, διασπᾶ ἔμμονές καὶ ἰδεολογικοὺς αὐτοεγκλεισμούς. Θὰ πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὴ λέξη «ἑλληγνικός» ὅτι ἐκφράζει κάτι πού διεκτείνεται στὸ ἄπειρο, μετεξελισσόμενο καθὼς τὸ σύμπαν. Ἡ οὐσία τοῦ «ἑλληγνικοῦ» καθορίζεται

ἀπὸ τὴν ὑπέρβαση τῶν τυπικῶν γνωρισμάτων του καὶ καθίσταται μέγα μυστήριον, ὅπως καὶ ἡ τέχνη, ὅπως καὶ ἡ ἱστορία, ποὺ ἐξελίσσεται ἐν μύθοις καὶ παραμυθίαις. Ἔχει καὶ αὐτὸ τὴν προσωπικὴ του πορεία πρὸς τὰ ἄστρα καὶ τὰ τάρταρα τοῦ Ἄδης, τοὺς σταυρούς, τὶς ἐξάρσεις, τὶς συντριβὲς καὶ τὰ ὄραματα. Ἡ σύλληψή του προϋποθέτει φιλοσοφικὴ θεώρηση, ποιητικὴ θεολογία καὶ ἐπιστημονικὴ θεμελίωση, ποὺ συνηχοῦν τριαδικῶς. Τὰ λόγια τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριάρχου, μοιραίου ἀκριτά τῆς βαθύτερης Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπηχοῦν Ἡράκλειτο καὶ Στῆβεν Χώκινγκ, καθὼς προσδίδουν στὴν ἔννοια Ἔθνος ἐσωτερικὸ φωτισμό. Ἴδου τί λέει ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος: *«Καὶ τὸ ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ τὸ ἐδῶ καὶ ἀντιστροφήως. Καὶ τὸ τότε ἐννύχθει ἤδη εἰς τὸ νῦν, καὶ τὸ νῦν εἰς τὸ αἶψι καὶ τὰ πάντα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμήν τῆς δημιουργίας τοῦ σύμπαντος μέχρι τῆς τελικῆς στιγμῆς τῆς συντελείας του, τὰ πάντα εἶναι μία στιγμή, μία ὁσπὴ. Ἐντὸς αὐτῆς τῆς μοναδικῆς στιγμῆς, τὴν ὁποία αἰσθανόμεθα ὡς ἔχουσιν μῆκος ἑκατομμυρίων ἐτῶν φωτός, ἐπαίχθη τὸ δράμα τῆς ἱστορίας. Ἦδη ζῶμεν ἐνορατικῶς τὰ ἔσχατα, τὰ μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου».*

Ἡ διαχρονικὴ διάσταση τοῦ «ἐλληνικοῦ» —στὶς ποικίλες μεταμορφώσεις ἢ προσαρμογές του— δονεῖ καὶ ἐμένα ἀπὸ χρόνια καὶ ἐπανέρχομαι σ' αὐτὸ συχνά, προσπαθώντας νὰ ἰσοσκελίσω τὴ σχέση μου μὲ τὰ δύο ποιητικὰ ἀναστήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς περιφέρειας, τὸν Καβάφη καὶ τὸν Σεφέρη. Μὲ τὸν Καβάφη μὲ συνδέει περισσότερο ἡ κοινὴ αἴσθησις τῆς ἐλληνικότητος, ὅπως μᾶς δόθηκε ἡ χάρις νὰ τὴν ἀντιλαμβανόμεσθε σὲ τοῦτα τὰ *«ωρὰ τῆς Κύπρου, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἀγαπημένα τῶν πατρίδων μας νερά»*. Προσπαθῶ νὰ κατανοήσω βαθύτερα καὶ φυσικὰ νὰ προεκτείνω μὲ τὸν δικό μου τρόπο ζητήματα ποὺ ἄγγιξε τὸ μαγικὸ χέρι τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ. Ἡ συνομιλία μου μὲ τὸν Σεφέρη ἀποτελεῖ ἐπίσης μιὰ ὑποσυνείδητη ὑποχρέωσις ν' ἀντιληφθῶ τὰ θεμέλια τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ μύθου, ὅπως τουλάχιστον τὰ ἔχει καταθέσει καὶ ὑπαινιχθεῖ, μὲ τὴ συλλογὴ τοῦ *Κύπρου, οὐ μ' ἐθέσπισεν...*

Νιώθω καὶ ἐγὼ μὲ τὴ σειρά μου ὅτι θεσπίστηκα νὰ κάνω ποίηση πατώντας ἐπάνω στὰ παθήματα καὶ τ' ἀγαπήματα τοῦ κυπριώτικου χώρου. Μιλῶ γιὰ ἓνα χῶρον ποὺ αὐτοπροσδιορίζεται σὲ σχέση μὲ τὸ ἐθνικὸ κέντρο (καθὼς ὀργανικὰ κατέχει μιὰ ἔκκεντρη θέση), ἀλλὰ καὶ σὲ σχέση μὲ τὸν γειτονεῦοντα χῶρον τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου ἤκμασαν τὰ ἀρχαῖα κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Είναι, λοιπόν, φυσικό οι δύο ευπαθέστεροι μάρτυρες τῆς συλλογικῆς μνήμης τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ Καβάφης καὶ ὁ Σεφέρης, νὰ καθορίζουν καὶ τὸ πλαίσιο καὶ τὴ γραμμὴ. Δικό μου χρέος νὰ προσδώσω σὲ τούτη τὴν παράδοση μιὰ συνέχεια προσαρμοσμένη σὲ σύγχρονες καταστάσεις καὶ νὰ δημιουργήσω μιὰ ποίηση παντὸς καιροῦ, καράβια-ποιήματα ποὺ νὰ ταξιδεύουν χωρὶς σημαία εὐκαιρίας.

Συχνὰ μὲ ρωτοῦν κατὰ πόσο ὑπάρχει στοιχεῖο ἐντοπιότητας στὴν κυπριακὴ ποίηση καὶ σὲ ποῖο βαθμὸ διαφοροποιεῖται ἡ «κυπριακὴ» ἀπὸ τὴν ὀνομαζόμενη «ἐλλαδική». Θὰ ἐπαναλάβω τὶς ἀπαντήσεις μου: Ἡ λογοτεχνία ποὺ γεννιέται σ' ἓναν τόπο μπορεῖ ὡς ἓνα βαθμὸ νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὴ χλωρίδα καὶ τὴν πανίδα του. Ὑπὸ αὐτὴ τὴν ἔννοια ὁ σπουδαῖος διαλεκτικός μας ποιητὴς Βασίλης Μιχαηλίδης εἶναι ἐνδημικὸ φυτὸ τῆς Κύπρου, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Διονύσιος Σολωμὸς ἀποτελεῖ ἐνδημικὸ φυτὸ τῆς Ἑπτανήσου. Αὐτὸ εἶναι θαυμάσιο, γιατί προσθέτει μιὰ ἰδιαιτερότητα στὸ πολύχρωμο ψηφιδωτὸ τῆς ἐλληνικῆς λογοτεχνίας. Ἡ ἐντοπιότητα, φυσικά, τῆς κυπριακῆς ποίησης ὀφείλεται στὶς γεωγραφικὲς καὶ τὶς ἱστορικὲς συντεταγμένες τῆς νήσου Κύπρου. Προσέξτε αὐτὴ τὴ λέξη: νῆσος. Ἐμπεριέχεται σ' αὐτὴν καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἀπομόνωσης, μὲ ὅλες τὶς ἐξ αὐτῆς παρενέργειες. Συχνὰ στοχάζομαι ὅτι αὐτὸ μπορεῖ ν' ἀποτελεῖ κι εὐλογία, γιατί παρέχει τὴν ἀπαραίτητη ἀποστασιοποίηση ἀπὸ τὸ ταραγμένο κέντρο καὶ συμβάλλει στὴ δημιουργία ἐνὸς ἄλλου ρυθμοῦ ἀντίληψης τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας.

Ὁ δικός μου περίγυρος εἶναι ἐξαιρετικὰ φορτισμένος ἀπὸ τὴν αἴσθηση τῆς ἐθνικῆς ἐπιβίωσης, καὶ αὐτὸ σὲ πλεῖστες περιπτώσεις ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν τρέχουσα θεματολογία τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Παράλληλα εἰσάγει στὸ κέντρο τῆς ζωῆς μας τὴν αἴσθηση τοῦ τραγικοῦ. Τὸ πιὸ ἀξιοπρόσεχτο εἶναι ποὺ τὸ τραγικὸ συμμειγνύεται μὲ τὴν ἀγωνία γιὰ τὴ γλώσσα καὶ τὴν ἀναζήτηση τῆς ταυτότητας, ἔτσι ποὺ ἡ ἐθνικὴ ἐπιβίωση νὰ σημαίνει στὸ τέλος καὶ ἐθνικὴ ἐπιβεβαίωση.

Τὸ ευπαθὲς σημεῖο τοῦ ὅλου ζητήματος εἶναι ποὺ ἡ τραγωδία δοκιμάζει ἀκριβῶς καὶ τὴν ποιότητα τοῦ ποιητῆ. Ἡ δοκιμασία τοῦ λαοῦ ἀποτελεῖ καὶ «δοκίμιον» τῆς ἴδιας τῆς τέχνης. Ἡ οὐσία πάντως βρίσκεται στὸ μόνιμο αἶτημα ποὺ θέτει ἡ τέχνη στὸν ποιητὴ: νὰ ὑπερβαίνει τὰ στενὰ θεματολογικά του πλαίσια καὶ νὰ μεταποιεῖ ἔντεχνα τὸ ὑλικό του. Καί, ἀκόμα πιὸ πολύ, θὰ ἔλεγα πὼς ἡ οὐσία βρίσκεται στὴν αἴσθηση τοῦ ἐνιαίου ἱστορικοῦ καὶ γεωγραφικοῦ χώρου ἐνὸς Ἑλληνισμοῦ ποὺ εἶναι, μολοντοῦτο, ἐπέκεινα τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, καθὼς ἱστοριογραφεῖται στὸ χρόνο τῆς αἰωνιότητας.

Ἡ ἀεπάνοδος ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ἀεπάνοδος ἀπὸ τὴν Κύπρον εἶναι δύο ροπές, δύο πόλοι, δύο ὄχθες τοῦ ποταμοῦ. Ἐκφράζουν τὴν πλώρη καὶ τὴν πρύμνη τοῦ ἴδιου караβιού που βούλιαξε, τὸν 4ο αἰώνα π.Χ., στὴ θάλασσα τῆς Κερύνειας καί, ἀφοῦ τὸ σκαρί του ἀνασύρθηκε, τώρα εἶναι ἐγκλειστο στὸ φρούριο τῆς Κερύνειας ὑπὸ τουρκικὴ κατοχὴ. Πόσες φορές αὐτὸ τὸ καράβι δὲν ἔκανε τὴ διαδρομὴ παραπλέοντας τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας καὶ τῶν πέριξ νήσων γιὰ νὰ φέρει στὴν Κύπρον ἢ καὶ στὴ Συρία καὶ τὴν Αἴγυπτο τοὺς ροδι-ακοὺς ἀμπορεῖς του!

Μιλᾶμε γιὰ ἓνα βουλιαγμένο καράβι, ὅπου ἐστιάζεται —καὶ ἀπὸ ὅπου ἀναδύεται, χάρη σὲ «δήλιους κολυμβητές»— τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐτσι βλέπω τὴν ἱστορία, ἀπολύτως ρεαλιστικὰ καὶ ἐν ταυτῶ μυθικά. Οὐσιαστικὰ ἐνδιαφέρει ὁ σχολιασμὸς ἐπάνω στὸ ὕλικὸ ποὺ προσφέρει ἡ ἱστορία, ἀκριβέστερα ὁ μῦθος, ποὺ εἶναι ὁ θεμελιώδης χορηγὸς τῆς. Δὲν εἶμαι σίγουρος ἐὰν ἡ συγκεκριμένη αἴσθηση καὶ ὁ τρόπος ποὺ ἀντιλαμβάνομαι τὴν ποίηση, ὅπως ἐξορύσσεται ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς ἱστορίας, δὲν εἶναι ἀπότοκο τοῦ γεωγραφικοῦ στίγματος ὅπου μοῦ ἔλαχε ὁ κλῆρος νὰ ζῶ. Ἡ Κύπρος εἶναι τόπος νησιωτικὸς. Ἡ καρδιά τῆς χτυπᾷ, χιλιάδες χρόνια τώρα, ἑλληνικά, ὅμως ὁ δείκτης τοῦ χεριοῦ τῆς (μᾶλλον ἡ μύτη τοῦ γεωγραφικοῦ τῆς σχήματος) σημαδεύει συνέχεια τὴν Ἀνατολή. Σὲ τοῦτα τὰ ἀνερὰ τῆς Κύπρου, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ὁ ἀρχέγονος Ἕλληνας πολιορκεῖται πότε ἀπὸ τὸ «ἐλληνίζον» καὶ πότε ἀπὸ τὸ «ἐλληνικόν». Τὸ δεύτερο εἶναι φυσικὰ μιὰ κατάκτηση καὶ ἀφορᾷ τὴν οὐσία. Ἐχω λοιπὸν τὴν αἴσθηση πὼς οἱ Κύπριοι, λόγῳ τῶν γεωγραφικῶν δεδομένων καὶ τῶν ἱστορικῶν συγκυριῶν, μποροῦν νὰ ἐπιτελέσουν αὐτὸν τὸ ρόλο: νὰ ξαναδώσουν στὴν Ἑλλάδα μιὰν ἀκριβέστερη εἰκόνα τῶν γενετικῶν τῆς στοιχείων, νὰ ξανακατακτήσουν γιὰ λογαριασμὸ τῆς τὸ ἀπολεσθὲν νόημα τοῦ ἔθνους.

Χρειάζεται ἀσφαλῶς μεγάλη σοβαρότητα γιὰ νὰ ξαναπιάσουμε, Ἑλλαδίτες καὶ Κύπριοι, τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀνασυστήνοντας ἔθνος, πατρίδα, πολίτη μέσα ἀπὸ τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ πνεύματος, μακριὰ ἀπὸ «τὰ ἐγκύκλια καὶ τὰ πολιτικὰ δεσμοτηρίον», σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαία προτροπή· λευτερωμένοι δηλαδὴ ἀπὸ τὴ φυλακὴ τῆς καθημερινῆς ρουτίνας καὶ τῆς ἐφθαρμένης πολιτικῆς. Νὰ ξαναθυμηθοῦμε τὸν ἐθνικὸ μας προσανατολισμὸ, νὰ ξαναβροῦμε τὸν μίτο ποὺ θὰ μᾶς ὀδηγήσει ἔξω ἀπὸ τὴ σπηλιὰ τοῦ Μινώταυρου. Νὰ ξαναβγοῦμε στὸ φῶς, νὰ ἐγερθοῦμε, νὰ γεμίσουμε ἀπὸ τὸ ὄραμα τῆς Ἄνω Ἑλλάδας. Νὰ ξεχωρίζουμε τοὺς ἀηδονολάτρες ἀπὸ

τούς ἀηδοκλάστες· ἐκείνους πού φλογίζονται ἀπό ἔρωτα πατρίδος, ἀπό τούς ἄλλους πού φράζουν τή θεά τῆς μορφῆς της. Νά πονέσουμε σωστά τήν πατρίδα, μέ λογισμό πού νά διορθώνει τή συγκίνηση. Νά μὴν ἐπιτρέπουμε στά μικρὰ νά σκουληκιάζουν τὰ μεγάλα. Νά νιώσουμε τέλος βαθιά πὼς τὰ μεγάλα ἔθνικὰ θέματα εἶναι ἀναπόδραστα συναρτημένα μέ τὴν ἴδια τὴν ὑπόστασή μας ὡς ἀνθρώπων καὶ δὲν ἀντιστρατεύονται κανένα διεθνισμό. Ἀντίθετα σχετίζονται μέ τὴ συγκρότηση τοῦ χαρακτήρα καὶ τὴν ἀρτίωση τοῦ προσώπου.

Τὸ πρόβλημα τῆς Κύπρου διαμέσου τῶν αἰώνων ἐστιάζεται ἀκριβῶς στὸ γεγονός ὅτι οἱ Ἕλληνες τοῦ νησιοῦ ἐπιμένουμε πεισματικά νά παραμείνουμε Ἕλληνες. Ἄν εἶχαμε ἀσφαλῶς ἀποφασίσει ν' ἀλλαξοπιστήσουμε ὡς πρὸς τίς ἀξίες καὶ τὸν ἀδάμαντα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἂν χάναμε τὸ πρόσωπό μας, ἂν ἀπαρνιόμασταν τὴ μήτρα τῆς εὐρωπαϊκῆς μας ταυτότητας — πού εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ἑλληνικότητά μας —, θὰ εἶχαμε ἐπιβιώσει ὡς ἂν προτεκτοράτο κάποιας μεγάλης δύναμης καὶ θὰ ἤμασταν ἓνα ἐμπορεῖο ἀπλανοῦς εὐημερίας, ὅπου γενναιόδωροι ἀφεντάδες θὰ μᾶς πρόσφεραν τὰ λύτρα μιᾶς ἀσφαλοῦς λωτοφάγου πολιτείας.

Ὅπως γνωρίζετε, ἱστορικές καὶ πολιτικές συγκυρίες ἀπέκοψαν γεωγραφικὰ τὴν Κύπρο ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ κορμό. Μὴ λησμονᾶμε ὡστόσο ὅτι ὁ Ἀπελευθερωτικὸς Ἀγῶνας τοῦ 1955-59, καὶ ὅλα ἐκεῖνα τὰ μαρτύρια τοῦ κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔγιναν στὸ ὄνομα τῆς Ἑνώσεως μέ τὴν Ἑλλάδα. Ἀνέκαθεν μέσα στοὺς αἰῶνες οἱ Ἕλληνες τῆς Κύπρου ἀντιστέκονταν μέ τὸν τρόπο τους στὸν ὅποιο τοὺς ἔλαχε κατακτητὴ, στερεωμένοι στὴν ὀρθόδοξη πίστη τους, τὴν ἑλληνικὴ λαλιὰ καὶ τὴν παράδοση, μέ ὄραμα στραμμένο πάντα πρὸς τὴν Ἑλλάδα, χωρὶς αὐτὸ νά ἀμβλύνει τὴν πολυπολιτισμικὴ τους εὐρυχωρία. Στὴ συχνὴ ἐρώτηση ἂν εἶμαι Ἕλληνας ἢ Κύπριος ποιητῆς, ἀπαντῶ: Γεννήθηκα στὴν Κύπρο καὶ ἡ πολιτικὴ μου ταυτότητα σημειώνει «Κύπριος». Ἀλλὰ ἡ πνευματικὴ μου ταυτότητα, πού δὲν ἀναγράφεται παρὰ στὴν καρδιά, τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα, διασαλπίζει ὅ,τι ἑλληνικὸ συνεπαίρνει καὶ ἀνυψώνει τὴν ὑπόστασή μου. Τὰ ὑποστασιακά μου στοιχεῖα εἶναι ἀκριβῶς αὐτά: Εἶμαι Ἕλληνας ποιητῆς πού ἡ μοῖρα τοῦ ὄρισε νά γεννηθεῖ στὴν Κύπρο, «σὲ μιὰν ἄλλη Σαλαμίνα», καταπῶς ἔγραψε ὁ Σεφέρης. «*Ἦμουν κι ἐγὼ στὸν πόλεμο τοξότης*», μαζί μέ τούς Ἀχαιοὺς στὴν Αὐλίδα καὶ μέ τούς Τρῶες στὴν Τροία. Συνεπῶς ὁ «ἐλλαδισμός», πού κατατρώει καὶ περιορίζει τὴν οἰκουμενικὴ ἑλληνικὴ πατρίδα, μέ ξενίζει. Ὁ Ἑλληνισμὸς

από τη φύση του έχει πολλά κέντρα, πολλές έστιες και —γιατί όχι;— πολλές αλήθειες που συχνά ανταγωνίζονται ή μία την άλλη. Όμως όλα συνθέτουν αυτό που είναι ο κόσμος ο ελληνικός, πέρα από τη γεωγραφική όριοθέτηση του κράτους. Φαίνεται πως είναι στη μοίρα και το χρέος όρισμένων ποιητών της περιφέρειας να διεγείρουν μνήμες και να συνεργούν στο πλάτεμα του ελληνικού μας προσώπου. Και όλα τούτα ως αντίδοτο στον κομματικό αυτισμό και την κοινωνική αποσάθρωση.

Τελικά είναι ζήτημα ευαισθησίας, που απορρέει από τις εσωτερικές ρυθμίσεις. Σ' έμαξ εκεί στην Κύπρο —και τó εκεί είναι έδω— ή μνήμη συναιρείται με την εισβολή και κατοχή μεγάλου μέρους της πατρίδας μας. Η θηριώδης τουρκική σημαία —που καλύπτει, όπως λέγεται, 1300 μέτρα και είναι φτιαγμένη από λευκοβαμμένες πέτρες— σφηνώθηκε στο σβέρκο του Πενταδάκτυλου, ώσάν σε ταύρο που τού βάζουν σφραγίδα για να τον όδηγήσουν στη σφαγή. Η θέα προς την κατοχή είναι όντως... πανοραμική. Πέρα από τó δεδομένο ότι απλώνονται μπροστά μας πλήθος από καρτερικά ελληνικά όνόματα κατεχομένων πόλεων και χωριών, τó παιχνίδι της ιστορίας όρίζει να τά βλέπουμε σ' απόσταση χεριού και συγχρόνως να τά νοσταλγούμε. Άλλη μία «επάνοδος» και αυτή: από την τραγική πραγματικότητα, στο χώρο του όνειρου. Έδω τó όνειρο δέν είναι παρά ή ύλη της απελπισίας και, σε προέκταση, ή ανατροπή της. Αυτό που βλέπουμε απεικονίζει αυτό που είμαστε, αυτό που είναι βαθιά κρυμμένο μέσα μας για ν' άντλούμε ενέργεια από την ίδια τή φύση του.

Θ' άντλήσω τó παράδειγμα από δικιά μου έμπειρία. Η μάνα μου, που ήταν για μένα όλοζώντανη έκφραση του λαϊκού μας πολιτισμού, είχε ένα «μίζαρον», ένα σάβανο, που έφερε από τούς Άγίους Τόπους, για να σκεπαστεί με αυτό στο ξόδι του θανάτου της. Τό έβαλε μέσα στο έρμάρι μαζί με γιασεμιά, ανάμεσα σε δίπλες σεντονιών από κυπριακό μετάξι που κληρονόμησε από τή γιαγιά της. «Νά θυμάσαι, γιέ μου», μου έλεγε, «όταν θά κλείσω τά μάτια μου, θέλω να με σκεπάσετε με τούτο έδω τó μίζαρον». Όμως άλλιώς ήρθαν τά πράγματα, γιατί ενέσκηψε ή λαίλαπα του τουρκικού Άττίλα και οί γονείς μαζί με τ' άδέρφια μου σκορπίσανε σαν τά πουλιά. Για τρεις ήμέρες έψαχνα να τούς βρω. Τέλος τούς βρήκα έξουθενωμένους, ξαγρυπνημένους και πεινασμένους κάτω από δέντρα. Μόλις με είδε ή μάνα μου, μου είπε: «Δέν λυπάμαι, γιέ μου, για όσα χάσαμε στην Άμμόχωστο — δέν θά τά πάρουμε άλλωστε μαζί μας. Όμως τó μίζαρον, για κείνο εκεί τó μίζαρον λυπάμαι, τó μίζαρον που άφησα στο έρμάρι».

Ἔνωσα τότε τὴ βαθύτατη σχέση τοῦ ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ μὲ τὰ θεμελιακὰ στοιχεῖα τῆς ψυχῆς του. Ἔνωσα δηλαδή ὅτι τὸ μίζαρον —αὐτὸ τὸ τίποτα, ἓνα μικρὸ σεντόνι, μιὰ εὐτελής περιουσία, ποῦ θὰ συνόδευε τὸν νεκρὸ στὴν τελευταία του κατοικία— ἦταν καὶ ἡ Οὐσία. Μπορεῖ τὸ μίζαρον νὰ ἐξέφραζε ὀπτικά τὴν πλήρη ἐρήμωση καὶ γύμνια ἐνὸς λεηλατημένου λαοῦ, ὥστόσο ἀντιπρόβαλλε μὲ τὴν ταπεινὴ του εὐπάθεια μιὰ θεμελιώδη ἀπόδειξη τῆς ζώσας ἐνέργειας τοῦ θείου πνεύματος ποῦ τύλιγε τὸ λαὸ μας. Αὐτὸ στ' ἀλήθεια ἦταν τὸ πραγματικὸ ἔνδυμα τῆς ψυχῆς του καὶ ἡ ἀληθινὴ του δόξα. Γιὰ τοῦτο, πρὸς τιμὴ τῆς Κυρίας μητέρας μου, ποῦ ἔγειρε καὶ κοιμήθηκε ἀργότερα στὴ Λάρνακα, ἔγραψα «Τὸ μίζαρον» στὴν κυπριακὴ ντοπιολοιὰ, ὡς ἐκφορὰ καὶ μνήμη τῆς ἴδιας τῆς ψυχῆς της.

*Εἶχα, λαλεῖ μου ἡ μάνα μου, ἓναν μίζαρον
φερμένον ὑπὸ τὸν Ἄην Τάφον, μὲς στ' ἀρμάριν.
Ἐθώρουν το τζι ἐσαίρουμον· θὰ ἴσέπαζεν
εἰς τὸ θαφκειὸν τὸ σῶμα μου τζαὶ θὰ ἴσεν
ροῦχα τῆς φορεσιᾶς της ἢ ψυχή μου.*

*Ἦταν τοῦ Μάη τραντάφυλλα
τ' Ἀούστου μῆλα κότσινα,
μὰ ῥτασιν οὐλλα πούκουππα
γοῖδν τὰ στρουθκιὰ ἐπετάσαμεν
δκνὸ κλάτσες παραδκιάνταλες
μάγκουμον ἔν ἐξόρωσα
νὰ πιᾶω, ἐπολειφτήκαμεν
τὴν κούππαν τοῦ νεροῦ.*

*Λιοβούτιν· ποτισίρωμαν —
ἐχάσαμεν τα οὐλλα*

τζαὶ τὸ μίζαρον.

Δὲν ξέρω πόσο βαθιὰ πηγαίνει ὁ λόγος στὴν ψυχὴ, ὄντας ἰδιωματικὸς καὶ δύσχρηστος σὲ αὐτιά ποῦ δὲν εἶναι συνηθισμένα σ' αὐτόν. Πάντως ἡ ντοπιολοιὰ ὑπερβαίνει τὴ στατικότητα, καθὼς χρωματίζει τὴ γλώσσα καὶ ἀνακινεῖ ζωογόνες οὐσίες. Ἀνάλογα στοιχεῖα εἶδα καὶ στοῦ Ρωμανοῦ

του Μελωδοῦ τῆ γλῶσσα, ὅταν ἐπιχείρησα νὰ τὸν μεταφράσω. Ὁ «ἐλληνοσύρος μάγος», ὅπως τὸν ἀποκάλεσε ὁ Ἑλύτης, ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Ἑμεσα τῆς Συρίας, γιὰ νὰ συνθέσει τοὺς θαυμάσιους ὕμνους τοῦ σὲ περίτεχνα ἐλληνικά, πλήρως ἀφομοιωμένους ἀπὸ τὸ πολυσυλλεκτικό, καὶ φύσει οἰκουμενικό, ὀρθόδοξο Βυζάντιο. Τί σημαίνει αὐτό; Ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ περικαλύπτει, ὡς ἔννοια, περιοχὲς ποὺ παραμένουν ἐκτὸς ἀκτίνος τοῦ ἐλληνικοῦ γεωγραφικοῦ χώρου. Ἔτσι ἐμπλουτίζεται ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους ἀπὸ τὸ πολυποικίλον τῆς ἀπόκλισης καὶ τῶν στοχαστικῶν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, προσαρμογῶν. Σ' αὐτὴ τὴν ἀπόκλιση θὰ ἐντάξουμε τόσο τὴν «ἐπάνοδο ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα» τῶν δύο σοφιστῶν, ὅσο καὶ τὴν «ἐπάνοδο ἀπὸ τὴν Κύπρον» φιλοσοφοῦντος ποιητῆ. Τὸ ζητούμενο εἶναι νὰ ἀντιληφθοῦμε πόσο κοντὰ ἢ πόσο μακριὰ βρισκόμαστε ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ μας κέντρο, ἀφοῦ φυσικὰ καὶ τὸ ἴδιο τὸ κέντρο ἐπανακαθορίζει τὸ οἰκουμενικὸ του στίγμα στὸ πλαίσιο αὐτῶν τῶν διαδρομῶν. Βασικὸ στοιχεῖο ἐνότητος εἶναι, πέρα καὶ ἀπὸ τὴν πίστη, ἡ γλῶσσα. Μιὰ γλῶσσα ποὺ κρένει ἀπὸ χίλιες βρῦσες. Ἄς γεμίσουμε τὸ λαγῆνι μας, καθέννας ἀπὸ τὴν πηγὴ ὅθε ἀντλεῖ τὸ ἄλλο ὕδωρ τῆς γλώσσας μας. Ἄς κελαρύξει τὸ ἐνὸργανο φῶς σὲ μίαν ἀναγωγὴ, μιὰ ἐπάνοδο πρὸς τὸ κάλλος – μιὰ ἐπάνοδο κατ' οὐσίαν ἀδελφοῦ πρὸς ἀδελφόν. Καὶ ἀκόμα παραπέρα, πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους ἐταίρους. Ἡ καὶ πάλι τὸ ἀντίστροφο. Ἡ Ἑλλάδα, ὡς ἔννοια πνευματικῆ, θὰ προσδώσει στὴν Εὐρώπῃ τὴν ἀληθινὴ της φύση. Αὐτὸ δὲν εἶναι οὐτοπία. Ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἔχουν κάτι νὰ δώσουν καὶ κάτι νὰ πάρουν. Ἐκεῖνο ποὺ θὰ πάρουν ἀπὸ ἐμᾶς εἶναι ἡ Ποίηση – ὄχι ἀκριβῶς μὲ τὴ μορφή ποὺ κληροδότησαν οἱ μεγάλοι ποιητές μας. Μιλῶ γιὰ τὴν Ποίηση ὡς Ζωή, ὡς θεία ἐνέργεια πάνω στοὺς ἀνθρώπους, καθὼς ἰλαρώνει τὸ θηρίο μέσα τους καὶ εὐγενίζει κάθε τους σκέψη καὶ πράξη. Αὐτῆς τῆς ποίησης θεματοφύλακας εἶναι ἡ ἐλληνικότητα – ὅποιος μορφῆς ἢ ὅποιος φυλῆς–, ἡ ἐλληνικότητα ὡς ἰδέα, πέρα ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἑλλάδα. Ἐννοοῦμε ἀσφαλῶς τὴ σωκρατικὴ ἰδέα τοῦ κάλλους, τῆς ὁποίας ἡ σύλληψη προϋποθέτει ἀνεπτυγμένο κριτήριον αἰσθητικῆς. Μιλᾶμε γιὰ τὴ γεωμέτρηση τῶν πραγμάτων, τὴ μαθηματικὴ διάταξη τοῦ κόσμου σὲ κλίμακα οἰκουμενικῆ, ποὺ συμπίπτει, σὲ τελευταία ἀνάλυση, μὲ τὴν πεποίθηση τοῦ Τ. Σ. Ἔλιοτ ὅτι ἡ ποίηση εἶναι καὶ ἐξίσωση. Σὲ τοῦτο μπορεῖ νὰ προσθέσει καὶ ὁ δικός μας μαθηματικός, ὁ ἀκαδημαϊκὸς Θανάσης Φωκᾶς, ποὺ λέει: «Ὅταν ἓνας μαθηματικὸς ἀνακαλύψει δύο διαφορετικὲς ἐξισώσεις, μπορεῖ νὰ διακρίνει ποιά εἶναι αἰσθητικὰ ὁμορφή καὶ ποιά ὄχι. Καὶ ὑπάρχουν πολὺ μεγάλες πιθανότητες ἢ αἰσθητικὰ ὁμορφή νὰ εἶναι καὶ ἡ σωστή. Στὸς ἀρχαίους

Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἀγαποῦσαν τὴ γεωμετρία, ὑπῆρχε αὐτὴ ἡ σχέση μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ὥραϊου. Δὲν μποροῦσε κάτι ποὺ θεωροῦσαν ἀληθὲς νὰ μὴν εἶναι ὥραϊο». Ἐὰν ὁ Μπολιβάρ τοῦ Ἐγγονόπουλου εἶναι «ὥραϊος σὰν Ἕλληνας», σημαίνει ὅτι μαθηματικά εἶναι ἀληθής, ὅτι ἡ ζωὴ του γεωμετρεῖται ἀπάνω στὴ βάση τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ὥραϊου. Ὅταν ἐπίσης ὁ Μακρυγιάννης μιᾶ γιὰ «ἀρετὴν ἑλληνικὴν», διεγείρει τὸ θεοτικὸ στοιχεῖο τῆς ψυχῆς, τὴν παλιγγενεσία τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους στὴν ἀληθινὴ πηγὴ τῶν πραγμάτων, ποὺ εἶναι τὸ «καλόν» καὶ τὸ «ὥραϊον». Ἡ λέξη «ὥραϊον» σημαίνει αὐτὸ ποὺ ἀνοίγεται στὴν ὥρα του. Καιρὸς παντὶ πράγματι, αὐτὸ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ὁμορφιάς· νὰ ξέρομε τὰ ὅρια μας καὶ νὰ περιμένουμε τὴν ὥρα καὶ τὴ στιγμή. Τὴ σωστὴ κρίση γιὰ τὴν ἐξοδο καὶ τὴν εἴσοδο, τὴν ἀπομάκρυνση καὶ τὴν ἐπάνοδο.

Ὅσο γιὰ μένα τὸν Κύπριο, ποὺ δὲν ἔπαψα στιγμή νὰ συνυφαίνω τὸ ἔργο μου μὲ τὴν ἑλληνικὴ καὶ κατ' ἐπέκταση, ὡς ὄφειλα, τὴν οἰκουμενικὴ ἀντίληψη τῶν πραγμάτων, παρακαλῶ ἐπιτρέψτε μου νὰ ἐπαναλάβω ἓνα δικό μου σταθερὸ μοτίβο: ὅτι δηλαδὴ ἐπιθυμῶ νὰ καταστήσω τὴ γλώσσα μου στραγγιστήρι τῶν πολιτισμικῶν μας διαστρωματώσεων καὶ νὰ τὴν ἐνεργοποιήσω μουσικά, ὥστε νὰ ἀγγίξω ἀδρανοποιημένες ἠχητικὲς περιοχὲς καὶ μυστηριώδεις δυνατότητες τοῦ λόγου. Μέσα σ' αὐτὸν τελεσιουργεῖται ὁ οἰκουμενικὸς μαγικὸς χαρακτήρας τῆς Ποίησης. Ἀπὸ τὸ σταυρικὸ σημεῖο τῆς Κύπρου, χρησιμοποιοῦ καθεστὶ ποὺ χρειάζομαι γιὰ νὰ ἀρθρώσω τὸ λόγο μου, μὴ λησμονῶντας ὅτι ἡ ἐξάρτησή μου ἀπὸ τὰ γενετικὰ στοιχεῖα τοῦ δικοῦ μας πολιτισμοῦ εἶναι παράλληλα καὶ ἓνα χρέος· χρέος νὰ συλλάβεις τὸ οὐσιῶδες μέσα ἀπὸ τὴν ποικιλωνυμία τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ μύθου, χρέος νὰ ὑπάρξεις ὡς Ἕλληνας τῆς Κύπρου καὶ πολίτης τοῦ Κόσμου, μέρος τοῦ ὁποῖου εἶναι ἡ πολυδαίδαλη ἱστορία τῆς πατρίδας σου καὶ τοῦ ἔθνους.

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 20ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2013

Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΓΑΛΙΛΑΙΟΥ ΤΟΥ ΜΠΡΕΧΤ
ΚΑΙ Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ κ. ΣΠΥΡΟΥ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΥ

Ἡ 13η εἰκόνα τοῦ ἔργου ζετυλίγεται στὸ Παλάτσο τοῦ πρεσβευτῆ τῆς Φλωρεντίας στὴ Ρώμη. Ἐκεῖ βρίσκονται συγκεντρωμένοι μαθητὲς τοῦ Γαλιλαίου καὶ ἡ κόρη του Βιργινία, περιμένοντας μὲ ἀγωνία τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάκρισης τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως ἢ σωστότερα ἂν θὰ ἀνακαλέσει ὁ Γαλιλαῖος τὴ θεωρία του περὶ ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος ἢ ὄχι. Ἡ κόρη του εἶναι ἡ μόνη ποὺ προσεύχεται νὰ ἀνακαλέσει, ἐνῶ οἱ τρεῖς μαθητὲς του πιστεύουν—ἢ θέλουν νὰ πιστεύουν— πῶς δὲν θὰ ἀπαρνηθεῖ τὶς ἀνακαλύψεις του. Γνωρίζουν πῶς, ἂν ἀνακαλέσει, στίς 5 ἀκριβῶς θὰ ἀρχίσουν νὰ ἤχουῦν οἱ καμπάνες καὶ διαλαλητὲς θὰ γνωστοποιήσουν τὴν ἀποκήρυξη τοῦ μεγάλου ἐπιστήμονα. Ἡ ἔνταση ἔχει κορυφωθεῖ. Τὸ ρολοὶ χτυπάει 5 ἢ ὥρα καὶ δὲν ἀκούγεται τίποτα. Ἐνθουσιασμένοι οἱ μαθητὲς ἀγκαλιάζονται. Ὁ δάσκαλός τους δὲν ἀπαρνήθηκε τὶς ἀνακαλύψεις του. Ξάφνου, 5 καὶ 3 λεπτὰ ἤχουῦν οἱ καμπάνες καὶ ὁ κήρυκας ἀρχίζει νὰ ἐκφωνεῖ τὸ κείμενο τῆς ἀποκήρυξης:

«Ἐγώ, ὁ Γαλιλαῖος Γαλιλέι, καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς φυσικῆς ἐν Φλωρεντία, ἀποκηρύττω τὴν θεωρίαν τὴν ὁποῖαν ἐδίδαξα, καθ' ἣν ὁ ἥλιος ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ σύμπαντος, παραμένων ἀκίνητος εἰς τὴν θέσιν του, ἐνῶ ἡ γῆ δὲν ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ σύμπαντος, καὶ δὲν παραμένει ἀκίνητος. Ἀποκηρύττω, καταρῶμαι καὶ παραδίδω εἰς τὸ

ανάθεμα, με ἀδιάφθορον καρδίαν καὶ ἀνυπόκριτον πίστιν, ὅλας αὐτὰς τὰς πλάνας καὶ τὰς αἰρέσεις, ὡς καὶ οἰανδήποτε ἄλλην πλάνην ἢ ἀποψιν ἀντίθετον πρὸς τὴν Ἀγίαν Ἐκκλησίαν».

Ἡ σκηνὴ σκοτεινιάζει. Παρέρχεται χρόνος. Τὰ φῶτα τώρα πάλι δυνάμουνουν. Μπαίνει ὁ Γαλιλαῖος μὲ ὄψη συντριμμένη. Ὁ πιὸ φανατικὸς μαθητῆς του, ὁ Ἀντρέας Σάρτι, ἀφοῦ τὸν βρίζει, καταλήγει: «Ἀλίμονο στὴ χώρα ποὺ δὲν ἔχει ἥρωες!» Ἀκολουθεῖ παύση. Ὁ Σάρτι στρέφεται ἀργὰ πρὸς τὴν ἔξοδο. Τότε ὁ Γαλιλαῖος μουρμουρίζει, ἀλλὰ ἔτσι ποὺ νὰ ἀκουστεῖ ἀπ' ὅλους: «Ὅχι. Ἀλίμονο στὴ χώρα ποὺ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἥρωες».

Μὲ αὐτὴ τὴν ἐκρηκτικὴ φράση τελειώνει ἡ εἰκόνα. Ἐδῶ θίγεται τὸ θέμα τοῦ ἥρωα καὶ τοῦ ἀντὴρωα ποὺ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει παρακάτω.

Ἡ ζωὴ τοῦ Γαλιλαίου ξεδιπλώνεται, ὅπως εἶπα, σὲ δεκαπέντε εἰκόνες ὅπου ἀναπτύσσονται κορυφαῖες στιγμὲς τοῦ βίου τοῦ μεγάλου Ἰταλοῦ ἐπιστήμονα. Ἡ πρώτη μορφή τοῦ ἔργου γράφτηκε στὴ Δανία μέσα σὲ λίγες ἐβδομάδες τὸ φθινόπωρο τοῦ 1938. Ἐκεῖ εἶχε καταφύγει ὁ Μπρέχτ αὐτοεξόριστος, μετὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας στὴ Γερμανία ἀπὸ τὸν Χίτλερ. Ὅπως ἀποκαλύφθηκε ἀπὸ τὸν κορυφαῖο μελετητὴ τοῦ Μπρέχτ Ernst Schumacher, ὕπρχε καὶ μιὰ προγενέστερη πρόωμη γραφὴ τοῦ ἔργου μὲ τὸν τίτλο *Ἡ γῆ κινεῖται*. Αὐτὴ δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ, γιατί ἡ στάση τοῦ ἥρωα ὡς πρὸς τὴν εὐθύνη τοῦ ἐπιστήμονα ταυτίζεται μὲ ἐκείνην τῆς πρώτης γραφῆς. Θὰ τὴ δοῦμε στὴ συνέχεια.

Ἡ δευτέρα μορφή γράφτηκε, ὅπως γενικὰ πιστεύεται, τὸ 1946 στὶς ΗΠΑ σὲ συνεργασία μὲ τὸν μεγάλο ἠθοποιὸ Τσάρλς Λῶτον, γιὰ τὴν ἐκεῖ παράσταση τοῦ ἔργου. Ἐδῶ ἡ στάση τοῦ ἥρωα μεταβάλλεται ριζικὰ καὶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἐκτενέστερα λίγο ἀργότερα.

Ἡ τρίτη μορφή ὀλοκληρώθηκε στὸ Βερολίνο κατὰ τὶς δοκιμὲς τοῦ ἔργου στὸ «Μπερλίνερ Ἀνσάμπλ» (1955-1956) λίγους μῆνες πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ συγγραφέα. Ἐδῶ δὲν μεταβάλλεται, σὲ σχέση μὲ τὴ δευτέρα γραφὴ, ἡ στάση τοῦ ἥρωα γιὰ τὴν εὐθύνη τοῦ ἐπιστήμονα καὶ τὴν τύχη τῶν ἀνακαλύψεών του. Γιὰ ὅλα αὐτὰ θὰ μιλήσουμε στὸ τέλος.

Ὁ Μπρέχτ ὀνόμαζε τὴν παραδοσιακὴ δραματοουργία «ἀριστοτελική» καὶ τὴ δική του «ἐπική». Μιὰ σύντομη, θὰ ἴλεγα «τηλεγραφικὴ», ἐνημέρωση: Κατὰ τὸν Μπρέχτ, «ἀριστοτελική» εἶναι ἡ δραματοουργία ποὺ ἀπειθύνεται στὸ συναίσθημα τοῦ θεατῆ ἐμποδίζοντάς τον νὰ σκεφτεῖ, καὶ «ἐπική» ἐκείνη ποὺ τὸν ὠθεῖ στὴ σκέψη.

Ἡ ζωὴ τοῦ Γαλιλαίου, κατὰ τὴ γνώμη πολλῶν ἐρευνητῶν, κατέχει μιὰν ἐντελῶς ἰδιότυπη θέση στὸ σύνολο τῆς μπρεχτικῆς δραματοουργίας. Ὁ μεγάλος συγγραφέας ἀγαποῦσε ἰδιαίτερα αὐτὸ τὸ ἔργο του, ἀλλὰ παράλληλα τὸ θεωροῦσε μιὰ ἐπικίνδυνη ἀπόκλιση ἀπὸ τὴ θεωρία του περὶ «ἐπικοῦ» θεάτρου. Ἐδῶ οἱ «ἀφηγηματικὲς» σκηνὲς διακόπτονται ἀπὸ στιγμὲς ἐντονης συναισθηματικῆς φόρτισης, ὅπως τὸ τέλος τῆς 13ης εἰκόνας ποὺ διαβάσαμε στὴν ἀρχή. Πολὺ ἐνδιαφέρον εἶναι, ἐπίσης, τὸ πῶς στὰ πειράματα τοῦ Γαλιλαίου ἢ στὶς ἐκρήξεις του ἐμπλέκονται χιοῦμορ καὶ στοιχεῖα τῆς κοινωνικῆς ἰδεολογίας του. Σὰς διαβάζω στὴ συνέχεια στιγμὲς ἀπὸ τὴν 1η εἰκόνα. Ὁ Γαλιλαῖος μιλάει στὸν ἐνδεκάχρονο μαθητὴ του Ἀντρέα Σάρτι, γιὰ τῆς οἰκονόμου του, γιὰ τὶς καινούριες ἀνακαλύψεις (τὸ κείμενο ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ ὀμιλοῦντος):

Μιλάει ὁ Γαλιλαῖος: «Αὐτὰ ποὺ γράφουν τὰ βιβλία δὲ μᾶς εἶναι πιὰ ἀρκετά. Γιατὶ ἀκριβῶς ἐκεῖ ποὺ ἀπὸ χιλιάδες χρόνια ἦταν θρονιασμένη ἢ πίστη, ἐκεῖ φώλιασε ἢ ἀμφιβολία. Ὁ κόσμος λέει: Ναι, ἔτσι γράφουν τὰ βιβλία, ἄσε νὰ δοῦμε ὅμως καὶ μόνοι μας. Οἱ πιὸ ἀδιαφιλονίκητες ἀλήθειες πρέπει τώρα νὰ ἐπαληθευτοῦν στὴν πράξη [...] Κι ἔτσι σηκώθηκε ἕνας τέτοιος σίφουνας, ποὺ ἔφτασε ν' ἀνεμίζει ἀκόμη καὶ τὰ χρυσοκέντητα φορέματα τῶν πριγκίπων καὶ τῶν καρδινάλιων, δείχνοντάς μας τὰ τετράπαχα ἢ κοκαλιάρικα ποδάρια τους, ποδάρια σὰν καὶ τὰ δικά μας. Ἀποδείχτηκε πὼς οἱ οὐρανοὶ εἶναι ἄδειοι κι ἕνα χαρούμενο γέλιο ξέσπασε παντοῦ».

Καὶ συνεχίζει, ἐκθέτοντας στὴ σκηνὴ αὐτὴν τὴ βασικὴ «ἰδεολογία» τοῦ ἔργου, ἀλλὰ καὶ τὸ ὕφος του:

Γαλιλαῖος: Πίστευαν πάντα ὅτι τ' ἀστέρια εἶναι κολλημένα σ' ἕναν χρυστάλλινο θόλο γιὰ νὰ μὴν πέφτουν. Τώρα πήραμε θάρρος καὶ τ' ἀφήσαμε νὰ κολυμπᾶνε στὸ κενὸ μετέωρα, χωρὶς σταματημό, σὲ μακρινὴ πορεία, ἀπαράλλαχτα σὰν καὶ τὰ καράβια μας, ποὺ ταξιδεύουνε σὲ μακρινὴ πορεία χωρὶς σταματημό. Κι ἡ γῆ στρέφεται χαρούμενα γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ μαζί της στρέφονται οἱ παραδουλεῦτρες, οἱ ἔμποροι, οἱ πρίγκιπες κι οἱ καρδινάλιοι, ἀκόμη κι ὁ ἴδιος ὁ Πάπας. Τὸ σύμπαν ὅμως μέσα σὲ μιὰ νύχτα ἔχασε τὸ κέντρο του καὶ τὸ πρῶν βρέθηκε νὰ ἔχει ἀμέτρητα κέντρα, ἔτσι ποὺ ὁ καθένας μπορεῖ νὰ ἔναι

τώρα επίκεντρο τοῦ σύμπαντος, ἢ καὶ κανέναν. Γιατὶ βρέθηκε πολὺς χῶρος ξαφνικά».

Ἀκολουθοῦν ὅμως τὰ ἐρωτήματα τοῦ νεαροῦ μαθητῆ του Ἀντρέα, πού ὀδηγοῦν σὲ ἓνα εἶδος πειράματος.

Ἀντρέας: Ἐγὼ ὅμως βλέπω πῶς ὁ ἥλιος ἄλλοῦ εἶναι τὸ πρῶν κι ἄλλοῦ τὸ βράδυ. Δὲν μπορεῖ λοιπὸν νὰ μένει ἀκίνητος! Αὐτὸ ἀποκλείεται.

Γαλιλαῖος: Ἄκου κεῖ, βλέπεις! Τί βλέπεις, μωρέ; Δὲ βλέπεις ἀπολύτως τίποτα. Ἀπλῶς χαζεύεις. Ἄλλο χαζεύω, κι ἄλλο βλέπω. (Τοποθετεῖ τὸ σιδερένιο νιπτήρα στὴ μέση τοῦ δωματίου.) Λοιπὸν, ἐτοῦτο ἐδῶ εἶναι ὁ ἥλιος. Κάτσε κάτω. (Ὁ Ἀντρέας κάθεται σὲ μιὰ καρέκλα. Ὁ Γαλιλαῖος στέκεται πίσω του.) Ποῦ εἶναι ὁ ἥλιος, δεξιά ἢ ἀριστερά;

Ἀντρέας: Ἀριστερά.

Γαλιλαῖος: Καὶ πῶς μπορεῖ νὰ βρεθεῖ δεξιά;

Ἀντρέας: Μόνο ἂν τὸν κουβαλήσετε ἐσεῖς δεξιά.

Γαλιλαῖος: Μόνο τότε; (Τὸν σηκώνει μαζί μὲ τὴν καρέκλα καὶ διαγράφοντας ἡμικύκλιο τὸν πηγαίνει ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ νιπτήρα.)

Ποῦ εἶναι τώρα ὁ ἥλιος;

Ἀντρέας: Δεξιά.

Γαλιλαῖος: Καὶ κουνήθηκε;

Ἀντρέας: Ὅχι βέβαια.

Γαλιλαῖος: Τί κουνήθηκε ὅμως;

Ἀντρέας: Ἐγώ.

Γαλιλαῖος: Λάθος, ὄρνιο! Ἡ καρέκλα!

Ἀντρέας: Ὅμως κι ἐγὼ μαζί της.

Γαλιλαῖος: Καὶ βέβαια. Ἡ καρέκλα εἶναι ἡ γῆ κι ἐσὺ κάθεσαι ἀπάνω της.

Στὴ Ζωὴ τοῦ Γαλιλαίου λείπει σχεδὸν ὁλότελα ἡ διάσπαση τοῦ μύθου γιὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν «θέσεις». Οἱ «θέσεις» ἔχουν ἐνσωματωθεῖ στοὺς χαρακτῆρες καὶ στὴ δράση. Μορφολογικά τὰ στοιχεῖα πού ὀδηγοῦν στὴν «ἀποστασιοποίηση» (*Verfremdung*), δηλαδὴ στὴν ἀπόσταση τοῦ θεατῆ ἀπὸ τὴν δράση ἔτσι ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ σκέπτεται, εἶναι λιγοστά – παραδείγματος χάριν, τὰ τραγούδια πού σὲ στίχους τοῦ Μπρέχτ ἔχει συνθέσει ὁ συνεργάτης

του Χάνς Άισλερ και πού τραγουδιούνται από χορωδία ή παιδιά στην αρχή κάθε εικόνας. Το ύφος τῆς μουσικῆς ἔχει μιάν «εἰδυλλική ἀφέλεια», θυμίζοντας ἄλλοτε ἠθελημένα ψευδομπαρόκ ὕφος και ἄλλοτε πιό σύγχρονες μουσικές τάσεις. Μὲ τῆ μουσική και τοὺς ἐπίτηδες ἀπλοϊκοὺς —μερικὲς φορὲς— στίχους, ὁ θεατῆς ξαφνιάζεται, ἀντιδρᾶ παραξενεμένος, ἡ «μαγεία» διαλύεται. Ἐπίσης ἡ 10ῃ εἰκόνα τοῦ ἔργου, μὲ τὸν λαϊκὸ τραγουδιστὴ και τὴν πομπὴ τοῦ καρναβαλιοῦ, εἶναι καθαρὰ μπρεχτικοῦ ὕφους. Σ' αὐτὰ μποροῦμε ἀκόμη νὰ προσθέσουμε τὴν ὀθόνη, ὅπου προβάλλονται τίτλοι σκηνῶν ἢ ποικίλα κείμενα. Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ Γαλιλαῖος θὰ μποροῦσε —ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἐξωτερικὴ μορφή του— νὰ εἶχε γραφεῖ και ἀπὸ κάποιον ἄλλον συγγραφέα, ὄχι ὅπως δὴποτε ὀπαδὸ τοῦ «ἐπικοῦ» θεάτρου.

Ὁ Μπρέχτ δὲν χαρίζεται στὸν Γαλιλαῖο του. Προβάλλει ἀπὸ τὶς μικρὲς, ἀνθρώπινες ἀδυναμίες του, ὅπως τὸ καλὸ φαῖ και τὸ καλὸ κρασί, μέχρι τὶς ἀπάτες του, ὅταν πουλάει στὴ Βενετικὴ Δημοκρατία τὸ τηλεσκόπιο, ἐφεύρεση πού ἔχει «κλέψει» ἀπὸ Ὁλλανδοὺς ἐπιστήμονες.

Ὅταν τὸ πληροφοροῦνται οἱ ἀρχές, ὁ ἔφορος τοῦ Πανεπιστημίου Πριούλι εἰσορμᾷ στὸ σπίτι τοῦ Γαλιλαίου, ὅπου ὁ τελευταῖος μελετᾷ μὲ τὸν συνεργάτη του Σαγκρέντο διὰ τοῦ τηλεσκοπίου οὐράνια φαινόμενα.

Ὁ Ἐφορος: Φοβᾶμαι, φοβᾶμαι. (Δείχνει τὸ τηλεσκόπιο.) Ἐδῶ εἶναι, βέβαια, τὸ περίφημο ἀντικείμενο. Ἐ, λοιπόν, μπορεῖτε ἀνετα νὰ τὸ πετάξετε. Δὲν ἀξίζει τίποτα ἀπὸ δαῦτο, ἀπολύτως τίποτα.

Σαγκρέντο (Ποὺ πηγαينوέροχεται ἀνήσυχος.): Τί ἐννοεῖτε δηλαδὴ;

Ὁ Ἐφορος: Αὐτὴ τὴν ἐφεύρεσή σας, αὐτὸ τὸ ἐργαλεῖο πού τὸ χαρακτηρίσατε «καρπὸν δεκαεπταετοῦς ἐρεύνης», ξέρετε ὅτι μπορεῖ νὰ τὸ ἀγοράσει ὁ καθέννας στὸ τελευταῖο δρομάκι τῆς Ἰταλίας γιὰ λίγα φωροσκοῦδα; Καὶ μάλιστα κατασκευασμένο στὴν Ὁλλανδία;! Αὐτὴ τὴ στιγμή πού μιᾶμε, ἓνα ὀλλαντέζικο καράβι ξεφορτώνει στὸ λιμάνι μας πεντακόσια τηλεσκόπια.

Γαλιλαῖος: Τί λέτε;

Ὁ Ἐφορος: Ἡ ἀπάθειά σας, κύριε, μοῦ εἶναι ἀκατανόητη.

Σαγκρέντο: Τί σᾶς στενοχωρεῖ, δηλαδὴ; Ἐπιτρέψτε μου νὰ σᾶς πληροφορήσω ὅτι ὁ κύριος Γαλιλέι, μὲ τὴ βοήθεια αὐτοῦ τοῦ ὄργάνου, ἔκανε τοῦτες τὶς μέρες ἐπαναστατικὲς ἀνακαλύψεις σχετικὲς μὲ τὸν κόσμο τῶν ἀστρῶν.

Γαλιλαῖος (Γελώντας.): Μπορεῖτε νὰ κοιτάξετε, Πριούλι.

Ὁ Ἔφορος: Ἐπιτρέψτε καὶ σὲ μένα νὰ σᾶς πληροφορήσω πὼς μοῦ ἀρκεῖ ἡ ἀνακάλυψη ποῦ ἔκανα ἐγώ, ὁ ἄνθρωπος ποῦ κατάφερε νὰ διπλασιάσει τὸ μισθὸ τοῦ κυρίου Γαλιλέι, χάρη σ' αὐτὸν τὸν ἄχρηστο σωλήνα. Οἱ κύριοι τῆς Σινιορία, ποῦ πίστεψαν πὼς μετὸ ὄργανο αὐτὸ ἐξασφαλίζουνε στὴ Βενετία κάτι ποῦ μόνο ἐδῶ μπορεῖ νὰ κατασκευαστεῖ, ἀπὸ καθαρὴ σύμπτωση καὶ μόνο δὲν ἔτυχε νὰ ριζοῦν μιὰ ματιὰ σ' ἓνα κοντινὸ σοκάκι, γιὰ νὰ δοῦν ἓναν ἀπλὸ πλανόδιο ἐμποράκο νὰ πουλᾷ τὸ ἴδιο κιάλι, καὶ μάλιστα ἑπτὰ φορές μεγαλύτερο, γιὰ ἓνα κομμάτι ψωμί.

Συγκλονιστικὴ εἶναι ἡ σκηνὴ ὅπου μετὴ βοήθεια τοῦ τηλεσκοπίου ὁ Γαλιλαῖος ἀποδεικνύει πὼς ἡ γῆ εἶναι ἓνα ἀστέρι καὶ ὄχι τὸ κέντρο τοῦ σύμπαντος. Ἐπαληθεύεται δηλαδὴ ἡ θεωρία τοῦ Κοπέρνικου, ποῦ δὲν μποροῦσε ὡστόσο νὰ τὴν ἀποδείξει, καὶ ποῦ εἶχε ὑποστηρίξει ὁ Τζορντάνο Μπροῦνο, ὁ ὁποῖος γι' αὐτὲς τὶς πεποιθήσεις του ὀδηγήθηκε ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Ἐξέταση στὴν πυρὰ δέκα χρόνια περίπου νωρίτερα. Ἡ συνταρακτικὴ αὐτὴ σκηνὴ σπάει τὰ καλοῦπια τῆς ἀποστασιοποίησης καὶ δημιουργεῖ ρίγος καὶ ἀγωνία. Ἐδῶ ἐπίσης ἀνακρούεται τὸ μοτίβο τῆς εὐθύνης τοῦ ἐπιστήμονα ἀπέναντι στὴν ἀλήθεια. Ὁ Γαλιλαῖος πιστεύει ἀκόμη ἐδῶ στὴν ἀνθρώπινη λογικὴ καὶ εἶναι βέβαιος πὼς αὐτὴ θὰ νικήσει τὶς στεῖρες θέσεις τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως καὶ γενικὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Γαλιλαῖος: [...] Νὰ λοιπὸν, ὑπάρχει ἓν ἀστέρι, ποῦ γύρω του στρέφεται κάποιον ἄλλο.

Σαγκρέντο: Καὶ τί ἔγινε ὁ κρυστάλλινος θόλος, ποῦ πάνω του στερεώνεται ὁ Δίας;

Γαλιλαῖος: Ναί, ποῦ εἶναι τώρα; Πὼς μπορεῖ ὁ Δίας νὰ ἴναι κάπου στερεωμένος, ὅταν ἄλλα ἀστέρια στρέφονται γύρω του; Δὲν ὑπάρχουν λοιπὸν στηρίγματα στὸν οὐρανὸ, δὲν ὑπάρχουν σύνορα στὸ σύμπαν! Ὁ ἥλιος μας δὲν εἶναι ὁ μόνος στὸ ἄπειρο.

Σαγκρέντο: Ἡρέμησε! Τὸ μυαλό σου τρέχει πολὺ.

Γαλιλαῖος: Τρέχει πολὺ; Ξύπνα, ἄνθρωπέ μου, αὐτὸ ποῦ βλέπεις δὲν τὸ ἔχει δεῖ κανένας μέχρι τώρα. Εἶχανε δίκιο, λοιπὸν.

Σαγκρέντο: Ποιοί; Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Κοπέρνικου;

Γαλιλαῖος: Κι ὁ ἄλλος! Ὁλος ὁ κόσμος ἦταν ἐναντίον του κι ὅμως

αὐτοὶ εἶχαν δίκιο. Ποῦ εἶναι ὁ Ἄντρέας;! (Τρέχει ἔξαλλος στήν πόρτα καὶ φωνάζει ἔξω.) Κυρία Σάρτι! Κυρία Σάρτι! [...]

Σαγκρέντο: Θὰ σταματήσεις νὰ οὐρλιάζεις σὰν τρελός;

Γαλιλαῖος: Κι ἐσύ θὰ πάψεις νὰ χάσκεις μουγκὸς σὰ μπακαλιάρος τὴν ὥρα ποῦ μᾶς ἀποκαλύφθηκε ἡ ἀλήθεια;

Σαγκρέντο: Δὲ χάσκω σὰ μπακαλιάρος, μονάχα τρέμω, μήπως πραγματικὰ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια.

Γαλιλαῖος: Τί;

Σαγκρέντο: Μὰ ἔχασες τελείως τὰ λογικὰ σου; Δὲν ξέρεις λοιπὸν τί σὲ περιμένει, ἂν αὐτὸ ποῦ βλέπεις εἶναι ἡ ἀλήθεια κι ἀρχίσεις νὰ τὴ διαλαλεῖς στοὺς δρόμους; Πῶς ἡ γῆ εἶναι ἐν' ἀστέρι κι ὄχι τὸ κέντρο τοῦ σύμπαντος;

Γαλιλαῖος: Ναί, κι ἀκόμα πῶς δὲν περιστρέφεται ὁλόκληρο τὸ γιγάντιο σύμπαν μ' ὄλα τ' ἀστέρια του γύρω ἀπ' τὴ μικροσκοπικὴ μας γῆ, ὅπως νομίζαν μέχρι τώρα!

Σαγκρέντο: Ὅτι δηλαδή ὑπάρχουν μόνο ἀστέρια... Καὶ ποῦ εἶναι τότε ὁ Θεός;

Γαλιλαῖος: Τί θὲς νὰ πεῖς;

Σαγκρέντο: Ὁ Θεός! Ποῦ εἶναι ὁ Θεός;

Γαλιλαῖος (Ὀργισμένος.): Ἐκεῖ πάνω πάντως ὄχι! Ἀκριβῶς ὅπως δὲν εἶναι κι ἐδῶ στὴ γῆ, ἂν ὑπάρχουν ὄντα ἐκεῖ πάνω ποῦ τὸν ψάχνουν ἐδῶ!

Σαγκρέντο: Καὶ ποῦ εἶναι λοιπὸν ὁ Θεός;

Γαλιλαῖος: Ξέρω γώ, θεολόγος εἶμαι; Ἐγὼ εἶμαι μαθηματικός.

Σαγκρέντο: Ἄνθρωπος εἶσαι πρῶτ' ἀπ' ὄλα. Καὶ σὲ ρωτάω, ποῦ βρίσκεται ὁ Θεὸς στὸ κοσμικὸ σου σύστημα;

Γαλιλαῖος: Μέσα μας ἢ πουθενά!

Σαγκρέντο (Φωνάζοντας.): Ὅπως ἔλεγε αὐτὸς ποῦ τὸν ἐκάψανε;

Γαλιλαῖος: Ὅπως τὸ ἔλεγε. Ἀκριβῶς.

Σαγκρέντο: Γι' αὐτὸ τὸν ἔκαψαν! Καὶ δὲν ἔχουν περάσει οὔτε δέκα χρόνια!

Γαλιλαῖος: Ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε ν' ἀποδείξει τίποτα! Τὸ ὑποστήριζε μονάχα!

Ὁ Γαλιλαῖος θέλει τώρα νὰ βυθιστεῖ στὴ μελέτη τῶν νέων δεδομένων. Ἀσφυκτιᾷ στὴ Βενετία, ὅπου πρέπει νὰ ξοδεύει τόσο χρόνο σὲ ἀνούσιες γι'

αὐτὸν πανεπιστημιακὲς παραδόσεις καὶ σὲ ἰδιαίτερα μαθήματα γιὰ νὰ ἐπιζήσει. Ἡ Βενετία βέβαια —ὡς πολιτικὸς ἀντίπαλος τῆς παπικῆς Ρώμης— τοῦ παρέχει πολιτικὴ ἀσφάλεια καὶ ἐλευθερία ἐρεύνης. Ὁ χρόνος ὅμως τοῦ λείπει. Ἀποφασίζει νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴ Φλωρεντία, ἐὰν τὸν προσλάβουν ἐκεῖ ὡς μαθηματικὸ τῆς Αὐλῆς. Ὁ φίλος του Σαγκρέντο τὸν ἀποτρέπει, τὸν προειδοποιεῖ πὼς ἐκεῖ εἶναι φωλιὰ αὐλικῶν καὶ καλογέρων, δὲν θὰ τὸν πιστέψουν οὔτε κι ἂν τοὺς σύρει νὰ κοιτάξουν μὲ τὸ ζόρι στὸ τηλεσκόπιο.

Διαβάζει στὸν Σαγκρέντο τὸ τέλος τῆς δουλικῆς ἐπιστολῆς του στὸν Μεγάλου Δούκα Κόζμο τῶν Μεδίκων, ποὺ εἶναι παιδί. Ἀμέσως μετὰ τὸ τέλος τῆς σκηνῆς προβάλλεται στὴν ὀθόνη τὸ τελευταῖο μέρος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Γαλιλαίου πρὸς τὸν Μεγάλου Δούκα, στὴν οἰκογένεια τοῦ ὁποίου ἔχει ἀφιερῶσει τοὺς νέους ἀστέρες ποὺ ἀνακάλυψε καὶ ὀνόμασε Ἀστέρες τῶν Μεδίκων. Καὶ ἡ διὰ τῆς ὀθόνης προβολὴ τοῦ κειμένου ἀποτελεῖ μπρεχτικὸ στυλ.

Στὰ ἑλληνικὰ τὸ κείμενο, λόγῳ ἐπισημότητας, μεταφράζεται στὴν καθαρεύουσα. Ἐδῶ μεταφέρουμε τίς ἐντελῶς τελευταῖες φράσεις:

«Οὐδένα ἔχω φλογερότερον πόθον, εἰ μὴ νὰ εὐρεθῶ πλησιέστερον Ὑμῖν, τῷ ἀνατέλλοντι ἡλίῳ, ὅστις μέλλει λαμπρύνῃ τὸν παρόντα αἰῶνα».

Σιγὰ σιγὰ ἐδραιώνεται ἡ πεποίθησή μας ὅτι «τὸ βασικὸ κοινωνικὸ μήνυμα τοῦ Γαλιλαίου δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα ταξικὸ πρόβλημα, ὅπως στὰ περισσότερα ἔργα του. Αὐτὸ δὲ σημαίνει καθόλου ὅτι ἀπὸ τὸ ἔργο λείπουν οἱ σαφέστατες νύξεις ποὺ παρουσιάζουν τὴν προσωπικὴ ἰδεολογικὴ θεώρηση τοῦ Μπρέχτ γιὰ τὸν κόσμο. Ὁλόκληρο τὸ ἔργο *Ἡ ζωὴ τοῦ Γαλιλαίου* εἶναι μιὰ τεράστια σύνθεση, ποὺ προβάλλει ὅλους τοὺς κοινωνικοὺς τύπους τῆς τότε —καὶ τῆς τώρα— ἐποχῆς μὲ τὰ προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματά τους. Ἀσφαλῶς κατανέμονται εὐθύνες στὶς ἀνώτερες κοινωνικὲς τάξεις ποὺ ἐκπροσωποῦνται στὸ ἔργο· τὸ βασικὸ του θέμα ὅμως —ἡ εὐθύνη τοῦ ἐπιστήμονα γιὰ τὸ μέλλον τῶν ἀνακαλύψεών του— εἶναι μοτίβο ποὺ ἀπλώνεται πέρα ἀπὸ τίς ταξικὲς συγκρούσεις ἄλλων θεατρικῶν κειμένων του. Κι αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀκόμη ἰδιουτυπία του. Θυμίζω, ἐπίσης, ὅτι τὸ ἔργο σὲ καμιά περίπτωση δὲν εἶναι «ἱστορικὸ δράμα». Εἶναι μιὰ σύλληψη μοναδική, ὅπου ἱστορικὰ στοιχεῖα ἐμπλέκονται μὲ φανταστικά, ἐντεταγμένα ὅμως σ' ἓνα ἐνιαῖο σύνολο, ὅπου δεσπάζουν ἡ ἀνέλιξη τῆς προσωπικότητος τοῦ ἥρωα καὶ τὸ δηχτικὸ χιοῦμορ.

Ήταν μοιραῖο λάθος ἡ ἀποχώρηση τοῦ Γαλιλαίου ἀπὸ τὴ Βενετία καὶ ἡ ἐγκατάστασή του στὴ Φλωρεντία. Οἱ ἐκεῖ αὐλικοὶ ἐπιστημονικοὶ κύκλοι δὲν δέχονται οὔτε κἀν νὰ κοιτάξουν ἀπὸ τὸ τηλεσκόπιο. Ἀποφασίζεται ἀπὸ τὴν Αὐλὴ τῆς Φλωρεντίας νὰ παραπεμφθεῖ τὸ θέμα στὸν πατέρα Κλάβιο, τὸν μεγαλύτερο –ὅπως τὸν χαρακτηρίζουν– ἐν ζωῇ ἀστρονόμο καὶ πρῶτο ἀστρονόμο τοῦ Παπικοῦ Κολεγίου τῆς Ρώμης.

Πρὶν λήξει ἡ ὑποτιθέμενη ἐνημέρωση τοῦ Μεγάλου Δούκα (θυμίζουμε ὅτι εἶναι περίπου δεκάχρονο παιδί), τοῦ Φιλοσόφου καὶ τοῦ Μαθηματικοῦ τῆς Αὐλῆς, ἔχουμε ἀκούσει τὸν παρακάτω διάλογο, ὅπου συνδέεται ἡ κατὰ Μπρέχτ προσωπικότητα τοῦ Γαλιλαίου μὲ κοινωνικοὺς προβληματισμούς. Τὸ μοτίβο αὐτό, ἐξάλλου, μνημονεύεται συχνὰ στὸ ἔργο. Ὁ Γαλιλαῖος ἔχει ἀναπτύξει τὶς «θέσεις» του.

Ὁ Φιλόσοφος: Ὑψηλότατε, κυρίες καὶ κύριοι, ἀναρωτιέμαι ἀπλῶς ποῦ θὰ ὀδηγήσουν ὅλ' αὐτά!

Γαλιλαῖος: Θὰ ἔλεγα ὅτι σὰν ἐπιστήμονες δὲν πρέπει νὰ ἀναρωτιόμαστε ποῦ θὰ μᾶς ὀδηγήσει ἡ ἀλήθεια.

Ὁ Φιλόσοφος (Ἐξαγριωμένος.): Κύριε Γαλιλαί, ἡ ἀλήθεια μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσει ὅπου τῆς καπνίσει!

Γαλιλαῖος: Ὑψηλότατε! Τὶς νύχτες σ' ὅλη τὴν Ἰταλία στρέφονται τηλεσκόπια στὸν οὐρανό. Οἱ δορυφόροι τοῦ Δία δὲν κάνουν τὸ γάλα πῶ φτηνό. Ὅμως κανένας δὲν τοὺς εἶχε δεῖ ὡς τώρα, παρόλο ποὺ ὑπάρχουν. Ἔτσι ὁ ἀπλὸς ἄνθρωπος τῆς γειτονιάς συμπεραίνει πῶς μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν κι ἄλλα πράγματα, ποὺ ἀρκεῖ μονάχα ν' ἀνοίξει τὰ μάτια του γιὰ νὰ τὰ δεῖ! Τοῦ ὀφείλετε μιὰν ἐπιβεβαίωση! Δὲν εἶναι οἱ κινήσεις μερικῶν μακρινῶν ἀστεριῶν ποὺ κάνουν τὴν Ἰταλία νὰ στήνει αὐτή, ἀλλὰ τὸ μήνυμα πῶς θεωρίες ποὺ τὶς πίστευαν γι' ἀτράνταχτες ἄρχισαν νὰ τρεκλίζουν. Καὶ ὑπάρχουν πολλὲς ἀπὸ δαῦτες. Κύριοί μου, ἄς μὴν ὑπερασπιζόμαστε θεωρίες ποὺ γκρεμίζονται!

Ἀκολουθοῦν διάφορες σκηνὲς ὅπου ἐκτοξεύονται διατυπώσεις-ἀστραπὲς πάντα σχετικὰ μὲ τὸν βασικὸ προβληματισμὸ τοῦ ἔργου. Δανείζομαι, ὡς ἐρασιεὶς, κάποια χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα. Σ' ἓνα Παλάτσο τῆς Ρώμης ἔχουν καλέσει τὸν Γαλιλαῖο καὶ ἐκεῖ, μέσα σὲ μιὰ ἐορταστικὴ ἀτμόσφαιρα μὲ μουσικὴ καὶ χοροὺς, κάποιος ὑψηλὰ ἱστάμενος καρδινάλιος τοῦ δηλώνει

εὐγενέστατα, ἀλλὰ ἐντελῶς ἀποφασιστικά, ὅτι πρέπει νὰ σταματήσει τὶς ἐρευνές του, ποὺ ἀντιτίθενται στὶς ἀρχές τῆς Ἐκκλησίας. Σχετίζοντας τὶς θέσεις τοῦ Γαλιλαίου γιὰ τὸ ἡλιοκεντρικὸ σύστημα ποὺ αὐτὸς ὑποστηρίζει, ὁ καρδινάλιος Μπαρμπερίνι, μετέπειτα Πάπας, τοῦ λέει:

«Ὁ ἥλιος ἀνατέλλει καὶ δύνει καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὴν πρώτην θέσιν του». Αὐτὸ λέει ὁ Σολομών· καὶ τί λέει ὁ Γαλιλαῖος;

Γαλιλαῖος: "Ὅταν ἤμouνα τόσο δὰ μικρὸς (δείχνει μὲ τὸ χέρι του), βρέθηκα πάνω σ' ἓνα καράβι καὶ φώναξα: Ἡ παραλία φεύγει. — Σήμερα ξέρω πὼς ἡ παραλία ἔμενε στὴ θέση της κι αὐτὸ ποὺ ἔφευγε ἦταν τὸ καράβι.

Σὲ μιὰ ἐπόμενη εἰκόνα ὁ Γαλιλαῖος συζητεῖ μὲ ἓναν Μικρόσωμο Καλόγερο (ἔτσι ἀναφέρεται ὁ ρόλος), ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ μαθηματικὸς καὶ ἀργότερα θὰ γίνῃ μαθητὴς τοῦ Γαλιλαίου. Εἶναι μιὰ σκηνὴ ὅπου δεσπόζει ἡ ἄτεγκτη λογικὴ. Ὁ Μικρόσωμος Καλόγερος ἀναπτύσσει τὴν ἀποψη ὅτι ὅλοι οἱ φτωχοὶ χωρικοὶ — ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ κατάγεται — νιώθουν ἀνακούφιση, πιστεύοντας ὅτι ἡ φριχτὴ ζωὴ ποὺ περνᾶνε εἶναι μιὰ δοκιμασία καὶ μόνο γιὰ νὰ τοὺς δεχτεῖ μετὰ θάνατον ἡ αἰώνια εὐδαιμονία. Ἄν ὅλα ἀνατραποῦν, μὲ ποιὰν ἐλπίδα θὰ ζήσουν; Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ἐπόμενα χωρία, ὅπου ὁ Γαλιλαῖος ἐπιτίθεται ἀκαριαῖα ὑποστηρίζοντας τὴν ἀλήθεια τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐρευνῶν του.

Μιλᾷε ὁ Μικρόσωμος Καλόγερος: Καὶ δὲ νομίζετε πὼς ἡ ἀλήθεια, ἂν εἶναι πράγματι ἀλήθεια, θὰ ἐπιβληθεῖ ἀκόμη καὶ χωρὶς ἐμᾶς;

Γαλιλαῖος: "Ὅχι, ὄχι, ὄχι! Θὰ ἐπιβληθεῖ μονάχα τόση ἀλήθεια ὅση ἐμεῖς θὰ ἐπιβάλουμε· ἡ νίκη τῆς λογικῆς δὲν μπορεῖ νὰ ἔναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἡ νίκη τῶν λογικῶν. Τοὺς φτωχοὺς χωρικοὺς σας τῆς Καμπανίας μᾶς τοὺς παρασταίνετε τώρα ἴδιους μὲ τὸ χορτάρι ποὺ ἔναι πάνω στὰ καλύβια τους! Πὼς θὰ μποροῦσε νὰ δεχτεῖ κανεὶς ὅτι τὸ ἄθροισμα τῶν γωνιῶν ἑνὸς τριγώνου ὑπονομεύει τὰ συμφέροντά τους! [...] Βλέπω τὴ θεία ὑπομονὴ τῶν συγγενῶν σας, μὰ ποῦ εἶναι — ποὺ νὰ πάρει ὁ διάλογος — ἡ θεία ὀργή τους;

Καὶ παρακάτω προσθέτει:

Γαλιλαῖος: [...] Κάποτε σκέφτομαι: Θά 'βαζα νὰ μὲ κλείσουνε σ' ἓνα μπουντρούμι δέκα ὀργιές κάτω ἀπ' τὴ γῆ, ποὺ νὰ μὴ φτάνει διόλου φῶς, ἂν ἦτανε νὰ μάθαινα τί πράμα εἶναι τὸ φῶς, τί εἶναι τὸ φῶς. Καὶ τὸ χειρότερο: Αὐτὸ ποὺ ξέρω πρέπει νὰ τὸ πῶ καὶ σὲ ἄλλους. Σὰν ἐρωτευμένος, σὰ μεθυσμένος, σὰν προδότης. Πόσο θ' ἀντέξω ἀκόμα νὰ φωνάζω στὴν ἔρημο – αὐτὸ εἶν' τὸ ζήτημα.

Σὲ μιὰ ἐπόμενη εἰκόνα, ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα, ὁ Γαλιλαῖος κι οἱ μαθητές του ἐπιδίδονται σὲ ἀνώδυνα γιὰ τὴν Ἐκκλησία πειράματα σχετικὰ μὲ τὸ βᾶρος τοῦ πάγου καὶ τοῦ νεροῦ. Ἔρχεται ἓνας παλιὸς μαθητὴς του ἐξωμότης, ὁ Μούκιος, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ ζητήσει συγνώμη ἀπ' τὸν ἄλλοτε δάσκαλό του γιὰτὶ σ' ἓνα βιβλίο του ἀπαρνήθηκε τὶς θέσεις του. Ὁ Γαλιλαῖος τὸν κεραυνοβολεῖ:

Γαλιλαῖος: [...] Σᾶς λέω λοιπόν: Ὅποιος δὲν ξέρεي τὴν ἀλήθεια, εἶναι μονάχα βλάκας. Μ' αὐτὸς ποὺ τὴ γνωρίζει καὶ λέει πὼς εἶναι ψέμα, εἶν' ἐγκληματίας! Ἐξὼ ἀπ' τὸ σπίτι μου!

Μούκιος (Ἄτονα.): Ἐχετε δίκιο. (Φεύγει.)

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ προκατόχου του ὁ Μπαρμπερίνι, ποὺ ὑπῆρξε καὶ μαθηματικὸς ἐπιστήμονας, ἀνέρχεται ὡς Πάπας στὴν Ἁγία Ἐδρα. Ὁ Γαλιλαῖος, ἀναθαρρημένος ἀπὸ τὸ γεγονός, ξαναρχίζει τὶς διερευνήσεις του στὸ ἀστρικό περιβάλλον. Σὲ μιὰ συναρπαστικὴ σκηρὴ ὅπου λαϊκοὶ θεατρίνοι κατὰ τὴν περίοδο τοῦ καρναβαλιοῦ σχολιάζουν μὲ χιοῦμορ τὶς ἀπόψεις τοῦ Γαλιλαίου, ὁ Μπρέχτ πετυχαίνει μὲ ἐντελῶς προσωπικὴ αἰσθητικὴ νὰ δείξει τὴ διάδοση τῶν νέων ἰδεῶν στὰ λαϊκότερα κοινωνικὰ στρώματα. Σὰν leitmotiv στὸ τραγούδι τοῦ θεατρίνου ἐπανέρχονται, μὲ παραλλαγές, οἱ στίχοι:

Ὅχι, ὄχι! Μὲ τὴ Βίβλο μὴν κάνεις χωρατὸ!
Καὶ στὴν κρεμάλα θὰ σουρθεῖ κάθε λεβέντης!
Μὰ μὲ τὸ χέρι στὴν καρδιά: Ποιός, σᾶς ρωτῶ,
θ' ἀρνιόταν νὰ 'ν' στὸ σπίτι του κύρης κι ἀφέντης;

Ἡ ἐπόμενη εἰκόνα διαδραματίζεται στὸν προθάλαμο τοῦ Μεγάλου Δούκα τῆς Φλωρεντίας. Μάταια περιμένει ὁ Γαλιλαῖος μὲ τὴν κόρη του Βιργινία

ἀκρόαση, γιὰ νὰ τοῦ παραδώσει ἕνα νέο βιβλίο του. Ἡ ὄλη ἀτμόσφαιρα εἶναι βαριά. Οἱ ὑπάλληλοι τοῦ φέρονται σχεδὸν πρόστυχα, ἐνῶ ἕνας χαφιᾶς παρακολουθεῖ τίς κινήσεις του. Ἕνας τεχνίτης, θαυμαστής τοῦ Γαλιλαίου, πού εἶχε κληθεῖ γιὰ κάποιες ἐπισκευές, πληροφορεῖ τὸν μεγάλο ἐπιστήμονα πῶς, ἀπ' ὅ,τι ἄκουσε, ὁ Μεγάλος Δούκας καὶ τὸ περιβάλλον του θεωροῦν τὸν Γαλιλαῖο ὑπεύθυνο γιὰ τίς λαϊκῆς γιορτῆς τοῦ καρνάβαλου πού ξεσήκωσαν τὴν Ἰταλία. Προσφέρεται νὰ τοῦ δώσει μιὰ ἄμαξα γιὰ νὰ φύγει τὸ γρηγορότερο δυνατὸν ἀπὸ τὴ Φλωρεντία. Ὁ Γαλιλαῖος ἀρνεῖται. Κατεβαίνει ἀπ' τὴ σκάλα ὁ Μεγάλος Δούκας μὲ τὴ συνοδεία του. Δὲν ἀποδέχεται τὸ βιβλίο πού τοῦ προσφέρει ὁ Γαλιλαῖος καὶ φεύγει. Μὲ τὸν ἀκόλουθο σύντομο διάλογο κλείνει ἡ εἰκόνα 11:

Γαλιλαῖος (*Ποῦ ἡ ὄρασή του ἔχει αἰσθητὰ μειωθεῖ.*): Δὲν τὸ πῆρε τὸ βιβλίο, ἔ;

Βιργινία: Πατέρα, φοβᾶμαι.

Γαλιλαῖος (*Πιηχτά, ἀλλὰ σίγουρα.*): Κοίτα μὴν προδοθεῖς. Συγκρατήσου. Δὲ θὰ πᾶμε τώρα σπίτι, μὰ στὸ γυαλάδικο τοῦ Βόλπι. Ἔχω συμφωνήσει μαζί του νὰ βρίσκεται πάντα ἔτοιμο, στὴν αὐλὴ τῆς γειτονικῆς του ταβέρνας, ἕνα κάρο μὲ ἄδεια κρασοβάρελα, γιὰ νὰ μπορέσω νὰ ξεφύγω ἔξω ἀπ' τὴν πόλη.

Βιργινία: Ἦξερες λοιπόν...

Γαλιλαῖος: Μὴν κοιτάζεις γύρω σου...

[*Πᾶνε νὰ φύγουν.*]

Ἕνας ἀνώτερος ὑπάλληλος (*Κατεβαίνει ἀπ' τὴ σκάλα.*): Κύριε Γαλιλέι, ἔχω τὴν ἐντολὴν νὰ σᾶς ἀνακοινώσω ὅτι ἡ Αὐλὴ τῆς Φλωρεντίας δὲν εἶναι πλέον εἰς θέσιν νὰ ἀντισταθεῖ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, ὅπως σᾶς ἀνακρίνει εἰς τὴν Ρώμην. Ἡ ἄμαξα τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως σᾶς ἀναμένει, κύριε Γαλιλέι.

Ἡ σκηνὴ εἶναι συναρπαστικῆς ἔντασης κατὰ τοὺς «ἀριστοτελικούς» (ὅπως τοὺς ὀνομάζει ὁ Μπρέχτ) κανόνες, δηλαδὴ μὲ ἔντονη θεατρικότητα καὶ ὄχι μὲ «ἀποστασιοποίηση».

Ὡστόσο ἡ 12η εἰκόνα, πού ἀκολουθεῖ, εἶναι καθαρὰ μπρεχτικῆς σύλληψης. Φέρει τὸν τίτλο «Ὁ Πάπας».

Θάλαμος στο Βατικανό.

(Ο Πάπας Ουρβανός ο Η΄ –πρώην καρδινάλιος Μπαρμπερίνι– έχει δεχτεί τον καρδινάλιο Τεροεξεταστή. Κατά τη διάρκεια της ακρόασης τον ντύνουν επίσημα. Απ' έξω ακούγεται το σούρσιμο από πολλά πόδια.)

Ο Πάπας (*Πολύ δυνατά.*): "Οχι! "Οχι! "Οχι! [...] Δε θα επιτρέψω να συντρίψουν τους μαθηματικούς ύπολογισμούς. "Οχι!

Άς μην ξεχνάμε πώς ο νέος Πάπας υπήρξε μαθηματικός. Καθ' όλη τη διάρκεια που συζητεί με τον καρδινάλιο Τεροεξεταστή, νεαροί καλόγεροι ντύνουν τον Πάπα προσθέτοντάς του διάφορα άμφια. Όταν έκφωνει τη σκληρή άρνησή του με το περίφημο «"Οχι, όχι, όχι», είναι ντυμένος μ' ένα απλό έσωτερικό ένδυμα. Ο Τεροεξεταστής τον πιέζει, αναφέροντάς του με δήθεν ευγένεια χονδροειδή πολιτικά λάθη του Πάπα, που εκθέτουν το Βατικανό σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Και όσο οι νεαροί καλόγεροι τον στολίζουν, τόσο ο άλλοτε μαθηματικός και νυν Πάπας ενδίδει στις απαιτήσεις του Τεροεξεταστή. Αυτό, πλην των πολιτικών, φέρνει και πιο άπτα-ύλιστικά επιχειρήματα.

Τεροεξεταστής: [...] Τί θα γινόταν αν όλοι αυτοί, αδύναμοι στη σάρκα και έπιρρεπείς στις υπερβολές, άρχιζαν να πιστεύουν μόνο στη λογική τους, που αυτός ο μανιακός τη θεωρεί σαν το μοναδικό κριτή! Θ' άρχιζαν πρώτα ν' άμφιβάλλουν αν ο ήλιος έστάθη κατά Γαβαών κι ύστερα θα μετέφεραν τη βρομερή άμφιβολία τους και στους φιλανθρωπικούς έράνους! Από τότε που ξανοίχτηκαν στις θάλασσες –και δέν έχω αντίρρηση πάνω σ' αυτό– έμπιστεύονται σε μια μπρούντζινη σφαίρα, που τη λένε πυξίδα, κι όχι πια στο Θεό.

Ο Πάπας στο τέλος της σκηνής, ντυμένος και φορτωμένος με διάφορα πολυτελή στοιχεία της ισχύος του, είναι σαν σκιάχτρο-σύμβολο έξουσίας. Τώρα στην τελευταία φράση της εικόνας είναι σαν να μιλάει άλλος άνθρωπος και όχι εκείνος με το λιτό ένδυμα στην έναρξη της σκηνής. Ο θόρυβος από τα βήματα που σέρνονται έξω από την αίθουσα αποτελεί ένα άπειλητικό ήχητικό υπόβαθρο όλης της εικόνας.

Ὁ Πάπας: [...] Κι αὐτὸ τὸ ποδοβολητὸ στοὺς διαδρόμους εἶναι ἀνυπόφορο. Ὁλόκληρη ἡ ὑφήλιος συγκεντρώθηκε ἐδῶ πέρα;

Ὁ Ἱεροεξεταστής: Ὅχι ὀλόκληρη, μὰ τὸ εὐγενέστερο μέρος της.
(*Παύση. Ἡ ἔνδυση τοῦ Πάπα ὀλοκληρώθηκε.*)

Ὁ Πάπας: Στὴ χειρότερη περίπτωση, κατὰ τὴν ἀνάκριση νὰ τοῦ δείξουν ἀπλῶς τὰ ὄργανα.

Ὁ Ἱεροεξεταστής: Αὐτὸ θὰ εἶν' ἀρκετό, Παναγιώτατε. Ὁ κύριος Γαλιλέι καταλαβαίνει ἀπὸ ὄργανα.

Ἀκολουθεῖ ἡ 13η εἰκόνα ποὺ σχολιάσαμε στὴν ἀρχή. Ὁ Γαλιλαῖος ἀποκηρύσσει ὅσα ἔχει γράψει ἢ διδάξει γιὰ τὴν περιστροφή τῆς γῆς. Παρέρχονται πολλὰ χρόνια τοῦ βίου τοῦ Γαλιλαίου γιὰ νὰ ὀδηγηθοῦμε στὴν κορυφαία 14η σκηνή, ποὺ φέρει κατὰ τὸν Μπρέχτ τὸν τίτλο:

1633-1642: Ὁ Γαλιλαῖος Γαλιλέι ζεῖ σ' ἓνα ἀγροτικὸ σπίτι ἐξω ἀπ' τὴ Φλωρεντία, αἰχμάλωτος τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως μέχρι τὸ θάνατό του. Οἱ *Discorsi*. Δηλαδή «οἱ Διάλογοι γύρω ἀπὸ τοὺς δύο νέους ἐπιστημονικοὺς κλάδους: τὴ μηχανικὴ καὶ τοὺς νόμους τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων».

Τώρα ὅμως εἶναι ἀπαραίτητες κάποιες διευκρινίσεις γιὰ τὴν περίφημη αὐτὴ σκηνή.

Στὴν πρώτη μορφή του, ὁ Γαλιλαῖος εἶχε βασικὲς διαφορὲς πλοκῆς ἀπὸ τίς μεταγενέστερες. Δὲν θὰ τίς ἀναλύσουμε ἐδῶ. Σταματᾶμε μόνο στὴ 14η εἰκόνα: τὴν εἰκόνα-κλειδί γιὰ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἥρωα. Στὴν πρώτη γραφὴ τοῦ ἔργου, ὁ Γαλιλαῖος ἐμφανιζόταν σὰν ἓνας ἐπαναστάτης ποὺ ἀπαρνήθηκε τὴ θεωρία του μπροστὰ στὴν Ἱερὰ Ἐξέταση μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ γλιτώσει τὸν θάνατο στὴν πυρὰ καὶ νὰ συνεχίσει τὸ ἐπιστημονικὸ του ἔργο. Αἰχμάλωτος τῆς Ἐκκλησίας, προσποιεῖται τὸν τυφλὸ περισσότερο ἀπ' ὅσο εἶναι καὶ λέει ψέματα πὼς τὸ τζάκι του εἶναι χαλασμένο γιὰ νὰ ἐπιτραπεῖ ἢ εἰσοδος σ' ἓναν τεχνίτη, ποὺ φυγαδεύει τὰ χειρόγραφα του στοὺς ἐξωτερικό. Ἡ στάση τοῦ ἥρωα εἶναι λοιπὸν σύμφωνη μὲ τὴν «καινούρια ἠθικὴ» ποὺ ἀναπτύσσει ὁ Ἀντρέας στὴ 14η εἰκόνα τῆς μεταγενέστερης γραφῆς τοῦ ἔργου. Θὰ τὴ δοῦμε σὲ λίγο.

Στὴ δεύτερη μορφή, ποὺ ὅπως εἶπαμε ἔγραψε ὁ Μπρέχτ γιὰ τὴν παράσταση στὶς ΗΠΑ μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Τσάρλς Λῶτον, παρατηροῦμε μιὰ

βασική αλλαγή στη 14η εικόνα: 'Ο Γαλιλαῖος δὲν εἶναι πιά ὁ ἥρωϊκὸς ἐπιστήμονας ποὺ ἀκολούθησε τὴν «καινούρια ἠθικὴ» γιὰ ν' ἀποτελειώσῃ τὸ ἔργο του. Ὁμολογεῖ ὅτι ἀποκήρυξε τὶς θεωρίες του ἀπὸ δειλία. Στὸν τελευταῖο μονόλογο τοῦ Γαλιλαίου ὁ Μπρέχτ πέτυχε ἓνα ἀπὸ τὰ καιρία («ἐφ' ἀποστασιοποίησης»): Ὁ Γαλιλαῖος μιλάει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του σὰν νὰ μιᾶ γιὰ τρίτο πρόσωπο. Κρίνει καὶ καταδικάζει τὸ παρελθόν του σὰν τρίτο μάτι πιά. Ὁ ἴδιος ὁ Μπρέχτ γράφει στὶς σημειώσεις του πὼς τὴν ἐποχὴ ποὺ συνεργαζόταν μὲ τὸν Λῶτον γιὰ τὴν ἀμερικανικὴ μορφή τοῦ ἔργου ἐξεργάγη ἢ πρώτη ἀτομικὴ βόμβα. Τὸ συνταρακτικὸ αὐτὸ γεγονὸς φώτισε ἀμέσως ἀπὸ ἄλλο πρίσμα τὴν περίπτωση Γαλιλαίου στὰ μάτια τοῦ Μπρέχτ.

Ἐδῶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφέρω ὅτι ὁ Gerhard Szczeny σ' ἓνα σημαντικὸ μελέτημά του ὑποστηρίζει πὼς ἡ συνεργασία τοῦ Μπρέχτ μὲ τὸν Λῶτον εἶχε ἀρχίσει τὸ 1944, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκρηξὴ τῆς πρώτης ἀτομικῆς βόμβας, καὶ πὼς ὁ Μπρέχτ ἐκμεταλλεύτηκε τὸ γεγονὸς ἀργότερα, προσθέτοντας ἓναν πρόλογο στὴν ἀμερικανικὴ παράσταση καὶ συνδέοντας τὴν ἐκρηξὴ μὲ τὸ ἔργο σὲ μελέτημά του –1948– ἐκ τῶν ὑστέρων.

Ὅμως πρὶν εὐγλωττο ἀπ' τὰ σχόλιά μου εἶναι τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τοῦ Μπρέχτ. Εἶπαμε ἤδη πὼς ὁ Γαλιλαῖος ζεῖ ἀπομονωμένος σ' ἓνα ἀγροτικὸ σπίτι στὰ περίχωρα τῆς Φλωρεντίας. Τὸ ἔργο ποὺ γράφει, τοὺς περίφημους *Discorsi* [...], σελίδα πρὸς σελίδα τοῦ τὸ ἀποσποῦν ἀρμόδιοι ἀπὸ τὸ Βατικανό. Ὁ ἄλλοτε ποτὲ μαθητὴς του Ἀντρέας Σάρτι, φεύγοντας γιὰ τὸ ἐξωτερικὸ, περνάει νὰ χαιρετήσῃ τὸν παλαιὸ δάσκαλό του. Ὁ Γαλιλαῖος τὸν δέχεται δύσθυμα. Σὲ κάποια στιγμή ἢ κόρη του Βιργινία καὶ ὁ καλόγερος μόνιμος ἐπιτηρητὴς του ἀπομακρύνονται λόγῳ θελητικῶν ἐδεσμάτων στὴν κουζίνα καὶ οἱ δύο ἄντρες μένουσιν μόνοι. Ὁ μισότυφος Γαλιλαῖος λέει στὸν Ἀντρέα ὅτι μὲ τὶς ὑστατες δυνάμεις τῆς ὄρασῆς του ἔγραψε κρυφὰ ἓνα ἀντίγραφο τῶν *Discorsi* ποὺ τὸ ἔχει κρυμμένο στὴν ὑδρόγειο σφαῖρα πάνω στὸ γραφεῖο του. Ὁ Ἀντρέας ἐνθουσιάζεται, ὁρμάει στὴν ὑδρόγειο καὶ παίρνει τὸ χειρόγραφο, μὲ ἔγκριση τοῦ Γαλιλαίου.

Ἀντρέας: Κερδίσατε καιρὸ γιὰ νὰ γράψετε ἓνα ἐπιστημονικὸ ἔργο, ποὺ μονάχα ἐσεῖς θὰ μπορούσατε νὰ γράψετε. Ἄν πεθαίνατε μ' ἓναν ἐνδοξὸ θάνατο πάνω στὴν πυρὰ, οἱ νικητὲς θὰ 'ταν οἱ ἄλλοι.

Γαλιλαῖος: Καὶ εἶναι οἱ νικητὲς. Δὲν ὑπάρχει κανένα ἐπιστημονικὸ ἔργο ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ τὸ ὀλοκληρώσῃ ἓνας καὶ μόνον ἄνθρωπος.

Ἀντρέας: Τότε γιατί ἀνακαλέσατε;

Γαλιλαῖος: Ἐπειδὴ φοβήθηκα τὸ σωματικὸ πόνον.

Ἀντρέας: Ὅχι!

Γαλιλαῖος: Μοῦ ἔδειξαν τὰ ὄργανα τῶν βασανιστηρίων.

Ἀντρέας: Δὲν ἦταν σχέδιο, λοιπόν;

Γαλιλαῖος: Ὅχι, δὲν ἦταν.

[Παύση.]

Στὴ συνέχεια, σ' ἓναν συγκλονιστικὸ μονόλογο, ὁ Γαλιλαῖος ἀποκαλύπτει τὸ οὐσιαστικὸ νόημα τοῦ ἔργου. Διαβάζουμε ἓνα ἀπόσπασμα:

Γαλιλαῖος: [...] Πιστεύω πῶς ὁ μοναδικὸς σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης εἶναι νὰ ἐλαφρώσει τὸ μόχθο τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Ἄν οἱ ἐπιστήμονες, τρομοκρατημένοι ἀπὸ ἐγωιστὲς δυνάστες, ἀρκεστοῦν στὸ νὰ συσσωρεύσουν γνώση γιὰ τὴ χαρὰ τῆς γνώσης καὶ μόνο, τότε ἡ ἐπιστήμη μπορεῖ νὰ καταστήσει μιὰ σακάτισσα καὶ οἱ καινούριες μηχανές σας μπορεῖ νὰ φέρουνε καινούρια μαρτύρια στοὺς ἀνθρώπους. Μπορεῖ μὲ τὸν καιρὸ ν' ἀνακαλύψετε ὅ,τι εἶναι γιὰ ν' ἀνακαλυφθεῖ, κι ὅμως ἡ πρόδοός σας νὰ σᾶς τραβήξει ὅλο καὶ πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ μπορεῖ μιὰ μέρα τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν ἐπιστήμη νὰ ἔναι τόσο βαθύ, ὥστε κάθε ἀλαλαγμὸς θριάμβου γιὰ μιὰ καινούρια ἀνακάλυψή σας νὰ ἔχει σὰν ἀντίλαλο τίς φρικιαστικὲς κραυγὲς τῶν ἀνθρώπων ποὺ βυθίστηκαν στὴ δυστυχία, σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη. — Ἐγὼ σὰν ἐπιστήμονας εἶχα κάποτε μιὰ μοναδικὴ εὐκαιρία. Στὴν ἐποχή μου ἡ ἀστρονομία κατέβηκε στὸ πεζοδρόμιο. Κάτω ἀπὸ τέτοιες ἀνεπανάληπτες συνθήκες, ἡ ἀμετακίνητη στάση ἐνὸς καὶ μόνοῦ ἀντρα θὰ μπορούσε νὰ συγκλονίσει τὸν κόσμο. Ἄν δὲν ἔσκυβα τὸ κεφάλι, μπορεῖ οἱ φυσικοὶ ἐπιστήμονες νὰ εἶχαν καταλήξει σ' ἓναν ὄρκο σὰν κι αὐτὸν ποὺ δίνουν στὸν Ἱπποκράτη οἱ γιατροί, μιὰ ὑπόσχεση νὰ χρησιμοποιοῦν τὴ γνώση τους μόνο γιὰ τὸ καλὸ τῆς ἀνθρωπότητας! Ἐκεῖ ποὺ φτάσαμε ὅμως τώρα τὸ περισσότερο ποὺ μπορούμε νὰ περιμένουμε εἶναι μιὰ γενιὰ ἀπὸ ἐπιστημονικὰ ἀνδρεῖκελα ποὺ θὰ τὰ νοικιάζουν οἱ ἰσχυροί, ὅταν τὰ χρειάζονται. Ἀλλὰ καὶ πέρα ἀπ' ὅλ' αὐτά, Σάρτι, ξέρω τώρα ὅτι οὐδέποτε κινδύνεψα πραγματικά. Γιὰ μερικὰ χρόνια ἤμουν τόσο ἰσχυρός, ὅσο κι ἡ ἐξουσία. Κι ἐγὼ παρέδωσα τὴ γνώση μου στοὺς δυνατοὺς γιὰ τὴν ἐκμεταλλευστοῦν, γιὰ νὰ τὴν ἐξευτελίσουν ἢ νὰ τὴν ἀγνοήσουν, ἀνάλογα μὲ τὰ συμφέροντά τους.

(Μπήκε ἡ Βιργινία κρατώντας μιὰ πιατέλα καὶ μένει ὄρθια.)

Γαλιλαῖος: Ἐπρόδωσα τὸ ἐπάγγελμά μου. Ὅποιος ἄνθρωπος πρά-
ξει αὐτὸ ποὺ ἔπραξα ἐγώ, δὲν ἀνήκει πιά στὸν κόσμο τῆς ἐπιστήμης.

Βιργινία: Ἀνήκει ὅμως στὸν κόσμο τῶν πιστῶν. (Προχωρεῖ καὶ ἀφήνει τὴν πιατέλα στὸ τραπέζι.)

Γαλιλαῖος: Σωστά. – Καὶ τώρα ὦρα νὰ φαῖμε.

(Ὁ Ἀντρέας τοῦ ἀπλώνει τὸ χέρι. Ὁ Γαλιλαῖος τὸ βλέπει, ἀλλὰ δὲν τὸ παίρνει.)

Γαλιλαῖος: Τώρα εἶσαι κι ἐσύ πιά δάσκαλος. Μπορεῖς ποτὲ νὰ σφί-
ξεις ἓνα χέρι σὰν τὸ δικό μου; (Πηγαίνει στὸ τραπέζι.) Κάποιος περα-
στικός μου ἴστειλε κάτι χῆνες. Μ' ἀρέσει πάντα τὸ καλὸ φαί.

Ἀντρέας: Λοιπόν, δὲν πιστεύετε πιά πὼς ἀνατέλλει μιὰ καινούρια
ἐποχή;

Γαλιλαῖος: Πῶς ὄχι! – Φυλάξου ὅταν περνᾷς ἀπὸ τὴ Γερμανία μὲ
τὴν ἀλήθεια κρυμμένη κάτω ἀπ' τὸ σακάκι σου.

Ἀντρέας (Δὲν μπορεῖ ν' ἀποφασίσει νὰ φύγει.): Σχετικὰ μὲ τὴν
ἐκτίμησή σας γιὰ τὸ συγγραφέα ποὺ ἀναφέραμε, δὲν ξέρω τί νὰ σᾶς
ἀπαντήσω. Ἐγὼ πάντως δὲν πιστεύω πὼς ἡ ἀδυσώπητη κριτικὴ σας
θὰ ἴναι κι ἡ τελευταία λέξη τῆς ἀνθρωπότητας γι' αὐτόν.

Γαλιλαῖος: Τίς πιὸ θερμές μου εὐχαριστίες, κύριε. (Αἰσιάζεται νὰ
τρέξει.)

Βιργινία (Συνοδεύοντας ἔξω τὸν Ἀντρέα.): Οἱ ἐπισκέπτες ἀπ' τὰ
περασμένα δὲ μᾶς εἶν' εὐχάριστοι. Τὸν συνταράζουν.

(Ὁ Ἀντρέας φεύγει. Ἡ Βιργινία ἐπιστρέφει στὸ δωμάτιο.)

Γαλιλαῖος: Ἐχeis ἰδέα ποῖος μπορεῖ νὰ ἴστειλε τίς χῆνες;

Βιργινία: Πάντως ὄχι ὁ Ἀντρέας.

Γαλιλαῖος: Ἴσως ὄχι. Πῶς εἶναι ἡ νύχτα;

Βιργινία: (Στὸ παράθυρο.): Ξάστερη.

Εἶδαμε ὅτι μετὰ τὴ φοβερὴ ἔνταση ἡ εἰκόνα λιώνει σὰν μιὰ παράξενη
μουσικὴ σὲ ἐλάχιστο τόνο, ὅλο καὶ πιὸ ἀργὴ στὸ ρυθμό. Σὲ ἓνα ritardando.

Στὴ 15ῃ καὶ τελευταία εἰκόνα ὁ Ἀντρέας περνᾷ τὰ σύνορα, ὕστερα ἀπὸ
αὐστηροὺς ἐλέγχους τῶν ἀποσκευῶν του. Σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἔρευνας,

αὐτὸς ἔχει τὸ χειρόγραφο τοῦ Γαλιλαίου ἀνοιχτὸ καὶ διαβάζει. Οἱ φύλακες δὲν ἀνησυχοῦν γι' αὐτό. Φανερά, μπροστὰ τους, ποιὸς θὰ ἀποτολμοῦσε νὰ διαβάσει κάτι παράνομο; Ὑποτίθεται ὅτι ἡ σκηνὴ διαδραματίζεται κατὰ τὸν 17ο αἰώνα. Ὡστόσο ἡ ἀναφορὰ τοῦ Μπρέχτ σαφῶς σχετίζεται μὲ τὴ χιτλερική Γερμανία. Στὴν προηγούμενη σκηνὴ εἶδαμε πὼς ὁ Γαλιλαῖος ἔχει πεῖ στὸν Ἄντρέα: «Φυλάξου ὅταν περνᾷς ἀπὸ τὴ Γερμανία μὲ τὴν ἀλήθεια κρυμμένη κάτω ἀπ' τὸ σακάκι σου». Ἡ τραγικὴ εἰρωνεία εἶναι πὼς ὅταν εἶδα τὴν παράσταση τοῦ Μπρέχτ (περ. 1970), παράσταση τοῦ «Μπερλίνερ Ἀνσάμπλ», ποὺ ἔχει παραμείνει στὸ ἐναλλασσόμενο ρεπερτόριο, ἡ σκηνὴ αὐτὴ εἶχε κοπεῖ, γιατί θύμιζε ἔντονα τοὺς φοβεροὺς ἐλέγχους στὰ σύνορα τῆς τότε Ἀνατολικῆς Γερμανίας.

Εἶδαμε πὼς ὁ Μπρέχτ εἰδοποιεῖ γιὰ τοὺς κινδύνους ποὺ ἐνεδρεῦουν ἀν οἱ φυσικοὶ καὶ μαθηματικοὶ ἐπιστήμονες ἀποκρύψουν τὴν ἀλήθεια ἢ παραδώσουν ἄλογα τὴ γνώση στοὺς ἐκάστοτε ἰσχυροὺς. Ὅμως οἱ κίνδυνοι αὐτοὶ ἰσχύουν γιὰ ὅλους τοὺς ἐπιστήμονες καὶ γενικότερα γιὰ ὅλους τοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους.

Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ συγγραφέα παραμένει πάντα ἐπίκαιρο καὶ διαχρονικό.

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 20ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2013

ΕΚΘΕΣΗ ΤΩΝ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 2013

ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ κ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

Στὸ προοίμιο τοῦ περυσينوῦ μου ἀπολογοισμοῦ στὶς 28 Δεκεμβρίου, μνημονεύοντας στίχο τοῦ Θεοκρίτου, ὑπονόησα ὅτι πιθανῶς τὰ κοινὰ πράγματα στὴ χώρα μας θὰ βελτιώνονταν, πράγμα ποὺ δὲν συνέβη. Πῆγαν χειρότερα καὶ καθολικὴ εἶναι ἡ ἀνησυχία καὶ ἀκόμη ἡ ἀγωνία γιὰ τὸ μέλλον ποὺ γίνεται ζοφερότερο, ὄχι μόνο γιὰ τοὺς προχωρημένους σὲ ἡλικία ποὺ ἔχουν προσωπικοὺς λόγους νὰ σκέπτονται ἔτσι, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς νέους ποὺ μεγαλώνουν στὴ μιζέρια καὶ σὲ λίγα χρόνια θὰ πᾶψουν νὰ εἶναι νέοι. Ἀλλὰ θὰ ἐπανέλθω στὸ τέλος τοῦ λόγου μου.

Τὸ βασικὸ στοιχεῖο τῆς Ἀκαδημίας εἶναι τὰ μέλη της. Κάθε νέα ἐκλογή τὴν ἐνισχύει καὶ ἐξασφαλίζει τὴ συνέχεια τοῦ ἔργου της.

Κατὰ τὸ 2013 στὴν Τάξη τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν ἐξελέγη ὡς τακτικὸ μέλος ὁ καθηγητὴς τῆς Πειραματικῆς Φυσιολογίας στὴν Ἰατρικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου Ἀνοσολογίας τοῦ Ἐρευνητικοῦ Κέντρου Βιοϊατρικῶν Ἐπιστημῶν («Ἀλέξανδρος Φλέμινγκ») κ. Γεώργιος Κόλλιας, στὸν κλάδο τῆς «Μοριακῆς Γενετικῆς».

Ὡς ἀντεπιστέλλοντα μέλη ἐξελέγησαν ὁ κ. Γεώργιος Γιαννόπουλος, ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στὸν κλάδο τῆς «Ἐπιστῆμης τῶν Μεταφορῶν καὶ Συγκοινωνιῶν», ὁ γεννημένος

στις Ίνδιες και ύπηκοος τῶν ΗΠΑ κ. Satya N. Atluri, καθηγητῆς στήν ἔδρα Ἀεροναυπηγῶν Μηχανικῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφόρνιας στό Irvine, στόν κλάδο τῆς «εὐρύτερης περιοχῆς τῆς μηχανικῆς», ὁ κ. Χαράλαμπος Γαβρᾶς, καθηγητῆς Παθολογίας τοῦ Boston University School of Medicine, στόν κλάδο τῆς «Ίατρικῆς», ὁ κ. Γιάννης Γιῶρτσος, καθηγητῆς Χημικῆς καί Πετρελαϊκῆς Μηχανικῆς στό University of Southern California καί μέλος τῆς Ἐθνικῆς Ἀκαδημίας Μηχανικῶν τῶν ΗΠΑ, στήν ἐπιστημονική περιοχή «Ροή ρευστῶν καί χημικῆς ἀντιδράσεις σέ πορώδη μέσα», ὁ κ. Ἄρης Ροζάκης, καθηγητῆς στήν ἔδρα Ἀεροναυπηγικῆς καί Μηχανολόγων Μηχανικῶν «Theodore von Kármán» τοῦ California Institute of Technology (Caltech), στόν κλάδο τῆς Μηχανικῆς (Στερεῶν, Πειραματικῆς, Ἀεροδιαστημικῆς), καί ὁ κ. Νικόλαος Πέππας, καθηγητῆς στήν ἔδρα «Fletcher Pratt» τῆς Χημικῆς Μηχανικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Τέξας στό Austin (ΗΠΑ), στόν κλάδο τῆς εὐρύτερης ἐπιστήμης τοῦ Χημικοῦ Μηχανικοῦ (Βιοϊατρική, Βιοϋλικά).

Στήν Τάξη τῶν Γραμμάτων καί τῶν Καλῶν Τεχνῶν ἐξελέγησαν: ὡς τακτικό μέλος ὁ καθηγητῆς τοῦ Τμήματος Φιλολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Θεόδωρος Παπαγγελῆς, στόν κλάδο τῆς «Λατινικῆς Φιλολογίας» ὡς ξένος ἐταῖρος ὁ καθηγητῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μπολόνια κ. Antonio Carile καί ὡς ἀντεπιστέλλοντες ὁ Κύπριος ποιητῆς κ. Κυριάκος Χαραλαμπίδης, στόν κλάδο τῆς «Λογοτεχνίας (Ποίησης)», καί ὁ κ. Ἄγγελος Χανιώτης, καθηγητῆς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας στό Institute for Advanced Study τοῦ Princeton τῶν ΗΠΑ, στόν κλάδο τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας.

Στήν Τάξη τῶν Ἠθικῶν καί Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν ἐξελέγη ὡς τακτικό μέλος ὁ ὁμότιμος καθηγητῆς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Νικόλαος Ἀνδρουλάκης στόν κλάδο τοῦ «Ποινικοῦ Δικονομικοῦ Δικαίου».

Ὡς ἐπίτιμο μέλος τῆς Ἀκαδημίας ἐξελέγη ὁ συνθέτης κ. Μίκης Θεοδωράκης.

Ἀκόμη προκηρύχθηκαν νέες ἔδρες: τακτικοῦ μέλους στόν κλάδο τῆς «Πολιτικῆς Ἐπιστήμης» καί στόν κλάδο τῆς «Μουσικῆς Σύνθεσης», ὡς καί ἀντεπιστέλλοντος μέλους στόν κλάδο «Πολύπλοκα Συστήματα».

Κατὰ τὸ 2013 ἡ Ἀκαδημία ἔχασε τέσσερα τακτικά μέλη της: στήν Τάξη τῶν Γραμμάτων καί τῶν Καλῶν Τεχνῶν τὸν Σπύρο Ἰακωβίδη

(†16.6.2013), πού κατεῖχε ἀπὸ τὸ 1991 τὴν ἔδρα τῆς Ἀρχαιολογίας, καὶ στὴν Τάξη τῶν Ἠθικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τὸν Γεώργιο Μητσόπουλο (†14.1.2013), τῆς ἔδρας τοῦ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου ἀπὸ τοῦ 1987, τὸν Μενέλαο Τουρτόγλου (†10.2.2013), τῆς ἔδρας τῆς Ἱστορίας τοῦ Δικαίου ἀπὸ τὸ 2005, καὶ τὸν Κωνσταντῖνο Δρακάτο (†4.12.2013), τῆς ἔδρας τῶν Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν (Οἰκονομικῆς Θεωρίας καὶ Πολιτικῆς – Ποσοτικῶν Ἀναλύσεων) ἀπὸ τὸ 1998.

Ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Τάξης τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν ἀπέθαναν ἡ Rita Levi-Montalcini (†30.12.2012), ξένος ἐταῖρος, καθηγήτρια Νευρολογίας καὶ Νευροβιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Saint Louis (Washington) καὶ Διευθύντρια τοῦ Βιολογικοῦ Ἐργαστηρίου τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν Ἰταλίας, καὶ τὰ ἀντεπιστέλλοντα μέλη Ἰωάννης Σεβαστίκογλου (†25.11.2012), καθηγητῆς Χειρουργικῆς Ὀρθοπαιδικῆς τοῦ Karolinska Institutet τῆς Στοκχόλμης καὶ Διευθυντῆς τῆς Χειρουργικῆς Ὀρθοπαιδικῆς Κλινικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Huddinge (Σουηδία), Γεώργιος Ἐμμανουηλίδης (†30.1.2013), καθηγητῆς Παιδιατρικῆς, Διευθυντῆς τοῦ Τμήματος Παιδιατρικῆς Καρδιολογίας τοῦ Harbor-UCLA Medical Center, University of California, Ἰωάννης Χατζηδημητρίου (†21.3.2013), ὁμότιμος καθηγητῆς τῆς Ἀστρονομίας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Οὐρανίου Μηχανικῆς τῆς Διεθνoῦς Ἀστρονομικῆς Ἐνώσεως, καὶ Εὐστάθιος Μπουροδῆμος (†10.7.2013), καθηγητῆς Ὑδροδυναμικῆς, Μηχανικῆς Περιβάλλοντος καὶ Φυσικῶν Πόρων τοῦ Rutgers State University of New Jersey.

Ἡ Τάξη τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν ἔχασε τὰ ἀντεπιστέλλοντα μέλη τῆς Eric Walter Handley (†17.1.2013), καθηγητῆ τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge, καὶ τὸν Γενικὸ Ἐφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ καθηγητῆ τῆς Ὑστεροβυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, μεγάλο ἀρχαιολόγο καὶ νεοελληνιστῆ Στυλιανὸ Ἀλεξίου (†12. 11. 2013).

Κατὰ τὸ 2013 ἡ Ἀκαδημία ὑποδέχθηκε τὰ νέα μέλη τῆς, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ ἔθος στὸν εἰσιτήριο λόγο τους ἀνέπτυξαν θέμα τῆς ἐπιστήμης πού θεραπεύουν:

- ὁ κ. Μιχάλης Τιβέριος «Πλαστὲς ἀρχαιότητες καὶ παραχάραξη τῆς Ἱστορίας. Ἡ περίπτωση ἑνὸς εἰκονογραφημένου μολύβδινου ἐλάσματος»,

- ό κ. Χαράλαμπος Ρουσσος «Νομοτελειακή σύζευξη ύψηλης τεχνολογίας και Ιατρικού λειτουργήματος»,
- ό κ. Γιάννης Παρμακέλης «Γλυπτική: Ή κραυγή τής πολυσήμαντης σιωπής»,
- ό κ. Νικόλαος Ανδρουλάκης «Ή ποινική απόδειξη ως αίτιολογία και ή όλοκλήρωσή της»,
- ό κ. Μίκης Θεοδωράκης «Ή μόνη λύση»,
- ή κυρία Εύαγγελία Κρανιαΐ «Νέοι όρίζοντες στην έρευνα τής καρδιακής ανεπάρκειας»,
- ό κ. Γεώργιος Γιαννόπουλος «Διαχρονική θεώρηση τής έπιστήμης τών Μεταφορών και Συγκοινωνιών και ή συμβολή της στο σημερινό κοινωνικό και οικονομικό γίγνεσθαι»,
- ό κ. Κυριάκος Χαραλαμπίδης «Έπάνοδος από την Κύπρο: στοιχειά ταυτότητας».

Κατά την Πανηγυρική Συνεδρία τής 25ης Μαρτίου μίλησε ό ακαδημαϊκός κ. Θανάσης Βαλτινός, με θέμα «Στόν Μοριά τότε», ενώ κατά την Πανηγυρική Συνεδρία τής 28ης Οκτωβρίου μίλησε ό ακαδημαϊκός κ. Μιχάλης Τιβέριος, με θέμα «Μνήσθητε τών έν τοίς πολέμοις παραλόγων. Οί άρχαιότητες στην Κατοχή».

Πέραν τών πανηγυρικών έορτασμών τών δύο μεγάλων έθνικων έπετείων, κατά τό 2013 έγιναν έπιστημονικά μνημόσυνα, παρουσιάσεις βιβλίων, ανακοινώσεις. Ακόμη έγιναν:

- διημερίδα του Κέντρου Έρευνών Αστρονομίας και Έφηρμοσμένων Μαθηματικών με θέμα «Ο ρόλος και ή προέλευση τών μαγνητικων πεδίων στην άστροφυσική» [The role and the origin of magnetic fields in astrophysics],
- διεθνές συνέδριο εις μνήμην του νομικού και κοινωνιολόγου Hans Kelsen,
- ήμερίδα του Γραφείου Στρατιωτικων και Άμυντικων Θεμάτων και του Έλληνικου Ίνστιτούτου Στρατηγικων Μελετων με θέμα «Ή άμυνα και ασφάλεια τής χώρας μας υπό τό πρίσμα τών έξωτερικων και έσωτερικων εξελίξεων».

Χάρη στις προσόδους από ειδικά κληροδοτήματα, ή Άκαδημία χορήγησε 18 ύποτροφίες Έσωτερικου και Έξωτερικου στους κλάδους τής Ιατρικής, τής Βιοιατρικής Πληροφορικής, τών Μαθηματικων, τών Οικονομικων

Ἐπιστημῶν, τῆς Θεολογίας, τῆς Χημείας, τῆς Ἡλεκτρονικῆς Τεχνολογίας, τῆς Μονωδίας, τῶν Παιδαγωγικῶν Ἐπιστημῶν, τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσας καὶ Φιλολογίας, καὶ τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς.

Ἡ ἀνακοίνωση τῆς ἀπονομῆς τιμητικῶν διακρίσεων ἐκ μέρους τῆς Ἀκαδημίας πού θά ἀκολουθήσει δὲν εἶναι συνέχιση ἑνὸς ἐθίμου ἀλλὰ ζυγοστάθμιση τῆς προόδου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς δραστηριότητάς του, τῆς τέχνης, τῆς πνευματικῆς δημιουργίας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀρετῆς. Μὴ θεωρήσετε ὡς ἀνιαρὴ ἐκφώνηση ὀνομάτων καὶ τίτλων τὶς διακρίσεις, ἀλλὰ ὡς ἔνδειξη ἀκριβοῦς πνευματικῆς καὶ ἐθνικοῦ σφρίγγου τῶν Ἑλλήνων, εἰδικὰ τῶν νεωτέρων μας.

Μὲ γνώμη τῶν Τάξεων καὶ ἔγκριση τῆς Ὀλομελείας τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμονται οἱ ἀκόλουθες διακρίσεις:

Τάξη τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν

1. *Τὸ βραβεῖο Αἰκατερίνης Κέπετζη*, εἰς μνήμην τοῦ συζύγου τῆς ἰατροῦ Νικολάου Κέπετζη μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο 3.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὸν πρῶτο ἀριστεύσαντα πτυχιούχο τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 2011-2012, κ. Θεόδωρο Σεργεντάνη. Εὐχόμεθα νὰ συνεχίσει μὲ τὸν ἴδιο ζῆλο καὶ γνώση τὴν ἀσκηση τῆς πολύτιμης ἐπιστήμης του.

2. *Τὸ βραβεῖο Κωνσταντίνου Κτενᾶ*, μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ ἀπὸ τὰ ἔσοδα τοῦ κληροδοτήματος Εὐθυμίας Μερτσάρη, γιὰ ἐργασία μὲ τὴν ὁποία προωθεῖται ἡ γεωλογικὴ γνώση τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ἀπονέμεται στὴν κυρία Νίκη Εὐελπίδου γιὰ τὴν ἐργασία τῆς *Ἐνδείξεις πρόσφατης ταχείας τεκτονικῆς βύθισης τῶν ΝΑ Κυκλάδων. Αποτέλεσμα τοῦ σεισμοῦ τῆς Ἀμοργοῦ τοῦ 1956; [Evidence of recent rapid subsidence in the S-E Cyclades (Greece): An effect of the 1956 Amorgos earthquake?]*. Ἡ κυρία Εὐελπίδου ἔδωσε ὑψηλῆς στάθμης ἐπιστημονικὴ μελέτη, ἡ ὁποία συμβάλλει στὴ γνώση ἑνὸς σημαντικοῦ γεωλογικοῦ γεγονότος τοῦ πρόσφατου παρελθόντος.

3. *Τὸ βραβεῖο Ἀριστείδου Φ. Πάλλα*, μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, γιὰ τὴν καλύτερη ἐργασία ἀναφερόμενη σὲ τομεῖς τῆς Μαθηματικῆς Ἀνάλυσης, ἀπονέμεται στὸν κ. Παναγιώτη Κεβρεκίδη γιὰ τὴν ἐργασία του *Μὴ γραμμικὰ κύματα σὲ κρυστάλλους. Παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον [Non-linear waves in lattices: past, present, future]*, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ

έμπεριστατωμένη, συστηματική και μεθοδική σύνθεση μεγάλου αριθμού αποτελεσμάτων στον χώρο των διακριτών δυναμικών συστημάτων.

4. Τὰ δύο βραβεῖα Δημητρίου Λαμπαδαρίου, με χρηματικό ἔπαθλο 3.000 εὐρώ τὸ καθένα, γιὰ τοὺς ἰκανότερους στὸ μάθημα τῆς Γεωδαισίας ἀποφοίτους Τμημάτων Πολυτεχνικῶν Σχολῶν τῆς ἡμεδαπῆς, ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 2011-2012, ἀπονέμονται στὸν κ. Νικόλαο Στρομπίνη, ἀπόφοιτο τοῦ Τμήματος Πολιτικῶν Μηχανικῶν Πολυτεχνικῆς Σχολῆς Δημοκρατείου Πανεπιστημίου Θράκης, καὶ στὴν κυρία Βιολέτα Καρυοφύλλη, ἀπόφοιτο τοῦ Τμήματος Πολιτικῶν Μηχανικῶν Πολυτεχνικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Πατρῶν. Τὰ δύο βραβεῖα ἀποτελοῦν τὴν εὐοίωνη ἔναρξη μιᾶς ἐπιστημονικῆς πορείας ἣ ὁποία εὐχόμεθα νὰ συνεχιστεῖ ἐξ ἴσου ἐπιτυχῆς.

5. Τὸ βραβεῖο Δημητρίου Λαμπαδαρίου, με χρηματικό ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, γιὰ τὴν καλύτερη ἐρευνητικὴ ἐργασία στὸν κλάδο τῆς Γεωδαισίας, ἀπονέμεται στὸν κ. Γεώργιο Πάνου γιὰ τὴν ἐργασία του *Ἀνάλυση τοῦ γραμμικοῦ δεσμευμένου ἀλτιμετρικοῦ-βαρυντημετρικοῦ προβλήματος συνοριακῶν τιμῶν* [An analysis of the linear altimetry-gravimetry boundary-value problem]. Ἡ βραβευομένη μελέτη ἀποτελεῖ ἐργασία ὑψηλῆς στάθμης.

6. Τὸ βραβεῖο Περικλῆ Θεοχάρη, με χρηματικό ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, γιὰ τὴ βράβευση τῆς καλύτερης ἐπιστημονικῆς ἐργασίας στὸν τομέα τῆς Μηχανικῆς, ἀπονέμεται στὴν ἐργασία *Εὐθεία ὑπολογιστικὴ προσέγγιση τοῦ τανυστῆ τῶν παραμορφώσεων γιὰ ἐφαρμογὲς παραμορφωσιακῶν μετρήσεων πλήρους πεδίου* [Direct strain tensor approximation for full field strain measurement methods], ποὺ ὑπεβλήθη ἀπὸ τοὺς κ. κ. Ἀθανάσιο Ἡλιόπουλο καὶ Ἰωάννη Μιχόπουλο.

7. Τὸ βραβεῖο τῆς Οἰκογενείας Λουκᾶ Μούσουλου, εἰς μνήμην τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Λουκᾶ Μούσουλου, με χρηματικό ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, γιὰ πρωτότυπη ἐρευνητικὴ ἐργασία στὸν κλάδο τῆς Χειρουργικῆς τοῦ καρκίνου με θέμα «Μοριακὴ καὶ γενετικὴ συμμετοχὴ στὴν καρκινογένεση», ἀπονέμεται στὴν ἐργασία *Τὸ ὀγκογόνο μονοπάτι τοῦ mTOR εἶναι ἐνεργοποιημένο στὸν μυελοειδῆ καρκίνο τοῦ θυροειδοῦς καὶ στὶς ἐπιθετικὲς μορφὲς τοῦ θηλώδη καρκίνου τοῦ θυροειδοῦς* [Activation of mTOR signaling in medullary and aggressive papillary thyroid carcinomas], ποὺ ὑπεβλήθη ἀπὸ τὶς κυρίες Χρυσούλα Λιάκου καὶ Μαρία Κουβαράκη καὶ τὸν κ. Γεώργιο Ρασιδάκη.

8. Τὸ βραβεῖο Βασιλικῆς χήρας Γερασίμου Νοταρᾶ, εἰς μνήμην Γεωργίου Ι. Δεμερτζῆ, με χρηματικό ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, γιὰ πρωτό-

τυπη επιστημονική εργασία επί τῆς θεραπείας τοῦ καρκίνου ἢ ἐπὶ τῆς θεραπείας τῶν παθήσεων τῆς καρδιάς, ἀπονέμεται στὴν εργασία *Ἡ ἐπίδραση τῆς διατμητικῆς τάσης στὴ δημιουργία νεοϊστοῦ σὲ στεφανιαία ἀγγεῖα ἀνθρώπων μετὰ ἀπὸ τοποθέτηση ἐνδοαγγειακῶν προθέσεων ἐπικαλυμμένων μὲ φαρμακευτικὴ οὐσία σιρολίμους ἢ πακλιταξέλη συγκριτικὰ μὲ ἀπλὲς μεταλλικὲς προθέσεις* [The effect of shear stress on neointimal response following sirolimus-and paclitaxel-eluting stent implantation compared with bare-metal stents in humans], ποὺ ὑπεβλήθη ἀπὸ τοὺς κ.κ. Μιχαὴλ Παπαφρακτῆ, Δημήτριο Φωτιάδη καὶ Λάμπρο Μιχάλη.

9. Τὸ βραβεῖο Γεωργίου Θ. Φωτεινοῦ, μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, γιὰ ἐρευνητικὴ εργασία ἐπὶ θεμάτων Ἀστρονομίας, ἀπονέμεται στὸν κ. Κλεομένη Τσιγάνη γιὰ τὴν εργασία *Δυναμικὴ ἐξέλιξη τῶν πληθυσμῶν τῶν μικρῶν σωμάτων στὸ ἡλιακὸ σύστημα* [Dynamics of small bodies in the solar system], ἣ ὁποία ἀναφέρεται στοὺς βασικοὺς πληθυσμοὺς ἀστεροειδῶν καὶ στοὺς διαφόρους συντονισμοὺς ποὺ τοὺς διαφοροποιοῦν.

10. Τὸ βραβεῖο Εὐτυχίας Εὐταξιοπούλου, μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, στὴ μνήμη τοῦ ἀντιπλοιάρχου Κων. Ν. Εὐταξιοπούλου, γιὰ εργασία ποὺ ἀφορᾷ στὸ Ναυτικὸ ἢ στὴ θάλασσα γενικότερα, ἀπονέμεται στὸν κ. Εὐάγγελο Γρυπιώτη γιὰ τὸ δίτομο ἔργο του «*Ἑλληνικὴ Ναυτιλία*» ἀπὸ τὸν 15ο αἰ. π.Χ. μέχρι τοῦ 1821, τὸ ὁποῖο περιλαμβάνει πλούσιο εἰκονογραφικὸ ὕλικὸ καὶ ἱστορικὰ στοιχεῖα καὶ θὰ προσφέρει ὑπηρεσίες γιὰ τὴ γνώση ἐνὸς θέματος τεχνικοῦ καὶ ἱστορικοῦ.

11. Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὸν ἀναπληρωτὴ καθηγητὴ Στοματολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γεώργιο Χ. Λάσκαρη γιὰ τὸ σύγγραμμά του *Κλινικὴ Στοματολογία, διάγνωση-θεραπεία*, ποὺ ἀφορᾷ πλῆθος νοσημάτων καὶ καλύπτει τὸ φάσμα τῆς ἐσωτερικῆς παθολογίας τοῦ στόματος συνταγμένο μὲ σύστημα καὶ ὑψηλὴ ἐπιστημοσύνη.

12. Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὸν Πανελλήνιο Ὁμιλο Ἴστιοπλοίας Ἀνοικτῆς Θαλάσσης (ΠΟΙΑΘ), γιὰ τὸ σύνολο τῶν ἀθλητικῶν καὶ πολιτιστικῶν δραστηριοτήτων ποὺ ἀναπτύσσει ἐξ ἰδίων πόρων καὶ μέσων μὲ σκοπὸ τὴ διάδοση τῆς ἱστιοπλοίας ἀνοικτῆς θαλάσσης καὶ τὴ διατήρηση τῆς ναυτικῆς παράδοσης τῆς χώρας μας, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς συμπλήρωσης 50 ἐτῶν ἀπὸ τὴ διοργάνωση τοῦ ἀγώνα «Ράλλυ Αἰγιαίου».

13. Ἐπαινος τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὴ διδάκτορα κυρία Σουζάνα Δανάλη-Κωτσάκη, πυρηνικὸ φυσικὸ-περιβαλλοντολόγο, ὡς τῆς πρώτης

ἐπιστήμονος πού εισηγήαγε στὴν Ἑλλάδα τὴ μεθοδολογία ὀργάνωσης τῆς προστασίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ ραδιενέργεια τοῦ περιβάλλοντος καὶ θεμελίωσε τὴ σχετικὴ διαδικασία μετρήσεων καὶ ἐλέγχου.

14. *Εὔφημος μνεία τῆς Ἀκαδημίας* ἀπονέμεται στὸν ἀντιναύαρχο Π.Ν. ἐ.ἀ. κ. Ἀναστάσιο Κ. Δημητρακόπουλο γιὰ τὸ πεντάτομο ἔργο του *Β' Παγκόσμιος Πόλεμος – Οἱ πολεμιστὲς τοῦ Ναυτικοῦ θυμοῦνται...* Τὸ ἔργο ἀποτελεῖ σημαντικὴ συλλογὴ στοιχείων πού ἀφοροῦν τὴ δράση καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ κατὰ τὴν περίοδο 1940-1945.

Τάξη τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν

1. *Τὸ βραβεῖο Γ. Ἀθάνα*, μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, γιὰ τὴν καλύτερη ἐκδεδομένη ποιητικὴ συλλογὴ νέου, κατὰ προτίμηση, ποιητοῦ, ἀπονέμεται στὴν κυρία Βάγια Κάλφα γιὰ τὴν ποιητικὴ τῆς συλλογὴ *Ἀπλὰ πράγματα*, ἣ ὁποία ξεχωρίζει γιὰ τὴ λιτότητα τῆς ἔκφρασης, τὴ συνέχεια καὶ συνέπεια τῶν διανοημάτων, πού δημιουργοῦν εἰκόνες ποιητικές.

2. *Τὸ βραβεῖο Λάμπρου Πορφύρα*, μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, γιὰ τὴ βράβευση "Ἑλληνα λυρικοῦ ποιητῆ, ἀπονέμεται στὸν κ. Κώστα Κουτσουρέλη γιὰ τὴν ποιητικὴ του συλλογὴ *Ἀέρας Αὐγούστος*, ἣ ὁποία διακρίνεται γιὰ τὸν μοντέρνο λυρισμὸ καὶ τὶς ποιητικὲς εἰκόνες τῆς.

3. *Τὸ βραβεῖο Αἰκατερίνης Σταθοπούλου*, μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, γιὰ τὴ βράβευση μιᾶς ἐκ τῶν καλυτέρων ποιητικῶν συλλογῶν πού ἔχει ἐκδοθεῖ τὴν τελευταία τριετία, ἀπονέμεται στὸν κ. Γιάννη Παπαϊωάννου γιὰ τὴ συλλογὴ του *Πέρασμα*, πού διακρίνεται γιὰ τὴ γλωσσικὴ τῆς λογικὴ καὶ τὴν ποιητικὴ σύνθεση.

4. *Τὸ βραβεῖο Ἑλένης Τιμ. Μυκονίου*, εἰς μνήμην τῶν γονέων τῆς Ἀνδρομέδας καὶ Τιμολέοντος Μυκονίου, μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, τὸ ὁποῖο δίδεται σὲ ἀριστοῦχο διπλωματοῦχο πιανίστα, ἀπονέμεται στὴν κυρία Μαρία Στρατηγοῦ, πού διακρίθηκε γιὰ τὴ μουσικὴ εὐαισθησία καὶ δεξιοτεχνία τῆς.

5. *Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας*, μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, γιὰ νέο διαπρέποντα "Ἑλληνα ζωγράφο ἡλικίας μέχρι 40 ἐτῶν, ἀπονέμεται στὸν κ. Ἰουλιανὸ Καγκλῆ γιὰ τὴν τόλμη, τὴ δυναμικότητα καὶ τὴν πλαστικὴ ἀντίληψη τῆς ζωγραφικῆς του τέχνης.

6. *Τὸ βραβεῖο Ἑλένης καὶ Πάνου Ψημένου*, μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, γιὰ ἔργο ἀναφερόμενο στὴ Νεοελληνικὴ Ἱστορία ἢ Φιλολογία ἀπὸ τὸ

1669 μέχρι σήμερα, απονέμεται στον κ. Μανόλη Κούμα για το βιβλίο του *Μικρά κράτη, συλλογική ασφάλεια, Κοινωνία τῶν Ἑθνῶν. Ἡ Ἑλλάδα καὶ τὸ ζήτημα τοῦ ἀφοπλισμοῦ 1919-1934*, για τὴν πληρότητα τῆς τεκμηρίωσης, τὴν ἔρευνα τῶν πηγῶν καὶ τὴν πρωτοτυπία τοῦ ἔργου.

7. Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας, με χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, για τὴν καλύτερη ἐρμηνευτικὴ μονογραφία ἢ κριτικὴ ἔκδοση ἔργου κλασικῆς φιλολογοῦν, απονέμεται στὸν κ. Κυριάκο Γσαντσάνογλου, για τὸ βιβλίο του στὰ ἀγγλικά *Χρυσὲς χαῖτες καὶ ἀργυρὰ πρόσωπα. Τὸ Παρθένειον I τοῦ Ἀλκμάνου [Of Golden Manes and Silvery Faces: The Partheneion I of Alcman]*, με τὸ ὁποῖο προσφέρει μία ἐντελῶς νέα συνολικὴ ἐρμηνεία ἐνὸς αἰνιγματικῶν ποιήματος καὶ ἀποτελεῖ μείζονα συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἀρχαϊκῆς λυρικῆς ποίησης.

8. Τὸ βραβεῖο εἰς μνήμην Ἀλέκου Δράκου, με χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, για ἱστορικὴ μελέτη ἢ δοκίμιο ἐπὶ θεμάτων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, απονέμεται στὸν πατέρα Μάρκο Φώσκολο για τὸ βιβλίο του *Ἡ Ὁξωμεριά τῆς Τήνου κατὰ τὸν ἕστερο Μεσαίωνα*, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὴ θεώρηση τῆς ἱστορίας τῆς Τήνου καὶ ἐγκυρη πηγὴ τῆς βενετικῆς πολιτικῆς στὸν ἑλληνικὸ χῶρο.

9. Τὸ βραβεῖο Γεωργίου Π. Οἰκονόμου, με χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, για ἐργασία ἐπὶ ἀρχαιολογικῶν ἢ ἱστορικῶν θεμάτων ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας, απονέμεται στὸν κ. Γιώργο Καλπαδάκη για τὸ βιβλίο του *Τὸ Μακεδονικὸ Ζήτημα 1962-1995*. Ἀπὸ τὴ σιωπὴ στὴ λαϊκὴ διπλωματία, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ συστηματικὴ καὶ ψυχραίμη ἀνάλυση τοῦ θέματος, βασισμένη στὴ χρῆση τῶν πηγῶν.

10. Τὸ Λυκούργειο βραβεῖο, ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῆς δωρεᾶς Παναγιώτη Γραμματικῆ, με χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, για μελέτη με θέμα ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, απονέμεται στὸν κ. Θεόδωρο Γ. Γιαννόπουλο για τὸ βιβλίο του *Πόθεν καὶ πότε οἱ Ἕλληνες;* – τὸ ὁποῖο διακρίνεται για τὴν ἐπιστημονικὴ ἐνημέρωση καὶ τὴ σαφήνεια τῶν ἀπόψεων τοῦ συγγραφέως, ὡς καὶ τὴν κριτικὴ ἐξέταση τῆς ἔρευνας τῆς σχετικῆς με τὴν κοιτίδα καὶ τὴ διασπορὰ τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν.

11. Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας απονέμεται στὸν κ. Γεώργιο Τόλια για τὸν τόμο *Ἱστορία τῆς χαρτογραφίας τοῦ ἑλληνικοῦ χῶρου, 1420-1800. Χάρτες τῆς συλλογῆς Μαργαρίτας Σαμούρα, ἀποτέλεσμα μακρᾶς ἔρευνας καὶ ἱστορικῆς τεκμηρίωσης*, βασισμένης στοὺς ἐξαιρετοὺς ὅσο καὶ σπάνιους χάρτες ποὺ συνέλεξε με πάθος καὶ γνώση ἢ κυρία Μαργαρίτα Σαμούρα.

12. Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στοῦ ζευγος Γιώργου καὶ Εὔης Μπελληγιάννη γιὰ τὸ βιβλίον τους *Πέτρινα τοξωτὰ γεφύρια τῆς Ἑλλάδας*, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ πολύτιμον φωτογραφικὸ σύνταγμα τῶν λιθίνων τοξωτῶν γεφυριῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ χρόνια ἕως τὶς μέρες μας, μὲ ἱστορικὰ καὶ τεχνικὰ σχόλια.

13. Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὴ ζωγράφο Μερὸπη Στεφανάτου-Πρέκα, σὲ ἀναγνώριση τοῦ πλούσιου καλλιτεχνικοῦ τῆς ἔργου καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὴ συμβολή της στὴν ἀνάπτυξη τῆς ὑλογραφίας στὴν Ἑλλάδα.

14. Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στοῦ Σωματεῖο «Σύλλογος οἱ Φίλοι τῆς Μουσικῆς» (1953) γιὰ τὴν ἐξέχουσα προσφορά του στὸν χῶρον τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν τεχνῶν, τῆς παιδείας καὶ τὴν ἐπὶ μία ἐξῆκονταετία ἰδιαίτερη συμβολή του στὴν ἀνάπτυξη τῆς μουσικῆς παιδείας στὴν Ἑλλάδα.

15. Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὸν Ἀλεξανδρινὸ ἀρχιτέκτονα Mohamed Fouad Awad, γιὰ τὶς ἐξαιρετικὲς ὑπηρεσίες του ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἀναδείξεως τῆς ἱστορικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς παρακαταθήκης τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας στὴν Αἴγυπτο.

16. Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στοῦ «Βιβλιολογικὸ Ἐργαστήρι Φίλιππος Ἡλιοῦ» γιὰ τὸ ἐθνικῆς σημασίας ἐπιτελεσθὲν ἔργο τῆς συντάξεως τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας τοῦ 19οῦ αἰ. (46.500 ἐγγραφές), ποῦ βρίσκεται ἀναρτημένο στὸν διαδικτυακὸ τόπον τοῦ Μουσείου Μπενάκη καὶ ἀποτελεῖ βασικὴ πηγὴ γνώσης τῆς πνευματικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς δημιουργίας τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων.

17. Ἔπαινος τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὴν κυρία Καλλιόπη Πρωτοπαπᾶ γιὰ τὶς λαογραφικὲς τῆς ἔρευνες καὶ τὶς μελέτες τῆς ποῦ ἀφοροῦν τὴ φυσικὴ ἐξέλιξη τῶν δρωμένων κατὰ τοὺς τρεῖς κύριους σταθμοὺς τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου στὴν Κύπρο καὶ ἀποτελεῖ μακρόχρονο ἐρευνητικὸ ἔργο συλλογῆς πρωτογενοῦς ὕλικου.

18. Ἔπαινος τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὸν κ. Ἀριστοφάνη Χουρδάκη γιὰ τὸ συγγραφικὸ καὶ λαογραφικὸ του ἔργο, μὲ τὸ ὁποῖο συμβάλλει στὴ διάσωση τῆς κρητικῆς παράδοσης μὲ τὴ συλλογὴ λαϊκῶν παραμυθιῶν, στὰ ὁποῖα καταγράφονται ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ διασώζονται στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ βίου ποῦ τείνουν νὰ ἐξαφανισθοῦν.

Θὰ ὀλοκληρωθοῦν οἱ διακρίσεις τῆς Ἀκαδημίας ὡς πρὸς τὴν τέχνη τοῦ λόγου μὲ τὰ βραβεῖα τῶν δύο ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἰδρυμάτων Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη καὶ Πέτρου Χάρη.

Τὸ Ἴδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη

1. Απονέμει τὸ βραβεῖο ποιήσεως με χρηματικὸ ἔπαθλο 10.000 εὐρώ στὸν κ. Μάνο Ἐλευθερίου γιὰ τὸ σύνολο τοῦ ἔργου του. Ὁ κ. Ἐλευθερίου, πολύμορφος δημιουργός, μᾶς ἔχει δώσει ποίηση ὑψηλῆς αἰσθητικῆς, τραγικῆς εὐαισθησίας καὶ τρυφερῆς ἀνθρωπιᾶς, ποὺ ὑπακούει στοὺς αὐστηροὺς κανόνες τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς τέχνης καὶ στηρίζεται στὴν παράδοση ἀλλὰ καὶ στὸ σύγχρονο πνεῦμα.

2. Απονέμει τὸ βραβεῖο διηγήματος, με χρηματικὸ ἔπαθλο 6.000 εὐρώ, στὸν κ. Σωτῆρη Δημητρίου γιὰ τὴ συλλογὴ διηγημάτων του με τίτλο *Τὸ κουμπὶ καὶ τὸ φόρεμα*, ὅπου ζωντανεύουν ἥρωες καθημερινοί, σημαδεμένοι ἐνίοτε ἀπὸ κάποιον ἀπροσδιόριστο χαρακτηριστικὸ ποὺ τοὺς ξεχωρίζει, ἥρωες ἰδιόρρυθμοι, πρόσωπα μιᾶς πολὺ οἰκείας μας πραγματικότητας ὅπου κυριαρχεῖ ἡ ἀνθρωπιὰ καὶ ἡ κατάφαση τῆς ζωῆς.

3. Απονέμει τὸ βραβεῖο δοκιμίου, με χρηματικὸ ἔπαθλο 10.000 εὐρώ, στὸν κ. Νάσο Βαγενᾶ γιὰ τὸ σύνολο τοῦ ἔργου του. Ὁ κ. Βαγενᾶς, καθηγητῆς τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας, κριτικὸς, θεωρητικὸς τῆς λογοτεχνίας, δημιουργὸς ὁ ἴδιος, ποιητῆς, ἀνανέωσε τὸν ἐλεύθερο στίχο καὶ εἶδε τὰ πνευματικὰ πράγματα με νέο ἐρευνητικὸ πνεῦμα.

Τὸ Ἴδρυμα Πέτρου Χάρη

1. Απονέμει τὸ βραβεῖο ποιήσεως, με χρηματικὸ ἔπαθλο 10.000 εὐρώ, στὸν κ. Θανάση Χατζόπουλο γιὰ τὸ σύνολο τοῦ ἔργου του. Ὁ βραβεύμενος, μελετητῆς τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς κατὰ τὴν ἐπιστήμη ποὺ ἀσκεῖ, δόκιμος κριτῆς τῆς τέχνης τοῦ λόγου, με τὴν ποίησή του στοχάζεται καὶ εἰσχωρεῖ στὴ βαθιὰ καὶ οὐσιαστικὴ ποίηση χωρὶς κοινότοπους τρόπους καὶ γλωσσικὰ τεχνάσματα, ἀλλὰ ὡς ἐρμηνευτῆς με τοὺς στίχους του ἐκείνων τῶν καταστάσεων ποὺ εἶναι ἀδιόρατες στοὺς πολλούς.

2. Απονέμει τὸ βραβεῖο διηγήματος, με χρηματικὸ ἔπαθλο 6.000 εὐρώ, στὴν κυρία Ἀμάντα Μιχαλοπούλου γιὰ τὴ συλλογὴ διηγημάτων τῆς *Λαμπερῆ μέρα*, ὅπου ἀπεικονίζονται τὰ προβλήματα καὶ τὰ δράματα τοῦ σημερινοῦ κόσμου. Οἱ ἀνθρώποι ποὺ χάνονται ἀπὸ τὴ ζωὴ μας, οἱ σχέσεις ποὺ ραγιζοῦν, οἱ προσδοκίες ποὺ δὲν ἐκπληρώνονται, οἱ ψευδαισθήσεις ποὺ μᾶς ἐξαπατοῦν. Χωρισμοί, ἔρωτες φθαρμένοι, ἡ ἀγωνία τῆς ὑπαρξῆς. Ὅλα μαζί τὰ διηγήματα ἀπαρτίζουν μιὰν ἱστορία σὲ ἐξέλιξη, μιὰ ρεαλιστικὴ ἀφήγηση, ποὺ ἀποκαλύπτει μιὰ προσωπικότητα τῆς πεζογραφίας.

3. Απονέμει τὸ βραβεῖο δοκιμίου, μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο 6.000 εὐρώ, στὴν κυρία Μαρία Δεληβοριά γιὰ τὸ βιβλίο της *Διονυσίου Σολωμοῦ, Ἡ γυναίκα τῆς Ζάκυθος, ἔχθρισσα θανάσιμη τοῦ Ἔθνους*. Ἡ βραβευομένη ὀνομάζει τὸ ἔργο της «ἐρμηνευτικὴ δοκιμὴ» ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα εἶναι μιὰ στιβαρὴ βαθιὰ μελέτη τοῦ ὠραιότερου πεζοῦ τοῦ Σολωμοῦ, μιᾶς «ἐφι-αλιτικῆς σάτιρας», ὅπως χαρακτηρίστηκε. Μὲ αὐστηρὴ φιλολογικὴ μέθοδο ἀναλύει καὶ ἀποκαλύπτει τὴ σκέψη τοῦ ποιητῆ, ποὺ δὲν ἦταν ἄλλη, ὅπως τὸ ζοῦμε ἄλλωστε σήμερα, ἀπὸ τὴν ἀλληγορικὴ μεταμφίεση τῆς «φαύλης Διοίχησης» τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας – τὴν ἀλληγορικὴ μεταμφίεση τῆς ἰδιοτελοῦς ἄσκησης ἐξουσίας».

Τάξη τῶν Ἡθικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν

1. Τὸ βραβεῖο εἰς μνήμην Φωτεινῆς Κουνάδη-Κατσαρέλη γιὰ τὴ βράβευση ἑλληνικῶν ἱεραποστολῶν, ἀθλοθετημένο ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ της ἀκαδημαϊκὸ κ. Ἀντώνιο Κουνάδη, μὲ χρηματικὸ ἔπαθλο 5.000 εὐρώ, ἀπονέμεται στὴν Ἱεραποστολὴ τοῦ Kolwezi τῆς Ἐπισκοπῆς Κατάνγκα τοῦ Κονγκό γιὰ τὴν ἀδιάλειπτη καὶ μεγάλῃ προσφορὰ της ἐπὶ 42 χρόνια, τὸ φιλανθρωπικὸ, τὸ ἐκπαιδευτικὸ καὶ τὸ κοινωνικὸ της ἔργο.

Παρακαλῶ νὰ σηκωθεῖτε γιὰ τὸ βραβεῖο ποὺ θὰ ἐκφωνήσω:

2. Βραβεῖο αὐτοθυσίας τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται μετὰ θάνατον στὸν 15 ἐτῶν Τηλέμαχο Τσιμηρίκα, ὁ ὁποῖος, στὴν προσπάθειά του νὰ σώσει τὰ δύο ἀδελφία του ποὺ βρίσκονταν ἐγκλωβισμένα στὸ σπίτι τους ποὺ καιγόταν, βρῆκε καὶ αὐτὸς τὸν θάνατο μαζί τους, ἀφήνοντάς μας ὑπόθηκὴ ἡρωισμού, ἀγάπης καὶ συνειδητῆς αὐτοθυσίας, βάζοντας πάνω ἀπὸ τὴ ζωὴ του τὴ σωτηρία τῶν ἀγαπημένων του.

3. Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὴ Δημοσίᾳ Κεντρικῆ Βιβλιοθήκῃ Κερκύρας, τὴν ἀρχαιότερη τῆς Ἑλλάδος, ἰδρυμένη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰ., γιὰ τὴ μακρόχρονη, πολυδιάστατη καὶ πολύτιμη προσφορὰ της, μὲ τὴν ὁποία προάγεται, ἐπὶ δύο καὶ πλέον ἑκατονταετίες, ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ ἡ πνευματικὴ δημιουργία στὴν Κέρκυρα. Ἡ Δημοσίᾳ Κεντρικῆ Βιβλιοθήκῃ Κερκύρας συνεχίζει καὶ ἀνανεώνει πλοῦσια καὶ καρποφόρα πνευματικὴ παράδοση.

4. Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὸ Πελοποννησιακὸ Λαογραφικὸ Ἴδρυμα «Βασίλειος Παπαντωνίου» (1974) γιὰ τὶς συλλεκτικὲς, ἐρευνητικὲς καὶ ἐκδοτικὲς δραστηριότητές του, οἱ ὁποῖες συμβάλλουν στὴ

γνώση τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ χοροῦ καὶ μὲ τις συλλογές του καλύπτει ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ νεότερου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

5. Ἐπαινος τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὴ Φιλάρχαιο Ἐταιρεία Ἄλμυροῦ «Ὁθρυς» γιὰ τὴ μακρόχρονη, ἀπὸ τοῦ 1896, προσφορά της στοὺς τομεῖς τῆς ἀρχαιολογίας, ἱστορίας καὶ λαογραφίας τῆς περιοχῆς τοῦ Ἄλμυροῦ καὶ ἄλλης τῆς Θεσσαλίας, γιὰ τὴ συμβολή της στὴ διάσωση τῶν ἑλληνικῶν μνημείων καὶ γιὰ τὴν ἴδρυση τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἄλμυροῦ.

6. Ἐπαινος τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὸν Πολιτιστικὸ Σύλλογο Νέας Μεσημβρίας Θεσσαλονίκης γιὰ τὴν πολυσχιδὴ κοινωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ του δραστηριότητα καὶ γιὰ τὴν ιδιαίτερη δραστηριότητά της στὴν καταγραφή, διατήρηση, ἀναβίωση καὶ διάδοση τῆς λαϊκῆς παράδοσης τῆς Μεσημβρίας τοῦ Εὐξεινοῦ Πόντου.

7. Ἐπαινος τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στὸ Δημοτικὸ Διαμέρισμα Κέλλης τῆς Περιφερειακῆς Ἐνότητος Φλώρινας γιὰ τὴ συμβολή της στὴν ἀντιμετώπιση τοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος τῆς χώρας, ποὺ δείχνει αἰσιοδοξία μέσα στὶς δυσμενεῖς καὶ ἀντίξοες συνθῆκες ποὺ ἐπικρατοῦν στὴν Ἑλλάδα.

8. Ἐπαινος τῆς Ἀκαδημίας ἀπονέμεται στοὺς μαθητὲς τῆς Γ' Τάξεως τοῦ Λυκείου Δεμενίκων Πατρῶν, οἱ ὅποιοι πρῶτοι διέθεσαν τὸ χρηματικὸ ποσὸ ποὺ προοριζόταν γιὰ τὴν ἐκδρομὴ τους γιὰ τὴ νοσηλεία καὶ ἐγχείρηση μαθητῆ τοῦ 11ου Γυμνασίου Πατρῶν ποὺ πραγματοποιήθηκε στὸ ἐξωτερικόν. Ἡ φιλαλληλία τους, ποὺ ἔγινε παράδειγμα γιὰ τοὺς μαθητὲς ἄλλων 24 σχολείων, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ διάσωση τοῦ πάσχοντος συμμαθητοῦ τους.

Ἡ ἐκθεσὴ μου, ποὺ τελείωσε θὰ συμπληρωθεῖ, κυρίως ὡς πρὸς τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τῶν Ἐρευνητικῶν Κέντρων τῆς Ἀκαδημίας, μὲ τὴν εἰδικὴ ἐκθεση τοῦ Προέδρου της κατὰ τὴν πρώτη δημοσίαι συνέδρια τοῦ νέου ἔτους, στὶς 14 Ἰανουαρίου 2014.

Κατὰ τὴν πανηγυρικὴ συνέδρια γιὰ τὴν 25η Μαρτίου 2014 θὰ ἀπονεμηθεῖ τὸ Ἀριστεῖον τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν. Τὰ βραβεῖα ποὺ προκηρυσσονται γιὰ τὸ 2014 θὰ ἀνακοινωθοῦν διὰ τοῦ Τύπου καὶ θὰ ἀναρτηθοῦν στὸν ἰστότοπο τῆς Ἀκαδημίας.

Ἀκούσατε τίς διακρίσεις ποὺ δόθηκαν φέτος ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία στὸν ἔφηβο Τηλέμαχο καὶ σὲ πρόσωπα ποὺ θεραπεύουν τίς ἐπιστῆμες, τίς τέχνες καὶ τὸν λόγο. Ὅταν, πρὶν ἀπὸ 185 χρόνια, ὁ Κυβερνήτης, μὲ τὴ θυσία

τῶν ἀγωνιστῶν, ἀπὸ τὸ χάος τῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ θανάτου ποὺ βρῆκε, ἄρχισε νὰ ὀργανώνει στὸ ἐλεύθερο ἑλληνικὸ ἔδαφος Πολιτεία μὲ νόμους, ζήτησε τὴ βοήθεια πολλῶν. Ἦλθαν οἱ σπουδασμένοι Ἕλληνες τοῦ Ἐξωτερικοῦ καὶ πολλοὶ ξένοι καὶ τὸν συνέτρεξαν ὥστε τὸ μόλις γεννημένο κράτος τῶν Ἑλλήνων νὰ σταθεῖ πλάι στὰ τότε μεγάλα καὶ κραταιά. Πέρασαν 185 χρόνια καὶ τὸ κράτος ποὺ δημιουργήθηκε, ἀφοῦ μεγάλωσε καὶ μεγαλούργησε σὲ πολέμους καὶ στὴν εἰρήνη, κάνει τώρα τὴν ἀντίστροφη πορεία. Ζοῦμε τέσσερα χρόνια ὀπισθοδρόμησης, παρακμῆς καὶ κοινωνικῆς φθορᾶς. Οἱ νέοι μας ἐπιστήμονες, οἱ ἄνθρωποι τῆς Τέχνης, ὅλοι ὅσοι ἀποτελοῦν τὸ πνευματικὸ καὶ δημιουργικὸ αἷμα τοῦ λαοῦ καὶ τὸ κεφάλαιο τῆς συνέχισης τῆς ὑπαρξῆς μας, φεύγουν γιὰ πάντα, μᾶς ἐγκαταλείπουν καὶ προσφέρουν τὸ ταλέντο τους σὲ ξένους, ἀκόμη καὶ ἐχθροὺς μας, γιὰτὶ ἐδῶ δὲν ἔχουν τὴ δυνατότητα, ἐξ αἰτίας μιᾶς ἀποτυχημένης καὶ ἑτεροβαροῦς οικονομικῆς ἔνωσης, νὰ ἐργαστοῦν καὶ νὰ δημιουργήσουν. Καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς νέους μένουν ἐδῶ ὑφίστανται τίς συνέπειες τῶν ἐνεργειῶν ἀστόχαστων ἀνθρώπων ποὺ δὲν ἄκουσαν ποτὲ ὅτι τὸ 1821, τὸ 1912-13, τὸ 1940-44 ἔγιναν ἀπὸ Ἕλληνες ποὺ ἀψήφησαν τὸν ἐχθρὸ καὶ τὸν νίκησαν. Δὲν ἔζησαν σὰν ὑπηρέτες πλουσιῶν, ἀλλὰ πολέμησαν καὶ ἔνιωθαν νικητὲς καὶ στὴν Κατοχή. Τὰ τέσσερα χρόνια ἤττας καὶ ταπεινώσεως ποὺ ζοῦμε ἔπρεπε νὰ εἶναι τέσσερα χρόνια πολέμου δικοῦ μας. Θὰ ἤμασταν πληγωμένοι ἀλλὰ ἐλεύθεροι νὰ προχωρήσουμε πρὸς τὴν ἀναδημιουργία, ποὺ ἤδη μᾶς ἔχει ἐγκαταλείψει μαζὶ μὲ τὰ παιδιὰ μας.

Μιὰ μεγάλη Ἑλληνίδα αὐτοκτόνησε πρὶν ἀπὸ 72 χρόνια, στὶς 27 Ἀπριλίου 1941, γιὰ νὰ μὴ δεῖ τοὺς Γερμανοὺς Ναζὶ νὰ πατοῦν τὴ Χώρα της. Σ' ἓνα συμβολικὸ βιβλίο της βάζει ἓναν ἀπὸ τοὺς ἥρωές του νὰ ἀρνεῖται νὰ βοηθήσει τὴ σωτηρία τῆς Πατρίδας του λέγοντας: «Ἡ Πατρίδα εἶναι λέξη καὶ ὁ Βασιλιάς εἶναι κούτσουρο». Εἶναι παλιὰ ἡ ἀλήθεια αὐτή. Πατρίδα καὶ Πολιτεία δὲν ὑπάρχουν χωρὶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ Ἑλλάδα χωρὶς τοὺς Ἕλληνες. Ἐχομε ξαναζήσει μακραιῶνες σκλαβιές ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ πολέμους. Ὅχι νὰ τὴν ἐπιζητοῦμε.

Χαίρετε.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ
ΤΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ ΕΡΕΥΝΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΘΗΝΩΝ

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ

ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ – ΙΑΝΕ

Κατά τὸ ἔτος 2013 στὸ Κέντρον Ἐρεύνης τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωμάτων – ΙΑΝΕ ἔγιναν τὰ ἑξῆς:

Ὁλοκληρώθηκε ἡ σύνταξις καὶ ἡ ἀ' διόρθωσις τῶν λημμάτων ποῦ περιλαμβάνει ὁ ὑπὸ προετοιμασίαν ὄντος τόμος τοῦ Λεξικοῦ, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει κατὰ προσέγγισιν 2.000 λήμματα (δὲ-διάκομμα). Ἐτοιμάσθηκα τὸ τυπογραφικὸ πρότυπο (template) τῶν λημμάτων γιὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ τρέχοντος τόμου τοῦ Λεξικοῦ καὶ τὴν ὑλοποιούμενη ψηφιοποίησιν τῶν ἤδη ἐκδεδομένων τόμων τοῦ στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος «Προβολὴ τοῦ ἔργου τῶν Ἐρευνητικῶν Κέντρων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν στὸν Παγκόσμιον Ἴστόν». Διεξήχθη προκαταρκτικὴ ἔρευνα γιὰ τὴν κατασκευὴ διαδικτυακῆς διεπαφῆς (interface) γιὰ τὴν ἠλεκτρονικὴ ἀνάγνωσιν τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ καὶ γιὰ τὴν χρῆσιν τῆς εἰδικῆς γραμματοσειρᾶς Athens Academy Fonts στὸ διαδίκτυο.

Δείγματα τοῦ ὑπὸ ἔκδοσιν νέου τόμου, καθὼς καὶ ὁ νέος Κανονισμὸς Συντάξεώς του, παρουσιάσθησαν, κατόπιν προσκλήσεως, σὲ εἰδικὴ διημερίδα ἱστορικῆς λεξικογραφίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, διοργανωμένη ἀπὸ τὴν Αὐστριακὴν Ἀκαδημίαν Ἐπιστημῶν στὴ Βιέννη.

Λημματογραφήθηκα καὶ ἀρχειοθετήθηκα μεγάλος ἀριθμὸς νέων καὶ παλαιῶν προβληματικῶν δελτίων γλωσσικοῦ ὕλικου, ἐνῶ ἐνημερώθηκα μὲ τὰ νέα στοιχεῖα τὸ ἠλεκτρονικὸν ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου. Ἀποδελτιώθηκα 20 χειρόγραφα τοῦ Ἀρχείου σὲ ἠλεκτρονικὴ μορφή καὶ τὸ σχετικὸν ὕλικόν ἐντάχθηκα στὸ Ἀρχεῖο Δελτίων.

Ἐμπλουτίσθηκα τὸ ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου μὲ τὴν εἰσαγωγὴν συλλογῶν διαλεκτικοῦ ὕλικου ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὴν τελευταῖαν γλωσσικὴν ἀποστολὴν τῶν ἐρευνητῶν καὶ ἀπὸ τὸν γλωσσικὸν διαγωνισμὸν ποῦ προκηρύσσει κατ' ἔτος ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Ἐντάχθηκα στὴν ἠλεκτρονικὴ βάση δεδομένων τοῦ ἀρχείου τῶν ἑλληνικῶν τοπωνυμίων 18.000 νέες καταχωρήσεις ποῦ προέρχονται ἀπὸ γλωσσικὰ συλλογὰς τοῦ Ἀρχείου τοῦ ΙΑΝΕ. Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Κέντρου ἐμπλουτίσθηκα μὲ τὴν προμήθειαν πολλῶν νέων βιβλίων καὶ συγροτήθηκα βάσεις βιβλιογραφικῶν δεδομένων.

Οί έρευνητές τοῦ Κέντρου ἔλαβαν μέρος με ανακοινώσεις σέ συνέδρια ἑλληνικά καί διεθνή.

[Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου]

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Τὸ Κέντρο Λαογραφίας:

α. Συνέταξε, υπέβαλε καὶ ἐπέτυχε τὴν ἔγκριση προγράμματος (950.200 εὐρώ) με θέμα: «Ἐθνικὸ Ψῆφιακὸ Δίκτυο Τεκμηρίωσης τῆς Ἀυλῆς καὶ Ὑλικῆς Πολιτιστικῆς Κληρονομιάς», στὸ πλαίσιο τῆς Πρόσκλησης 31 τοῦ ἐπιχειρησιακοῦ προγράμματος «Ψηφιακὴ Σύγκλιση». Προκήρυξε τὸ ἔργο καὶ ἤδη εὐρίσκεται στὸ στάδιο ἀξιολόγησης προσφορῶν.

β. Συμμετεῖχε στὸ πρόγραμμα «Καταγραφή, τεκμηρίωση, προβολὴ καὶ διακίνηση ἀρωματικῶν καὶ θεραπευτικῶν βοτάνων καὶ φυτῶν καὶ φυτικῶν προϊόντων» [Recording, documentation, promotion and distribution of the aromatic and therapeutic herbs, plants and plant products (RE.HERB)], στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος «INTERREG IV / Ἑλλάδα-Ἰταλία».

γ. Συμμετέχει στὸν σχεδιασμό, στὴν ἐπιμέλεια καὶ στὴν ἐφαρμογὴ δράσεων γιὰ τὴν ἐκπόνηση τοῦ ἐρευνητικοῦ προγράμματος «Χορεύοντας στὴν πόλη. Τὰ “ἀποκριάτικα δρώμενα” τῆς Νάουσας ὡς τοπικὸ δεδομένο καὶ ὡς ἀνθρωπολογικὸ ζητούμενο (ἐθνογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ ἔρευνα)», σὲ συνεργασία μετὰ τὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

δ. Παράλληλα ὑλοποιεῖ προγράμματα συνεργασίας μετὰ δήμους καὶ φορεῖς τῆς Τοπικῆς Αὐτοδιοίκησης [Λευκάδα (δύο μουσεῖα), Ζάκυνθο (πρόγραμμα «Ὀμιλιῶν»), Ἀράχωβα (μουσεῖο, ἐκθέσεις), Παλαιόχωρα Χανίων (Μουσεῖο Ἀκριτῶν τῆς Εὐρώπης), Περιφέρεια Κρήτης (ἐκδοση χειρογράφων Μαρίας Λιουδάκι), Δήμος Τσακωνιάς (θέματα φακέλων γιὰ τὴν ἄυλη πολιτισμικὴ κληρονομιά)].

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Κυκλοφορήθηκαν σὲ τρεῖς ὀγκώδεις τόμους τὰ *Πρακτικὰ* τοῦ συνεδρίου *Λαϊκὸς πολιτισμὸς καὶ ἐντεχνος λόγος (ποίησις-πεζογραφία-θέατρο)* (ἐπιμέλεια Γεωργίου Βοζίκα).

Κυκλοφορήθηκαν ἐπίσης τὰ *Πρακτικὰ* τῆς ἡμερίδας *Κωνσταντῖνος Ψάχος: ὁ μουσικός, ὁ λόγιος*, σ. 340 + 1 CD, μετὰ χρηματοδότηση τῆς κυρίας Ἑλένης Ντάλλα (ἐπιμέλεια Εὐαγγέλου Καραμανέ).

Στή σειρά «Πηγές του Λαϊκού Πολιτισμού» κυκλοφορήθηκε το βιβλίο του Σωτηρίου Τσιάνη (Sam Tsianis) *Λημοτικά τραγούδια από τη Βυτίνα Αρκαδίας (Folk Songs from Vytina, Arcadia)*, με χρηματοδότηση του Ίδρυματος Τρύφωνος Θαλασσινού (ἐπιμέλεια Βασιλικής Χρυσανθοπούλου).

Εύρίσκονται στο τυπογραφείο στην τελική διάρθωση τα *Πρακτικά* του 15ου διεθνούς συνεδρίου της Διεθνούς Αφηγηματολογικής Έταιρείας (ISFNR) με θέμα «Narratives Across Space and Time: Transmissions and Adaptations», που διοργανώθηκε από το Κέντρο τον Ιούνιο του 2009.

Πραγματοποιήθηκε παρουσίαση τῆς έκδοσης του Κέντρου (2012) *Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης και το Κέντρον Ἐρεῖνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, Πρακτικά διεθνούς ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου* (δύο τόμοι, 1.192 σελίδων), στην Ἀθήνα και στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Καλαμάτας.

Ἐπίσης, σέ ἐκδήλωση στο Βιβλιοπωλεῖο ΙΑΝΟΣ ἔγινε ἡ παρουσίαση τῆς έκδοσης (2013) *Λαϊκός πολιτισμός και ἔντεχνος λόγος (ποίησες-πεζογραφία-θέατρο)*. *Πρακτικά διεθνούς ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου*.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Κατά τῆ διάρκεια του 2013 τὸ Κέντρο πραγματοποίησε πέντε ἐκθέσεις:

1. «Σκιαχτρα» (Πάρκο Ἐλευθερίας, Ἀθήνα, 15 Σεπτεμβρίου 2013), στο πλαίσιο τῶν Δράσεων Πολιτισμοῦ τοῦ Δήμου Ἀθηναίων (συνεργασία με τὸ Δίκτυο τῶν Μουσείων τοῦ Ἱστορικοῦ Κέντρου τῆς Πόλεως τῶν Ἀθηναίων).

2. «Ἄλογα πραγματικά και συμβολικά στην τέχνη», στην Παλαιόχωρα Χανίων, στο Μουσείο Ἀκριτῶν τῆς Εὐρώπης.

3. «Τόπος και Ἄνθρωποι», ἐκθεση φωτογραφίας τοῦ Εὐτύχιου Λιατάκη, στην Αἴθουσα Πολιτιστικῶν Δράσεων Παλαιόχωρας Χανίων (οἱ δύο προηγούμενες ἐκθέσεις ὀργανώθηκαν στο πλαίσιο τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ΧΑΝΙΑRT 2013 Εἰκαστικές Διαδρομές στον νομὸ Χανίων).

4. «Χριστούγεννα στο σπίτι τῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη», στο Μουσείο Λαϊκῆς Τέχνης και Παράδοσης «Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη» (10 Δεκεμβρίου 2013 – 5 Ἰανουαρίου 2014).

5. «Τὸ πρόβατο» Ὀδοιπορικὸ στον ποιμενικὸ βίο: Ἀρχιτεκτονική και Τέχνη», Λαογραφικὸ Μουσείο Ἀράχωβας (14 Δεκεμβρίου 2013 – 25 Μαρτίου 2014). Ἡ ἐκθεση πραγματοποιήθηκε με πρόταση τοῦ Κέντρου και ἐπιμέλεια τῆς μουσειολόγου του, σέ συνεργασία με τὸ PRISMA – Κέντρο Ἀναπτυξιακῶν Μελετῶν.

Ἐπίσης, τὸ Κέντρο συνδιοργάνωσε τὴν ἔκθεση «Πηνελόπη Ghandi, ἡ ἱερὴ τέχνη τῆς ὑφαντικῆς», στὸ Μουσεῖο Μπενάκη.

Τέλος, πραγματοποιήθηκαν δύο ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα στὸ πλαίσιο τῶν παραπάνω ἐκθέσεων.

ΜΟΥΣΕΙΑΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ

Τὸ Κέντρο ἔχει ἀποδεχθεῖ μεγάλες νέες καὶ σημαντικὲς συλλογὲς ἀντικειμένων [συλλογὴ ταμάτων, μουσικῶν ὀργάνων, διακοσμημένων αὐγῶν, μασκῶν (Συλλογὴ Παπαγεωργίου)] καὶ συνεχίζει τὴν καταγραφή καὶ τεκμηρίωσή τους.

Ἔχει, ἐπίσης, ἐμπλουτίσει τίς συλλογὲς του μὲ τὴν ἀπόκτηση νέων λαογραφικῶν χειρογράφων συλλογῶν καὶ ἀντιγράφων σὲ ψηφιακὴ μορφή ἀρχαικοῦ ὕλικου ἀπὸ τὴ Ρουμανία καὶ φωτογραφικοῦ ὕλικου (συλλογὲς φωτογραφιῶν Δημητρίου Καλούσιου).

ΜΟΥΣΕΙΑ, ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ, ΕΠΙΤΟΠΙΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ κ.ἄ.

Τὸ Κέντρο ἔχει σχεδιάσει καὶ ἐπιμεληθεῖ ἐπιστημονικὰ καὶ ἐπιβλέπει περιφερειακὰ μονοθεματικὰ μουσεῖα (Μουσεῖον τοῦ Ἄρτου, Ἀμφίκλεια· Μουσεῖο Ἀκριτῶν τῆς Εὐρώπης, Παλαιόχωρα Χανίων Κρήτης· Μουσεῖο Διεθνoῦς Φεστιβάλ Φολκλόρ Λευκάδας στὴ Λευκάδα· Μουσεῖο Ἀγροτικῶν Ἐργαλειῶν καὶ Ἐπαγγελματῶν στὸν Κάβαλο Λευκάδας, δωρεᾶς Ἀνδρέα Λάζαρη).

Ἐπιπλέον, ἔχει ἀναλάβει τὴν ἐπιστημονικὴ ἐπιμέλεια τοῦ Μουσείου Ὑφαντικῆς στὴν Ἀράχωβα Βοιωτίας –πραγματοποιεῖ γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἐπιτόπιες ἔρευνες καὶ ἐκδηλώσεις–, καθὼς καὶ τοῦ Μουσείου Γεωργικῶν Ἐργαλειῶν στὸ Βελεστίνο Μαγνησίας.

Τὸ Κέντρο, στὴν προσπάθειά του νὰ συμβάλει στὴν προβολὴ τῆς αὐτῆς πολιτισμικῆς κληρονομιάς, μετέχει μὲ δύο ἐρευνητές του στὴν ἐθνικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν Ἀυτὴ Πολιτιστικὴ Κληρονομιά τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ ἔχει συντάξει τὸ Ἐθνικὸ Εὐρετήριο τῶν θεμάτων της (μὲ πάνω ἀπὸ 500 θέματα).

Ἐπίσης, μετέχει σὲ ἐπιτροπὲς Ὑπουργείων γιὰ τὴν ποιότητα τῶν παραδοσιακῶν προϊόντων, τὴν πιστοποίηση τῶν ΠΟΠ (Προϊόντων Ὀνομασίας Προέλευσης), καθὼς καὶ σὲ ἐπιτροπὲς τῆς Ἀγροτικῆς Οἰκιακῆς Οἰκονομίας. Ἐρευνητές του εἶναι μέλη τῆς ἐπιστημονικῆς ομάδας συνεργασίας τοῦ

Κέντρου με τὸ Musée National des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée τῆς Μασσαλίας.

Ἐξάλλου, προγραμματίσει διημερίδα με θέμα «Λαϊκὸς πολιτισμὸς καὶ βιώσιμη ἀνάπτυξη» σὲ συνεργασία μετὰ τὸ Ὑπουργεῖο Ἀγροτικῆς Ἀνάπτυξης καὶ Τροφίμων, τὸ Ὑπουργεῖο Τουρισμοῦ καὶ τὰ Ἑλληνικὰ Ταχυδρομεῖα.

Ἡ διευθύνουσα καὶ οἱ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου, πέραν τῶν προγραμματισμένων ἐργασιῶν τους στὸ Κέντρο, δηλαδὴ τῆς ἠλεκτρονικῆς ἀρχειοθέτησης ὑλικοῦ, τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἀξιολόγησής νέου ὑλικοῦ, τῶν ἐντεταλμένων ἀποστολῶν, ἀφιερωμένων κατὰ τὸ ἔτος 2013 στὸν ἐμπλουτισμὸ τοῦ Εὐρετηρίου γιὰ τὴν Ἄυλη Πολιτισμικὴ Κληρονομιά, τῆ συμμετοχῆ στὶς ἐκδόσεις καὶ ἐκδηλώσεις τοῦ Κέντρου, πραγματοποιοῦσαν ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀποστολῆς, ἐπιτόπια ἔρευνα στὴν Κριμαία (Τσερνοπόλιε τῆς περιοχῆς Συμφερόπολης), ἔλαβαν μέρος μετὰ ἀνακοινώσεις συνολικὰ σὲ 30 ἐπιστημονικὰ συνέδρια καὶ ἡμερίδες, δημοσίευσαν δύο βιβλία, 30 ἄρθρα σὲ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ καὶ ὑπὲρ τὰ 30 ἐκλαϊκευμένα δημοσιεύματα. Πραγματοποίησαν ἐπίσης 23 διαλέξεις, 14 μαθήματα στὸ Ἀνοικτὸ Πανεπιστήμιο καὶ Δημοτικὰ Ἀνοικτὰ Πανεπιστήμια, καθὼς καὶ ἐκπαιδευτικὰ προγράμματα, ραδιοφωνικὲς καὶ τηλεοπτικὲς ἐκπομπές. Ἐπίσης, προσέφεραν ἔργο ὡς μέλη τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς στὸν 40ὸ Πανελλήνιο Διαγωνισμὸ Παραδοσιακοῦ Τραγουδιοῦ καὶ Μουσικῆς τῶν Λαγκαδίων Γορτυνίας, τὸ 2013, τῆς Προκριματικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Διεθνoῦς Συνάντησης Ἀρχαιολογικῆς Ταινίας τοῦ Μεσογειακοῦ Χώρου «Ἀγών» (2003 ἕως 2012), μέλη ἐπιτροπῶν κρίσεως ἄρθρων σὲ περιοδικὲς ἐκδόσεις κ.λπ.

[Αἰκατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη]

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Φαναριώτικα και άστικά στιχοουργήματα στην εποχή του νεοελληνικού Διαφωτισμού, Αθήνα 2013, σ. 560 (*Πρακτικά* του συνεδρίου που πραγματοποιήθηκε στη Λευκωσία, 7-9 Ιουνίου 2012, με συνδιοργανωτές το Κέντρον Έρευνής του Μεσαιωνικού και Νέου Έλληνισμού τής Ακαδημίας Αθηνών, το Τμήμα Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών και το Τμήμα Τουρκικών και Μεσανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου τής Κύπρου, καθώς και την Έταιρεία Κυπριακών Σπουδών).

ΜΕΛΕΤΕΣ

Χαρίτων Καρανάσιος

«Άσματα τών μπεκρήδων και έρωτικά τραγούδια από χειρόγραφο τής Βέροιας του 18ου αιώνα», *Φαναριώτικα και άστικά στιχοουργήματα στην εποχή του νεοελληνικού Διαφωτισμού*, Αθήνα 2013, σ. 153-172.

«Η συλλογή Φαναριώτικων στιχοουργημάτων στον αυτόγραφο cod. Petropolitanus 734 του Νικηφόρου Καντουιάρη», στο ίδιο, σ. 173-188.

«Politics and Ethics in the Wallachian Court at the end of the 17th century. The Paraphrases of Ancient Greek and Byzantine Mirrors of Princes by Sevastos Kyminitis», *Πρακτικά τής συνάντησης εργασίας (workshop) «Μεταφορές και επικαλύψεις. Η διαμόρφωση τής γνώσης στα χρόνια τών Έλλήνων homines novi στην Όθωμανική Αυτοκρατορία (1641-1730)»*, Institut für Griechische und Lateinische Philologie / Freie Universität Berlin, Βερολίνο, 30 Νοεμβρίου-1 Δεκεμβρίου 2012, στον ιστότοπο: http://www.sfb-episteme.de/veranstaltungen/Archiv/Workshop_Regelwissen.html

Κωνσταντίνος Λαμπρινός

«Εύγενεΐς και cittadini στην κοινότητα τής βενετικής Σητείας. Κοινωνικές ζυμώσεις και ανακατατάξεις (τέλη 16ου-17ος αι.)», *Μνήμων*, 32, 2011-2012 [2013], σ. 37-57.

«Gli archontoromei nella Creta veneziana. Un gruppo privilegiato e la sua evoluzione nel XVI e XVII secolo», *Mediterranea. Ricerche storiche*, 27, 2013, σ. 149-160.

«Λάουρα Manolesso: μιὰ ύψηλόβαθμη άξιωματούχος άντιμέτωπη με τήν άριστοκρατία στο βενετικό Ρέθυμνο (16ος αι.)», Τόμος πρὸς τιμήν τής άκαδημαϊκού κυρίας Χρύσας Μαλτέζου, Αθήνα 2013, σ. 453-467.

Δέσποινα Βλάμη

«“Of Business and Money and Women in General...”. Investigating Women in the Levant Company Archive (18th-19th centuries)», *Κράτος, Οικονομία, Κοινωνία (19ος-20ός αιώνες)*, Τόμος πρὸς τιμήν τοῦ όμότιμου καθηγητῆ κ. Γεωργίου Β. Δερτιλιῆ, Αθήνα 2013, σ. 305-323.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΕΣ ΣΕ ΣΥΝΕΔΡΙΑ – ΗΜΕΡΙΔΕΣ – ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ

Χαρίτων Καρανάσιος

«Ο παλαιότερος γνωστός κατάλογος χειρογράφων και έντύπων τής I. M. Ίβήρων (1723) και ό πρώην Άρτης Νεόφυτος Μαυρομαάτης», 8ο Διεθνές Συνέδριο τής Άγιορειτικῆς Έστίας με θέμα «Άγιον Όρος και Λογισύνη», Θεσσαλονίκη, 22 Νοεμβρίου 2013.

«Μαρτυρίες για άπόκτηση έντύπων και χειρογράφων έλληνικῶν μονῶν άπό τόν Νικόλαο Μαυροκορδάτο», συνάντηση έργασίας (workshop) τοῦ Ίνστιτούτου Έλληνικῆς και Λατινικῆς Φιλολογίας (Institut für Griechische und Lateinische Philologie) με θέμα «Μεταφορές και έπικαλύψεις. Η διαμόρφωση τής γνώσης στα χρόνια τῶν Έλλήνων homines novi στήν Όθωμανική Αυτοκρατορία (1641-1730)», Αθήνα, 23 Σεπτεμβρίου 2013.

«Griechische Handschriften rumänischer Sammlungen», 8ο Συμπόσιο τής Διεθνούς Έπιτροπῆς Έλληνικῆς Παλαιογραφίας (Comité International de Paléographie Grecque), Άμβουργο, 22-28 Σεπτεμβρίου 2013.

«Η Έκπαίδευση στή Δυτική Μακεδονία 16ος-19ος αιώνας», Ημερίδα με θέμα «Η Έκπαίδευση στή Δυτική Μακεδονία» τής Έταιρείας Δυτικομακεδονικῶν Μελετῶν, Κοζάνη, 1η Ίουνίου 2013.

«Η ψυχάνάλυση τοῦ Άλῆ πασα στήν “Άτομική άνάλυση” τοῦ Στέφανου Ξένου (1883)», Α΄ Πανηπειρωτικό Συνέδριο «Ίστορία-Λογισύνη:

Ἡ Ἑπειρος καὶ τὰ Ἰωάννινα ἀπὸ τὸ 1430 ὠς τὸ 1913», Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων καὶ Ἐταιρεία Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα, 28 Φεβρουαρίου-2 Μαρτίου 2013.

Ἀναστασία Κοντογιαννοπούλου

«Μορφές συλλογικῆς ὀργάνωσης στὶς βυζαντινὲς πόλεις: ζητήματα ὀρολογίας (7ος-12ος αἰ.)», ΛΔ΄ Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριο, Θεσσαλονίκη, 31 Μαΐου-2 Ἰουνίου 2013.

Προσκεκλημένη συνομιλήτρια στὴ διάλεξη τοῦ Δημήτρη Κυρίτση, ἐπίκουρου καθηγητῆ Βυζαντινῆς Ἱστορίας τοῦ Τμήματος Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης, μὲ θέμα «Αὐλικὸι τίτλοι καὶ πολιτικὸς ἔλεγχος στὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων», Κέντρο Ἑλληνικῶν Σπουδῶν Ἑλλάδος τοῦ Πανεπιστημίου Harvard, Νάυπλιο, 12 Ἰουνίου 2013.

ΛΟΙΠΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Τὸ Κέντρο συμμετέχει στὸ πρόγραμμα «DARIAH-ΑΤΤΙΚΗ-Ἀνάπτυξη τῆς ἑλληνικῆς ἐρευνητικῆς ὑποδομῆς γιὰ τὶς ἀνθρωπιστικὲς ἐπιστῆμες ΔΥΑΣ» (ἔναρξη: Ὀκτώβριος 2013).

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Κέντρου ἐμπλουτίστηκε ἐφέτος μὲ 158 τόμους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 32 προέρχονται ἀπὸ ἀγορὰ καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἀπὸ ἀνταλλαγὴ ἢ δωρεά.

Οἱ συλλογὲς τοῦ Κέντρου ἐμπλουτίστηκαν μὲ τὰ χειρόγραφα τῶν μελετῶν τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσοστόμου Α΄ (εὐγενικὴ δωρεὰ τῶν κυριῶν Αἰκατερίνης Ράμφου καὶ Φωτεινῆς Ζαφειροπούλου).

[Ρόδη Σταμούλη]

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Κατά τὸ ἔτος 2013 συνεχίστηκαν τὰ ἐξῆς ἐρευνητικὰ προγράμματα τοῦ Κέντρου.

«Χρονολόγιο γεγονότων τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου» (ὑπεύθυνη Μαρία Σπηλιωτοπούλου): Ὁ Α' τόμος τοῦ ἔργου εἶναι ἔτοιμος γιὰ ἠλεκτρονικὴ ἔκδοση στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος «Προβολὴ τοῦ ἔργου τῶν Ἐρευνητικῶν Κέντρων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν». Συντάχθηκε μέρος τοῦ Β' τόμου τοῦ ἔργου *Calendar of Events of World War II concerning Greece. Data according to the Special Operations Executive archives, 1943*, ἔργου ποὺ πραγματοποιεῖται στὸ πλαίσιο τοῦ ἐκπονούμενου προγράμματος.

«Ἡ διαμόρφωση τοῦ γαιοκτητικοῦ συστήματος στὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ βρετανικὴ διπλωματία, 1833-1843» (ὑπεύθυνη Εὐαγγελία Καρούζου): Ἡ συγγραφὴ ἀφορᾷ στὸ κεφάλαιο ποὺ ἐξετάζει τὴν πολιτικὴ τῶν κομμάτων ἀπέναντι στὸ θέμα τῆς γαιοκτησίας ὅπως αὐτὴ διαφαίνεται μέσα ἀπὸ τὴ νομοθεσίαν τῆς περιόδου 1833-1843 καὶ τίς ἀπόψεις τῶν πολιτικῶν παρατάξεων ποὺ ἐκφράζονται στὸν τύπο τῆς ἐποχῆς καὶ σὲ δημόσια ἔγγραφα ποὺ ἀπόκεινται στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (Ὁθωνικὸ Ἀρχεῖο). Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἔχει σχεδὸν ὀλοκληρωθεῖ.

«Περιγραφικὸς κατάλογος τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἀλεξάνδρου Λυκούργου, Ἀρχιεπισκόπου Σύρου καὶ Τήνου (1827-1875)» (ὑπεύθυνη Ἐλισάβετ Κοντογιώργη): Ὀλοκληρώθηκε ἡ ἐπιμέλεια καὶ ὁ ὑπομνηματισμὸς (προσώπων, ἰδρυμάτων, τοπωνυμίων καὶ θεμάτων) τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῶν ἀναλυτικῶν περιλήψεων γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Α' τόμου. Ἐγίνε ὁ ἔλεγχος μὲ τὰ πρωτότυπα ἔγγραφα καὶ συμπληρώσεις, ὅπου κρίθηκε ἀπαραίτητο. Ὁ Α' τόμος εἶναι ὑπὸ ἔκδοση. Ἐπίσης συντάχθηκαν περιλήψεις ἀπὸ τοὺς φακέλους τοῦ Ἀρχείου ποὺ περιλαμβάνουν τὴν Ἀλληλογραφίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Λυκούργου μὲ συγγενεῖς του καὶ ἐτοιμάζεται ὁ ἐπόμενος τόμος.

«Πηγὲς ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Ἀλεξάνδρου Λυκούργου γιὰ τὸν Γεώργιο Λογοθέτη Λυκούργο» (ὑπεύθυνη Ἐλισάβετ Κοντογιώργη): Πρόκειται γιὰ δημοσίευση καὶ σχολιασμὸ τριῶν χειρόγραφων σχεδίων μὲ βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Γεώργιο Λογοθέτη Λυκούργο. Στὸ εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο τοῦ μελετήματος Πηγὲς ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Ἀλεξάνδρου Λυκούργου γιὰ τὸν Γεώργιο Λογοθέτη Λυκούργο παρουσιάζεται ἀναλυτικὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ

κριτικού άρθρου του Αλεξάνδρου Λυκούργου για τὸ ἔργο τοῦ Σπυρίδωνα Τρικούπη *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, πού δημοσιεύτηκε στὴ γερμανικὴ ἑφημερίδα τῆς Αὐγούστας (*Augsburger Allgemeine Zeitung*) τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1858. Ἡ μελέτη βασίζεται, ἐπίσης, στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Αλεξάνδρου Λυκούργου μὲ τὸν γαμπρό του, ταγματάρχη Βασίλειο Μαργέλο. Ἔχει γίνεи μεταγραφὴ καὶ σχολιασμὸς τῶν δύο χειρογράφων καὶ ἔχει συνταχθεῖ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ εἰσαγωγικοῦ κεφαλαίου πού ἀναφέρεται στὸν Σπυρίδωνα Τρικούπη.

«Ἀλληλογραφία τοῦ Αλεξάνδρου Λυκούργου, Ἀρχιεπισκόπου Σύρου καὶ Τήνου, μὲ τὸν William Ewart Gladstone (1870-1875)» (ὑπεύθυνη Ἑλισάβετ Κοντογιώργη): Μελετήθηκε ἡ βιβλιογραφία καὶ ἔγινε ἀποδελτίωση σχετικὰ μὲ τὸ κίνημα τῶν Παλαιοκαθολικῶν καὶ τὶς ἐπαφές τους μὲ τὸν William Ewart Gladstone.

«Δημόσια Ὑγεία στὴν Ἑλλάδα τοῦ Μεσοπολέμου. Ἡ συμβολὴ τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν στὴν ὀργάνωση τῶν ὑπηρεσιῶν ὑγείας καὶ κοινωνικῆς πρόνοιας» (ὑπεύθυνη Ἑλισάβετ Κοντογιώργη): Συνεχίστηκε ἡ ψηφιακὴ ἐπεξεργασία, ταξινομησιὴ καὶ μελέτη τοῦ τμήματος τοῦ ἀρχεἰοῦ ὑλικοῦ πού ἔχει φωτογραφηθεῖ ἀπὸ τὸ Ἀρχεἶο τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν (ΚτΕ), καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις καὶ τὴν ἀλληλογραφία τῶν ὑγειονομολόγων τοῦ Ὄργανισμοῦ Ὑγείας τῆς ΚτΕ γιὰ τὴν κατάσταση τῆς δημόσιας ὑγείας στὶς ἀγροτικὲς περιοχές.

«Περιγραφικὸς κατάλογος γερμανικῶν στρατιωτικῶν ἀρχείων τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου “Records of German Divisions” 1940-1945» (ὑπεύθυνος Δημήτριος Ἀποστολόπουλος): Ἐγινε ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ὑλικοῦ τῶν μικροταινιῶν μὲ κωδικὸ T. 315 (30-33).

«Νεότερη Ἑλληνικὴ Ἱστορία στὸ Διαδίκτυο» (ὑπεύθυνη Μαρία Σπηλιωτοπούλου): Ἐγινε συστηματικὴ ἐνημέρωση καὶ ἐμπλουτισμὸς τοῦ ἠλεκτρονικοῦ καταλόγου «Πηγές Νεότερης Ἑλληνικῆς Ἱστορίας», ὁ ὁποῖος βρίσκεται ἀναρτημένους στὴν ἱστοσελίδα τοῦ KEINE καὶ περιέχει πληροφορίες γιὰ τὶς ψηφιοποιημένες ἀρχεἰακὲς πηγές τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τοῦ 19ου καὶ τοῦ 20ου αἰῶνα.

«Ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ στὴ Μεσοπολεμικὴ περίοδο» (ὑπεύθυνος Σωτῆρης Ριζᾶς): Διεξήχθη ἀρχεἰακὴ ἔρευνα γιὰ τὴ σύνταξη μονογραφίας.

Δημοσιεύθηκε τὸ ἠλεκτρονικὸ ἐνημερωτικὸ δελτίο τοῦ Κέντρου, τὸ ὁποῖο ἀποστέλλεται δωρεάν σὲ ἐγγεγραμμένα μέλη σὲ ἐξαμηνιαία βάση. Τὸ τεῦχος 1913, ἀρ. 2 κυκλοφόρησε τὸν Δεκέμβριο τοῦ 2013.

Έκδόθηκε ο τόμος *Agricultural Co-operatives in South and Central Europe, 19th-20th Century: A Comparative Approach* edited by Helen Gardikas-Katsiadakis and Cathérine Brégianni, που φιλοξενεί 15 μελέτες.

Έγκαινάστηκε το έργο «DARIAH-ΑΤΤΙΚΗ-Ανάπτυξη τής ελληνικής έρευνητικής ύποδομής για τις ανθρωπιστικές έπιστήμες ΔΥΑΣ» (ύπεύθυνη Ελένη Γαρδίκια-Κατσιαδάκη), με συντονιστή την Ακαδημία Αθηνών και συνεργαζόμενους φορείς το Έρευνητικό Κέντρο «Αθηνά», το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Έρευνητικό Πανεπιστημιακό Ίνστιτούτο Συστημάτων Έπικοινωνιών και Υπολογιστών/ΕΜΠ, την Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών και το Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας. Τον Οκτώβριο ολοκληρώθηκε ή συγκρότηση τής ομάδας έργου τής Ακαδημίας Αθηνών, ή οποία άρχισε νά εργάζεται στον ειδικό χώρο που διατέθηκε στο Ισόγειο του κτιρίου τής Αναγνωστοπούλου. Ο χώρος διασκευάστηκε κατάλληλα και εξοπλίστηκε με τήν απαραίτητη ύλικοτεχνική ύποδομή. Στο έργο άπασχολούνται 15 άτομα, έρευνητές και άλλα στελέχη.

Στόχος του έργου είναι:

- νά ύποστηρίζει τις ελληνικές έπιστημονικές κοινότητες των ανθρωπιστικών έπιστημών και νά συμβάλλει στην ανάπτυξη τής έρευνας με χρήση τεχνολογιών των πληροφοριών
- νά διευρύνει το πεδίο και τις εύκαιρίες έρευνας μέσω τής διασύνδεσης κατανεμημένων ψηφιακών πόρων διαφόρων ειδών
- νά προάγει τήν πρόσβαση, χρήση, δημιουργία και μακροπρόθεσμη διατήρηση έρευνητικών δεδομένων, πρωτογενών και δευτερογενών, σε ψηφιακή μορφή
- νά ύποστηρίζει τήν ανταλλαγή γνώσεων, μεθόδων και πρακτικών έργασίας μεταξύ έπιστημονικών κοινοτήτων.

Η Ύποδομή διεξάγει τις δράσεις της σε συντονισμό με τήν Ευρωπαϊκή Ψηφιακή Ύποδομή για τις Τέχνες και τις Ανθρωπιστικές Έπιστήμες DARIAH και άποτελεί τόν φορέα τής συμμετοχής τής Ελλάδας στην ευρωπαϊκή ύποδομή.

Ύποβλήθηκε πρὸς τή Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας Έκφραση Έκδηλώσης Ένδιαφέροντος του δικτύου ΔΥΑΣ για τή συνέχιση τής Έρευνητικής Ύποδομής για τις Ανθρωπιστικές Έπιστήμες, με τήν έγκριση πράξης με τόν τίτλο DARIAH-DYAS 2020, έν όψει τής νέας χρηματοδοτικής περιόδου 2014-2020, συνολικού προϋπολογισμού για τή

χρηματοδοτική περίοδο 2014-2020 –για τὸ σύνολο τῶν ἑπτὰ φορέων ποὺ μετέχουν στὸ δίκτυο ΔΥΑΣ– 9.635.000 €.

Οἱ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου παρήγαγαν ἐπίσης τὸ ἐξῆς ἐρευνητικὸ ἔργο:

Ὁ Δημήτριος Ἀποστολόπουλος ἔλαβε μέρος σὲ συνέδρια μὲ τις ἐξῆς ἀνακοινώσεις: (α) «Γερμανοὶ στὸ πλευρὸ Ἑλλήνων: Ἡ ὑποστήριξη τῆς Δυτικῆς Γερμανίας στὸν ἀντιδικτατορικὸ ἀγῶνα, 1967-1974» σὲ συνέδριο μὲ θέμα «Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας ἀπ' τὸ 1821 ἕως σήμερα» (5-7 Ἰουλίου 2013), καὶ (β) «Διδάγματα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς: Τὸ τρίγωνο Ἑλλάδα-Γερμανία-Ἐνωμένη Εὐρώπη ἀπὸ τὴν πρώτη μεταπολεμικὴ περίοδο στὴν ἐποχὴ τῆς σημερινῆς κρίσης» σὲ συνέδριο μὲ θέμα «Ἑλλάδα καὶ Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση στὸ Σταυροδρόμι Κρίσιμων Ἐξελίξεων: Πολιτικές, Στρατηγικὲς Ἐπιλογὲς καὶ Προοπτικὲς» (6-8 Δεκεμβρίου 2013). Δημοσίευσε ἄρθρο στὸν 3ο τόμο τοῦ Περιοδικοῦ *Νεοελληνικὰ Ἱστορικά*, τοῦ ΚΕΙΝΕ, στὸ ἀφιέρωμα γιὰ τις χειρσαῖες συγκοινωνίες, μὲ θέμα τὸν σιδηρόδρομο Ἀθηνῶν-Πειραιῶς, ποὺ βασίζεται σὲ πρωτότυπο ἀρχεῖακὸ ὕλικὸ ποὺ περιῆλθε στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους ἀπὸ τὴ Γενικὴ Διεύθυνση τοῦ ΗΣΑΠ. Ἐπίσης ἐτοιμάζει ἄρθρο γιὰ τὸν νέο τόμο τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Κέντρου, μὲ θέμα τὴ Μάχη τῆς Κρήτης, ποὺ βασίζεται στὰ ἀντίγραφα τῶν στρατιωτικῶν ἀρχείων τοῦ ΚΕΙΝΕ (μὲ κωδικούς: Τ. 312/425, 426, 448, 453, Τ. 315/357, 2312, Τ. 501/246).

Ἡ Κατερίνα Μπρέγιαννη ἔλαβε μέρος στὸ Διεθνὲς Συνέδριο Ἀγροτικῆς Ἱστορίας, τὸ πρῶτο ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς European Rural History Organisation (19-22 Αὐγούστου 2013), μὲ ἀνακοίνωση μὲ ἀντικείμενο τὴν ἐπίδραση τῆς μεσοπολεμικῆς διεθνοῦς οικονομικῆς κρίσης στὴν καλλιέργεια καὶ τὴν ἐξαγωγή ἐμπορευματικῶν προϊόντων.

Ἡ Εὐαγγελία Καρούζου ἀσχολήθηκε μὲ τὴν προετοιμασία τῆς ἐκδοσης τῆς μελέτης *Les jardins de la Méditerranée*. Συγκεκριμένα, ἔγινε βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση τοῦ κειμένου, μετάφραση τῶν συμπληρώσεων τοῦ κειμένου στὰ γαλλικὰ καὶ ἀναζήτηση εἰκαστικοῦ ὕλικου γιὰ τὸ ἔνθετο παράρτημα. Ἀσχολήθηκε, ἐπίσης, μὲ τὴν προετοιμασία τοῦ ἀφιερώματος τοῦ περιοδικοῦ τοῦ κέντρου *Νεοελληνικὰ Ἱστορικά* (4ος τόμος) μὲ θέμα «Τομὲς στὴν ἑλληνικὴ γεωργία, 1830-1960».

Ἡ Ἐλισάβετ Κοντογιώργη ἔλαβε μέρος σὲ συνέδρια μὲ τις ἐξῆς ἀνακοινώσεις: (α) «Οἱ πρόσφυγες ὡς πρόκληση γιὰ τὴ Διοίκηση. Ἡ περίπτωση τοῦ νομοῦ Σερρῶν (1923-1932)» στὸ συνέδριο «Ἱστορία τῆς Διοίκησης καὶ τῶν

Θεσμών των Σερρών 1870-1936» (10-12 Μαΐου 2013), και (β) «Διεθνείς οργανισμοί και δημόσια υγεία στο νομό Σερρών κατά τον Μεσοπόλεμο» στο Γ' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο του Δήμου Σερρών με θέμα «Οί Σέρρες και η περιοχή τους, 100 χρόνια από την άπελευθέρωση (1913-2013)» (17-19 Οκτωβρίου 2013). Μετέχει στο έρευνητικό πρόγραμμα «Η αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα μετά το 1922 και ο ρόλος των γεωπόνων» του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Συνυπεύθυνος του προγράμματος είναι ο ιστορικός Δημήτρης Παναγιωτόπουλος και επιβλέπων ο καθηγητής Α. Καραμάνος. Συνεχίστηκε η έρευνα πεδίου, η συλλογή πρωτογενούς αρχειακού υλικού και η σύνταξη βιβλιογραφίας. Συνέγραψε σε συνεργασία με τον Δ. Παναγιωτόπουλο τὰ κεφάλαια: 1. Το ιστορικό και θεσμικό πλαίσιο, 2. Οί πρόσφυγες και η αποκατάστασή τους, και 3. Η ΕΑΠ και τὸ ἔργο της.

Ἡ Μαρία Σπηλιωτοπούλου ἔλαβε μέρος στὸ συνέδριο «Ἀριστερὰ καὶ Ἀστικός Πολιτικός Κόσμος 1940-1960» (Πάντειο, 17-20 Ἀπριλίου 2013) μετὴν ἐξῆς ἀνακοίνωση: «Ἡ ὀργάνωση Προμηθεὺς II καὶ οἱ βρετανικὲς πολιτικὲς γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀντίστασης στὴν κατεχόμενη Ἑλλάδα (1941-1943)», βασισμένη κυρίως σὲ ὕλικό τοῦ προγράμματος «Χρονολόγιο γεγονότων τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου». Δημοσίευσε τὸ ἄρθρο «Στρατηγικὲς ἐπιβίωσης τὸν καιρὸ τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821 στὶς Κυκλάδες: Ὁ Ὑποπρόξενος τῆς Ὀλλανδίας στὴ Σαντορίνη Χριστόδουλος Γίτζης», στὸ περιοδικὸ *Νεοελληνικά Ἱστορικά* (τόμος 3ος).

Ἐλαβε μέρος στὶς συναντήσεις ἐργασίας γιὰ τὴν ἐκπόνηση τοῦ ἔργου «DARIAH-ΑΤΤΙΚΗ-Ἀνάπτυξη τῆς ἐλληνικῆς ἐρευνητικῆς ὑποδομῆς γιὰ τὶς ἀνθρωπιστικὲς ἐπιστῆμες ΔΥΑΣ», ὅπου ἡ κυριότερη συμβολή της ἀφορᾷ τὴ σύνταξη λεξιλογίου γιὰ τὶς ψηφιακὲς πηγὲς τῆς νεότερης ἐλληνικῆς ἱστορίας. Στὸ πλαίσιο τοῦ ἴδιου προγράμματος ἐκπροσώπησε τὴν ἐλληνικὴ πλευρὰ στὴ συνάντηση τῶν ἐθνικῶν συντονιστῶν-φορέων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ προγράμματος DARIAH στὸ Βερολίνο (8 Ἰουλίου 2013), καθὼς καὶ στὸ διεθνὲς συνέδριο «Public History of the Holocaust – Historical Research in the Digital Age», ποὺ ὀργανώθηκε ἐπίσης στὸ Βερολίνο (9 Ἰουλίου 2013) ἀπὸ ἐρευνητικὴ ὑποδομὴ ποὺ συνεργάζεται μετὸ DARIAH.

[Ἐλένη Γαρδίκια-Κατσιαδάκη]

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

Π. Καλλιγιᾶς, *Πλωτίου Ἐννεᾶς Πέμπτη. Ἀρχαῖο Κείμενο, Μετάφραση, Σχόλια*, σειρά: Βιβλιοθήκη Α. Μανούση 12, Ἀθήνα 2013, σ. 460.

ΑΡΘΡΑ – ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Ἀλεξάνδρα Ροζοκόκη

«Stesichorus' *Helen* Fr. 187 PMGF. A New Interpretation», *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica*, 141, 2013, σ. 257-269.

«Political Echoes in Euripides' *Heracles*», *Trends in Classics*, 5, 2013, σ. 260-288.

«The Evidence in Plato's *Phaedrus* for the Stesichorean *Palinode*», *Δωδώνη*, 38-39, 2009-2010, σ. 425-432.

«Plato and Homer. The Philosopher's Opinion of the great Poet», *Φιλοσοφία* (Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας), 43, 2013, σ. 427-431.

Ἰωάννης Ντεληγιάννης

«S. Gambino Longo (ed.), *Hérodote à la Renaissance. Latinitates (LATIN)*, 7. Turnhout: Brepols Publishers, 2012», *Bryn Mawr Classical Review*, 9.12.2012.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ – ΣΥΜΠΟΣΙΑ

Ἀλεξάνδρα Ροζοκόκη

«Ὁ λυρικός ποιητὴς Ἀνακρέων», Ἰ Συμπόσιο Κλασικῶν Σπουδῶν, Ἰωάννινα, 20 Μαΐου 2013.

«Ἡ καταγωγή καὶ ὑπόσταση τῆς Ὠραίας Ἑλένης», 17ῆ Ὀμηρικὴ Ἀκαδημία – Euroclassica, Χίος, 12-21 Ἰουλίου 2013.

Ἰωάννης Ντεληγιάννης

«Prohemia visionis Herculis... e graeco in latinum traductae per... Saxolum Pratensem ad... Alexandrum de Conzaga: Felice Feliciano and the

fifteenth-century Latin translation of Prodicus's tale of Hercules by Sassola da Prato», στο συνέδριο «Hercules: A Hero of All Ages», University of Leeds, Αγγλία, 24-26 Ιουνίου 2013.

«*Homerum intellegas, cum audieris poetam*: Ο Όμηρος στις Ήθικες Έπιστολές του Σενέκα του Νεώτερου», 17η Όμηρική Ακαδημία - Euroclassica, Χίος, 12-21 Ιουλίου 2013.

«Έγκώμιον και αυτοεγκώμιον στα πολιτικά έργα του Κικέρωνος» στο συμπόσιο «Έγκώμια ήγετικών μορφών τής ρωμαϊκής πολιτικής» στη Λατινική Γραμματεία», Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λευκωσία, 13-14 Σεπτεμβρίου 2013.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ

Κωνσταντίνος-Φίλιππος Μαυρουλίδης

Έπιστημονική αποστολή στο Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών (Ίερά Μονή Βλατάδων) και στην Ίερά Μονή Σταυρονικήτα Αγίου Όρους για έπιτόπια μελέτη χειρογράφων.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η βιβλιοθήκη του Κέντρου εμπλουτίστηκε με 104 τίτλους βιβλίων και ανανεώθηκε ή συνδρομή σε 42 τίτλους περιοδικών.

Γ'Αλεξάνδρα Ροζοκόκη

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΝΕΟΛΟΓΙΣΜΩΝ

Κυκλοφόρησε ο 12ος τόμος του Δελτίου *Επιστημονικής Ορολογίας και Νεολογισμών (ΔΕΟΝ)* του Κέντρου, 245 σελίδων, με τίτλο *Δημιουργία και Μορφή στη Γλώσσα*. Ο τόμος, με τη συμβολή πανεπιστημιακών καθηγητών της Ελλάδας και του εξωτερικού, αλλά και ξένων ακαδημαϊκών, όπως από την Αυστριακή Ακαδημία Επιστημών, αποτελείται από έξι μέρους άρθρα ανάλυσης θεωρητικών ζητημάτων (κυρίως της ελληνικής) Μορφολογίας. Τέτοια ζητήματα είναι η νεολογία, μορφολογικά φαινόμενα και συμπεράσματα από έπαφή γλωσσών, γλωσσική αλλαγή, ειδικοί τομείς της μορφολογικής ανάλυσης, όπως γλωσσική κατάκτηση και φωναισθησία κ.λπ. Η δική μας συμβολή αφορά στην εισαγωγική παρουσίαση του ηλεκτρονικού προγράμματος ήμιαυτόματης ανεύρεσης νεολογισμών του Κέντρου. Γενικότερα με αυτόν τον τόμο το Κέντρο εγκαινίασε μια σειρά εκδόσεων με θεωρητικό προβληματισμό και συμβολές γύρω από ένα γλωσσολογικό θέμα.

Από τον Οκτώβριο 2013 τέθηκε εκ νέου σε ισχύ το έρευνητικό πρόγραμμα «Νεολογισμοί της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Συλλογή, Ταξινόμηση, Έλεγχος. Φάση Γ» (υπεύθυνος ο Ακαδημαϊκός κ. Νικόλαος Κονομής), το οποίο συνεχίζει τη συλλογή δεδομένων νεολογισμών και την ταξινόμησή τους, συνεπικουρούμενο πλέον από το ηλεκτρονικό πρόγραμμά μας.

Έκτός από τον συνεχή εμπλουτισμό της Βάσης Δεδομένων προωθήθηκε επίσης:

- α) η περαιτέρω ανάπτυξη του ηλεκτρονικού προγράμματος ήμιαυτόματης εύρεσης και ταξινόμησης νεολογισμών και ορολογίας του Κέντρου: Σε συνεργασία με το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο και με εύγενική προσφορά του λέκτορα κ. Βαρλάμη, σχεδιάστηκε προγραμματισμός ηλεκτρονικού άνιχνευτή (crawler) για την αυτόματη πρόσκτηση των κειμένων δικτύω έφημερίδων καθημερινά προς ηλεκτρονική αναζήτηση νεολογισμών,
- β) η αξιολόγηση και οργάνωση του ηλεκτρονικού προγράμματος για μεσοπρόθεσμη γλωσσολογική αξιοποίηση αποτελεσμάτων, όπως έρευνα αντιπροσωπευτικής καταμέτρησης στο διαδίκτυο και

παρακολούθηση τῆς διάχυσης τῶν νεολογισμῶν στὴ γλώσσα. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν πιὸ πάνω προσπαθειῶν παρουσιάστηκαν ἀπὸ τὴ διευθύντρια καὶ συνεργάτες τοῦ Κέντρου στὸν 12ο τόμο τοῦ ΔΕΟΝ καὶ στὸ 11ο Διεθνὲς Συνέδριο Ἑλληνικῆς Γλωσσολογίας (βλ. πιὸ κάτω).

Κατὰ τὸ 2013 συνεχίστηκε ἡ προσπάθεια γιὰ:

1. ἐμπλουτισμὸ τῆς Βάσης Δεδομένων μὲ σκοπὸ τὴ δημιουργία Ἡλεκτρονικοῦ Ἀρχείου Νεολογισμῶν: α) εἰσαγωγή καὶ ταξινομήση ὅλου τοῦ παλαιότερου ὕλικου νεολογισμῶν ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου, β) συλλογή, ἀνάλυση καὶ ταξινομήση (μορφολογικὴ καὶ κειμενικὴ) γλωσσικῶν δεδομένων (νεολογισμῶν, ὀρολογίας καὶ ἀντίστοιχων κειμένων γιὰ δημιουργία σώματος κειμένων νεολογισμῶν),
2. ὀργάνωση, βελτίωση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ προγράμματος γιὰ μεσοπρόθεσμη γλωσσολογικὴ ἀξιοποίηση ἀποτελεσμάτων: α) διαρκῆς ἔρευνα ἐπιστημονικῆς βελτιστοποίησης τοῦ ἠλεκτρονικοῦ προγράμματος (ἀνάλυση ἀναγκῶν γιὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξη τοῦ προγράμματος μὲ νέες μηχανῆς καὶ αὐτοματισμοὺς κατὰ τὸ πρότυπο διεθνῶν ἐρευνητικῶν προγραμμάτων), β) ἐπιστημονικὴ ἔρευνα γιὰ τὴν παραγωγή μετρήσεων καὶ τὴν παρακολούθηση τῆς διάχυσης τῶν νεολογισμῶν στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία (μελέτη ἀξιοπιστίας τῶν μετρήσεων τῆς διαδικτυακῆς μηχανῆς Google, ἀποτίμηση συναφῶν ἐρευνητικῶν προγραμμάτων, καθορισμὸς πλαισίου γιὰ ποσοτικὴ ἔρευνα).

Ὁργανώθηκε ὁ ἀγγλικὸς κατάλογος Ὁρολογίας Ὑπολογιστικῆς Γλωσσολογίας πρὸς ἀπόδοση στὴν ἑλληνικὴ, σὲ συνεργασία μὲ καθηγητὲς τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Πατρῶν.

Ἐεκίνησαν τὸν Ὀκτώβριο οἱ ἐργασίες τοῦ προγράμματος «ΔΥΑΣ Π» (Δίκτυο ἔθνικῆς ὑποδομῆς γιὰ τὴν ἔρευνα στὶς Ἀνθρωπιστικὲς Ἐπιστῆμες) τῆς Γενικῆς Γραμματείας Ἐρευνας καὶ Τεχνολογίας (μὲ συντονιστὴ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν) γιὰ τὸ πεδίο ἐρευνῶν «Γλωσσολογία». Ὁ κ. Καρασίμος συμμετέχει ὑπὸ τὴ συμβουλευτικὴ μου καθοδήγηση καὶ τίθενται οἱ ἀρχεῖς ἀναζήτησης καὶ ὀργάνωσης συλλογῶν καὶ λεξιλογίων.

Στὸ πλαίσιο τοῦ συμβουλευτικοῦ ρόλου τοῦ Κέντρου καὶ τῆς διάχυσης τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἔρευνας στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία καὶ στὸν ἐρευνητικὸ ἰστό, ἀκολούθησε ἡ διαδικασία ἀποστολῆς τοῦ 12ου τόμου τοῦ ΔΕΟΝ σὲ ἀρμόδιους φορεῖς καὶ πανεπιστημιακὰ ἰδρύματα σὲ Ἑλλάδα καὶ σὲ ἐξωτερικὸ, καθὼς καὶ ἡ ἐνημέρωσή τους μὲ σχετικὰ δελτία τύπου.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ – ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΣΕ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Αναστασία Χριστοφίδου

Δημιουργία και μορφή στη γλώσσα (έπιμέλεια Αναστασίας Χριστοφίδου), Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2013.

«Ηλεκτρονικό πρόγραμμα νεολογισμῶν και ὀρολογίας ΝΕΟΔΗΜΙΑ: Προκλήσεις και δικτυο-λύσεις», σέ: Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΟΥ – Α. ΚΑΡΑΣΙΜΟΣ – Β. ΑΦΕΝΤΟΥΛΙΔΟΥ – Ε. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Δημιουργία και μορφή στη γλώσσα* (έπιμέλεια Αναστασίας Χριστοφίδου), Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2013.

Αθανάσιος Καρασίμος

Karasimos A. – Karavidas I., «Predicting the unpredictable: the ALLOMANTIS experiment». Ανακοίνωση στο workshop «Theoretical and Computational Morphology: new Trends and Synergies» τοῦ συνεδρίου 19th International Congress of Linguistics, Γενεύη Ἑλβετίας, 21-27 Ἰουλίου 2013.

Μαθιουδάκης Ν. – Καρασίμος Α., «Διαλεκτικές και ιδιοματικές ὀψεις στην Ὀδύσσεια τοῦ Νίκου Καζαντζάκη». Ανακοίνωση στο 11ο Διεθνές Συνέδριο Ἑλληνικῆς Γλωσσολογίας, Ρόδος, 27 Σεπτεμβρίου 2013.

Βασιλική Ἀφεντουλίδου

«Καὶ σοῦ ἀπάντησα κάτι σὰν “τέλεια, ἐντάξει”. Δείκτης σὰν + εὐθὺς λόγος». Ανακοίνωση στο 7ο Συνέδριο Μεταπτυχιακῶν Φοιτητῶν καὶ Ὑποψηφίων Διδακτόρων, Τμῆμα Φιλολογίας ΕΚΠΑ, 16-18 Μαΐου 2013.

Εἰρήνη Δημητροπούλου

«Οἱ νεολογισμοὶ στὴ Θ. Χορτιάτη». Ανακοίνωση (Poster) στο 11ο Διεθνές Συνέδριο Ἑλληνικῆς Γλωσσολογίας, Ρόδος, 27 Σεπτεμβρίου 2013.

Αναστασία Χριστοφίδου – Αθανάσιος Καρασίμος – Βασιλική Ἀφεντουλίδου

«ΝΕΟΔΗΜΙΑ: ἐντοπισμὸς καὶ ταξινόμηση νεολογισμῶν». Ανακοίνωση στο 11ο Διεθνές Συνέδριο Ἑλληνικῆς Γλωσσολογίας, Ρόδος, 27 Σεπτεμβρίου 2013.

[Αναστασία Χριστοφίδου]

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ

Κατά τὸ ἔτος 2013 συνεχίστηκαν στὸ Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἀρχαιότητος οἱ ἐργασίες σὲ θέματα προϊστορικῆς καὶ ἑλληνορωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἱστορίας.

Ἡ διευθύνουσα τὸ Κέντρο κυρία Βασιλικὴ Μαχαίρα, ἐρευνήτρια Α' βαθμίδος, στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος «Ἑλληνιστικὴ γλυπτικὴ ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο», συνέχισε τὴ μελέτη τῶν ἑλληνιστικῶν γλυπτῶν στὴ Ρόδο· κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀποστολὴ ἀπὸ 14 ἕως 24 Ὀκτωβρίου ὁλοκληρώθηκε ἡ φωτογράφιση τῶν ὑπολειπομένων γλυπτῶν γιὰ δημοσίευση στὸν Β' τόμο, ὁ ὁποῖος ἐτοιμάζεται. Παράλληλα συνεχίσθηκε ἡ ἔρευνα καὶ ἐπὶ τόπου μελέτη τῶν ροδιακῶν γλυπτῶν, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται σὲ μουσεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τὰ ὁποῖα θὰ περιληφθοῦν στὸν Γ' τόμο: ἀπὸ 13 ἕως 17 Ἀπριλίου 2013 πραγματοποιήθηκε μελέτη στὰ Μουσεῖα τῆς Κοπεγχάγης, στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο (Nationalmuseet) καθὼς καὶ στὴ Γλυπτοθήκη Ny Carlsberg, ὅπου φυλάσσονται γλυπτὰ ἀπὸ τὴ Ρόδο, στὴν πρώτη περίπτωσι εὐρήματα τῶν δανικῶν ἀνασκαφῶν στὴ Λίνδο κατὰ τὰ ἔτη 1902-1914.

Τὸν Νοέμβριον μετέβη γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα (ἀπὸ 18 ἕως 21 Νοεμβρίου) στὰ Χανιά γιὰ συντονισμό τῶν ἐργασιῶν συντήρησης τῶν γλυπτῶν ἀπὸ τὸ ἱερό τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴ Λισὸ ἐν ὄψει τῆς τελικῆς δημοσίευσης.

Τὸν Ἀπρίλιον, ὡς *Directeur d'études invité* (Ἐπισκέπτρια καθηγήτρια) στὴν *École Pratique des Hautes Études*, στὸ Παρίσι, ἔδωσε σειρὰ τεσσάρων δώρων σεμιναρίων μὲ γενικὸ θέμα τὴ ροδιακὴ πλαστικὴ κατὰ τὰ ἑλληνιστικὰ χρόνια (*La sculpture hellénistique à Rhodes*), ποὺ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ ἐπιστημονικὸ πρόγραμμα ποὺ βρίσκεται σὲ ἐξέλιξη. Οἱ περιλήψεις θὰ δημοσιευθοῦν στὸ *Annuaire – EPHE, SHP – 145ème année (2012-2013)*, σ. 94-99.

Ἔχει ὀρισθεῖ ἀπὸ τὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου μέλος τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπῆς (*Commission internationale*) γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ ἀγάλματος τῆς Νίκης τῆς Σαμοθράκης.

Συμμετέσχε σὲ δύο διεθνῆ συνέδρια καὶ παρέδωσε πρὸς δημοσίευσιν τρία ἄρθρα.

Ο κ. Χρήστος Μπουλώτης, έρευνητής Β' βαθμίδος, στο πλαίσιο του προγράμματος «Έρευνα στον προϊστορικό οικισμό Κουκονήσι Λήμνου» (κωδ. Αριθ. 200/497), συνέχισε κατά τον μήνα Αύγουστο τη μελέτη ανασκαφικού υλικού: Με τη συνεργασία της αποσπασμένης στο Κέντρο Αρχαιολόγου κυρίας Σταματίας Μπολώτη, επιμελήθηκε την αρχειοθέτηση του φωτογραφικού και σχεδιαστικού υλικού και συντόνισε τη μελέτη των κινητών εύρημάτων της ανασκαφής: ειδικότερα, μελετήθηκε από κοινού με ομάδα συνεργατών τμήμα της μυκηναϊκής κεραμικής καθώς και λοιπά κινητά εύρηματα από τον οικισμό.

Έδωσε πέντε διαλέξεις, εκ των οποίων οι τρεις περιλαμβάνονται στον κύκλο των μαθημάτων της Έν Αθήναις Αρχαιολογικής Έταιρείας.

Έλαβε μέρος σε τρία συνέδρια με ανακοίνωση.

Δημοσιεύθηκαν τέσσερα άρθρα του και υπεβλήθησαν για δημοσίευση ακόμη τέσσερα.

Η κυρία Βικτωρία Σαμπετάι, έρευνητρια Α' βαθμίδος, στο πλαίσιο του προγράμματος της κλασικής κεραμικής, συνέχισε τη μελέτη ταφικών συνόλων με διακοσμημένη κεραμική από το Ακραίφνιο Βοιωτίας στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θηβών για τον σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκε επιστημονική αποστολή από τις 29 Οκτωβρίου έως τις 8 Νοεμβρίου.

Έδωσε διάλεξη για το επιστημονικό προσωπικό της Α' ΕΠΚΑ και του Μουσείου Ακροπόλεως. Παρεδόθησαν προς δημοσίευση δύο άρθρα της.

Ο κ. Κωνσταντίνος Καλογερόπουλος, έρευνητής Δ' βαθμίδος, στο πλαίσιο του μυκηναϊκού προγράμματος, συνέχισε την καταγραφή και μελέτη του υλικού από τη μυκηναϊκή Ακρόπολη της Βραυρώνας, των ανασκαφικών περιόδων α) 1955 και 1956, και β) 1999-2001.

Όλοκληρώθηκε ή δημοσίευση της μονογραφίας με τίτλο *Τὸ ἱερό τῆς Ἀρτέμιδος Ταυροπόλου στις Ἀλές Ἀραφηνίδες* στη σειρά «Πραγματεῖαι» της Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (τόμ. 71).

Έδωσε σειρά σεμιναρίων για προπτυχιακούς φοιτητές στο Trier της Γερμανίας με τίτλο «Mykenische Heiligtümer».

Έδωσε τρεις διαλέξεις σχετικές με το έρευνητικό του πρόγραμμα και παρέδωσε ένα άρθρο για δημοσίευση.

Ο κ. Γεώργιος Ζάχος, έρευνητής Δ' βαθμίδος, απασχολήθηκε κατ' έξοχην στο πρόγραμμα της *Tabula Imperii Romani*. Σχετικά με τη σύνταξη

τοῦ τεύχους *J 34: Athens* ολοκληρώθηκε ἡ συγγραφή τῶν κεφαλαίων τῆς Δωρίδος, Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Λοκρίδος, Φωκίδος, Οἰταίας, Μαλίδος, Αἰνίδος, Εὐρυτανίας, Ἀχαΐας Φθιώτιδος, Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, καθὼς καὶ οἱ πρόχειροι χάρτες τῶν περιοχῶν. Πραγματοποιήθηκε ἐπιστημονικὴ ἀποστολὴ στὴ Λοκρίδα καὶ στὴ Φωκίδα γιὰ ἐπιτόπιους ἐλέγχους καὶ αὐτοψία.

Παράλληλα συνεχίζονται (συλλογὴ κειμένων καὶ βιβλιογραφίας) τὰ ἐπιγραφικὰ *Testimonia* κατὰ πόλεις τῆς Φωκίδος.

Συμμετέχει στὸ πρόγραμμα The Copenhagen Association Project ὡς ὑπεύθυνος γιὰ τὶς περιοχὲς Φωκίδος, Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Λοκρίδος.

Δημοσιεύθηκαν δύο ἄρθρα ἐνῶ ὑπὸ δημοσίευση τελοῦν τρία. Ἐδῶσε μία παρουσίαση (poster) σὲ διεθνὲς συνέδριο.

Διδάσκει στὸ Ἑλληνικὸ Ἄνοικτὸ Πανεπιστήμιο ὡς συνεργαζόμενο ἐκπαιδευτικὸ προσωπικὸ στὴ θεματικὴ ἐνότητα «Ἑλληνικὴ Ἱστορία».

[Βασιλικὴ Μαχαίρα]

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Στό Κέντρο, κατά τὸ 2013, ἐργάσθηκαν οἱ ἐρευνητὲς κ.κ. Ἰωάννα Μπίθα (Διευθύνουσα), Σταματία Καλαντζοπούλου (ἕως τέλος Ἀπριλίου πού συναξιοδοτήθηκε), Ἰωάννης Βιταλιώτης, Ἰωάννα Χριστοφοράκη (σὲ ἐκπαιδευτικὴ ἄδεια ἀπὸ 15 Ἰουνίου 2013) καὶ Ὀλγα Καραγιώργου (ἐκτός ἀπὸ τὸ διάστημα 25 Ἰουνίου ἕως καὶ 10 Ἰουλίου 2013 πού ἔλαβε ἄδεια ἄνευ ἀποδοχῶν λόγῳ ἀνατροφῆς παιδιοῦ βάσει τοῦ Ν. 3528/2007, καθὼς καὶ τὴν περίοδο 22 Ἰουλίου ἕως καὶ 14 Αὐγούστου 2013 πού μετέβη μὲ εἰδικὴ ἄδεια ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν γιὰ νὰ συμμετάσχει σὲ ἀνασκαφὴ, ἡ ὁποία διεξάγεται ἀπὸ τὸ Βρετανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο τῆς Ἄγκυρας, στὸ Ἄμιορο τῆς Τουρκίας). Στὰ ἐρευνητικὰ προγράμματα καὶ στὶς λοιπὲς δραστηριότητες ἐργάσθηκαν ἐπίσης ἡ βιβλιοθηκονόμος κυρία Εὐγενία Κουρέτα καὶ ἡ σχεδιάστρια κυρία Ἀλεξάνδρα Καραγεώργου (Κληροδότημα Γ. Θ. Φωτεινοῦ – Ἐπιτροπὴ Ἐρευνῶν).

Κατὰ τὸ 2013 τὸ Κέντρο Ἐρευνας τῆς Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Τέχνης τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν συνέχισε τὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα πού ἀφορᾷ τὴ σύνταξη τῶν Εὐρετηρίων Βυζαντινῶν Τοιχογραφιῶν γιὰ τὰ Ἴονια Νησιά, τὴν Κρήτη καὶ τὰ μνημεῖα τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Δυτικῆς Θράκης (Π. Α. Βοκοτόπουλος καὶ συνεργάτες), καθὼς καὶ γιὰ τὰ νησιά Σύμη, Τῆλο, Χάλκη καὶ Ρόδο τῆς Δωδεκανήσου (Ἰω. Μπίθα καὶ συνεργάτες). Γιὰ τὴν προαγωγὴ τῶν παραπάνω προγραμμάτων πραγματοποιήθηκαν ὀλιγοήμερες ἐρευνητικὲς ἀποστολὲς σὲ Λευκάδα, Κέρκυρα, Ρόδο καὶ Κρήτη.

Γιὰ τὴν προαγωγὴ τοῦ προγράμματος «Μνημεῖα τῆς χριστιανικῆς λατρείας στὴν Ἀλβανία» πραγματοποιήθηκε δεκαπενθήμερη ἀποστολὴ γιὰ τὴν καταγραφή καὶ φωτογράφιση μνημείων (Ι. Βιταλιώτης).

Στὸ πλαίσιο τῆς δράσης «ΑΡΙΣΤΕΙΑ II» τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, Πολιτισμοῦ καὶ Ἀθλητισμοῦ, ἔγινε δεκτὴ ἡ ἐρευνητικὴ πρόταση πού κατέθεσε μέσω τοῦ Κέντρου (ἀπόφαση Συγκλήτου τῆς 29ης Ἰουνίου 2012) ἡ ἐρευνήτρια κυρία Ὀλγα Καραγιώργου μὲ θέμα «Πρὸς μία

θεσμική και κοινωνική ιστορία της βυζαντινής Μικρᾶς Ασίας βάσει τῶν μολυβδοβούλλων και ἄλλων πηγῶν» (Νοέμβριος 2013). Ἡ παραπάνω πρόταση, συνολικῆς διάρκειας δύο ἐτῶν, προτάθηκε νὰ ἐπιχορηγηθεῖ μὲ τὸ ποσὸν τῶν 200.000,00 εὐρώ.

Συνεχίσθηκε ἡ ἐνημέρωση βάσει ἀποδελτιώσεων τῆς «Βάσης δεδομένων τῶν ἐπιγραφῶν εἰληταρίων ἀγίων τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, συμπεριλαμβανομένων και τῶν ἀγιωνυμίων τους» (Ι. Βιταλιώτης).

Ἐξάλλου, τὸ Κέντρο συνέχισε τὴν καταγραφή και ἐπεξεργασία τοῦ Φωτογραφικοῦ και Σχεδιαστικοῦ Ἀρχείου Ἀγίου Ὁρους τοῦ †Παύλου Μ. Μυλωνᾶ. Κατὰ τὸ 2013 ὁλοκληρώθηκε τὸ τμήμα ποῦ ἀφορᾷ στὴν καταγραφή τοῦ ἀρχείου τοῦ Ἀγίου Ὁρους (940 εἰσαγωγές) και ἄρχισε ἡ καταγραφή τοῦ ὑλικοῦ τῆς ὑπόλοιπης Ἑλλάδας και τῶν χωρῶν ἀκτινοβολίας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας (Κωνσταντινούπολη, Σερβία, Ρουμανία, Γεωργία, Ἀρμενία και Καππαδοκία, 212 εἰσαγωγές, 1.900 ταυτίσεις) (Ἀλ. Καραγεώργου, Εὐγ. Κουρέτα, Ἰω. Μπίθα, Ἰ. Βιταλιώτης). Παράλληλα ἄρχισε ἡ ταυτοποίηση τοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου μὲ θέματα βυζαντινῆς ζωγραφικῆς και ἀρχιτεκτονικῆς τῆς ἐκλιπούσης ἀρχαιολόγου †Ἀγγελικῆς Μητσάνη (περίπου 4.000 ταυτίσεις) (Εὐγ. Κουρέτα, Ἰω. Μπίθα).

Στὴν ἐκτέλεση τῶν παραπάνω ἐρευνητικῶν προγραμμάτων τὸ Κέντρο ἐνισχύθηκε οἰκονομικά ἀπὸ τὸ κληροδότημα Γ. Θ. Φωτεινοῦ – Ἐπιτροπῆ Ἐρευνῶν.

Ἐπίσης, τὸ Κέντρο ὀργάνωσε τὴν ἐτήσια διάλεξη τὴν ἀφιερωμένη στὴ μνήμη τοῦ ἱδρυτῆ του ἀκαδημαϊκοῦ Μανόλη Χατζηδάκη, κατὰ τὴν ὁποία μίλησε ἡ ὀμότιμη καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κυρία Σοφία Καλοπίση-Βέρτη μὲ θέμα «Μνημεῖα, κτήτορες, ζωγράφοι. Ἐπαναπροσεγγίζοντας τὴν τέχνη τοῦ 13ου αἰῶνα στὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὸ φῶς τῶν νέων δεδομένων» (Ἰω. Μπίθα, Εὐγ. Κουρέτα).

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Κέντρου ἐμπλουτίσθηκε μὲ 72 νέους τίτλους, κυρίως ἀπὸ δωρεές. Ἐπίσης τὸ Φωτογραφικὸ και Σχεδιαστικὸ Ἀρχεῖο ἐμπλουτίσθηκε μὲ 1.200 νέες εἰσαγωγές.

Τέλος, οἱ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου μὲ ἄδεια τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μετεῖχαν μὲ ἀνακοινώσεις σὲ διεθνή ἐπιστημονικά συνέδρια στὴν Ἑλλάδα και στὸ ἐξωτερικό.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Ίω. Μπίθα

«Τὸ Εὐρετήριο Βυζαντινῶν Τοιχογραφιῶν στὰ Δωδεκάνησα», *Τὸ ἀρχαιολογικὸ ἔργο στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου*, Ρόδος, 27 Νοεμβρίου-1 Δεκεμβρίου 2013.

Γ. Βιταλιώτης

«Περὶ τοῦ ζωγράφου Ὀνούφριου τοῦ Κυπρίου», 33ο Συμπόσιο ΧΑΕ, Ἀθήνα 2013.

«Ἡ Ἀλβανία ὡς τόπος ὑποδοχῆς πολιτισμικῶν ἐπιρροῶν ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ Δύση καὶ τὸ Βυζάντιο: Ὅρισμένα παραδείγματα ἀπὸ τὴ μνημειακὴ ζωγραφικὴ (14ος-16ος αἰ.) [στὴν ἀλβανικὴ]», *Ἀλβανία, μεταξὺ Δύσης καὶ Ἀνατολῆς*, Τμῆμα Ἱστορίας καὶ Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Τιράνων, Τιράνα, 17 Δεκεμβρίου 2013.

Ὅ. Καραγιώργου

«Τὴν τῆς Ἑλλάδος ἀρχὴν πιστευθεὶς καὶ πρὸς αὐτὴν ἀπιών...: state officials in Hellas between the 7th and the 13th centuries», 46th Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham, 23-25 March 2013.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

Ίω. Μπίθα, «Ἡ παρουσία τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέα στὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα τῶν βυζαντινῶν ναῶν τῶν Κυθῆρων (13ος αἰώνας)», σέ: Ε. Γ. ΣΑΡΑΝΤΗ – Δ. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Πρακτικὰ Διεθνῶς Συνεδρίου «Ὁ ἀπόστολος Ἀνδρέας στὴν ἱστορία καὶ τὴν τέχνη» (Πάτρα 17-19 Νοεμβρίου 2006)*, Πάτρα 2013, σ. 173-200.

Ίω. Μπίθα, «Θρησκευτικὴ τέχνη στὰ Κύθηρα. Ναοί, μονῆς καὶ εἰκό-νες», σέ: *Μεγάλῃ Ὁρθόδοξῃ Θρησκευτικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 9, Ἀθήνα 2013, σ. 41-44.

[Ἰωάννα Μπίθα]

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΚΑΤΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

	Σελ.
ΒΑΛΤΙΝΟΣ ΘΑΝΑΣΗΣ. — Στὸν Μοριά τότε. Ὀμιλία κατὰ τὴν Πανηγυρικὴ Συνεδρία γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐπετείου τῆς 25ης Μαρτίου 1821	76
ΓΑΡΔΙΚΑ-ΚΑΤΣΙΑΔΑΚΗ ΕΛΕΝΗ. — Ἐκθεση τῶν πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸ ἔτος 2013	292
ΔΗΜΟΥΛΑ ΚΙΚΗ. — Παρουσίαση τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους κ. Κυριάκου Χαραλαμπίδη κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του στὴν Ἀκαδημία	226
ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ Α. — Ἡ «τρέλα» τοῦ Ὀρέστη στὴν Ὀρέστεια τοῦ Αἰσχύλου καὶ ἡ «τρέλα» τοῦ Ἄμλετ στὸν Ἄμλετ τοῦ Σαίξπηρ. Λόγος τοῦ ἀναλαμβάνοντος Προέδρου	9
ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ Α. — Προσφώνηση τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Μιχάλη Τιβέριου στὴν Ἀκαδημία	33
ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ Α. — Ἀναγγελία τοῦ θανάτου τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους Eric Walter Handley	73
ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ Α. — Εἰσήγηση τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν Πανηγυρικὴ Συνεδρία γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐπετείου τῆς 25ης Μαρτίου 1821	75
ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ Α. — Προκήρυξη τοῦ Ἀριστείου τῶν Ἱστορικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν κατὰ τὴν Πανηγυρικὴ Συνεδρία γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐπετείου τῆς 25ης Μαρτίου 1821	89
ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ Α. — Προσφώνηση τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Γιάννη Παρμακέλη στὴν Ἀκαδημία	101
ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ Α. — Ἀναγγελία τοῦ θανάτου τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Σπύρου Εὐ. Ἰακωβίδη	145
ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ Α. — Ἀναγγελία τοῦ θανάτου τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους Στυλιανοῦ Ἀλεξίου	203
ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ Α. — Προσφώνηση τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ ἐπίτιμου μέλους κ. Μίχη Θεοδωράκη στὴν Ἀκαδημία	207

ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ Α. – Προσφώνηση τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους κ. Κυριάκου Χαρχαλαμπίδη στὴν Ἀκαδημία.....	225
ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ ΣΠΥΡΟΣ Α. – <i>Ἡ ζωὴ τοῦ Γαλιλαίου τοῦ Μπρέχτ καὶ ἡ εὐθὺνὴ τοῦ ἐπιστήμονα ἀπέναντι στὴν ἀλήθεια. Λόγος τοῦ Προέδρου κατὰ τὴν Πανηγυρικὴ Συνεδρία τῆς 20ῆς Δεκεμβρίου.....</i>	249
ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ ΜΙΚΗΣ. – Ἡ μόνη λύση. Εἰσιτήριοσ λόγος τοῦ ἐπίτιμου μέλους κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του στὴν Ἀκαδημία.....	214
ΚΑΜΠΙΤΟΓΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. – Παρουσίαση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Μιχάλη Τιβέριου κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του στὴν Ἀκαδημία.....	34
ΚΟΝΟΜΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. – Νεκρολογία γιὰ τὸ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Eric Walter Handley.....	73
ΚΟΝΟΜΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. – Παρουσίαση τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Ἰωάννη Κωνσταντάκου <i>Ἀκίχαρος, τόμ. 3: Ἡ διήγηση τοῦ Ἀκίχαρ καὶ ἡ μυθιστορία τοῦ Αἰσώπου.....</i>	137
ΚΡΙΜΠΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. – Νεκρολογία γιὰ τὸ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Στυλιανὸ Ἀλεξίου.....	203
ΜΑΧΑΙΡΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ. – Ἐκθεση τῶν πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἀρχαιότητος κατὰ τὸ ἔτος 2013.....	302
ΜΠΑΣΕΑ-ΜΠΕΖΑΝΤΑΚΟΥ ΧΡΙΣΤΙΝΑ. – Ἐκθεση τῶν πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῶν Νεοελληνικῶν Διαλέκτων καὶ Ἰδιωματίων – ΙΑΝΕ κατὰ τὸ ἔτος 2013.....	283
ΜΠΙΘΑ ΙΩΑΝΝΑ. – Ἐκθεση τῶν πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρευνας τῆς Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Τέχνης κατὰ τὸ 2013.....	305
ΠΑΡΜΑΚΕΛΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ. – Γλυπτικὴ: Ἡ κραυγὴ τῆς πολυσήμαντης σιωπῆς. Εἰσιτήριοσ λόγος τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του στὴν Ἀκαδημία.....	107
ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. – Παρουσίαση τοῦ βιβλίου τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Μιχαήλ Β. Σακελλαρίου <i>Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν Δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821).....</i>	91
ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. – Σπύρος Εὐ. Ἰακωβίδης (28 Αὐγούστου 1922-16 Ἰουνίου 2013).....	147

ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. – Παρουσίαση τοῦ ἐπίτιμου μέλους κ. Μίκη Θεοδωράκη κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του στὴν Ἀκαδημία.....	209
ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. – Ἐκθεση τῶν πεπραγμένων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 2013.....	267
ΠΟΛΥΜΕΡΟΥ-ΚΑΜΗΛΑΚΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ. – Ἐκθεση τῶν πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας κατὰ τὸ ἔτος 2013.....	285
ΡΟΖΟΚΟΚΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ. – Ἐκθεση τῶν πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Γραμματείας κατὰ τὸ ἔτος 2013.....	297
ΣΤΑΜΟΥΛΗ ΡΟΔΗ. – Ἐκθεση τῶν πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸ ἔτος 2013.....	289
ΤΙΒΕΡΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛΣ. – Πλαστὲς ἀρχαιότητες καὶ παραχάραξη τῆς Ἱστορίας. Ἡ ἱστορία ἐνὸς εἰκονογραφημένου μολύβδινου ἐλάσματος. Εἰσιτήριοις λόγος τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του στὴν Ἀκαδημία.....	39
ΤΙΒΕΡΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛΣ. – Μνήσθητε τῶν ἐν τοῖς πολέμοις παραλόγων. Οἱ ἀρχαιότητες στὴν Κατοχὴ. Ὁμιλία κατὰ τὴν Πανηγυρικὴ Συνεδρία γιὰ τὸν ἐορτασμὸ τῆς ἐπετείου τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940.....	159
ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ. – Ἐπάνοδος ἀπὸ τὴν Κύπρον: Στοιχεῖα ταυτότητας. Εἰσιτήριοις λόγος τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του στὴν Ἀκαδημία.....	232
ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ. – Παρουσίαση τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Γιάννη Παρμακέλη κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του στὴν Ἀκαδημία.....	102
ΧΡΗΣΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ. – Γιὰν βὰν Ἄικ. Ἀφετηρία τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἀναγέννησης.....	135
ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ. – Ἐκθεση τῶν πεπραγμένων τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης Ἐπιστημονικῶν Ὁρῶν καὶ Νεολογισμῶν κατὰ τὸ ἔτος 2013.....	299

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

SKY PRINTING

ΕΚΔΟΣΕΙΣ - ΕΚΤΥΠΩΣΕΙΣ - ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ

Κορίνθου 11, 144 51 Μεταμόρφωση, Αθήνα

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ISSN 0369-8106